નમો અરિહંતાણં
નમો સિધ્ધાણં
નમો આયરિયાણં
નમો ઉવજઝાયાણં
નમો લેએ સવ્વ સાહુણં
એસો પંચ નમુકકારો
સવ્વ પાવપ્પણાસણો
મંગલાણં ચ સવ્વેસિં
પઢમં હવઈ મંગલં

જિનાગમ પ્રકાશન યોજના

પ. પૂ. આચાર્યશ્રી ઘાંસીલાલજી મહારાજ સાહેબ

કૃત વ્યાખ્યા સહિત

DVD No. 2

(Gujarati Edition)

:: યોજનાના આયોજક ::

શ્રી ચંદ્ર પી. દોશી - પીએચ.ડી.

website : www.jainagam.com

SHRI PRASHNA VYAKARANA SUTRA

શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્ર

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-

विरचितया सुदर्शिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं

हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्-

॥ प्रश्नव्याकरण-सूत्रम् ॥

PRASHNAVYĀKARANA SUTRAM

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि-
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

पालि(मरवाड)निवासि-श्रेष्ठिनः श्रीमतः मुकनचन्दजी बालिया
महाशय तथा अ.सौ. तद्धर्मपत्नी सुकनबाई-प्रदत्त-द्रव्यसाहा-
य्येन अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः
श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः
मु० राजकोट

प्रथमा-आवृत्तिः	वीर-संवत्	विक्रम-संवत्	ईसवीसन
प्रति १०००	२४८८	२०१८	१९६२

मूल्यम्-रू० २०-०-०

મળવાનું ઠેકાણું :
શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ,
ઠે. ગરેડિયા કૂવા રોડ, ગ્રીન લૉજ
પાસે, રાજકોટ, (સૌરાષ્ટ્ર).

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry, India.

×

પ્રથમ આવૃત્તિ : પ્રત ૧૦૦૦
વીર સંવત્ : ૨૪૮૮
વિક્રમ સંવત્ : ૨૦૧૮
ઈસવીસન : ૧૯૬૨

×

: મુદ્રક :
મણિલાલ છગનલાલ શાહ
નવપ્રભાત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
ઘીકાંટા રોડ : : અમદાવાદ

સ્વાધ્યાય માટે ખાસ સૂચના

(૧) આ સૂત્રના મૂલપાઠનો સ્વાધ્યાય દિવસ અને રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે તથા ચોથા પ્રહરે કરાય છે.

(૨) પ્રાતઃઉષાકાળ, સન્ધ્યાકાળ, મધ્યાહ્ન, અને મધ્યરાત્રિમાં બે-બે ઘડી (૪૮ મિનિટ) વંચાય નહીં, સૂર્યોદયથી પહેલાં ૨૪ મિનિટ અને સૂર્યોદયથી પછી ૨૪ મિનિટ એમ બે ઘડી સર્વત્ર સમજવું.

(૩) માસિક ધર્મવાળાં સ્ત્રીથી વંચાય નહીં તેમજ તેની સામે પણ વંચાય નહીં. જ્યાં આ સ્ત્રીઓ ન હોય તે ઓરડામાં બેસીને વાંચી શકાય.

(૪) નીચે લખેલા ૩૨ અસ્વાધ્યાય પ્રસંગે વંચાય નહીં.

(૧) આકાશ સંબંધી ૧૦ અસ્વાધ્યાય કાલ.

(૧) **ઉલ્કાપાત**—મોટા તારા ખરે ત્યારે ૧ પ્રહર (ત્રણ કલાક સ્વાધ્યાય ન થાય.)

(૨) **દિગ્દાહ**—કોઈ દિશામાં અતિશય લાલવર્ણ હોય અથવા કોઈ દિશામાં મોટી આગ લગી હોય તો સ્વાધ્યાય ન થાય.

(૩) **ગર્જારવ**—વાદળાંનો ભયંકર ગર્જારવ સંભળાય. ગાજવીજ ઘણી જણાય તો ૨ પ્રહર (છ કલાક) સ્વાધ્યાય ન થાય.

(૪) **નિર્ઘાત**—આકાશમાં કોઈ વ્યંતરાદિ દેવકૃત ઘોરગર્જના થઈ હોય, અથવા વાદળો સાથે વીજળીના કડાકા બોલે ત્યારે આઠ પ્રહર સુધી સ્વાધ્યાય ન થાય.

(૫) **વિદ્યુત**—વિજળી ચમકવા પર એક પ્રહર સ્વાધ્યાય ન થા.

(૬) **યૂપક**—શુક્લપક્ષની એકમ, બીજ અને ત્રીજના દિવસે સંધ્યાની પ્રભા અને ચંદ્રપ્રભા મળે તો તેને યૂપક કહેવાય. આ પ્રમાણે યૂપક હોય ત્યારે રાત્રિમાં પ્રથમા ૧ પ્રહર સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૭) **યક્ષાદીપ્ત**—કોઈ દિશામાં વીજળી ચમકવા જેવો જે પ્રકાશ થાય તેને યક્ષાદીપ્ત કહેવાય. ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૮) **ધુમિક કૃષ્ણ**—કારતકથી મહા માસ સુધી ધૂમાડાના રંગની જે સૂક્ષ્મ જલ જેવી ધૂમ્મસ પડે છે તેને ધૂમિકાકૃષ્ણ કહેવાય છે. તેવી ધૂમ્મસ હોય ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૯) **મહિકાશ્વેત**—શીતકાળમાં શ્વેતવર્ણવાળી સૂક્ષ્મ જલરૂપી જે ધુમ્મસ પડે છે. તે મહિકાશ્વેત છે ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૧૦) **રજઉદ્ઘાત**—ચારે દિશામાં પવનથી બહુ ધૂળ ઉડે. અને સૂર્ય ઢંકાઈ જાય. તે રજઉદ્ઘાત કહેવાય. ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨) ઔદારિક શરીર સંબંધી ૧૦ અસ્વાધ્યાય

(૧૧-૧૨-૧૩) હાડકાં-માંસ અને રૂધિર આ ત્રણ વસ્તુ અગ્નિથી સર્વથા બળી ન જાય, પાણીથી ધોવાઈ ન જાય અને સામે દેખાય તો ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો. ફૂટેલું ઇંડુ હોય તો અસ્વાધ્યાય.

(૧૪) **મળ-મૂત્ર**—સામે દેખાય, તેની દુર્ગન્ધ આવે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય.

(૧૫) **સ્મશાન**—આ ભૂમિની ચારે બાજુ ૧૦૦/૧૦૦ હાથ અસ્વાધ્યાય.

(૧૬) **ચંદ્રગ્રહણ**—જ્યારે ચંદ્રગ્રહણ થાય ત્યારે જઘન્યથી ૮ મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય જાણવો.

(૧૭) **સૂર્યગ્રહણ**—જ્યારે સૂર્યગ્રહણ થાય ત્યારે જઘન્યથી ૧૨ મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૬ મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય જાણવો.

(૧૮) **રાજવ્યુદ્ગત**—નજીકની ભૂમિમાં રાજાઓની પરસ્પર લડાઈ થતી હોય ત્યારે, તથા લડાઈ શાન્ત થયા પછી ૧ દિવસ-રાત સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૧૯) **પતન**—કોઈ મોટા રાજાનું અથવા રાષ્ટ્રપુરુષનું મૃત્યુ થાય તો તેનો અગ્નિસંસ્કાર ન થાય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય કરવો નહીં તથા નવાની નિમણુંક ન થાય ત્યાં સુધી ઊંચા અવાજે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૦) **ઔદારિક શરીર**—ઉપાશ્રયની અંદર અથવા ૧૦૦-૧૦૦ હાથ સુધી ભૂમિ ઉપર બહાર પંચેન્દ્રિયજીવનું મૃતશરીર પડ્યું હોય તો તે નિર્જીવ શરીર હોય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૧થી ૨૮) **ચારે મહોત્સવ અને ચાર પ્રતિપદા**—આષાઢ પૂર્ણિમા, (ભૂતમહોત્સવ), આસો પૂર્ણિમા (ઇન્દ્ર મહોત્સવ), કાર્તિક પૂર્ણિમા (સ્કંધ મહોત્સવ), ચૈત્ર પૂર્ણિમા (યક્ષમહોત્સવ, આ ચાર મહોત્સવની પૂર્ણિમાઓ તથા તે ચાર પછીની કૃષ્ણપક્ષની ચાર પ્રતિપદા (એકમ) એમ આઠ દિવસ સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૯થી ૩૦) પ્રાતઃકાલે અને સન્ધ્યાકાળે દિશાઓ લાલકલરની રહે ત્યાં સુધી અર્થાત્ સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તની પૂર્વે અને પછી એક-એક ઘડી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૩૧થી ૩૨) મધ્ય દિવસ અને મધ્ય રાત્રિએ આગળ-પાછળ એક-એક ઘડી એમ બે ઘડી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

ઉપરોક્ત અસ્વાધ્યાય માટેના નિયમો મૂલપાઠના અસ્વાધ્યાય માટે છે. ગુજરાતી આદિ ભાષાંતર માટે આ નિયમો નથી. વિનય એ જ ધર્મનું મૂલ છે. તેથી આવા આવા વિકટ પ્રસંગોમાં ગુરુની અથવા વડીલની ઇચ્છાને આજ્ઞાને જ વધારે અનુસરવાનો ભાવ રાખવો.

स्वाध्याय के प्रमुख नियम

(१) इस सूत्र के मूल पाठ का स्वाध्याय दिन और रात्री के प्रथम प्रहर तथा चौथे प्रहर में किया जाता है।

(२) प्रातः ऊषा-काल, सन्ध्याकाल, मध्याह्न और मध्य रात्री में दो-दो घडी (४८ मिनिट) स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, सूर्योदय से पहले २४ मिनिट और सूर्योदय के बाद २४ मिनिट, इस प्रकार दो घड़ी सभी जगह समझना चाहिए।

(३) मासिक धर्मवाली स्त्रियों को स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, इसी प्रकार उनके सामने बैठकर भी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, जहाँ ये स्त्रियाँ न हों उस स्थान या कक्ष में बैठकर स्वाध्याय किया जा सकता है।

(४) नीचे लिखे हुए ३२ अस्वाध्याय-प्रसंगो में वाँचना नहीं चाहिए—

(१) आकाश सम्बन्धी १० अस्वाध्यायकाल

(१) **उल्कापात**—बड़ा तारा टूटे उस समय १ प्रहर (तीन घण्टे) तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए।

(२) **दिग्दाह**—किसी दिशा में अधिक लाल रंग हो अथवा किसी दिशा में आग लगी हो तो स्वाध्याय नहीं करना चाहिए।

(३) **गर्जारव**—बादलों की भयंकर गडगडाहट की आवाज सुनाई देती हो, बिजली अधिक होती हो तो २ प्रहर (छ घण्टे) तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए।

(४) **निर्घात**—आकाश में कोई व्यन्तरादि देवकृत घोर गर्जना हुई हो अथवा बादलों के साथ बिजली के कडाके की आवाज हो तब आठ प्रहर तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए।

(५) **विद्युत**—बिजली चमकने पर एक प्रहर तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए।

(६) **यूपक**—शुक्ल-पक्ष की प्रथमा, द्वितीया और तृतीया के दिनो में सन्ध्या की प्रभा और चन्द्रप्रभा का मिलान हो तो उसे यूपक कहा जाता है। इस प्रकार यूपक हो उस समय रात्री में प्रथमा १ प्रहर स्वाध्याय नहीं करना चाहिए।

(७) **यक्षादीप्त**—यदि किसी दिशा में बिजली चमकने जैसा प्रकाश हो तो उसे यक्षादीप्त कहते हैं, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए।

(८) **धूमिका कृष्ण**—कार्तिक से माघ मास तक धूँए के रंग की तरह सूक्ष्म जल के जैसी धूमस (कोहरा) पड़ता है उसे धूमिका कृष्ण कहा जाता है इस प्रकार की धूमस हो उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए।

(९) **महिकाश्वेत—**शीतकाल में श्वेत वर्णवाली सूक्ष्म जलरूपी जो धूमस पड़ती है वह महिकाश्वेत कहलाती है, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(१०) **रजोद्घात—**चारों दिशाओं में तेज हवा के साथ बहुत धूल उडती हो और सूर्य ढँक गया हो तो रजोद्घात कहलाता है, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२) ऐतिहासिक शरीर सम्बन्धी १० अस्वाध्याय—

(११,१२,१३) हाड-मांस और रुधिर ये तीन वस्तुएँ जब-तक अग्नि से सर्वथा जल न जाएँ, पानी से धुल न जाएँ और यदि सामने दिखाई दें तो स्वाध्याय नहीं करना चाहिए । फूटा हुआ अण्डा भी हो तो भी अस्वाध्याय होता है ।

(१४) **मल-मूत्र—**सामने दिखाई हेता हो, उसकी दुर्गन्ध आती हो तब-तक अस्वाध्याय होता है ।

(१५) **श्मशान—**इस भूमि के चारों तरफ १००-१०० हाथ तक अस्वाध्याय होता है ।

(१६) **चन्द्रग्रहण—**जब चन्द्रग्रहण होता है तब जघन्य से ८ मुहूर्त और उत्कृष्ट से १२ मुहूर्त तक अस्वाध्याय समझना चाहिए ।

(१७) **सूर्यग्रहण—**जब सूर्यग्रहण हो तब जघन्य से १२ मुहूर्त और उत्कृष्ट से १६ मुहूर्त तक अस्वाध्याय समझना चाहिए ।

(१८) **राजव्युद्गत—**नजदीक की भूमि पर राजाओं की परस्पर लड़ाई चलती हो, उस समय तथा लड़ाई शान्त होने के बाद एक दिन-रात तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(१९) **पतन—**कोई बड़े राजा का अथवा राष्ट्रपुरुष का देहान्त हुआ हो तो अग्निसंस्कार न हो तब तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए तथा उसके स्थान पर जब तक दूसरे व्यक्ति की नई नियुक्ति न हो तब तक ऊंची आवाज में स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२०) **औदारिक शरीर—**उपाश्रय के अन्दर अथवा १००-१०० हाथ तक भूमि पर उपाश्रय के बाहर भी पञ्चेन्द्रिय जीव का मृत शरीर पड़ा हो तो जब तक वह निर्जीव शरी वहाँ पड़ा रहे तब तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२१ से २८) **चार महोत्सव और चार प्रतिपदा—**आषाढ़ी पूर्णिमा (भूत महोत्सव), आसो पूर्णिमा (इन्द्रिय महोत्सव), कार्तिक पूर्णिमा (स्कन्ध महोत्सव), चैत्र पूर्णिमा (यक्ष महोत्सव) इन चार महोत्सवों की पूर्णिमाओं तथा उससे पीछे की चार, कृष्ण पक्ष की चार प्रतिपदा (ऐकम) इस प्रकार आठ दिनों तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२९ से ३०) प्रातःकाल और सन्ध्याकाल में दिशाएँ लाल रंग की दिखाई दें तब तक अर्थात् सूर्योदय और सूर्यास्त के पहले और बाद में एक-एक घड़ी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(३१ से ३२) मध्य दिवस और मध्य रात्री के आगे-पीछे एक-एक घड़ी इस प्रकार दो घड़ी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

उपरोक्त अस्वाध्याय सम्बन्धी नियम मूल पाठ के अस्वाध्याय हेतु हैं, गुजराती आदि भाषान्तर हेतु ये नियम नहीं है । विनय ही धर्म का मूल है तथा ऐसे विकट प्रसंगों में गुरू की अथवा बड़ों की इच्छा एवं आज्ञाओं का अधिक पालन करने का भाव रखना चाहिए ।

પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્ર કી

વિષયાનુક્રમણિકા

અનુ. વિષય **પાના નં.**

૧	મંગલાચરણ	૧
૨	અવતરણિકા	૨

પ્રથમ અધ્યયન - પ્રથમ ભાગ

૩	આસ્ત્રવ ઔર સંવર કે લક્ષણોં કા નિરૂપણ	૬
૪	પહલા અધર્મદ્વાર કા નિરૂપણ	૧૦
૫	મૃષાવાદરૂપ દૂસરા અધર્મદ્વાર કા નિરૂપણ	૧૩
૬	યથાકૃત્ નામ કે તીસરા અધર્મદ્વાર કા નિરૂપણ	૧૭
૭	સ્થલચર ચતુષ્પદ પ્રાણીયોં કા નિરૂપણ	૨૦
૮	ઉરઃ પરિસર્પ કે ભેદોં કા નિરૂપણ	૨૧
૯	ભુજપરિસર્પ કે ભેદોં કા નિરૂપણ	૨૨
૧૦	ખેચર જીવોં કા નિરૂપણ	૨૩
૧૧	પ્રાણીયોં કે વધ કે પ્રકાર કા નિરૂપણ	૨૪
૧૨	ચતુરિંદ્રિય જીવોં કી હિંસા કરને વાલોં કે પ્રયોજન કા નિરૂપણ	૨૬
૧૩	પૃથિવીકાય જીવોં કે હિંસા કે કારણ કા નિરૂપણ	૩૦
૧૪	અપ્કાય જીવોં કી હિંસા કરને કે પ્રયોજન કા નિરૂપણ	૩૨
૧૫	વાયુકાય જીવોં કી હિંસા કરને કે પ્રયોજનકા નિરૂપણ	૩૨
૧૬	વનસ્પતિકાય જીવોંકી હિંસા કરને કે પ્રયોજનકા નિરૂપણ	૩૩
૧૭	સ્થાવરાદિ જીવોં કો કૈસે ૨ ભાવોં સે યુક્ત હોકર હિંસક જન મારતે હૈ ઉનકા નિરૂપણ	૩૪
૧૮	જાતિનિર્દેશપૂર્વક મંદબુદ્ધિ વાલે લોક કૌન ૨ જીવોં કો મારતે હૈ ઉનકા નિરૂપણ	૪૦
૧૯	કૌન ૨ જીવ પાપ કરતે હૈ ઉનકા નિરૂપણ	૪૧

૨૦	જૈસે ૨ કર્મ કરતે હૈ વૈસા હી ફલ પ્રાપ્ત હોનેકા નિરૂપણ	૪૨
૨૧	નરકમેં ઉત્પત્તિ કે અનન્તર વહાં કે દુઃખાનુભવ કા નિરૂપણ	૪૪
૨૨	પાપિ જીવ નરકોં મેં કૈસી ૨ વેદના કો કિતને કાલ ભોગતે હૈ ઉનકા નિરૂપણ	૪૮
૨૩	નારકીય જીવ ક્યા ૨ કહતે હૈ વહ વર્ણન	૪૮
૨૪	પરમાધાર્મિક નારકીય જીવોં કે પ્રતિ ક્યા ૨ કરતે હૈ ઉનકા કથન	૫૦
૨૫	વેદનાઓં સે પીડિત નારક જીવોં કે આક્રંદ કા નિરૂપણ	૫૧
૨૬	પરમાધાર્મિકોં કે દ્વારા કી ગઈ યાતનાઓં કે પ્રકાર કા નિરૂપણ	૫૩
૨૭	યાતના કે વિષયમેં આયુધોં (શાસ્ત્રોં) કે પ્રકારોં કા નિરૂપણ	૫૪
૨૮	પરસ્પર મેં વેદના કો ઉત્પન્ન કરતે હુએ નારકીયોં કી દશા કા વર્ણન	૫૫
૨૯	નારક જીવોં કે પશ્ચાતાપ કા નિરૂપણ	૫૭
૩૦	તિર્યગ્ગતિ જીવો કે દુઃખો કા નિરૂપણ	૫૯
૩૧	ચતુરિન્દ્રિય જીવોં કે દુઃખ કા નિરૂપણ	૬૧
૩૨	ત્રિન્દ્રિય જીવોં કે દુઃખ કા નિરૂપણ	૬૧
૩૩	દ્વિન્દ્રિય જીવોં કે દુઃખ કા વર્ણન	૬૧
૩૪	એકેન્દ્રિય જીવ કે દુઃખ કા વર્ણન	૬૨
૩૫	દુઃખો કે પ્રકાર કા વર્ણન	૬૫
૩૬	મનુષ્યભવ મેં દુઃખો કે પ્રકાર કા નિરૂપણ	૬૮

દૂસરા અધ્યયન

૩૭	અલીકવચન કા નિરૂપણ	૭૩
૩૮	અલીકવચન કે નામ કા નિરૂપણ	૭૫
૩૯	જિસ ભાવ સે અલીક વચન કહા જાતા હૈ ઉસકા નિરૂપણ	૭૮
૪૦	નાસ્તિકવાદિયોં કે મત કા નિરૂપણ	૮૦
૪૧	અન્ય મનુષ્યોં કે મૃષાભાષણ કા નિરૂપણ	૯૨
૪૨	મૃષાવાદિયોં કે જીવ ઘાતક વચન કા નિરૂપણ	૯૫
૪૩	મૃષાવાદિયોં કો નરક પ્રાપ્તિરૂપ ફલ પ્રાપ્તિ કા વર્ણન	૧૦૭
૪૪	અલીક વચન કા ફલિતાર્થ નિરૂપણ	૧૧૨

તીસરા અધ્યયન

૪૫	અદત્તાદાન કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૧૧૪
૪૬	અદત્તાદાન કે તીસ નામોં કા નિરૂપણ	૧૧૭
૪૭	પશ્ચિમ અન્તર્દ્ધારગત તસ્કરોં (ચોરોં) કા વર્ણન	૧૧૯
૪૮	પરધનલુબ્ધ રાજાઓં કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૧૨૨
૪૯	પરધનમેં લુબ્ધ રાજાઓ કે સંગ્રામ કા વર્ણન	૧૨૪
૫૦	અદત્તાદાન (ચોરી) કે પ્રકાર કા નિરૂપણ	૧૨૯
૫૧	સાગર કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૧૩૦
૫૨	તસ્કરકે કાર્ય કા નિરૂપણ	૧૩૨
૫૩	અદત્તાદાન કે ફલ કા નિરૂપણ	૧૩૬
૫૪	ચોર લોક ક્યા ફલ પાતે હૈ ઉનકા નિરૂપણ	૧૩૮
૫૫	અદત્તગ્રાહી ચોર કૈસે હોકર કૈસે ફલ પાતે હૈ ઉનકા નિરૂપણ	૧૪૦
૫૬	અદત્તગ્રાહી ચોર જીસ ફલ કો પાતે હૈ ઉસકા નિરૂપણ	૧૪૭
૫૭	અદત્તગ્રાહી ચોર કી પરલોક મેં કૌન ગતિ હોતી હૈ ઉનકા નિરૂપણ	૧૫૦
૫૮	જીવ જ્ઞાનાવરણ આદિ અષ્ટવિધ કર્મો સે બંધદશાકો પ્રાપ્તકર સંસારસાગર મેં રહતે હૈ ઇસ પ્રકાર કા સંસારગાગર કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૧૫૨
૫૯	કિસ પ્રકાર કે અદત્તાગ્રાહી ચોરોં કો કિસ પ્રકાર કા ફલ મિલતે હૈ ઉનકા નિરૂપણ	૧૫૯
૬૦	તીસરે અધ્યયન કા ઉપસંહાર	૧૬૩

ચોથા અધ્યયન

૬૧	અબ્રહ્મ કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૧૬૪
૬૨	અબ્રહ્મ કે નામોં કા ઔર ઉસકે લક્ષણોં કા નિરૂપણ	૧૬૬
૬૩	મોહ સે મોહિત બુદ્ધિવાલોં સે અબ્રહ્મ કે સેવન કે પ્રકારોં કા નિરૂપણ	૧૬૮
૬૪	ચક્રવર્ત્યાદિકોં કા ઔર ઉનકે લક્ષણોં કા વર્ણન	૧૭૦
૬૫	બલદેવ ઔર વાસુદેવ કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૧૭૫

६६ अब्रह्म सेवी कौन होते है ? उनका निरुपण १८२
६७ युगलिकों के स्वरुप का निरुपण १८३
६८ युगलिनीयों के स्वरुप का निरुपण १९०
६९ चौथे अन्तर्द्वार का निरुपण १९६
७० चोथा अध्ययन का उपसंहार २००

पांचवा अध्ययन

७१ परिग्रह के स्वरुप का निरुपण २०१
७२ परिग्रह के तीस नामों का निरुपण २०४
७३ जिस प्रकार से जो जीव परिग्रह करते है उनका निरुपण २०७
७४ मनुष्य के परिग्रह का निरुपण २१३
७५ परिग्रह के जीव को किस फल की प्राप्ति होती है उनका निरुपण २१८
७६ पांचवा अध्ययन का उपसंहार २२१

दूसरा भाग - पहला अध्ययन

७७ पांचसंवर द्वारों के नाम और उनके लक्षणों का निरुपण २२३
७८ प्रथमसंवरद्वार का निरुपण २२६
७९ अहिंसा के महात्म्य का निरुपण २३१
८० अहिंसा धारण करने वाले महापुरुष के स्वरुप का निरुपण २३३
८१ अहिंसा को पालन करने को उद्धत होने वालों के कर्तव्य का निरुपण २४६
८२ अहिंसाव्रत की ईर्यासमिति नाम की प्रथम भावना का निरुपण २५२
८३ मनोगुप्ति नाम की दूसरी भावना का निरुपण २५५
८४ वचनसमिति नामकी तीसरी भावनाके स्वरुप का निरुपण २५७
८५ एषणासमिति नामकी चौथी भावना के स्वरुपका निरुपण २५८
८६ निक्षेप नामकी पांचवी भावना का निरुपण २६२
८७ प्रथम अध्ययन का उपसंहार २६४

દૂસરા અધ્યયન

૮૮	સત્ય કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૨૬૬
૮૯	અનુવિચિન્ત્ય સમિતિ નામકી પ્રથમ ભાવના કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૨૮૨
૯૦	ક્રોધનિગ્રહરૂપ દૂસરી ભાવના કા નિરૂપણ	૨૮૪
૯૧	લોભનિગ્રહરૂપ તીસરી ભાવના કા નિરૂપણ	૨૮૬
૯૨	ધૈર્ય નામ કી ચૌથી ભાવના કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૨૮૮
૯૩	પાંચવી મૌન ભાવના કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૨૯૦
૯૪	અધ્યયન કા ઉપસંહાર	૨૯૨

તીસરા અધ્યયન

૯૫	અદત્તદાનવિરમણ કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૨૯૫
૯૬	કૈસા મુનિ અદત્તાદાનાદિ વ્રત કા આરાધન નહીં કરતે ઉસકા નિરૂપણ	૨૯૯
૯૭	કૈસા મુનિ ઇસ વ્રત કા પાલન કર સકતે હૈ ઉસકા નિરૂપણ	૩૦૨
૯૮	વિવક્તવસતિવાસ નામકી પ્રથમ ભાવના કા નિરૂપણ	૩૦૮
૯૯	અનુજ્ઞાતસંસ્તારક નામકી દૂસરી ભાવના કા નિરૂપણ	૩૧૧
૧૦૦	શય્યાપરિકર્મ વર્જન રૂપ તીસરી ભાવના કા નિરૂપણ	૩૧૩
૧૦૧	અનુજ્ઞાતભક્ત નામક ચૌથી ભાવના કા નિરૂપણ	૩૧૫
૧૦૨	વિનય નામકી પાંચવી ભાવના કા નિરૂપણ	૩૧૭
૧૦૩	અધ્યયનકા ઉપસંહાર	૩૧૯

ચૌથા અધ્યયન

૧૦૪	બ્રહ્મચર્ય કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૩૨૨
૧૦૫	બ્રહ્મચર્ય આરાધન કા ફલ	૩૩૦
૧૦૬	બ્રહ્મચારી કો આચરણીય ઔર અનાચણીય આદિ કા નિરૂપણ	૩૩૩
૧૦૭	અસંસક્ત વાસવસતિ નામકી પ્રથમ ભાવના કા નિરૂપણ	૩૩૫

१०८ स्त्रीकथा विरति नामकी दूसरी भावना का निरूपण ३३८
१०९ स्त्रीरूप निरीक्षण वर्जन नामकी तीसरी भावना का निरूपण ३४१
११० पूर्वरत पूर्वक्रीडिताद्दि विरति नामकी चौथी भावना का निरूपण ३४२
१११ प्रणीतभोजनवर्जन नामकी पांचवी भावना का निरूपण ३४५
११२ चतुर्थ अध्ययन का उपसंहार ३४७

पांचवा अध्ययन

११३परिग्रहविरमण का निरूपण ३४९
११४ त्रसस्थावर विषयक अपरिग्रह का वर्णन ३५३
११५ अकल्पनीय वस्तु का निरूपण ३५६
११६ कल्पनीय अशनादिक का निरूपण ३५९
११७ संयताचार पालक की स्थिति का निरूपण ३६४
११८ निस्पृहा नामकी पहली भावना का निरूपण ३७१
११९ चक्षुरिन्द्रि संवर नामकी दूसरी भावना का निरूपण ३७५
१२० ध्राणेन्द्रियसंवर नामकी तीसरी भावना का निरूपण ३८२
१२१ जिह्वेन्द्रियसंवर नामकी चौथी भावना का निरूपण ३८५
१२२ स्पर्शेन्द्रियसंवर नामकी पांचवी भावना का निरूपण ३८८
१२३ अध्ययन का उपसंहार ३९२
१२४ दशमाअंग में श्रुतस्कंधादि का निरूपण ३९४
१२५ शास्त्रप्रशस्ति ३९५

॥ समाप्त ॥

પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્રનો ગુજરાતી અનુવાદ

મંગળાચરણ—

હું તે સિદ્ધ ભગવાનોને હંમેશા નમસ્કાર કરૂં છું કે જે નિરંજન અષ્ટ-કર્મમળરૂપ અંજનથી તદ્દન રહિત થઈ ગયાં છે, અને એ જ કારણે જે મુક્તિરૂપ ભવનની મધ્યમાં વિરાજમાન થયેલ છે, જેમને બતાવેલ સન્માર્ગે ચાલવાથી જીવોને સ્થિર સિદ્ધિરૂપી રાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેઓ પોતે અત્યંત વિશુદ્ધ બની ગયેલ છે, અને સિદ્ધિ નામની ગતિને પ્રાપ્ત કરી ચૂકયાં છે. ॥ ૧ ॥

હું તે ગૌતમ ગણધરને મન, વચન અને કાયાથી નમસ્કાર કરૂં છું કે જેમણે તપસ્યાના પ્રભાવથી અનેક લબ્ધિયોને પ્રાપ્ત કરી છે, સુર અને અસુરો આવીને જેમને નમન કરે છે, જેમના પ્રભાવથી જીવોના સંદેહ તથા મોહનો નાશ થઈ જાય છે, જે શરીરની કાંતિથી જાજવલ્યમાન રહે છે, જે શાસનના દિવાકર સમાન છે, જે ભગવાન મહાવીરના અન્તિમ ગણધર છે, રાગાદિ દોષોથી જે તદ્દન વિશુદ્ધ બની ચૂકયા છે, જીવોની મુશ્કેલીઓને જે દૂર કરનારા છે, કેવળજ્ઞાનના પ્રભાવથી જેમણે સમસ્ત જીવાદિક વસ્તુઓને સારી રીતે જાણી લીધી છે, જે તેજસ્વી છે તથા જેમણે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લીધેલ છે. ॥ ૨ ॥

હું તે દયાળુ ગુરુવરને નમસ્કાર કરૂં છું કે જેમનાં મનોહર ચરણ, કમળનાં સમાન કોમળ છે, અને જે વિમળજ્ઞાન દેનાર બોધના દાતા છે, તથા જેમનું મુખ સદા દોરા સહિતની મુહપત્તિથી શોભે છે. ॥ ૩ ॥

તીર્થંકર પ્રભુની વાણીને નમન કરીને હું, 'ઘાસિલાલમુનિ' આ પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્ર પર આ 'સુદર્શિની' નામની ટીકા બનાવું છું. ॥ ૪ ॥

આ અતિ વિચિત્રાકાર, અનિયત સ્વભાવવાળા, અપાર, અસાર સંસારમાં ધન આદિ વિવિધ ઉપાયોથી સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે સમસ્ત સંસારી જીવો પ્રયત્ન કરતા રહે છે, છતાં પણ આ સંસારમાં કોઈપણ જીવ વાસ્તવિક સુખનો અનુભવ કરી શકતો નથી. તેનું શું કારણ છે, એવો વિચાર જ્યારે કરવામાં આવે છે ત્યારે એવું લાગે છે કે આ સંસારનાં જેટલાં સુખ છે તે વાસ્તવિક સુખ નથી, પણ સુખનો આભાસ જ છે. કારણકે તે ઇન્દ્રિય અને મનથી ઉત્પન્ન થાય છે. વાસ્તવિક સુખ તો મોક્ષમાં જ છે. કારણકે તે સુખ નિરતિશયરૂપ છે. ત્રૈકાલિક દુઃખના અત્યંત અભાવવાળી જે પરમાનંદ સદ્‌ભાવરૂપતા છે, તેને જ નિરતિશયતા કહે છે. એવા પ્રકારનું નિરતિશયરૂપ જે સુખ છે તે સંસારમાં મળતું નથી. કારણકે સાંસારિક સુખ દુઃખાનુષક્ત છે. મોક્ષનું સુખ તેવું નથી. તેથી જ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયથી લઈને પંચેન્દ્રિય સુધીનાં સમસ્ત પ્રાણી સુખની ઇચ્છાવાળાં અને દુઃખથી વિમુખ થતાં દેખાય છે. તેથી તે નિર્ણય કરવો જરૂરી થઈ પડે છે કે તે નિરતિશય સુખનું સાધન કયું છે? જ્યારે તે પ્રકારનો ઊંડો વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યારે એ જ નિશ્ચય પર અવાય છે કે તે સુખનું સાધન કેવળ મોક્ષ જ છે, સંસાર નથી. કારણકે જે સુખ સંસારજન્ય હોય છે તે ઇન્દ્રિય અને મનના સંયોગથી પેદા થયેલ હોવાથી ઉત્પત્તિ અને નાશને પ્રાપ્ત કરનારૂં હોય છે, અને તેથી તે વચ્ચે વચ્ચે દુઃખથી મિશ્રિત રહ્યાં કરે છે. તેથી તે મૃગજળનાં ઊંચાં નીચાં જળતરંગોના વિભ્રમનાં જેવું અસાર હોય છે. તે કારણે નિરતિશય સુખનું સાધન સંસાર થઈ શકતો નથી પણ એક માત્ર મોક્ષ જ તેનું સાધન બની શકે છે. એવી જ મહામુનિયોની માન્યતા છે. તેથી જે પ્રાણીને તે નિરતિશય સુખ પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષા હોય તેમણે મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે જ પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. જીવોને મોક્ષની પ્રાપ્તિ જ્ઞાન અને ક્રિયાના સેવનથી જ થાય છે. તેથી જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બન્ને તેના કારણરૂપ હોવાથી

સાધન તરીકે યોગ્ય છે. નહીં તો મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે નહીં અને એમ થવાથી સુખની પ્રાપ્તિ ઘણી મુશ્કેલ બની જશે. જ્ઞાન હોય તો જ ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ પદાર્થોના ઉપાદાન-(ગ્રહણ) અને ત્યાગ કરવા બાબતમાં જીવોની બુદ્ધિ કામ કરી શકે છે, જ્ઞાન ન હોય તો નહીં. ત્યારે તો (તે જ્ઞાનના અભાવે) ફક્ત આસ્ર-વોમાં જ રોકટોક વિના પ્રવૃત્તિ ચાલ્યા કરે છે. તે કારણે જ્ઞાનને અત્યંત આદરણીય બતાવ્યું છે. એવું તે જ્ઞાન સ્વ અને પરનું ઉપકારક હોવાથી અહીં શ્રુતરૂપે ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. અહીં પ્રશ્નવ્યાકરણ જ તે શ્રુતજ્ઞાન છે.

શંકા–શાસ્ત્રની શરૂઆતમાં, મધ્યમાં, અને અન્તે કરવામાં આવેલ મંગળાચરણ નિર્વિઘ્ને તેની પરિસમાપ્તિને માટે હોય છે. તથા જેઓ તે શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરનાર હોય છે તેઓ તે શાસ્ત્રની ધારણાથી સુશોભિત રહ્યા કરે છે, અને એ રીતે તે શાસ્ત્ર શિષ્યોપશિષ્યની પરંપરા સુધી પહોંચે છે. તથા શાસ્ત્રના આરંભમાં, મધ્યમાં અને અન્તે મંગળાચરણ કરવું તેવો શિષ્ટ પુરુષોનો આચાર પણ છે. છતાં પણ સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં મંગળાચરણ કેમ કર્યું નથી?

ઉત્તર—આ પ્રકારની આશંકા યોગ્ય નથી, કારણકે ભગવાન દ્વારા કહેવામાં આવેલ આ શાસ્ત્ર જ સાક્ષાત્ મંગળસ્વરૂપ છે, તેથી તે પોતે જ મંગળરૂપ છે. તેથી સ્વયં મંગળરૂપ બનેલ શાસ્ત્રમાં મંગળરૂપતા હોવાથી શાસ્ત્રકારે તેને સૂત્રરૂપે બાંધવાની અપેક્ષાએ મંગળાચરણ કર્યું જ છે. વળી સાંભળો શાસ્ત્રકારે આ શાસ્ત્રમાં "जंबू इणमो" આ પ્રમાણે ભગવાનના આમંત્રણથી આદિ મંગળ, પ્રથમ સંવરદ્વારમાં ભગવતી અહિંસાના વર્ણનરૂપ મધ્યમંગળ, અને "नायपुत्तेण वीरेण भगवया पयासियं" અન્તમાં એ પ્રકારનાં કથનથી અંત્યમંગળ કર્યું છે, એમ સમજી લેવું. હવે આ વિષયમાં વધુ કહેવાથી શો લાભ?

શંકા—"પ્રશ્નવ્યાકરણ"નો શબ્દાર્થ શું છે?

ઉત્તર—અંગુષ્ઠ આદિ વિદ્યાઓનું નામ પ્રશ્ન છે. તે પ્રશ્નોનું આ સૂત્રમાં વિસ્તારથી પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી તેનું નામ પ્રશ્નવ્યાકરણ પડયું છે. તેમાં ૧૦૮ પ્રશ્ન, ૧૦૮ અપ્રશ્ન, અને ૧૦૮ પ્રશ્નાપ્રશ્ન છે. જે વિદ્યાઓ અથવા મંત્ર, પૂછવામાં આવતાં શુભ અને અશુભનું કથન કરે છે, તેમને પ્રશ્ન કહે છે. પૂછ્યા વિના જ શુભ અને અશુભ બતાવનારને અપ્રશ્ન કહે છે. તથા જે મિશ્રરૂપે–પૂછવામાં આવતાં શુભ અને અશુભ બન્નેને પ્રગટ કરે છે તે પ્રશ્નાપ્રશ્ન કહેવાય છે. એજ રીતે બીજાં પણ નાગકુમાર, સુપર્ણકુમાર તથા અન્ય ભવનપતિઓની સાથે, સાધુઓના ઘણા સંવાદ આ સૂત્રમાં બતાવવામાં આવ્યા છે.

નંદીસૂત્રના વાચનકાળમાં પ્રશ્નવ્યાકરણમાં પિસ્તાળીશ અધ્યયન સમુપલબ્ધ-

(પ્રાપ્ય) હતાં. તે વાત "से किं तं पण्हावागरणाइं? થી લઈને "से तं पण्हावागरणाइं" સુધીના આ નંદીસૂત્રના પાઠથી સિદ્ધ થાય છે. ત્યારબાદ સ્થાનાંગસૂત્રના વાચન-કાળમાં પિસ્તાળીશ અધ્યયનોમાંથી ફક્ત દસ જ ઉપલબ્ધ હતાં. તે વાતનું સ્થાનાંગસૂત્રના આ પાઠથી પ્રતિપાદન થાય છે–"पण्हावागरणदसाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता तंजहा" ઇત્યાદિ. પણ અત્યારે તો ઉપમા, સંખ્યા, ઋષિભાસિત, આચાર્ય-ભાસિત, મહાવીરભાસિત આદિ દશ અધ્યયન પણ ઉપલબ્ધ નથી, કારણકે તેનો વિચ્છેદ થઈ ગયો છે. તેથી પાંચ આસ્રવ અને પાંચ સંવર સંબંધી આ દશ અધ્યયનો જ ઉપલબ્ધ છે.

અનુત્તરોપપાતિકસૂત્ર નામનું જે નવમું અંગ છે તેમાં એવું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે કે તપ સંયમની આરાધના કરનાર જીવ સૌધર્મ આદિ–દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તથા જે ઉત્કૃષ્ટ તપ સંયમની આરાધના કરે છે તેઓ એ જ ભવમાં મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે, પણ જેનું આયુષ્ય સાતલવ પરિમિત છે, હીન છે, તેઓ કર્મોનો ક્ષય કરી શકતાં નથી. તેથી કર્મક્ષયને અભાવે તેઓ વિજયાદિક વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ તપ સંયમની આરાધનાથી સંયમશાળી જીવોને અંગુષ્ઠ વિદ્યા, દર્પણ વિદ્યા આદિ વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમની મદદથી તે પ્રતિવાદીઓના પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપે છે. તેમની ઉપલબ્ધિ (પ્રાપ્તિ) આ સમયમાં તેમનો વિચ્છેદ થઈ જવાથી થઈ શકતી નથી. હાલમાં તો પાંચ આસ્રવ અને પાંચ સંવરનું પ્રતિપાદન કરનાર ફક્ત આ પ્રશ્નવ્યાકરણ જ ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે. પાંચ આસ્રવ અને પાચ સંવરનું જ્ઞાન થયા વિના ઉત્કૃષ્ટ તપ સંયમની આરાધના થઈ શકતી નથી. તે કારણે આસ્રવ અને સવરના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરનાર આ પ્રશ્નવ્યાકરણનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. એ જ નવમાં અંગ સાથે તેનો સંબંધ છે.

આ પ્રશ્નવ્યાકરણમાં પાંચ આસ્રવ અને પાંચ સંવર વિષેનાં દસ અધ્યયન છે, તેથી તેના બે ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. આસ્રવો બંધના કારણરૂપ હોવાથી આસ્રવોનું વર્ણન પહેલા ભાગમાં કરવામાં આવ્યું છે, અને સંવર આસ્રવના પરિત્યાગને માટે ઉપાયરૂપ હોવાથી તેમનું વર્ણન આસ્રવનં વર્ણન પછી બીજા ભાગમાં કરેલ છે. ગમે તેવો બુદ્ધિશાળી માણસ હોય પણ જો તે દુઃખના સ્વરૂપથી અજાણ રહે તો તેનો પરિહાર કરવાના ઉપાયરૂપ માર્ગની પ્રાપ્તિ તે કરી શકતો નથી. તથા જેમ જ્વર આદિ રોગોમાં તેનું પૂર્ણ નિદાન કર્યા વિના તેનું શમન કરવાનો ઉપાય જડતો નથી તેમ આસ્રવતત્ત્વનું પરિજ્ઞાન જ્યાંસુધી જીવને થાય નહીં, ત્યાંસુધી તેમને રોકનાર—તેમના નિરોધક-સંવરરૂપ માર્ગને જાણવાની જિજ્ઞાસા તેનામાં ઉત્પન્ન થઈ શકતી નથી તેથી સૌથી પહેલાં ઉદ્દેશ-પ્રાપ્ત પાંચ આસ્રવોના નામ સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે. તેમનું સ્વરૂપ આગળ જતાં વિસ્તારથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવશે. તે પાંચ આસ્રવોમાં પણ સૂત્રકારે સૌથી પહેલાં હિંસારૂપ આસ્રવનું નિરૂપણ કર્યું છે તેનું કારણ એ છે કે હિંસા સિવાય મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ, એ જે આસ્રવ દ્વાર છે, તેમના વડે હિંસા જ ઉત્પન્ન થાય છે. તે કારણે તે હિંસામાં પ્રધાનતા આવવાથી, સૂત્રકાર સૌથી પહેલાં એજ હિંસારૂપ આસ્રવદ્વારનું નિરૂપણ કરે છે—"जंबू इणमो" ઈત્યાદિ

આ સૂત્રના સંબંધને માટે તેમાં "तेणं कालेणं" ઈત્યાદિ ઉત્ક્ષેપક વાકયનો સંબંધ જોડી દેવો જોઇએ. એટલે કે તે કાળે અને તે સમયે ચંપા નામની એક નગરી હતી. કોણિક રાજા ત્યાંના રાજા હતા. તેમની રાણીનું નામ ધારિણી દેવી હતું. તીર્થંકર પરંપરાનુસાર વિહાર કરતાં કરતાં ત્યાં સુધર્માસ્વામીનું આગમન થયું. ઈત્યાદિ પ્રકારનું આખું વર્ણન જેમ ઔપપાતિક સૂત્રમાં કરાયું છે તે પ્રમાણે સમજી લેવું અને તેને "जंबू इणमो" આ સૂત્રના સંબંધને માટે અહીં જોડી દેવું જોઇએ. સુધર્માસ્વામી અને જંબૂસ્વામીનું વર્ણન જ્ઞાતાસૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં કરેલ છે. તો તે પણ ત્યાંથી સમજી લેવું જોઈએ. હવે જંબૂસ્વામી અને સુધર્માસ્વામી વચ્ચે આ પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્રને વિષે જે પ્રશ્નોત્તરરૂપે

વાતચીત થઈ છે તેને સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે—" जइणं भंते ! " ઈત્યાદિ.

હે ભદન્ત ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર, કે જેમણે સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત કરી લીધું છે, તેમણે અનુત્તરોપપાતિક દશાંગ નામના નવમા અંગનો જો આ પ્રમાણે અર્થ પ્રરૂપિત કર્યો છે, તો તે સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત કરેલ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પ્રશ્નવ્યાકરણ નામના દસમાં અંગનો કયો અર્થ નિરૂપિત કર્યો છે ? તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સુધર્માસ્વામીએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—હે જંબૂ ! તમારા પ્રશ્નનો જવાબ આ પ્રમાણે છે—સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત કરેલ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ પ્રશ્નવ્યાકરણરૂપ દસમાં અંગનાં બે દ્વાર પ્રરૂપિત કર્યાં છે, તેમાં પહેલું આસ્રવ દ્વાર છે અને બીજું સંવર દ્વાર છે. " હે ભદન્ત ! સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરેલ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે કેટલાં અધ્યયન પ્રરૂપિત કર્યાં છે ?" આ પ્રમાણે જંબૂસ્વામી વડે પૂછવામાં આવતા સુધર્માસ્વામીએ તેમને કહ્યું—' હે જંબૂ ! સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પામેલ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પ્રથમ દ્વારના પાંચ અધ્યયન પ્રરૂપિત કર્યાં છે. "

આસ્રવ ઔર સંવર કે લક્ષણો કા નિરૂપણ

પ્રશ્ન—"બીજા દ્વારનાં કેટલાં અધ્યયન પ્રરૂપિત કર્યાં છે ? "

ઉત્તર—" એટલાં જ અધ્યયન બીજા દ્વારના પણ પ્રરૂપિત કર્યાં છે. " જંબૂસ્વામીએ ફરીથી સુધર્માસ્વામીને પૂછયું કે–હે ભદન્ત ! સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પામેલ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તે આસ્રવો અને સંવર સંબંધી અધ્યયનોનો અર્થ કેવો પ્રરૂપિત કર્યો છે ? આ પ્રમાણે અણગાર જંબૂસ્વામી

વડે પૂછાતાં સ્થવિર આર્યસુધર્માએ તે જંબૂ અણગારને કહ્યું–"जंबू इणमो" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં "जंबू" પદ સંબોધન અર્થમાં વપરાયું છે. તેથી એ લક્ષિત થાય છે કે સુધર્માસ્વામી જંબૂસ્વામીને કહે છે કે "जंबू इणमो" હે જંબૂ! હું આ નીચે પ્રમાણેનું પ્રશ્નવ્યાકરણરૂપ શાસ્ત્ર "वोच्छामि" તમને કહીશ. ".अण्हयसवरविणिच्छियं" આ શાસ્ત્રમાં આસ્રવ અને સંવરદ્વારનો નિર્ણય તેમનાં લક્ષણો અને ભેદાદિના કથનપૂર્વક કરવામાં આવ્યો છે. "विणिच्छियं" પદનો અર્થ વિશેષરૂપે નિર્ણિત કરવો; તથા આસ્રવનો અર્થ કર્મબંધના કારણરૂપ પ્રાણાતિપાતાદિક થાય છે. તેમના દ્વારા જ આત્મારૂપી તળાવમાં જળ સમાન કર્મોનું આગમન થયા કરે છે. જેમ તળાવમાં પાણી આવવા માટે નાળાં હોય છે, તે જ પ્રમાણે આત્મામાં પણ પ્રાણાતિપાત આદિરૂપ નાળાં દ્વારા જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મરૂપ જળનું આગમન થતું રહે છે. અથવા આવવું તે આસ્રવ છે. તે આસ્રવ દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદથી બે પ્રકારનો બતાવ્યો છે. પાણીમાં પડેલી નૌકામાં છિદ્રો દ્વારા જે જળનું આગમન થાય છે તે દ્રવ્યાસ્રવ છે. પ્રાણાતિપાત આદિ અશુભ ક્રિયાઓ દ્વારા આત્મામાં જે કર્મોનું આગમન થાય છે તે ભાવાસ્રવ છે. તેનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે સંસારરૂપી સાગરની અંદર આ આત્મારૂપી નાવમાં પ્રાણાતિપાત આદિ છિદ્રો દ્વારા કર્મરૂપી જળનું જે આગમન થયા કરે છે તેને આસ્રવ કહે છે કર્માગમનના કારણરૂપ તે પ્રાણાતિપાત આદિ પાંચ પ્રકારના આસ્રવ છે. કર્મરૂપ જળ જે ક્રિયાઓથી આત્મારૂપ સરોવરમાં પ્રવેશ પામતું અટકે છે તે ક્રિયાઓને સંવર કહે છે પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓનું વિરમણ થવું એ જ કર્મોને રોકવાના ઉપાયભૂત સંવર છે, અથવા સંવર એટલે રોકવું. તે સંવર પણ દ્રવ્ય અને ભાવની અપેક્ષાએ બે પ્રકારનો છે. પાણીમાં તરતી નૌકાના જે છિદ્રોમાંથી પાણી પ્રવેશ કરતું હોય તે છિદ્રોને ચીકણી માટિ આદિથી બંધ કરી દેવા તે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સંવર છે, તથા પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ ઉપાયોથી આત્મામાં પ્રવેશ કરતાં કર્મોને રોકી લેવાં તે ભાવની અપેક્ષાએ સંવર છે. તે સંવર પણ પ્રાણાતિપાત

આદિના વિરમણથી પાંચ પ્રકારનો છે. એ પાંચ આસ્રવોનું અને સંવરોનું આ શાસ્ત્રમાં સૂત્રકાર પોતે જ લક્ષણ પ્રદર્શનપૂર્વક વિસ્તારથી આગળ જતાં વર્ણન કરશે. એજ વાત "अण्हयसंवरविणिच्छियं" પદથી સૂત્રકારે સમજાવી છે. આ પ્રશ્નવ્યાકરણ "पवयणस्स" પ્રવચનરૂપ પુષ્પમાંથી નીકળેલ રસના જેવું સારભૂત છે. જે પ્રવચનપુષ્પ ભગવાન તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુરૂપી કલ્પવૃક્ષ પર વિકસિત થયેલ છે. માધુર્ય અને પ્રસાદગુણરૂપ વિશિષ્ટ શોભાથી તે યુક્ત છે, ભાવનારૂપ સુગંધિથી તે ભરેલું છે, આત્માનુભવરૂપ પરમ સ્વાદથી તે યુક્ત છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જેમ પુષ્પનો સાર તેનો રસ મનાય છે, તે જ પ્રકારે આ પ્રશ્નવ્યાકરણ તીર્થંકર પ્રભુના પ્રવચનોમાં સારરૂપ મનાયું છે. ભવ્યજીવોનું તેના અધ્યયનથી એ સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રયોજન સધાય છે કે તેઓ પોતાના આત્માનો અનુભવ કરતા શીખી જાય છે. "निच्छयत्थं" આ પદથી એ પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે કે આ અંગમાં જે કંઈ પ્રતિપાદિત કરવામાં આવશે, તે મોક્ષના પ્રયોજનરૂપ થશે; તે કારણે આ પદનો એવો પણ અર્થ થઈ શકે છે કે સૂત્રકાર એનું જે પ્રતિપાદન કરી રહ્યા છે તે એ હેતુથી જ કરી રહ્યા છે કે તેનું અધ્યયન કરનાર મુક્તિની પ્રાપ્તિ કરે. "महेसिहिं सुभासियत्थं" આ પદો દ્વારા એ વાત પ્રતિપાદન કરીને પ્રગટ કરવામાં આવી રહી છે કે તીર્થંકર ગણધર આદિ દેવોએ જે વિષય–આસ્રવ સંવરરૂપ અથવા સકળ કર્મોના ક્ષયને ઉપલક્ષિત અને નિરતિશયરૂપ ક્ષાયિક સુખના આસ્વાદ સ્વરૂપ નિર્વાણ–મોક્ષ તેમાં કહેલ છે, તે પોતે કલ્પનાથી કલ્પીને ગ્રથિત કરેલ નથી પણ કેવળજ્ઞાનરૂપ દૃષ્ટિથી સારી રીતે વીણીવીણીને તે દરેક વિષયનું નિર્દોષ પ્રતિપાદન કર્યું છે. તીર્થંકર સર્વજ્ઞપ્રભુએ કેવળજ્ઞાનથી પહેલાં તે વિષયને પોતાના જ્ઞાનના વિષયભૂત બનાવીને તેનું બાર પ્રકારની પરિષદમાં કથન કર્યું હતું, અને તેનું શ્રવણ કરીને અને મનમાં બરાબર ઉતારીને તે પ્રમાણે જ ગણધરાદિ દેવોએ ગ્રથન કર્યું છે. આ રીતે ઉકત વિશેષણોની સાર્થકતા ટીકાકારે પ્રગટ કરી છે. આ ગાથાનો સંક્ષેપમાં એટલો જ

અર્થ છે કે આ પ્રશ્નવ્યાકરણ શાસ્ત્ર પ્રવચનરૂપ વિકસિત પુષ્પના રસ જેવું સારભૂત છે. અને આ વિવેચન તીર્થંકર પરંપરા પ્રમાણે જે પ્રમાણે થતું આવ્યું છે. તે પ્રમાણે જ થયું છે.

ભાવાર્થ—ટીકાકારે આ રીતે આસ્રવ અને સંવરની વ્યુત્પત્તિ કરી છે— " **आस्रवंति-आगच्छंति, कर्मजलानि यैस्ते आस्रवाः** " (જેના દ્વારા કર્મજળ આવે છે તે આસ્રવો કહેવાય છે.) અથવા " **आस्रवणम् आस्रवः** " (આવવું એટલે આસ્રવ) " **संव्रियन्ते-प्रतिरुद्धयन्ते प्रविशत्कर्मजलानि यैस्ते संवराः** " (જેના વડે કર્મજળ પ્રવેશ પામતું અટકે છે તે સંવર છે) અથવા "**संवरणं संवरः**" (સંવર એટલે જવું) તેમાંથી પહેલી વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે કર્મબંધનાં કારણરૂપ પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓને આસ્રવ બતાવ્યાં છે. બીજી વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે આગમન માત્રનું નામ આસ્રવ બતાવ્યું છે. તો તે દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદથી બે પ્રકારના કહેલ છે. દ્રવ્યાસ્રવ કર્મબંધનું કારણ નથી. કર્મબંધનું કારણ તો ભાવાસ્રવ જ છે, કારણકે પ્રાણાતિપાત આદિરૂપ ભાવોથી જ કર્મનું આગમન થાય છે. એ જ પ્રમાણે સંવરને વિષે પણ સમજવું. સંવર આસ્રવનો નિરોધક (રોકનાર) હોય છે, છિદ્રો દ્વારા નૌકામાં જળનું પ્રવેશવું તે આસ્રવના સ્થાન સમાન છે અને તે છિદ્રોને બંધ કરી દેવા તે સંવરના સ્થાન સમાન છે. પ્રાણાતિપાતાદિરૂપ ભાવ, પ્રાણાતિપાત આદિ વિરમણરૂપ ભાવસંવરથી અટકે છે. અને એમ થવાથી જ નવીન કર્મોનું આગમન રોકાય છે. " **निश्चयार्थ** 'માં " **निः** " શબ્દનો અર્થ ' દૂર થવું ' થાય છે. તથા '**चय**'નો અર્થ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મપુંજ છે. તે કર્મપુંજ જે સ્થાનથી દૂર થઈ ગયો છે તેવું સ્થાન મોક્ષ છે. અને તે મોક્ષ જેનું પ્રયોજન છે તે નિશ્ચયાર્થ શાસ્ત્ર છે. અથવા નિશ્ચયનો અર્થ મોક્ષ પણ થાય છે. એ મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે જ આ શાસ્ત્રની રચના કરવામાં આવી છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

ઉદ્દેશ પ્રમાણે જ નિર્દેશ થયા કરે છે તે ન્યાયે સૂત્રકાર ફળ અને નામની અપેક્ષાએ હવે આસ્રવોના પ્રકારોને પ્રગટ કરે છે—“पंचविहो पण्णत्तो” ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ–“जिणेहिं” જિનેન્દ્ર દેવે “इह” અર્હંત પ્રભુના શાસનમાં, એટલે કે આ સંસારમાં “ अण्हओ ” આસ્રવોને “अणादीओ ” અનાદિ “ पण्णत्तो ” પ્રજ્ઞપ્ત (બતાવ્યા) કર્યા છે. “हिंसामोसमदत्तं अबंभं” परिग्गहं पंचविहो चेव” તે હિંસા, અસત્ય, ચોરી, કુશીલ અને પરિગ્રહ એમ પાંચ પ્રકારના છે. રાગાદિ આંતરિક દુશ્મનોને જે જીતે છે તેને જિન કહે છે. જિન પ્રભુએ આસ્રવોને અનાદિ બતાવ્યા છે તેનું કારણ એ છે કે આ સંસાર અનાદિ અને અપર્યવસિત અનંત છે. જો કે ભવ્યજીવોની અપેક્ષાએ સંસારમાં અનાદિતા હોવા છતાં પણ અપર્યવસિતા બનતી નથી, છતાં પણ નાના જીવોની અપેક્ષાએ તે બને છે. આસ્રવ સંસારી જીવોને જ થાય છે, મુક્ત જીવોને થતા નથી. સંસારમાં રહેનાર જીવો જ સંસારી જીવ છે. આ સંસાર પ્રવાહ અને નાના જીવોની અપેક્ષાએ જો અનાદિ અનંત છે તો એ વાત પણ નક્કી થઈ જાય છે કે આસ્રવ પણ અનાદિ અનન્ત છે. અથવા જો એમ પણ કહેવામાં આવે કે આસ્રવ જ સંસાર છે અને સંસાર જ આસ્રવ છે, તો એ રીતે પણ આસ્રવમાં અનાદિ અનંતતા સુઘટિત થઇ જાય છે. કારણકે તેની પ્રથમ ઉત્પત્તિ તો સંભવી શકતી નથી. જો આસ્રવને એકાન્તતઃ સાદિ અને સપર્યવસિત (સાન્ત) જ માનવામાં આવે તો તે પરિસ્થિતિમાં તે આસ્રવ જ્યાં સુધી સંસારીજીવમાં

ન થાય ત્યાં સુધી તે જીવ સિદ્ધોની જેમ કર્મબંધનથી મુક્ત જ રહેશે. તથા સપર્યવસિત માનવામાં પણ તે જ મુશ્કેલી નડશે. એ રીતે સંસારી જીવોમાં પણ કર્મબંધનના અભાવની સ્થિતિ આવી જશે. તેથી એમ જ માનવું જોઇએ કે તે આસ્રવ પ્રવાહ નાના જીવોની અપેક્ષાએ અનાદિ અનંત છે. 'અપર્યવસિત' પદ મૂળ ગાથામાં નથી. છતાં પણ અનાદિ પદથી તેનું ઉપલક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. પ્રમાદના યોગથી જીવની હત્યા થવી તે હિંસા ગણાય છે. પ્રમાદના યોગથી અસત્ય બોલવું તેનું નામ જૂઠ–મોસ છે. પ્રમાદના યોગથી પારકાનું દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવું તેને અદત્તાદાન–ચોરી કહેવાય છે કામ સેવન કરવાનો પરિત્યાગ કરવો તેનું નામ બ્રહ્મ છે. આ બ્રહ્મનો અભાવ હોવો તે અબ્રહ્મ છે. એટલે કે મૈથુન સેવન કરવા રૂપ અશુભ અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત રહેવું તે અબ્રહ્મ કહેવાય છે. પરિગ્રહ એટલે ગ્રહણ કરવું. તે પરિગ્રહ નવ પ્રકારનો છે—(૧) ધન, (૨) ધાન્ય, (૩) ક્ષેત્ર, (૪) વાસ્તુ, (૫) ચાંદી, (૬) સુવર્ણ, (૭) કુપ્ય, (૮) દ્વિપદ અને (૯) ચતુષ્પદ. "च" શબ્દ અહીં સમુચ્ચયાર્થક છે છે, અને "एव" શબ્દ અવધારણાર્થક છે. તેનાથી એ વાતને પુષ્ટિ મળે છે કે આસ્રવ, હિંસા આદિના ભેદથી પાંચ જ પ્રકારના છે. વધારે કે ઓછા નથી. આ કથનથી સૂત્રકારે દશ અધ્યયનવાળા આ પ્રશ્નવ્યાકરણ શાસ્ત્રના શરૂઆતનાં પાંચ અધ્યયન સૂચિત કર્યાં છે. ॥ સૂ. ૨ ॥

હવે સુધર્માસ્વામી "પ્રથમ અધ્યયનમાં કેટલાં દ્વાર છે." એ પ્રકારના જંબૂસ્વામીના પ્રશ્નનો ઉત્તર દેવાને માટે દ્વારનિરૂપણને નિમિત્તે કહે છે— "जारिसओ जं नामा" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—આ પ્રાણીવધરૂપ આસ્રવ "जारिसओ" જેવો છે, "जं नामा" જેટલાં તેનાં નામ છે, "जहयकओ" પ્રાણીઓ દ્વારા તે મંદ, તીવ્ર આદિ પરિણામોથી કરાતા "जारिसं फलं देइ" જે પ્રકારનું તેમને નરકાદિરૂપ ફળ આપે છે, તથા

"जे विय पावा पाणवहं करेंति" જે પાપી આ પ્રાણવધ કરે છે, તે સમસ્ત વિષય આ પહેલા આસ્રવદ્વારમાં કહેવામાં આવશે. તો "सो तं निसामेह" હે જંબૂ ! તું તે સાંભળ.

ભાવાર્થ—સુધર્માસ્વામી આ ગાથા દ્વારા એ સમજાવે છે કે હે જંબૂ ! આ હિંસારૂપ પ્રથમ આસ્રવદ્વારનું સ્વરૂપ, નામ અને ફળ એ ત્રણેનું દ્વારો વડે નિરૂપણ કરવામાં આવશે. તથા તેની સાથે એ પણ સ્પષ્ટ કરવામાં આવશે કે એ પ્રાણવધ કયો (પાપી) જીવ કરે છે. આ ગાથામાં "पाणवह" એ પદથી જેને પ્રાણ હોય છે તેવાં એકેન્દ્રિયાદિક પ્રાણી ગ્રહણ કરાયેલ છે. તેમનો જે વધ છે તેને પ્રાણવધ કહે છે. ॥ સૂ. ૩ ॥

હવે સૂત્રકાર "जारिसओ" આ દ્વારનું વર્ણન કરતાં પ્રાણવધનું સ્વરૂપ કહે છે—"पाणवहो नाम एसो" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"एसो पाणवहो नाम" આ પ્રાણવધ "जिणेहिं" જિનેન્દ્ર દેવે (૧) "पावो" પાપ પ્રકૃતિયોના બંધનું કારણ હોવાથી પાપરૂપ, (૨) "चंडो" ક્રોધને પેદા કરનાર હોવાથી ચંડરૂપ, (૩) "रुद्दो" રૌદ્ર રસથી પ્રવર્તિત હોવાને કારણે રૌદ્રરૂપ, (૪) "खुद्दो" ક્ષુદ્રજનો દ્વારા આચરિત હોવાથી ક્ષુદ્રરૂપ, (૫) "साहसिओ" અવિચારી મનુષ્યો દ્વારા કરાતો હોવાને કારણે સાહસિકરૂપ, (૬) "अणारिओ" અનાર્ય લોકો દ્વારા કરાતો હોવાને કારણે અનાર્યરૂપ, (૭) "णिग्घिणो" દયારહિત હૃદયવાળા લોકો દ્વારા કરાતો હોવાથી નિર્ઘૃણરૂપ, (૮) "णिस्संसो" ક્રૂર કર્મવાળા લોકો દ્વારા કરાતો હોવાને કારણે નૃશંસરૂપ, (૯) "महब्भओ" મહાન ભયનો જનક હોવાથી મહાભયરૂપ, (૧૦) "पइभओ" સમસ્ત પ્રાણીઓને ભયનો હેતુભૂત હોવાને કારણે પ્રતિભયરૂપ, (૧૧) "अइभओ" જાનના જોખમરૂપ હોવાથી અતિભયરૂપ, (૧૨) "बीहणओ" ભયને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી ભયકારકરૂપ, (૧૩) "तासणओ" અચાનક ક્ષોભના કારણરૂપ હોવાથી ત્રાસનકરૂપ, (૧૪) "अणज्जओ" અવૈધ હોવાથી-અનીતિરૂપ હોવાને કારણે અન્યાયરૂપ, (૧૫) "उव्वेयणओ" હૃદયમાં ઉદ્વેગ પેદા કરનાર હોવાથી ઉદ્વેગકારક, (૧૬) "निरवयक्खो" પર પ્રાણીનાં પ્રાણોની રક્ષા કરવાની ઇચ્છાથી રહિત હોવાને કારણે નિરપેક્ષરૂપ, (૧૭) "णिद्धम्मो" શ્રુત-ચારિત્રરૂપ ધર્મથી રહિત હોવાને કારણે નિર્ધર્મરૂપ, (૧૮) "णिप्पिवासो" પ્રાણીઓનાં પ્રાણો તરફ મમતા ભાવથી રહિત હોવાને કારણે નિષ્પિપાસારૂપ, (૧૯) "णिक्कलुणो" દયા-ભાવથી રહિત હોવાથી નિષ્કરુણારૂપ, (૨૦) "निरयवासनिधणगमणो" તથા નરક ગમનજ જેનું અંતિમ ફળ છે, એવો હોવાને કારણે નિરયવાસ નિધનગમનરૂપ,

(૨૧) "मोहमहब्भयपयट्टओ" તે પ્રાણવધ, મોહ-અજ્ઞાનરૂપ મહાભયનો પ્રવર્તક છે, અને (૨૨) "मरणवेमणस्सो" તેનાથી પ્રાણીઓમાં મૃત્યુરૂપ કારણને લીધે દીનતા આવે છે, તેથી તે મરણવૈમનસ્યરૂપ છે, એવું "भणिओ" ભગવાને ભાંખેલ છે.

ભાવાર્થ—આ સૂત્રદ્વારા પ્રાણીવધરૂપ આસ્રવ કેવો છે તે વાતનું સૂત્રકારે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. તેઓ કહે છે કે તે પ્રાણીવધરૂપ આસ્રવ પાપ પ્રકૃતિયોના બંધનું કારણ છે. કારણ કે હિંસા કરનાર જીવ પ્રમાદના યોગથી પ્રાણોનો નાશ કર્તા હોવાથી પાપપ્રકૃતિયોનો બંધક હોય છે, તેથી તે પ્રાણવધ પાપરૂપ છે. પરની હિંસા કરતી વખતે આત્મામાં ક્રોધપરિણતિ તીવ્રરૂપે રહે છે, કારણ કે હિંસ્યજીવ જેમ જેમ પોતાના રક્ષણ માટે પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ હિંસક-જીવ ક્રોધના આવેશમાં તલ્લીન થઈને તેનો નાશ કરે છે, તે કારણે પ્રાણવધને ચંડરૂપ કહેલ છે. એ જ રીતે રૌદ્રરૂપતા આદિ તેનાં લક્ષણો પણ ભિન્ન ભિન્ન કારણોને લઈને ઘટાવી શકાય છે. આ રીતે તે પ્રથમ આસ્રવરૂપ અધર્મદ્વાર છે. તેમાં પ્રાણીવધનું કેવું સ્વરૂપ છે તે સમજાવવામાં આવ્યું છે ॥ સૂ. ૪॥

મૃષાવાદરૂપ દૂસરા અધર્મદ્વાર કા નિરૂપણ

પ્રાણીવધનું આ પ્રકારનું સ્વરૂપ સમજાવીને હવે સૂત્રકાર તેનાં કેટલાં નામ છે તે પ્રગટ કરે છે—"तस्स य इमाणि" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ-"तस्स गोणाणि इमाणि नामाणि तीसं हुंति" તે પ્રાણવધના ગુણ પ્રમાણે ત્રીસ નામ છે "तंजहा" તે ભેદ આ પ્રમાણે છે—(૧) "पाणवह" જીવહત્યા, (૨)"उम्मूलणा सरीराओ"વૃક્ષને ઉખાડવાની જેમ શરીરમાંથી જીવની ઉન્મૂલના,(૩)

" अवीसंभो " અવિશ્રંભ, (૪) " हिंसविहिंसा " હિંસ્યવિહિંસા, (૫) " अकिच्चं " અકૃત્ય, (૬) " घायणा " ઘાતના, (૭) " मारणा " મારણ, (૮) " वाहणा " હનન, (૯) "उद्दवणा" ઉપદ્રવણા, (૧૦)" निवायणा " નિપાતના, (૧૧) "आरंभसमारंभो " આરંભસમારંભ, (૧૨) " आउयकम्मस्सुवद्दवो भेयणिट्ठवणगालणा य संवट्टगसंखेवो " આયુકર્મનો ઉપદ્રવ, ભેદ, નિષ્ઠાપન, ગાલના, સંપ્રવર્ત્તક, સંક્ષેપ, (૧૩) " मच्चू " મૃત્યુ, (૧૪) " असजमो " અસંજમ, (૧૫) "कडगमद्दणं " કટક મર્દન, (૧૬) "वोरमणं" વ્યુપરમણ, (૧૭) " परभवसंकामकारओ " પરાભવ સંક્રમકારક, (૧૮) "दुग्गइप्पवाओ " દુર્ગતિ પ્રપાત, (૧૯) " पावकोवो" પાપકોપ, (૨૦) " पावलोभो " પાપલોભ, (૨૧) "छविच्छेओ " છવિચ્છેદ, (૨૨) " जीवियंतकरणो " જીવિતાન્તકરણ, (૨૩) " भयंकरो " ભયંકર, (૨૪) "अणकरो" ઋણકર, (૨૫) " वज्जो " વજર્ય, (૨૬) " परितावण अण्हओ " પરિતાપનાશ્રવ, (૨૭) "विणासो ' વિનાશ, (૨૮) "निज्जवणो" નિર્યાપના, (૨૯) "लुंपणा " લોપના, અને (૩૦) " गुणाणं विराहणा " ગુણોની વિરાધના, " एवमादीणि " ઇત્યાદિ. "तीसं" ત્રીસ "नामधेज्जाइं" નામ પ્રાણવધના "हुंति" છે. તે પ્રાણવધ " कलुसस्स " પાપરૂપ છે. તેના આ ત્રીસ નામ "कडुयफलदेसगाइं" અશુભ પરિણામના જ બોધક છે. આ પ્રકારનું આ " जंनामा " એ નામનું દ્વિતીય પ્રાણવધ દ્વાર ભાખેલ છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા પ્રાણવધના ગુણાનુસાર કેટલાં નામ છે અથવા હોઈ શકે છે તે બતાવ્યું છે. તે પ્રાણવધનું પહેલું નામ પ્રાણવધ છે. પ્રાણવધનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—પાંચ ઇન્દ્રિય, ત્રણ બળ, આયુ અને શ્વાસોચ્છ્વાસ એ સંભવિત દશ પ્રાણોનો વિયોગ કરવો તેને પ્રાણવધ કહે છે. એકેન્દ્રિય જીવને ચાર પ્રાણ, દ્વિઇન્દ્રિય જીવને છ પ્રાણ, ત્રિઇન્દ્રિય જીવને સાત પ્રાણ, ચતુરિન્દ્રિય જીવને આઠ પ્રાણ, અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવને નવ પ્રાણ અને સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવને દસ પ્રાણ હોય છે. આ રીતે જુદા જુદા જીવોમાં સંભવિત એ પ્રાણોનો પ્રમાદના યોગથી વિયોગ કરવો તેને પ્રાણવધ કહે છે. આ પહેલો ભેદ થયો. પ્રાણવધનો તે પર્યાયવાચી શબ્દ છે. પ્રથમ પ્રાણવધ તે

સામાન્ય અર્થનો બોધક હોવાથી સામાન્ય શબ્દ છે અને તેનો પર્યાયવાચી પ્રાણવધ શબ્દ વિશેષ અર્થનો બોધક હોવાથી વિશેષ શબ્દ છે. આ રીતે એ બધાં નામોમાં ગુણયુકતતા સમજી લેવી. તેનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે— જમીનમાંથી જેમ વૃક્ષને ઉખાડી નાખવામાં આવે છે એ જ પ્રમાણે શરીરમાંથી જીવને કાઢી નાખવો: તે જીવની શરીરથી ઉન્મૂલના કરી કહેવાય છે. તે ઉન્મૂલનામાં જીવની પર્યાયનો વિનાશ થાય છે, અને જીવને કષ્ટ થાય છે, તેથી તે પ્રાણવધ ગણાય છે. આ બીજો ભેદ થયો. જે જીવ હિંસક, નિર્દય, હત્યારા હોય છે, તેમનામાં જીવોને વિશ્વાસ હોતો નથી, તે કારણે હિંસાને અવિશ્વાસનું કારણ ગણીને તેમાં અવિશ્રંભનો વ્યવહાર કર્યો છે. આ ત્રીજો ભેદ થયો. હિંસ્ય-વિહિંસા–અજીવોની હિંસા થતી નથી. હિંસા તો જીવોની જ થાય છે, તેથી અહીં હિંસ્ય એટલે જે જીવોની હિંસા થાય છે તે જીવો એ પ્રમાણેનો અર્થ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે. તે હિંસ્ય જીવોના પ્રાણોનો વિયોગ તે પ્રાણવધમાં થાય છે તેથી તેને હિંસ્યવિહિંસા કહેવામાં આવેલ છે. આ ચોથો ભેદ થયો.

પ્રશ્ન—જીવ તો અરૂપી છે–જે અરૂપી હોય છે તેની હિંસા થતી નથી. તો પછી હિંસ્યવિહિંસાનું આરોપણ પ્રાણવધમાં કેમ કર્યું છે?

ઉત્તર—શંકા બરાબર છે એ તો અમે પણ કહીએ છીએ કે જીવરૂપ અરૂપ પદાર્થની હિંસા થતી નથી. પણ અહીં સંભવિત પ્રાણોનો વિયોગ કરવો, એવું હિંસાનું તાત્પર્ય લેવામાં આવ્યું છે. પાંચ ઇન્દ્રિય–કાન, નેત્ર, નાસિકા, રસના અને સ્પર્શેન્દ્રિય, ત્રણ બળ–મનબળ, વચનબળ, કાયબળ આયુ અને શ્વાસોચ્છ્વાસ એ પ્રાણોનો જે પ્રવૃત્તિઓથી વિયોગ થાય તેનું નામ હિંસા છે.

તથા **अकृत्य**–સિદ્ધાંતોમાં પ્રભુએ જીવોની હિંસા કરવાનો નિષેધ કર્યો છે, કારણ કે તે કૃત્ય ન કરવા યોગ્ય છે, તેથી તે રીતે તે અકૃત્ય હોવાથી પ્રાણવધને અકૃત્ય કહ્યો છે. આ પાંચમો ભેદ થયો.

ઘાતના એટલે કે ઘાત કરવો તે છટ્ઠો ભેદ છે. પ્રાણોનો વિયોગ કરવો તે જ કેવળ હિંસા નથી, પણ જે કૃત્યોથી પ્રાણીઓના પ્રાણોને પીડા પહોંચે છે એવા કૃત્યો પણ હિંસા જ છે તે વાત 'મારણા' પદથી સૂત્રકારે પ્રગટ કરી છે. આ સાતમો ભેદ થયો. હનન–વધ કરવો તે આઠમો ભેદ છે. ઉપદ્રવણ વિનાશ કરવો તે નવમો ભેદ છે. નિપાતના–જે જીવોને જેટલાં પ્રાણ હોય છે તેટલાં પ્રાણોનો વિનાશ આ પ્રાણવધ દ્વારા થાય છે તેને નિપાતના શબ્દથી ગૃહીત કરાયેલ છે. અથવા આ પદની જગ્યાએ " तिवायणा " પદ

માની લેવામાં આવે તો તેની છાયા "ત્રિપાતના" થશે અને ત્યારે તેનો અર્થ મન, વચન અને કાયનો ધ્વંસ કરવો, એ પ્રમાણે થશે. આ દસમો ભેદ છે. આરંભસમારંભ–આરંભ શબ્દથી જેમનો વિનાશ કરાય એવાં અથવા વિનાશ કરાય છે જેમનો તેવા પ્રાણી એવો અર્થ થાય છે. તેમનો જે સમારંભ પરિતાપ તેને આરંભ સમારંભ કહે છે. પ્રાણવધમાં જીવોને પરિતાપ થાય છે, તે વાત સ્પષ્ટ તથા અનુભવગમ્ય છે. અથવા ખેતી આદિ કર્મનું નામ પણ આરંભ છે. તે આરંભથી જીવોનાં પ્રાણોને પીડા પહોંચે છે. આ અગિયારમો ભેદ છે. એજ પ્રામણે જીવના આયુનો ઉપદ્રવ–સમુચ્છેદ, ભેદ–વિનાશ, નિષ્ઠાપન–અંત, ગાલના–નિકાલવું, સંવર્તક–સમસ્ત બળ સામર્થ્ય આદિનો સંકોચ કરવો, સંક્ષેપ-તેમનો અભાવ કરવો, તે બારમો ભેદ છે. મૃત્યુ–મરણ તેરમો ભેદ છે. ઇન્દ્રિયસંયમ અને પ્રાણસંયમ ધારણ કરવાથી પ્રાણીઓની રક્ષા થયા કરે છે. અસંયમી જીવથી તે રક્ષા થઈ શકતી નથી, તેથી અસંયમને પ્રાણવધનું અંગ કહેલ છે. તે કારણે જ તેને અહીં પર્યાય-વાચી નામ ગણેલ છે. સાવદ્યઅનુષ્ઠાનનું નામ જ અસંયમ છે. આ ચૌદમો ભેદ છે. કટકમર્દન શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.–કટક–સૈન્ય દ્વારા હિંસાના ઉદ્દેશથી બીજા ઉપર આક્રમણ કરવું. આ સૈન્યમર્દન પ્રાણિવધના કારણરૂપ હોય છે. છતાં પણ તેને જે પ્રાણવધરૂપ કહેલ છે તે ઔપચારિક રીતે જ કહેલ છે એમ સમજી લેવું. આ પંદરમો ભેદ થયો.

જીવને પ્રાણથી વિયુક્ત—રહિત કરવો તેને વ્યુપરમણ કહે છે, આ સોળમો ભેદ છે. પ્રાણવધને જે પરભવ સંક્રમકારક કહેલ છે તેનું તાત્પર્ય એ છે કે તે પ્રાણવધ નરકનિગોદાદિ ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર છે. આ સત્તરમો ભેદ છે. આ પ્રાણવધના પ્રભાવથી જીવ નરકાદિ દુર્ગતિયોમાં જ જઇને જન્મ લે છે, તેથી તેને દુર્ગતિ પ્રપાતરૂપ કહેલ છે. આ અઢારમો ભેદ છે. સકળ પાપોનો તે કોપક–ઉત્પાદક છે, તે કારણે તેને પાપકોપરૂપે દર્શાવ્યો છે. અથવા પાપ, કોપનું કાર્ય હોય છે. તે કારણે આ પ્રાણવધ કોપસ્વરૂપ છે, એમ પણ કહી શકાય છે. આ ઓગણીસમો ભેદ છે. એ પ્રાણવધ કરનાર વ્યક્તિ કેવળ પાપનું જ આલિંગન કરે છે–પાપકર્મો બાંધે છે, તે કારણે તે પ્રાણવધ પાપલોભરૂપ છે. આ વીસમો ભેદ છે. છવિચ્છેદ–છવિ એટલે શરીર, તેનું છેદન તે છવિચ્છેદ કહેવાય છે. પ્રાણવધમાં શરીર અથવા શરીરના અવયવોનું છેદન થાય છેજ તેથી તેને છવિચ્છેદરૂપ કહેલ છે. આ એકવીસમો ભેદ છે. પ્રાણવધ જીવનનો

અંતકર-વિનાશક હોવાથી જીવિતાન્તકરણરૂપ બતાવ્યો છે. આ બાવીસમો ભેદ છે. પ્રાણવધનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં જીવોને ભય થાય છે, તેથી તે ભયકારક હોવાથી તેને ભયંકર કહેલ છે. આ તેવીસમો ભેદ છે. એ પ્રાણવધ કરનાર પ્રાણી અનેક ભવોમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવ્યા કરે છે, છતાં પણ તેના કારણે ઉત્પાદિત પાપરૂપ ઋણને તે ફેડી શકતું નથી. તે કારણે તેને ઋણકર નામ આપ્યું છે. આ ચોવીસમો ભેદ છે. વિવેકી વ્યક્તિ એ પ્રાણવધથી સદા દૂર રહે છે, તેથી તેને વર્જ્ય-છોડવા લાયક કહેલ છે. અથવા "वज्ज"ની સંસ્કૃત છાયા "वज्र" પણ થઈ શકે છે. વજ્ર જે રીતે મોટું હોય છે તે પ્રકારે પ્રાણવધ પણ, તે કરનાર પ્રાણીને અધઃપાત-નરક નિગોદ આદિમાં પતન થવાનું કારણ હોવાથી વજ્રના જેવો ભારે હોય છે. આ પચીશમો ભેદ થયો. જે કરવાથી વ્યક્તિને દરેક ભવમાં સંતાપરૂપ પરિતાપના-પીડા સહન કરવી પડે છે, તેથી તેને પરિતાપનારૂપ આસ્રવ કહેલ છે આ છવીસમો ભેદ છે. વિનાશ-પ્રાણનો વિધ્વંસ કરવો, તે સત્યાવીસમો ભેદ છે. નિર્યાપના-પ્રાણીઓના પ્રાણોને નિકાલવા, તે અઠ્યાવીસમો ભેદ છે. લોપના-પ્રાણીઓના પ્રાણોને લોપવા-દૂર કરવા, તે ઓગણત્રીસમો ભેદ છે. અને ગુણવિરાધના-શ્રુતચારિત્ર ગુણોનો ભંગ કરવો, તે ત્રીસમો ભેદ છે. આ રીતે પ્રાણવધના ૩૦ પર્યાયવાચી શબ્દ તેમના ગુણ સહિત પ્રગટ કરવામાં આવ્યા છે. ॥ સૂ. ૫ ॥

યથાકૃત્ નામ કે તીસરા અધર્મદ્વાર કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર "जह य कओ" એ તૃતીય દ્વારનું વર્ણન કરે છે—"तं च पुणं" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"केइ पावा" કેટલાક પાપપ્રકૃતિવાળા "असंजया" અસમાહિત ઇન્દ્રિય-વાળા, "अविरया" અવિરતિ યુક્ત, "अणिहुयपरिणामदुप्पओगा" ઉપશમ રહિત પરિણામોવાળા, અને ઇન્દ્રિય અને મનના દુષ્ટ વ્યાપારવાળા "परदुक्खुप्पायणपसत्ता" પર પ્રાણીને માટે દુઃખોત્પાદનમાં પરાયણ એવા જીવો "तंच पुण"

આ "भयंकर" ભયપ્રદ, "बहुविहं" બહુ વિધ અને "बहुप्पगारं" અનેક ભેદ પ્રભેદ સહિત, "पाणवहं" પ્રાણવધ કરે છે, "इमेहिं तसथावरेहिं जीवेहिं" એ પ્રત્યક્ષીભૂત ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની રક્ષા કરવાની બાબતમાં "पडिणिविट्ठा" દ્વેષયુક્ત થઇને પ્રાણવધ કરે છે, "किंते" તેઓ શું શું કરે છે એ વાતને હવે સૂત્રકાર "पाठीण" ઈત્યાદિ પદો દ્વારા પ્રગટ કરે છે- "पाठीण-तिमि-तिमिंगिल-अणेगझसविविहजाइ-मंडुक-दुविहकच्छभ-णक्क-मगर-दुविहगाह-दिलिवेढय-मंदुय-सीमागार-पुलुय-सुंसुमार-बहुप्पगारा" એવા જીવો નીચે પ્રમાણે છે—પાઠીન, તિમિ, તિમિંગલ, અનેકઝષ, અનેક જાતિના દેડકા, બન્ને પ્રકારનાં કાચબા, નક્ર, મગર, દ્વિવિધગ્રાહ, તથા દિલિવેષ્ટક, મન્દુક, સીમાકાર, પુલક, શિશુમાર, એ પાંચે ગ્રાહ વિશેષ, એ બધા જળચર જીવોના પ્રકાર છે. તેમને એ દુષ્ટ મનુષ્યો માર્યા કરે છે. તથા "एवमाइजलचरविहाणाकए य" પૂર્વોકત પાઠીન આદિ જીવો સિવાયના બીજાં પણ જે જળચર જીવો છે તેમની પણ તે દુષ્ટ મનુષ્યો હત્યા કર્યા કરે છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા એ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે જે જીવ સ્વભાવથી પાપી હોય છે, અથવા જેમનું જીવન સંયમરૂપી લગામથી રહિત હોય છે. જે ઇન્દ્રિયોના ગુલામ હોય છે. પાપકર્મ પ્રત્યે જેને ઘણા હોતી નથી, જેમની વૃત્તિઓ ઉપશમ ભાવથી રહિત હોય છે, જેમની માનસિક વિચારધારા સદા મલિન હોય છે, તથા જે બીજાને દુઃખી જોઈને અથવા દુઃખ દઈને આનંદિત થાય છે, એવા જીવોને ત્રસ, સ્થાવર જીવો પર દયા આવતી નથી. તેઓ

તેમની સાથે મન ગમતું વર્તન કરતાં જરા પણ સંકોચ રાખતા નથી. તેઓની માન્યતા એવી જ હોય છે કે મનુષ્યના ઉપયોગને માટે જ આ બધા જીવો છે, તેથી મનુષ્ય ઇચ્છે તે રીતે તેમનો ઉપયોગ કરી શકે છે. આ સંસાર ત્રસ અને સ્થાવર જીવોથી ભરેલો છે. ત્રસ સ્થાવર જીવો અનેક પ્રકારનાં હોય છે. તેમની જાતિઓ જુદી જુદી રીતે અનેક પ્રકારની છે. તિર્યંચ જાતિના જીવ કે જે પચેન્દ્રિય છે, તેમના ત્રણ પ્રકાર છે—જળચર, નભચર અને સ્થલચર. તેમાં જળમાં રહેતા જીવોને જળચર કહે છે. તેમને વિષે સૂત્રકારે અહીં પોતાનો અભિપ્રાય પ્રગટ કર્યો છે, 'પાઠીન' નામનું એક ખાસ પ્રકારનું મત્સ્ય હોય છે. તિમિ પણ એક પ્રકારના મત્સ્યનું નામ છે, તેનું કદ મોટું હોય છે. એ તિમિને જે ખાઇ જાય છે તેને તિમિંગલ કહે છે, અને તે પણ એક જાતનો મત્સ્ય જ છે. બીજી પણ નાની નાની જે માછલીઓ હોય છે તેનું "**अनेकझष**" શબ્દ દ્વારા અહીં ગ્રહણ કરાયેલ છે. કચ્છપ એટલે કાચબો, તેના અસ્થિકચ્છપ અને માંસ કચ્છપ એવા બે ભેદ છે. શુંડાગ્રાહ અને અશુંડાગ્રાહ, એ પ્રકારના ગ્રાહના પણ બે ભેદ હોય છે. એજ રીતે દ્દિલિવેષ્ટક, મન્ડુક, સીમાકાર' પુલક, અને શિશુમાર પણ ખાસ પ્રકારનાં જળચરો છે. એ બધાંની તે નિર્દય વ્યક્તિ હિંસા કર્યા કરે છે, અને તે સિવાયનાં બીજાં જે જળચર જીવો હોય છે, તેમની પણ હત્યા કરવામાં તેમને મજા આવે છે.॥ સૂ.-૬॥

હવે સૂત્રકાર સ્થળચર તિર્યંચોમાં જે જાનવરોના પ્રકારો છે તેમને આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરે છે—"**कुरंगरुरु**" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"**कुरंग**" હરણને કુરંગ કહે છે. "**रुरु**" રુરુ પણ મૃગનો એક ખાસ પ્રકાર છે. "**सरभ**" સરભ અષ્ટાપદ નામના પ્રાણીને કહે છે. તે શરીરે વિશાળ હોય છે તેનું બીજું નામ પરાસર પણ છે. તે મોટા હાથીઓને પણ પોતાની પીઠ પર બેસાડી શકે છે. "**चमर**" ચમરી ગાયોને ચમર કહે છે. તેમના વાળમાંથી ચામર બને છે. "**संबर**" સંબરને સાબર કહે છે. તેના શીંગડામાંથી બીજી અનેક ઉપશાખાઓ ફૂટે છે. તેમનાં શીંગડાંઓની જે ભસ્મ બને છે તેને વિષાણ ભસ્મ કહે છે. તેમને બે ખરી હોય છે, અને તેઓ જંગલમાં જ રહે છે. "**उरब्भ**" ઉરભ્ર નામ ઘેટાનું છે. "**ससय**" શશક નામ સસલાનું છે. "**पसर**" પ્રશર એક જાતનું જાનવર છે, તેને બે ખરી હોય છે. અને તે જંગલમાં રહે છે "**रोहिय**" 'રોહિત' પણ એક ચોપગું પ્રાણી છે. "**हय**" હય એટલે ઘોડો, "**गय**" ગય એટલે હાથી, "**खर**" ખર એટલે ગધેડો, "**करभ**" કરભ એટલે ઊંટ, "**खग्ग**" ખંગી એટલે ગેંડો, તેને એક જ શીંગડું હોય છે, તે જંગલમાં જ રહે છે, તેને ચાર પગ હોય છે. જ્યારે તે ચાલે છે ત્યારે તેની બંને તરફ પાંખો જેવી ચામડી લટકતી રહે છે. "**वानर**" વાનર કપીને કહે છે. "**गवय**" ગવય એટલે રોઝ, તે ગાયના જેવું હોય છે અને તેની ડોક ગોળ હોય છે. "**विग**" વૃક એક જંગલી પ્રાણી છે. તેને રીંછ કહેવામાં આવે છે. "**सियाल**" 'શ્રૃગાલ' એક જંગલી પ્રાણી છે, જે રાત્રે "હુઆ હુઆ" બોલે છે. તેને ગુજરાતીમાં શિયાળ કહે છે. "**कोलसुणह**" કોલ–શૂકર અને "**मज्जार**" માર્જાર હિંસક જાનવરો છે. "કોલ શૂકર" તે શૂકરનો જ ભેદ છે, અને તે સામાન્ય શૂકર કરતા શરીરે મોટું હોય છે, "**सिरिकंदलगावत्त**" શ્રીકન્દલક અને આવર્ત એ પણ જાનવરો છે અને તેમને એક ખરી હોય છે. તે બંને સમાન જાતિનાં છે. "**कोकंतिय**" લોંકડીને કોકંતિક કહે છે, તે ઘણી ચાલાક હોય છે. "**गोकण्ण**" ગોકર્ણ એક પ્રકારનું પશુ છે. "**मिय**" મૃગ "**महिस**" મહિષ અને "**वियग्घ,**" વ્યાઘ્ર હિંસક પ્રાણીઓ છે અને તે સિંહ જેવાં જ હોય છે. "**छगल**" બકરા બકરીને અજ કહે છે. "**दीविय**"દ્વીપિકા માંસાહારી શિકારી પશુ છે. તેને તેંદુઆ કહે છે. તે ચિત્તા જેવું હોય છે. જંગલી કૂતરાઓને શુની–કુત્તા કહે છે, "**साण**" શબ્દથી અહીં તે જંગલી કૂતરાઓ સમજવાના છે. "**तरच्छ अच्छ**,

मल्ल" तरक्ष, અચ્છ ભલ્લ, તે રીંછોનાં જ નામ છે. "सद्दूल" શાર્દૂલ, "सीह" સિંહ અને "चिल्लल" ચિત્રક એ સઘળાં માંસભક્ષી જાનવરો છે, અને સ્થળચર છે. ॥સૂ. ७॥

ઉરઃ પરિસર્પ કે ભેદોં કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર "उरःपरिसर्प" પેટે ચાલનારા સર્પોના ભેદ બતાવે છે—

"अयगर-गोणस" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ--"अयगर" અજગર-તે બહુજ વધારે મોટો સાપ છે, તે ધીમે ધીમે સરકે છે. જે રીતે સામાન્ય સાપો સહેજ પણ આવાજ થતાં તરતજ ભાગી જાય છે તેમ તેઓ ભાગી શકતા નથી. "गोणस" ગોણશ-તે પણ એક પ્રકારનો સાપ જ હોય છે, પણ તેને ફેંણ હોતી નથી. વ્યવહારમાં લોકો એવું કહે છે કે તેને બે મુખ હોય છે, તેનું બીજું નામ 'દુમુહી' પણ છે. "वराहि" વરાહિ-તે એવો સર્પ છે કે જેની દ્દષ્ટિમાં જ વિષ રહે છે, જેને તે જુવે છે તેને તેનું ઝેર ચડે છે, તેનું બીજું નામ દ્દષ્ટિવિષ સર્પ પણ છે. "मउली" મુકુલી તે એવી જાતનો સર્પ છે કે છે પોતાની ફેંણને થોડા પ્રમાણમાં જ ફેલાવે છે, કારણકે વધારે પ્રમાણમાં ફેલાવવાની શક્તિ તેનામાં હોતી નથી. "काकोदर" કાકોદર સામાન્ય સર્પનું નામ છે. એજ પ્રમાણે "दब्भपुप्फ" દર્ભપુષ્પ પણ એક એવા પ્રકારનો સર્પ છે કે જે સામાન્ય રીતે ફણાથી યુક્ત હોય છે, પણ તે પોતાની ફણાને ફેલાવતો નથી, મોરલી બજાવવામાં આવે તો પણ તે ફણાને વિસ્તાર્યા વિના મૂળ સ્થિતિમાં જ રહે છે. "आसालिय" આશાલિક, પણ સર્પોની એક ખાસ જાતિ છે. તે ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બલદેવ આદિના સૈન્યના નિવાસસ્થાનમાં અથવા ગામ નગર આદિમાં ભૂમિની નીચે ઉત્પન્ન થાય છે, તેમના વિનાશ કાળે સામુદાયિક કર્મનો ઉદય થાય છે. સ્કન્ધાવાર-છાવણી તથા ગામ નગર આદિ જમીનમાં ઉતરી જાય છે. સામાન્ય રીતે મરી જાય છે. તેઓ અસંજ્ઞી મિથ્યા-દ્દષ્ટિ હોય છે. તેમનો જન્મ સંમૂર્ચ્છિમ થાય છે, તેમને પાંચે ઇન્દ્રિયો હોય છે. તેમનું આયુષ્ય અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે, તેમના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ હોય છે, તથા ઉત્કૃષ્ટે બાર યોજન પ્રમાણ હોય છે. અન્તર્મુહૂર્ત પછી તેમનું મરણ થઇ જાય છે. "महोरगा"

મહોરગ, તે એવા સર્પ હોય છે કે જેમનું શરીર એક હજાર યોજનનું હોય છે, તથા તે મનુષ્ય ક્ષેત્રથી બહારનાં ક્ષેત્રોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. "उरगविहाणाकएय" આ બધા ઉરઃપરિસર્પોના ભેદ છે. પાપી જીવો તેમની હત્યા કરે છે. ॥સૂ.૮॥

ભુજપરિસર્પ કે ભેદોં કા નિરૂપણ

હવે ભૂજપરિસર્પના ભેદોને સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે-" छीरलसरंब " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ-"छीरल, सरंब, सेह, सेल्लग गोधा उंदुर, णउल, सरड, जाहक, मंगुस, खाडहिला, चाउप्पइय, घरोलिया, सरीसिव, गणे य एवमाई" ક્ષીરલ, શરમ્બ, સેહ, તે જીવો કાંટા થી યુક્ત શરીરવાળા હોય છે. સેહને ગૂજરાતી ભાષામાં સાહુડી કહે છે. તેનો દેખાવ શિયાળ જેવો હોય છે, તેના શરીર પર તીક્ષ્ણ, અણીદાર, કાળા અને સફેદ રંગના કાંટા હોય છે. તે ભુજપરિસર્પોના ભેદ છે. " गोधा " પાટલા ઘોને કહે છે. તે દિવાલ પર એટલી સજ્જડ ચોંટી જાય છે. કે તેને પકડીને રાત્રે ચોર ચોરી કરવાને માટે બે ત્રણ માળના મકાનપર ચડી જાય છે, તે કબન્ધની જેમ ભીંતપર લટકી જાય છે. "उंदुर" એટલે ઉંદર. "णउल" એટલે નોળીયો, "सरड" એટલે કાચિંડો. તેનું ગળું લાલ હોય છે અને તે બેઠો બેઠો પોતાનું શિર હલાવ્યા કરે છે, ગરોળી જેવો તેનો આકાર હોય છે. મારવાડ આદિ રાજસ્થાનમાં તેને " કરંગેટયા " કહે છે, જાહક, એ એક જાતના ભુજપરિસર્પનો ભેદ છે. તેમના શરીર પર કાંટા હોય છે. મંગુસ પણ એજ પ્રકારે ભુજપરિસર્પ છે, "खांडहिल" એટલે ખિસકોલી તેના શરીરપર જે રૂંવાટી હોય છે તે સફેદ અને કાળી રેખાથી યુક્ત હોય છે, તે વૃક્ષો પર રહે છે. તે ચાતુષ્પદિક, ચાર પગ વાળુ ભુજપરિસર્પ વિશેષ છે. ' घरोलिया ' તેમને ગૂજરાતીમાં ગરોળી કહે છે. તે મકાનોની અંદર ભીંત તથા છત પર ચોટી રહે છે. નિર્દય હિંસક લોકો તેમની તથા તેમના સિવાયના બીજાં પણ જે ભુજપરિસર્પ વિશેષ છે તેમની હત્યા કરે છે ॥ સૂ.-૯॥

હવે જે ખેચર–નભચર તિર્યંચો છે તેમના ભેદોને સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે- “ **कादंब, कंकबलाका** ” ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ––“ **कादंब** ” કાદમ્બ–કલહંસ “ **कंक** ” કંક–એક જાતનું પક્ષી, “**बलाका**” બલાકા–બગલું “**सारस**” સારસ–એ નામનું પ્રસિદ્ધ પક્ષી “**आडा**” આડા–જળમાં તરનારૂં એક પક્ષી જેને સંસ્કૃતમાં “ આડા ” કહે છે. “**सेडी**” સેટી “**कुलल**” કુલલ “**वंजुल**” વંજુલ “**पारिप्पव**” પારિપ્લવ એ પક્ષીઓની ખાસ જાતો છે. “**कीर**” કીર–પોપટ “**सउण**” શકુન–પક્ષીની એક જાત “**दीविय**” દીપિકા–દેવચકલી “**हंस**” હંસ–નીરક્ષીરને જુદા કરનારૂં પક્ષી “**धत्तरट्ठ**” ધાર્ત-રાષ્ટ્રક–જેમનાં ચરણ અને ચાંચ કાળા હોય છે તેવા હંસ “**भास**” ભાસ અને “**कुलीकोस**” કુલીકોશ–પક્ષીની ખાસ જાતો “**कुंच**” કોંચપક્ષી-જે શરદ્ઋતુમાં મદોન્મત્ત થાય છે અને મધુર ધ્વનિ કર્યા કરે છે. “**दगतुंड**” દગતુંડ, “**ढेणियालग**” ઢેણિકાલક “**सूईमुह**” સૂચીમુખ “**कविल**” કપિલ એ પક્ષીની ખાસ જાતો છે. “**पिंगलक्खग**” પિંગલાક્ષ–પીળાં નેત્રવાળુ એક જાતનું પક્ષી “**कारंड**” કારંડક–બતક “**चक्कवाग**” ચક્રવાક-ચકવા “**उक्कोस**” ઉત્ક્રોશ–કુરર “**गरुल**” ગરુડ “**पिंगल**” પિંગલ–લાલ પોપટ ‘**सुय**” શુક–લાલ ચાંચવાળા પોપટ “**बरहिण**” બર્હિ-પીછા વાળો મોર “**मयणसाल**” મદનશાલ–મેના “**नंदीमुह**” નંદીમુખ “**नंद-माणग**” નન્દમાનક અને “**कोरंग**” કોરંક નામનાં પક્ષીઓ “**भिंगारग**” ભંગારક–ભિંગોડી “**कोणालग**” કોણાલક એક જાતનું જળચર પક્ષી “**जीवंजीवक**” જીવં-જીવક–ચાતક “**तित्तिर**” તિત્તિર–તેતરપક્ષી “**वट्टग**” વર્તક–બટેર ‘**लावग**” લાવક–લાવા “**कपिंजलग**” કપિંજલક–એ નામનું પક્ષી “**कवोतग**” કપોતક–કબૂતર “**पारेवग**” પારાવતક–પારેવું કબૂતરની જાતનું પક્ષી “**चडग**” ચટક–ચકલી “**ढिंक**” ઢિંક પક્ષી “**कुक्कुड**” કુકકુટ–કૂકડો “**मेसर**” મેસંર “**मऊर**” મયૂર અને “**चओरग**” ચકોર એ બધાં જુદી જુદી જાતનાં પક્ષીઓ છે. “**हय-पोंडरीय**” હદપુંડરીક–તે નામનું જળચર પક્ષી “**करक**” કરક–પક્ષિવિશેષ “**चीरल्ल**” ચીરલ્લ–સમડી “**सेण**” શ્યેન–બાજ “**वायसविहाण**” વાયસ વિધાન કાગડાની એક જાત “**सियचास**”શ્વેતચાષ પક્ષી “**वग्गुलि**” વલ્ગુલી-વાગોળ “**चम्मट्ठिल**” ચર્માસ્થિલ–ચમગાદડ “**विततपक्खि**” વિતતપક્ષી “**समुग्गपक्खि**” સમુદ્રપક્ષી

खहयर, विहाणाकए य" ते मनुष्यथी દૂર રહેનાર પક્ષી છે. એ બધા ખેચર જાતિના પ્રકારો છે. તેમને તથા "एवमाई" તે સિવાયના બીજા પણ જે "जलथल खचारिणो य पंचिंदिए पसुगणे" જળચર, સ્થળચર અને ખેચર પંચેન્દ્રિય પશુઓ છે તેમને તથા એજ પ્રમાણે " वियतिय चउरिंदिए य " દ્વીન્દ્રિય, ત્રિઇન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય એવાં " विविहे जीवे " વિવિધ પ્રકારનાં જીવો કે જેમને " पियजीविए " પોતાના પ્રાણ પ્રિય છે અને "मरण दुक्खपडिकूले" મરણજન્ય દુઃખોથી જે સદા ડરતાં રહે છે, તે દુઃખો જેમને પ્રતિકૂળ છે, અને જે "वराए" દીન છે તેમને "बहुसंकिलिट्ठकम्मा" અત્યંત દુષ્ટ આચરણ વાળા મનુષ્યો "हणंति" હણે છે ॥ સૂ.–૧૦॥

પ્રાણીયોં કે વધ કે પ્રકાર કા નિરૂપણ

આ પ્રમાણે પ્રાણીવધના પ્રકારો વિષે વાત કરીને હવે સૂત્રકાર તેના કયા કયા હેતુઓ હોય છે તે બતાવે છે–" इमेहिं विविहेहिं " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–જે અબુધ–અજ્ઞાની મનુષ્યો છે તેઓ "इमेहिं" આ પ્રમાણે "विविहेहिं" વિવિધ પ્રકારનાં "कारणेहिं" પ્રયોજનને વશ થઇને "हिंसंति तसे पाणे" ત્રસ જીવોનો ઘાત કરે છે. આ પ્રકારનો સંબંધ ૧૩ માં સૂત્રમાં કહેલ " अबुहा इह हिंसन्ति तसे पाणे " આ પદોની સાથે ત્યાં જોડવો જોઇએ. "किंते" જે હેતુને ખાતર અજ્ઞાની–જીવ ત્રસ જીવોની હિંસા કરે છે તે હેતુઓ કયા કયા છે–એ વિષયને સૂત્રકાર " चम्म–वसा–मंस–मेय " ઇત્યાદિ પદો દ્વારા સ્પષ્ટ કરે છે. તેઓ કહે છે કે "चम्म, वसा, मंस, मेय, सोणियं, जग, फिप्फिस, मत्थुलिंग हिय, अंत, पित्तफोफस, दंतट्ठा" અબુધ લોકો તે પ્રાણીઓની જે હિંસા કરે છે તેનો હેતુ કેટલાંક પ્રાણીઓની બાબતમાં તેમનું "चम्म" ચામડું પ્રાપ્ત કરવાનો હોય છે, કેટલાંક પ્રાણીઓની "वसा" ચરબી પ્રાપ્ત કરવા માટે તેમનો વધ કરાય છે,

કેટલાક પ્રાણિયોનું "मंस" માંસ પ્રાપ્ત કરવાના ઉદ્દેશથી તેમને વધ કરાય છે કેટલાંક પ્રાણીઓનો વધ તેમની "मेय" મેદ જે દેહની ચતુર્થ ધાતુ છે તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે કરાય છે, કેટલાંક પ્રાણીઓનો વધ તેમના "जग" યકૃતને-પેટના જમણા ભાગમાં આવેલી માંસ ગ્રંથિને પ્રાપ્ત કરવા માટે કરાય છે, કેટલાંક પ્રાણીઓનો વધ તેમના આંતરડામાં રહેલ માંસ વિશેષને પ્રાપ્ત કરવા માટે કરાય છે, કેટ-લાંક પ્રાણીઓનો વધ તેમનાં "मत्थुलिंग" માથાંમાંના મગજને પ્રાપ્ત કરવા માટે કરાય છે, કેટલાંક પ્રાણિઓનો વધ તેમનાં "हिय" હૃદય માંસ પિંડ કે જેને કાળજું કહે છે તેને પ્રાપ્ત કરવાને માટે કરાય છે, કેટલાક પ્રાણીઓનો વધ તેમનાં "अंत" આંતરડાં પ્રાપ્ત કરવા માટે કરાય છે, કેટલાંક પ્રાણીઓનો વધ તેમનાં "पित्त" પિત્તાશય પ્રાપ્ત કરવાને માટે કેટલાંક પ્રાણીઓનો વધ તેમનાં "फोफस" શરીરનું એક ખાસ અવયવ પ્રાપ્ત કરવાને માટે, અને કેટલાંક પ્રાણીઓનો વધ તેમનાં દાંત પ્રાપ્ત કરવાને માટે થાય છે. તથા "अट्ठि, मिंजनह नयण, कण्ण, ण्हारुणि, नक्क, धमणि, सिंग, दाढि, पिच्छ, विसाण, बालहेउ" કેટલાંકનો વધ તેમનાં "अट्ठि" અસ્થિ-હાડકાં પ્રાપ્ત કરવાને માટે કેટલાંકનો વધ તેમની "मिंज" મજ્જા નામની છટ્ઠી ધાતુને પ્રાપ્ત કરવાને માટે, કેટલાંકનો વધ તેમના "नह" નખોને પ્રાપ્ત કરવાને માટે, કેટલાંકનો વધ તેમનાં "नयण" નેત્ર પ્રાપ્ત કરવાને માટે, કેટલાંકનો વધ તેમના "कण्ण" કાન પ્રાપ્ત કરવાને માટે કેટલાંકનો વધ "ण्हारुणि" સ્નાયુઓને અંગ પ્રત્યંગોને બાંધનારી કોઈ નસ પ્રાપ્ત કરવાને માટે, કેટલાંકનો વધ તેમનું "नक्क" નાક પ્રાપ્ત કરવાને માટે કેટલાંકનો વધ તેમની "धमणि" ધમનીઓ-નાડીઓ પ્રાપ્ત કરવાને માટે, કેટ-લાંકનો વધ તેમનાં "सिंग" શિંગડાં પ્રાપ્ત કરવા માટે, કેટલાંકનો વધ તેમની "दाढि" દાઢો પ્રાપ્ત કરવાને માટે, કેટલાંકનો વધ તેમનાં "पिच्छ" પીંછાં પ્રાપ્ત કરવાને માટે, કેટલાકનો વધ તેમનું "विस" કાલકૂટ આદિ વિષ પ્રાપ્ત કરવાને માટે, કેટલાંકનો વધ તેમના વિષાણ હાથી દાંતને પ્રાપ્ત કરવા માટે, અને કેટ-લાંકનો વધ તેમના "बाल" વાળ પ્રાપ્ત કરવાને માટે કરાય છે તે ઉદ્દેશો-પ્રયો-જનોને માટે અબુધ લોકો તેમની હિંસા કરે છે॥ સૂ.-૧૧॥

ચતુરિંદ્રિય જીવોં કી હિંસા કરને વાલોં કે પ્રયોજન કા નિરૂપણ

હવે ચતુરિન્દ્રિય આદિ જીવોની હિંસા કરનારનું શું પ્રયોજન હોય છે, તે સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે-"**हिंसंति य भमरमहुकरिगणे**" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ-"**रसेसु गिद्धे**" જે અબુધ-અજ્ઞાની લોકો મધુ-મધ આદિ રસોમાં લોલુપ થાય છે તેઓ તે મધ આદિ રસોને પ્રાપ્ત કરવાને માટે "**भमरमहुकरगणे हिंसंति**" ભ્રમરો તથા ભ્રમરીઓના સમૂહની હત્યા કરે છે. ભ્રમરીઓ એટલે અહીં મધ એકત્ર કરનારી મધમાખીઓ સમજવી "**तहेव**" એજ પ્રમાણે "**किवणे**" બિચારા "**तेइंदिए**" જૂં, માકડ આદિ તેઈન્દ્રિય જીવોની હત્યા "**सरीरोवकरणट्ठयाए**" પોતાના શરીરના ઉપકારને માટે એટલે કે સૂતી વખતે માંકડ આદિ જે જંતુઓ કરડે છે અને ઉંઘમાં ખલેલ પહોંચાડે છે તે દુઃખના નિવારણ માટે તેઓ તેમની હિંસા કરે છે. એ જ રીતે "**बेइंदिए**" શંખ શુક્તિકા આદિ જે બિચારા દ્વિન્દ્રિય જીવોની પણ "**वत्थोहरपरिमंडणट्ठा**" વસ્ત્ર. ઉપગૃહ લઘુઘરની શોભાને નિમિત્તે હિંસા કરે છે કૃમિરાગથી વસ્ત્રોને રંગવા તે વસ્ત્રોનું પરિમંડન કહેવાય છે શંખ, શુક્તિકાના ચૂનાથી નાનાં નાનાં ઘરોને લીંપવા તે ઉપગૃહ પરિમંડન કહેવાય છે. અથવા 'અર્થ' શબ્દનો દરેકની સાથે સંબંધ જોડવાથી આ પદનો એવો પણ અર્થ થઈ શકે છે કે વસ્ત્રને માટે, ઉપગૃહને માટે અને મંડન-હાર આદિ ભૂષણને માટે. પટ્ટસૂત્ર આદિ વસ્ત્ર બનાવવામાં કૃમ્યાદિ જીવોનો ઉપઘાત થાય છે, ઉપગૃહોની રચનામાં માટી, જળ આદિમાં રહેલ લટ આદિ દ્વિઇન્દ્રિય જીવોને ઘાત થાય છે, તથા હાર આદિ આભૂષણો બનાવવામાં શુક્તિ આદિ જીવોની હત્યા થાય છે.

ભાવાર્થ—ભ્રમર, મધમાખી આદિ જે ચાર ઇન્દ્રિય વાળા જીવો છે, તથા જૂ, માકડ આદિ જે ત્રણ ઈન્દ્રિયવાળા જીવો છે, અને શંખ છીપ આદિ જે બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવો છે, તેમની હિંસા કરવા પાછળ લોકોનો શો હેતુ હોય છે તે સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા પ્રગટ કર્યું છે. જે માણસ રસમાં ગૃદ્ધ-લોલુપ બનેલ છે તેઓ ભ્રમર આદિ રસ એકત્ર કરનારા જે જીવો છે તેમની તથા જે લોકો પોતાના શરીર આદિના સુખનો જ વિચાર કરનારા છે તેઓ જૂ, માકડ આદિ જીવોની અને જે લોકો વસ્ત્ર, ઉપગૃહ આદિના નિર્માણની અભિલાષાવાળા છે તેઓ શંખ, છીપ આદિ દ્વીન્દ્રિય જીવોની હિંસા કરતાં બિલકુલ વિચાર કરતાં નથી. ॥ સૂ. ૧૨ ॥

હજી પણ સૂત્રકાર કહે છે—"अण्णेहिय" ઇત્યાદિ.

"अण्णेहिंय एवमाइएहिं बहुहिं कारणसएहिं अबुहा इह हिंसंति तसे पाणे" ઇત્યાદિ બીજાં પણ એવાં જ પ્રકારનાં સેંકડો વિવિધ કારણોથી અજ્ઞાની જીવ આલોકમાં દ્વીન્દ્રિયાદિક ત્રસ જીવોની હિંસા કરે છે. તથા "इमेय" આ પ્રમાણે તે "बहवे" અનેક પ્રકારના "वराए" બિચારા "एगिंदिए" પૃથિવીકાય, અપ્કાય, તેજઃકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાયરૂપ એકેન્દ્રિય જીવોની અને "तदस्सिए-चेव" તેમના આશ્રયે રહેલા "अण्णे" બીજાં પૂર્વોક્ત ત્રસજીવો ઉપરાંતના "तणुसरीरे" નાનાં શરીરવાળા "तसेय" ત્રસજીવોની "समारंभंति" હિંસા કરે છે. તેમની હત્યા કરતાં તે અજ્ઞાની જીવોને સંકોચ થતો નથી કારણ કે "अत्ताणे" તે એકેન્દ્રિયાદિક જીવોનું રક્ષક કોઈ નથી. તેથી રક્ષકને અભાવે તે બધા ત્રાણહીન-(નિરાધાર) છે. "असरणे" તે પૃથિવ્યાદિ જીવો ભાગી જઇ શકતાં નથી, તેમને આશ્રિત ત્રસજીવ જો ભાગીને કોઈપણ જગ્યાએ જાય તો પણ કોઇ એવું નથી કે જે તેને શરણ આપે, તેથી શરણદાતાને અભાવે તેઓ અશરણ છે. "अणाहे" કોઇ તેમનો સ્વામી નથી, તેથી સ્વામીને અભાવે તેઓ બિચારા અનાથ છે. "अबंधवे" કષ્ટમાં તેમને સહાય કરનાર કોઇ નથી, તેથી સહાયકને અભાવે તેઓ અબાંધવ છે. "कम्मनिगडबंधे" તે પ્રકારનાં કર્મોનો સદ્ભાવ થવાને કારણે કર્મરૂપી બેડી વડે તેઓ બંધાયેલ છે. "अकुसल-परिणाम-मंदबुद्धिजणदुव्विजाणए" અકુશલ પરિણામવાળા મંદબુદ્ધિયુક્ત લોકો દ્વારા તે દુર્વિજ્ઞેય-સમજવું-મુશ્કેલ છે. જેમના અંતઃકરણમાં તત્ત્વ અને અતત્ત્વનો વિવેક જાગૃત થાય છે તે કુશલ પરિણામવાળા જીવ છે. આ પ્રકારનું કુશલ પરિણામ જેમનું હોતું નથી, એટલે કે સઘળા જીવો ઉપર જેમની દૃષ્ટિ આત્મ-વત્ નથી, અને જે એ વાતને પણ જાણતા નથી કે હિંસા કરવાથી નરક, નિગોદ આદિ અનંત ભવોમાં ભ્રમણ કરવા રૂપ કડવાં ફળો ભોગવવા પડે છે,

આ પ્રકારના જ્ઞાન વિનાના જીવો મંદબુદ્ધિ છે. તે લોકો દ્વારા મિથ્યાત્વના ઉદયથી "આ હીન દીન પ્રાણીઓ રક્ષા કરવાને યોગ્ય છે હિંસાને યોગ્ય નથી." એ વાત પણ સમજી શકાતી નથી. તે કારણે એવા જીવો દ્વારા તે જીવોને જાણી શકાતા નથી, તેથી તે અજ્ઞાની જીવ "पुढविमए" પૃથ્વીકાય જીવોની તથા "पुढविसंसिए" પૃથ્વીને આશ્રયે રહેલ અળસિયાં આદિ દ્વીન્દ્રિય જીવોની, એ જ પ્રમાણે "जलमए" જલકાયિક જીવોની તથા "जलगए" જલકાયિક જીવોને આશ્રયે રહેલ પૂતરકાદિ ત્રસજીવોની, તથા "अणलाणिल तणवणस्सइगण निस्सिए" અગ્નિકાય જીવોની અને અગ્નિકાયને આશ્રયે રહેલ ત્રસ જીવોની, વાયુકાય જીવોની અને તેમને આશ્રયે રહેલ ત્રસ જીવોની, તૃણરૂપ વનસ્પતિકાય જીવોની અને વનસ્પતિકાયના ભેદ પ્રભેદોના આશ્રયે રહેલ ત્રસજીવોની હિંસા કરે છે. એ જ વાત "तम्मय तज्जीवए" ઇત્યાદિ પદો દ્વારા કહેવામાં આવે છે—"तम्मयतज्जीवए" પૃથિવી કાયિક જીવોને તથા પૃથિવી આદિને આશ્રયે રહેલ જીવોને "तदाहारे" જે જીવોને તે પૃથિવી આદિ આધારભૂત છે એવા જીવોને અથવા પૃથિવી આદિ જ જેમનો આહાર છે એવા જીવોને "तप्परिणय वण्णगंधरसफासबोंदिरूवे" તથા પૃથિવી આદિ કોનાં વર્ણ ગંધ, રસ, સ્પર્શોથી જેમનો શરીરરૂપ સ્વભાવ પરિણત થઇ રહ્યો છે, તથા "अचक्खुसे य" જે ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના વિષયરૂપ નથી, અને "चक्खुसे य" જે ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના વિષયરૂપ પણ છે એવા ત્રસ જીવોને ઉષ્ણતા આદિથી દુઃખ પામીને જે છાયા આદિના સેવન માટે એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જાય છે, અથવા ત્રસ નામકર્મના ઉદયથી જે યુક્ત છે, તેઓ ત્રસ ગણાય છે. એવા ત્રસ જીવોને, તથા "असंखए थावर काएय" અસંખ્યાત સ્થાવરકાયોને–સ્થાવર નામકર્મનો ઉદય જેમને છે તે સ્થાવર

કહેવાય છે. અથવા જે શીત, તાપ આદિની મુશ્કેલીઓ પડવા છતાં પણ અન્યત્ર ગમન કરવાને અશક્ત છે, પોતાની ઈચ્છાથી હલનચલન કરી શકતાં નથી. તે સ્થાવર છે. એવા જે સ્થાવર પૃથિવી, અપ્, તેજ, વાયુ અને વનસ્પતિ જીવો છે તે જીવોને, તથા "**सुहुम, बायर, पत्तेय, सरीर नामसाहारणे**" સૂક્ષ્મ, બાદર, પ્રત્યેક શરીરરૂપ નામકર્મના ઉદયવાળા જીવોને, તથા સાધારણ શરીર નામકર્મના ઉદયવાળા જીવોને, ચર્મચક્ષુઓ વડે જે દેખી શકાતાં નથી તે સૂક્ષ્મ જીવો છે, તથા જે ચર્મચક્ષુઓ દ્વારા જોઇ શકાય છે તે બાદર જીવો છે. તે સૂક્ષ્મ અને બાદર પૃથિવી આદિ એકેન્દ્રિય જીવોના હોય છે. 'પ્રત્યેક જીવ' એ જીવો છે કે જેમનાં અલગ અલગ શરીર હોય છે, પૃથિવ્યાદિક જીવ એવા હોય છે કારણકે તેમને પોત પોતાનું ભિન્ન ભિન્ન શરીર હોય છે. તે જીવોને, તથા સાધારણ જીવો એ છે કે જે અનંત જીવોનું એક જ શરીર હોય છે, એવા જીવો કંદમૂળ આદિ વનસ્પતિકાયિક હોય છે. તે જીવો તે પ્રકારનાં કર્મોદયને કારણે એક સાથે જ ઉત્પત્તિ દેશમાં રહે છે, એક સાથે જ તેમની શરીર-પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય છે. એ રીતે એક સાથે જ પર્યાપ્ત થઇને તે અનંત જીવ એક સાથે જ પ્રાણાપાનાદિ પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે. તેઓમાં એક જીવનો જે આહાર હોય છે તે જ આહાર અન્ય અનંત જીવોનો પણ હોય છે. આ પ્રકારના "**अणंते**" અનંત સાધારણ જીવોને કે-"**अविजाणओ**" "જે તે નથી જાણતાં કે એ ઘાતક લોકો અમને મારી નાખશે" એ પ્રકારના જ્ઞાનથી જે રહિત છે એવા એકેન્દ્રિય જીવોને, તથા "**परिजाणओ य जीवे**" જે પોતાના વધાદિ સંબંધી દુઃખોને જાણે છે એવા દ્વીન્દ્રિય આદિક જીવોને, "**इमेहिं**" આ હવે પછીના પદોમાં દર્શાવેલ "**विविहेहिं**" વિવિધ પ્રકારનાં "**कारेणहिं**" પ્રયોજનોથી "**हणंति**" મારે છે. "**किं ते ?**" તે પૃથ્વીકાય આદિની હિંસાનાં કયાં કયાં કારણો છે તે "**करिसण**" ઇત્યાદિ હવે પછીના સૂત્ર દ્વારા કહેવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ—જે પ્રાણીઓ આત્મબોધથી રહિત છે તેઓ સ્થાવર અને ત્રસ જીવોની અનેક પ્રકારના પ્રયોજનથી દોરાઇને હિંસા કરે છે. પૃથિવીકાય આદિ સ્થાવર જીવ છે, કારણકે તેમના સ્થાવર નામકર્મનો ઉદય થયો હોય છે. દ્વીન્દ્રિયાદિક ત્રસ જીવ છે, કારણકે તેમના ત્રસ નામકર્મનો ઉદય થયો હોય છે. એ જ પ્રમાણે સ્થાવર જીવ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જઇ શકતા નથી. ત્રસજીવ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે હરીફરી શકે છે. ॥સૂ. ૧૩॥

હવે સૂત્રકાર તે કારણોને બતાવતા પ્રથમ પૃથિવીકાયની હિંસાનાં કારણો આપે છે—" करिसणपोक्खरिणी " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"करिसण" કૃષિ-ખેતીને નિમિત્તે "पोक्खरिणि" પોકખરિણી-પુષ્કરિણીને નિમિત્તે "वावि" વાપી-વાવને નિમિત્તે "वप्पिण" વાવડીને નિમિત્તે "कूव" કૂવ-કૂવાને નિમિત્તે "सर" સર-કૃત્રિમ જળાશયને નિમિત્તે "तलाग" તલાગ-તળાવને નિમિત્તે "चिइ" ચિતિને નિમિત્તે "चेइय" ચૈત્યને નિમિત્તે "खाइय" ખાતિકા-ખાઇને નિમિત્તે "आराम" આરામ-બગીચાના નિમિત્તે "विहार" વિહારને નિમિત્તે "थूम" સ્તૂપને નિમિત્તે "पागार" પ્રાકાર-કિલ્લાને નિમિત્તે "दार" દ્વારને નિમિત્તે "गोउर" ગોપુરને નિમિત્તે "अट्टालग" અટ્ટાલિકાને નિમિત્તે "चरिया" ચરિકાને નિમિત્તે "सेउ" સેતુ-પુલને નિમિત્તે "संकम" સંક્રમને નિમિત્તે "पासाय" પ્રાસાદ-રાજમહેલને નિમિત્તે "विकप्प" વિકપ્પ-વિકલ્પને નિમિત્તે "भवण" એટલે કે એક પ્રકારના રાજમહેલ માટે, "घर" ઘરને નિમિત્તે "सरण" શરણ-સામાન્ય ગૃહને નિમિત્તે "लयण" લયન-પર્વતવર્તિ પાષણ ઘરને નિમિત્તે "आवण" આપણ-દુકાનને નિમિત્તે "वेइय" વેદિકા-ચોતરાને નિમિત્તે "देवकुल" દેવકુલ-યક્ષાયતનને નિમિત્તે "चित्तसभा" ચિત્રસભા-ચિત્રયુક્ત સભાને નિમિત્તે " पवा " પ્રપા-પરબ નિમિત્તે "आययण" આયતન યજ્ઞશાળાને નિમિત્તે "आवसह" આવસથ-તાપસોના અશ્રમોને નિમિત્તે "भूमिघर" ભૂમિગૃહને નિમિત્તે 'मंडवाणकए" મંડપને નિમિત્તે, તથા "भायण भंडोवगरणस्स य विविहस्स य अट्ठाए पुढविं हिंसंति मंदबुद्धिया" અનેક પ્રકારના ભાજન, ભાંડોપ્રકરણને નિમિત્તે મંદ બુદ્ધિવાળા લોકો પૃથ્વીકાય જીવોનીહિંસા કરે છે.

ભાવાર્થ—પૃથ્વીકાયિક જીવો એક ઇન્દ્રિયવાળા હોય છે, એ એકેન્દ્રિય જીવની હિંસા કરવાનાં નિમિત્તો. પ્રયોજનો કયાં કયાં હોય છે, તે વિષે સૂત્ર-

કાર આ સૂત્રમાં સ્પષ્ટીકરણ કરે છે. અહીં મંદબુદ્ધિજનોનો અર્થ, પોતાનું અને પારકાનું હિત ન જાણનાર લોકો થાય છે. જેમને સ્વ અને પરનો વિવેક હોતો નથી એવા જીવોજ કૃષિ આદિ ઉપર કહેલ કારણોને વશ થઈને પૃથિવી કાયિક જીવની હિંસા કર્યા કરે છે. કૃષિકર્મ પ્રસિદ્ધ છે. એટલે તેને વિષે સ્પષ્ટીકરણની જરૂર નથી. જેના ચારે ખૂણા સમાન હોય, જેમાં કમળો વિકસ્યાં હોય, જેણાં ઊંડુ પાણી ભરેલું હોય વિવિધ પ્રકારના કલરવથી જેનો તટ મંડિત હોય એવા સુંદર જળાશયને પુષ્કરિણી કહે છે. જેનો વિસ્તાર લાંબો હોય તેવી વાવને વાપી કહે છે. હિંદીમાં તેને વાવડી કહે છે, અનાજ વાવવાનું જે સ્થાન હોય છે તેને ક્ષેત્ર-ખેતર કહે છે. કૃત્રિમ જળાશયને સર કહે છે. ચિતાને ચિતિ કહે છે, જે મૃત શરીરને અગ્નિદાહ દેવાને માટે લાકડાંના ઢગલા રૂપે ખડકવામાં આવે છે. કોઈ મૃત વ્યક્તિના સ્મરણાર્થે જે ભવન આદિ બનાવાય છે તેને ચૈત્ય કહે છે. કિલ્લાની દિવાલની ચારે તરફ જે ઊંડી ખાઇ હોય છે, અને જેમાં પાણી પણ ભરેલું રહે છે. તે ખાઇને ખાતિકા ખાઈ કહે છે. ઘર પાસેના બાગને આરામ કહે છે. નગરથી દૂર જે લોકોનું ક્રીડા સ્થાન હોય છે તેને વિહાર કહે છે. સ્મારક સ્તંભને સ્તૂપ કહે છે. કિલ્લાને પ્રાકાર કહે છે. નગરમાં પ્રવેશ કરવાનું જે મુખ્યદ્વાર હોય છે તેને ગોપુર કહે છે. બે માળના આદિ મકાનોની અગાશીને અટારી કહે છે. દુર્ગ અને નગરની વચ્ચે જે આઠ હાથ પહોળો માર્ગ હોય છે, કે જ્યાં થઈ હાથી આદિ આવે જાય છે, તે માર્ગને ચરિકા કહે છે. પાણીના પ્રવાહને ઓળંગવાને માટે તેના પર પથ્થર અથવા લાકડાનો જે માર્ગ બનાવવામાં આવે છે તેને સંક્રમ (પુલ) કહે છે. એવાં સ્થાનો નદી, નાળાં, આદિ જળાશયો પર બનાવેલાં હોય છે. રાજમહેલ શબ્દ જાણીતો છે. તેને સંસ્કૃત ભાષામાં પ્રાસાદ કહે છે. ભવનની ઊંચાઈ પ્રાસાદ કરતાં ઓછી હોય છે. ભવન કરતાં પ્રાસાદની ઊંચાઈ બમણી હોય છે. સામાન્ય ઘરને શરણ કહે છે. પર્વતની પાસે પથ્થરોનાં જે ઘરો હોય છે તેમને લયન કહે છે. દુકાનને હટ્ટ અથવા હાટ કહે છે- ચોતરાને વેદિકા કહે છે. દેવકુલ-યક્ષાતન-યક્ષના સ્થાનને કહે છે. જે સભાસ્થાનમાં ચિત્રો હોય છે, તે સભાસ્થાનને ચિત્રસભા કહે છે. જ્યાં લોકોને પાણી પાવામાં આવે છે તે જગ્યાને પ્યાઊ-પરબ કહે છે. યજ્ઞશાળાને આયતન, તાપસના આશ્રમને આવસથ, જમીનની અંદર બનાવેલ

ઘરને ભૂમિઘર અથવા તલઘર અને તંબૂને પટઘર અથવા મંડપ કહે છે. ચાંદી સોનામાંથી બનાવેલ વાસણોને ભાજન અને માટીમાંથી બનાવેલાં વાસણોનેભાંડ કહે છે. ખાંડણિયો તથા સાંબેલાં આદિને અહીં ઉપકરણથી ગ્રહણ કરેલ છે ॥ સૂ.૧૪॥

અપ્કાય જીવોં કી હિંસા કરને કે પ્રયોજન કા નિરૂપણ

હવે અપ્કાય (જળકાય)ની હિંસા કરવાના પ્રયોજનને સૂત્રકાર સ્પષ્ટ કરે "**जलं च मज्जण य**" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"**मज्जणय**" સ્નાન, "**पाण**" પાન "**भोयण**" ભોજન, "**वत्थधोवण**" વસ્ત્રધોવા, "**सोया**" શૌચ ઇત્યાદિ કારણોને લીધે **अपूकाय** જળકાયની હિંસા થાય છે॥સૂ૦ ૧૫॥

હવે અગ્નિકાયની હિંસા કરવાનાં પ્રયોજનોને સૂત્રકાર બતાવે છે—

વાયુકાય જીવોં કી હિંસા કરને કે પ્રયોજનકા નિરૂપણ

"**पयणपयावण**" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"**पयण, पयावण, जलण, जलावण, विंदंसणेहिं अगणिं**" જાતે ભોજન બનાવવાને, બીજા પાસે ભોજન બનાવરાવવાને, પોતે અગ્નિ સળગાવવાને, અન્ય પાસે અગ્નિ સળગાવરાવવાને, તથા દીવો સળગાવીને પ્રકાશ કરવા, ઇત્યાદિ પ્રયોજનોને માટે અગ્નિકાયની હિંસા કરે છે. ॥સૂ.૧૬॥

હવે વાયુકાયની હિંસા કરવાનાં પ્રયોજનોને સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે–

"**सुप्प वियण**" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"**सुप्प, वियण, तालियंट, पहुण, मुह, करयल सगपत्त वत्थ एवमाइएहिं अणिलं**" જ્યારે સૂપડા વડે ઝાટકીને અનાજ સાફ કરાય છે ત્યારે, વાંસની સળીઓ આદિમાંથી બનાવેલા પંખા વડે જ્યારે હવા ખવાય છે ત્યારે, તાડનાં પાનાંમાંથી બનાવેલ પંખા વડે જ્યારે પવન નંખાય છે ત્યારે, મોરનાં પીછાંમાંથી બનાવેલ પંખા વડે જ્યારે પવન નખાય છે ત્યારે, જ્યારે કોઇ નિમિત્તે મુખથી

ફુંક મારવામાં આવે છે ત્યારે, જ્યારે ખુલ્લે મોઢે બોલવામાં આવે છે ત્યારે જ્યારે હાથો વડે તાળી વગાડવામાં આવે છે ત્યારે, જ્યારે શાકનાં પાનને સાફ કરવાને માટે હાથથી ઝાટકવામાં આવે છે. ત્યારે. તથા વીજળી આદિના પંખા વડે જ્યારે હવા ખાવામાં આવે છે ત્યારે વાયુકાય જીવોની હિંસા થાય છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે હવા ખાવાનાં જેટલાં સાધનો છે તેમનાથી વાયુકાય જીવોની હિંસા થાય છે. ॥સૂ. ૧૭॥

હવે વનસ્પતિકાયની હિંસા કરવાનાં પ્રયોજનોને સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે.

વનસ્પતિકાય જીવોંકી હિંસા કરને કે પ્રયોજનકા નિરૂપણ

" अगार, परियार-भक्ख " ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-"आगार"અગાર-ગૃહ "परियार" પરિચાર-જીવિકા અથવા તલવાર આદિનું મ્યાન "भक्ख" ભક્ષ્ય-લાડુ આદિ ખાવા લાયક દ્રવ્ય "भोयण" ભોજન-ભાત આદિદ્રવ્ય "सयणासण" શયનાસન-ખાટલો પલંગ આદિ શય્યાનાં સાધનો, ભદ્રાસન આદિ આસન "फलग" ફલક-લાકડાની પાટ, પાટિયું "मुसल" સાંબેલું, ઉદ્દુખલ-ખાંડણિયો "तत" તત વીણા આદિ વાદ્ય "वितत" વિતત-મુરજ ભેરી આદિ વાજીંત્રો "आतोज्ज" આતોદ્ય-એક પ્રકારનું વાદ્ય વિશેષ "वहण" વહન પોત નૌકા આદિ; વાહન-પાલખી આદિ "भंडग" ભંડક ગૃહનાં ઉપકરણો, "विविहभवण" વિવિધ ભવન-સર્વતોભદ્ર આદિ મકાન "तोरण" દ્વારની શોભા વધારનાર વંદનમાલા આદિ "विटंग" વિટંક-છજું "देवकुल" યક્ષગૃહ "जालय" જાલક-ગવાક્ષ બારી "निज्जूहग" બારી "अद्धचंद" અર્ધચન્દ્ર-અર્ધચન્દ્રાકાર સોપાન વિશેષ, નિર્વ્યૂહક-બારણાની ઉપર બહારની બાજુએ લગાડેલ ઘોડા આદિના આકારના કાષ્ઠ વિશેષ "चंदसालिय" ચંદ્રશાલિકા-પ્રાસાદના ઉપરની શાળા "वेइय" વેદિકા-આંગણામાં બેસવા માટેનો ચોતરો, " णिस्सेणि " નિઃશ્રેણી નિસરણી, "दोणि" દ્રોણી નાની નૌકા ' चंगेरी" ચંગેરી-તૃણાદિમાંથી બનાવેલ પાત્ર-વિશેષ જેને ચંગેર પણ કહે છે. "खील" ખૂંટો "मंडव" મંડપ-તંબૂ અથવા દ્રાક્ષાદિનો મંડપ "सभा" સભા-માણસોને બેસવાનું સ્થાન "पवा" પ્રપા પરબ "आवसह" આવસથ-તાપસોનો આશ્રમ "गंध" ગંધ-સુગંધિ દ્રવ્ય "मल्लाणुलेवणं, મલ્લ-માલ્ય કુસુમ આદિની માળા, અનુલેપન ચંદન, અમ્બર વસ્ત્ર "युग" ઝૂસરા ધૂંસરી " नंगल " લાંગલ હળ " मइय "મૈતિક વખર જેનાથી ખેડેલું ખેતર એક

સરખું કરવામાં આવે છે. "कुलिय" કુલિક એક પ્રકારનું હળ "संदणं" સ્યંદન એક જાતનો રથ "सीया" શિબિકા પાલખી "रह" રથ "सगड, શકટ ગાડું "जाण" યાન વાહન વિશેષ "जोग्ग" યુગ્ય બે પ્રાણીથી ખેંચાતાં વાહનો "अट्टालग" અટ્ટાલક કિલ્લાની ઉપરનું ખાસ પ્રકારનું સ્થાન "चरिय" ચરિકા નગર કોટની વચ્ચેનો આઠ હાથની પહોળાઈનો માર્ગ વિશેષ "दार" દ્વાર "गोपुर" ગોપુર શહેરનું મુખ્ય દ્વાર "फलिहा" પરિઘા આંગળિયો "जंत" યંત્ર શૂલિકા "सूलिया" શૂળીએ ચડાવવા માટેનું કાષ્ઠ "लउड" લકુટ યષ્ટિ છડી "मुसंढि" મુસંઢી શસ્ત્રવિશેષ "सयग्घी" શતઘ્ની એકજાતનું શસ્ત્ર જેનાથી એક જ વારમાં સો માણસો મારી શકાય છે, તથા "बहुपहरणा" અનેક પ્રહરણ શસ્ત્ર ખડગ તોમર તીર આદિ "वरणुवक्खराणकए" આવરણ ઉપસ્કર કપાટ આદિ ઘરમાનાં ઉપકરણો એ બધાંને માટે તથા "अण्णेहिं एवमाइएहिं" તે સિવાયના "बहुहिं कारणसएहिं" બીજાં પણ અનેક પ્રયોજનોને માટે "भणिए अभणिए य" કે જે અહીં કહેવાયાં છે કે નથી કહેવાયાં "एवमाई" તે બધા તરુગણ વનસ્પતિ સમૂહની લોકો હિંસા કરે છે. સંસારી અબુધ લોકો પૂર્વોક્ત વસ્તુઓ બનાવવાને નિમિત્તે વૃક્ષોને કાપે છે. વૃક્ષોને કાપવા એ જ વનસ્પતિ જીવોની હિંસા છે ઉપર કહેલી વસ્તુઓ વૃક્ષોનાં કાષ્ઠમાંથી થાય છે. ॥ સૂ. ૧૮ ॥

સ્થાવરાદિ જીવોં કો કૈસે ૨ ભાવોં સે યુક્ત હોકર હિંસક જન મારતે હૈ ઉનકા નિરૂપણ

ત્રસ સ્થાવર જીવોને કેવા કેવા ભાવોથી યુક્ત થઈને હિંસકજન મારે છે તેનું આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકાર સ્પષ્ટીકરણ કરે છે—"सत्ते सत्तपरिवज्जिए" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"दढमूला" જે અતિશય વિવેકથી વિકલ છે. જેમનાં વિવેકરૂપ ચક્ષુઓ

પર અજ્ઞાનનો પર્દો પડેલ છે, અને " दारुणमई " જેમની વૃત્તિઓ અત્યંત ક્રૂર બની ગઈ છે એવા જીવો " सत्तपरिवज्जिए " બલહીન, દીન "सत्ते" પૃથ્વીકાય આદિ જીવોની " उवहणंति " હત્યા કરે છે. તે હિંસા કયાં કયાં કારણે કરે છે તે સૂત્ર-કાર કહે છે–" कोहा, माणा, माया, लोभा, हासा, रति, अरति, सोय " ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક આદિ વૃત્તિઓથી યુક્ત થઈને હિંસક જીવો પૃથિવીકાય આદિ જીવોની હિંસા કરે છે. શા માટે તેમ કરે છે? " वेयत्थ जीय धम्मत्थकामहेऊ " વેદાર્થ, જીવન, ધર્માર્થકામને માટે તેમ કરે છે. વેદાર્થ–વેદોક્ત ધર્મ ક્રિયાઓને માટે, જીવનને માટે, ધર્મને માટે, અર્થ–ધનને માટે, કામ–પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયને માટે, એ બધાં કારણ સમૂહોને લીધે "सवसा" સ્વાધીન અથવા " अवसा " પરાધીન દશામાં હોવાથી " अट्ठाए " પ્રયોજનને ખાતર અથવા "अणट्ठाए" વિના પ્રયોજને "तसपाणे" દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોની અને " थावरे य " પૃથિવીકાય આદિ એકેન્દ્રિય સ્થાવર જીવોની " हिंसंति " હિંસા કરે છે. ॥ સૂ. ૧૯ ॥

એ જ ઉપરોક્ત અર્થને સવિસ્તર સમજાવવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે– " मंदबुद्धिया सवसा हणंति " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–" मंदबुद्धिया " મિથ્યાત્વનાઉદયથી જેમની બુદ્ધિ તત્ત્વ અને અતત્ત્વના વિવેકથી રહિત થઈ ગઈ છે એવા જીવો "सवसा" સ્વતંત્ર હોવા છતાં પણ પોતાની ઇચ્છાનુસાર ત્રસ સ્થાવર જીવોની " हणंति " હિંસા કરે છે. એ જ પ્રમાણે જે માણસ " अवसा हणंति " નોકરી વગેરેને કારણે પરાધીન છે તેઓ

પણ એ ત્રસ સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે. "सवसा अवसा दुहओ हणंति" તથા સ્વતંત્ર અને પરતંત્ર, બન્ને પ્રકારથી યુક્ત થઇને પણ જીવોની હિંસા કરે છે તથા "अट्ठाहणंति" તે જીવોની હિંસા તેઓ અર્થ સકારણ કરે છે અને "अणट्ठाहणंति" અનર્થ-અકારણ-નિરર્થક પણ કરે છે. "अट्ठा अणट्ठा दुहओ हणंति" કોઈ એવા પણ જીવો હોય છે કે જેઓ કેટલાક જીવોની હિંસા પોતાના સ્વાર્થને કારણે કરે છે અને કેટલાક જીવોની હિંસા સ્વાર્થ ન હોવા છતાં પણ કરે છે. "हस्सा हणंति" સંસારમાં એવા કેટલાક હિંસક જીવો પણ છે કે જેઓ જીવોની હિંસા હાસ્ય-આનંદને ખાતર જ કરે છે. "वेरा हणंति" કેટ-લાક એવા પણ જીવો છે કે જે જીવોની હિંસા વેરને નિમિત્તે કરે છે. "रई हणंति" કેટલાક એવા પણ જીવો છે કે જે રતિઆમોદ પ્રમોદને ખાતર જીવોની હિંસા કરે છે "हस्सा वेरा रती हणंति" કેટલાક જીવો એવા પણ છે કે જેઓ એક સાથે હાસ્ય, વેર અને રતિ-આમોદ પ્રમોદને નિમિત્તે જીવોની હિંસા કરે છે. તેઓ કેવી વૃત્તિથી જીવોની હિંસા કરે છે? "कुद्धा हणंति" કેટલાક જીવો ક્રોધમાં આવીને જીવોની હિંસા કરે છે. "लुद्धा हणंति" કેટલાક કેવળ લોભને વશ થઇને જીવોની હિંસા કરે છે, "मुद्धा हणंति" કેટલાક એવા પણ લોકો હોય છે કે જે કેવળ મોહાધીન થઇને જીવોની હિંસા કરે છે. "कुद्धा लुद्धा मुद्धा हणंति" કેટલાક લોકો એવા પણ છે કે જેઓ ક્રોધ, લોભ, મોહ એ ત્રણને વશ થઇને જીવોની હિંસા કરે છે. "अत्था हणंति" કેટલાક એવા પણ જીવો છે કે જે ધનને માટે જ જીવોની હિંસા કરે છે. "धम्मा हणंति" કેટ-લાક એવા પણ જીવો છે કે જે ધર્માર્થે-જાતિધર્મ અને કુળધર્મના અભિમાનને કારણે જીવોની હિંસા કરે છે. "कामा हणंति" કેટલાક એવા પણ જીવો હોય છે કે જે કામાર્થે-ઇન્દ્રિયોની વિષય લાલસાને વશ થઇને જીવોની હિંસા કરે છે, અને "अत्था धम्मा कामा हणंति" કેટલાક એવા પણ જીવો હોય છે કે જે અર્થ, ધર્મ અને કામ, એ ત્રણને વશ થઈને જીવોની હિંસા કરે છે.

ભાવાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે હિંસા કરવાની વિચારધારાવાળા જીવો બતાવ્યા છે. તેઓ કહે છે કે કેટલાક જીવો એવા પણ હોય છે કે જે સ્વાધીન

હોવા છતાં પણ હિંસા કર્મમાં લીન રહે છે. કેટલાક જીવો એવા પણ હોય છે કે જે હિંસક જીવોની સંગતિ આદિ વડે પરાધીન હોવાને કારણે હિંસા કરવા લાગે છે. કેટલાક એવા પણ જીવો છે કે જે સ્વાર્થને ખાતર હિંસા કરે છે, અને ઘણા જીવો એવા પણ હોય છે કે જે ઉઠતાં, બેસતાં, હાલતાં, ચાલતાં, કોઈપણ પ્રયોજન વિના જીવોની હિંસા કરે છે. ઘણા જીવો એવા પણ હોય છે કે તેઓ સ્વતંત્ર હોય કે પરતંત્ર હોય. કોઈપણ સ્થિતિમાં હોવા છતાં પણ હિંસા કરતા અટકતા નથી. કોઈ જીવ બીજા જીવોને વેરને કારણે મારી નાખે છે, કોઈ હંસી–મજાકને ખાતર મારી નાખે છે, અને કોઈ કોઈ જીવો એવા પણ હોય છે કે જે રતિને કારણે–મનના આનંદને ખાતર જીવોની હિંસા (શિકાર) કરે છે. ઈત્યાદિ બીજાં પણ એ જ પ્રકારનાં કારણો સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કર્યાં છે, જે ઉપર બતાવી દેવામાં આવ્યાં છે. તે સિવાય બીજાં કારણોથી પણ તેઓ હિંસા કરે છે. ॥ સૂ. ૨૦ ॥

હવે સૂત્રકાર એ સ્પષ્ટ કરે છે કે ઉદ્દેશોના ક્રમ પ્રમાણે જોકે '**जारिस फलं देह**" એ ચોથું ફલ દ્વાર પહેલાં કહેવું જોઇતું હતું, છતાં પણ ફલદ્વારનું વર્ણન ન કરતાં પહેલાં પ્રાણવધદ્વારનું પાંચમું ઉપદ્વાર વર્ણવવામાં આવ્યું છે, તેનું કારણ એ છે કે ફળ, કર્ત્તાને અધીન હોવાથી પહેલાં કર્ત્તાની પ્રધાનતા રહે છે અને બીજું કારણ એ છે કે કર્ત્તાની બાબતમાં વક્તવ્ય–કહેવાનું પણ થોડું છે, તેથી સૂચી કટાહન્યાયે પહેલાં "**जे विय करेंति पावा पाणवहं**" આ પ્રથમ પ્રાણવધ દ્વારનું આ પાંચમું ઉપદ્વાર જ વર્ણવવામાં આવી રહ્યું છે–

"**कयरे ते**" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–પ્રશ્ન—"**कयरे ते ?**" પ્રાણવધ કરનારાં તે કયાં કયાં પ્રાણીઓ છે ? **ઉત્તર**—"**जे ते**" તેઓ નીચે પ્રમાણે છે–"**सोयरिया, मच्छबंधा साउणिया वाहा**

कूरकम्मावाउरिया" "सोयरिया"સૌકરિક-સુવરનો શિકાર કરનારા મનુષ્યો,**"मच्छबंधा"** મત્સ્યબંધ-માછલિયોને મારનાર માછીમારો, " **साउणिया** " શકુનિક-પક્ષીઓને શિકાર કરનાર પારધિઓ " **वाहा** " વ્યાઘ-મૃગનો શિકાર કરનાર શિકારીઓ, " **कूरकम्मा** " ક્રૂરકર્મા-દુષ્ટ કર્મ કરનારાં મનુષ્યો, " **वाउरिया** " વાગુરિકા—જાળમાં મૃગને ફસાવનારા વાઘરી લોકો, " **दीविय, बंधणप्पओगे तप्प, डाल, जाल, चीरल्लगा-यस, दब्भ' वग्गुरा, कूडछलिया हत्था** " દ્વીપિકા-વ્યાઘ દ્વારા મૃગોને લલચાવવાને માટે બનાવેલી કૃત્રિમ હરિણી, બંધનપ્રયોગ-મૃગાદિ જીવોને બાંધવાના સાધનો, તપ્ર-મછલીને પકડીને માછીમાર જેમાં મૂકે છે તે ટોપલી, અથવા જેમાં બેસીને માછલાં પકડવામાં આવે છે તે નાની નૌકા, ગલ-બડિશ, બંશી-જેના અગ્રભાગ પર લોટની કણેક કે અળસિયાં આદિ જીવોનાં કલેવર લગાડીને માછીમાર તેને પાણીમાં નાખે છે, માછલી જેવું તે ખાવા જાય છે. કે તરતજ તેનો અણીદાર અગ્રભાગ તેના કંઠમાં પરોવાઇ જાય છે. ત્યાબાદ માછીમાર દોરીથી બાંધેલી તે જાળને ખેંચી લે છે, તેમાં ચોંટી ગયેલી માછલીઓ તેની સાથે જ બહાર નીકળી આવે છે અને માછીમાર તેને પકડી લે છે. જાળ-માછલાં આદિ પકડવાની એક પ્રકારની જાળ, **चीरल्लक**-એક હિંસક પક્ષીનું નામ, તે પક્ષી બીજાં પક્ષીઓને મારવાને માટે શિકારીઓ વડે પળાય છે. **आयस**-લોઢાનું બનાવેલું એક જાતનું બંધન, "**दब्भ**" દર્ભનુ એક જાતનું બંધન, **वागुरा**-પાશ, **कूटछलिका**-નકલી બકરી કે જે સિંહ આદિ જાનવરોને લલચાવવા માટે બનાવીને રાખવામાં આવે છે, એ સઘળી ચીજો જેમના હાથમાં છે તેવા સઘળા જીવો પ્રાણવધ કરનારા હોય છે. તથા " **हरिएसा** " હરિકેશ-ચાંડાળ, " **उणिया** " કુણિક-ચાંડાળના સેવકો, " **वींदसगपासहत्था** " વીતંસક-મૃગ અને પક્ષીઓને બાંધવાનું એક સાધન અને પાશ જેના હાથમાં છે એવા " **वणचरगा** " કિરાત વગેરે પ્રાણવધ કરનારા મનાય છે. " **लुद्धगा** " લુબ્ધક-વ્યાધ, " **महुघाया** " મધુ ઘાતક-મધ લેવાને માટે જે

મધમાખીઓની હિંસા કરે છે તે, "पोयघाया" પોત ઘાતક-પક્ષીઓનાં બચ્ચાંને મારનારા તથા- "एणीयारा" જે મૃગોને પકડવાને માટે મૃગી-હરિણીને પાળે છે તે લોકો, તથા "पइणीयारा" જે પૈણીચાર-એક પ્રકારના વ્યાધ-હોય છે તે, તથા "सर, दह, दीहिय, तलाग, पल्लल, परिगालण, मलण, सोतबंधण, सलिलासयसोसगा" જે સર-સામાન્ય જળાશય હ્રદ-અગાધ જળાશય, दीर्घिका-વાવ, તલાવ, पल्वल-નાનું જળાશય, વગેરેના પાણીને માછલાં વગેરે ગ્રહણ કરવાના હેતુથી બહાર કાઢી નાખે છે. તથા તેના જળનું તે મન્થન કરે છે. અથવા તેમાં જે સ્રોતો દ્વારા પાણી આવતું હોય તે સ્રોતોને બંધ કરી દે છે. આ રીતે જે લોકો જળાશયોને સૂકવી નાખે છે.તે લોકો તથા "विसगरस्स य दायगा" વિષ-હળાહળ ઝેર, ગર-સંયોગ-જનિત વિષ આદિ જીવોને મારી નાખવાને માટે જેઓ તેમને ખવરાવે છે તેઓ તથા ' उत्तण-वल्लर, दवग्गि, णिद्दय पलीवगा" જે નિર્દય થઈને ઉત્તૃણોને વર્ધિત તૃણવાળાં વનોને, વલ્લરોને,-ગહન વનોને, અથવા વનનાં ક્ષેત્રોને દાવાનળ લગાડીને સળગાવે છે તે બધાને "कूरकम्मकारी" ક્રૂરકર્મ કરનારા માનવામાં આવે છે અને તેવા જીવોજ પ્રાણવધ કરનાર છે ॥ સૂ. ૨૧ ॥

જાતિનિર્દેશપૂર્વક મંદબુદ્ધિ વાલે લોક કૌન ૨ જીવોં કો મારતે હૈ ઉનકા નિરૂપણ

સૂત્રકાર એજ પ્રાણીઓનું જાતિના નિર્દેશ સહિત વર્ણન કરે છે " **इमेय बहवे मिलक्खुजाईया** " ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ-"**इमेय**" નીચે પ્રમાણેની " **बहवे** " ઘણીખરી "**मिलक्खु जाईया**" મ્લેચ્છ જાતો-અનાર્ય છે. " **किं ते ?** " તે અનાર્ય જાતિ કયી કયી છે ?

ઉત્તર-"**सक**" શક-શકદેશના રહેવાસી "**जवण**" યવન, "**सबर**" શબર -શબરદેશના વતની ભીલ, "**बब्बर**" બર્બર નામના અનાર્ય દેશના વતનીઓ, "**काय**" એ નામના દેશમાં જન્મેલા મનુષ્ય, "**मुरुंड**" મુરુંડ-દેશમાં જન્મેલા લોકો, "**उद्द**" એ જાતિના અનાર્ય લોકો, " **भडग** " ભટક દેશના રહેવાસી, "**तित्तिय**" તિત્તિક દેશના વતની, "**पक्कणिक**" પક્કનિક દેશના લોકો, "**कुलक्ख**" કુલક્ષ નામના અનાર્ય દેશના લોકો, "**गोड**" ગૌડ જાતિના લોકો, " **सिंहल** " સિહલ-સિહલદ્વીપના લોકો, ' **पारस** " પારસ-પારસ (ઇરાન)માં જન્મેલા લોકો, " **कोंच** " ક્રૌંચ-ક્રૌંચ દેશમાં જન્મેલા લોકો, " **अंध** " આંધ્ર-આંધ્ર દેશમાં જન્મેલા લોકો, '**दविल**" દ્રાવિડ-દ્રાવિડ દેશમાં જન્મેલાલોકો, "**विल्लल**" બિલ્વલ- તે નામના દેશમાં જન્મેલા લોકો, "**पुलिंद**" પુલિંદ-પુલિંદ દેશના લોકો, "**अरोस**" આરોષ-આરોષ દેશમા જન્મેલા, "**डोंब**" ડોંબ-ડોંબ દેશમાં જન્મેલા, "**पोक्कण**" પોક્કણ- દેશનાં લોકો, "**गंध**" -ગાંધાર દેશમાં જન્મેલા લોકો, "**बहलिय**" બહલિક-બહલી દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલ લોકો, એજ રીતે "**जल्ल**" રોમ, માસ, બકુશ, મલય, ચુંચુક, કોંકણક, કનક સય, મેદ, પહવણ, માલવ, મધુર, આભાષિક, અનક્ષ, ચીન, લાસિક, ખસ, ખાસિક, નિષ્ઠુર, મહારાષ્ટ્ર. મૌષ્ટિક, આરબ, ડોવિલક, કુહણ, કેકય, હૂણ, રોમક, રુરુ, અને મરુક તે બધા તે તે દેશમાં જન્મેલા લોકો છે. તથા, " **चिलाय वि सयवासी य** " ચિલાત દેશવાસી મનુષ્ય, એ સઘળી અનાર્ય પ્રજાઓ છે. અને " **पावमइणो** " તેમની બુદ્ધિ પાપકર્મમાં લીન રહે છે. આ જે જે જાતિઓ બતાવી છે તે જાતિઓના લોકો પાપકર્મમાં રત-લીન મતિવાળા હોય છે અને તેઓ પ્રાણવધ કરનારા હોય છે. ॥ સૂ. ૨૨ ॥

હવે સૂત્રકાર ફરીથી એ બતાવે છે કે કયા કયા જીવો પાપ કરે છે "जलयर थलचर " ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"जलयर" ગ્રાહ આદિ જલચર જીવ, "थलयर" ચતુષ્પદ–ગાય,ભેંસ આદિ ચોપગા સ્થળચર જીવો, " सणप्फय " નહોર યુક્ત પગવાળા વાઘ આદિ જીવો, " ओरग " ઉરગ–પેટે ચાલનારા સાપ. " खहयर " બાજ આદિ નભ-ચર પક્ષી, " संदंसतोंड " સંદંશ–સાણુસીના જેવાં મુખવાળાં ઢંક, કંક આદિ પક્ષીઓ " जीवोवघाय जीवी " એ બધા જીવોની હિંસા કરીને પોતાનો જીવન નિર્વાહ કરનાર જીવો છે. તથા " सण्णीय " જેમને મન છે એવા સંજ્ઞી પંચે-ન્દ્રિય જીવ, અને " असण्णिण्णो " જેમને મન નથી એવા અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ, એ બધા પાપ કરીને પ્રસન્ન થાય છે. જળચરથી લઈને અસંજ્ઞી સુધીના આ જેટલા જીવ છે તે બધા " पज्जत्त अपज्जत्ते य" પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત હોય છે. પર્યાપ્ત નામકર્મના ઉદયથી જેમની પોત પોતાની યોગ્ય પર્યાપ્તિયો પૂર્ણ થઇ જાય છે તેમને પર્યાપ્ત જીવો કહે છે. અને જેમની પર્યાપ્તિયો પૂર્ણ થતી નથી તે જીવોને અપર્યાપ્ત જીવો કહે છે. પર્યાપ્ત જીવોના બે ભેદ છે. (૧) લબ્ધિ પ્રર્યાપ્ત (૨) કરણપર્યાપ્ત જે જીવો સમસ્ત પર્યાપ્તિયો પૂરી કરીને મરે છે–તે પહેલાં મરતાં નથી, તેમને લબ્ધિ પર્યાપ્ત જીવો કહે છે. તથા જે જીવો શરીર ઇન્દ્રિય આદિ કરણોની રચના પૂર્ણ કરી નાખે છે, તે જીવોને કરણ પર્યાપ્ત કહે છે. તેમનાથી જે ભિન્ન પ્રકારના જીવો છે તેઓ અપર્યાપ્ત છે, તથા " असुभलेस्सपरिणामे " જે જીવોના અધ્યવસાય–પરિણામ– સંકિલષ્ટ લેશ્યા યુક્ત હોય છે " ए ए " તેઓ તથા " अण्णेय एवमाई " તે સિવાયનાં બીજાં પણ એવાં જ પ્રાણીઓ " करेंति पाणाइ वायकरणं " પ્રાણાતિપાત રૂપ પાપ કરનારાં હોય છે. એજ વાતને સૂત્રકાર " पावा " ઇત્યાદિ પદો દ્વારા પ્રગટ કરે છે. " पावा " જે પાપકર્મ કરવાને તત્પર હોય છે, " पावाभिगमा " પાપ પ્રવૃત્તિ જ જેમણે સ્વીકારેલી છે " पावमई " જેમની બુદ્ધિ પાપમય થઈ ગઈ છે, " पावरुई " પાપકર્મમાં જ જેમની વૃત્તિ વધારેમાં વધારે જાગૃત રહે છે, " पाणवह कयरुई " પ્રાણવધમાં જેમને મજા આવે છે, " पाणवहरूवाणु

ढाणा " પ્રાણવધનું કાર્ય જ જેમનું એક અનુષ્ઠાન છે, અને " **पाणवहकहासु अभिरमंता** " પ્રાણીઓની હિંસાત્મક વાર્તાઓમાં જેમને રસ પડે છે, એવા જીવો " **बहुप्पगारं** " વિવિધ " **पावंकरेत्तु** " પાપો કરીને " **तुट्ठा** " સંતોષ " **हुंति** " પામે છે.

ભાવાર્થ—જળચર, સ્થળચર આદિ જે જે તિર્યંચ છે, અને પક્ષી આદિ જેટલાં ખેચર (નભચર) જીવો છે, તેઓ સંજ્ઞી હોય કે અસંજ્ઞી હોય, પર્યાપ્ત હોય કે અપર્યાપ્ત હોય પણ જો તેઓ જીવોની હત્યા કરીને પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતાં હોય તો તેઓ પાપી છે–પાપકર્મમાં રત છે. જે જીવોનાં પરિણામોમાં અશુભલેશ્યા પ્રવર્તતિ હોય છે જેઓ પાપમય કૃત્યોમાં આનંદ માનતા હોય તે, ઈત્યાદિ પ્રકારના જીવો પણ પાપી અને પાપકર્મમાં રત હોય છે ॥સૂ.૨૩॥

જૈસે ૨ કર્મ કરતે હૈ વૈસા હી ફલ પ્રાપ્ત હોનેકા નિરૂપણ

આ રીતે " **जे वि य करेंति पावा पाणवहं** " તે પ્રતિજ્ઞાત પાંચમાં પ્રાણવધકર્ત્તૃદ્વારનું વિવેચન સંપૂર્ણ થયું. હવે સૂત્રકાર " **जह य कओ जारिसं फलं देइ** " આ ચતુર્થ ફલદ્વારનું વિવેચન કરે છે " **तस्स य पावस्स** " ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—" **तस्स य पावस्स** " આ પ્રાણવધરૂપ પાપવૃક્ષનું " **फलविवागं** " નરક નિગોદ આદિ દુઃખરૂપ કડવું ફળ ભોગવવું પડશે, તે વાતને " **अयाणमाणाः** " નહીં જાણનારા પાપી જીવો " **नरयतिरिक्खजोणिं बड्ढंति** " નરક તિર્યંચ યોનિને વધારે છે, જે યોનિ " **महब्भयं** " અત્યંત ભયપ્રદ, અને " **अविस्साम वेयणं** " પ્રતિકાળે અનુભવાતી આશાના વેદનાથી યુક્ત છે, તથા " **दीहकाल बहुदुक्खसंकडं** " જેમાં દીર્ઘકાળ સુધી જીવ વિવિધ પ્રકારનાં શારીરિક અને માનસિક દુઃખોને ભોગવ્યા કરે છે. એવી વિવિધ શારીરિક અને માનસિક દુઃખોથી યુક્ત, તે નરક તિર્યંચ યોનિને તેઓ વધારે છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે પ્રાણવધ કરનાર જીવો ઉપરોક્ત વિવિધ યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થઈને મહાન વેદનાઓ અનુભવે છે. આ રીતે નરક તિર્યંચ આદિ કુયોનિયોમાં પરિભ્રમણ કરતાં તે પ્રાણવધ કરનારા જીવો જન્મ મરણ આદિની અતૂટ પરંપરા પૂર્વક જે જે પ્રકારનાં ભયંકરમાં ભયંકર દુઃખો ભોગવે છે, તે વિષયનું હવે સૂત્રકાર સ્પષ્ટીકરણ કરે છે " **इओ आउक्खए चुया** " આયુષ્યનો ક્ષય થતાં પ્રાણવધકારી

જીવ મનુષ્ય ભવમાંથી મરીને " असुभ कम्मबहुला " પ્રાણીવધને કારણે ઉત્પન્ન થયેલાં પાપકર્મના ભારથી અત્યંત દબાયેલ એવાં તે જીવો " नरएसु " રત્ન પ્રભા આદિ પૃથ્વીઓમાં " हुलियं " તરત જ " उववज्जंति " ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. તે નરક " महालयेसु " ક્ષેત્ર અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ મહાન છે તથા " वयरामय कुड्डु रुंद निस्संधिदार विरहिय निम्मद्दव भूमितल खरामरिसविसम णिरयधर चारएसु " " निरयधरचारएसु " નરકાવાસરૂપ બન્થિગૃહ " वयरामय कुड्डु " વજ્રની દિવાલોવાળાં છે, " रुंद " અત્યંત વિસ્તૃત છે, " निस्संधि " સન્ધિરહિત છે. " दारविरहिय " અવર જવર માટેનાં દ્વારોથી રહિત છે, અને " निम्मद्दव " મૃદુતાથી રહિત " खरामरिस " કઠોરમાં કઠોર " विसम " ઊંચા નીચા ભૂમિ ભાગવાળાં છે. " महोसिणं सयापतत्त-दुग्गधविस्स-उव्वेयजणगेसु " " महोसिण " તેમાં સદા ઉષ્ણતા જન્ય વેદના રહ્યા કરે છે, " सयापतत्त " તેઓ નિરંતર તાપથી વ્યાપ્ત કરે છે, " दुग्गंधविस्सउव्वेयजणगेसु " સૌથી ખરાબ દુર્ગંધથી ભરપૂર રહે છે. વિસ્ર-કાચા માંસના જેવી દુર્ગંધ ત્યાં સદા આવ્યા કરે છે, તેથી નારકીઓને તેઓ સદા સંતોષ પેદા કરનારા હોય છે बीभच्छ दरिसणिज्जेसु य " જોવામાં તે ઘણાં જ બેડોળ-ઘૃણા થાય તેવાં હોય છે. " निंचं हिमपडलसीयलेसु " તેઓ સદા હિમનાં થરો જેવાં શીતળ હોય છે ' कालो भासेसु " તેઓ દેખાવે કાળા હોય છે. " भीमगंभीरलोमहरिसणेसु" તે નરકવાસોમાં જીવોને સદા ભય જ રહે છે તે આવાસો કેટલાં ઊંડા છે. તેની ખબર પડતી નથી. તેના સ્વરૂપનું વર્ણન સાંભળતાંજ જીવોના શરીરના રોમાંચ ઉભાં થઇ જાય છે. :" णिरभिरामेसु " તે બધાં શોભા વિનાનાં છે. " निप्पडियारवाहिरोगजरापालिएसु " અહીંની કુષ્ઠ આદિ જે વ્યાધિયો છે, માથાનો દુઃખાવો આદિ જે રોગો છે. વૃદ્ધાવસ્થા આદિ જે અવસ્થા છે, તેમની પીડાનો ત્યાં કોઇ પણ ઇલાજ હોતો નથી. તે પ્રતિકાર રહિત હોય છે, " अईव णिच्चंधयारतमिस्सेसु " અહીં કાયમ ઘોરમાં ઘોર અંધકાર રહે છે. " पइभएसु " અહીંની દરેક વસ્તુ ભયજનક હોય છે. " ववगयगहचंदसूरणक्ख जोइसेसु " અહીં કોઇ ગ્રહ નથી, ચન્દ્ર નથી, સૂર્ય નથી કે નક્ષત્ર પણ નથી. " मेयवसा मंसपडल-पोच्चड-पूय-रुहि रुक्किण्ण-विलीण-चिक्कण, रसियावावण्णकुहिय चिक्खल्लकद्दमेसु " મેદ, વસા ચરબી અને માંસના ઢગલા તે સ્થાનોમાં સદા પડેલાં હોય છે. તથા પોચ્ચડ-કિચ્ચડ અને પૂય પીબ તથા રક્તથી વ્યાપ્ત, ગુંદરના જેવા ચીકણાં, ભરેલાં દુર્ગંધમય વિકૃત લોહીથી, તથા ચીકણા કાદવથી તે સ્થાનો સદા છવાયેલાં રહે છે " कुकूलानल-पलित्तजाल-मम्मुर-असिक्खुर

करवत–धारसुनिसियविच्छुयडंकनिवातोवम–फरिस अतिदुस्सहेसु ” તેમનો સ્પર્શ કફૂલાનલ–કરિષાગ્નિ અથવા ખદિરાગ્નિ જેવો, પ્રવૃદ્ધ–અગ્નિની જવાળા જેવો, મુમ્મુર–ભસ્મ–મિશ્રિત અગ્નિકણો જેવો; અસિ-તલવારની ધારના જેવો, ખુર–ખરીની ધાર જેવો, કરવતની ધાર જેવો, અને અત્યંત તીક્ષ્ણ વીંછીના ડંખ જેવો છે. તે કારણ તે સ્થાનો અત્યંત દુઃખદાયી હોય છે. “ कडुयदुक्ख-पारतावणेसु ” દશ પ્રકારનાં ક્ષેત્ર વેદનારૂપ દારુણ દુઃખો દ્વારા જ્યાં જીવોને સદા સંતાપ જ ભોગવવો પડે છે, તથા अणुबद्धनिरंतरवेयणेसु ” ત્યાં દરેક ક્ષણે અવિચ્છિન્ન અસહ્ય પીડા ભોગવવી પડે છે. અને “ जमपुरिससंकुलेसु ” યમ દેવોથી તે સદા ઘેરાયેલાં હોય છે. યમ–દક્ષિણ દિશાના લોકપાલના અમ્બ, અમ્બરીષ આદિ પરમ અધાર્મિક અસુર કુમાર જાતિના દેવો છે. પ્રાણવધ કરનારા તે જીવો એથી તે નરકોમાં “ अत्ताणा ” દુઃખ નિવારકને અભાવે ત્રાણ રહિત અને “ असरणा ” કોઈ રક્ષક નહીં હોવાથી અશરણ દશામાં “ उवव-ज्जंति ” ઉત્પન્ન થાય છે

ભાવાર્થ—પ્રાણવધ કરનારા જીવ જે પાપપુંજનો સંચય કરે છે તેના પ્રભાવે અહીંથી મરીને તરત જ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. નરકોમાં જીવોની કેવી હાલત થાય છે અને ત્યાંની કેવી પરિસ્થિતિ છે, એ વાત સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા સમજાવી છે. ॥સૂ.૨૪॥

નરકમેં ઉત્પત્તિ કે અનન્તર વહાં કે દુઃખાનુભવ કા નિરૂપણ

ટીકાર્થ–“तत्थ य” ઇત્યાદિ, “तत्थ य”તે નરકોમાં ઉત્પત્તિ થયા પછી “ते” તે પાપકર્મ કરનારા જીવ “अंतोमुहुत्तलद्धिभवपच्चएणं” અન્તર્મુહૂર્તમાં પ્રાપ્ત વૈક્રિય

લબ્ધિથી અને ભવપ્રત્યયથી–નરકમાં જન્મ થવાને કારણે તેઓ " सरीरं " શરીરને–નરકભવ સંબંધી શરીરને " निवत्तंति " બનાવી લે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે નરકમાં જે જીવ નારકી જીવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેમનું અન્તર્મુહૂર્તમાં જ નારકીનું શરીર બની જાય છે, કારણ કે ત્યાં જન્મ લેવો એજ તે શરીર બનવાનું કારણ છે તે શરીરનાં અવયવો અસ્ફુટ હોય છે તેથી તેને " हुंडं " હુંડ કહ્યાં છે અને " बीभच्छदरिसणिज्जं " તે શરીર વિકૃત સ્વરૂપ વાળું હોય છે તેથી તેને બીભત્સ દર્શનીય કહેલ છે. " बीहणगं " તે શરીર ભયજનક હોય છે, અને " अट्ठिण्हारुणहरोमवज्जिय " અસ્થિ–હાડકાંઓથી સ્નાયુ–નસોથી તથા નખ અને રુંવાટીથી રહિત, " असुभगं " અસુંદર અને " दुक्खविसयं " ક્લેશ યુક્ત હોય છે, " तओ य " આ પ્રકારની શરીરની રચના થઈ ગયા પછી " पज्जत्तिमुवगया " આહાર, શરીર, ઈન્દ્રિય, પ્રાણાપાન, ભાષા અને મન એ પર્યાપ્તિઓને પ્રાપ્ત કરીને નારકી જીવ " इंदिएहिं पंचहिं " શ્રોત્રાદિક પાંચ ઇન્દ્રિયો દ્વારા " असुहाए वेयणाए " અસાતા વેદનીય કર્મના ઉદયથી જનિત અશુભ અશાતારૂપ વેદનાથી " वेयणं " કુંભમાં રંધાવા આદિ દુઃખોનો " वेदेंति " અનુભવ કરે છે. તે નારકી જીવોની તે આશાતારૂપ વેદના " उज्जलबलविउल–कक्खड–खर–फरुसपगाढ पयंडघोरबीहणगदारुणाए " ઉજ્જવળ–તીવ્ર અનુભવવાળી હોય છે. बल–અનિવાર્ય હોવાથી પ્રબળ હોય છે, विपुल–પરિમાણ રહિત હોવાથી વિશાળ હોય છે. " कक्खड " પ્રત્યેક અંગમાં દુઃખ જનક હોવાથી કઠોર હોય છે, खर–હૃદય ભેદક હોવાથી તીક્ષ્ણ હોય છે, फरुस–સહેજ પણ સુખથી રહિત હોવાને કારણે નિષ્ઠુર હોય છે, पगाढ– દરેક પળે અસમાધિની ઉત્પાદક હોવાથી પ્રગાઢ હોય છે, पयंड

આત્માના દરેક પ્રદેશોમાં વ્યાપેલી હોવાથી પ્રચંડ ભયાનક હોય છે, ઘોર- સાંભળતા પણ દુઃખજનક હોવાથી વિકટ હોય છે, "बीहणग" દરેક પ્રાણીમાં ભયનો સંચાર કરનાર હોવાથી: ભીષણ-ભયંકર હોય છે, "दारुणाए" તેનો ત્યાં કોઇ ઇલાજ હોતો નથી, તેથી તે હૃદયમાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી દારુણ હોય છે. આ પ્રકારની વેદનાથી પાપી જીવ નરકોમાં દુઃખોનો અનુભવ કરે છે. "किंते" તે દુઃખો કયાં કયાં છે તે હવે પછીના સૂત્રમાં બતા- વવામાં આવશે ॥ સૂ. ૨૫ ॥

હવે સૂત્રકાર "किंते" દ્વારા સૂચિત દુઃખોનું વર્ણન કરે છે "कंदु महाकुंभीए" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ-નારકી જીવ નરકોમાં "कंदुमहाकुंभीए" "कंदु" લોઢાના વિશાળ પાત્ર-વિશેષમાં, તથા ઘડાના આકારના મહાકુંભીમાં ઓદનાદિકની જેમ "पयण- पउलण, तवग, तलण, भट्टभज्जणाणि य" "पयण" રંધાવાનાં, "पउलण" સીસાની જેમ ઓગળવાનાં, "तवगतलण" લોઢાના ગરમ તેલના તાવડામાં તેલના માલપૂવા આદિની જેમ તળાવનાં, "भट्टभज्जणाणि य" તાવડામાં શેકાતા ચણા આદિની જેમ શેકવાનાં દુઃખો અનુભવે છે. તથા "लोहकडा हुकड्ढणाणि य" જેવી રીતે લોઢાની તવીઓમાં ઔષધિયો ઉકાળાય છે એજ રીતે ત્યાં તેમને પણ મોટા તાવડાઓમાં ઉકાળવામાં આવે છે, "कोट्टबलि करणकोट्टणाणि य" બલિ દેવાને માટે અચાનક તેમના હાથ પગ આદિ અવયવોનું ત્યાં છેદન કરવામાં આવે છે. શરીરના ટૂકડે ટૂકડા કરી ત્યાં કાગડા આદિને તેમનાં તે શરીર અર્પણ કરાય છે. "सामलितिक्खग्गलोहकंटग-अभिसारणा -पसारणाणि य" સેમર વૃક્ષના લોહકંટકના સમાન અણીદાર કાંટાઓ ઉપર તેમનું કર્ષણાપકર્ષણ કરાય છે-તેમને આગળ પાછળ ખેંચવામાં આવે છે. "फालणविदारणाणि य" ત્યાં તેમને વસ્ત્રની જેમ ફાડવામાં આવે છે અને કરવત આદિ દ્વારા જેમ લાકડાને ચીરવામાં આવે છે તેમ તેમને પણ ચીર- વામાં આવે છે "अवकोडगबंधणाणि" તેમની ડોક અને બંને હાથ પાછળના ભાગમાં રખાવીને બાંધવામાં આવે છે. 'लट्ठिसयताडणाणि य" ત્યાં તેમને સેંકડો લાઠીઓનો માર પડે છે. "गलगबलल़ुंबणाणि य" જોર જુલમથી તેમનાં ગળાં બાંધીને વૃક્ષોની ડાળિયો પર તેમને લટકાવવામાં આવે છે," सूलग्ग भेयणाणि य" શૂળની અણીથી તેમનાં શરીરનું ભેદન કરવામાં આવે છે અથવા

શૂળી પર તેમને લટકાવવામાં આવે છે. "आएसपवंचणाणि य" અસત્ય વસ્તુ વિશેના આદેશ વડે તેમને ત્યાં ઠગવામાં આવે છે. ત્યાં નારકીજન પહેલાં તે નવીન નારકી જીવોને પ્રચંડ ઉષ્ણતાથી સારી રીતે તપેલી રેતી પર અનેકવાર ચલાવે છે, તેથી તેની ગરમીથી તેમની તૃષા જ્યારે વધારેમાં વધારે પ્રમાણમાં પ્રદીપ્ત થાય છે ત્યારે તેઓ તેમને બનાવટી જળાશય બતાવીને ત્યાં મોકલી દે છે, આ રીતે ત્યાં તેને વારંવાર પ્રતારિત કરાય છે-ઠગવામાં આવે છે "જાઓ, ત્યાં તમારા પિતા આવ્યા છે" ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારનાં વચનો દ્વારા તેઓ તેની હાંસી કર્યા કરે છે. "खिंसणविमाणणाणि य" જાતિ, કુળ આદિના નામનો નિર્દેષ કરીને તેની ત્યાં નિંદા કરાય છે. તિરસ્કાર કરાય છે. "विघुट्टपणिज्जणाणि य" "તે કરેલાં કર્મોનું ફળ તું ભોગવ" એવાં નિષ્ઠુર વચનોથી તેમને ધમકાવીને વધસ્થાનો પર લઇ જવામાં આવે છે. "वज्जसयमाइयाणि य" આ રીતે પાપી જીવ મંદ, તીવ્ર આદિ પરિણામો દ્વારા કરાયેલ સેંકડો પાપોને કારણે નરકમાં ઉત્પન્ન થઇને વિવિધ દુઃખોને ભોગવે છે. "માતૃક" પદ અહીં ઉત્પત્તિસ્થાનનું વાચક છે. એટલે કે તે દુઃખોનું ઉત્પત્તિસ્થાન સેંકડો પાપો અવધશત છે.

ભાવાર્થ—પાપી જીવો નરકોમાં જન્મ લઇને અનેક પ્રકારની વેદના ભોગવ્યા કરે છે. એજ વાત સૂત્રકારે સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરી છે. ત્યાં તેને પકાવવામાં આવે છે, ઉકાળવામાં આવે છે, ઓગાળવામાં આવે છે, તળવામાં આવે છે, શેકવામાં આવે છે. તેમના શરીરના રાઇ રાઇ જેવડા ટૂકડા કરવામાં આવે છે. સેમર વૃક્ષોના અણીદાર કાંટા ઉપર તેમને ઘસડવામાં પણ આવે છે, વગેરે ભયંકરમાં ભયંકર કષ્ટો તેમને ત્યાં આપવામાં આવે છે- તેનું તાત્પર્ય એ છે કે વેદનાના જેટલા પ્રકારો હોઇ શકે તે બધા પ્રકારો નરકોમાં હોય છે. અને તે બધા પ્રકારોથી થતાં દુઃખોને મંદ, તીવ્ર આદિ પરિણામોથી કરાયેલ પાપોને કારણે પાપી જીવ ભોગવ્યા કરે છે. ॥ સૂ. ૨૬ ॥

પાપિ જીવ નરકોં મેં કૈસી ૨ વેદના કો કિતને કાલ ભોગતે હૈ ઉનકા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર એ પ્રગટ કરે છે કે પાપી જીવ નરકોમાં કેવી કેવી વેદનાને કેટલા સમય સુધી ભોગવે છે "एवं ते" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"एवं" આ પ્રમાણે "ते पावकम्मकारी" તે પાપકારી જીવ "पुव्वकम्मकयसंचओवतत्ता" પૂર્વે કરેલાં કર્મોના સંચયથી અતિશય સંતપ્ત થઈને તથા સંતાપકારી હોવાથી મહા અગ્નિથી સંપ્રદીપ્ત થઈને, "पावयारी" પાપી જીવ "गाढदुक्खमहब्भयं" ભયંકર દુઃખોથી અતિશય દુઃખવાળી, "कक्कसं" અતિશય કઠોર, "सारीरं" શારીરિક અને "माणसं" માનસિક "दुविहे" બંને પ્રકારની "असायं वेयणं" અસાતા વેદનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ "तिव्वं वेयणं" તીવ્ર વેદનાને "वेदेंति" ભોગવે છે. એવી વેદનાને તેઓ કેટલા સમય સુધી ભોગવે છે તે સૂત્રકાર બતાવે છે "बहूणि पलिओवमसागरोवमाणि" એ રીતે અનેક પ્રકારની વેદનાને તેઓ ઘણા જ પલ્યોપમ તથા સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ સૂધી "कलुणं" કરુણાજનક દશામાં "पालेंति" ભોગવે છે. તે સમયે તેમની ઘણી દીનદશા હોય છે. અને "ક્યારે અમારો આ દુઃખનો સમય પૂરો થાય" એ વાતની રાહ એ અસહ્ય પીડા ભોગવતા ભોગવતા તેઓ જોયા કરે છે. આ રીતે બિચારા પાપી જીવો ત્યાંથી નીકળવાના સમયની રાહ જોતાં જોતાં સમય પસાર કરે છે ॥ સૂ. ૨૭ ॥

નારકીય જીવ ક્યા ૨ કહતે હૈ વહ વર્ણન

અને તેઓ શું કરે છે? તે સૂત્રકાર બતાવે છે—'ते अहाउयं" ઇત્યાદિ.

દેવ અને નારકીઓ આદિનું આયુષ્ય નિરુપક્રમ હોય છે–તે વચ્ચે અકસ્માતોથી છેદાતું ભેદાતું નથી, તીવ્ર શસ્ત્ર, તીવ્ર વિષ, તીવ્ર અગ્નિ આદિ જે કારણોથી

અકાળ મૃત્યુ થાય છે તે કારણોનું પ્રાપ્ત થવું તે ઉપક્રમ કહેવાય છે. તે ઉપક્રમ દેવ અને નારકીઓને તથા ચરમ દેહધારી અને ઉત્તમદેહધારીને પ્રાપ્ત થતો નથી. ચરમ દેહધારી અને ઉત્તમપુરુષોને કદાચ તે ઉપક્રમ પ્રાપ્ત થાય તો પણ તેનું આયુ-ષ્ય અનપવર્તનીય–નિશ્ચિત કાળનું જ હોય છે. તે નિયમ પ્રમાણે 'તે" તે પાપકારી જીવો "अहाउयं" આટલા, પ્રકારની પ્રાણાંતક વેદના ભોગવવા છતાં પણ વચ્ચે મૃત્યુ પામતા નથી, એટલે કે તેમનું અકાળ મૃત્યુ થતું નથી કારણ કે પૂર્વભવમાં તેમણે અહીંનું જેટલું આયુષ્ય બાંધ્યું છે તેટલું આયુષ્ય પૂરૂં થાય ત્યાં સુધી તેઓ અહીં જ નરકાદિમાં–રહે છે, વધારે કે ઓછો સમય રહેતો નથી. કહ્યું પણ છે—

"देवा नेरइया वि य, असंखवासाउया तिरियमणुया ।
उत्तमपुरिसा य तहा, चरमसरीरा निरुवक्कमती" ॥ १ ॥

આ ગાથાના અર્થનું સૂચન થોડા પ્રમાણમાં કહેવામાં આવ્યું છે. તેનો સ્પષ્ટ અર્થ આ પ્રમાણે છે. દેવ, નારકી, અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળાં તિર્યંચ અને મનુષ્ય–ત્રીસ અકર્મ ભૂમિયો, છપ્પન અન્તર્દ્વીપો અને ભરતાદિ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલ યુગલિક તથા અઢી દ્વીપની બહારના દ્વીપ સમૂહોમાં રહેતાં તિર્યંચ, ઉત્તમ પુરૂષ–તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, બળદેવ, વાસુદેવ આદિ, અને ચરમ-શરીરી–એજ ભવમાં મોક્ષે જનારા જીવો, એ સઘળા નિરુપક્રમ આયુષ્યવાળા હોય છે ॥૧॥ ત્યાં પાપી જીવો "जमकाइय तासिय" યમકાયિક–પંદર પ્રકારના પરમાધાર્મિક અમ્બ અને અમ્બરીષ આદિ જીવો દ્વારા ત્રાસ પામે છે, "भीया" તેથી ભયથી વ્યાકુળ બનેલા તે જીવો ત્યાં "सद्दं" આર્ત્તનાદ "करेंति" કરે છે. "किंते ?" તેઓ કેવા કેવા શબ્દો બોલે છે ? તે હવે કહેવામાં આવે છે. "अविभाय" હે મહાભાગ ! "सामि" હે સ્વામિન્ ! "भाय" હે ભાઇ ! "वप्प" હે પિતાજી ! 'हे ताय" હે તાત ! "जितव" હે વિજયી ! "मुय मे" તું મને છોડી દે, "मरामि" હું મરી રહ્યો છું, "दुब्बलो" હું નિર્બળ છું, "वाहिपीलिओहं" વ્યાધિથી પીડાઇ રહ્યો છું, "किं इयाणिं" અત્યારે તમે મારા પ્રત્યે "एवं" આ રીતે "दारुणो निद्दओ य असि" કઠોર અને નિર્દય

કેમ બની રહ્યા છો ? "मा देहि मे पहारे" મારા પર પ્રહાર ન કરો. "अस्सासेउं मुहुत्तं मे देहि" મને ઓછામાં ઓછી એક ક્ષણ માટે તો શ્વાસ લેવા દો. "पसायं करेह" મારા ઉપર દયા કરો, "मा रुसह" મારા ઉપર ક્રોધ ન કરો, "वीसमामि" હું થોડો સમય વિશ્રામ કરવા માગું છું તો "गेविज्जं मुयह मे" મારી ડોકમાંનું બંધન તમે છોડી દો, જુવો "गाढं तण्हाइओ अहं" ભારે તૃષાથી વ્યાકુળ થઇને હું મરી રહ્યો છું. તો મને "देहि पाणियं" પીવાને માટે જળ આપો" ॥ સૂ. ૨૮ ॥

પરમાધાર્મિક નારકીય જીવોં કે પ્રતિ ક્યા ૨ કરતે હૈ ઉનકા કથન

નારકી જીવોના એ પ્રકારના શબ્દો સાંભળીને પરમાધર્મી તેમની સાથે કેવો વર્તાવ કરે છે તે સૂત્રકાર બતાવે છે–"ताहे" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"ताहे तं" જો તમને તરસ લાગી હોય તો "इमं" આ "विमलं" નિર્મળ, "सीयलं" શીતળ "जलं" પાણી "पिय" પીવો. એમ કહીને "नरयपाला" તે નરકપાલ પરમાધાર્મિક દેવો "तवियं" ઓગાળેલ ગરમ કથીર અથવા સીસાંને "कलसेण" કળશમાં ભરીને "से" તે નારકીને "अंजलीसु" અંજલિમાં "दिंति" આપે છે. "तं" તે ગરમા ગરમ ત્રપુ–સીસાને दट्ठूण य" જોઇને "पवेवियंगोवंगा" તે નારકીઓનાં અંગ ઉપાંગ અત્યંત કંપવા લાગે છે. "असुपगलंत पप्पुयच्छा" તે સ્થિતિમાં આંસુભરી આંખે તેઓ તેમને કહે છે કે "छिण्णा तण्हा अम्ह" હવે હમારી તૃષા શાંત થઈ ગઇ છે. 'इय" આ

પ્રમાણે કહીને "कलुणाणि जंपमाणा" કરૂણાજનક વચનો બોલતા, "दिसो दिसिं विप्पेक्खंता" ત્યાંથી બીજી દિશામાં આમ તેમ જોતા, "अत्ताणा" રક્ષક વિનાનાં "असरणा', શરણુ વિનાના, "अणाहा" અનાથ, "अबंधवा" દીનદશામાં મૂકાયેલા, "बंधुविप्पहीणा" બાંધવો વિનાના-રક્ષણ કરનાર વિનાના, એવા તે નારકી જીવો "भउव्विग्गा" ભયથી વ્યાકુળ બનીને "मियव्वि" મૃગોની જેમ ત્યાંથી 'वेगेण" વેગથી "विप्पलायंति" ભાગે છે. ત્યારબાદ ભાગતાં એવા તે નારકી જીવોને "बलाघेत्तूण" જોર જુલમથી પકડીને "निरणुकंपा" દયા રહિત બનેલા "केइ" કેટલાક "जमकाइया" યમકાયિક, પરમાધાર્મિક દેવો "हसता" હસી હસીને "पलायमाणाणं" નાસતા એવા તેમના "मुहं" મુખને 'लोहदंडेहिं" લોઢાના દંડાઓથી "विहाडेउं" પહોળાં કરીને તેમાં "कलकलण्हं" કળકળતા તે અત્યંત ગરમ સીસાને 'वयणंसि" મુખનાં "छुभंति" રેડી દે છે. એટલે કે તે નારકીઓને પીવરાવે છે. ॥ સૂ. ૨૯ ॥

ત્યારબાદ તે નારકી જીવો શું કરે છે, વિષયને હવે સૂત્રકાર સ્પષ્ટ કરે "तेण दड्ढा संतो" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"तेण दड्ढा संतो" જોર જુલમથી મોઢું પહોળું કરીને રેડવામાં આવેલ તે ગરમ સીસાથી દાઝેલા તે નારકી જીવો "भीमाइं" હૃદયને ક્ષોભ પમાડે તેવા "विस्सराइं" અર્ત્તનાદો "रसंति" કરે છે-"હાય ! હાય ! મારી નાખ્યા" આ પ્રકારની ચીસો પાડે છે; તથા "पारेवयगाइव" કબૂતરોની જેમ "कलुणगाइं" હૃદય દ્રાવક આક્રંદ "रुवंति" કરે છે, "एवं" આ પ્રકારના તેમના "पलविय

विलाव कलुणो" પ્રલાપ–અનર્થક વચનરૂપ તથા વિલાપરૂપ "હે તાત ! હે મા ! ઈત્યાદિ રૂપ તથા ત્યાં પ્રબળ દુઃખના આવેગથી નારકીઓનાં મુખમાં જે શબ્દો નીકળે છે તે પ્રલાપ એને વિલાપવાળા તો હોય જ છે, પણ તેની સાથે સાથે તેમા "कंदिय बहुरुन्नरुइयसद्दो" ચીત્કાર સહિતનું રૂદન. અને માથું આદિ પછાડીને રૂદન પણ થતું હોય છે. અટલે કે નારકીઓ ત્યાં જે ચીસો પાડે છે. અને વિલાપ કરે છે. તે એવી રીતે થાય છે કે તેઓ તે ક્રિયા કરતી વખતે બોલતાં બોલતાં રડે છે અને આંસુ સારી સારીને આક્રંદ કરે છે. માથુ, છાતી આદિને કૂટતા પટકતા જાય છે અને રડે છે. આ પ્રમાણે "परिदेविय–रुद्धबद्धय नारगारवसंकुलो" પરધાર્મિકો દ્વારા તે નારકીઓને ત્યાં રડાવવામાં–વિલાપ કરવામાં આવે છે. જે રીતે વાડામાં બકરીઓ આદિને રોકીને બાંધી લેવામાં આવે છે એ જ પ્રમાણે તેઓને પણ તેમના વડે રોકવામાં આવે છે, બાંધ-વામાં આવે છે. અને તેના શબ્દોથી વ્યાપ્ત એવો ' णीसिट्ठो " પ્રબળ દુઃખ-જનિત ચિત્કાર ત્યાં ' સંભળાય છે ' (આ પ્રમાણે આગળના શબ્દો સાથે સંબંધ છે.) ॥ સૂ. ૩૦ ॥

તે સમયે પરમાધાર્મિકો પરસ્પર કેવી વાતો કરે છે' તે સૂત્રકાર બતાવે છે— ' रसिय–भजिय " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ--નરકોમાં નારકીઓને દરેક રીતે વ્યથા પહોંચાડનાર તે પરમાધાર્મિકો, નારકીઓને હજી પણ વધારે કષ્ટ આપવાને માટે "रसिय–भणिय-कूइय, उक्कूइय –निरयपालतज्जियं" "रसिय" સૂવરનાં જેવાં ભયંકર ઘોર ધ્વનિ "भणिय" ઉંચે સ્વરે કરે છે. તેઓ "कूइय" અવ્યક્ત ધ્વનિ કરે છે. "उक्क य" તે કારણે નારકીઓને વળી વધારે ભય લાગે છે. એ રીતે રસીત, ભણિત, કૂજિત, અને ઉત્કૂજિન શબ્દ કરનારા તે પરમાધાર્મિકોથી તર્જિત–નારકીઓને ચીંધીને, તેમને કષ્ટ દેનારી પરસ્પરમાં જે વાતચીત થાય છે તે આ પ્રકારની હોય છે- "गेण्ह" અમ્બ નામનો પરમાધાર્મિક અમ્બરીષને કહે છે—"હે અમ્બરીષ ! તું આ નાસી જતાં પાપી નારકીને પકડી લે અને "कम" તેને લાતો માર. પછી "पहर" તેને દંડા વડે ખૂબ ફટકાર "छिंद" વધારે શું કહું ! તલવાર આદિથી તેના શરીરના ટૂકડે ટૂકડા કરી નાખ. "भिंद" ભાલા આદિ વડે તેના શરીરને વીંધી નાખ. "उप्पाडेह" તેની ચામડી ઉતારી નાંખ, "विकत्ताहि" કાન, નાક આદિ ઈન્દ્રિયોને મૂળમાંથી કાપી નાખો, "भंज" હાથ પગ આદિને મરડી નાખ, "हण" શતઘ્ની આદિ વડે તેને ખરાબમાં ખરાબ રીતે મારો, "विहण"

મહાશિલા આદિ પર તેને પછાડો "विच्छुभ" કૂવા વગેરેમાં તેને ફેંકો, "उच्छुभ" તેને ઉંચે ઉછાળો, "आकड्ढ" તેને વાળ આદિને પકડીને કાંટાળી જમીનમાં ઘસડો, "विकड्ढ" તેને ઉંધા મોઢે જમીન પર ખૂબ રગદોળો. આ પ્રમાણે વેદના પહોંચાડવાની વાત કરીને તે નારકી જીવોને કહે છે " किं ण जंपसि " હે પાપી ! તું બોલતો કેમ નથી ? "सराहि पावकम्माइं कियाइं दुक्कयाइं" પૂર્વભવમાં આચરેલ પ્રાણાતિપાત આદિ પાપકર્મોને તું યાદ કરી લે. "एव" આ પ્રકારનો "वयणमहप्पगब्भो" નરકપાલની વાણી વડે અતિદુર્ધર્ષ–ભયંકર લાગતો, "संपडिसुयसद्दसंकुलो" પડઘાથી વ્યાપ્ત થતો, " सया उत्तासओ " સર્વદા બીજાને ત્રાસજનક, અને "महाणगरडज्झमाणसरिसो" બળતાં મહાનગરમાંથી ઉદ્ભવતો હોય એવો, "निरयगोयराणं" પરમાધામિકોનો તથા "तहियं" ત્યાં "जायणाहिं" યાતનાઓ વડે "जाइज्जंताणं" શિક્ષા સહન કરતાં " नेरइयाणं " નારકીઓનો "अणिट्ठो" અનિષ્ટ નિર્ઘોષ–શબ્દ, તે નરકોમાં "सुव्वए" સંભળાય છે ॥સૂ.૩૧॥

પરમાધાર્મિકોં કે દ્વારા કી ગઈ યાતનાઓં કે પ્રકાર કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર પૂર્વકથિત યાતનાઓના પ્રકાર બતાવે છે–"किं ते ?"ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન " किं ते ?" તે યાતનાઓ કયી કયી છે ?

ઉત્તર—તે યાતનાઓ આ પ્રમાણે હોય છે

" असिवण, दब्भवण, जंतपत्थर, सूइतल, क्खारवावि, कलकलतवेयरणि, कलब वालुया, जलियगुह, निरुंभणं " અમ્બ અને અમ્બરીષ નામના પરમા-ધાર્મિકો તે નારકી જીવોને "असिवण" તલવારની ધાર જેવાં આકારનાં પત્રોનાં વનમાં, "दब्भवण" તીક્ષ્ણ અણીવાળાં દર્ભ વિશેષોનાં વનમાં. "जंत पत्थर' યંત્ર

પ્રસ્તરોમાં, "सूइतल" અણીવાળો ભાગ ઉર્ધ્વ સ્થિતિમાં હોય એવી સોયોથી યુક્ત ભૂમિ પર, "खारवावि" ખારા જળથી ભરેલી વાવોમાં, "कलकलंतवेयरणिं" ખળ ખળ અવાજથી યુક્ત. ઓગાળેલા કથીર, સીસું આદિના રસથી ભરેલ વૈતરણી નામની નદીમાં, "कलंबवालुया" અતિશય તપેલી હોવાથી કદંબ પુષ્પના સમાન રક્તવર્ણી રેતીથી યુક્ત નદીમાં, "जलियगुह" પ્રજવલિત અગ્નિવાળી કંદ-રાઓમાં "निरुंभणं" શેકી દે છે. " उसिणोसिणकंटइल्लदुग्गमरहजोयणतत्तलोह-मग्गगमणवाहणाणि" " उसिणोसिण" અતિશય ઉષ્ણ, "कंटइल्ल" અતિ તીક્ષ્ણ કાંટાથી છવાયેલ, તથા "दुग्गम" દુર્ગમ-મુશ્કેલીથી ખેંચી શકાય તેવા "रहजो· यण" રથ સાથે તે નારકીઓને બળદોની જેમ જોડે છે. " तत्तलोहमग्गगमण " તપાવેલાં લોઢાના માર્ગ ઉપર તેમને ચલાવે છે અને વળી "वाहणाणि" તેમની શક્તિ કરતાં પણ વધારે બોજો તેમની પાસે ઉપડાવે છે ॥ સૂ. ૩૨ ॥

યાતના કે વિષયમેં આયુધોં (શાસ્ત્રોં) કે પ્રકારોં કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર યાતનાઓ આપવા માટે ઉપયોગમાં લેવાતાં આયુધોનું વર્ણન કરે છે-"इमेहिं विविहेहिं" ઈત્યાદિ.

"इमेहिं विविहेहिं" નીચે દર્શાવવામાં આવેલાં અનેક પ્રકારનાં "आउहेहिं" આયુધો-શાસ્ત્રો વડે તે નારકીઓ પરસ્પરમાં યાતના "વેદના" ઉત્પન્ન કરે છે, એ પ્રકારનો સંબંધ અહીં સમજી લેવાનો છે.

"किं ते ? " તે આયુધો કયાં કયાં છે ? તો સૂત્રકાર તે આયુધો બતાવે છે- "मग्गर" મગદળ, "मुसुंढि" મુસંઢી નામનું શસ્ત્ર, "करकय" ક્રકચ-કરવત, "सत्ति" શક્તિ-ત્રિશૂલ, "हल" હળ, "गय" ગદા, "मुसल" મુસળ-સાંબેલું, "चक्क" ચક્ર,-રથનાં પૈડાના આકારનું એક શસ્ત્ર, "कोंत" ભાલો, ' तोमर" તોમર-ગુરજર, "सूल" અત્યંત તીક્ષ્ણ ધારવાળાં લોઢાના કાંટા વાળુ એક શસ્ત્ર "लउल" લાકડી-લાઠી. "भिंडिपाल" ગોફણ, "सव्वल" બરછી, "पट्टिस" પટ્ટિશ નામનું એક શસ્ત્ર, " चम्मेट्ठ" ચામડાંથી મઢેલું પથ્થરનું એક પ્રકારનું શસ્ત્ર, "दुहण" દ્રુઘણ-એક જાતનું મગદળ, "मुट्ठिय" મુષ્ટિક-ઘણ, જેના પર મૂકીને લૂહાર લોઢાને ટીપે છે, "असि" તલવાર, "खेटक" ઢાલ, "खङ्ग' અત્યંત તીક્ષ્ણ અને લાંબી તલવાર-મોટી તલવાર, "चाव" ધનુષ, ' नाराय " લોઢાનું બાણ, "कणक" એક વિશિષ્ટ પ્રકારનુ બાણ "कप्पिणि" કાતર, "वासि" વાંસલો

"परसु" કુહાડી, "टंकतिक्ख" એ બધાં શસ્ત્રો સરાણ પર સજાવેલાં હોવાને કારણે તેમની ધાર તથા અણી ઘણી તીક્ષ્ણ હોય છે, અને તે " निम्मला " ચળકતાં હોય છે. એ પ્રકારનાં શસ્ત્રોથી તથા " अण्णेहिं एव माइएहि " તે ઉપરાંત બીજાં પણ " असुहेहिं " અન્યને દુઃખદાયક તથા " वेउव्विएहिं " વૈક્રિય શક્તિથી યુક્ત " पहरणसएहिं "સેંકડો શસ્ત્રોથી " परोप्पर " એક બીજાને "अभिहणंता" મારતાં, " अणुबद्धतिव्ववेरा " પૂર્વભવમાં હિંસાદી પાપો દ્વારા તીવ્ર વેરથી યુક્ત, નારકી જીવો "वेयणं" પરસ્પરમાં વેદના " उईरंति " ઉત્પન્ન કરે છે.

પરસ્પર મેં વેદના કો ઉત્પન્ન કરતે હુએ નારકીયોં કી દશા કા વર્ણન

પરસ્પર વેદના તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન કરતાં કરતાં તે નારકી જીવો કેવા થઈ જાય છે, તે વાત સૂત્રકાર હવે બતાવે છે— "तत्थ मोग्गर " ઇત્યાદિ. " मोग्गर पहार चुण्णिय, मुसंढि संभग्ग-महिय देहा " તે નરકોમાં મગદળોના પ્રહારોથી ચૂર્ણિત, મુસંઢિ નામના શસ્ત્રથી જર્જરિત કરેલ અને કુંભી આદિમાં દહીંની જેમ જેમનાં શરીર વલોવાય છે. તેવાં " केइत्थ " કેટલાક નારકીઓને નરકોમાં " जंतोवपीलणफुरंतकप्पिया " યંત્રોમાં પીલવાની બીકે કંપતા હોય તેવી હાલતમાં કાપી નાખવામાં આવે છે. " सचम्मणा विगत्ता " તેમનાં શરીર ઉપરની ચામડી મૃતપશુની ચામડીની જેમ ઉતારી લેવામાં આવે છે. " णिम्मूलुल्लूणिय कण्णोट्ठणासिया " તેમના હોઠ, નાક અને કાન મૂળમાંથી કાપી લેવામાં આવે છે. " छिन्नहत्थपाया " હાથ અને પગ છિન્નભિન્ન કરવામાં આવે છે ।।સૂ-૩૪।।

વળી સૂત્રકાર કહે છે કે—" तत्थ य असि " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"तत्थ य" તે નરકોમાં " असि, करकय, तिक्खकोंत, परसु, प्पहार फालिय वासी तच्छियंगमंगा " અસિ–તલવાર, ક્રકચ–કરવત, તીક્ષ્ણકુન્ત–તીક્ષ્ણ અણીવાળા ભાલા અને પરશુ–ફરશીના પ્રહારોથી ચીરવામાં આવેલ અને ત્યારબાદ વાંસલા વડે છોલી છોલીને જેમનાં અંગ ઉપાંગો પાતળાં કરવામાં આવ્યાં છે તેવાં, તથા " कलकलमाणखारपरिसित्तगाढ डज्झंत गत्त-कुंतिग्गभिण्णजज्जरिय-सव्वदेहा " અત્યંત ઉકળેલ હોવાને કારણે કળકળતા સાજીખાર આદિના પાણીનું સિંચન કરવાના કારણે જેમનાં શરીર અત્યંત જળી રહ્યાં છે તેવા, અને ભાલાની અણીથી વીંધવાને કારણે જેમનાં શરીર બિલકુલ જર્જરિત થઇ ગયાં છે એવા "विसूणियंगमंगा" તથા વિવિધ પ્રકારના પ્રહારોથી જેનાં શરીર સૂઝી ગયાં

છે તેવા, અથવા કળકળતા ક્ષારયુક્ત જળના સિંચનથી જેમનાં અંગ ઉપાંગો પર ફોલ્લા પડી ગયા છે. એવા નારકી જીવો પરમાધાર્મિકો દ્વારા યાતનાઓ પામીને " महीतले " નરકની કઠોર ભૂમિ પર " विलोलंति " પડી જાય છે. ॥સૂ-૩૫॥

ત્યારબાદ શું થાય છે. તે વાત સૂત્રકાર બતાવે છે—" तत्थ य विग-सुणग " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"तत्थ य" તે નરકોમાં " विग–सुणग–सियाल–काक–मज्जार–सरभ-दीविय-वियग्ध–सद्दूल–सीह–दप्पिय–खुहाभिभूएहिं " " दप्पिय " દર્પિત–ગર્વિષ્ટ તથા " खुहाभिभूएहिं " ભૂખ પ્યાસથી–અત્યંત વ્યાકુળ તથા "णिच्चकालमणसिएहि" તે કાળે જેમને બિલકુલ ખોરાક મળ્યો હોતો નથી એવા અને એજ કારણે જે "घोरारसमाणभीमरूवेहिं " ઘોર–ક્રૂર કર્મ કરવાને માટે આતુર થયેલ છે, તે કારણે ચિત્કાર કરવાથી જેમનો દેખાવ અતિ ભયંકર બની ગયો છે એવા " विग " વૃક-વરુ, "सुणग" શ્વાન–કૂતરા, "सियाल" શિયાળ, " काक " કાગડા, " मज्जार " માર્જાર બિલાડા, સરભ અષ્ટાપદ, " दीविय " દ્વીપિક–ચિત્તા, " वियग्ध " વાઘ, " सद्दूल " શાર્દૂલ–વિશિષ્ટ પ્રકારના વાઘ, અને સિંહ વગેરે પ્રાણિઓ " अक्कमित्ता " આક્રમણ કરીને " दढदाढा–गाढडक्क–कड्ढिय–सुतिक्ख–नहफालिय उद्धदेहा " પહેલાં મજબૂત ડાઢા વડે તેમને બટકાં ભરે છે, પછી જમીન ઉપર તેમને આમ તેમ ખેંચે છે-ઘસડે છે, તથા અતિશય તીક્ષ્ણ નખ ભરાવીને તેમનાં ઉર્ધ્વ શરીરના બે ટૂકડા કરી નાખે છે. તે કારણે " विमुक्कसंधिबंधणा " તેમના સાંધાઓના બંધન તદ્દન ઢીલા થઇ જાય છે. " वियंगमंगा " ત્યાં નારકીઓના હાથ, પગ, કાન, નાક આદિ અંગોનું ખંડન કરવામાં આવે છે અને " समतओ विच्छिप्पंते " જેમ કાકબલિને ચારે દિશામાં ફેંકવામાં આવે છે તેમ તે બિચારા નારકીઓને પણ આકાશમાં આમ તેમ ફેંકવામાં આવે છે. " पुणो य " ત્યાર બાદ " कंककुररगिद्धघोरकट्ठवायसगणेहिं " કંક, કુરર. ગીધ, અને અસહ્ય યાતનાઓ દેનારા કાગડાઓનો સમૂહ, " खरथिर दढणक्खलोहतुंडेहिं " કે જેમના તીક્ષ્ણ નખ કઠણ વસ્તુઓને ચીર્યા પછી

પણ એવાને એવા જ રહે છે-તૂટતા નથી તથા જેમની ચાંચ લોઢાના જેવી કઠણ હોય છે, એવાં તે પક્ષીઓ તેમને "ओवइत्ता" વચ્ચે જ પકડીને "पक्खाहय–तिक्खणक्खविकिन्नजिब्भछियनयणनिद्ओलुग्गविगतवयणा" પોતાની પાંખો વડે મારે છે, તીક્ષ્ણ નખોની મદદથી તેમની જીભને તેમનાં મુખમાંથી બહાર ખેંચી કાઢે છે અને બન્ને આંખોને પણ બહાર કાઢી નાખે છે. આ રીતે નિર્દયતાથી બેડોળ બનાવવામાં આવેલા તે પાપકારી નારકી જીવો "उक्को-संता य" હાય ! હાય ! કરતાં "उप्पयंतो":વીંછીએ ડંખ માર્યો હોય ત્યારે કૂદાકૂદ કરતા વાનરાની જેમ, અત્યંત વેદનાથી વ્યાકુળ થઇને આકાશમાં ઉંપ-રની બાજુ ઉછળે છે, અને "निवडंता" વળી પાછાં નીચે પડે છે "भमेता" નીચે પડીને વળી આમ તેમ નાસ ભાગ કરતાં તેઓ દુઃખો અનુભવે છે ।।સૂ-૩૬।।

નારક જીવોં કે પશ્ચાતાપ કા નિરૂપણ

ત્યાર બાદ તે નારકી જીવોની જે વિચારધારા ચાલે છે તેનું હવે સૂત્ર-કાર પ્રતિપાદન કરે છે—"पुव्वकम्मोदयोवगया" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"पच्छाणुसएण" પૂર્વે કરેલાં કર્મોના ઉદયથી તિર્યગ્ આદિ કુયોનિયોમાં ગમન કરવાની પરિસ્થિતિમાં મૂકાયેલ તે નારકી જીવો "पच्छाणुसएण" પશ્ચા-ત્તાપથી "डज्झमाणा" સંતપ્ત થઈને પોતે "पुरेकडाइं" પૂર્વાચરિત "पाव-गाइं" પ્રાણાતિપાતાદિક "कम्माइं" પાપકર્મોની "णिंदंता" આ પ્રમાણે નિંદા કરવા માંડે છે–" મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન તથા મોહથી અંધ બનેલા એવા મેં મહા આરંભ અને મહાપરિગ્રહમાં આસક્ત થઈને, પૂર્વભવમાં દર્ભની અણી પર

રહેલ જળબિંદુ સમાન ચંચળ, અને કમળદલના ઉપર રહેલ જળબિંદુઓ સમાન આપાતરમણીય, ક્ષણમાત્ર જ સુખદાયી પણ લાંબા સમય સુધી દુઃખદાયક, એવા ભોગોની લાલસાથી પોતાને માટે અથવા વિના કારણ અથવા ધર્મને નિમિત્તે અનેક દીન, હીન, અત્રાણ, અશરણ, અનાથ, અસહાય, જેમને જીવવું ગમે છે અને મરણથી જે બીવે છે તેવાં ત્રસ, સ્થાવર જીવોને નિર્દય બનીને મેં માર્યા, વારંવાર તેમને કષ્ટ આપ્યું, ઉપમર્દિત કર્યા, પરિતાપ પહોંચાડયા. અને પ્રાણ રહિત કર્યા તે વિષયમાં મને સદ્‌ગુરુએ સમજાવ્યું છતાં પણ તેમને બતાવેલ માર્ગની અવગણના કરીને હું કુમાર્ગમાં જ દૃઢ રહ્યો. તેનું જ આ ફળ અત્યારે મારે ભોગવવું પડે છે. ” આ રીતે પોતે પૂર્વે કરેલા પાપ-કર્મોની નિંદા કરતા તે નારકી જીવો “ **तहिं तहिं** ” રત્નપ્રભા આદિ તે નર-કોમાં “ **तारिसाणि** ” તે તે નરકભોગ્ય “ **ओसण्णं चिक्कणाइं** ” અતિશય દુર્ભેદ્ય “ **दुक्खाइं** ” અશાતા વેદનીય રૂપ દુઃખો “ **अणुभवित्ता** ” ભોગવીને “ **तओ य** ” જ્યારે તે નરકમાંથી “ **आउक्खएणं** ” આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે ત્યારે “ **उव्व-ट्टियासमाणा** ” બહાર નીકળે છે. ત્યારબાદ “ **बहवे** ” તેમનામાંથી ઘણા ખરા નારકી જીવ “ **तिरियवसहिं** ” તિર્યંચ યોનિમાં “ **गच्छंति** ” જાય છે, કારણ કે નરકોમાંથી નીકળેલા બહુ થોડા જીવો જ મનુષ્ય ગતિ પ્રાપ્ત કરે છે. તે તિર્યંચયોનિ કેવી છે તે વાત સૂત્રકાર દર્શાવે છે–તે યોનિ “ **दुक्खुत्तरं** ” અન-ન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પ્રમાણ કાળ સ્થિતિવાળી હોવાને લીધે દુઃખોના પ્રકર્ષવાળી છે. “ **सुदारुणं** ” વિવિધ દુઃખોનું ધામ હોવાથી ઘણી જ દારૂણ-ભયંકર છે. “ **जम्मण–मरण–जरा–वाहि परियट्टणारहट्ट** ” જન્મ, મરણ, જરા અને વ્યાધિઓની ફરી ફરીને પ્રાપ્તિ થવાને કારણે રહેંટ જેવી છે. તથા “ **जलथलखहयरपरोप्परविहिंसणपवंचं** ” જેમાં પરસ્પર જળચર, સ્થળ-ચર, અને નભચરોનાં વિવિધ પ્રકારના વધના પ્રપંચ-વિસ્તાર છે. એવી તિર્યંચ યોનિને તેઓ પ્રાપ્ત કરે છે ॥ સૂ–૩૭ ॥

હવે સૂત્રકાર તિર્યંચ ગતિના દુઃખોનું વર્ણન કરે છે. "इमं च जगपागडं" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ"–इमं च जगपागडं " "इमं" નીચે પ્રમાણેનાં "जगपागडं" સઘળા લોકોની નજરે પડે તેવાં " दुक्खं " દુઃખો "बरागा " તે બિચારા તિર્યંચ ગતિના જીવો "दीहकालं " અનંતકાળ સુધી " पावेंति ' ભોગવે છે. " किं ते ?", તે દુઃખોના પ્રકાર કયા કયા છે ? સૂત્રકાર તેનો જવાબ આપતાં કહે છે. તે ગતિમાં નીચે પ્રમાણે દુઃખો હોય છે " सीउण्ह " શીત જનિત દુઃખ, ઉષ્ણુ–તાજનિત દુઃખ " तण्हा " પિપાસાજનિત દુઃખ અને " खुह " ક્ષુધાજનિત દુઃખ અને " वेयण अप्पडियार " પ્રતિકારરહિત દુઃખ " अडविजम्मण " વનમાં જન્મ થવાનું દુઃખ, " णिच्चभउव्विग्गवास " પ્રત્યેક ક્ષણ વ્યાધ આદિ દ્વારા વધ, નિગ્રહ આદિના ભયથી ઉદ્વિગ્ન ચિત્તે રહેવાનું દુઃખ " जग्गण " ઇચ્છા પ્રમાણે નિદ્રા ન લઈ શકવાનું દુઃખ " वह " વધ જન્ય દુઃખ, " बंधण " દોરડાં આદિ વડે બાંધવાનું દુઃખ, " ताडण " લાકડી આદિથી મર્મસ્થાનો પર માર પડવાનું દુઃખ "कण" તપાવેલ શૂળ આદિ દ્વારા શરીરે ડામ દેવાયાનું દુઃખ " णिवायण " ઉપાડીને ખાડા આદિમાં ફેંકવાનું દુઃખ " अट्ठिभंजण " મગ-દળ આદિથી હાડકાં તોડાવાનું દુઃખ, " नासाभेय " નાક છેદાવાનું દુઃખ " प्पहा-रदमण " લાકડી ચાબુક આદિના પ્રહારોથી તાબે થવાનું દુઃખ, " छविच्छेयण " શરીરના અવયવો કપાવાનું દુઃખ " अभिओगपावग " ઇચ્છા ન હોય છતાં પણ માલિક ચાહે ત્યારે ગાડી આદિએ જોડાવાનું દુઃખ, " कसंकुसारनिवाय " કશા-ચાબુક, અંકુશ અને આર–લાકડીને છેડે ચોડેલી અણીદાર ખીલી વડે માર ખાવાનું દુઃખ, તથા તે ચીજોની અણી શરીરમાં ભોંકાવાથી દુઃખ થતું "दमणाणि" દમન–સારી ચાલ ચાલાવવા કે ગતિ વધારાવવા માટે થતી શિક્ષાનું દુઃખ તથા "वाहणाणि य " ભાર ઉપાડવાનું દુઃખ, એ બધાં દુઃખના વિવિધ પ્રકાર છે, અને તિર્યંચ ગતિમાં જન્મેલા જીવો તે દુઃખો ભોગવે છે ।। સૂ–૩૮ ।।

તિર્યંચ ગતિના બીજાં દુઃખો આ પ્રમાણે છે–"माया–पिय–विप्पओग" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ–" माया–पिय-विप्पओगसोयपरिपीलणाणि य " માતા પિતાનો જન્મતાં

જ વિયોગ થવાથી દુઃખ સહન કરવું પડે છે. નાક આદિના છિદ્રોનું દોરડા આદિ દ્વારા બંધન થવાથી તેનું દુઃખ સહન કરવું પડે છે. " **सत्थग्गिविसाभिघायगलगवलावलणमारणाणि य** " શસ્ત્રથી, અગ્નિથી તથા વિષથી મૃત્યુ થઇ જવાનું, ગળું અને શીંગડાં મરડાઈ જવાને કારણે મરણ થવાનું, " **गलजालुच्छिप्पणाणि य** " ગલ (માછલી મારવાને કાંટો) અને જાળથી પોતાના સ્થાનેથી અલગ કરવાનું, " **पउलणविकप्पणाणि य** " અગ્નિમાં રંધાવાનું, દરેક અંગનાં છેદાવાનું, " **जावज्जीवगबंधणाणि य** " જીવે ત્યાં સુધી દોરડાં કે સાંકળ વડે બાંધાવાનું, " **पंजरनिरोहणाणि य** " પિંજરામાં પૂરાવાનું, " **सजूहनिद्‌घाडणाणि य** " વારંવાર પોતાના સમૂહમાંથી બહાર લઈ જવાનું, " **धमणाणि य** " અગ્નિમાં નાખીને અણીદાર સળિયા આદિ વડે વીંધાવાનું, " **दोहणाणि य** " આંચળોમાંથી દૂધ દોઈ લેવાનું, " **कुदंडगलबंधणाणि य** " ગળામાં આડાં લટકાવવાનું, " **वाडगपरिवारणाणि य** " કાદવવાળા જળમાં ખૂંચી જવાનું " **वारिप्पवेसणाणि य** " વારિ પ્રવેશન–વરસતા વરસાદમાં ઉભા રહેવાનું અથવા તળાવ વગેરેના પાણીમાં બળ જબરીથી પ્રવેશ કરવાનું. " **ओवायणिभंगविसमणिवडण–दवग्गिजालदहणाइयाइं य** " કોઈ ખાડા આદિમાં પડી જવાથી અંગ ઉપાંગો તૂટી જવાનું, પર્વત આદિ ઊંચાં સ્થાનો પરથી પડી જવાનું, દાવાગ્નિમાં બળી જવાનું, ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખો તિર્યંચ ગતિના જીવો ભોગવે છોસૂ૩૯ા

ચતુરિન્દ્રિય જીવોં કે દુઃખ કા નિરૂપણ

હવે ઉપસંહાર કરતાં સૂત્રકાર કહે છે–"एवं ते" ઈત્યાદિ-

ટીકાર્થ–"एवं" આ પ્રમાણે "ते" તે પ્રાણવધ કરનાર જીવ "दुक्खसयसंपलित्ता" સેંકડો દુઃખોથી દુઃખી થઈને "नरगाओ" નરકમાંથી "इह" આ તિર્યગ્લોકમાં "आगया" ઉત્પન્ન થાય છે અને "सावसेसकम्मा" તેમના પાપકર્મ બાકી રહેલ હોવાથી તેઓ "तिरिक्खपंचिदिएसु" તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોમાં "पमाय रागदोसबहुसंचियाइं" વિષયાદિની અભિલાષા રૂપ પ્રમાદથી, માયા લોભ રૂપ રાગથી, અને ક્રોધમાન રૂપ દ્વેષથી ઉપાર્જિત કરેલ "अईव असाय कक्कसाइं कम्माइं" અશાતા કર્કશ કર્મોને અશાતા વેદનીય કર્મોદયને કારણે ઉપાર્જિત દુઃખો કરતાં પણ વધારે કઠોર કર્મજન્ય દુઃખોને "पावेंति" ભોગવે છે. એટલે કે પ્રાણીવધ કરનાર જીવો નરકમાથી નીકળીને તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં વધારેમાં વધારે આકરાં દુઃખો પ્રાપ્ત કરે છે ॥સૂ. ૪૦॥

તે પાપી જીવો ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં ઉત્પન્ન થઈને કેવા પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવે છે તેનું વર્ણન કરતાં સૂત્રકાર કહે છે–"भमरमसग" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"भमर, मसग, मच्छियाइएसु चउरिंदियाण नवहिं जाइकुलकोडिसयसहस्सेहिं" ભ્રમર, મશક, માખી આદિ ચૌઇન્દ્રિય જીવોની નવલાખ પ્રકારની જાતિઓમાં "तहिं तहिं चेव जम्मणमरणाणि." તે તે યોનિયોમાં ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં જ જન્મ મરણ "अणुहवंता" અનુભવતા તે પાપી જીવો "नेरइयसमाणतिव्व दुक्खा" નરક ગતિ જેવાં અસહ્ય દુઃખો ભોગવે છે. અને "फरिस–रसण–घाण–चक्खुसहिया" સ્પર્શન, રસના, ઘ્રાણ, અને ચક્ષુ એ ચાર ઈન્દ્રિયોથી યુક્ત તે ચતુરિન્દ્રિય જીવો "संखिज्जं कालं" સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી "भमंति" તે યોનિમાં જન્મ મરણ અનુભવ્યા કરે છે, ॥સૂ–૪૧॥

ત્રિન્દ્રિય જીવોં કે દુઃખ કા નિરૂપણ / દ્વિન્દ્રિય જીવોં કે દુઃખ કા વર્ણન

હવે તે ત્રીન્દ્રિય જીવો જે દુઃખો ભોગવે છે તેનું સૂત્રકાર વર્ણન કરે

છે—"तहेव" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"तहेव" જેમ પાપી જીવો ચતુરિન્દ્રિ જીવોમાં જન્મ મરણ પામીને દુઃખો ભોગવે છે તેમ તેઓ "कुंथुपिवीलियाउद्देहियाइएसु" કુંથુ, કીડી, ઉધઈ આદિક ત્રિન્દ્રિય જીવોમાં જન્મ લે છે. અને 'तेइंदियाण" તેન્દ્રિય જીવોની "अणूणगेहिं अट्ठहिं जाइकुलकोटिसयसहस्सेहिं" આઠલાખ પ્રકારની જાતિયોનિમાં "तहिं तहिं चेव जम्ममरणाणि अणुहवंता" વારંવાર જન્મ મરણ અનુભવતાં "नेरइ-यसमाणतिव्वदुक्खा" નરક ગતિ જેવાં અસહ્ય દુઃખો ભોગવે છે. જેમને "फरिस–रसण–घाण संपउत्ता" સ્પર્શન, રસના અને ઘ્રાણ એ ત્રણ ઇન્દ્રિયોજ હોય છે. એવા તે તેન્દ્રિય જીવો "संखेज्जकालं" સંખ્યાત હજાર વર્ષો સુધી "भमंति" તે જ યોનિમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે॥ સૂ–૪૨ ॥

હવે દ્વીન્દ્રિય જીવોમાં ઉત્પન્ન થઇને તેઓ કયાં કયાં દુઃખો ભોગવે છે, તેનું સૂત્રકાર વર્ણન કરે છે–"गड्डूलय" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—તેન્દ્રિય યોનિમાંની નીકળીને તે પાપી જીવો "गंडूलय–जलूय-किमिय–चंदणग–माइएसु" ગંડોલક, જલૌક, કૃમિ, શંખ આદિ દ્વીન્દ્રિય જીવોમાં જન્મ લે છે. તે દ્વીન્દ્રિય જીવોના પણ "सत्तहिं जाइकुलकोडिसयसहस्सेहिं" જાતિ પ્રમાણે સાત લાખ પ્રકારો છે. "तहिं तहिं" તે દરેક જાતિમાં વારંવાર 'जम्ममरणाणि अणुहवंता" જન્મ મરણ અનુભવતા "नेरइयसमाणतिव्वदुक्खा" તેઓ નારકીઓ જેવાં આકરાં દુઃખો ભોગવે છે. "फरिसरसणसंपउत्ता" સ્પર્શન અને રસના ઇન્દ્રિ-યોથી યુક્ત તે દ્વીન્દ્રિય જીવો "संखेज्जकालं" સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી "भमंति" એજ દ્વીન્દ્રિય યોનિમાં ભ્રમણ કરે છે॥ સૂ–૪૩॥

એકેન્દ્રિય જીવ કે દુઃખ કા વર્ણન

એજ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈને તે પાપી જીવો જે જે યોનિમાં જે જે રીતે પરિભ્રમણ કરે છે, તે વાતનું સૂત્રકાર હવે વર્ણન કરે છે–"एगिंदियत्तणंपि य" ઇત્યાદિ.

"एगिंदियत्तणंपि य पत्ता" તે પાપી જીવો ફક્ત પંચેન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય પર્યાયોને:જ પ્રાપ્ત કરતા નથી પણ એકેન્દ્રિય પર્યાયને પણ પ્રાપ્ત કરે છે, અને ત્યાં તેઓ "दुक्खसमुदयं पावंति" દુઃખોના સમૂહને ભોગવ્યા કરે છે, તે

પ્રકારનો સંબંધ અહીં સમજી લેવાનો છે. એકેન્દ્રિયોના ભેદ આ પ્રમાણે છે- " पुढवि जल-जलण-मारुय-वणप्फइसुहुमबायरं च " પૃથિવી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ એ સઘળા એકેન્દ્રિય જીવો છે. તેના બે ભેદ છે-સૂક્ષ્મ અને બાદર સૂક્ષ્મ નામકર્મના ઉદયથી જીવ પૃથિવી આદિરૂપ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અને બાદર નામકર્મના ઉદયથી બાદર પૃથિવી આદિ એકેન્દ્રિય થાય છે. "पज्जत्तमपज्जत्तं" તે બન્ને પ્રકારના જીવ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત હોય છે. પર્યાપ્ત નામ કર્મના ઉદયથી જીવ પર્યાપ્ત થાય છે અને અપર્યાપ્ત નામકર્મના ઉદયથી અપર્યાપ્ત થાય છે " पत्तेयसरीरणामसाहारणं च " જેના ઉદયથી દરેક જીવનું ભિન્ન ભિન્ન શરીર હોય છે તે પ્રત્યેક શરીર નામકર્મ કહેવાય છે. તે પ્રત્યેક નામકર્મનો ઉદય પૃથિવી, જળ, તેજ, વાયુ અને પ્રત્યેક વન-સ્પતિને હોય છે. તથા જેના ઉદયથી અનંત જીવોનું એક જ શરીર હોય છે તે સાધારણ નામકર્મ છે, અને તેનો ઉદય અનન્તકાય વનસ્પતિમાં જ હોય છે. " तत्थवि पत्तेयसरीरजीवेसु " પાપી જીવ આ પૃથિવી આદિથી લઈને પ્રત્યેક વનસ્પતિની યોનીમાં " असंखेज्जं कालं " અસંખ્યાત અવસર્પિણી અસં-ખ્યાત ઉત્સર્પિણી કાળ સુધી જન્મ મરણનાં દુઃખો ભોગવે છે, તથા " अणंत काए अणंतकालं च " સાધારણ વનસ્પતિરૂપ કન્દમૂળ આદિમાં અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનંત અવસર્પિણી કાળ સુધી જન્મ મરણનાં કષ્ટો ભોગવે છે. કહ્યું પણ છે.

" असंखोसप्पिणि उस्सप्पिणी उ एगिंदियाण य चउण्हं ।
तओ चेव अणंता, वणस्सईए उ बोद्धव्वा ॥ १ ॥ इति ॥

એકેન્દ્રિય પૃથિવી આદિ ચારેમાં પરિભ્રમણનો કાળ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવ-સર્પિણી છે, તથા વનસ્પતિમાં-સાધારણ-અનંતકાયમાં પરિભ્રમણનો કાળ અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ ॥૧॥

"फासिंदिय भावसंपउत्ता" તે બધા જીવો એકલી સ્પર્શન ઈન્દ્રિયથી જ યુક્ત હોય છે, અને "तहिं तहिं चेव" તે જ વનસ્પતિકાયમાં કે જ્યાં "परभव तरुगण गहणे" વૃક્ષ, ગુચ્છ, ગુલ્મ આદિ સમૂહરૂપ ભવ સર્વોત્કૃષ્ટ છે અને તેમનાથી જે ગહન બનેલ છે "पुणो पुणो" વારંવાર "इमं' આ પ્રમાણે "अणिट्ठं" અનિષ્ટ-પ્રતિકૂળ "दुक्खसमुदयं" દુઃખોને વિવિધ આશાતા વેદનીય રૂપ કષ્ટોને "पावंति" અનુભવે છે. સઘળી જાતિયોની યોનિયોન પ્રકારોની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે છે-

પૃથ્વીકાયના બાર લાખ, અપૂકાયના સાત લાખ, તેઉકાયના ત્રણ લાખ, વાયુકાયના સાત લાખ, વનસ્પતિકાયના અઠ્ઠાવીસ લાખ, દ્વિઈન્દ્રિય જીવોના સાત લાખ, તેન્દ્રિય જીવોના આઠ લાખ, ચતુરિન્દ્રિય જીવોના નવ લાખ, જળચરોના સાડા બાર લાખ, ખેચરોના બાર લાખ,, ચતુષ્પદોસ્થળચરોના દશ લાખ, ઉરગોના દશ લાખ, ભુજગોના નવ લાખ, મનુષ્યોના બાર લાખ, દેવોના છવીસ લાખ, અને નારકીઓના પચીસ લાખ કુલકોટિ (પ્રકાર) છે. કુલ-કોટિની વ્યુત્પત્તિ "कुलानां कोटि" થાય છે તેનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે-પોત પોતાની જાતિમાં આકાર આદિ પ્રમાણે પાડેલા વિભાગોને 'કુલકોટિ' કહે છે. એટલે કે પૃથિવીકાય આદિ જીવોના જે આકારો છે તે આકારોના બીજાં જે અન્તર્ભેદ છે તે કુલકોટિ શબ્દના વાચ્યાર્થ છે. ॥ સૂ-૪૪॥

હવે સૂત્રકાર ને વિષયને સ્પષ્ટ કરે છે કે પૃથિવી આદિ જીવોમાં વેદ-નાનાં કારણો કયાં કયાં છે-" कोद्दाल-कुलिय " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ-" कोद्दाल-कुलिय-दालण-सलिल-मलण-खुंभण-रुंभण-अणलाणिल-विविह-सत्थ घट्टण-परोप्पराभिहणण मारण विरोहणाणि य " "कोद्दाल" કોદાળી અને "कुलिय" કુલિક-હળ વિશેષ વડે, "दालण" ભૂમિને ખોદવી તે પૃથિવી અને વનસ્પતિ જીવોને વેદનાનાં કારણો છે "सउलि मलण " પાણીનું મર્દન કરવું " खुंभण " ચલાવવું અને "रुंभण" તલાવ આદિમાં રોકવું તે અપૂકાયના જીવો માટે વેદનાનું કારણ છે. ચૂલ આદિમાં પાણી નાખવા વગેરેની જે ક્રિયાઓ થાય છે તેને મર્દન કહે છે. ક્ષોભણ નો અર્થ ચલાવવું થાય છે. કોઇ જગ્યાએ ભરાઇ રહેલા પાણીને બહાર કાઢવાની જે ક્રિયા થાય છે. તેને ચલાવવું કહે છે. પાણીને એકત્ર કરીને કૂવા, તળાવ આદિમાં રોકી લેવાની ક્રિયાનું નામ 'रोधन' છે તેવી ક્રિયાઓથી અપૂકાયને વેદના થાય છે. " अणलाणिल-विविह सत्थघट्टण " અગ્નિકાય અને વાયુકાયને વેદનાના કારણો સ્વકાય, પરકાય અને ઉભયકાય વિવિધ શસ્ત્રો છે. તેમના વડે તેમની વિરાધના થાય છે અગ્નિનું-કરીષની અગ્નિનું કાષ્ટની અગ્નિ સ્વકાયરૂપ શસ્ત્ર છે, ધૂળ અને જળ આદિ પરકાયરૂપ શસ્ત્ર છે, અને પ્રજવલિત કરીષ આદિ ઉભયકાયરૂપ શસ્ત્ર છે. વાયુનું પૂર્વદિશાના વાયુનું પશ્ચિમ દિશાનો વાયુ સ્વકાય શસ્ત્ર છે, અગ્નિ આદિ પર-કાય શસ્ત્ર છે, તથા અગ્નિથી સંતપ્ત વાયુ અને મશકની અંદર રહેલ હવા તે ઉભયકાય શસ્ત્ર છે. અચિત્ત વાયુથી ભરેલ તથા દોરીથી જેનું મુખ બંધ કરી દેવામાં આવ્યું છે એવી મશક જે જગ્યાએથી નદીના પાણીમાં છૂટી મૂક-વામાં આવે છે ત્યાંથી શરૂ કરીને તરતી તરતી જ્યારે સો હાથ આગળ નીકળી

જાય ત્યાં સુધી તેની અંદર રહેલી હવા અચિત્ત રહે છે, ત્યાર પછી ત્યાંથી પણ તરતી તરતી સો હાથ આગળ નીકળી જાય ત્યાં સુધીમાં તે હવા મિશ્ર-વાયુરૂપ થઇ જાય છે. એજ મિશ્રવાયુ ઉભયકાયરૂપ શસ્ત્રમાં ગણાયેલ છે. અહીં મશકમાં રહેલ હવાને અચિત્ત મિશ્ર આદિરૂપ બતાવવામાં આવેલ છે, તે કાળની અપેક્ષાએ સમજવાનું છે, પહેલાં સો હાથ ચાલવામાં જેટલો સમય લાગે છે. તે સમય સુધી તે મશકમાં ભરેલ હવા અચિત્ત રહે છે. ત્યાર બાદ બીજાં સો હાથનું અંતર ચાલવામાં જેટલો સમય લાગે છે તેટલા સમય સુધીમાં તે વાયુ સચિત્તાચિત્ત રૂપ મિશ્ર થઇ જાય છે આ રીત સૂક્ષ્મ રીતે વિચાર કરતાં હવામાં અચિત્તતા તથા સચિત્તાચિત્તતા ને સમજી શકાય છે. " परोप्पराभिहणण " એટલે અગ્નિ વડે જળને ગરમ કરવું, જળથી અગ્નિને બુઝાવવી, ઈત્યાદિ રીતે પૃથિવ્યાદિ કાયનો પરસ્પરમાં ઘાત થવાની જે ક્રિયા થાય છે તે " परोप्पराभिहणण " છે. મારણ "मारण" એટલે તેમની હત્યા કરવી. "विराहणाणि" વિરાધના કરવી એટલે તેમને પીડા પહોંચાડવી. તે પૃથિવી, જળ, તેજ અને વાયુકાયોને આ પ્રકારે જે દુઃખો ભોગવવા પડે છે તે ' अकामगाइं" તેમને અવાંછનીય-અપ્રિય હોય છે. પાપી જીવ પાપ શા માટે કરે છે ? "परप्प ओगोदीरणाहि य " પોતાને માટે કોઇ પણ પ્રયોજન ન હોય તો પણ બીજાના કહેવાથી, તથા " कज्जप्पओयणेहि य " પોતાના આવશ્યક કાર્યોને કારણે તેઓ પાપ કરે છે. તે કાર્યો કયાં કયાં છે ? તો સૂત્રકાર કહે છે-" पेस्सपसुनिमित्त ओसहाहारमाइएहिं " પ્રેષ્ય-નોકર, પશુ-ગાય, ભેંસ આદિ જાનવરોના રોગ, ભૂખ આદિના નિવારણને માટે, ઔષધ, આહાર આદિને નિમિત્તે તે કાર્ય કરે છે. હવે હિંસાના પ્રકારો કહે છે—" उक्खणण-उक्कत्थण-पयण-कोट्टण-पीसण-पिट्टण-भज्जण-गालण-आमोडण-सडण-फुडण-भंजण-छेयण-तच्छण--विलुंचण-पंतज्झोडण-अग्गिदहणाइयाइं " તે પાપી જીવો એકેન્દ્રિયની પર્યાયમાં પૃથિવ્યાદિ

જીવો તરીકે ઉત્પન્ન થઈને ઉત્ખનન આદિ દુઃખો ભોગવે છે. કોદાળી આદિ વડે પૃથિવી આદિને ખોદવાની ક્રિયાને " उक्खणण " ઉત્ખનન કહે છે. વૃક્ષા-દિની છાલ ઉતારવી તે ક્રિયાને " उक्कत्थण " ઉત્કથન કહે છે. રાંધવાની ક્રિયાને " पयण " પચન કહે છે. કૂટવાની–ખાંડવાની ક્રિયાને " कोट्टण " કુટ્ટન કહે છે. ઘંટી આદિમાં ઘઉં આદિને દળવાની ક્રિયાને " पीसण " પેષણ કહે છે. માર મારવાની ક્રિયાને " पिट्टण " પિટ્ટન કહે છે, ભઠ્ઠીમાં શેકવાની ક્રિયાને " भज्जण " ભર્જન કહે છે. લતા, ગુલ્મ આદિમાંથી રસ કાઢવાની ક્રિયાને " गालण " ગાલન કહે છે. શાખા આદિને મરડવાની ક્રિયાને " आमोडण " આમોટન કહે છે. આપોઆપ વિકૃત થઈ જવાની ક્રિયાને " सडण " શટન કહે છે. જાતે જ બે ટૂકડા થઈ જવાની ક્રિયાને " फुडण " સ્ફુટન કહે છે. જાતે તૂટવાની કે બીજા વડે તોડવાની ક્રિયાને " भंजण " કહે છે. કુહાડી આદિથી કાપવાની ક્રિયાને " छेयण " છેદન કહે છે. વાંસલા આદિથી છોલવાની ક્રિયાને " तच्छण " તક્ષણ કહે છે. રુંવાટી આદિ જે રીતે દૂર કરાય છે તે રીતે પત્રા-દિકને દૂર કરવાની ક્રિયાને " विलुंचण " વિલુંચન કહે છે. પાન, ફળ, ફૂલ આદિને પાડવાની ક્રિયાને "पंतज्झोडण" પ્રાન્તઝાટન કહે છે. અગ્નિને સળગાવવાની ક્રિયાને અગ્નિદહન કહે છે. ઇત્યાદિ પ્રકારનાં દુઃખો એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થયેલ પૃથિવ્યાદિ જીવો ભોગવે છે. હવે તેનો ઉપસંહાર કરતાં સૂત્રકાર કહે છે.

'एवं ते' આ રીતે નરકમાંથી નીકળેલા જીવો "भवपरंपरादुक्खसमणुबद्धा" ઉપરોક્ત પંચેન્દ્રિય આદિ યોનિયોમાં જન્મપરંપરારૂપ દુઃખોથી યુક્ત થાય છે, અને " पाणाइवायनिरया " પ્રાણીવધ કરવાને તત્પર થઈને " बीहणकरे " ભયંકર–ભયના કારણભૂત આ " संसारे " ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં "अणंतकाल" અનંતકાળ સુધી " अडंति " ભ્રમણ કરે છે. ॥ સૂ૦ ૪૫ ॥

આ રીતે અહીં સૂધીમાં સમજાવવામાં આવ્યું છે કે નરકમાંથી નીકળેલા તે જીવો તિર્યંચ યોનિમાં જન્મ લે છે જો કદાચ તેઓ મનુષ્ય યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય તો ત્યાં તે પણ તેઓ ખરાબ હાલતમાં જ રહે છે, તે વાત હવે સૂત્ર-કાર સમજાવે છે—" जे वि य " ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—" जे वि य " જે કેટલાક પ્રાણીઓ " नरगा " નરકમાંથી " उव्वट्टिया " નીકળીને " कहिं वि " થોડાં પુન્યના ઉદયથી " इह " આ મનુષ્ય લોકમાં " माणुसत्तणं " મનુષ્ય પર્યાય " आगया " પ્રાપ્ત કરે છે. "ते वि पायसो" પ્રાયઃ કરીને તેઓ અહીંયા " अधन्ना " નિંદનીય હોય છે. " पायसो " શબ્દ તીર્થંકર આદિની નિવૃત્તિને માટે મૂકયો છે. " विकय विगलरूवा दीसंति " તેમનું રૂપ વિકૃત અને વિકલ–હીન હોય છે. એજ વાતને સૂત્રકાર વિસ્તારથી સમજાવે છે—" खुज्जा " તેમના શરીરે પીઠ પર ખૂંધ નીકળી હોય છે, " वडभा " તેઓ એક પડખે ખોડવાળા હોય છે, અથવા તેમના હૃદય અને પેટનો ભાગ વિકૃત રીતે બહાર પડતો હોય છે. "वामणा" તેઓ વામનરૂપ ઠીંગણા હોય છે, " बहिरा " તેમની શ્રવણ શક્તિ નાશ પામે છે–તેઓ બહેરા થાય છે " काणा " તેઓ આંખે કાણા હોય છે. " कुंटा " તેમનો એક હાથ સારો હોય છે. પણ બીજો હાથ તૂટી જવાને કારણે તેઓ ઠૂંટા કહેવાય છે. " पंगुला " પાંગળા–પગે લૂલા " विगला य " અંગ અને ઉપાંગોની ખોડવાળા હોય છે, " मूया " મૂંગા હોય છે–બોલવાની શક્તિ વિનાના હોય છે. " मम्मणा " તોતડા હોય છે–બોલતા જીભ અટકે તેવા હોય છે.

"अंधयगा" જન્માંધ હોય છે. જન્મથી જ તેમની આંખો ફૂટી ગઈ હોય છે, "चक्खुविणिहया" ચક્ષુ વિનિહત હોય છે, તેમની આંખોમાં કોઇ ને કોઈ ખામી રહે છે, "संचल्लियां" સંચિલ્લક હોય છે. તેમનાં નેત્ર ચપટાં હોય છે, "वाहिरोगपीलिय" વ્યાધિ અને રોગથી પીડાયા કરે છે-તેઓ કોઢ આદિ વ્યાધિયોથી, ખાંસી, દમ આદિ રોગોથી પીડાયા કરે છે. "अप्पाउय" ટૂંકા આયુષ્યવાળા હોય છે, "सत्थवज्झ" શસ્ત્રપ્રયોગથી તેમનું મૃત્યુ થાય છે. "बाला" બુદ્ધિ વિનાના હોય છે, "कुलक्खणुकिन्नदेहा" ખરાબ લક્ષણોવાળા હોય છે, એટલે કે સારી રેખાઓથી રહિત હોય છે, "दुब्बल" દુર્બળ-બળ હીન હોય છે, "कुसंघयण" તેમનું સંહનન-અસ્થિયોની રચના-બરાબર હોતી નથી, "कुप्पमाण" શરીર પ્રમાણસરનું હોતું નથી-કાં તો તે અતિશય લાંબા હોય છે કે અતિ નીચા હોય છે. "कुसंठिया" સંસ્થાન-આકાર દેખાવ પણ બેડોળ હોય છે. "कुरूवा" સુંદર રૂપથી રહિત હોય છે. "किविण्णा" દરિદ્ર હોય છે, અથવા તેમનામાં દાન દેવાની શક્તિ હોતી નથી. "हीणा" તેમનું કુળ અને જાતિ બન્ને હીન હોય છે. "हीणसत्ता" તેઓ ઉત્સાહ વિનાના હોય છે અથવા ભીરુ ડરપોક સ્વભાવના હોય છે. "निच्च सोक्खपरिवज्जिया" હંમેશા સુખથી રહિત દુઃખી હોય છે. "असुहदुक्खभागी" આ રીતે તેઓ અશુભાનુબંધી દુઃખોથી યુક્ત "दीसंति" દેખાય છે. પાપી જીવ "नरगाओ" નરકમાંથી "उव्वट्टिया समाणा" નીકળીને "इहं" આ મનુષ્યલોકમાં "साव-सेसकम्मा" પાપ કર્મોનાં અશુભ ફળો ભોગવવા છતાં પણ બાકી રહેલ અશુભ કર્મ સાથે લઈને આવે છે. ॥ સૂ૦ ૪૬ ॥

હવે ઉપસંહાર કરતાં સૂત્રકાર કહે છે-"एवं णरगं तिरिक्खजोणिं" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ--"एवं" ઉપરોક્ત પ્રકારે "णरगं" નરકમાં, ત્યાંથી મનુષ્યલોકમાં આવતા "तिरिक्खजोणिं" તિર્યંચ યોનિમાં અને "कुमाणुसत्तं" કુબ્જ, વામન આદિ રૂપે વિકૃત અંગોપાંગવાળી મનુષ્ય યોનિમાં "हिंडमाणा" ભ્રમણ કરતા "पावकारी" પ્રાણાતિપાતરૂપ પાપ કરનાર જીવો "अणंताइं दुक्खाइं" અનંત દુઃખો "पावेंति" ભોગવે છે. "एसो सो" પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટિગોચર થતું "पाणव-वहस्स" પ્રાણવધરૂપ હિંસાનું "फलविवागो" તે પરિણામ છે. પ્રાણવધનો આ

ફળવિપાક પરિણામ " इहलोइओ " આ લોકની મનુષ્યલોકની અપેક્ષાએ " अप्पसुहो " કુત્સિત ઇન્દ્રિયોના ભોગજનિત સુખનું ઉત્પાદક હોવાથી અલ્પ સુખવાળું, તથા ' 'पारलोइओ " પરલોકની–નરકાદિ ગતિની અપેક્ષાએ " बहु-दुक्खो " નરકાદિ ગતિના કારણરૂપ હોવાથી બહુ જ દુઃખદાયી, " महब्भओ " મહા ભયવાળું તથા "बहुरयप्पगाढो" અત્યંત અશુભ કર્મોવાળું છે. તે "दारुणो" નરકાદિ ગતિને ભય પેદા કરનાર હોવાથી ભયંકર છે. " कक्कसो " દુર્ભેદ્ય હોવાને કારણે કર્કશ કઠોર છે. " असाओ " અશાતા–વેદનીય રૂપ હોવાથી પોતે અશાતારૂપ છે. એવું તે પ્રાણવધ પરિણામ " वाससहस्सेहिं मुच्चई " પલ્યોપમ તથા સાગરોપમ આદિરૂપ હજારો વર્ષ સુધી ભોગવતા ભોગવતા છૂટે છે–નષ્ટ થાય છે. એ જ વાતને હવે બીજી રીતે પ્રગટ કરે છે–''अवेयइत्ता न य हु मोक्खो अत्थि " " अवेयइत्ता " તેનો ફલવિપાક ભોગવ્યા વિના જીવનો " न य हु मोक्खो अत्थि " કદી પણ છુટકારો થઇ શકતો નથી, આ કથનને પ્રમાણભૂત સિદ્ધ કરવાને માટે સૂત્રકાર તેનાં સાક્ષાત્ પ્રમાણરૂપ પરમાત્માદ્વારા તેની પ્રતિપાદિતતા સિદ્ધ કરવાને માટે કહે છે કે—એવું મેં જે કહ્યું છે તે મારી તરફથી કહ્યું નથી પણ " एवमाहंसु " અતીત તીર્થંકર અને ગણધર આદિ દેવોએ એવું કહેલ છે, તથા " नायकुलनन्दणो महप्पा जिणो उ वीरवर णामधेज्जो पाणवहस्स फलविवागं कहेसीय " જ્ઞાતકુળનંદન–સિદ્ધાર્થનાં કુળને આનંદ દેનાર પરમાત્મારૂપ, જિન–રાગ આદિ આંતરિક શત્રુઓ પર વિજય મેળવનાર પ્રશસ્ત નામવાળા શ્રી ભગવાન મહાવીરે પણ પ્રાણવધનું ફળ એવું જ અતીત તીર્થંકરોના કથનાનુસાર જ કહેલ છે–" एसो सो पाणवहो चण्डो रुद्दो खुद्दो साहसिओ अणारिओ निग्घिणो निस्संसो महब्भओ पइभओ अइभओ

वीहणओ तासणओ अणज्जओ णिरवयक्खो, निद्धम्मो, निप्पिवासो, निक्कलुणो निरयवासगमणनिधणो, मोहमहब्भयपयट्टओ मरणवेमणस्सो त्तिबेमि "

શંકા—જ્યારે સૂત્રકારે આ અધ્યયનમાં મહાવીરોક્તતાનું નિરૂપણ કર્યું છે ત્યારે તે વાત તો આપોઆપ સિદ્ધ થઇ જ જાય છે કે તેમાં આવતો ફલ-વિપાક પણ તેમના દ્વારા કહેવાયેલ છે, તો શા કારણે તેમાં અલગ રીતે મહાવીરોક્તતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે ?

ઉત્તર–શંકા બરાબર છે પણ તેનો ઉદ્દેશ કેવળ એટલો જ છે કે ફરીથી તેમાં જે તેમના દ્વારા કથિત હોવાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તેથી તેમાં પ્રાણી-વધમાં એકાન્તિક અશુભ ફલદાયકતા હોવાથી અત્યંત હેયતા પ્રગટ કરાઇ છે. એ જ વાત સૂત્રકાર આગળ આવતાં આ પદો દ્વારા સ્પષ્ટ કરે છે–"**एसो सो**" આગળ દર્શાવવામાં આવેલ સ્વરૂપવાળો તે "**पाणवहो**" પ્રાણવધ "**चण्डो**" ક્રોધજનક હોવાથી ચંડ છે, "**रुद्दो**" રૌદ્રરસ દ્વારા પ્રવર્તિત હોવાથી રૌદ્ર છે, "**खुद्दो**" અધમ લોકો દ્વારા આચરિત હોવાને કારણે ક્ષુદ્ર છે, "**साहसिओ**" અસમીક્ષ્યકારી લોકો દ્વારા કરાતો હોવાથી સાહસિક છે, "**अणोरिओ**" મ્લેચ્છ લોકો દ્વારા આચરિત હોવાથી અનાર્ય છે. "**निग्घिणो**" પ્રાણવધ કરનાર મનુષ્યને પાપ પ્રત્યે ઘૃણા થતી નથી. તેથી તે પ્રાણવધ પણ નિઘૃણરૂપ છે, "**निस्संसो**" ક્રૂર લોકો તેનું સેવન કરે છે તેથી તે નૃશંસરૂપ છે, "**महब्भओ**" તે કરતી વખતે કરનારને મહાન્ ભયનું કારણ તે બને છે તેથી તે મહા ભયરૂપ છે. "**पइभओ**" સઘળાં પ્રાણીઓને તે ભયના કારણરૂપ હોવાથી પ્રતિભયરૂપ છે. "**अइभओ**" મૃત્યુના ભયનો જનક હોવાથી તે અતિ ભયરૂપ છે. "**बीहणओ**" ભયનો ઉત્પાદક હોવાથી તે ભયાનક છે. "**तासणओ**" હૃદયમાં અકસ્માત ઉદ્વેગનો જનક હોવાથી તે ત્રાસનકરૂપ છે, "**अणज्जओ**" ન્યાયરહિત હોવાથી તે અન્યાય રૂપ છે, "**उव्वेयणओ**" જીવોમાં ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તે ઉદ્વેગકરૂપ રૂપ છે. "**णिरवयक्खो**" પર પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવાની અપેક્ષાથી રહિત

હોવાને કારણે તે નિરપેક્ષરૂપ છે "निद्धम्मो" શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મથી રહિત હોવાને કારણે નિર્ધર્મરૂપ છે. "निप्पिवासो" તેમાં અન્યનાં જીવન પ્રત્યે સ્નેહભાવ રહેતો નથી તેથી તે નિષ્પિપાસરૂપ છે. "निक्कलुणो" તેમાં દયાભાવનો તદ્દન અભાવ રહે છે તેથી તે નિષ્કરુણરૂપ છે. "निरयवासगमणनिधणो" નરક ગમન જ તેનું અંતિમ ફળ હોય છે, તે કારણે તે નિરયવાસગમનનિધનરૂપ છે "मोहमहब्भयपयट्ठओ" મોહરૂપ મહાભયનો તે પ્રવર્તક છે, તે કારણે તે મોહ મહાભય પ્રવર્ત્તક રૂપ છે. "मरणवेमणस्सो" મરણરૂપ કારણથી પ્રાણિઓમાં તેનાથી દૈન્યભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તે મરણવૈમનસ્ય રૂપ છે. તે કારણે તે પ્રાણવધનું જ્ઞ પરિજ્ઞાથી સ્વરૂપ જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો સર્વથા પરિત્યાગ કરવો જોઇએ. આ પ્રમાણે કહીને હવે સુધર્માસ્વામી જંબૂસ્વામીને કહે છે—"त्तिबेमि" હે જમ્બૂ! પ્રાણવધનું આ પૂર્વકથિત સ્વરૂપ નિરૂપણ તથા ચાર ગતિમાં ભ્રમણરૂપ તેનું ફળ મેં સાક્ષાત્ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર પાસે સાંભળેલ છે, અને તેમણે કહ્યા પ્રમાણે જ તે તમને કહ્યું છે. તેની અંદર મેં મારી પોતાની કલ્પનાનું કાંઇ પણ ઉમેર્યું નથી, કારણ કે પોતાની બુદ્ધિથી કલ્પના કરીને કહેવાથી શ્રુતજ્ઞાનનો અવિનય થાય છે તથા જ્યાં સુધી છદ્મસ્થ રહે છે ત્યાં સુધી જ્ઞાનનું પ્રમાણ પણ અપૂર્ણ હોય છે, તેથી પોતાનાથી પ્રતિપાદિત વસ્તુનું સ્વરૂપ યથાવત્ (જેવું હોય તેવું જ) પ્રતિપાદિત થઈ શકતું નથી, તેથી મેં આ જે પ્રવચનસ્વરૂપ કહ્યું છે તે ભગવાનદ્વારા જે પ્રમાણે પ્રરૂપિત છે તે પ્રમાણે જ કહ્યું છે. કહ્યું પણ છે—

"सुअणाणस्स अविणओ, परिहरणिज्जो सुहोहिलासीहिं ।
छउमत्थाणं दिट्ठी, पुण्णाणत्थि-त्ति सूइयं इइणा ॥१॥ इति ॥

સુખાભિલાષી જીવોનું કર્તવ્ય છે કે તેમણે શ્રુતજ્ઞાનનો અવિનય કરવાનું છોડી દેવું જોઇએ. છદ્મસ્થોની દૃષ્ટિ અપૂર્ણ રહે છે, એજ વાત "इति" પદ દ્વારા અહીં સૂચિત કરવામાં આવી છે. ॥ સૂ. ૪૭ ॥

આ રીતે હિંસાદિ પંચાસ્રવ દ્વારમાં પ્રાણવધ નામનું
પ્રથમ દ્વાર સમાપ્ત થયું.

બીજા દ્વારનો પ્રારંભ

પહેલા આસ્રવદ્વારનો અર્થ કહેવાઈ ગયો, હવે બીજા આસ્રવદ્વારનું વિવેચન શરૂ થાય છે. આ આસ્રવદ્વારનો આગળના આસ્રવદ્વાર સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ છે-આગળના આસ્રવદ્વારમાં સ્વરૂપ, નામ, કર્ત્તા, ફળ આદિનું નિરૂપણ કરીને આસ્રવદ્વારરૂપ પ્રાણવધનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. હવે તેના હેતુરૂપ હોવાથી, તથા "**यथोद्देशं निर्देशः**" ઉદ્દેશાનુસાર જ નિર્દેશ થાય છે તે નિયમાનુસાર ન્યાયયુક્ત હોવાથી આ બીજા આસ્રવદ્વારમાં અસત્ય વચનનું-તેનાં સ્વરૂપાદિનાં નિરૂપણ સહિત વિવેચન કરવામાં આવે છે. આં આસ્રવદ્વારનું પહેલું સૂત્ર આ છે—"**इह खलु जंबू**" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"**जंबू**" હે જમ્બૂ! "**इह**" આ જૈનશાસનમાં "**खलु**" ખરેખર, "**बिइयं च अलियवयणं**" બીજો આસ્રવ અલીક વચન-અસત્ય ભાષણ નામનો છે. તેનું પણ નીચે પ્રમાણેનાં પાંચ અંતર્દ્વારો દ્વારા, આગળના આસ્રવ દ્વારની જેમ જ, નિરૂપણ કરવામાં આવશે. (૧) આ અસત્ય વચનરૂપ આસ્રવદ્વાર કેવું છે? (૨) તેના કેટલા નામ છે? (૩) પ્રાણીઓ દ્વારા તે કયાં કયાં મંદ, તીવ્ર આદિ પરિણામોથી સેવાય છે? (૪) કેવા પ્રકારનાં નરકાદિરૂપ ફળ તેને આપે છે? (૫) તથા કયા કયા પાપી જીવ અસત્ય બોલે છે?

હવે સૂત્રકાર અનુક્રમે "**यादृशः**" આ દ્વારનો આધાર લઈને અસત્ય વચનનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે—"**लहुसगलहुचवलभणियं**" ગૌરવહીન સ્વભાવના જીવોથી પણ જે હીન છે-લઘુ છે, તેઓ 'લઘુસ્વક લઘુ' હીનમાં હીન ગણાય છે. એવા લઘુસ્વતક લઘુ દ્વારા તથા ચંચળ મનવાળા દ્વારા બોલવામાં આવતું

તે અસત્ય વચન " भयंकर " ભયંકર છે, "दुहकर" દુઃખ ઉત્પન્ન કરનારૂં છે, "अजसकर" અપકીર્તિ વધારનાર છે, "वेरकारगं" વૈરભાવ પેદા કરનાર છે, "रइ अरइ रागदोसमणसंकिलेसवियरणं" रइ—અસંયમમાર્ગમાં પ્રીતિ अरइ—અરતિ-સંયમ માર્ગમાં અપ્રીતિ, રાગ-વિષયો પ્રત્યે આસક્તિ, દોસ—પારકાનો દ્રોહ, અને મનસંકિલેસ મનમાં સંતાપ, આદિ દુર્ગુણો "वियरणं" દેનાર છે, " अलियं " નિષ્ફળ છે, " नियडिसातिजोगबहुलं " કરેલાં દુષ્કૃત્યોને છૂપાવવા માટે અનેક જાળરચના, તથા કયાંય પણ કોઇના ઉપર વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થવા ન દેવો, વગેરે બાબતોનો જેમાં વધારેમાં વધારે યોગ રહે છે એવા સ્વભાવવાળું, એટલે કે કપટ અને અવિશ્વાસથી ભરેલું હોય છે. " णीयजणणिसेवियं " તેનું સેવન જાતિ, કુળ અને સદ્‌ગુણોથી રહિત લોકો કરે છે. " निस्संसं "તે નૃશંસ—ક્રૂર છે, અથવા એ ભાષણની કોઇ પ્રશંસા કરતું નથી તે કારણે તે પ્રશંસા રહિત છે, " अप्प· च्चयकारगं " તે બોલનાર પ્રત્યેના અન્યના વિશ્વાસનુ નાશકર્ત્તા છે. " परमसाहु- गरहणिज्जं " પરમ સાધુ જે તીર્થંકર ગણધર આદિ છે, તેમના દ્વારા તે ગર્હં ણીય—નિંદનીય બતાવવામાં આવેલ છે. " परपीलाकारगं " તે વચનથી પરને પીડા થવા સિવાય બીજું કંઇપણ થતું નથી. " परमकिण्ह लेस्ससहियं " તેનું સેવન કરનારની લેશ્યા—આત્મપરિણતિ અત્યંત મલિન રહ્યા કરે છે- " दुग्गइ विणिवाय विवड्ढणं "નરક, નિગોદ આદિ દુર્ગતિયોમાં જીવને પાડવાને માટે તે વિશેષરૂપે વર્ધક હોય છે. " भवपुणब्भवकरं " તે અસત્ય બોલનાર જીવોને ફરી ફરીને સંસારમાં જન્મ લેવો પડે છે. " चिरपरिचियं " અનેક જન્મ જન્માંતરોથી તે પરિચિત રહે છે. એટલે કે જન્મ જન્માંતરોમાં તેના સંસ્કાર સાથે રહેતા હોવાને કારણે અનાદિ કાળથી લાગેલ મિથ્યાત્વ અવિરતિ આદિનો પ્રવાહ તૂટતો નથી. " अणुगयं" સમ્યગ્ જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી તે જીવની સાથે ભવપરંપરાનુગત હોય છે. " दुरंतं " તેનો વિપાક " परिणाम " ઘણો જ દારુણ હોય છે, તેથી તે જીવને માટે દુરન્ત દર્શાવાયું છે આ રીતે " बिइयं " આ બીજા અધર્મદ્વારનું 'कित्तियं " સૂત્રકારે તીર્થંકર પરંપરાએ કરેલ વર્ણન પ્રમા- ણેનું વર્ણન કર્યું છે. ॥ સૂ—૧ ॥

“ जारिसओ ” આ પ્રથમ દ્વારમાં મૃષાવાદ-અસત્ય વચન-નું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે. હવે સૂત્રકાર “ जंनामा ” એ પદોથી શરૂ થતા બીજા દ્વારમાં તેનાં કયાં કયાં નામો છે તે બતાવે છે-“ तस्स य णामाणि ’ ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ“-तस्स” આ બીજા આસ્રવદ્વારરૂપ મૃષાવાદનાં” “गोणाणि” ગુણાનુસાર “ तीसं ” ત્રીસ ‘ णामाणि” નામ “ हुंति ” છે. “ तं जहा ” તે આ પ્રમાણે છે.

“ अलियं १, संढं २, अणज्जं ३, मायामोसो४, असंतकं५, कूउकवडमवत्थुगं६, च, निरत्थयमवत्थयं७, च विद्देसगरहणिज्जं ८, अणज्जुकं ९, कक्कणा १० य, वंचणा ११ य, मिच्छापच्छाकडं १२ च, साइ १३, उस्सुत्तं१४, उक्कूलं १५ च, अट्टं १६, अब्भक्खणं १७ च किब्बिसं १८, वलयं १९, गहणं २० च, मम्मणं २१ च, नूमं २२, निरई २३, अप्पच्चओ २४, असंयमओ २५, असच्चसंघयणं २६, विविक्खो २७, उवहियं २८, उवहिअसुद्धं २९, अवलोवो ३० त्ति ” (૧) તે અસત્ય ભાષણ શુભ ફળોથી રહિત હોવાને કારણ “अलीक” ફળરહિત હોય છે તેથી તેનું નામ “ अलीक ” પડયું છે (૨) કપટી લોકો દ્વારા પોતનું કાર્ય સાધવા માટે તેનો પ્રયોગ કરાય છે, તેથી તેનું બીજું નામ “ शठ ” છે, (૩) અનાર્યજન દ્વારા તે બોલાય જે તેથી તેનું ત્રીજું નામ “अनार्य ” છે (૪) તે અસત્ય ભાષણ માયા પૂર્વક થાય છે તેથી તેનું ચોથું નામ “ मायामृषा ” છે. (૫) અસત્ય ભાષણમાં જે વિષયનું કથન કરાય છે તે યથાર્થ-સાચા સ્વરૂપે-કરાતું નથી તેથી તેનું પાંચમું નામ ‘असत्य” છે (૬) અન્યની વંચનાને માટે તેમાં ન્યૂનાધિક બોલવું પડે છે, અને તે બોલવાની શૈલી પણ જુદા જ પ્રકારની હોય છે, અને જે વસ્તુ તેમાં કહેવાય છે તે અવિદ્યમાન હોય છે, જેમ કે “ જગતનો કર્ત્તા ઇશ્વર છે ” તે પ્રમાણે કહેવું તે આ પ્રકારના આ પ્રકારના અસત્યને ‘ कूटकपटावस्तुक असत्य ” કહે છે. અહીં કૂટ, કપટ અને અવસ્તુક એ ત્રણે પદોથી સમાનાર્થકતા હોવાથી એક જ પદ રૂપે ગણવામાં આવેલ છે. (૭) તે ભાષણ સત્યાર્થ રહિત હોય છે તેથી તેનું નામ નિરર્થક છે તેમાં વાચ્ય અર્થ, સંબંધ રહિત હોય છે તેથી તેનું

નામ " अपार्थ " છે. (૮) તે વિદ્વેષથી પૂર્ણ હોવાથી ગર્હણીય–મહાપુરુષો દ્વારા નિંદ્ય-હોય છે, તેથી તેનું નામ " विद्वेष गर्हणीय " છે. (૯) તેમાં ભાવોની સરલતા હોતી નથી, એટલે કે તે સરળ સ્વભાવથી રહિત હોય છે, તેથી તેનું નામ " अनृजुक " છે." कल्कना " શબ્દનો અર્થ પાપ થાય છે. (૧૦) તે મૃષાવચન પ્રાણાતિપાતાદિરૂપ હોય છે, તેથી તેનું નામ " कल्कना " છે. (૧૧) તે અસત્ય વચન વડે અન્યની પ્રતારણા થાય છે, તેથી તેનું નામ " वंचना " છે (૧૨) મિથ્યા સમજીને સાધુ પુરુષ તેનો તિરસ્કાર કરે છે; તેથી તેનું નામ " मिथ्यापश्चात्कृत " છે (૧૩) "साति " શબ્દનો અર્થ 'અવિશ્વાસ' થાય છે, તેથી તેનું નામ " सांति " છે. (૧૪) વિરુદ્ધ અર્થનું તેમાં નિરૂપણ થાય છે, તેથી તેનું નામ " उत्सूत्र " છે. (૧૫) જીવને તે સન્માર્ગરૂપ કિનારેથી ભ્રષ્ટ કરે છે માટે તેનું :નામ " उत्कूल " છે (૧૬) તે આર્ત્તધ્યાનના હેતુરૂપ હોય છે, તેથી તેનું નામ " आर्त्त " છે. (૧૭) તેના દ્વારા અસત્–અવિદ્યમાન દોષોનું આરોપણ કરાય છે તેથી તેનું નામ " अभ्याख्यान " છે. (૧૮) તે પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોનું કારણ હોય છે, તેથી તેનું નામ " किल्विष " છે. (૧૯) વલયના જેવું તે કુટિલ હોય છે, તેથી તેનું નામ " वलय " છે. (૨૦) વનના જેવું તે ગહન હોય છે, તેથી તેનું નામ " गहन " છે. (૨૧) જેમ તોતડા વચનો બરાબર સમજી શકાતાં નથી એજ પ્રમાણે અસત્ય ભાષણમાં પણ વાસ્તવિકભાવ અસ્ફુટ–અસ્પષ્ટ રહ્યા કરે છે, તેથી તેનું નામ " मम्मण " છે (૨૨) જેમ ઢાંકણા વડે વસ્તુને ઢાંકી દેવાય છે, એ જ રીતે અસત્ય વચન પણ ગુણોને ઢાંકી દેનાર હોવાથી તેનું નામ 'नूम' છે. 'नूम' એટલે આચ્છાદન–આવરણ· (૨૩) અસત્ય ભાષણમાં બોલનાર પોતાની માયાને ઢાંકવાનો પ્રયાસ કરે છે, અથવા બીજાને ઢાંકી દેવાના ઉપાય રચે છે, તેથી તેનું નામ " निकृति " છે. (૨૪) કોઇ પણ સજ્જન પુરુષ અસત્ય વચન પર વિશ્વાસ મૂકતો નથી, તેથી તેનું નામ અપ્રત્યય " अविश्वास " છે, (૨૫) ન્યાયજ્ઞ પુરુષો

તેને માન્ય કરતા નથી–તેઓ તેનું કદી પણ સેવન કરતાં નથી, તેનું નામ "असंमत" (૨૬) તે અસત્ય વચન મૃષાવાદીઓનો ધર્મ છે, તેથી તેનું નામ "असत्यसंघात" છે (૨૭) સત્ય ભાષણનું તે વિપક્ષી–વિરૂદ્ધનું છે, તેથી તેનુ નામ "विपक्ष" છે. (૨૮) કપટોનું તે ધામ છે, તેથી તેનું નામ "औपधिक" છે· (૨૯) સાવદ્ય કર્મોથી તે સતત અપવિત્ર રહે છે, તેથી તેનું નામ, 'उप· ध्यशुद्ध" છે. 'उपधि' શબ્દનો અર્થ સાવદ્ય કર્મ છે, (૩૦) કાર્ય કરતી વ્ય– ક્તિ પણ તેના પ્રભાવની અસર નીચે આવી જઇને કહી દે છે કે "હું કંઇ કરતો નથી." આ રીતે તેના દ્વારા વસ્તુનું પ્રચ્છાદન થાય છે, તેથી તેનું નામ "अपलोप" છે. "बिइयस्स" આ રીતે બીજા અધર્મદ્વારના "इमाणि" પૂર્વોક્ત અલીક આદિ "तीसं नाम धेज्जाणि" ગુણાનુસાર ત્રીસ નામ છે. તથા "एवमाइयाणि" તે ઉપરાન્ત બીજાં પણ તે જ પ્રકારના "सावज्जस्स" પાપ યુક્ત આ "अलियस्स वयजोगस्स" અલીક–મૃષાવાદ–વચનયોગના "अणेगाइं" અનેક નામ પણ होंति" છે ॥ સૂ–૨ ॥

આ પ્રમાણે બીજા દ્વાર વડે તેનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર "जह यकओ –यथाकृतः" કયી રીતે તે કરાયા છે તે ત્રીજા દ્વારનું, તથા "जेविय करेंति पावा–येऽपि च कुर्वन्ति पापाः" કયા પાપી જીવો તેનું સેવન કરે છે, પાંચમાં દ્વારનું પ્રતિપાદન કરે છે–"तं च पुण वदंति" ઈત્યાદિ.

"तं च पुण अलियं केइ पावा वदंति" "असंजया" તે અસત્ય વચન પાપી લોકો જ બોલે છે બધા જીવો બોલતાં નથી, કારણ કે સજ્જનો તો તે અલીક વચનથી સદા દૂર રહે છે. અસત્ય ભાષણ કરનાર લોકો કેવાં હોય છે, તે વાતને સૂત્રકાર નીચે પ્રમાણેનાં વિશેષણો દ્વારા સમજાવે છે.

ટીકાર્થ–"असंजया" તેઓ અસંયત હોય છે–ઇન્દ્રિયો તેમને વશ હોતી નથી. "अविरया" અવિરત હોય છે–તેઓ પાપકર્મોથી નિવૃત્ત થતાં નથી, એટલે કે તેઓ પાપકર્મોમાં જ લીન રહે છે. "कवडकुटिलकडुयचटुलभावा" તેઓ કપટી હોવાથી કુટિલ–વક્ર, કટુક–અનિષ્ટ, અને ચટુલ–તૃષ્ણાથી ચંચળ વૃત્તિ-વાળા હોય છે, એટલે કે અસત્ય ભાષણ જનિત પાપના ઉદયથી ભાવી નરક નિગોદ અનંત દુઃખોને ભોગવનાર મનુષ્ય જ અસત્ય વચનો બોલ્યા કરે છે. "कुद्धा लुद्धा" તે ક્રોધી હોય છે તથા લોભી હોય છે. એટલે કે ક્રોધ અને લોભથી અસત્ય વચનો બોલે છે. એ જ પ્રમાણે મુગ્ધ આદિ વિશેષણોથી યુક્ત જે જીવો હોય છે, જેમનું પ્રાણવધના ૨૦મા પ્રકરણમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તે જીવો પણ અસત્ય બોલે છે. એટલે કે કેટલાક મુગ્ધ–મોહાધીન વૃત્તિ-વાળા અસત્ય બોલે છે. કેટલાક ક્રોધ, લોભ અને મોહ એ ત્રણેને વશ થઈને અસત્ય બોલે છે. કેટલાક લોકો ધનને માટે, કેટલાક ધર્મને માટે, કોઇ ઇન્દ્રિ–યોના ભોગોને નિમિત્તે, અને કોઈ કોઇ લોકો અર્થ, ધર્મ અને કામ, એ ત્રણેને નિમિત્તે અસત્ય બોલે છે. "भयाय" કેટલાક એવા જીવો પણ હોય છે કે જે બીજાને ભય પમાડવાને માટે અસત્ય બોલે છે. "भयाय" ની સંસ્કૃત છાયા "भयाच्च" પણ થાય છે. ત્યારે તેનો અર્થ એવો થાય છે કે કેટલાક જીવો ભયને કારણે પણ અસત્ય બોલે છે. "हस्सट्ठिया य" કેટલાક લોકો એવા પણ હોય છે. કે જેઓ મજાક–મશ્કરીમાં પણ અસત્ય બોલી નાખે છે, અથવા બીજાની મજાક કરવાને નિમિત્તે અસત્ય બોલવા મંડે છે. "सक्खी" ન્યાયા-લય આદિમાં બીજાની સાક્ષી આપનારા લોકો પણ અસત્ય બોલે છે. "चोरा" ચોરી કરનારા લોકો, જેલમાં જવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં અસત્ય બોલે છે.

એજ પ્રમાણે "चारभडा" જે ગુપ્તચરો-સી. આઇ. ડી હોય છે, ભટ-યોદ્ધા હોય છે, જે "खंडरक्खा" ખંડરક્ષક-રાજ્ય ભાગના દ્રવ્યને સંગ્રહ કરનાર હોય છે, જે "जियजूयकरा" જિતદ્યૂતકર-પ્રતિસ્પર્ધિ જુગારી દ્વારા પરાજિત થયેલ જુગારી હોય છે, "गहियगहणा" ગૃહીત ગ્રહણુ-ઘરેણાં રાખીને જે બીજા લોકોને વ્યાજે નાણાં ધીરનાર હોય છે, "कक्कगुरुगकारगा" કલ્ક ગુરુક કારક જે માયાચારી વચનો બોલનારા હોય છે-કપટી હોય છે, "वाणियगा" જે વ્યાપારી હોય છે, જે "कुलिंगी" કુતીર્થિક હોય છે, "उवहिया" જે ઔપધિક-માયાચારી હોય છે, તે અસત્ય બોલે છે. "कूडतूलतूलमाणी" જે ખોટાં ત્રાજવાં રાખે છે, માપવા તથા જોખવાનાં માપ વધારે કે ઓછા રાખે છે, "कूडकाहावणोवजीविया" નકલી રૂપીઆ, પૈસા આદિ બનાવીને જે લોકો પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે, "पडकारगा" જે વણુકર હોય છે, "कलाया" સોની હોય છે, "कारुइज्जा" કારીગર હોય છે, "वंचणपरा" ઠગ હોય છે, "चारिय" ગુપ્તચર હોય છે. "चाटुयार" ચાટુકાર-ખુશામતીયો હોય છે. "नगरगोत्तिय" નગરગુપ્તિક-કોટવાળ હોય છે, "परियारग" પરિચારક-સેવક તથા વિષય ભોગોના ગુલામ હોય છે, જે અસત્ય પક્ષને ગ્રહણુ કરનાર હોય છે," दुट्ठवाई" જે અસત્યપક્ષને ગ્રહણુ કરનાર હોય છે, "सूयग" સૂચક-ચુગલીખોર હોય છે, "अणबलभणिया" 'મારૂ ઋણુ ભરપાઇ કરો' તે પ્રમાણે જે દેણુદારને શાહુકાર કહે છે તે ઋણુબલ ભણિત દેણુદાર વ્યક્તિ, કહેનારના અભિપ્રાયને લક્ષિત કરીને પહેલેથીજ બોલી જનાર હોય છે, "पुव्वकालिय वयणदच्छा" પૂર્વે આપેલ વચનથી બંધાયેલો મનુષ્ય, "साहसिया" વિચાર્યા વિના બોલનાર મનુષ્ય, "लहुस्सगा" પોતાની જાતને તુચ્છ માનનાર મનુષ્યો, "असच्चा" સત્યથી વિમુખ રહેનાર મનુષ્યો, "गारविया" ઋદ્ધિ આદિના અભિમાનથી યુક્ત બનેલ મનુષ્યો, "असच्चट्ठावणा हि चित्ता" અસત્ય પદાર્થની જ પ્રરૂપણા કરનાર મનુષ્યો, "उच्चच्छंदा" આપ વડાઈ કરનાર લોકો, "अणिग्गहा" જેમની ઇન્દ્રિયો કાબૂમાં નથી તેવા લોકો, "अणियया-छंदेणं" નિયમ વિનાના મનુષ્યો-અનિયમિત લોકો, "मुक्कवाया" જેમ તેમ બોલનારા લોકો, અને "जे य" જે મનુષ્ય "अलियाहिं" અસત્ય ભાષણથી "अविरया" વિરતિ રહિત "भवंति" હોય છે, તે લોકો મનમાં આવે તેમ બોલી નાખે છે. તે રીતે બોલવાથી અસત્યભાષણનો દોષ લાગ્યા કરે છે।સૂ-૩।।

તથા—" अवरे नत्थिगवाइणो " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-"अवरे" તે પૂર્વોક્ત વ્યક્તિયોથી જુદાજ પ્રકારના 'नत्थिगवाइणो" જે નાસ્તિકવાદી છે-" પરલોક નથી " એ પ્રકારની જેમની માન્યતા છે એવાં, ફક્ત એક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુને જ માનનાર ચાર્વાકવાદી, તથા " वामलोगवाई " વામલોકવાદી-વામમાર્ગી, તેઓ સૃષ્ટિમાં રહેલ વસ્તુઓને અસત્ રૂપે પ્રતિપાદિત કરે છે તેઓ " भणंति " કહે છે કે " नत्थि जीवो " સુખ દુઃખ આદિ અવસ્થાઓના ભોકતા જીવ નામનો કોઈ પદાર્થ નથી, કારણુ કે તે સિદ્ધ કરવા માટેના પ્રમાણોનો અભાવ છે. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ તેનું સાધક તે કારણે હોતું નથી કે ચક્ષુ આદિ જે ઈન્દ્રિયો છે તે તેને પોતાના વિષય રૂપ બનાવી શકતી નથી. અનુમાનથી તેને ગ્રહણુ કરી શકાતું નથી કારણુ કે અનુમાનમાં સાધ્ય સાધનની વ્યાપ્તિનું અને પક્ષધર્મતા આદિનું ગ્રહણુ થવું આવશ્યક હોય છે, તેના વગર અનુમાન થતું નથી. જો તે વિષયમાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ જ પ્રવૃત્ત હોતું નથી તો સાધ્ય સાધનની વ્યાપ્તિનો ગ્રાહક ત્યાં તે કેવી રીતે થઇ શકે ! મહાનસ આદિમાં સાધ્ય સાધનની વ્યાપ્તિ પહેલાં પ્રત્યક્ષ રીતે ગ્રહણુ કરી લીધા પછી તો અનુમાન કરનાર પર્વત આદિમાં અગ્નિનું અનુમાન કરે છે. આગમોનું પ્રમાણુ આપીને પણુ " જીવ છે " તે વાત કહી શકાય તેમ નથી, કારણુ કે આગમોમાં એક મતતા નથી· પરસ્પરથી વિરુદ્ધ અર્થનું-એક બીજાથી વિરોધી તત્ત્વનું-તેઓ વર્ણન-પ્રતિપાદન કરે છે, તે કારણે તેમનામાં પ્રમાણભૂતતા નથી. ઉપમાન પ્રમાણુની અહીં પ્રવૃત્તિ તે કારણે થઇ શકતી નથી કે જો " जीव " પદાર્થ જ અસત્ હોય તો તે ઉપમેય કેવી રીતે થઇ શકે ! આ રીતે જીવ નામના પદાર્થની અસિદ્ધિ થતાં " न जाइ इह परे वा लोए " કોઈ પણુ આ મનુષ્ય લોકમાં અથવા બીજા દેવાદિ લોકમાં જતું નથી, અને " नय किंचि वि फुसइ पुण्णपावं " તે પુણ્ય અને પાપ રૂપ કર્મોને સ્પર્શતો નથી, એટલે કે-

જો જીવ નામનો કોઈ પદાર્થ જ ન હોય તો તે મરીને પોતાના પુન્ય પાપ-કર્મો પ્રમાણે મનુષ્ય લોકમાં અથવા દેવાદિ લોકમાં જન્મે છે. તે કથન અસત્ય ઠરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જો જીવનું અસ્તિત્વ ન હોય તો તેના "**नत्थि फलं सुकयदुक्कयाणं**" શુભ અને અશુભ કર્મોનો બંધ બંધાતો નથી. જો શુભાશુભ કર્મોનો બંધ જ બંધાતો ન હોય તો તેના ફળનો પણ અભાવ જ હોય. તથા "**पंचमहाभूइयं सरीरं भासंति**" આ જે શરીર છે તે પૃથિવી, અપ્ (જળ), તેજ, વાયુ અને આકાશ, એ પાંચ ભૂત સ્વરૂપ છે. "**हेवागजोगजुत्तं**" પાંચ ભૂતોનો આ પારસ્પરિક સંબંધ અથવા વિયોગ સ્વભાવથી જ થયા કરે છે. તેમાં આત્મા કે કર્મ કારણરૂપ નથી.

"**केई पंचेय खंधे भणंति**" કેટલાક વાદમાં માનનારા-બૌદ્ધ સિદ્ધાન્ત મતાનુયાયી એવું કહે છે કે (૧) રૂપ, (૨) વેદના, (૩) વિજ્ઞાન, (૪) સંજ્ઞા અને (૫) સંસ્કાર એ પાંચ સ્કંધ છે. (૧) પૃથિવ્યાદિક અને રૂપાદિક તે રૂપસ્કંધ છે, (૨) સુખ, દુઃખ અને સુખદુઃખ એ ત્રણ પ્રકારનો વેદના સ્કંધ છે. (૩) ઉપાદિકોના વિજ્ઞાન સ્વરૂપ વિજ્ઞાનસ્કંધ છે. (૪) આ અમુક છે—આ દેવદત્ત છે, ઇત્યાદિ રીતે જે સંજ્ઞાઓનું ગ્રહણ થાય છે તે સંજ્ઞા સ્કંધ છે. (૫) પુન્ય અપુન્ય આદિ રૂપ જે ધર્મસમુદાય છે તે સંસ્કારસ્કંધ છે. એ પાંચ સ્કંધ જ છે, તે ભિન્ન આત્મા નામનો કોઈ સ્વતંત્ર પદાર્થ જ નથી, એ પ્રકારનું બૌદ્ધોનું મંતવ્ય છે. "**मणं च मणजीविया वयंति**" જે મનને જ આત્મા માને છે તે મનોજીવિક કહેવાય છે. તથા "**वाऊ जीवोत्ति एवमाहंसु**" કોઈ કોઈ ઉચ્છ્વાસ આદિ રૂપ વાયુ જ જીવ છે તેમ માને છે, તેમનું કહેવું એવું છે કે પ્રાણવાયુથી જ સમસ્ત ક્રિયાઓ ચાલ્યા કરે છે, તેના વિના ચલતી નથી, તેથી પ્રાણવાયુ જ જીવે છે. "**सरीरं साइयं सनिधणं**" શરીરને જ જે જીવ માનનારા છે તેમનું એવું કહેવું છે કે તે ઉત્પત્તિવાળું હોવાથી સાદિ (આદિ સહિતનું) છે અને અન્તવાળું હોવાથી વિનાશ યુક્ત (સાન્ત) છે. "**इह भवे एगे भवे**" આ જન્મમાં જે તેનો જન્મ છે, તે જ તેનો ભવ છે, તે ઉપરાંત બીજો કોઈ પણ તેનો ભવ—જન્મ નથી, કારણ કે "**तस्स विप्पणासम्मि सव्वणासोत्ति**" જ્યારે આ શરીરનો નાશ થાય છે ત્યારે આ જીવનો પણ સર્વનાશ થઇ જાય છે—પછી તેનું અસ્તિત્વ જ રહેતું નથી, શુભ અને અશુભ કર્મ જેવું કંઇ પણ રહેતું નથી "**एवं**" આ રીતે નાસ્તિક વાદીથી લઈ ને શરીરને જ જીવમાનનાર તે બધાને "**मुसावाई**" મૃષાવાદી "**जंपंति**" કહે છે. એટલે કે તે બધા અસત્ય વદનાર છે. ॥ સૂ-૪॥

વળી—" तम्हा दाणवयपोसहाणं " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ-આત્મા શુભાશુભ કર્મ અને તેમનાં ફળ તે બધુય નથી " तम्हा " તેથી " दाणवयपोसहाणं " દાન–અભયદાન, સુપાત્રાદાન આદિ, વ્રત–પ્રાણાતિપાત વિરમણુ આદિ " पोसह " પૌષધ-આઠમ, ચૌદશ, પૂનમ, અમાસ આદિ આહાર આદિના પરિત્યાગ પૂર્વકનું એક અનુષ્ઠાન કહ્યું છે કે—

" आहार, तनुसत्कारा–ऽब्रह्म–सावद्यकर्मणाम् ।
त्यागः पर्वचतुष्टयां, तद्विदुः पौषधव्रतम् ॥ १ "

એ ચાર પર્વદિનોમાં આહાર, શરીર સંસ્કાર અને અબ્રહ્મચર્ય આદિ સાવદ્ય કર્મોનો ત્યાગ કરાય છે. તે વ્રતનું નામ પૌષધવ્રત છે ।।૧।।

તેનું તથા " तवसंजमबंभचेरकल्लाणमाइयाणं " કલ્યાણકારી અનશન આદિ બાર પ્રકારનાં બાહ્ય અને આંતરિક તપનું, સાવદ્ય અનુષ્ઠાનથી વિરતિ ધારણ કરવા રૂપ સત્તર પ્રકારના સંયમનું, તથા કામસેવન કરવાના પરિત્યાગ-રૂપ બ્રહ્મચર્યનું " नत्थि फलं " કર્મક્ષય અને સુગતિ ગમનાદિરૂપ કોઇ પણ " नत्थिफलं " ફળ હોતું નથી. એજ પ્રમાણે " न वि य पाणवहे अलियवयणं " પ્રાણુવધ કરતા, તથા અસત્ય બોલતા પણ કોઈ અશુદ્ધ ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. " न चेव चोरिक्ककरणं परदारसेवणं वा " ચોરી કરવાથી, તથા પરસ્ત્રી સેવન કરવાથી પણ જીવોને કોઇ પાપ લાગતું નથી, કારણ કે પાપરૂપ કોઇ વસ્તુ જ નથી. તથા " सपरिग्गहपावकम्मकरणंपि नत्थि " પરિગ્રહરૂપ પાપકર્મ જેવું પણ કંઇ નથી, એટલે કે પાપકર્મનુ અનુષ્ઠાન દોષપાત્ર નથી. " किं च नेरइयतिरिक्खमणुयजोणी नत्थि " નરકયોનિ, તિર્યંચયોનિ અને મનુષ્યયોનિ, એ કર્મકૃત નથી પણ સ્વાભાવિક છે. તેથી જગતમાં આ જે વિચિત્રતા નજરે પડે છે તે સ્વાભાવિક છે કર્મજનિત નથી. કહ્યું પણ છે—

" कण्टकस्य च तीक्ष्णत्वं, मयूरस्य विचित्रता ।
वर्णाश्च ताम्रचूडानां, स्वभावेन भवन्ति हि ॥ १ ॥ "

કાંટાની તીક્ષ્ણતા, મોરની વિચિત્રતા, અને કૂકડાની વિચિત્રવર્ણતા, ને સઘળું સ્વભાવથી જ બનેછે. ।।૧।।

આ પ્રકારનું તે સ્વભાવવાદીઓનું કથન મૃષાવાદરૂપ તે કારણે છે કે તેમના મત પ્રમાણે સ્વભાવ અને જીવ એ કોઇ ભિન્ન ભિન્ન પદાર્થ નથી, પણ એક-

રૂપ જ છે, તથા પ્રાણાતિપાત આદિ અને પ્રાણાતિપાત આદિ વડે ઉપાર્જિત કર્મ એ બધુ સ્વભાવરૂપ છે. આ રીતે બધામાં સ્વભાવરૂપતા માની લેવામાં આવે તો તે પ્રાણાતિપાત આદિમાં જીવરૂપતાની પ્રસક્તિ આવી જાય છે, કારણ કે સૌમાં એક સ્વભાવરૂપતાનો સદ્‌ભાવ જણાય છે. આમ હોય તો કોઇ એકમાં પણ કાર્યકારણ ભાવનું નિરૂપણ અસંભવિત બની જાય છે, એ રીતે તો નરકાદિરૂપ વિચિત્રતા નકામી ઠરે છે, પણ વિચાર કરવામાં આવે તો તે વિચિત્રતા નકામી તો નથી. જો તેને નકામી માનવામાં આવે તો પદાર્થોમાં ઘટ–ઘડો, પટ આદિરૂપ જે વિચિત્રતા છે તેને પણ અથવા ઘટ પટ આદિ જે પદાર્થો છે તેમને પણ નકામા માનવા પડશે, પણ તે બધા નિષ્કારણ–નકામા–નથી, સકારણક છે. આ રીતે સકારણક હોવા છતાં પણ તેને નિષ્કારણક કહેવી તે અસત્યભાષણ જ છે. અને તે વાત ઉપર સમજાવ્યા પ્રમાણે સ્પષ્ટ જ છે. એ જ પ્રમાણે "**न देवलोगो वा अत्थि**" દેવલોક નથી, "**न य अत्थि सिद्धिगमणं**" સિદ્ધિસ્થાનમાં ગમન કરવાનું નથી, "**अम्मापियरो नत्थि**" માતા પિતા પણ નથી,–ઉત્પત્તિમાત્ર કારણતાને લઇને માતૃત્વ પિતૃત્વની કલ્પના યોગ્ય નથી કારણ કે સ્વભાવથી જ જે ઇચ્છે છે તે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે–તેમાં કોઈ કારણ વિશેષના નિયમનું મહત્વ નથી. જો એવી વાત માની લેવામાં આવે તો પછી ચેતન મનુષ્ય આદિથી ચેતન જૂં માકડ આદિ ઉત્પન્ન થતા જોવામાં આવે છે, ચેતનથી અચેતન મૂત્ર, મળ આદિ ઉત્પન્ન થતાં જોવામાં આવે છે, અચેતન કાષ્ઠમાંથી ચેતન કીડા આદિ ઉત્પન્ન થતા જોવામાં આવે છે, અચેતન કાષ્ઠમાંથી અચેતન લાકડાનો વહેર આદિ થતા જોવામાં આવે છે. તે બધું કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય ? કારણ કે અચેતનને ચેતનના પ્રત્યે કારણતા હોતી નથી અને ચેતનને અચેતનના પ્રત્યે કારણતા હોતી નથી, તેથી ઉત્પન્ન થતા પદાર્થોમાં કેવળ જન્ય જનક સંબંધ જ સાપેક્ષ થાય છે-માતૃત્વ પિતૃત્વ આદિ વિશિષ્ટ સંબંધ નહીં. તે પ્રકારના કથનમાં પણ મૃષાવાદિતા એ રીતે આવે છે. જો કે જન્ય

જનક ભાવ જો કે સમસ્ત પદાર્થોમાં તૂલ્યરૂપે છે. છતાં પણ માતૃત્વ પિતૃત્વ સંબંધ માતા પિતામાં અત્યંત હિતનો સાધક–કર્ત્તા હોવાથી એક વિશિષ્ટ સંબંધ છે. સ્વભાવવાદનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર નિયતિવાદનું નિરૂપણ કરે છે—"न वि अत्थि पुरिसक्कारो" સઘળાં કર્મોની સફળતા એક માત્ર ભાગ્યને જ આધીન હોય છે, તેથી ઉદ્યોગ નામની કોઈ વસ્તુ નથી જો ઉદ્યોગને સુખાદિની પ્રાપ્તિનુ સાધન માનવામાં આવે તો દુનિયામાં કોઈ જીવ દુઃખી હોવો જોઈએ નહીં, પણ એવી પરિસ્થિતિ હોતી નથી–અનેક ઉદ્યોગી જીવો પણ દુઃખી દેખાય છે, તેથી પુરૂષાર્થ, અર્થસાધક નથી. ભાગ્ય જ અર્થસાધક છે એવો મત ધરાવતો નિયતિવાદ પણ એ કારણે મૃષાવાદ છે કે આપણી નજર સમક્ષ મૂકેલું ભોજન પણ જ્યાં સુધી હાથ વડે ઉદ્યોગ – પુરૂષાર્થ ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી મોંમાં જતું નથી. તે કારણે જંતૂઓમાં પણ પોતાના ભોજન માટેના પદાર્થો લાવવાના પુરૂષાર્થની પ્રવૃત્તિ જોવા મળે છે. આ પ્રમાણે જંતૂઓમાં પણ પ્રસિદ્ધ પુરૂષાર્થનું આરોપણ કર્યા પછી પ્રમાણાતીત નિયતિવાદ કેવી રીતે સ્વીકાર્ય બની શકે ? પુરૂષાર્થનો ત્યાગ કરીને તેની સ્વીકૃતિ કરવામાં તો મૃષાવાદિતા જ રહેલ છે. "पच्चक्खाणमवि नत्थि" સાવદ્ય કર્મો–પાપકર્મોથી નિવૃત્ત થવું તેનું નામ પ્રત્યાખ્યાન છે. એમ કહેવું કે ધર્મના અભાવે ધર્મના સાધનરૂપ પ્રત્યાખ્યાનનો પણ અભાવ છે. એવું કથન પણ તે કારણે મૃષાવાદરૂપ છે કે તેમાં સર્વજ્ઞનાં વચનોનો વિરોધ થાય છે તથા "न वि अत्थि कालमच्चू य" આ પ્રકારની માન્યતા કે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાળ નથી, મરણ પણ નથી, અથવા આયુ કર્મના સમૂહનો ક્ષય થવાનો અવસર આવે તો પણ મરણ થતું નથી, "अरिहंता चक्कवट्टी, बलदेवा वासुदेवा नत्थि" પ્રમાણના અભાવે, અર્હન્ત–તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, બળદેવ, વાસુદેવ વગેરે કોઈ પણ થયાં નથી અને "नेवत्थि केइरिसओ" ગૌતમ આદિ ઋષિ થયાં નથી, કારણ કે–શમ, દમ સંયમ આદિ અનુષ્ઠાનોમાં પરાયણ હોય તે જ વ્યક્તિને ઋષિ

કહેવાય છે, પણ શમ, દમ આદિ જ જો વાસ્તવિક ન હોય તો તેનું અનુ-ષ્ઠાન કરનારમાં ઋષિત્વની સિદ્ધિ કેવી રીતે સંભવી શકે છે—એ તો મૃષાવાદ રૂપ જ છે—સત્ય નથી, કારણ કે શાસ્ત્રાધ્યયન, શિષ્યશિક્ષા આદિનો જે પ્રવાહ અનાદિકાળથી પરંપરા રૂપે ચાલ્યો આવે છે તે જો તીર્થંકર આદિ થયાં ન હોત તો ઉચ્છેદ—નાશ પામ્યો હોત. એ જ પ્રમાણે "**धम्माधम्मफलं वि न अत्थि किंचि—बहुयं वा थोवं वा**" બીજી આ પ્રકારની માન્યતા કે "ધર્મનું ફળ સ્વર્ગાદિની પ્રાપ્તિ અને અધર્મનું ફળ નરકાદિથી પ્રાપ્તિ તે થોડા કે વધારે પ્રમાણમાં અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી, કારણ કે ધર્મ અને અધર્મ અપ્રત્યક્ષભૂત છે તેથી તેમનામાં વસ્તુત્વ—અર્થ ક્રિયા કારિત્વનો અભાવ છે. "**तम्हा**" તેથી જો પુન્યપાપ આદિ કોઇ વસ્તુભૂત પદાર્થ છે જ નહીં "**एवं जाणिऊण**" એવું સમજીને '**जहा**" જે કોઈ પણ પ્રકારે "**सुबहु इंदियाणुकूलेसु**" ઇન્દ્રિ-યોને અત્યન્ત પ્રિય લાગે તેવા "**सव्वविसएसु**" શબ્દાદિ સઘળા વિષયોમાં "**वट्टेह**" ઇચ્છાનુસાર પ્રવૃત્તિ કર્યા કરવી જોઇએ. "**नत्थि काइकिरिया अकि-रिया वा**" શાસ્ત્રોક્ત અનુષ્ઠાનરૂપ કોઈ ક્રિયા સત્ ક્રિયા નથી, કે સાવદ્યકર્માનુષ્ઠાન રૂપ કોઈ અક્રિયા અસત્ક્રિયા નથી, તે તો કેવળ આસ્તિકવાદીઓની ખાલી કલ્પ-નાઓ જ છે. તેમાં કોઇ પણ વાસ્તવિકતા નથી" "**नत्थियवाइणो वाम-लोगवाई**" નાસ્તિકવાદી અને વામલોકવાદી "**एवं भणंति**" તે આ પ્રમાણે કહે છે, તે તેમનું કથન મૃષાવાદ છે ॥ સૂ—૫ ॥

વળી કહે છે—"**इमं पि बिइयं**" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—નીચે પ્રમાણેનું "**इमं पि बिइय**" બીજું કુદર્શન કે જે "**असब्भाव-वाइणो**" અસદ્ભાવવાદી તથા "**मूढा**" મૂઢ લોકો "**पण्णवेंति**" પ્રરૂપિત કરે

છે. તે મૃષાવાદરૂપ દર્શન આ પ્રમાણેનું છે-“ **लोगो अंडकाओ संभूओ** ” આ પૃથ્વી, અપ્, તેજ વાયુ, વનસ્પતિ, તિર્યંચ, મનુષ્ય, દેવ અને નારકરૂપ લોકો ઇંડામાંથી ઉત્પન્ન થયા છે. ઇંડાંમાંથી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થયેલ માનનારની આ પ્રકારની માન્યતા છે-આ લોકો પહેલાં, પૃથિવી આદિ પાંચ ભૂતોથી રહિત હતો. અને ફક્ત જળમય જ હતો તેમાં એક ચિરકાળથી ભીનું ઇંડું પડેલું હતું જ્યારે તે ફાટયું ત્યારે તેના બે ટુકડા થયા-એક ટુકડો તે પૃથિવીરૂપ થયો અને બીજો ટૂકડો આકાશરૂપ થયો. પૃથિવીરૂપ ટુકડામાં મનુષ્ય, તિર્યંચ, નારક આદિ રૂપ તથા આકાશ રૂપ ટુકડામાં સુર અસુર આદિ રૂપ સમસ્ત સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ ગઇ. આ રીતે ઇંડામાંથી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થયાનું તેઓ દર્શાવે છે. “ **सयंभुणा सयं च निम्मिओ** ” કોઇ કોઇ એવું પણ કહે છે કે આ જે જગત નજરે પડે છે તે ઉત્પત્તિ પહેલાં પૃથિવી આદિ પાંચ ભૂતોથી રહિત હતું. તેમાં સ્થાવર, જંગમ અમર, નર, ગંધર્વ, યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર ગરુડ, મહોરગ, આદિ સમસ્ત વિવિધ ભેદનું અસ્તિત્વ ન હતું. તે તો કેવળ અંધકારથી છવાયેલ સાગર સ્વરૂપ હતું. તેમાં તપસ્યા કરતા વિષ્ણું ભગવાનની નાભિમાંથી એક કમળ પેદા થયું તે કમળમાં બ્રહ્માજીએ જન્મ લીધો, તેમણે સુર, અસુર, મનુષ્ય, તિર્યંચ, સ્થાવર આદિ અનેક જીવોના ભેદ પ્રભેદથી યુક્ત આ જગત રચ્યું. આ પ્રકારની અસદ્ભાવવાદીઓની તે બંને પ્રકારની માન્યતાઓ ભ્રાન્તજ્ઞાનીઓ દ્વારા નિરૂપિત થયેલ હોવાથી મૃષાવાદ રૂપ જ છે. ॥ સૂ-૫ ॥

હજી પણ એ વિષે જે કહે છે.—'**पयावइणा**' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—"**पयावइणा इस्सरेण य कयत्ति केइ**" કેટલાક લોકો એવું માને છે કે આ જગત પ્રજાપતિ-બ્રહ્માએ બનાવ્યું છે. કેટલાક કહે છે કે આ જગત ઈશ્વરે બનાવ્યું છે, તો તે પ્રકારની માન્યતામાં મૃષાવાદ-અસત્ય દોષ પ્રમાણબાધિત હોવાને કારણે આવે છે. તથા જે નૈયાયિકો એવું કહે છે કે આ જગત ઈશ્વરે બનાવ્યું છે. કારણ કે તે ઘટાદિના જેવું કાર્ય છે, "**क्षित्यङ्कुरादिकं कर्त्तृजन्यं कार्यत्वात् घटवत्**" તો કાર્યત્વરૂપ હેતુમાં બુદ્‌બુદ્ આદિ દ્વારા અનૈકાન્તિક દોષ આવે છે, તેથી તેમનું તે કથન અસત્ય રૂપ સિદ્ધ થાય છે. "**एवं विण्हुमयं कसिणमेव य जगंति केइ**" એ જ પ્રમાણે આ સમસ્ત જગત વિષ્ણુમય છે એવું પણ કેટલાક લોકો કહે છે, કારણ કે તેમની એવી માન્યતા છે કે-

"जले विष्णुः स्थले विष्णुः विष्णुः पर्वतमस्तके ।
ज्वालामालाकुले विष्णुः, सर्वं विष्णुमयं जगत् ॥ १ ॥

જળમાં વિષ્ણુ છે, સ્થળમાં વિષ્ણુ છે, પર્વતનાં શિખરપર વિષ્ણુ છે, અગ્નિમાં વિષ્ણુ છે. મતલબ એ કે આ સમસ્ત જગત વિષ્ણુમય ॥૧॥

આ માન્યતા પણ અસત્ય છે કારણ કે આ માન્યતાને સત્યરૂપે સિદ્ધ કરવાને માટે કોઈ પણ પ્રમાણ નથી. જો સમસ્ત જગતને કેવળ વિષ્ણુમય જ માની લેવામાં આવે તો તેમાં માતા પિતા આદિ રૂપ જે વ્યવહાર છે તેનું ખંડન થાય છે. "**एवमेगे वदंति मोसं एगो आया**" એ જ પ્રમાણે વેદાન્તીઓનું આ પ્રકારનું જે કથન છે કે "આત્મા એક જ જે-જગત મિથ્યા છે- "**ब्रह्मसत्यं जगन्मिथ्या**" કહ્યું પણ છે-

"एक एव हि भूतात्मा, भूते भूते व्यवस्थितः।
एकधा बहुधा चैव, दृश्यते जलचन्द्रवत्" ॥ १ ॥ इति ।

પ્રત્યેક પ્રાણીમાં એક જ ભૂતાત્મા રહેલ છે. તે જ જલચન્દ્રની જેમ એક રૂપે કે અનેકરૂપે દેખાય છે ॥૧॥

તે કથન પણ મિથ્યારૂપ જ છે, કારણ કે તેને સત્ય માનવામાં આવે તો સમસ્ત જગતમાં નજરે પડતો મૂળભૂત ભેદવાળો ધર્મ અધર્મ આદિનો જે વ્યવહાર થાય છે તેનું ખંડન થવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે. એ જ રીતે આત્માને એકાન્તરૂપે અકર્ત્તા માનનાર સાંખ્ય મતવાદીઓની એવી માન્યતા છે કે "**अकारगो वेदगोय**" આ આત્મા પુન્ય પાપ આદિનો કર્ત્તા નથી, અને તેમનાં ફળરૂપ સુખ દુઃખ આદિનો "[1]**प्रतिबिम्बोदय न्यायथी**" ભોકતા છે. તથા કોઇ કોઈ લોકો કહે છે કે "**सुकयस्स दुक्कयस्स य सव्वहा सव्वहिं कारणाणि य करणाणि**" પુન્ય અને પાપના સર્વ પ્રકારનો કર્તા સર્વકાળે આત્મા નહીં પણ ચક્ષુ આદિ ઈન્દ્રિયો છે. તેમની તે માન્યતા અસત્ય છે, કારણ કે સંસારી આત્મા કેટલાક પ્રમાણમાં મૂર્તિક છે અને પરિણામી છે, તેથી તેમાં કર્તૃત્વ અને

૧પ્રતિબિમ્બોદય ન્યાયનું તાત્પર્ય એ છે કે જેમ સ્ફટિક મણીની સાથે જે રંગનો સંયોગ થશે, એવા જ રંગનો સ્ફટિક મણી દેખાશે.

ભોકતૃત્વ આવી જાય છે. સર્વથા અમૂર્ત્તિક આત્મામાં તે બનતું નથી, "**णिच्चो**" કોઈ કોઇ મતવાળા આત્માને સર્વથા નિત્ય માને છે આત્માને એ રીતે નિત્ય માનવું તે સત્ય નથી, કારણ કે આત્માને સર્વથા નિત્ય માનવામાં આવે તો સુખ દુઃખ અને બંધ મોક્ષ આદિનો અભાવ હોવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે- "**निक्किओ**" કોઇ કોઇ લોકો આત્માને એ કારણે નિષ્ક્રિય માને છે કે આત્મા વ્યાપક છે. અને જે વ્યાપક હોય તેમાં અવકાશનો અભાવ હોવાથી ગમનાગમનરૂપ ક્રિયાઓ થઈ શકતી નથી. તે માન્યતા પણ મૃષાવાદરૂપ જ છે કારણ કે આત્મા શરીરમાં જ હોય છે અન્યત્ર હોતો નથી. "**निग्गुणो**" તથા "આ આત્મા સત્ત્વ, રજ અને તમોગુણથી રહિત છે" એવી માન્યતા "**अणुवलेवओ**" તથા કમળ પત્ર પર રહેલા પાણીના બિંદુથી કમળ પત્ર જેમ અલિપ્ત કહે છે, તેમ આત્મા પણ તે તત્ત્વોથી નિર્લેપ રહે છે. તે માન્યતા પણ મૃષાવાદ છે. સાંખ્યોની એવી માન્યતા છે કે સત્ત્વ, રજ અને તમોગુણની સામ્યાવસ્થાનું નામ પ્રકૃતિ છે. એ પ્રકૃતિ જ કરનાર હોવાથી કર્ત્રી છે-પ્રકૃતિ દ્વારા કરાયેલ કાર્યોને જાણનાર પુરુષ

આત્માતો કમળપત્ર સમાન નિર્લિપ્ત છે. તેથી જ કહ્યું છે કે " **अकर्त्ता निर्गुणो भोक्ता आत्मा कपिलदर्शने** " તે પણ યુક્તિયુક્ત નથી, કારણ કે આત્માને સર્વથા નિર્ગુણ માનવામાં આવે તો તેમાં ચેતનત્વ ગુણનો પણ અભાવ હોવાથી અચેતનત્વનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે, પણ એમ તો ત્યાં માનેલ નથી, કારણ કે આત્માને ચેતનગુણ સ્વરૂપ સ્વીકાર્યો છે. તથા કમલપત્ર પર રહેલ જળબિન્દુથી અલિપ્ત કમળ જેવો તેને માનવામાં આવે તો તેની બદ્ધ-સંસારી અને મુક્ત એ બે અવસ્થાએ। જે હોય છે તેની વ્યાવસ્થાનું ખંડન થશે. ॥ સૂ-૬॥

તથા—" **अवि य** " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–"अवि य एं असब्भावं आहंसु" આ પ્રમાણે જ અસદ્ભાવ કહેવાયો છે કે ' जंपि किंचि एहिं जीवलोगे सुकयं वा दुक्कयं वा दीसइ " આ જીવલોકમાં જે કોઈ પણ સુકૃત અથવા સુકૃતના ફળરૂપ સુખ, દુષ્કૃત અથવા દુષ્કૃતના ફળરૂપ દુઃખ નજરે પડે છે તે બધા " जइच्छाए वा " અકસ્માત્ કાકતાલીય ન્યાયે અવિતર્કિત જ ઉત્પન્ન થઇ જાય છે જેમ ઉડતો કાગડો તાડના ઝાડની નીચે આવે અને આવતાં જ તેના ઉપર તાડનું ફળ પડયું, તો તેના તે પતનમાં કાગડાએ એવો વિચાર કર્યો ન હતો કે મારા ઉપર તાડનું ફળ પડે અને તાડના ફળે પણ એવો વિચાર કર્યો ન હતો કે કાગડો આવતાં જ હું તેના ઉપર પડું પણ તેનું તે પતન અવિતર્કિત જ થયું હોય છે, એ જ પ્રકારે સુખ દુઃખ આદિ જે કંઇ થાય છે તે બધું અવિતર્કિત જ થયા કરે છે તેમાં કર્તાની વિશેષબુદ્ધિ કારણરૂપ નથી. તો એવી માન્યતા પણ અસત્ય જ છે કારણ કે સૃષ્ટિમાં એવી જે વ્યવસ્થા ચાલી રહી છે કે " તે આનું કારણ છે, તે આનું કાર્ય છે " એ બધાનું તે માન્યતાથી ખંડન થઈ જશે. જુવો જેને તેલ

જોઈતું હોય તે તલને જ ગ્રહણ કરશે, દહીંની ઇચ્છાવાળો દૂધને અને દૂધની ઇચ્છાવાળો ગાયને ગ્રહણ કરશે. તે પ્રમાણે થવાનું કારણ શું છે? કારણ એ જ છે કે તલ આદિ પોત પોતાના કાર્યને માટે કારણરૂપ-ઉપયોગી છે

હવે સ્વભાવવાદીનું સ્વરૂપ કહે છે—“ सहावेण वावि ” ઇત્યાદિ

સ્વભાવવાદીનું એવું કહેવું છે કે જગતમાં જે કંઇ થાય છે તે સ્વભાવથી જ થાય છે, કહ્યું પણ છે-

“ कः कण्टकानां प्रकरोति तैक्ष्ण्यं, विचित्रभावं मृगपक्षिणां च ।
स्वभावतः सर्वमिदं प्रवृत्तं, नकामचारोऽस्ति कुतः प्रयत्नः ” ॥१॥

કાંટામાં તીક્ષ્ણતા કોણ કરે છે? મૃગોમાં તથા પક્ષીઓમાં વિચિત્રતા કોણ ઉત્પન્ન કરે છે? તેનો કેવળ એક જ ઉત્તર છે કે સ્વભાવથી જ તે બધું થાય છે, તેમાં કામચાર-તેની ઇચ્છા-કારણરૂપ નથી કે કોઈ પ્રયત્ન કારણરૂપનથી ॥૧॥

સ્વભાવવાદીનું તે કથન પણ બરાબર નથી. કારણ કે તેમાં પણ કાર્ય કારણ કે તેમાં પણ કાર્ય-કારણભાવનું ખંડન થાય છે.

હવે દૈવવાદીઓનું સ્વરૂપ કહે છે-“ दवियप्पभावओवावि भवइ ” ઈત્યાદિ.

દૈવવાદીઓની માન્યતા છે કે-

“ प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यः, किं कारणं दैवमलङ्घनीयम् ।
तस्मान्न शोचामि न विस्मयो मे, यदस्मदीयं नहि तत् परेषाम् ” ॥१॥

પ્રાપ્ત થવા લાયક જે કોઇ વસ્તુ હોય છે તે આપણને ભાગ્યની કૃપાથી જ મળે છે. તે ભાગ્ય અલંઘનીય-અફર છે. જે અમારી ચીજ છે તે બીજાની કદી પણ થઈ શકતી નથી, એવું સમજીને કદીપણ કોઇ પ્રાણીએ શોક, ચિન્તા આશ્ચર્ય આદિ કરવા જોઇએ નહીં ॥૧॥

તો હે ભાઈઓ! તમે એક માત્ર ભાગ્ય ઉપર જ વિશ્વાસ રાખો

“नत्थि तस्स किंचि कयकं तत्तं ” જગતમાં એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે જે કૃતક હોય-પુરુષાર્થથી પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવી હોય. એ જ રીતે “ लक्खण-विहाणं ” પદાર્થોનું જે કોઇ પોતાનું રૂપ છે તથા તેમના જેટલા પ્રકાર-ભેદ છે, તે બધાની “ कारिया ” કારીકા-કરનારી “ नियई ” આ નિયતિ-ભાગ્ય-જ

છે. તથા જે થવા લાયક નથી તે કરોડ પ્રયત્નો કરવા છતાં પણ થઇ શકતું નથી, તથા જે થવા લાયક છે તે વિના પ્રયત્ને પણ થાય છે. તો આ પ્રકારની દૈવ " भाग्य " વાદીઓની માન્યતા કેવળ કલ્પના જ છે, કારણ કે તેમની તે પ્રકારની એકાન્તતઃ કલ્પનાને માની લેવામાં આવે તો સમસ્ત પ્રાણીઓના પ્રત્યક્ષભૂત ઉદ્યમાદિમાં વ્યર્થતા હોવાની આપત્તિ ઉપસ્થિત થાય છે.

" वा " શબ્દથી કાળવાદીઓનું સ્વરૂપ કહે છે—અહીં " वा " શબ્દથી કાળવાદ આદિ પણ મૃષા-અસત્ય રૂપ છે, એમ સમજી લેવાનું છે. કાળવાદીઓની એવી માન્યતા છે કે-

" कालः सृजति भूतानि, कालः संहरते प्रजाः ।
कालः सुप्तेषु जागर्त्ति, कालो हि दुरतिक्रमः " ॥ १ ॥

કાળ જ ભૂતોને-જીવોને બનાવે છે અને તેમનો નાશ કરે છે. કાળ જ સૂતેલાઓમાં જાગૃત હોય છે. તેથી કાળ દુરતિક્રમ-અલંઘનીય છે એટલે કે શાશ્વત છે. કાળવાદીઓની તે માન્યતા અસત્યરૂપ તે કારણે છે કે કાળને જ જો કર્ત્તા માનવામાં આવે તો સ્ત્રી જ્યારે તરુણ અવસ્થાએ પહોચે ત્યારે તેને પણ પુરુષની જેમ દાઢી મૂછ આવવી જોઇએ, તથા વંધ્યાને પુત્ર થવો જોઇએ, હથેલીમાં બાલ ઉગવા જોઇએ, પણ તેમાંનું કંઈ પણ બનતું કથી. તેથી પૂર્વોક્ત એ બધા વાદ મિથ્યા પ્રરૂપણા કરે છે એમ માનવું જોઇએ, " एवं " એ જ પ્રમાણે " केइ " કેટલાક " करणालसा " પોતાના કર્તવ્ય પાલનમાં આળસુ થઇને અને " इड्ढिरससायगारवपरा " ઋદ્ધિ, રસ અને સાત અભિમાનમાં રત થઇને " बहवे " અનેક અનુદ્યોગી લોકો " धम्मवीमंसएणं " ધર્મના ખ્યાલથી "मोसं ' મૃષા-અસત્ય-અધર્મને પણ ધર્મરૂપે "प्रस्र्वेति" પરૂપિત કરે છે ॥સૂ-૭॥

બીજાં મનુષ્યો પણ જે પ્રકારે અસત્ય બોલે છે તે સૂત્રકાર બતાવે છે– “ अवरे अहम्माओ ” ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–“अवरे” કેટલાક માણસો‘ ‘अहम्माओ” અસત્ય વચનરૂપ અધર્મનો જ સ્વીકાર કરીને “ रायदुट्ठं ” નીતિવિરૂદ્ધ “ अब्भक्खाणं ” અસત્ય દોષારોપણ રૂપ “ अलियं ” અલીક વચનો “ भणंति ” કહે છે, ન કરાયેલ કાર્યની પણ કલ્પના કરીને લોકોની સમક્ષ કહ્યા કરે છે. જેમકે–“ अचोरियं करेंतं चोरोत्ति ” ચોરી ન કરનારને પણ “ આ ચોર છે ” એવું કહે છે એટલે કે જેણે કદિ પણ ચોરી કરી હોય તેવા પુરુષને પણ ચોર તરીકે ઓળખાવે છે, તથા “ एमेव ” એ જ રીતે “ उदासीणं ” ઉદાસીન–જે તટસ્થ હોય તેને “ डामरिओत्तिवि य ” એટલે કે ઝગડો ન કરનારને “ આ ઝગડો કરનાર છે ” એવું કહે છે. તથા “ दुस्सिलोत्ति ” “ આ દુષ્ટ આચરણવાળો છે ” અને “ परदारं गच्छइ ” “ આ પરસ્ત્રીગામી છે ” આ પ્રકારનાં અસત્ય દોષારોપણ યુક્ત વચનોથી “ सीलकलियं ” સદાચારી પુરુષને “ मइलिंति ” તે કલંકિત કરે છે અને अयं पि गुरुतप्पओ ” “ તે પણ ગુરૂપત્નીની સાથે સહવાસ કરનારો છે ” એવું ખોટું દોષારોપણ કરે છે. “ अन्ने ” કેટલાક મૃષાવાદી લોકો “ उवा-हणंता ’ અન્યની આજીવિકા અને કીર્તિનો નાશ કરવાને માટે “ एमेव ” આ પ્રમાણે બોલે છે– “ मित्तकलत्ताइं सेवइ ” “ તે પોતાની મિત્રપત્નીનું સેવન કરનાર છે ” તથા “ अयं पि ” તે “ लुत्तधम्मा ” ધર્મરહિત છે. તથા “ इमो

वि विस्संभघायओ " તે વિશ્વાસઘાતી છે, " पावकम्मकारी " ' પાપકૃત્યો કરે છે, " अकम्मकारी " અનુચિત કૃત્યો કરનારો છે, " अगम्मगामी " અગમ્યગામી છે-ભગિની આદિનું સેવન કરનાર છે, " अयं दुरप्पा " આ દુરાત્મા " बहुएसु य पातगेसु जुत्तो " અનેક પાપકર્મોમાં લીન રહે છે " " भद्दगे " નિર્દોષપુરુષોનો ' मच्छरी " તથા અન્યના ગુણોનો દ્વેષ કરનાર, તથા " गुणकित्ति नेह परलोग निप्पिवासा " વિનય આર્જવ આદિ ગુણોથી રહિત, કીર્તિ તથા સ્નેહથી રહિત, અને પરલોકની આકાંક્ષા રહિત " एवं जंपंति " ઉપર પ્રમાણે બોલે છે. તેને પોતાનો પરલોક સુધારવાની પણ ચિન્તા હોતી નથી. " एवं एए " આ રીતે તે " अलियवयणदक्खा " અસત્ય બોલવામાં ઘણો નિપુણ, તથા " परदोसुप्पायणसंसत्ता " અન્યના દોષોને જાહેર કરવામાં જ લીન એવો તે મૃષા· વાદી પુરુષ " अक्खइयबीएण " અક્ષતિક જીવ-અક્ષય દુઃખને માટે કારણ રૂપ " कम्मबंधणेण " કર્મબંધથી " अप्पाणं "પોતાની જાતને " वेदेंति " પરિવેષ્ટિત કરે છે, એટલે કે નરક નિગોદ આદિનાં અનન્ત દુઃખો દેનાર કર્મોનું ઉપાર્જન કરે છે એવા કોણ હોય છે ?-" मुहरी " જેમનું મુખ જ તેમનો શત્રુ હોય છે, અને " असमिक्खियप्पलावी " જે વિના વિચાર્યે અનર્થક પ્રલાપ કરનાર હોય છે. તેઓ જ પૂર્વોક્ત પ્રકારનું અસત્ય ભાષણ કરે છે ॥ સૂ-૮॥

વળી તેઓ શું કરે છે તે સૂત્રકાર કહે છે-" निक्खेवे " ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ-"परस्स अत्थम्मि गढियगिद्धा" બીજાના ધનને માટે લોલુપ બનેલા તે " निक्खेवे अवहरंति " ધરોહરને-અનામત થાપણને પચાવી પાડવા માટે આ પ્રમાણે કહે છે-" તમે મારે ત્યાં તમારી થાપણ મૂકી જ નથી. " તથા " अभिजुंजंति य परं असंतएहिं " બીજા લોકોમાં-તેમનામાં ન હોય તેવા દોષોનું આરોપણ કરીને તેમને કલંકિત કરે છે.

" लुद्धा य कूडसक्खित्तणं, करेंति " પારકાના ધનને લોભે તેઓ ખોટી સાક્ષી આપે છે તથા "च" શબ્દથી બીજાનાં ખીસ્સાં કાપે છે અને જોત જોતામાં ધન પણ ચોરી લે છે. " असच्चा " તે અસત્યવાદી લોકો " अत्थालियं " અર્થાલીક, " कन्नालियं " કન્યાલીક, " भोमालियं " ભૂમ્યલીક, " तहा "

તથા " गवालियं " ગવાલીક " गुरुयं " બહુ જ વધારે પ્રમાણમાં " भणंति " બોલે છે. ધન આદિને ખાતર જેજૂઠાં વચનો બોલાય છે તે અર્થાલીક કહેવાય છે કન્યાની બાબતમાં જે અસત્ય કહેવામાં આવે છે તે કન્યાલીક કહેવાય છે, જેમ કે સુશીલ કન્યાને દુઃશીલ કહેવી અને દુઃશીલને સુશીલ કહેવી. જમીન આદિને નિમિત્તે જે જૂઠાં વચનો બોલાય છે તે ભૂમ્યલીક છે જેમ કે અનુપજાઉ જમીનને ઉપજાઉ બતાવી આદિ. ગાયને વિષે જે અસત્ય બોલાય છે તેને ગવાલીક કહે છે, જેમ કે દૂધ ન દેનારી ગાયને દૂધ દેનારી કહેવી, ઓછું દૂધ દેનારી ગાયને વધુ દૂધ દેનારી કહેવી આદિ ગવાલિકનાં દૃષ્ટાંતો છે. આ અસત્યમાં જીહ્વાનું છેદન આદિ શિક્ષા થાય છે તેથી તેને ગુરુક–મોટું અસત્ય કહેલ છે. તથા " अहरगईगमणं " નરક આદિ અધોગતિયોમાં ગમન કરાવનાર એવાં " अण्णंपि " બીજાં પણ વિવિધ પ્રકારનાં " जाइकूलरूवसीलपच्चयमाया· निगुणं " પોતાની જાતિ, કુળ. રૂપ, સ્વભાવ આદિ જેનાં કારણો છે એવાં, તથા માયાનિગુણ–અપ્રશંસનીયની પ્રશંસા અને પ્રશંસનીય જનની નિંદારૂપ-માયાવાળાં હોવાથી નિગુણ–સ્વપરહિત, એવાં વચનોને બોલ્યા કરે છે. માતૃ પક્ષને જાતિ, પિતૃ પક્ષને કુળ, રૂપને આકૃતિ અને શીલને સ્વભાવ કહે છે. તથા " चवला " ચંચળ મનવાળા મૃષાવાદી લોકો પિશુનાદિ વિશેષણોવાળાં અસત્ય વચનો બોલે છે. તે આ પ્રમાણે છે જે વચન " पिसुणं " અન્યના દોષોને પ્રગટ કરનારા હોય છે, "परमट्ठभेदगं" પરમાર્થ–મોક્ષને ભેદનાર હોયછે. " असंतगं " અસત્ક–પરમાર્થ રહિત હોય છે, " विद्देसं " વિદ્વેષ્ય–અપ્રિય હોય છે, " अणत्थकारगं " અનર્થકારક–ધર્માદિ પુરુષાર્થના વિઘાતક હોવાથી નરક ગમન જનક મરણાદિરૂપ અનર્થના ઉત્પાદક હોય છે, " पावकम्ममूलं " પાપ-કર્મનું મૂળ–જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મનું–કારણ હોય છે, " दुद्दिट्ठं " દુર્દષ્ટ–દુષ્ટ-દર્શનવાળાં છે, એટલે કે ને વચનો દ્વારા જે દર્શનનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે તે કુત્સિત–સદોષ હોય છે, " दुस्सुयं " દુઃશ્રુત–જેને સાંભળવાનું પણ કોઈ

સત્યવાદી પસંદ કરતાં નથીં "अमणुयं" તે અમનોજ્ઞ હોય છે-અજ્ઞાનરૂપ હોય છે-તેમનાથી વાસ્તવિક વસ્તુનો બોધ થતો નથી, "निल्लज्जं" નિર્લજ્જ લજ્જારહિત હોય છે, એટલે કે એવાં વચનો બોલનારને કોઈ પ્રકારની શરમ આવતી નથી, "लोगगरहणिज्जं" જે વચનોની સઘળા લોકો નિંદા કરે છે, "वहबंधपरिकिलेसबहुलं" એવાં વચનો બોલનાર માણુસ તે વચનોને કારણે ઘણો વધારે વધ, બંધન અને પરિકલેશ પામે છે. "जरामरणदुक्ख सोगनेमं" તે વચનો જરા, મરણ, દુઃખ અને શોકનાં હેતુભૂત હોય છે. "असुद्ध परिणामसंकिलिट्ठं" તેવાં વચનો બોલનારનાં પરિણામ-મનોભાવ-અશુભ હોય છે. આ પ્રકારનાં અસત્ય વચનો ચંચળ વૃત્તિના માણુસો બોલે છે. ॥ સૂ-૯ ॥

મૃષાવાદિયોં કે જીવ ઘાતક વચન કા નિરૂપણ

વળી તે કેવાં હોય છે તે સૂત્રકાર કહે છે—"अलियाहि" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-"अलियाहि संधिसंनिविट्ठा" અલીકવાદના અભિપ્રાયમાં રહેલ મૃષાવાદી "असंतगुणुदीरगा" અવિદ્યમાન-અસ્તિત્વ વિનાના ગુણોનું કથન કરનાર અને "संतगुणनासगा य" વિદ્યમાન ગુણોને છુપાવનાર હોય છે, "अलियसंपउत्ता" આ રીતે અસત્ય બોલવાને તત્પર થયેલ તેઓ "हिंसाभूओवघाइयं" પ્રાણીઓની હિંસા થાય તેવાં "सावज्जं" સાવદ્ય, "अकुसलं" સમસ્ત પ્રાણીઓનું અહિત કરનારાં "साहुगरहणिज्जं" સાધુ પુરુષો દ્વારા નિંદ્ય અને "अधम्मजणगं" અધર્મજનક "वयणं" વચનો "भणंति" બોલે છે. "अणहिगयपुण्णपावा" તથા જે પુન્ય અને પાપના ફળજ્ઞાનથી રહિત હોય છે, તથા "पुणो वि अहिगरण किरियापवत्तगा" વારંવાર પાપારંભની ક્રિયાઓનાં પ્રવર્તક હોય છે, તે "अप्पणो परस्स य" પોતાનું અને પારકાનું "बहुविहं" અનેક પ્રકારે "अणत्थं" અહિત અને "अवमद्दं" વિનાશ "विराधना" "करेंति" કરે છે ॥સૂ-૧૦॥

વળી તે મૃષાવાદી શું કરે છે તે કહે છે—" एवमेव " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–"एवमेव" પૂર્વોક્ત પ્રકારે અબુદ્ધિપૂર્વક "जंपमाणा" આગળ કહેવામાં આવનાર સાવદ્ય (પાપયુક્ત) વચનો કહીને તેઓ મહિષાદિ પ્રાણીઓ શિકારીને બતાવી દે છે. તે આ પ્રમાણે છે.

" महिसे सूकरे य घायगाणं साहेंति " પાડા અને સૂવરની હત્યા કરવાને માટે શિકારીઓને તે કહે છે કે " આ વનમાં જાઓ. ત્યાં અનેક પાડા અને સૂવર છે " તથા " ससपसयरोहिसे य साहेंति वागुरीणं ' તથા સસલાં, મૃગ અને રોહિષ–મૃગ વિશેષ–ને જાળથી પકડનાર વાઘરી આદિ મૃગઘાતકોને તે કહે છે કે " જાઓ, આ વનમાં ઘણાં મૃગાદિ જાનવરો છે, તેમને મારો " ' तित्तिरवट्टगलावगे य कविंजलकवोयए य साहेंति सउणीणं " તથા તેતર, બટેરપક્ષીઓ લાવા પક્ષીઓ, કપિંજલો અને કબૂતર આદિ પક્ષીઓ શાકુનિકો (પારધીઓ) ને બતાવી દે છે. " झसमगरकच्छभे य साहेंति मच्छियाणं " તથા માછીમારોને માછલીઓ, મગરો અને કાચબા જે જળાશયોમાં હોય તે જળાશયો બતાવી દે છે. " संखंके खुल्लगे य साहेंति मगराणं" તથા " मगराणं " જળમાં ફરનારા ધીવરોને શંખોનાં, અંકોના વિશેષ પ્રકારના શંખકા, અને ક્ષુલ્લકોનાં–કોડીઓનાં સ્થાનો બતાવી દે છે "अयगर–गोणस–मंउलि–दव्वीकर मंडलीय साहेंति बालियाणं" તથા વ્યાલિકને સાપ પકડનારને અજગરનાં, બે મુખવાળા ગોનસનાં, મંડલીનાં, દર્વીકરનાં–ફણા ફેલાવનાર સાપનાં, મુકુલીનાં–થોડાં પ્રમાણમાં ફણા ફેલાવનારા સાપનાં નિવાસ સ્થાનો બતાવી દે છે " गोहा सेहा य सल्लग सरडगे य साहेंति लुद्धगाणं ' ગોધા–ઘો, સેહ–સહેલી, શલ્યક–સીસોલીયા,ત શરટક–કૃકલાસ ગિરગિટ–કાચંડા વગેરે જીવો શિકારીઓને બતાવી દે છે. " गयकुलवानरकुलेय साहेंति पासियाणं " તથા પાશિકોને–ગજ આદિને પકડનારાને હાથીઓ તથા વાનરોનાં નિવાસસ્થાન બતાવી દે છે. " सुकबरहिणमयणसालकोइलहंसकुले सारसे य साहेंति पोसगाणं" તથા પક્ષીઓને પાળનારને તે પોપટ, મોર, મેના કોયલ, હંસ વગેરે પાળવાનું કહે છે. અને સારસ પક્ષીઓને પણ પાળવાની સલાહ આપે છે " वधबंधजायणं च साहेंति गोम्मियाणं " અપરાધોને જાહેર

કરીને કોટવાલ પાસે જીવોનો વધ કરાવે છે, બંધનમાં નખાવે છે અને પીડા પહોંચાડે છે. "धनधन्नगवेलए य साहेंति तक्कराणं" ચોરોને મળી તેમને ધન, ધાન્ય, ગાય અને ઘેટાંઓની ચોરી કરવાનું કહે છે "गामनगरपट्टणे य साहेंति चारगाणं" ગુપ્તચરોને ગ્રામ આદિનો ભેદ શોધી લાવવા પ્રેરે છે, અથવા તેમને ગ્રામ આદિનો ભેદ બતાવે છે "पारघाइयपंथघाइयाओ-साहेंति गंथिभेयाणं" જે ગ્રન્થિભેદક હોય--એટલે કે ચોરીનો માલ ખાનાર હોય છે તેમને, તથા પરઘાતિકો-ગામની સીમા પર ઘાત કરનારાને તથા માર્ગમાં લૂંટી લેનારને "कयं य चोरियं णगरगुत्तियाणं साहेंति" કોટવાળોને નગર આદિમાં થયેલ ચોરી કરનારને બતાવવામાં મદદ કરે છે "लंछण-निल्लंछण-धम्मण-दुहण-पोसण-वणण-दुवण-वाहणादियाइं साहेंति बहूणि गोमियाणं" ગોવાળોને તેઓ ગાય આદિનાં શરીર પર ડામ દેવાને, "निल्लंछण" તેમને નિર્લાંછન-વંધ્યા કરવાને માટે "धमण" તેમનાં શરીરમાં હવા ભરવાને માટે, "दुहण" દોહવાને માટે "पोसण" પોષણ કરવાને માટે જવ, ચણા આદિ આપીને પુષ્ટ બનાવવાને માટે "वणण" વનન-જે ગાયનું વાછરડું મરી ગયું હોય તે ગાયને દોહવાને નિમિત્તે તેને બીજી ગાયનું બચ્ચું ધવરાવવા માટે, "दुवण" દાવણ-દોવાને વખતે દોરડા વડે પગ આદિ બાંધવાને માટે અને ' वाहण " ગાડી આદિ વાહને જોડવાને માટે વારંવાર કહ્યા કરે છે. "धाउ मणिसिलप्पवालरयणागरे य साहेंति आगरीणं" ખાણોના માલિકોને લોખંડ આદિ ધાતુઓ, ચન્દ્રકાન્ત આદિ મણીઓ, પથ્થરો, પ્રવાલો અને રત્ન આદિનાં ઉત્પત્તિ સ્થાનો બતાવે છે. તથા "पुप्फविहिं फलविहिं च साहेंति मालियाणं" માળીઓને પુષ્પજાતિ તથા ફળજાતિ બતાવે છે, એટલે કે "બાગમાં અમુક જાતિમાં ફૂલ ઉગાડો, અમુક જાતિનાં ફળ ઉત્પન્ન કરો" એ પ્રકારની સલાહ આપે છે. "अग्घमहुकोसए य साहेंति वणचराणं" તથા વનમાં ફરનારા ભીલોને તે આ પ્રમાણે કહે છે. "તમે મધ અથવા મધપુડો લાવ્યા કરો. તમને અમુક કિંમત મળશે-અમસ્તા બેસી રહ્યે શું વળશે ?" મૃષાવાદ પાપ કરનાર વ્યક્તિ જીવોને કષ્ટ આદિ પહોંચશે તેનું સહેજ પણ ધ્યાન રાખતી નથી, તથા જીવોને કષ્ટ પહોંચાડનાર જે માણસો હોય છે તેમને દરેક પ્રકારે જીવોને કષ્ટ પહોંચાડવા ને ઉશ્કેર્યા કરે છે ॥ સૂ-૧૧ ॥

હજી પણ સૂત્રકાર કહે છે—"जंताइं विसाइं" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"जंताइं" તેલ આદિ પીલવાનાં ઘાણી આદિ પદાર્થોને "विसाइं" એક ક્ષણમાંજ પ્રાણ હરી લેનાર તાલપુટ, સર્પ આદિ સ્થાવરજંગમ વિષોને, "मूलकम्म–आहेवण–आविंधण–आभिओग–संतोसहि–प्पओगे" ગર્ભઘાતન આદિ રૂપ મૂલકર્મને, અથવા મૂળનક્ષત્રમાં જન્મેલા બાળકની દોષશાન્તિ માટે સ્નાન-કર્મ આદિને, નગરાદિમાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરવારૂપ આક્ષેપણને, મંત્રપ્રયોગ વડે ધનાદિનાં હરણરૂપ આવર્ધનને, વશીકરણાદિરૂપ આભિયોગ્યકર્મને, તથા મંત્ર પ્રયોગોને, ઔષધિ પ્રયોગોને તથા "चोरियपरदारगमणबहुपावकम्मकरणं" ચોરી, પરદારગમન, આદિ પાપકર્મો કરવાને, તથા 'अवक्खंदे" સૈન્ય શિબિર આદિ દ્વારા આક્રમણ કરીને અન્યના બળનું મર્દન કરવારૂપ કર્મ તથા ધાડ પાડવાના કાર્યને, "गामगायणं" ગામ ભાંગવારૂપ દુષ્કૃત્યને, "वणदहणतडाग भेयणए" જંગલોમાં આગ લગાડવાના તથા જળાશયોને તોડી પાડવાના દુષ્કૃત્યોને, "बुद्धिविसयवसीकरणमाइयाइं" મંત્રાદિના પ્રયોગથી પારકાની બુદ્ધિને, અને, શબ્દાદિક પાંચેઈન્દ્રિયોના વિષયોને પોતાને વશ કરી લેવા રૂપ દુષ્કૃત્યોને કોઇ પૂછે અથવા ન પૂછે તો પણ તે મૃષાવાદી બતાવ્યા કરે છે, તથા "भय मरण किलेसुव्वेगजणयाइं" ભય. મરણ, કલેશ, ઉદ્વેગ આદિ ઉત્પન્ન કરનાર અસત્ય વચનો, તથા "भावबहुसंकिलिट्ठमलिणाणि" અત્યંત સંકિલષ્ટ, અન્યને અતિશય સંતાપજનક એવાં અધ્યવસાયથી મલિન થયેલ તથા "भूयघाओव

घाइयाइं ” પ્રાણીઓનો સાક્ષાત ઘાત કરનાર અથવા પરમ્પરા રૂપે ઘાત કરનાર એવાં “ **सच्चाणि वि** ” સ્વરૂપ સત્ય હોય તો પણ અવશ્ય “ **हिंसगाइं** ” પરિ- ણામ જોતાં પ્રાણીઓનાં પ્રાણોની હત્યા કરનાર હોવાથી અસત્ય સ્વરૂપ જ હોય છે એવાં “ **वयणाइं** ” વચનો “ **पुट्ठा वा अपुट्ठा वा** ” અસત્યવાદી માણસ. તેને કોઇ પૂછે કે ન પૂછે છતાં પણ “ **उयाहरंति** ” બોલ્યા કરે છે.

ભાવાર્થ—મૃષાવાદી માણસ અનેક પ્રકારનાં પ્રાણીપીડક યંત્રો બનાવવાને માટે તથા વિવિધ પ્રકારનાં વિષ બનાવવાને માટે બીજા લોકોને ઉપાયો બતા- વ્યા કરે છે. ગર્ભપાત કેવી રીતે કરાવાય છે, નગર આદિમાં કેવી રીત ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, બીજાંને કેવી રીતે વશ કરી શકાય છે, ચોરી કરવાનાં કયાં કયાં સાધનો છે, પરસ્ત્રીગમન કરવાના કયા કયા ઉપાય છે. અન્યનાં સૈન્યને કેવી રીતે પરાજ્ય આપી શકાય છે, ગામ આદિમાં કેવી રીતે ઉપદ્રવ પેદા કરી શકાય છે, જંગલ આદિમાં કેવી રીતે આગ લગાડાય છે, તળાવ આદિ જળાશયોને કેવી રીતે સૂકવી નખાય છે, ઇત્યાદિ સર્વે પ્રકારના ઇષ્ટ પ્રયોગો વિષે મૃષાવાદી માણસને કોઈ પૂછે કે ન પૂછે તો પણ તે બતાવ્યા કરે છે. જે વચનોથી ભય, મરણ આદિ ઉપદ્રવ પેદા થાય, જે વચનો સાંભળીને અન્યનાં મનમાં મલિનતા ઉત્પન્ન થાય, એવાં વચનો પણ તેઓ બોલ્યા કરે છે. સત્ય હોવા છતાં પણ જે વચનોથી પ્રાણીઓનાં પ્રાણ ભયમાં મૂકાય–પ્રાણીઓની સાક્ષાત્ હિંસાના અથવા પરંપરાથી હિંસાના જે કારણરૂપ બનતાં હોય એવાં બધાં વચનો અસત્ય જ છે, અને તે અસત્યવાદી માણસ તેવાં વચનો બોલ્યાં કરે છે. ॥સૂ-૧૨॥

તે વિષે હજી પણ સૂત્રકાર કહે છે— “ **परतत्ति** ” ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—“ **परतत्ति वावडाय** ” જે બીજા લોકોને ખુશ કરવાને આતુર હોય છે, અથવા પારકાની ચિન્તામાં પરાયણ રહે છે, તેઓ “ **असमिक्खि- यभासिणो** ” વિચાર કર્યા વિના બોલ્યા કરે છે. તેઓ એવો વિચાર કરતાં નથી કે અમારાં આ વચનોથી બીજાં પ્રાણીઓને કષ્ટ પહોંચશે. “ **सहसा उवदिसंति** ” તેઓ વિના કારણ બીજા લોકોને કહે છે કે તમે “ **उट्टागोणा गवया दमंतु** ” ઉંટોનું, બળદોનું તથા રોઝોનું દમન કરો–સારી ચાલ ચાલતા શિખવો. “ **परिणयवया अस्सा हत्थी गवेलका कुक्कुडा किज्जंतु** ” યુવાન, ઘોડા, હાથી ઘેટાં કૂકડા, આદિ તમે જાતે ખરીદો અને “ **किणावेह** ” બીજા પાસે

ખરીદ કરાવો, તથા "विक्केहय" વેચો, અને "पचह" ઓદનાદિ (ભાત વિગેરે) રાંધો " सयणस्स देह" માંસ આદિ તમારાં સગાં સંબંધીને ભોજનમાં પીરસો " पीयह" મદિરા (દારૂ) આદિ પાન કરો, "दासीदासभयगभाइल्लगा य सिस्सा य पेसकजणो कम्मकरा किंकरा य एए सयणपरिजणा य कीस अच्छंति" એ તમારા દાસી, દાસ, ભૃત્ય, ભાગીદાર, શિષ્યજન, પ્રેષ્યકજન, કર્મકર કિંકર અને સ્વજન પરિજન કયા કારણે પોત પોતાનાં કામો છોડીને બેઠા છે! ઉપરના સૂત્રમાં આવેલ કઠિન શબ્દના અર્થ આ પ્રમાણે છે–પોતાને ઘેર જ ભોજનાદિ આપીને જેમનું પોષણ કરાય છે, તે લોકોને ભૃત્ય કહે છે. કોઈ પ્રયોજનથી જેમને કોઈ કામે મોકલાય છે તેમને પ્રેષ્યજન કહે છે. નક્કી કરેલા સમય સુધીજે મજૂરી કરે છે તેમને કર્મકર–કારીગર કહે છે. પૂછી પૂછીને કામ કરનારા સેવકોને કિંકર કહે છે. માતા પિતા ભાઈ આદિ સ્વજન ગણાય છે, સંબંધીઓને પરિજન કહે છે. " मे भारिया कम्मं करेंतु " તમે ભારિકો–આપણો ભાર વહન કરનારા પાસે નોકર ચાકરો પાસે કામ કરાવો, "गहणाइं वणाइं" ગહન વનોને, " खित्तखिलभूमि वल्लराइं " ખેતરો, વલ્લરો (એક પ્રકારનું ખેતર) કે જે " उत्तणघणसंकडाइं " ઘાસ આદિથી છવાયેલ છે, " डज्झंतु " તેમાં આગ લગાડીને તે જમીનને સાફ કરાવો, " रुक्खा सूडिज्जंतु " ત્યાં જેટલાં વૃક્ષો છે તેમને જડમૂળમાંથી ઉખેડી નાખો, " जंताइं भिज्जंतु " તલ, શેરડી આદિ પીલવાના યંત્રોને તેઓ તોડી ફોડી નાખે કે જેથી " भांडाइयस्स उवहिस्स कारणाए " ભાંડ, પાત્ર આદિ સાધનો બનાવી શકાય તથા " बहुविहस्स अट्ठाए उच्छू दुज्जंतु " અનેક પ્રકારના પ્રયોજનની સફળતા માટે તેઓ શેરડીને કાપે " तिलाय पीलिज्जंतु घरट्ठयाए " તલને ઘાણીમાં પીલે, તથા " इट्टयाओ पयावेह " ઘર બંધાવવાને માટે ઈંટો પકાવે, " खेत्ता य कसह कसावेह " ખેતરો ખેડે અને ખેડાવે, તથા

“ अडवीदेसेसु गामनगरखेडकब्बडे विउलसीमे लहु संनिवेसह ” ગામ, નગર, ખેટ, કર્બટ, આદિ સ્થાનોને વિસ્તૃત સીમાવાળાં કરીને ઉજ્જડ પ્રદેશોમાં સુંદર રીતે ઝડપથી વસાવે, “पुप्फाणि फलाणि य कंदमूलाइं कालपत्ताइं गिण्ह” તમે લોકો “ कालपत्ताइं ” વિકસવાને સમય આવતાં વિકસેલાં “ पुप्फाइं ” ફૂલોને “ फलाणि ” પાકેલા ફળોનો તથા “ कंदमूलाइं ” પાકેલાં સ્વર્ણકન્દ–શકરીયાં લસણ આદિ કંદોને તથા પિપ્પલી મૂળ આદિ મૂળોને “ गिण्ह ” લઈ આવ્યા કરો, તથા “ करेह संचयं परिजणस्स अट्ठाए ” કુટુંબ આદિને માટે ધન આદિનો સંચય કર્યા કરો ” એ પ્રકારની સલાહ આપ્યા કરે છે.

ભાવાર્થ—તે અસત્યવાદી લોકો બીજા લોકોને ખુશ કરવાને માટે તેમને ગમે તેવી વાતો તેમની સાથે કર્યા કરે છે. પણ તેનું શું પરિણામ આવશે ? તે બાબતનો તેઓ જરા પણ વિચાર કરતાં નથી. ઊંટ પાળનારને અથવા ઊંટનો વ્યાપારની ચીજો લાવવા લઇ જવામાં ઉપયોગ કરનારને તે કહે છે કે તમારો આ ઊંટ દેખાવમાં તો ઘણો સુંદર લાગે છે પણ તેની ચાલ કઢંગી છે. તેને ગમે તે પ્રકારે સારી ચાલ ચાલતાં શીખવાડો. એ જ રીતે બળદોના માલિકોને પણ તે વારંવાર ઉપદેશ-સલાહ આપ્યા કરે છે કે તમારા બળદોની આ જોડી દેખાવમાં તો ઘણી સુંદર છે, પણ તેની ચાલ ઘણી ધીમી છે, તો તેને ગાડી આદિની સાથે જોડવામાં આવે તો ઝડપથી ચાલે એવી ચાલ શીખવાડો. જંગલમાં ગાય જેવું એક પ્રાણી હોય છે, તેને રોઝ કહે છે, તે ચાલવામાં ઘણું ઝડપી હોય છે. તમે ગમે તે રીતે તે રોઝને પકડી મંગાવો; અને તમારે ઘેર રાખીને તેને ગમે તે રીતે પહેલાં વશ કરો, પછી તેને જંગલી ચાલ છોડાવીને સારી ચાલ ચાલતા શીખવો, તેમ કરવાથી તમને અવર જવરમાં સમયનો સારો બચાવ થશે. એજ રીતે તે અસત્યવાદી લોકો બીજાને કહે છે કે–તમે બેઠાં બેઠાં શું કરો છો ? ઘોડાનાં વછેરાંને, હાથીઓનાં બચ્ચાંને ઘેટાંઓને, કૂકડાઓને પૈસા આપીને ખરીદ કરો, અને તેમને ખવરાવી પીવરાવીને જ્યારે તેઓ સારી રીતે હૃષ્ટ પુષ્ટ થાય ત્યારે વેચી દો, તેથી તમને સારો લાભ થશે. તથા કોઈ ધંધો ન ચાલતો હોય તો આ રીતે બેસી રહે–

વાથી શો લાભ? બીજું કંઇ ન બની શકે તો ચણા શેકીને વેચ્યા કરો પૈસાદારોને અસત્યવાદી કહે છે કે-'તમે તો પૈસાદાર છો, તમે આ મનુષ્ય અવતાર પામીને શો આનંદ લૂંટયો છે! મદિરા આદિમાં જે આનંદ મળે છે તે બીજે કયાં મળે તેમ છે? તો ખૂબ ખાઓ, પીઓ, તથા ખાતાં પીતાં વધે તો તમારા મિત્રોને પણ ખવરાવ્યા કરો પીવરાવ્યા કરો. જુઓ! તમારા આ નોકર ચાકર; દાસ, દાસી આદિ લોકો બેઠાં બેઠાં શું કામ કરે છે? તો તેમની પાસે ગહન જંગલોને સાફ કરાવીને તે સ્થાનને ખેતી કરવાને લાયક બનાવરાવો. વૃક્ષ આદિ કપાવી નાખવામાં આવે તો ત્યાં સારામાં સારી ખેતી થાય એવી જમીન તૈયાર થઈ શકે છે. તમારી પાસે જે યંત્રો છે તે હાલમાં કોઇ ઉપયોગમાં આવતાં નથી, તો પડયાં પડયાં તે ખરાબ થઇ જશે, તો તેને તોડાવીને તેમાંથી ભાજન પાત્ર આદિ કેમ બનાવરાવતા નથી? તેમ કરવાથી તમારૂં ઘણું કામ સરળ થશે. હાલમાં ગોળનાં બજાર ઘણાં ચડી ગયાં છે. ખાંડ પણ ઘણી મોંઘી વેચાય છે. તો તમે બુદ્ધિ પૂર્વક કેમ કામ લેતા નથી? બની શકે એટલી ઝડપથી આ શેરડીને પીલાવી નાખો જેથી ગોળ આદિ તૈયાર કરીને વેચવાથી તમને વેપારમાં સારો લાભ મળે. સરસીયું પણ ઘણું મોંઘું વેચાય છે, તો સરસવને ઘાણીમાં પીલાવીને તેનું તેલ કઢાવો અને તે તેલ વેચીને સારી એવી રકમ એકત્ર કરી લો." ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રકારની વાતો કરીને મૃષાવાદી માણસો જુદા જુદા પુરુષોને હંમેશ રાજી રાખવાની પ્રવૃત્તિમાં રચ્યા પચ્યા રહે છે. એ બધી વાત સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરી છે. ॥સૂ-૧૩॥

તથા- " सालि " ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ- " सालिवीहिजवा य लुच्चंतु " શાલી (સાઇઠ દિવસોમાં પાકતું અનાજ) તથા વ્રીહિ (ચોખા) અને જવની કાપણી કરાવિ લો " मलिज्जंतु " તેમાંથી પરાળ વગેરે છૂટું પડાવી દો, " उप्पयतु " સારી રીતે ખળું કરાવીને તેને ઉપણી લો " उफणलो " અત્યારે અનુકૂળ પવન વાય છે તો તેને ઉપણવાનું સરળ પડશે. "लहुं च कोट्ठागारं पविसंतु" તેને વહેલામાં વહેલી તકે કોઠારમાં ભરાવી દો. " अप्पमहुक्कोसगा हम्मंतु पोतसत्था " નાના, મધ્યમ શ્રેણિના અને ઉત્તમ શ્રેણિનાં પોતસાર્થ-નાવમાં રહેલ જનસમૂહને મારી નાખો, અથવા નાના, મધ્યમ તથા મોટા-સમસ્ત પક્ષીસમુદાયને મારી નાખો. " सेणाणिज्जाउ " અહીંથી સેના નીકળે અને તોફાનવાળા વિસ્તારમાં જાય " घोरा संगामा वट्टंतु जयंतु " ત્યાં તે ભયંકર યુદ્ધ કરે અને વિજય પ્રાપ્ત કરે. " सगडवाहणाइं य पवहंतु " શકટ-ગાડા અને વાહન-નૌકા આદિ તે ચલાવે, " उवणयणं चोलगं विवाहो जन्नो अमुगम्मि होउ दिवसे सुकरणे सुमुहुत्त सुनक्खत्त सुतिहिम्मिय " ઉપનયન-કલાગ્રહણ, ચોલક-પ્રથમ મોવાળા ઉતરવાની ક્રિયા, વિવાહ, યજ્ઞ એ સઘળું અમુક દિવસે, અમુક બવાદિ શુભ કરણમાં, રૌદ્રાદિ ત્રીસ (૩૦) મુહૂર્તોમાંના અશ્વિની આદિ સત્તાવીસ નક્ષત્રોમાંના કોઈ શુભ નક્ષત્રમાં, નંદા આદિ તિથિ-ઓમાંની કોઇ શુભ તિથિએ થવું જોઇએ. તથા " अज्ज होउण्हवणं " આજે સૌભાગ્ય અને સંતતિ સમૃદ્ધિને માટે વધૂ (વહુ) આદિને સ્નાન કરાવવું જોઇએ. અથવા પ્રસૂતિકાને આજ સ્નાન કરાવવું જોઇએ " मुदियं बहुखज्जपेज्जकलियं " તે પ્રસંગે ખૂબ આનંદ મનાવવો જોઈએ-અનેક પ્રકારનાં ખાદ્ય-લાડુ, માંસ આદિ ભોજ્ય, અને મદિરા આદિ પેય પદાર્થોની વ્યવસ્થા થવી જોઈએ તથા " कोउग विण्हावणसंतिकम्माणि " સૌભાગ્ય વૃદ્ધિને નિમિત્તે. અને દૃષ્ટિદોષના નિવારણને માટે રક્ષાપાટ્ટલિકા, દોરી આદિના બંધનરૂપ કૌતુક, અનેક પ્રકારનાં મંત્રોથી ઔષધો આદિથી મિશ્રિત જળથી સ્નાન કરવારૂપ વિસ્નાપન, હોમ જપાદિ રૂપ શાંતિ કર્મ, તમે " सजणस्स परिजणस्स य नियस्स य जीवियस्स परिरक्खणट्ठाए " પુત્રાદિ રૂપ આત્મીય જનની, દાસ દાસી આદિ રૂપ પરિજનોની તથા પોતાના જીવનની રક્ષાને માટે જ્યારે " ससिरविगहोवरागविसमेसु कुणह "

ચન્દ્ર અને સૂર્ય જે દિવસોએ રાહુથી ગ્રસિત થાય તે દિવસોએ કરો. અથવા તે કૌતુક, વિસ્નાપન, અને શાન્તિકર્મોને સ્વજનાદિની રક્ષાને માટે તે સમયે કરો કે જ્યારે નવગ્રહોમાંના ચન્દ્ર અને સૂર્ય એ બે ગ્રહો તનુ, ધન આદિ કષ્ટકારી સ્થાનોમાં રહેલ હોય અને દુઃસ્વપ્ન આદિ વિષમ ચીજો જોવામાં આવતી હોય. તથા "पडिसीसगाइं च देह" તમે લોકો પિષ્ટ નિર્મિત પોત પોતાના પ્રતિનિધિ રૂપ મસ્તકોનું મહાકાળી આદિ દેવીઓને બલિદાન દો, એટલે કે શાંતિ આદિ નિમિત્તે પોતાના મસ્તક જેવું લોટનું બનાવેલું મસ્તક કાળીકા દેવીઓને બલિદાન રૂપે અર્પણ કરો, એ પ્રમાણે મૃષાવાદી લોકો કહે છે. "देह य सीसोवहारे" પશુ આદિનાં મસ્તકો ચડાવો. જ્યારે પશુ આદિનાં મસ્તકો કાળીકા દેવીને માટે અર્પણ કરો ત્યારે "विविहोसहिमज्जमंस भक्खन्नपाणमल्लाणुलेवणपईवजलिउज्जलसुगंधधूवोवयारपुप्फफलसमिद्धे" વિવિધ પ્રકારની ઔષધિયોથી, મદ્યમાંસ રૂપ ભક્ષ્યાન્ન અને પીણાંથી, માળાઓથી અનુલેપનોથી, જલતાં તેજસ્વી આરતીના દીપકોથી તથા સુંદરગંધ વાળા ગુગળ આદિ ધૂપથી અને પુષ્પો અને ફળોથી પરિપૂર્ણ તે બલિદાન હોવું જોઈએ. તથા "विवरीउप्पायदुस्सुविणपावसउणअसोम्मगहचरियअमंगलनिमित्त पडिघायहेउं" અશુભ સૂચક ધૂમકેતુ આદિ વિવિધ વિપરીત ઉત્પાત, અસ્થિ સંચય, ગર્દભારોહણ આદિ દુઃસ્વપ્ન, અશુભ શકુન ક્રૂરગ્રહદશારૂપ અસૌમ્ય ગ્રહચરિત અમંગ થવાના નિમિત્તરૂપ અંગળ ફરકવું આદિ અમંગળ બનાવોના નિવારણને માટે "बहुविहेण पाणाइवायकरणेण पायच्छित्तं करेह" અનેક પ્રકારે પ્રાણીહિંસા કરો, તેથી તે બધા અમંગળોનું નિવારણ થશે. "वित्तिच्छेयं करेह" દરેક વ્યક્તિની આજીવિકાનો વિનાશ કરો "मादेह किंचिदाणं"

કોઈને પણ કંઈ પણ દાન ન આપો " सद्दुहओ सुट्ठुछिण्णो भिण्णोत्ति " " તમે તે દુષ્ટને માર્યો તે ઠીક કર્યું, તેને છિન્ન ભિન્ન કરી નાખ્યો તે ઘણું સારૂં કર્યું " ":त्ति " આ પૂર્વોક્ત પ્રકારે " उवदिसंता " બીજાને કહેતા તે અસત્ય બોલનારા લોકો " एवं विहं " જો કે સ્વરૂપની અપેક્ષાએ પોતાના વાચ્યાર્થ સાથે સાથે સંબંધિત હોવાને કારણે-સત્ય હોવા છતાં પણ પ્રાણી હિંસાના કારણ રૂપ હોવાથી અસત્યવાદીને " मणेणं वायाए कम्मुणा " મનથી, વચનથી અને કાર્યથી " अलियं करेंति " અલીક-અસત્ય બોલ્યા કરે છે- તેનું તાત્પર્ય એ છે કે પોતાના અભિધેયથી અસંબધિત વાણી જ મૃષાવાદ રૂપ નથી પણ જે સત્ય વાણીથી બીજાં પ્રાણીઓને કષ્ટ થાય, આપત્તિમાં મૂકાવું પડે, તેમનાં પ્રાણોની હિંસા આદી થાય, તે વાણી પણ અસત્ય જ છે. એવી વાણી કેવળ વચનયોગની અપેક્ષાએ જ અસત્યરૂપ માનવામાં આવતી નથી પણ તે મન-યોગ અને કાયયોગની અપેક્ષાએ પણ અસત્ય મનાય છે. આ પ્રકારની અસત્ય વાણી કે જે " अकुसला " ભાષા સમિતિથી રહિત જીવો હોય છે તથા " अलि. याणा " જેમના આગમ પણ અસત્ય હોય છે. જે " अलिय धम्मनिरिया " અસત્ય ધર્મમાં લીન રહે છે, જથા " अलियासु कहासु अभिरमंता ":આત્મગુણ હાનિ કરાવનાર કથાઓમાં જેમનું મન આંનંદ પામે છે એવા અનાર્યજન " बहुप्पगारं अलियं " એ વિવિધ પ્રકારનાં અલીક વચનો " करेउं तुट्ठा " બોલીને ભવિષ્યમાં પશ્ચાત્તાપ કરતા નથી પણ રાજી થાય છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા એ પ્રગટ કર્યું છે કે જે જીવો અસત્ય બોલવામાં જ આનંદ માને છે જેઓ બેઠાં બેઠાં કઇ રીતે અન્ય જીવોને પ્રાણિહિંસા વર્ધક કાર્યો કરવાને ઉશ્કેરે છે. જ્યારે તે કોઇના ખેતરમાં શાલિ ડાંગરનો પાક તૈયાર થયેલો જુવે છે ત્યારે તે તેના માલિકને તે માને કે ન માને છતાં પણ તે સલાહ આપે છે કે આ ડાંગર પાકી ગઈ છે. તમે બેસી કેમ રહ્યા છો ? તેને જલ્દી કાપીને, ખળું કરીને, ઉપણીને શા માટે ઘરમાં ભરી લેતા નથી ? તેને ઘરમાં કોઠારમાં જ ભરી રાખવી હિતાવહ છે. આ વેપારીઓ ભારે સ્વાર્થી હોય છે. વહાણોમાં પરદેશની સફર કરીને તેઓ

ખૂબ નાણાં કમાય છે, અને પછી બેઠાં બેઠાં ખાય છે. આપણે જ એવા છીએ કે જે રાત દિન પરિશ્રમ કરવા જતાં પણ ભરણપોષણને લાયક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, તો તે બધા જ્યારે નૌકાઓમાં સફર કરતા હોય ત્યારે તેમનો નાશ કરવામાં આવે તો ઘણું સારૂં થાય પક્ષિગણુ પણ ખેતીના પાકને ઘણું જ નુક-શાન કરે છે, તો તેમને પણ મારી નાખો. અત્યારે અમુક જગ્યાએ ભારે તોફાન ચાલે છે, ત્યાં લશ્કર જાય અને તોફાનીઓની કતલ કરીને ત્યાંથી વિજય પ્રાપ્ત કરીને પાછું આવે તે બહુ જ ઇચ્છનીય છે. આમ કરવાથી તોફાની માણસો ભવિષ્યમાં કદી પણ રાજ્ય સામે માથું ઊંચકશે નહીં. જો તમારી પાસે વ્યાપાર આદિ આવકનું કોઇ પણ સાધન ન હોય તો ગાડી, વાહન આદિને ભાડે કેમ ચલાવતા નથી? તે સાધનો ભાડે ચલાવશો તો તમને લાભ થશે. ઉપનયન, ચોલક-મોવાળા ઉતરાવવાની ક્રિયા, વિવાહ, યજ્ઞ આદિ જે શુભ કૃત્યો છે તે એમને એમ થોડાં થાય છે! એ શુભકૃત્યો તો અમુક શુભ દિવસોએ અમુક શુભ તિથિએ, બવાદિ અગ્યાર કરણોમાંથી અમુક શુભ કરણમાં. અને અમુક શુભ મુહૂર્ત આદિમાં કરવા જોઇએ. તો ભાઇ! તમારે ત્યાં પણ એવો અવસર આવે ત્યારે તમે પણ તે કૃત્યો શુભ દિવસ આદિમાં કરો, જુવો! ઘરમાં નવવધૂ આવી છે, તેને જ્યારે સૌથી પહેલી વખત સ્નાન કરવાનું આવે ત્યારે તે શુભ ઘડિ આદિમાં કરાવવું જોઇએ. તેમ કરવાથી તેનું સૌભાગ્ય સંતતિ અને સમૃદ્ધિ વધશે-એ જ પ્રમાણે પ્રસૂતિકોને પણ જ્યારે સ્નાન કરાવવાનું હોય ત્યારે પણ આ બધી બાબતોનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ. શુભકૃત્યો કરતી વખતે તે વાતની પણ પૂરે પૂરી કાળજી રાખવી કે ત્યારે ચિત્તમાં કોઇ પણ પ્રકારની ગ્લાનિનો ભાવ ન જાગે, હર્ષવિભોર થઇને જ સઘળાં કામો કર્યા કરો. ખૂબ ઠાઠ માઠથી માંસ મદિરા આદિનો ઉપયોગ કરો. જ્યારે જ્યારે સૂર્ય ચન્દ્ર પર રાહુનું આક્રમણ થાય—ચન્દ્ર કે સૂર્ય ગ્રહણ થાય ત્યારે પોતાના જીવન આદિની રક્ષાને માટે કૌતુક, વિસ્નાપન, શાંતિકર્મ આદિ સત્કૃત્યો અવશ્ય કરો. કાલીકા આદિ દેવીને પ્રસન્ન કરવા માટે ઘણા આનંદ પૂર્વક લોટથી પોતાના મસ્તક જેવો આકાર બનાવીને તેમને બલિ આપ્યા કરો, તથા પશુ-ઓનું બલિદાન પણ આપો, અને આ બલિ અર્પતી વખતે ખૂબ ઉત્સવ મનાવો. તેમની આરતી ઉતારો, તે ઉત્સવમાં ઇચ્છાનુસાર વિવિધ ઔષધિયોનો, વાજીક-રણ આદિ દવાઓનો, ભક્ષ્યાન્નપાનનો, ફૂલની માળાઓનો અને અનુલેપનોનો ખૂબ ઉપયોગ કરો. માનવ જીવનનો આવો સમય વારંવાર થોડો જ મલે છે? જ્યારે અશુભસૂચક ધૂમકેતુ આદિ ગ્રહો દેખાય ખરાબ સ્વપ્નાં આવે, ખરાબ

શુકન થાય, ક્રૂરગ્રહોનીદશા બેઠી હોય, અને અમંગળ જનક નિમિત્તો જણાય ત્યારે તેમની અશુભતા દૂર કરવાને માટે પ્રાણીઓનીતહિંસા દ્વારા પ્રાયશ્ચિત્ત કરો. જુવો ! તેણે તેના શત્રુને મારી નાખ્યો તે સારૂં થયું તેને છિન્ન ભિન્ન કર્યો તે સારૂં કર્યું." ઇત્યાદિ પ્રાણી પ્રાણપીડક વચનો તે મૃષાવાદી બોલે છે અને તેમાં આનંદ અનુભવે છે. ॥ સૂ-૧૪ ॥

મૃષાવાદિયોં કો નરક પ્રાપ્તિરૂપ ફલ પ્રાપ્તિ કા વર્ણન

આ રીતે અહીં સુધી સૂત્રકારે અલીક ભાષણનું વ્યાખ્યાન "**यथाकृत**" એ ત્રીજા દ્વારથી તથા "**येऽवि च कुर्वन्ति**" એ પાંચમા દ્વારથી એકત્ર રીતે કર્યું હવે "**जारिसं फलं देइ**" એ ચોથાં દ્વારથી તેઓ તેનું વર્ણન કરે છે "**तस्स य**" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ-"**तस्स य अलियस्स**" તે મૃષાવાદ રૂપ બીજા આસ્રવ દ્વારના "**फलविवागं**" ફળરૂપ વિપાકને "**अयाणमाणा**" ન જાણતા તે તે મૃષાવાદી લોકો "**महब्भयं**" અત્યંત ભયંકર "**अविस्सामवेयणं**" નિરંતર વેદનામય તથા "**दीहकालबहु-दुक्खसकडं**" પલ્ય તથા સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ સુધી વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખો વાળી "**निरयतिरियजोणिं**" નરક તથા તિર્યંચ યોનિને "**वड्ढेंति**" વધારે છે. એટલે કે મૃષાવાદી લોકો અસત્ય વાણીથી જનિત પાપોના ઉદયથી પલ્ય પ્રમાણવાળી તિર્યંચ યોનિને તથા ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ વાળી નરકગતિને પોતાની ઉત્પત્તિનું સ્થાન બનાવે છે ત્યાં તેઓ સંખ્યાતકાળ, અસંખ્યાતકાળ અને વનસ્પતિની અપેક્ષાએ અનંતકાળ સુધી રહે છે. "**तेण य अलिएण**" તે અસત્યભાષણ કર્મથી "**समणुबद्धा** બંધાયેલા "**आइद्धा**" દૂધ અને પાણીની જેમ પરસ્પર એક ક્ષેત્રાવગાહરૂપ સંબંધી વિશિષ્ટ થયેલ તે જીવો "**पुणब्भवंधयारे भीमे**" ફરી ફરીને જન્મ લેવા રૂપ ભયંકર અંધકારમાં "**भमंति**" ભ્રમણ કરે છે, એટલે કે મૃષાવાદી લોકો જન્મ, જરા, અને મરણરૂપ ગાઢ અંધકારમાં પડીને વિવિધ કષ્ટોને ભોગવ્યા કરે છે. તથા "**दुग्ग-इवसहिमुवगया तेय दीसंति**" જો કદાચ તેઓ કોઇ પણ કારણે મનુષ્ય લોકમાં

ઉત્પન્ન થાય છે તો પણ અત્યંત દુઃખયુક્ત સ્થિતિમાં નજરે પડે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે મૃષાવાદી લોકો નરક તિર્યંચ યોનિમાં જન્મ લે છે, પણ તેઓ કોઇ પણ પ્રકારે નરકાદિમાંથી બહાર નીકળીને મનુષ્યભવને પ્રાપ્ત કરે તો પણ ત્યાં તેઓ હીન, દીન, તુચ્છ જાતિ કુળ આદિમાં જ જન્મ પામે છે અને અધન્ય–તિરસ્કૃત થઇને અત્યંત દુઃખયુક્ત દશામાં મનુષ્ય જીવન વ્યતીત કરે છે. એ જ વાત સૂત્રકાર " दुग्गया " ઇત્યાદિ પદો દ્વારા પ્રગટ કરે છે. તેઓ કહે છે કે તેઓ કોઈ પણ પ્રકારે મનુષ્ય યોનિમાં જન્મ લે છે તો ત્યાં તેમની હાલત સારી હોતી નથી—તેઓ સદા " दुग्गया " દારિદ્ર્યના દુઃખોથી પીડાય છે, " दुरंता " તેમના જીવનનો અંત દુઃખોથી જ આવે છે, " परवसा " આખું જીવન તેઓ પરાધીન દશા ભોગવે છે, " अत्थभोगपरिवज्जिया " અર્થ–સંપત્તિ તથા શબ્દાદિ ભોગથી તેઓ રહિત હોય છે, " असुहिया " નિરંતર આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિયોથી પીડાયા કરે છે અને તે કારણે તેમને સુખનો અંશ પણ પ્રાપ્ત થતો નથી, અથવા " असुहिया " ની સંસ્કૃત છાયા " असुहृदः " પણ થઇ શકે છે, તેથી તેનો અર્થ એવો પણ ઘટાવી શકાય કે તેઓ મિત્રાદિ વિનાના હોય છે, " फुडियच्छवी " કોઢ આદિ રોગોથી તેમનાં શરીરની ત્વચા ગલિત થઇ જાય છે, " बिभच्छविवण्णा " તેમનો બેડોળ દેખાવ ચિત્તને ઉદ્વેગકારી થાય છે, તથા ગલિત કોઢ આદિથી તેમનાં શરીર પ્રત્યે લોકો ઘૃણાની નજરે દેખે છે. " खरफरुसविरत्तज्झामज्झुसिरा " તેમનાં શરીરનો સ્પર્શ કઠોર હોય છે, તેઓ સદા ચિન્તાઓથી ઘેરાયેલા રહે છે, સૌંદર્ય રહિત હોય છે, તથા તેમનાં શરીરમાં બિલકુલ તાકાત હોતી નથી, " निच्छाया " તેમનું તેજ ચાલ્યું જાય છે, " लल्लविफलवाया " તેઓ વ્યક્ત–સ્પષ્ટ વચન રહિત અને નિષ્ફળ વચન વાળા હોય છે. " असक्कयमसक्कया " તેઓ મલિનો કરતાં

પણ વધારે મલિન હોય છે, " अगंधा " એ કારણે તેમનાં શરીરમાં દુર્ગંધ આવતી હોય છે; " अचेयणा " તેમની ચેતના શક્તિ વિશિષ્ટ ચેતના શક્તિથી રહિત હોય છે, " दुब्भगा " તેઓ કમનસીબ હોય છે, " अकंता " મનોજ્ઞ હોતા નથી, " काकस्सरा " કાગડાના આવાજ જેવો કર્કશ તેમનો આવાજ હોય છે. અને તેઓ " हीणभिन्नघोसा " હીન–હ્રસ્વ, ભિન્ન–ગધેડાના સ્વરની જેમ વચ્ચે વચ્ચે ત્રુટિત સ્વરવાળા હોય છે, " विहिंसा " માણસો તેમની પાછળ પડીને તેમને માર, ક્રોધભર્યા શબ્દો આદિ દ્વારા વધારે દુઃખી કર્યા કરે છે. " जडबहिरमूया " તેઓ જડ–જ્ઞાનશૂન્ય બહેરા અને મૂંગા હોય છે, " मम्मणा " તેઓના શબ્દો સ્પષ્ટ હોતા નથી એટલે તે બોલતી વખતે તેઓ તોતડાય છે કે અટકી અટકીને બોલે છે. " अकंतविकयकरणा " તેમની ચક્ષુ આદિ ઈન્દ્રિયો અમનોજ્ઞ અને વિકૃત હોય છે, " णीया " તેમની જાતિ, કુળ અને ગોત્ર અધમ હોય છે, " णीयजणणिसेविणो " નીચ લોકો સાથે જ તે ઉઠે બેસે છે, તેમની સાથે જ તેઓ ખાય પીવે છે તથા તેમની જ સાથે રહે છે, " लोगगहरणिज्जा " સઘળા લોકો તેમની નિંદા કરે છે. " भिच्चा " અન્યના દાસ થઈને રહે છે, " असरिसजणस्स पेस्सा" અસમાન શીલવાળા–મ્લેચ્છા-ચાર વાળા લોકોના તેઓ દાસ થાય છે " दुम्मेहा " તેઓ સદ્બુદ્ધિ રહિત હોય છે, " लोगवेयअज्झप्पसमयसुइवज्जिया " લોકશ્રુતિ, વેદશ્રુતિ અધ્યા-ત્મશ્રુતિ અને સમયશ્રુતિથી તેઓ રહિત હોય છે. લોકાભિમત ભારત આદિ શાસ્ત્રોને લોકશ્રુતિ કહે છે, ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદને વેદશ્રુતિ કહે છે આત્માના સ્વરૂપનું નિર્ણાયક શાસ્ત્ર અધ્યાત્મશાસ્ત્ર છે. અર્હંત્ પ્રવચનને સમયશ્રુતિ કહે છે " धम्मबुद्धिवियला " તેઓ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મથી

વિમુખ રહે છે. તથા " तेण य अलिएण असंतएणं " મૃષાવાદીજન આ અસદ્રૂપ અથવા અનુપશાન્ત મૃષાવાદથી " डज्झमाणा " રાતદિન જલતા રહે છે અને " अवमाणणपिट्ठिमंसाहिक्खेवपिसुणभेयणगुरुबंधवसयणमित्ताऽवक्खारणादियाइं " " अवमाणण " અપમાન સહન કરે છે, " पिट्ठिमंस " દરેક વ્યક્તિ તેની પીઠ પાછળ નિંદા કરે છે, " अहिक्खेव " દરેક વ્યક્તિ તેને ધિક્કારે છે, " पिसुण भेयण " દુષ્ટ લોકો તેમના પ્રેમ સંબંધમાં ભંગાણ પડાવે છે, " गुरु-बंधवसयणमित्त " ગુરુજન, બંધુજન, સ્વજન અને મિત્ર " अवक्खारणाइ-याइं " કઠોર વચનો દ્વારા તેમનો અનાદર કરે છે–ધાક ધમકી આપતા રહે છે અથવા તે બધા તેમને પોતાની વચ્ચેથી બહાર કાઢી મૂકે છે. " अब्भक्खाणाइं " તેમના ઉપર લોકો ગમે તે પ્રકારનું દોષારોપણ કર્યા કરે છે. આ રીતે તે લોકો અસત્ય દોષારોપણ કારક વચનો, કે જે " बहुविहाइं " વિવિધપ્રકારનાં હોય છે, " अमणोरमाइं " મનને ન ગમે તેવાં હોય છે, તથા " हियमणदूमगाइं " હૃદય અને ચિત્તમાં સંતાપ પેદા કરનાર હોય છે તથા " दुरुद्धराइं " જે તેમને આઘાત લગાડનાર હોય છે એવાં વચનો " जावज्जीवं " જીવે ત્યાં સુધી તેઓ " पावंति " પ્રાપ્ત કરે છે એટલે સાંભળ્યાં કરે છે. વળી બીજું શું બને છે તે કહે છે—" अणिट्ठखरफरुसवयणतज्जणणिब्भच्छणदीणवयणविमणा " તેવા એ લોકો અપ્રિય, અતિ કઠોર વચનોથી તથા " અરે નીચ! આવું કેમ કરે છે ? " ઇત્યાદિ પ્રકારની તર્જનાથી, " હે દુષ્ટકર્મકારિન્ ! તું મારા ઘરમાંથી બહાર નીકળી જા–મારી સામે આવીશ મા-અહીંથી દૂર ચાલ્યો જા " ઈત્યાદિ હૃદય ભેદક નિર્ભર્ત્સનાથી અનાદર પામેલ તે દીન વદનવાળા તથા વિકૃત મન વાળા તથા " कुभोयणा " તથા જીવન પર્યન્ત સારૂં ભોજન પ્રાપ્ત નહીં કરનારા હલકા પ્રકારનું ભોજન પ્રાપ્ત કરનારા તથા " कुवाससा " મેલાં તથા ફાટેલાં તૂટેલાં વસ્ત્ર પહેરનારા તથા " कुवसहीसु " ગંદી જગ્યાઓમાં રહીને " किलि-

स्संता ” અનેક કષ્ટો સહન કરતા “ अच्चंतविउलदुक्खसयसंपलित्ता ” ઘણાંજ વધારે આકરામાં આકરાં સેંકડો દુઃખોથી દુઃખી બનેલા તે લોકો “नेव-सुहं ” કદી પણ સુખ પ્રાપ્ત કરતાં નથી “ नेव निव्वुइं ” કે કદી પણ નિવૃત્તિ મનની શાન્તિ “ उवलभंति ” અનુભવતા નથી. એટલે કે દિનરાત દુઃખ ભોગવ્યા કરે છે, આ પ્રકારનું મૃષાવાદનું ફળ કહેલ છે.

ભાવાર્થ—મૃષાવાદનું ફળ બતાવતા સૂત્રકાર કહે છે કે-મૃષાવાદી વ્યક્તિ પોતાના જીવનમાં કદી પણ સાચાં સુખ શાંતિ પામી શકતો નથી. તેઓ મૃષાવાદથી ઉપાર્જિત પાપકર્મોના ઉદયથી મરીને તિર્યંચ અને નરકગતિનાં અત્યંત કઠિન દુઃખો ભોગવ્યાં કરે છે. તિર્યંચ યોનિમાં જન્મ પામતા જીવોનું આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યનું અને વનસ્પતિની અપેક્ષાએ અનંતકાળનું અને નરકની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગર પ્રમાણનું હોય છે. એટલો સમય ત્યાં રહીને તેઓ કષ્ટ પરંપરાઓને સહન કરે છે, ત્યાર પછી પણ જે પાપકર્મો ભોગવવાનાં બાકી રહ્યાં હોય તેમને ત્યાંથી નીકળીને કોઈ પણ રીતે પ્રાપ્ત થયેલ મનુષ્ય યોનિમાં તેઓ ભોગવે છે. તેને જે માનવ પર્યાય પ્રાપ્ત થાય છે તે બિલકુલ જઘન્ય સ્થિતિની હોય છે. તે તદ્દન જઘન્ય સ્થિતિની મનુષ્ય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈને તેઓ કદી પણ થોડો સરખોએ આનંદ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. તેમનો જીવન વ્યવહાર સદા પરાધીનતાની બેડીમાં જકડાઈને ચાલે છે તેમનાં શરીરનો દેખાવ બેડોળ અને ઉદ્વેગજનક હોય છે. તેમના પ્રત્યે કોઈ પણ મોહ અથવા મમતા રાખતું નથી, દરેક વ્યક્તિ તેનો તિરસ્કાર કર્યા કરે છે. તેમની ચેતના શક્તિ અવિકસિત રહે છે. લક્ષ્મી નહીં રહેવાથી તે સદા દુઃખી રહે છે. માગી કરીને તે જે કંઇ લાવે છે તે વિરસ હોય છે તેને ધરાઈને ખાવા પણ મળતું નથી. બીજાના ચિત્તને પોતાની તરફ આકર્ષી શકે તેવી મીઠી વાણી પણ તેની હોતી નથી. તેનો સ્વર કાગડા જેવો કર્કશ હોય છે. ગર્દભ જેવી તેની બોલી હોય છે, કોઈ કોઈ તો જન્માધ હોય છે. કોઇ બહેરા અને મૂગાં હોય છે. દુઃખમાં પણ તેને મદદ કરનાર કોઇ હોતું નથી તેને પોતાના જેવા અધમ લોકો સાથે જ મિત્રતા થાય છે તેમની પાસે જ તે ઉઠે બેસે છે. તેમને ગંદાં સ્થાનોમાં જ રહેવું પડે છે. સૌ તેમની નિંદા કરે છે. બીજા લોકો હૃદયવિદારક શબ્દો સાંભળીને તેઓ પોતાના મનમાં જ દુઃખ અનુભવીને શાંત રહે છે, તાત્પર્ય

એ છે કે દુઃખોના ભયંકરમાં ભયંકર જે પ્રકારો છે, તે તેમને ભોગવવા પડે છે. એ સ્થિતિમાં તેમનું કોઈ સાથીદાર હોતું નથી ॥સૂ-૧૫॥

અલીક વચન કા ફલિતાર્થ નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર આ દ્વારનું સંપૂર્ણ રીતે સંકલન કરીને ફલિતાર્થ બતાવે છે—“ एसो सो ” ઇત્યાદિ,

ટીકાર્થ–“एसो सो अलियवणस्स फलविवाओ” અલીક વચનનો મનુષ્યગતિની અપેક્ષાએ આલોક સંબંધી તથા નરકગતિની અપેક્ષાએ પરલોક સંબંધી આ જે ફલ-રૂપ વિપાક બતાવવામાંઆવ્યો છે તેનાથી તે સારી રીતે જાણવા મળે છે કે તે “अप्प-सुहो” સુખવર્જિત અને “बहुदुक्खो” અત્યંત દુઃખમય છે. “महब्भओ” મહા ભયજનક, અને “ बहुरयप्पगाढो ” પ્રચૂર કર્મરૂપી રજથી ભરપૂર છે. “ दारुणो ” દારુણ તથા “ कक्कसो ” કઠોર છે. અને “ असाओ ” અસાતા વેદનીય કર્મ સ્વરૂપ છે. “ वाससहस्सेहिं मुच्चइ ” તે ફલવિપાક પલ્યોપમ અને સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ સુધી જીવ ભોગવ્યા કરે છે, ત્યારે જ તે તેમાંથી છૂટી શકે છે, એટલે કે તે ફલરૂપ વિપાક એટલા લાંબા સમયે નષ્ટ થાય છે. “ णय अवे-दयित्ता हु मोक्खो अत्थि त्ति ” તે ફલવિપાક ભોગવ્યા વિના જીવ તેનાથી મુક્ત થઇ શકતો નથી. અહીં “ त्ति ” તે સમાપ્તિ અર્થનો સૂચક છે.

હવે સૂત્રકાર આ અર્થમાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણભૂત પરમાત્મા દ્વારા પ્રતિપાદિત હોવાને કારણે, પ્રમાણભૂતતાં દર્શાવવાને માટે કહે છે-“ एवमाइसु ” આ પૂર્વોક્ત રીતે તીર્થંકર ગણધરાદિક દેવોએ તથા “ नायकुलनंदणो महप्पा जिणो वीरवर

नामधेज्जो " તેમના પ્રમાણે જ જ્ઞાતકુલનંદન સિદ્ધાર્થના કુળને આનંદદાયક પરમાત્માસ્વરૂપ, જિન મહાવીરે કે જેમનું "वीर" એ ઉત્તમ નામ પ્રખ્યાત છે, તેમણે "इमं अलियवयणस्स फलविवागं कहेसी" આ મૃષાવાદનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. હવે સૂત્રકાર ઉપસંહાર કરે છે—"एयं तं बिइयं पि अलिय-वयणं" આ દ્વિતીય દ્વાર રૂપ અધર્મ વચનને જે "लहुसगबहुचवलभणियं" લઘુસ્વક–તુચ્છાત્મા હોય છે, જે અતિ નીચ અને ચંચળ હોય છે તેઓ જ બોલે છે. "भयकरं" તે અસત્યવચન ભયકારક, "दुहकरं" દુઃખકર, "अज-सकरं" અપકીર્તિકારક, "वेरकरं" વૈરકારક, "अरतिरतिरागदोसमणसंकिले सवियरणं" અરતિ, રતિ, રાગ, દ્વેષ અને મનને કલેશ કરનાર છે. "अलिय नियडिसाइजोगबहुलं" અલીક—નિષ્ફળ છે, નિકૃતિ, સાતિના પ્રયોગથી યુક્ત છે એટલે કે કપટ મય છે "णीयजणनिसेवियं" જાતિ, કુળ આદિથી અધમ એવી વ્યક્તિઓ દ્વારા સેવાયેલ છે. "निसंसं" ક્રૂર–એટલે કે પ્રશંસાથી રહિત છે अप्रत्यय–અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરનાર છે. "परमसाहुगरहणिज्जं" પરમસાધુ–તીર્થંકરો દ્વારા નિંદ્ય છે. "परपीडाकरणं" બીજાને પીડા પહોંચાડનાર છે. "परमकिण्हलेससहियं" અત્યંત મલિન આત્મ પરિણતિથી યુક્ત છે. "दुग्गइ विणिवायवड्ढणं" દુર્ગતીનું વધારનાર છે. "भवपुणब्भवकरं" ફરી ફરીને જન્મ લેવડાવનાર છે. "चिरपरिचियं" ચિરપરિચિત એવું તે જીવોની સાથે અનેક ભવોની પરંપરા સુધી રહેનાર છે. "अणुगयं" દરેક ભવમાં સાથે ચાલનારૂં છે "दुरंतं" તેનું ફળ દુરન્ત છે–કટુ ફલ દેનાર છે. "त्तिबेमि" આ વાકયનો અર્થ આવી ગયો છે (સૂ–૧૬)

આ રીતે હિંસાદિ પંચાસ્રવ દ્વારમાં પ્રાણવધ નામનું બીજું આસ્રવ (અધર્મ)દ્વાર સમાપ્ત થયું.

ત્રીજા આસ્રવ–અધર્મ દ્વારનો પ્રારંભ

બીજા આસ્રવ–(અધર્મ) દ્વારનું કથન પૂરૂં થયું, હવે ત્રીજા આસ્રવ દ્વારનું વર્ણન શરૂ થાય છે. આ અધર્મદ્વારનો આગળનાં અધર્મદ્વાર સાથે આ રીતે સંબંધ છે—બીજા આસ્રવ–(અધર્મ) દ્વારમાં " **यादृशनामादि निर्देशपूर्वक** " અલીક વચનનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે પણ તે અલીક વચનો અદત્ત દીધેલું લેનારી વ્યક્તિ જ બોલે છે, તથા સૂત્રક્રમ નિર્દેશ પણ એવો જ છે, તે કારણે મૃષાવાદનું નિરૂપણ કર્યા પછી યોગ્ય રીતે અદત્તાદાનનું સ્વરૂપ નામાદિ નિર્દેશ પૂર્વક આ અધ્યયનમાં બતાવવામાં આવશે. જેમ આગળના બે આસ્રવ–(અધર્મ) દ્વારોનું સૂત્રકારે "**यादृश यन्नाम**"ઇત્યાદિ પાંચ અન્તર્દ્વારો દ્વારા નિરૂપણ કર્યું છે, એજ પ્રમાણે તેઓ આ ત્રીજા આસ્રવ (અધર્મ) દ્વારનું પણ નિરૂપણ કરવા માગે છે. તેથી તેઓ સૌથી પહેલાં ક્રમ પ્રમાણે અદત્તાદાનનું "**यादृश**" એ દ્વારને લઇને સ્વરૂપ કહે છે. " **जंबू ! तइयं**" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—જંબૂ સ્વામી શ્રી સુધર્માસ્વામીને પૂછે છે કે હે ભદન્ત ! સિદ્ધિ ગતિ પામેલ શ્રી મહાવીર પ્રભુએ ત્રીજા આસ્રવદ્વારનું કેવું સ્વરૂપ કહેલ છે? તેનો ઉત્તર આપતા શ્રી સુધર્મા સ્વામી તેમને કહે છે કે–હે જમ્બૂ ! ' **तइयं च अदिण्णादाणं** " સિદ્ધિગતિને પામેલ શ્રી મહાવીર પ્રભુએ અદત્તાદાનનું આ પ્રકારનું સ્વરૂપ કહેલ છે–

અદત્તનું–દેવ, ગુરુ, રાજા, ગાથાપતિ અને સાધર્મી દ્વારા અર્પણ ન કરાયેલ વસ્તુનું–આ દાન–ગ્રહણ કરવું તેને અદત્તાદાન કહે છે. તે કેવું હોય છે? તો તેના જવાબમાં કહે છે—તે અદત્તાદાન " **हरदहमरणभयकलुसतासणपरसंतगगिज्झलोभमूलं** " " **हर** " " આ વ્યક્તિનું દ્રવ્ય પડાવી લો " **दह** " તેના ઘર આદિને સળગાવી દો, " **मरण** " તેને મારી નાખો " ઈત્યાદિ રીતે "**भय**" ભય બતાવીને અન્યનું દ્રવ્ય વસ્ત્ર આદિ હરી લેવું, "**कलुस**" એક બીજા વચ્ચે કલેશ જગાડીને તેમના દ્રવ્ય આદિને લઈ લેવું, " **तासण** " ઈત્યાદિ રીતે ત્રાસ પહોંચાડવો, તથા " **परसंतग** " બીજાના ધનમાં " **गिज्झि** " આસક્તિ રાખવી તથા " **लोभ** " રૌદ્રધ્યાનથી યુક્ત મૂર્ચ્છાભાવ તેમાં રાખવો, તે બધાં " **मूलं** " અદત્તાદાનનાં મૂળ કારણો છે. " **कालविसमसंसियं** " અર્ધરાત્રી આદિ કાળ તથા પર્વતાદિ દુર્ગમસ્થાન તે અદત્તાદનનાં આશ્રય સ્થાનો છે, એટલે કે જે અદત્તાદાનચોરી કરે છે. તે ચોર સામાન્ય રીતે મધ્યરાત્રે ચોરી કરવા નીકળે છે, અને પર્વતાદિ દુર્ગમ સ્થાનોમાં છૂપાઇ રહે છે, તે અપેક્ષાએ કાળ

અને દુર્ગમસ્થાનોને અદત્તાદાનનાં આશ્રયસ્થાનો બતાવ્યાં છે. ' अहो अच्छिन्न-तण्हपत्थाणपत्थोइमइयं " જે લોકોની વિષય વાસના નષ્ટ થતી નથી એવા લોકો જ અધોગતિમાં લઈ જનાર પોતાની બુદ્ધિ દ્વારા, આ અદત્તાદાનમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, તેથી અધોગતિમાં ગમન કરવાના કારણરૂપ વિષય લોલુપોની જે મતિ છે તે પણ આ અદત્તાદાન માટે કારણરૂપ છે, ને અદત્તાદાન " अकित्ति-करं " અપકીર્તિ અપાવનાર છે, " अणज्जं " અનાર્યોદ્વારા સેવાતું હોવાથી અનાર્યરૂપ છે, અથવા નીતિ માર્ગથી વિરુદ્ધ હોવાથી અન્યાયયુક્ત છે. " छिद्दं " આ અદત્તાદાન સેવનાર વ્યક્તિ એ વાતની શોધમાં રહે છે કે આ કામ કરવા માટે આપણે કયા માર્ગે થઈને જવું જોઈએ તથા " अंतर " અંતરની—કયો વખત આ કામને સિદ્ધ કરવા માટે અનુકૂળ થશે તેની શોધમાં રહે છે આ રીતે માણસના નિદ્રાદિરૂપ સમયની શોધમાં રહે છે. " विधुर " વિધુરની—કષ્ટ પ્રાપ્તિ આદિ રૂપ આપત્તિની," वसण " વ્યસ-નની રાજાદિ દ્વારા કરાયેલ ઉપદ્રવની—પણ " मग्गण " ગવેષણા—તપાસને માટે તૈયાર રહે છે. તથા " उस्सव " વિવાહ આદિ ઉત્સવોમાં, " मत्तप्पमत्त " મદ્ય-પાન આદિ કરીને અસાવધાનીમાં રહેલ મસ્ત વ્યક્તિઓના તથા " पसुत्त " નિદ્રામાં પડેલ વ્યક્તિઓના " वंचण " ધનને હરી લેવાને " आखिवण " આક્ષેપણ—મંત્ર ઔષધિ આદિ દ્વારા ચિત્તમાં વિક્ષેપન કરવાને તથા " घायण-पर " પ્રાણો હરી લેવાને અથવા પોતાના મિત્રાદિ દ્વારા માર મરાવવાને તત્પર રહે છે. " अयणिहुयपरिणाम " તે અદત્તાદાનરૂપ દુષ્કૃત્ય કરનાર જીવોની મનોવૃત્તિ અશાન્ત રહે છે. " तक्करजणबहुमयं " આ અદત્તાદાન ચોર લોકો દ્વારા જ વધારે પ્રમાણમાં સેવવામાં આવે છે. તેથી તે દુષ્કર્મ " अकलुणं " નિર્દય જનો દ્વારા આચરિત હોવાને કારણે દયારહિત હોય છે. તેથી " राय-

पुरिसरक्खियं " રાજપુરુષો દ્વારા તેનો નિષેધ કરાયેલ છે. " सया साहुगर-हणिज्जं " તથા સાધુ પુરુષો દ્વારા–મહાપુરુષો દ્વારા તે સદા નિંદ્ય ગણાયેલ છે. " पियजणमित्तजणभेयविप्पीइकारगं " આ કૃત્ય કરનાર પુરુષોને પોતાના બંધુજનોનો તથા મિત્રજનોનો વિયોગ થાય છે, એટલે કે તેમની અપ્રીતિનું પાત્ર બનવું પડે છે. "रागदोसबहुलं" તેમાં રાગદ્વેષનું પ્રમાણ સૌથી વધારે હોય છે. "पुणो य" વળી તે "उप्पूरसमरसंगाम" મૃત્યુ સહિત સંગ્રામનું કારક છે–એટલે કે જ્યારે ધન આદિ ચોરવાને માટે ચોર કોઈને ઘેર જાય છે અને તે ઘર વાળો તેનો મજબૂત સામનો કરે તો ચોરનું મોત થાય છે. " डमर " તેમાં સદા સ્વચક્ર અને પરચક્રનો ચોરી કરનારને ભય રહ્યા કરે છે, " कलि " કોઈ કોઇ વાર પોતાના જ પક્ષના માણસો સાથે તકરાર પણ થઈ જાય છે, " कलह " આપસમાં વાગ્યુદ્ધ–બોલાચાલી પણ થાય છે. " वह " વધ મારા મારી પણ થઈ જાય છે, " दुग्गइविणिवायवड्ढणं " તે કરનારનું દુર્ગતિ–નરકાદિમાં અવશ થઈને ગમનરૂપ વિનિપાતનું-વર્ધક હોય છે " भवपुणब्भवकरं " તેના કારણે વારંવાર સંસારમાં જન્મ મરણ અનુભવવા પડે છે. " चिरपरिचयं " દરેક ભવમાં આ દુષ્કૃત્ય જન્ય પાપનો ઉદય સાથે રહે છે. " अणुगयं " તેનો પ્રવાહ અતૂટ હોવાને કારણે તે જીવની સાથે અનુગત રહે છે " दुरंतं " વિપાકના સમયે દારુણ અને દુરન્ત હોય છે. " तइयं अधम्मदारं " આ પ્રમાણે ત્રીજા અધર્મ દ્વારનું સ્વરૂપ અહીં સુધીમાં કહેવાયું

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા અદત્તાદાન નામના ત્રીજા અધર્મદ્વારનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું છે. તેઓ તેમાં એ બતાવે છે કે કોઇના ધનાદિનું એવો ભય બતાવીને કે " હું તને મારી નાખીશ, હું તારા ઘરને આગ લગાડીશ " એવું કહીને ધનાદિકનું હરણ કરી લેવું તે અદત્તાદાન છે. આ અદત્તાદાનનું કારણ લોભ તથા બીજાના ધન પ્રત્યેની લાલસા હોય છે આ બધી વાતનું તાત્પર્ય એ છે કે કોઇ આપણને વસ્તુ ન આપે તેનું હરણ કરવું તે

ચોરી કહેવાય છે. તે ચોરીના જેટલા નિમિત્તો હોય છે તેમને પણ કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી ચોરી રૂપ જ માનવામાં આવે છે. બીજાની ભૂલથી પડી રહેલી, ભૂલાઈ ગયેલી, પડી રહેલી, અને થાપણ રૂપે મૂકેલી વસ્તુનું હરણ કરવું કે તેમને પચાવી પાડવી તે બધા અદત્તાદાનના જ પ્રકાર છે. તે અદત્તાદાન હિંસાદિ પાપોની જેમ ચોરોને નરકાદિ દુર્ગતિયોમાં ગમન કરાવનાર હોય છે।સૂ૦૧।।

હવે સૂત્રકાર "यन्नाम" એ દ્વારને લઈને અદત્તાદાનનાં નામો પ્રગટ કરે છે-"तस्स य नामाणि" ઇત્યાદિ

અદત્તાદાન કે તીસ નામોં કા નિરૂપણ

ટીકાર્થ--"तस्स य" આગળ બતાવવામાં આવેલ સ્વરૂપ વાળા અદત્તાદાનનાં "गोणाणि" ગુણ પ્રમાણે "नामाणि" નામ "तीसं हुंति" ત્રીસ છે. "तं जहा" તે આ પ્રમાણે છે-(૧) "चोरिक्कं" ચોરી (૨) "परहडं" પરહૃત-અનુમતિ વિના બીજાની વસ્તુ લેવી, (૩) "अदत्तं" અદત્ત, (૪) "कूरिकडं" ક્રૂરિકૃત, (૫) "परलाभो" પરલાભ, (૬) "असंजमो" અસંયમ, (૭) "परधणम्मि गेही" પરધનગૃદ્ધિ-પરધનની લાલસા, (૮) "लोलिक्कं" લોલુપતા, (૯) "तक्करत्तणं" તસ્કરતા, (૧૦) "अवहारो" અપહાર, (૧૧) "हत्थलहुत्तणं" હસ્તલાઘવ, (૧૨) "पावकम्मकरणं" પાપકર્મકરણ, (૧૩) "तेणिक्कं" સ્તૈન્ય, (૧૪) "हरणविप्पणासो" હરણવિપ્રણાશ, (૧૫) "आइयणा" આદાન, (૧૬) "धणाणं लुंपणा" ધનની લોપના, (૧૭) "अप्पच्चओ" અપ્રત્યય, (૧૮) "ओवीलो" અવપીડ, (૧૯) "ओक्खेवो" અવક્ષેપ (૨૦) "उक्खेवो" ઉત્ક્ષેપ, (૨૧) "विक्खेवो" વિક્ષેપ, (૨૨) "कूडया" કૂટતા (૨૩) "कुलमसी य" કુલમષી, (૨૪) "कंखा" કાંક્ષા (૨૫) "लालप्पणं पत्थणा य" લાલપન પ્રાર્થના (૨૬) "आससणा य वसणं" આશસના વ્યસન, (૨૭) "इच्छामुच्छाय" ઇચ્છામૂર્છા, (૨૮) "तण्हागेही य" તૃષ્ણાગૃદ્ધિ, (૨૯) "नियडिकम्मं" નિકૃતિકર્મ, અને (૩૦) "अवरोच्छत्ति वि य" અપરોક્ષ "तस्स" આ પ્રમાણે કે જેમાં "पावकलिकलुसकम्मबहुलस्स" પ્રાણાતિપાતાદિક પાપ, યુદ્ધ મિત્રદ્રોહ આદિરૂપ મલિન કર્મ વધારે પ્રમાણમાં રહે છે. "अदिण्णा-

दाणस्स " અદત્તાદાનના " एयाणि एवमाईणि " તે ચોરી આદિ " तीसं " ત્રીસ " नामधेज्जाणि " નામ " हुंति " છે,

ભાવાર્થ—(૧) ચોરી કરવી તે ચોર લોકોનું કાર્ય છે. તેથી અદત્તાદાનનું "चौरिक्य" નામ છે. (૨) ચોરી કરનારા પૂછ્યા વિના જ બીજાનાં દ્રવ્યનું હરણ કરે છે, તેથી તેનું નામ "परहृत" છે (૩) ચોરોને બોલાવીને કોઇ પોતાનું દ્રવ્ય દેતું નથી, તેથી તેનું નામ "अदत्त" છે. (૪) નિર્દય બનીને જ ચોરી કરાય છે, સદય થઇને નહીં, માટે જ તેનું નામ " क्रूरिकृत" (૫) તેમાં બીજાના દ્રવ્યનો લાભ (પ્રાપ્તિ) થાય છે, તેથી તેને "लाभ" કહેવામાં આવે છે. (૬) આ કૃત્ય કરતી વખતે ઇન્દ્રિયોનો સંયમ રહેતો નથી અને વાણી સંયમ પણ રહેતો નથી. તેથી તેનું નામ " असंयम " છે.(૭) તે કરનારને પરધનમાં ગૃદ્ધિ–લાલસા થાય છે, તેથી તેનું નામ " परधनगृद्धि " છે. (૮) તેનાથી પરિણામોમાં–વૃત્તિમાં લોલુપતા વધારે પ્રમાણમાં રહે છે, તેથી તેનું નામ" लौल्य " છે. (૯) તસ્કોરોની તે વૃત્તિ ભાવના હોય છે, તેથી તેનું નામ " तस्करता " છે. (૧૦) તેમાં ધનનું અપહરણ થાય છે, તેથી તેનું નામ अपहरण છે (૧૧) પરધન ચોરવામાં હાથની કુશળતા કામ આવે છે, અથવા પરધનની ચોરીથી હાથમાં લઘુતા–નીચતા પ્રવેશે છે. તેથી તેનું નામ हस्तलघुत्व છે. (૧૨) તે કૃત્ય પાપકૃત્ય હોવાથી તેનું નામ पापकर्मकरण છે. (૧૩) પર· ધનનું અપહરણ કરવાથી હરનારનો નાશ થાય છે, તેથી તેનું નામ हरणवि· प्रणाश છે (૧૫) બીજાની અનુમતિ વિના જ તેમાં ધન આદિ ગ્રહણ કરાય છે, તેથી તેનું નામ आदान છે. (૧૬) બીજાના દ્રવ્યનું હરણ કરવું એ જ દ્રવ્યનો વિનાશ ગણાય છે, તેથી તેનું નામ परद्रव्यविच्छेद છે. (૧૭) કોઈપણ માણસ ચોરોનો વિશ્વાસ કરતો નથી એ રીતે અવિશ્વાસ જનક હોવાથી તેનું નામ "अप्रत्यय" છે. (૧૮) દ્રવ્યનુ અપહરણ થવાથી અન્યને પીડા થાય છે, તેથી પીડાનું કારણ હોવાથી તેનું નામ "अवपीड" છે. (૧૯) પરધનનો આ ક્રિયાથી નાશ થાય છે, એટલે કે ચોર લોકો ગમે તે પ્રકારે તેને વેડફી નાખે છે. આ પ્રમાણે તે દ્રવ્યનો વિચ્છેદ કરાવનાર હોવાથી તેનું નામ " परद्रव्य-विच्छेद " છે(૨૦) તે ચોરાયેલું દ્રવ્ય તેના માલિકના હાથમાંથી ચાલ્યું જઇને

ચોરોના હાથમા જાય છે, તેથી તેનું નામ उत्क्षेप છે. (૨૧) ચોર તે દ્રવ્યને ચોરી જઇને અસુરક્ષિત હાલતમાં ગમે ત્યાં મૂકી દે છે. તેથી તેનું નામ विक्षेप છે. (૨૨) ચોર ચોરી કર્યા પછી જ્યારે તેના ભાગ પાડે છે ત્યારે ત્રાજવા આદિથી વધારે કે ઓછું તોલે છે–એક સરખા ભાગ પાડતા નથી, તેથી તેનું નામ कूटता છે (૨૩) આ કૃત્ય કરનારનાં કુળને કલંક લાગે છે, તેથી તેનું નામ कुलमषी છે. (૨૪) અદત્તાદાન ગ્રહણ કરવામાં બીજાનું દ્રવ્ય હરી લેવાની તૃષ્ણા રહે છે, તેથી તેનું નામ कांक्षा છે. (૨૫) ચોર ગર્હિત જલ્પના કરે છે. એટલે કે ચોરી કર્યા પછી પણ પોતે ચોરી કરી છે, તે વાતનો સ્વીકાર કરતો નથી, પણ તેને છૂપાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તથા જ્યારે તેઓ ચોરી કરવા ઉપડે છે ત્યારે પોતાના કોઈ ઇષ્ટ દેવની પ્રાર્થના કરીને જ જાય છે તેથી તેનું નામ लालपन અને प्रार्थना છે. (૨૬) તે કૃત્ય વિનાશનું કારણ હોવાથી વિનાશનુંરૂપ અને સઘળી આપત્તિયોનું કારણ હોવાથી વ્યસનરૂપ છે, તેથી તેનું નામ आशसना અને व्यसन છે. (૨૭) તે કૃત્ય કરનારને પરધનનું હરણ કરવાની અભિલાષા રહે છે, તેથી તેનું નામ इच्छा તથા પારકાનું ધન ગ્રહણ કરવાની તેમાં અત્યંત આસક્તિ રહે છે, તેથી તેનું નામ मूर्च्छा છે. અપ્રાપ્ત દ્રવ્ય મેળવવાની ઈચ્છા તથા પ્રાપ્ત થયેલ દ્રવ્યનો વિનાશ ન થાય તેવી ઇચ્છા તે અદત્તાદાનના હેતુ હોવાથી તેનું નામ तृष्णागृद्धि છે. (૨૯) ચોરી એક પ્રકારનું કપટ યુક્ત કૃત્ય હોવાથી તેનું નામ निकृति છે. (૩૦) ચોરી કરતી વખતે ચોર કોઈની નજરે પડતો નથી તેથી તેનું નામ अपरोक्ष છે ॥સૂ–૨॥

પશ્ચમ અન્તર્દ્વારગત તસ્કરોં (ચોંરોં) કા વર્ણન

" यन्नाम " નામનું બીજું અંતર્દ્વાર વર્ણવીને હવે સૂત્રકાર " येऽपि च कुर्वन्ति पापाः " એ પાંચમાં અન્તર્દ્વારગત ચોરોનું વર્ણન કરે છે.

“ तं पुण ” ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–“तं पुण चोरियं तक्करा करे ति ” આ ચોરીનું કૃત્ય ચોર લોકો કરે છે. “परदव्वहरा” તે ચોરો બીજાનું દ્રવ્ય હરી લેનાર હોવાથી તેમને પરદ્રવ્ય હર કહેવામાં આવે છે “छेया” ચોરલોકો પોતાના ચોરી કરવાના કાર્યમાં નિપુણ હોય છે. “कयकरण लद्धलक्खा” વારંવાર ચોરી કરતા રહે છે તેથી તેઓ ચોરી કરવાના અવસરના જાણકાર હોય છે. “ साहसिया ” અન્યનું દ્રવ્ય હરી લેવામાં તેમનું માનસિક બળ ઘણું જ તીવ્ર હોય છે. “ लहुस्सगा ” તેમનો આત્મા અતિશય તુચ્છ હોય છે, તથા બીજાના દ્રવ્યનું અપહરણ કરવાની તેમની “ अइमहिच्छा ” અતિશય લાલસા હોય છે, તેથી તેઓ મહેચ્છાવાળા છે. “ लोभघत्था ” તેઓ લોભથી અતિશય વધારે જકડાયેલાં અંતઃકરણ વાળા હોય છે. “ दद्दरओवीलगा ” તેમની બોલવાની રીત એવી હોય છે કે જેથી તેઓ તેમને જોનારની નજરે જલ્દી ચોર રૂપે દેખાતા નથી. “ गेहिया ” તેઓ પરદ્રવ્યમાં અતિશય લોલુપ હોય છે “अहिमरा” ધનાદિના લોભમાં પડીને તેઓ મરણની પણ સન્મુખ રહે છે-તેમને મોતની બીક લાગતી નથી. અથવા ચોરી કરવા જતાં તેમાં આડખીલી રૂપ થનારને મારી નાખે છે. “ अणमंजगा ” તેમની પાસે કોઈનું લેણું હોય તો તેઓ તે ચુકવતા નથી. “ भग्गसंधिया ” તેઓ પોતાના ઇષ્ટ મિત્રાદિ તરફ પણ પ્રેમ રાખતા નથી, તેમના પર સ્નેહ રાખવાથી અથવા તેમનો સ્નેહ પ્રાપ્ત કરવાથી તેઓ રહિત હોય છે. “रायदुट्ठगारी” રાજનીતિથી વિરુદ્ધનું તેનું આચરણ હમેશાં રહે છે. “ विसयनिच्छूढलोगवज्झा ” રાજ્યમાંથી તેમને હાંકી કાઢવામાં આવે છે તેથી તેઓ લોકબાહ્ય હોય છે. “ उद्दहगगामघायग-पुरघायगपंथघायगआदीवगतित्थभेयया ” “ उद्दहग ” તેઓ ભારે દ્રોહી હોય છે, જેમના ઉપર તેમની વક્રદૃષ્ટિ પડે છે તેમની સલામતી રહેતી નથી. “ गामघा-यगा ” તેઓ ગામોનાં ગામો નષ્ટ કરી નાખે છે. “पुरघायग ” નગરોનો નાશ

કરી નાખે છે, " पंथघायगा " દ્રવ્ય હરીલેવાને માટે તેઓ પ્રવાસીઓને જોત જોતામાં મારી નાખે છે. " आदीवग " ઘર વગેરેમાં આગ લગાડે છે, " तित्थ-भेयगा " યાત્રાળુનાં દ્રવ્યને પણ લૂંટી લે છે, " लहुहत्थसंपउत्ता" ચોરી કરવામાં તેમનો હાથ એટલો કુશળ હોય છે કે તેઓ જોત જોતામાં અન્યનું ધન ચોરી લે છે. " खंडरक्खत्थीचोरपुरिसचोरसंधिच्छेयया य " એ જ પ્રમાણે જે ખંડરક્ષ-શુલ્કપાલ હોય છે-જે ઘૂસખોરી કરનારા (લાંચ લેનાર) હોય છે તેમને ચોર ગણવામાં આવે છે. સ્ત્રીચોર-સ્ત્રીઓની પાસેથી દ્રવ્ય ચોરનારા, અથવા સ્ત્રીઓને ઉપાડી જનારા અથવા સ્ત્રીના વેશમાં જઇને ચોરી કરનારા હોય છે, એ જ પ્રમાણે પુરુષચોર પણ હોય છે- પુરુષોની પાસેથી દ્રવ્યાદિકને ચોરનારા, અથવા પુરુષોને દગો દઇને ગમે ત્યાં લઇ જનારા, અથવા પુરૂષના વેશમાં જઇને ચોરી કરનારા હોય છે, સંધિચ્છેદક-દિવાલ આદિમાં કાણું પાડીને ચોરી કરનારા હોય છે, " गंठिभेयगा " ગ્રન્થિભેદક-ખિસ્સા કાતરે છે, " पर-धणहरणलोभावहारअक्खेवी " પરધનહરણ લોભાપહારાક્ષેપી હોય છે-પરધનનું હરણ કરનારા, હત્યાકરીને ધનનું હરણ કરનારા. વશીકરણ મંત્રથી વશ કરીને ધનનું અપહરણ કરનારા હોય છે, " हडकारग निम्मद्दग गूढचोरगोचोर अस्सचोरदासीचोरा य " " हडकारग " બળાત્કારથી ધનને હરી લેનારા, ' निम्म-द्दग " નિર્મર્દક-યુદ્ધ કરીને ધનને હરી લેનારા. " गूढचोर " ગુપ્તરીતે રહીને પરનું ધન હરી લેનારા, "गोचर" ગાયનું અપહરણ કરનારા, " अस्सचोर " ઘોડાની ચોરી કરનાર, " दासीचोर " દાસીની ચોરી કરનાર, " एगचोराय " એકલો જઇને પારકાના ધનનું હરણ કરનારા " ओकड्ढगसपदायगा ओछिंपग सत्थघायगबिलकोलीकारगा य " " ओकड्ढग " આકર્ષક-બીજાના ઘરમાંથી દ્રવ્યાદિની ચોરી કરવાને માટે બીજા ચોરોનો સાથ લઇને ચોરી કરનારા, અથવા ચોરેલા ધનને બીજી જગ્યાએ લઈ જનારાં. અથવા શરીર આદિ પરથી આ ભૂષણો હરી લેનારા, " संपदायग " સંપ્રદાયક-ચોરોને પોતાના ઘરમાં આશરો આપીને ભોજન આદિ દેનારા, અવછિંપક-તે પણ ચોર જ હોય છે, સાર્થઘાતક-જનસમૂહની હત્યા કરનારા, બિલકોલીકારક-બીજાને ફસાવવાને માટે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરે તેવાં વચનો બોલનારા, " निग्गहविप्पलुंपगा " શસ્ત્રાદિનો ભય બતાવી બીજાને અટકાવીને લૂંટી લેનારા, " बहुविहतेणिक्कहरणबुद्धी " તથા અનેક પ્રકારની ચોરી કરવામાં કુશળ બુદ્ધિવાળા હોય છે. એવા " एते अणेय एवमादी परस्स दव्वाहिं जे अविरया" એ બધા લોકો તથા તે સિવાયના બીજા

લોકો કે જે બીજાના દ્રવ્યનું અપહરણ કરવાના કાર્યમાં વિરતિભાવથી રહિત હોય છે–તે કાર્યમાં લીન હોય છે–તે બધાને ચોરોની શ્રેણીમાંજ મૂકવા જોઇએ॥ સૂ૦૩॥

આ રીતે " જે અદત્તાદાનનું સેવન કરે છે " તે પ્રકારના આ પાંચમાં અન્તર્દ્વારનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર " यथा च कृतम् " તે ત્રીજા અન્તર્દ્વારનું કથન કરે છે–" विउलबलपरिग्गहा " ઇત્યાદિ

પરધનલુબ્ધ રાજાઓં કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ

ટીકાર્થ–"विउलबलपरिग्गहा" વિપુલ સૈન્ય અને પરિવાર વાળા " बहवो-रायाणो "અનેક રાજાઓ " परघणम्मि गिद्धा " પરધનમાં આસક્ત તથા "सए-दव्वे असंतुट्ठा " પોતાની પાસેના દ્રવ્યથી અસંતુષ્ટ અને " लुद्धा " લોભયુક્ત થઇને " परधणस्स कए " બીજાનું ધન પ્રાપ્ત કરવાને માટે "परविसए" બીજા રાજાના પ્રદેશો ઉપર " अहिहणंति " આક્રમણ કરે છે, તથા " चाउरंग समत्त--बलसमग्गा " હાથી, રથ, અશ્વ અને પાયદળ એ ચતુરંગી સેના સહિત અને " निच्छियवरजोहजुद्धसद्धा य " સ્થાયી રીતે કરેલ અથવા દૃઢ નિશ્ચયવાળા અને યુદ્ધ કરવામાં આદરભાવ રાખનારા પ્રશસ્ત યોદ્ધાઓની સાથે અને " अहमहमिति दप्पिएहिं " " હું જ એક વીર છું " એ પ્રકારના ગર્વવાળા "सेन्नेहिं" સૈન્યથી " संपरिवुडा " પરિવૃત–યુક્ત થઇને " पउमसगडसूइचक्कसागर-गरुलव्वूहादिएहिं " પદ્માકાર વ્યૂહવાળા, શકટવ્યૂહવાળા, સૂચીવ્યૂવાળા, ચક્રવ્યૂહ વાળા, સાગર વ્યૂહવાળા અને ગરુડ આદિ વ્યૂહવાળા, " अणीएहिं " સૈન્યથી પ્રતિપક્ષીના સૈન્યને " उच्छरंता " ઘેરી લઇને " अहिभूय " પોતાના હુમલાથી તેને હરાવીને " परधणाइं " પરધનનું " हरंति " હરણ કરે છે ॥ સૂ. ૪ ॥

જે બીજા રાજાદિકો પરધન આદિનું હરણ કરે છે તેમનું વર્ણન કરતાં સૂત્રકાર કહે છે—" अवरे " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–"अवरे" બીજા કેટલાક રાજાઓ "रणसीसलद्धलक्खा" જે રણશીર્ષલબ્ધરક્ષ્યવાળા હોય છે-દુશ્મનની હત્યા કરવામાં નિપુણ હોય છે " संगामं-

अइवयंति " તેઓ જાતે જ રણુસંગ્રામમાં ઉતરી પડે છે-યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થઇ જાય છે, એવા તે રાજાઓ " सण्णद्धबद्धपडियरउप्पडिय-चिंधपट्टगहिया-उहपहरणा " " सण्णद्धा " પહેલાં તો યુદ્ધની સામગ્રી સજ્જ કરાવે છે, " बद्धपडियर " બખતર પહેરીને પોતાના શરીરને સુરક્ષિતબનાવે છે. " उप्पाडिय चिंधपट्ट " મસ્તક પર લાલ પટ્ટિ આદિ ખાસ ચિહ્નને મજબૂત રીતે બાંધે " गहियाउहपहरणा " દુશ્મનને નાશ કરવાને માટે બાણુ આદિ આયુધો અને તલવાર આદિ શસ્ત્રો પોતાની પાસે રાખે છે " माढीवरवम्मगुंडिया " માઢી-શરીરના રક્ષણુ માટેનું એક સાધન, અને ઉત્તમ બખતરથી પોતાના શરીરને આચ્છાદિત કરે છે, " आविद्धजालिका " તેમના શરીર પર લોઢાનું બખતર બાંધેલું હોય છે, " कवयकंडगिया " તેઓ કાંટાળાં કવચથી યુક્ત હોય છે, " उरसिरमुहबद्धकंठतोणा " તેમનાં વક્ષસ્થળ પર તૂણીર—ભાથા બાંધેલા હોય છે. તે ભાથામાં બાણો ઉર્ધ્વમુખ રહે તેમ, ડોકની પાસે ભરેલાં રહે છે. આ રીતે પહેલાં સજ્જ થઈને કેટલાક રાજાઓ યુદ્ધ કરવાને માટે રણમેદાનમાં " अइवयंति " ઉતરી પડે છે, એ પ્રકારને સંબંધ અહીં સમજી લેવાનો છે. જે યુદ્ધમાં રાજા ઉતરે છે તે યુદ્ધ કેવું હોય છે? તેના જવાબમાં કહે છે—જે રણમેદાનમાં "पासियवरफलग ' નિર્દય ધનુર્ધારીઓ દુશ્મનોના શસ્ત્ર પ્રહારોને રોકવાને માટે પોતાના હાથમાં ઢાલ રાખે છે, તથા "रइयपहकर" શત્રુના શસ્ત્રોનો મુકાબલો કરવાને માટે તેઓ પોતપોતાની સેનાને એક વિશિષ્ટ પ્રકારની વ્યૂહ રચનામાં ગોઠવે છે, તથા "सरभस" અન્યોન્ય લડવાનો શોખ જ્યાં ખૂબ રહે છે. હર્ષ અથવા વેગથી જે યુક્ત હોય છે એવા "चावकर" ધનુર્ધારીઓ દ્વારા જ્યાં "करंचियसुनिसियसरवरिस" અતિશય તીક્ષ્ણ બાણોની વૃષ્ટિ વાદળાંઓ દ્વારા " वद्धकरकमुयंतघणचडवेगधारानिवायमग्गे" પ્રચંડ વેગવાળાં મોટા કરાની વૃષ્ટિની જેમ કરાય છે. તથા જે સંગ્રામ "अणेगधणुमंडलग्ग' અનેક ધનુષોથી અને મંડલાગ્રો (તલાવારથી-વિશેષો)થી " संधिय-उच्छलिय सत्ति " સજ્જ કરેલ ઉચ્છલિત શક્તિયોથી (એ નામનાં શસ્ત્ર વિશેષોથી) " कणग " કનકોથી બાણોથી, " वामकरगहियखेडग " ડાબા હાથમા રાખેલ ઢાલોથી, " निम्मल निक्किट्ठखग्ग " તીક્ષ્ણ બનાવેલ ખડ્ગોથી " पहरंत " પ્રહાર કરવામાં વપરાતા " कुंत " ભાલાઓથી " तोमर "

તોમરથી-ગુરજોથી, " चक्क " ચક્રોથી, ' गया " ગદાઓથી, " परसु " પરશુ-ઓથી, " मुसल " મુસળોથી, ' हल " હળોથી, " सूल " ત્રિશૂળોથી, "लउड" લાઠીઓથી, " भिंडिपाल " ભિંદિપાલો (ગોફણ)થી, " सव्वल " સબ્બલોથી, (તે એક શસ્ત્ર છે. તે લોઢાના દંડા જેવું હોય છે અને તીક્ષ્ણ અણીવાળું હોય છે. તેને ગુજરાતીમાં કોશ કહે છે) " पट्टिस" પટ્ટિશોથી (પટ્ટિશ ભાલાના આકારનું શસ્ત્ર હોય છે) ચર્મેષ્ટોથી (ચર્મ બદ્ધ પાષાણ મહા અસ્ત્ર વિશેશોથી) "घण" ઘણથી, " मोट्ठिय" મૌષ્ટિકોથી (મુષ્ટિ પ્રમાણ અસ્ત્ર વિશે-" मोग्गर " મગદળોથી, " वरफलिह " વર પરિઘોથી-(લોહબદ્ધ લાઠીઓથી " जंतपत्थर " યંત્ર પ્રસ્તરોથી (ગોફણ આદિ સાધનોથી ફેંકાયેલા પથ્થરોથી) " दुघण " ઘણોથી (એક પ્રકારના મગદળોથી) " तोण " તૂણીરોથી (ભાથા-ઓથી) " कुवेणी " કુવેણીઓથી (એક પ્રકારનાં શસ્ત્રો) " पीठ " પીઠોથી (—યંત્રરૂપ અસ્ત્ર વિશેષોથી) " आकलिए " યુક્ત રહે છે. એવા તે ભયંકર સંગ્રામમાં કેટલાક રાજાઓ પરધનનું હરણ કરવાને માટેજ ઉતરે છે. ।।સૂ૦૫।।

પરધનમેં લુબ્ધ રાજાઓ કે સંગ્રામ કા વર્ણન

હજી પણ સૂત્રકાર સંગ્રામનું વર્ણન કરે છે-" इली पहरण " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-"इली"બન્ને તરફ જેને ધાર છે તેવાં બેધારાં 'पहरण' ખડગ વગેરે અનેક શસ્ત્રો જે " मिलिमिलिंत " અતિશય ચળકતાં છે, અને "खिप्पंत" શત્રુઓ તરફ ફેંકવામાં આવે ત્યારે " विज्जुज्जल " વિજળી જેવાં ચમકે છે, એવાં શસ્ત્રોએ " विरइयसमप्पहनहतले " આકાશને પોતાના જેવું પ્રકાશિત બનાવી દીધું છે, એટલે કે જે ચકચકિત અતિ તીક્ષ્ણ ચળકતાં શસ્ત્રોથી આકાશ મંડળ ચળકતું બની રહ્યું છે એવા સંગ્રામમાં " फुडपहरणे " તથા જેમાં શસ્ત્રો નજરે પડે છે તથા જે " महारण " મહાસંગ્રામમાં વાગતા " संख " શંખોથી, " भेरी " રણભેરીઓથી, " वरतूरपउर " સ્પષ્ટ ધ્વનિવાળાં મુખ્ય મુખ્ય તૂર્ય - વાજિંત્રોથી, " पडुपडहाहयनिनायगंभीरे " વાંગતા ઢોલોના ગંભીર

નાદથી, " णंदीय " આનંદિત બનેલા જોશીલા વીરોના અને " पक्खुभिय " ક્ષોભ પામેલ કાયર જનોના " विउलघोसे " વિપુલ અવાજથી વ્યાપ્ત થઈ ગયું છે. તથા " हयगयरहजोहतुरियपसरियरयुद्धयतमंधयारबहुले " " हय " ઘોડાના, " गय " હાથીઓના, " रह " રથોના " जोह " યોદ્ધાઓના " उद्धय-तम " પગના અત્યંત આઘાતથી ઉડીને " तुरियपसरिय " ઝડપથી ફેલાયલી " रय " ધૂળથી જ્યાં "अंधयारबहुले" અતિશય અંધકાર થઈ ગયો છે, " कायरनरनयण-हिययवाउलकरे " કાયર લોકોનાં નયન અને હૃદયને જે વ્યાકુળ કરી રહેલ છે, "विलुलिय" અહીં તહીં લટકતા " उक्कडवर " ઉત્તમોત્તમ " मउड " મુગટોથી, "किरीड" કિરીટોથી-ત્રણ શિખરવાળાં શિરોભૂષણોથી, "कुंडल" કુંડળોથી "उडुदाम" નક્ષત્ર માલાકાર ભૂષણોથી, " आडोविए " જે આડંબર યુક્ત બનેલ છે. "पगाढ" દૂર દૂર હોવા છતાં પણ નજરે પડતી એવી " पडाग " વિશાળ પતાકાઓથી, " उच्छिय " ઉંચી રાખેલી એવી " धय " લઘુપતાકાઓથી, " वेजयंती " વિજય સૂચક ધ્વજાઓથી, તથા "चामर" ચામરોથી અને "चलंतछत्त" ચંચળ છત્રોથી કરાયેલ " अंधयार " અંધકારથી જે ' गंभीरे" ગહન થઇ ગયું છે, તથા જ્યાં "हयहेसिय" ઘોડાઓની હણુ હણાટીનો આવાજ થઈ રહ્યો છે, "हत्थिगुलगुलाइय" હાથીઓની ગુલગુલાહટ થઇ રહી છે, " रहघणघणाइय " આમ તેમ દોડતા રથોનો ઘણુઘણાટ જ્યાં ચાલી રહ્યો છે, " पाइक्क हरहराइय " પદાતી-પાયદળનો જ્યાં હર હરાટ " હર હર " એ પ્રકારનો ભયંકર ધ્વનિ ચાલી રહ્યો છે, " आकोडिय " જ્યાં વીરો પોત પોતાની ભુજાઓનું આસ્ફાલન કરી રહ્યા છે- ફટકારી રહ્યા છે " सीहनाय " સિંહના જેવી ગર્જના જ્યાં થઇ રહી છે, " छिलिय " ' સીસી ' એવો જ્યાં સિત્કાર શબ્દો થઇ રહ્યા છે. તથા "विघुट्ठ" યોદ્ધાઓ દ્વારા વિરૂપ ઘોષ જ્યાં કરાઇ રહ્યો છે, " उक्किट्ठकंठकयसद्द " આનંદથી ફુલાઈ ગયેલા સૈનિકો જ્યાં પોત પોતાના કંઠમાંથી ઉત્કૃષ્ટ ગર્જના જેવા શબ્દો કાઢી રહ્યા છે, " भीमगज्जिए " તે કારણે ત્યાં મેઘ જ ગર્જના કરી રહ્યો હોય તેવું લાગે છે. " सयराहहसंतरुसंतकलकलरवे " " हसंत " હસતા તથા " रुसंत " કોપાયમાન થયેલ સૈનિકોનો ' सयराह " એક સાથે જ્યાં " कलकलरवे " કલ કલ શબ્દ-ધ્વનિ થઈ રહ્યો છે, તથા જ્યાં સૈનિકો " आसूणिय वयण " પોત પોતાનું મુખ થોડાં પ્રમાણમાં ફુલાવીને ' रुद्द " ક્રોધથી ઉગ્ર બની રહેલ છે, તથા " भीम " ક્રોધના આવેશમાં ભયંકર રીતે જ્યાં તેઓ " दसणाधरोट्ठगाढदट्ठ " પોતપોતાના અધરોષ્ઠોને દઢતાથી કરડી રહેલ

છે, તથા "सप्पहारकरणुज्जयकरे" દુશ્મદળના સૈનિકો ઉપર પ્રહાર કરવાને માટે જ્યાં સુભટોના હાથો ચાલી રહ્યા છે, તથા "अमरिसवसतिव्वरत्तनिद्दारितच्छे" જ્યાં "अच्छे" વીરોની બન્ને આંખો "अमरिसवस" ક્રોધાવેશથી "निद्दारित" અપલક -પલકારા રહિત થઇને "तिव्वरत्ता" અત્યંત લાલ બની રહેલ છે, તથા "वेरदिट्ठि" વૈરવૃત્તિથી "कुद्ध" કોપાયમાન થયેલ સુભટો દ્વારા "चोट्टिय" કરાતી "तिवली" પોત પોતાની ત્રણ રેખાઓ "त्रिवली" (કોપાયમાન થતાં કપાળમાં પડતી કરચલીઓ) તથા "कुडिलभिउडिकय" જ્યાં ભમરો-ભ્રકુટી કપાળે ચડી ગઇ છે, તથા "वहपरिणयनसहस्सविक्कमवियंभियबले" દુશ્મનોના મારવાને આતુર બનેલા અનેક હજાર સુભટોનાં પરાક્રમથી જ્યાં દુશ્મનના સૈન્યને શક્તિ હીન કરવામાં આવી રહ્યું છે, એવા સંગ્રામમાં કેટલાક રાજાઓ ઉતરે છે, એવો સંબંધ સમજી લેવાનો છે ॥સૂ૦૬॥

તેઓ તેવા સંગ્રામમાં ઉતરે છે તેનું વધુ વર્ણન કરે છે— "वग्गंत तुरंग" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"वग्गंततुरंगरहपहावियसमरभडे" હણહણાટી કરતા ઘોડાઓથી અને રથોની મદદથી જ્યાં જલ્દીથી સૈનિકોને મોકલાઈ રહ્યા છે, તથા "आडवियछेयलाघवपहारसाहिए" જે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયેલા એવા નિપુણ સુભટોના ચાતુર્યપૂર્ણ પ્રહારોથી યુક્ત છે "समूसियबाहुजुयले" તથા જેમાં આનંદિત બનેલા સુભટો આનંદની અધિકતાથી પોત પોતાની ભુજાઓ ઉંચી કરી રહેલ છે. "मुक्कट्टहासपुक्कंतबोलबहुले" તથા જેમાં સુભટોના મુક્ત હાસ્યનો ધ્વનિ તથા બીજાને નામ દઇને બોલાવવાના શબ્દો દ્વારા ભારે કોલાહલ મચી રહ્યો છે, તથા જેમાં યોદ્ધાઓનો સમૂહ "फुरफलगावरण-गहिय" શસ્ત્રોના ઘાને રોકવાને માટે ચર્મમય પટ્ટ વિશેષોને, ફલકોને-ઢાલોને ધારણ કરે છે. તથા બખતર આદિ આવરણોથી સજ્જ રહે છે. તથા "गयव.

रपत्थंत" જેમાં એક યોદ્ધો બીજા યોદ્ધાના હાથીને મારી નાખવાને માટે, અથવા તેના પર સવાર થવાને માટે આતુર રહે છે, તથા જેમાં "दरियख-लमड" દુષ્ટ યોદ્ધાઓ પોતાના બળને લીધે વધારે ગર્વિષ્ટ બનેલા રહે છે, "परोप्परपलग्ग" જ્યાં એક બીજાને મારવાને માટે વીર પુરુષો પ્રયત્નશીલ રહે છે, અથવા પ્રવૃત્ત હોય છે, "जुद्धगव्विय" જ્યાં યોદ્ધાઓનું યુદ્ધ કૌશલ્ય વધારે પ્રમાણમાં જાગૃત થયું છે, અને તે કારણે તેઓ વધારે ગર્વિષ્ટ બન્યા છે, તથા "विकोसियवरासि" જ્યાં યોદ્ધાઓ પોત પોતાથી શ્રેષ્ઠ તલવારોને મ્યાનમાંથી બહાર કાઢીને લડવાને તૈયાર હોય છે, અને જ્યાં "रोसतुरिय अभिमुहपहरंतछिण्णकरिकर" ક્રોધાયમાન થઇને એક યોદ્ધો બીજા યોદ્ધાના ઉપર પ્રહાર કરીને તેના હાથીની સૂંઢને કાપી નાખે છે, તથા "वियंगियकरे" જ્યાં યોદ્ધાઓ એક બીજાના હાથ છેદી નાખે છે, તથા "अवइद्ध" બાણોથી વીંધાયેલા "निसुद्द" ગળામાં હાથ ભરાવીને બળપૂર્વક જમીન પર પટકાયેલ, "भिन्न" ત્રિશૂળ આદિ દ્વારા ભેદાયેલા, અને "फालिय" ફરસી આદિ દ્વારા ચીરી નાખેલ, યોદ્ધાઓનાં શરીરમાં "पगलिय" વહેતા "रुहिर" લોહીથી "कयभूमिकद्दमचिखिल्लपहे" જ્યાં જમીનમાં કીચડ થઇ ગયો છે, અને તે કારણે જ્યાં માર્ગ લપસણો થઇ ગયો છે, તથા "कुच्छिदालिय" જેમનાં વિદારિત થયેલાં ઉદરમાંથી "गलिय" લોહી વહી રહ્યું છે અને "निम्मेलियंते" જેમનાં આંતરડાં પણ પેટમાંથી બહાર નીકળી પડયાં છે. એ જ કારણે જે "फुरफुरंत" કંપી રહ્યા છે, અને "विगल" વ્યાકુળ થઇ ગયાં છે, જેમના પર "मम्महयविगयगाढदिण्णप्पहार" ક્રોધના આવેશમાં આવેલા શત્રુઓ દ્વારા વિચિત્ર રીતે ભયંકર મર્મભેદી પ્રહાર કરાયો છે અને તે કારણે જેઓ "मुच्छिय" મૂર્ચ્છાવશ થઈને "रुलंत" જમીન ઉપર આમ તેમ આળોટે છે અને "विब्भल" દયાજનક બનેલ છે, "विलाव" અરે! મને મારી નાખ્યો" ઇત્યાદિ પ્રકારે વિલાપ કરે છે, યોદ્ધાઓના વિલાપથી જે "कलुणे" દયાજનક બનેલ છે, તથા જે "हयजोहभमंततुरंग" પોતાના સવારો મરી જવાથી ઇચ્છાનુસાર આમ તેમ ઘૂમતા ઘોડાઓથી જે યુક્ત છે, તથા જ્યાં "उद्दामम-त्तकुंजरपरिसंकियजण" મદોન્મત્ત હાથીઓદ્વારા કચરાઇ જવાના ભયથી માણસો વ્યાકુળ બનેલા છે, "णिव्वुक्कछिण्णज्झयभग्गरहवर" જ્યાં નિર્મળ દંડા રહિત

અને ફાટેલી ધજાઓ તથા ભાંગેલા શ્રેષ્ઠ રથો પડયા છે. " **नट्ठसिरकरिकलेवराकिण्ण** " તથા જે છેદાયેલાં મસ્તકવાળા હાથીઓનાં કલેવરોથી છવાયેલ છે, " **पडियपहरण** " જ્યાં અસ્ત્ર–શસ્ત્રાદિ અહીં તહીં પડેલાં છે, તથા " **विकिण्णाभरण** " મરી ગયેલા કેટલાક યોદ્ધાઓનાં આભૂષણોથી જે છવાયેલ છે, " **भूमिभागे** " એવા ભૂમિભાગ વાળા સંગ્રામમાં " **नच्चंतकबंधपउरे** " તથા જ્યાં યોદ્ધાઓનાં ધડ અતિશય નૃત્ય કરી રહેલ છે, " **भयंकरवायसपरिलित्त गिद्धमंडलभमंतछायंधयारगंभीरे** " તથા જે આકાશમાં ઉડતા ભયંકર કાગડાઓની તથા પરિલીયમાન–વિશિષ્ટ ગતિથી ઉડતાં ગીધોની છાયાને કારણે ઉત્પન્ન થયેલ અંધકારથી ગંભીર દેખાય છે, એવા સંગ્રામમાં પરધન પ્રાપ્ત કરવાની લાલસા વાળા રાજાઓ ઉતરે છે ॥ સૂ૦૭॥

હવે એ જ વાતને સંક્ષિપ્તમાં કહે છે— " **वसुवसुह** " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—" **वसुवसुहविकंपियव्व** " જેમણે દેવોને તથા પૃથ્વીમંડળને પણ જાણે કંપાયમાન કરી દીધાં છે એવાં બીજા પણ અનેક રાજાઓ " **परधणं महंता** " બીજાના ધનમાં લુબ્ધ થઈને " **पच्चक्खपिउवणं** " પ્રત્યક્ષ પિતૃવન જેવા–પ્રત્યક્ષ શ્મશાન જેવા લાગતા, તથા " **परमरुद्दबीहणग** " જે અત્યંત પ્રચંડ અને ભયંકર ભાસતું હોય, તથા " **दुप्पवेसतरगं** " વીરોને માટે પણ જે અતિશય દુર્ગમ હોય એવાં " **संगामसंकडं** " ગહન યુદ્ધમાં " **अभिवडंति** " પ્રવેશ કરે છે. તથા " **अवरे** " બીજા પણ " **पाइक्कचोरसंघा** " પદાતિરૂપ ચોર સમૂહ કે જેમાં " **सेणावइचोरवंदपागड्ढिया य** " સેનાપતિ અને ચોરોનો સમૂહ એકત્ર રહે છે, તથા " **अडवीदेसदुग्गवासी** " જે જંગલની વચ્ચે જેટલાં દુર્ગમ સ્થાનો હોય છે–પછી તે જળરૂપ હોય કે સ્થળરૂપ–તેમાં રહે છે, તથા " **कालहरियरत्तपीयसुक्किलअणेगसयचिंधपट्टबंधा** " કાળાં, લીલાં, લાલ, પીળાં, સફેદ આદિ રંગની સેંકડો પટ્ટીઓને જે પોતાના મસ્તક ઉપર બાંધે છે, એવો પદાતિ–પગપાળો–ચોર સમુદાય " **धणस्स कज्जे** " પરધનમાં ' **लुद्धा** " લોલુપ થઈને " **परविसए** " અન્ય રાજાઓના દેશોનો " **अभिहणंति** " વિનાશ કરે છે ॥ સૂ–૮॥

"અદત્તાદાન–ચોરી કયી રીતે કરાય છે" એ વાતને સૂત્રકાર હવે સમજાવે છે–" रयणागर " ઇત્યાદિ

પરધનને હરી લેવાને આતુર બનેલો મનુષ્ય–ચોર " रयणागरसागरं च " રત્નોના નિધિ એવા સમુદ્રની વચ્ચે જઈને જહાજોને ડૂબાવી દે છે, એવો સંબંધ અહીં જોડવાનો છે–હવે સૂત્રકાર સમુદ્રનું વર્ણન કરે છે–

" उम्मीसहस्समालाकुलविगयपायकलकलंतकलितं " હજારો મોજાઓનાં સમૂહના આક્રમણને કારણે જ્યાં વ્યાપારી આદિ લોકોનાં જહાજો નાશ પામે છે, અને તે કારણે તે જહાજોમાં બેઠેલા લોકોના કકળાટથી જે યુક્ત બનેલ છે, તથા " पायालकलससहस्स" સેંકડો પાતાળ કળશોનાં " वायुवसवेग " વાયુના સંયોગથી વેગયુક્ત બનેલ " सलिलउद्धम्ममाणदगरयरयंधयारं " જળનાં ઉડતાં બિન્દુઓના સમુદાયથી જે અંધકાર યુક્ત બનેલ છે, " वरफेण–पउर–धवल पुलंपुल–समुट्ठियाट्टहासं " જે પોતાના સ્વચ્છ અને અત્યંત સફેદ રંગનાં ફીણ વડે જાણે નિરંતર હસી રહ્યો છે, તથા " मारुयविक्खुब्भमाणपाणियं " વાયુથી જેનું પાણી કંપી રહ્યું છે– ગતિમાન બન્યું છે. તથા " जलमालुप्पलहुलियं " જેમાં પાણીનો સમૂહ જલ્દીથી એક તરંગમાંથી બીજું તરંગ–(મોજું) ઉત્પન્ન કરી રહેલ છે, " अविय " તથા જે " समंतओखुभिय " પવનના આઘાતથી ચોમેર ક્ષુબ્ધ થઇને " लुलिय " તટપ્રદેશ સુધી પહોંચીને " खोक्खुब्भमाण " મહામત્સ્યાદિ જળચર જીવો દ્વારા વ્યાકુળ કરાયેલ " पक्खलिय " પર્વતાદિની મહાશિલાઓ આદિના આઘાતથી સ્ખલિત થઈને પછી " चलिय " ચલિત–સ્વસ્થાનથી ચલિત થઇને " विउल " વિસ્તીર્ણ " जलचक्कवाल " જળસમૂહ જ્યાં છે એવી ' महानईवेगो ' ગંગા યમુના આદિ મહાનદીઓના વેગથી ' तुरिय ' ઝડપથી ' आपूरमाण ' જે ભરાઈ રહેલ છે. તથા જે ' गभीर ' અગાધ ' विउल ' વિશાળ " आवत्त " વમળોથી તથા " चंचल " ચપળ " भममाण " ઘૂમતા

" गुप्पमाण " વ્યાકુળ " उच्छलंत " આકાશમાં ઉછળતાં " पच्चोणियंत " અને ફરી પાછા નીચે પડતાં " पाणिय " પાણી અથવા જેમાં પ્રાણી છે, એવાં તથા " पधाविय " ઝડપથી ઉત્પન્ન થતાં, " खरफरुस " અતિવેગને કારણે અતિશય કઠોર અને " पयंड " દારુણ હોવાને કારણે " वाउलियसलिल " પાણીનું મન્થન કરાતું હોય એવા, તથા "फुट्टंत" એક બીજા સાથે અથડાવાથી વિચ્છિન્ન થતાં " वीचिकल्लोल " નાનાં મોટાં મોજાંઓથી " संकुलं " વ્યાપ્ત એવા સમુદ્રને, એટલે કે જે ગંગા યમુના આદિ નદીઓના વેગથી કે જેમનું વિપુલ જળ ચક્રવાતના આઘાતથી સર્વતઃ વ્યાકુલિત થતું રહે છે, અને તટપ્રદેશ સુધી આવતું રહે છે તથા મહામત્સ્ય આદિ જળચર પશુઓ જેને અતિશય બનાવતાં રહે છે, અને જે પર્વત આદિની જે મહાશિલાઓ સાથે અથડાઇને પોતાના સ્થાનથી આગળ વધતું રહે છે, જલ્દી ભરાતું રહે છે, તથા જે ગંભીર અને વિશાળ વમળોથી હમેશાં વ્યાપ્ત રહે છે, તથા જેમાં પાણી અને પ્રાણી ચંચળ થઇને વારંવાર આમ તેમ ફર્યા કરે છે. જેથી તે જાણે વ્યાકુળ રહે છે, આકાશમાં ઉછળતું રહે છે અને ફરી પાછું નીચે આવીને પડે છે. તથા જે શીઘ્ર ઉત્પન્ન થયેલ અતિશય વેગને લીધે અતિ કર્કશ, પ્રચંડ, વ્યાકુલિત, પાણીનું મંથન કરનાર, અને એક બીજાં સાથે અથડાઇને વિચ્છેદ પામેલ મોજાંઓથી વ્યાપ્ત રહે છે. "महामगरमच्छकच्छभोहारगाहतिमिसुंसुमारसावयसमाइयसमुद्घायमाणपूरघोरपउरं " તથા મોટા મગરો, મત્સ્ય, કાચબા, ઉહાર, ગ્રાહ, તિમિ, શિશુમાર, શ્વાપદ, આદિ જળચર પ્રાણીઓ જેમાં પરસ્પર અથડામણમાં આવ્યા કરે છે, અને પોતાના કરતાં નિર્બળને મારવાને માટે સદા દોડતાં હોય છે, એવા મહાસાગરમાં જઇને ચોરલોકો ધનની લાલચથી જહાજોનો નાશ કરે છે. ॥ સૂ૦૯ ॥

સાગર કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ

તે સમુદ્ર કેવો હોય છે તેનું વધુ વર્ણન કરે છે—" कायरजण० " ઇત્યાદિ

જે સમુદ્ર " कायरजणहियकपणं " " घोरं " કાયર લોકોના હૃદયને કંપાવી દે છે, " घोरं " ભયંકર રીતે જે " आरसंतं " ઘુઘવાટ કરે છે, " महब्भयं " જેને જોતાં જ લોકોના દિલમાં ભય ઉત્પન્ન થાય છે, " पडिभयं " જેનો દેખાવ જોતાં જ ભયથી દરેક પ્રાણીઓના રુવાટાં ખડા થઇ જાય છે,

અને તેથી જ “ भयंकरं ” ભયની પ્રતિમૂર્તિ લાગે છે, “ उत्तासणगं ” જેનું અવલોકન કરીને ચિત્તમાં ક્ષોભ થાય છે, “ अणोरपारं ” જેનો બીજો કિનારો અપ્રાપ્ય હોય છે-જેનો પાર પામવો દુષ્કર છે, “ आगासंचेव निरवलंबं ” આકાશની જેમ જેમાં પ્રાણીઓને પડી જતાં કોઈપણ આધાર મળતો નથી “उप्पाइय पवण ” ઉત્પાત જનિત પવનથી “ धणिय णोल्लिय ” અતિશય વેગમાં આવી જઈને “ उवरुवरि ” એક બીજાના ઉપર પડતાં “ तरंगदरिय ” ગર્વિત મોજાં-ઓથી “ अइवेगं ” જે અત્યંત વેગયુક્ત બની રહેલ છે, “ चक्खुपहमोच्छरंतं ” જેને જોઈ શકવો પણ અશકય છે તો ત્યાં તરવાની તો વાત જ ક્યાં છે! “ कत्थइगंभीरं ” કોઈ કોઇ પ્રદેશમાં જે ઘણો વધારે ગંભીર હોય છે, તથા “ विउलगज्जियगुंजिय ” જે મેઘના જેવી મોટી ગર્જના કરે છે અને ભ્રમરો જેવો વિશાળ ગુંજારવ કરે છે, “ निग्घाय ” નિર્ઘાત—વ્યન્તરોનો મહાધ્વનિ તથા “ गरुयनिवडिय ” વીજળી આદિ તેમાં પડે ત્યારે તેમાંથી નીકળતો નિર્હ્રાદી–પ્રતિધ્વનિ યુક્ત નિર્ઘોષ, “ दूरसुच्चंत ” દૂરથી સંભળાતો “ गंभीर ” ગંભીર “ घुगघुगंति ” “ ધુગ ધુગ ” જેવો આવાજ, આદિ “ सद्दं ” શબ્દો જેમાં સંભળાય છે તથા “ पडिपहरुंभंत–जक्ख–रक्खस–कुहंड–पिसाय–रुसिय–तज्जाय उवसग्गसहस्ससंकुलं ” જે રુષ્ટ થઈને મુસાફરોના માર્ગનો અવરોધ કરનારા યક્ષ, રાક્ષસ, કુષ્માંડ, (વ્યન્તર વિશેષ દેવ) અને પિશાચોના હજારો ઉપસર્ગોથી સદા વ્યાપ્ત રહે છે, “ बहूप्पाइयभूयं ” તથા જેમા જીવોને અનેક ઉત્પાત જન્ય દુઃખોનો સામનો કરવો પડે છે, “ विरइय बलिहोम–धूव–उवयार–दिण्ण–रुहिर–च्चणाकरण–पयय–जोगपययचरियं ” તથા “ विरइयवलिहोमधूवउवयार ” નૌકાઓ અટકી જતા જ્યાં વહાણો દ્વારા વેપાર કરનાર લોકો દ્વારા (સાર્થવાહો દ્વારા) વિવિધ પ્રકારની ભેટો દેવાય છે, અગ્નિમાં ધૂપ બાળવામાં આવે છે, તથા “दिण्णरुहिरच्चणाकरणपयय ” રુધિરના સમર્પણ રૂપ પૂજામાં લાગેલા એવા “ जोगपयय ” વ્યાપારી લોકોથી “ चरियं ” જે સેવિત છે, તથા “ परियंतजुगंतकालकप्पोवमं ” જે સઘળા યુગોની વચ્ચે છેલ્લા યુગના પ્રલયકાળરૂપ કલ્પના જેવો છે, “ दुरंतमहानईनईवइ–महाभीमदरिसणिज्जं ” “ दुरंत ” જેને ઓળંગવી મુશ્કેલ છે એવી “ महानई-नईवइ ” ગંગા આદિ મહા નદીઓનો તથા બીજી સામાન્ય નદીઓનો જે પતિ છે, અને તે કારણે જે “ महाभीमदरिसणिज्जं ” જે દેખાવમાં ભયંકર

છે, " दुरणुचरं " તથા જેમાં ફરવું અતિશય કઠિન છે, " विसमप्पवेसं " જેમાં પ્રવેશ કરવો ઘણો મુશ્કેલ છે, " दुक्खोत्तारं " જેને ઓળંગવો અતિ-શય મુશ્કેલ છે, " दुरासयं " જે સદા દુઃખદ સ્થાન રૂપ છે, " लवणसलिल-पुण्णं " જે ખારાં પાણીથી સદા ભરપૂર રહે છે, એવા સમુદ્રને " असियसिय समुच्छियगेहिं " જેમના ઉપર કાળા અને સફેદ વસ્ત્ર બાંધેલાં છે એવી " हत्थं-तरगेहिं " જે અન્ય વાહનો કરતા પાણી ઉપર વધારે ઝડપથી તરે છે એવી " वाहणेहिं " નૌકાઓ દ્વારા " अइवइत्ता ' આક્રમણ કરીને " परदव्वहरा " પરધનનું હરણ કરનારા, " निरणुकंपा " નિર્દય અને " णिरवयक्खा ' પોતાના પરભવને સુધારવાની ભાવનાથી રહિત એવા ' नरा " ચોર લોકો " समुद्दमज्झे गंतूण " સમુદ્રની વચ્ચે જઈને " जणस्स " માણસોની " पोते " નૌકાઓનો " हणंति " નાશ કરી નાખે છે ॥ સૂ-૧૦ ॥

તસ્કરકે કાર્ય કા નિરૂપણ

પરદ્રવ્યનું હરણ કરનારા ચોરો પછી શું કરે છે? સૂત્રકાર આ સૂત્રદ્વારા તે પ્રગટ કરે છે—" गामागर " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—" धणसमिद्धे गामागारनगरखेडकब्बडमडंवदोणमुहपट्टणासमणिगम-जणवए " ધનધાન્યથી સમૃદ્ધ બનેલ ગામ, આકર, નગર, ખેટ, કર્બટ, મડંબ, દ્રોણમુખ, પત્તન, આશ્રમ, નિગમ અને જનપદ એ બધાંનો " तेय " પરધન હરી લેનાર ચોર આદિ લોકો નાશ કરે છે. જ્યાં બુદ્ધિ આદિ ગુણોનો હ્રાસ થાય છે તે ગામ છે. સોનું, ચાંદી આદિ ધાતુઓનાં ઉત્પત્તિ સ્થાનને આકાર-ખાણ કહે છે. અઢાર પ્રકારનો રાજકર જ્યાં લેવાતો નથી તેને નગર કહે છે. ધૂળનો કિલ્લો જ્યાં હોય છે તે સ્થાનને ખેટ કહે છે. જેમાં થોડા જ માણસો વસતા હોય તે સ્થાનને કર્બટ કહે છે. જેની આસપાસમાં અઢી ગાઉમાં ગામ હોતાં નથી તેને મડંબ કહે છે. જ્યાં જળમાર્ગે તથા સ્થળમાર્ગે જઇ શકાય છે તે સ્થાનને દ્રોણમુખ કહે છે. જ્યાં બધી વસ્તુઓ મળી શકે છે તે

સ્થાનને પત્તન કહે છે. તાપસ લોકનાં નિવાસસ્થાનને આશ્રમ કહે છે. વણિક લોકો જ્યાં રહે છે તે નિગમ અને દેશને જનપદ કહે છે. તે સ્થાનોને લૂંટનારા તથા નષ્ટભ્રષ્ટ કરનારા તે લોકો " थिरहियया " અદત્તાદાન–ચોરી કરવાને માટે દૃઢ નિશ્ચયી હોય છે. " छिन्नलज्जा " તેમને જાતિ. કુળ આદિની સહેજ પણ લાજ હોતી નથી. " बंदिग्गहगोग्गहाय " તેઓ સ્તુતિ કરનારાને પણ લૂંટી લે છે, અને ગાયોને પણ ચોરી જાય છે " दारुणमई " તેમની જાતિ અતિ દારુણ હોય છે–ભયંકરમાં ભયંકર કૃત્ય કરતાં પણ તેમને સંકોચ થતો નથી " निक्किया " તેઓ સદા દયાહીન હોય છે, " णियं हणंति " પોતાના સ્વજનોને પણ તેઓ મારી નાખે છે, " गेहसंधिं " ઘરની દિવાલોને પણ તેઓ " छिदंति " ઘરની દિવાલોને પણ તેઓ " छिंदंति " તોડી પાડે છે. " जणवयकुलाणं " બીજાએ અનામત થાપણ તરીકે મૂકેલ " धणधण्णदव्वजायाणि " ધન, ધાન્ય, સોનું, રૂપું, આદિ સંપત્તિને " हरंति " પણ તેઓ હરી લે છે. " परदव्वाहिं अविरया " કારણ કે તે લોકો પરધનને ચોરવાના કૃત્યથી વિરકત હોતા નથી, " બીજાનુ દ્રવ્ય તેને પૂછયા વિના નહીં લઉં " એવો તેમને નિયમ હોતો નથી. " निग्घिणमई " તેઓ સદા દયાભાવથી રહિત મતિવાળા હોય છે. " तहेव केइ " એ જ પ્રમાણે કેટલાક લોકો " अदिण्णादाण " માલિક આંદિ દ્વારા અર્પણ ન કરવામાં આવેલ ધન ધાન્યાદિની " गवेसमाणा " શોધ કરતાં " कालाकालेसु " બધા લોકો સાથે વ્યવહાર માટેના દિવસ આદિ યોગ્ય સમય અથવા મધ્ય રાત્રિ આદિ અકાલે–અયોગ્ય સમયે " संचरंता " આમ તેમ શ્મશાન, શૂન્યગૃહ–ખાલીઘર–આદિમાં ભટકયા કરે છે. તે શ્મશાન આદિ કેવાં હોય છે, તેનું વર્ણન કરે છે–"चितगपज्जलिय" સળગતી ચિતાઓમાં "सरस" રસ–રુધિર આદિથી ખરડાયેલાં મુડદાં, " दरदड्ढ " પૂરા બળી શકેલા ન હોવાથી "कड्ढियकलेवरे" કૂતરાં. શિયાળ આદિ દ્વારા ચિતાઓમાંથી બહાર ખેંચી કઢાય છે. " रुहिरलित्तवयणअक्खयखादियपीयडाइणीभमंतभयंकरे " " रुहिरलित्तवयण " જેમનાં મુખ લોહીથી ખરડાયેલાં છે તથા જેમણે સંપૂર્ણ રીતે મૃતશરીરનું ભક્ષણકર્યું છે અને તેમનું લોહી પીધું છે એવી " डाइणीभमंतभयंकरे " ત્યાં ભમતી ડાકણોથી જે ભયંકર લાગે તે, " जंबुयखिक्खियंते " તથા જે શિયાળોના "ખિ–ખિ" શબ્દોથી યુક્ત છે, "घूयकयघोरसद्दे" ઘુવડો જ્યાં ભયંકર શબ્દો કરે છે, તથા જ્યાં " वेयालुट्ठिय " વેતાળકૃત બનીને જોર શોરથી ખડખડાટ હસી રહ્યા છે, " विसुद्धकहकहेंत पहसिय " તેમનું તે હાસ્ય જ્યાં બીજા કોઈ શબ્દ સાથે મિશ્રિત થતું નથી–કેવળ " કહ કહ " એવો ધ્વનિજ તેમનાં

મુખમાંથી નીકળતો હોય છે, તેથી પિશાચોનાં તે વિશુદ્ધ કહકહ ધ્વનિ યુક્ત હાસ્યથી જે "बीहणग" ભયંકર અને "निरभिरामे" અસુંદર બનેલ છે, "अइदुब्भिगंधे" સડેલાં મૃત કલેવરોની અતિશય દુર્ગન્ધથી જે યુક્ત છે, "बीभच्छदरिसणिज्जे" તથા જે હાડકાં, મુડદાં આદિથી યુક્ત હોવાને કારણે ઘૃણાજનક દેખાય છે, એવાં "सुसाणे" શ્મશાનોમાં, "वणे" વનોમાં, "सुण्णघर" શૂન્યઘરોમાં, "लेण" લયનોમાં પહાડની સમીપનાં પાષાણગૃહોમાં "गिरिकंदरेसु" પર્વતની ગુફાઓમાં, તથા "विसमसावयसमाउलासु" હિંસક પ્રાણીઓથી યુક્ત "वसहिसु" નિવાસ સ્થાનોમાં, "किलिस्संता" વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખો સહન કર્યા કરે છે. તથા "सीया य वसोसियसरीरा" શીત અને તાપથી તેમનાં શરીર સૂકાં રહે છે. "दड्ढच्छवी" તેમનાં શરીરની કાન્તિ નાશ પામે છે. "निरयतिरियभवसंकडदुक्खसंभारवेयणिज्जाणि" નરક તિર્યંચ આદિ ભવોમાં પરમાધામિક દેવોદ્વારા કરાતા છેદન ભેદન આદિ રૂપ વિષમ દુઃખોના સમૂહથી વેદનીય (સહન કરવાં પડતાં) એવાં પરધન હરણ આદિરૂપ પાપકર્મોનું "संचिणंता" ઉપાર્જન તેઓ કરે છે. "दुल्लभभक्खणपाणभोयणा" તે જીવોને અન્નાદિ સામગ્રી ઘણી મુશ્કેલીએ પ્રાપ્ત થાય છે, પાણી દૂધ આદિ પીણાં પણ તેમને માટે દુર્લભ હોય છે, અને નાસ્તો ભોજનાદિ પણ તેમના માટે દુર્લભ હોય છે. "पिवासिया" તેમને પીવા માટે પાણી પણ મળતું નથી. "झुंझिया" તેઓ સદા ભૂખ્યા રહે છે, "किलंता" કલાન્ત-દરેક વ્યક્તિ તેમણે ગ્લાની પમાડયા કરે છે. "मंसकुणिमकंदमूल जं-किंचि कयाहारा" કાળે અથવા અકાળે તેમને જે કંઈ ખાવા મળે છે-પછી તે માંસ હોય, કુણપમૃતશરીર હોય, કંદમૂળ હોય- તે તેઓ ખાય છે. તે ચીજો પણ તેમણે ધરાઈને ખાવા મળતી નથી, થોડા પ્રમાણમાં જ મળે છે. "उविग्गा" તેમનું ચિત્ત સદા અશાન્ત રહે છે. "उप्पुया" તેઓ ઘણા જ ચપળ હોય છે. "असरणा" તેમનું રહેઠાણ કાયમ એક જ જગ્યાએ હોતું નથી, તેથી તેઓ અશરણની જેમ આમતેમ ભમ્યા કરે છે. "अडवीवासं" જંગલમાં જ "वालसयसंकणीयं" સર્પાદિ સેંકડો ભયંકર જીવોના ભયથી વ્યાપ્ત સ્થાનોએ "उवेंति" તેઓ પ્રાપ્ત કરે છે ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

તેઓ કેવાં હોય તે નું વધુ વર્ણન કરે છે—"अयसकरा" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"अयसकरा" આખી દુનિયામાં તેમની અપકીર્તિ ફેલાય છે. તેઓ દુષ્કૃત્યોથી દરેક સ્થળે પંકાય છે, "भयंकरा" તેમનું નામ સાંભળીને પણ લોકોના દિલમાં ભય પેદા થાય છે. એવા તે "तक्करा" ચોર "अज्जकस्स दव्वं हरामो त्ति" "આજે કયા ધનિકનું ધન હરી લેવું જોઈએ" એ પ્રકારની "गुज्झं" ગુપ્ત "समामंतणं" વિચારણા "करेंति" કર્યા કરે છે. તથા "बहुयस्स जणस्स" અનેક માણસોનાં "कज्जकरणेसु" કાર્યોમાં તેઓ विग्घकरा" વિઘ્નકર્તા થયા કરે છે. "मत्त–प्पमत्त–पसुत्तवीसत्थछिद्दघाई" "मत्तपमत्त" દારૂ

આદિ પીને મત્ત તથા પ્રમત્ત બનેલા લોકોને "पसुत्त" ઊંઘતા લોકોને, અને "वीसत्थ" પોતાના ઉપર વિશ્વાસ મૂકનાર લોકોને તેઓ "छिद्दघाई" ધનનું રહસ્ય જાણીને જોતજોતામાં મારી નાખે છે. "वसणब्भुदएसु" રોગાદિક અવસ્થામાં, તથા રાજાદિકૃત ઉપદ્રવ રૂપ સંકટને સમયે, અથવા વિવાહ આદિ મહોત્સવને પ્રસંગે પણ તે "हरणबुद्धी" પોતાનું પરધન હરણનું કૃત્ય કર્યા કરે છે. "विगव्व" વરુની જેમ–એટલે કે જેમ વરુ લોહી ચૂસવાને તત્પર હોય છે તેમ ચોર પણ "रुहिरमहिया" અન્યનું લોહી ચૂસવાને તત્પર થઈને "परेंति" સર્વત્ર ભ્રમણ કરે છે. "नरवइमज्झाय मइक्कंता" રાજાની આજ્ઞાનું સદા ઉલ્લંઘન કરે છે; "सज्जणजणे दुगुंछिया" સજ્જનોની નિંદા કરવામાં તેમને મજા આવે છે, અથવા તે દુષ્કૃત્યોની સજ્જનો નિંદા કરે છે. "सकम्मेहिं" અદત્તાદાન–ચોરી રૂપ પોતાનાં કર્મોથી તે "पावकम्मकारी" પાપકૃત્યો કરનારા ચોરો "असुभपरिणयाय" અશુભ આત્મપરિણતિ–ભાવથી યુક્ત બને છે. "दुक्खभागी" શુભ પરિણામો–ભાવોથી રહિત હોવાને કારણે તેઓ પરભવમાં નરક નિગોદ આદિનાં દુઃખો ભોગવ્યા કરે છે. "णिच्चाउलदुहमणि व्वुइमणा" તેમનું મન સદા વ્યાકુળ રહે છે, તેથી તેઓ નિરંતર માનસિક સ્વાસ્થ્યથી રહિત બનીને સંતાપથી યુક્ત રહે છે. આ રીતે "इहलोगेचेव" આ લોકમાં તથા 'च' શબ્દથી પરલોકમાં પણ "किलिस्संता" દુઃખોને અનુભવતા તે "परदव्वहरा" પરધનનું હરણ કરનારા ચોર લોકો "वसणसयं" અનેક દુઃખો "आवण्णा" અનુભવતા "परेंति" ભ્રમણ કરે છે, એટલે કે દુર્ગતીયોમાં ભ્રમણ કરવામાં જ પોતાનો કાળ વ્યતીત કરે છે. ॥સૂ–૧૨॥

હવે સૂત્રકાર “ जहा फलं देइ ” એ ચોથા દ્વારનું પ્રતિપાદન કરે છે— “ तहेव केइ ” ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—“तहेव” પૂર્વોક્ત પ્રકારે “केइ” કેટલાક લોકો “ परस्स दव्वं गवेसमाणा ” પારકાનાં દ્રવ્યને ચોરવાની શોધમાં રહે છે. “ गोहियाय ” તેઓ રાજપુરુષો દ્વારા પકડાઈને “ हयाय ” દંડા વગેરે દ્વારા મરાય છે. “ बद्धा ” દોરડાં આદિ વડે બંધાય છે, “रुद्धाय” અને જેલખાનાં આદિમાં કેદ કરાય છે, “ तुरियं अइघाडिया पुरवरं ” અને શહેરીઓની સમક્ષ આખા શહેરમાં ફેરવાય છે. “ समप्पिया चोरगाहचारमडवाडुकराण” ત્યાર બાદ તે રાજપુરુષો તે ચોરોને ચોરગ્રાહી–ચોરને પકડનારા ગુપ્તચરોને સોંપી દે છે. તે ગુપ્તચરો મીઠાં વચનો બોલીને ચોરોને પકડવામાં નિપુણ હોય છે. “ तेहि य ” તે ચોરગ્રાહી–ગુપ્તચર આદિ પહેલાં તો તે ચોરોને “ कव्वडप्पहार ” કોરડાઓ વડે ફટકારે છે, તથા “ निद्दयारक्खिय ” નિર્દય થઈને કોટવાલ તેમને “ खर-परुसवयणतज्जिय ” અતિશય નિષ્ઠુર તથા અતિશય કડવાં વચનો સંભળાવે છે, “ गलत्थल्लउत्थलणाहिय ” ગળું પકડીને દબાવે છે, “ विमणा ” આ પ્રકારની અપમાનજનક ક્રિયાઓ તથા વર્તનથી તેઓ તે ચોરના ચિત્તમાં અત્યંત ખિન્નતા ઉત્પન્ન કરે છે. જ્યારે તેઓ અત્યંત ખિન્ન થાય છે ત્યારે તેમને તે લોકો ‘ निरयवसहि सरीरं ” નરકાગાર સમાન “ चारगवसहिं ” કારાગૃહમાં

" पवेसिवा " પૂરી દે છે. " तत्थ वि " ત્યાં પણ તે લોકો " गोम्मियप्पहार " કોટવાલો દ્વારા કરવામાં આવતાં ચાબુકના પ્રહારો " दूमण " દહન-સૂર્યના તાપમાં ઉભા રાખીને કરવામાં આવતું દહન, " निब्भच्छण " નિર્ભર્ત્સના-જાતિ કુળ આદિના ઉલ્લેખ સહિત અપાતી ગાળોને, તથા " कडुयवयण " કટુ વચનોને જેમ કે " હે નીચ ! હે દુષ્ટ ! તું આખું જીવન આ કારાગૃહમાં જ સડીને સડીને મર ! " " भेसणग " સહન કર્યા કરે છે, " भयाभिभूया " તે પ્રકારના ભયથી ભયભીત રહે છે, તથા " अक्खित्तणिवसणा " ખેંચાખેંચી કરવાથી તથા ઘસડવાથી તેમનાં વસ્ત્રો ખસી જાય છે-તેઓ નગ્ન થઈ જાય છે. તેમને નગ્ન કરાય છે. " मलिणडंडिखंडवसणा " એવી હાલતમાં તેમને ત્યાં જે વસ્ત્રખંડો પહેરવાને મળ્યાં હોય છે. વચ્ચે વચ્ચે થિગડાં વાળાં હોય છે, તથા કોઇ કોઇ સ્થળે ફાટેલાં હોય છે. અહીં " डण्डि " શબ્દ વચ્ચે વચ્ચે સીવેલાં પુરાણાં જીર્ણ વસ્ત્રનો સૂચક છે. " उक्कोडालंचणपासुम्मग्गणपरायणेहिं " ઉત્કોટ, લાંચ-રુશવત, તથા ચોરીની પાસે રહેલ ચોરાયેલ દ્રવ્યની તપાસ કરવામાં પ્રવીણ એવા " गोम्मिय भडेहिं " ગૌલ્મિક ભટ-કોટવાળ " विविहेहिं बंधणेहिं " વિવિધ પ્રકારનાં બંધનોથી તે ચોરોને બાંધે છે. " किं ते ? " તે બંધનો કયા કયા પ્રકારના હોય છે, તે કહે છે-" हडिनियडबालरज्जुयकुडंडगवरत्त-लोहसंकलहत्थंदुयबज्झपट्टदामकणिकोडणेहिं " हडि " હેડ — લાકડાનું એક સાધન, જેમાં ચોરના પગ રાખવામાં આવે છે. તેમાં પગનું હલનચલન થઇ શકતું નથી " नियडि " નિગડ લોઢાની બનાવેલી બેડી, " बालरज्जुक " ગાય આદિના વાળમાંથી બનાવેલ દોરડું, " कुदण्डक " જેને છેડે લાકડું હોય એવો દોરડાનો ફાંસો वरत्रा-ચામડાની દોરી, " लोहसंकल " લોઢાની સાંકળ, " हत्थंदुय " હાથકડી, " वज्झपट्टदामकणिक्कोडणेहिं " વર્ધપટ્ટ-ચામડાની પટ્ટીઓ, અને દામનક-પગ બાંધવાનું ખાસ બંધન, નિષ્કોટન-એક પ્રકારનું બંધન-આદિ બંધનોથી " अण्णेहिं एवमाइएहिं " તથા તે સિવાયનાં બીજાં બંધનો કે " गोम्मियभंडोवगरणेहिं " જેમનો ચોરોને બાંધવાને માટે કોટવાળો ઉપયોગ કરે છે અને જે " दुक्खसमुदीरणेहिं " બંધનો અત્યંત દુઃખદાયક હોય છે, અને જેનાથી " संकोडणमोडणेहिं " હાથ પગ આદિનું સંકોચન તથા ગળાં વગેરેનું મોટન (મરોડવાની ક્રિયા) તે " मंदपुण्णा " કમનસીબ ચોરો " वज्झंति " અનુભવે છે. ॥ સૂ-૧૩ ॥

બીજું કયું ફળ મળે છે તે સૂત્રકાર કહે છે–"संपुडकवाडलोहपंजर"ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ–તે ચોરોને "संपुडकवाडलोहपंजर" બંધ બારણાંવાળા લોઢાના પાંજરામાં, તથા "भूमिघरनिरोह" ભોંયરામાં પૂરી દેવામાં આવે છે, "कूव" અંધારીયા કૂવામાં પટકવામાં આવે છે, "चारगकीलग" કારાગૃહમાં હાથકડી આદિ વડે બાંધવામાં આવે છે, ખૂંટા ઉપર લટકાવવામાં આવે છે, "जूव" સ્થંભો સાથે બાંધવામાં આવે છે, "चक्क" ચક્રોથી જકડવામાં આવે છે. "विततबंधण" હાથ પગ દોરડાં વડે ઘણી જ ખરાબ રીતે બાંધવામાં આવે છે. "खंभालण" મોટા મોટા થાંભલાઓ ઉપર ગળે દોરડાં બાંધીને લટકાવવામાં આવે છે, તથા "उद्धचलणबंधण" પગે દોરડાં બાંધીને વૃક્ષાદિ ઉપર ઊંધે માથે લટકાવવામાં આવે છે, "विहम्मणाहिय" આ પ્રકારની વિવિધ યાતનાઓથી તેમને "विहोडियंता" પીડવામાં આવે છે. તથા "अहकोडगगाढउरसिरबद्धपूरिय" તેમનાં મસ્તકને એટલું બધું નીચે નમાવવામાં આવે છે કે જેથી તે છાતી ઉપર ચોંટી જાય છે, અને તે કારણે શ્વાસોચ્છ્વાસથી તેમનાં શરીરનો ઉર્ધ્વભાગ પૂર્ણ રહે છે, "फुरंतउरकंडग" તેમની છાતી તથા પીઠના હાડકા કંપવા લાગે છે, "माडणेहिं" તે ચોરોનું તે કોટવાળો વારંવાર મર્દન કરે છે. તેમને વારંવાર ઊઠ બેસ કરાવે છે, અને એ રીતે તેને બહુ જ દુઃખ છે. "संबद्धा" તેમના હાથ પગ આદિ અવયવોને દોરડાં આદિ વડે મજબૂત રીતે બાંધી દેવામાં આવે છે, "नीससंता" તે કારણે તે બિચારા હાંફી જાય છે. "सीसावेढ" ભીનાં ચામડાં આદિથી તેમનાં શિર બાંધી દે છે, "उरुयाल" તેમની જાંઘ એટલી બધી પહોળી કરવામાં આવે છે કે તે કારણે તેમનું વિદારણ થાય છે, "चप्पडगसंधि-बंधणा" જાનુ કૂર્પર (ગુદા) આદિ સાંધાવાળી જગ્યાઓમાં એક પ્રકારનાં કાષ્ઠયંત્ર બાંધી દેવામાં આવે છે, તથા "लोहसलाग" તપાવેલા લોઢાના સળિયાઓ વડે શરીર પર ડામ દેવામાં આવે છે, અને "सूइआकोडणाणि" ગરમ કરેલી લોઢાની સોયો શરીરમાં ભોંકવામાં આવે છે, તથા "तच्छण विमा-

णणाणि" વાંસલા આદિથી તેમના શરીરને છોલે છે, અને ગાળો આદિથી તેમને અપમાનિત કરે છે. "खारकडुयतित्तनावणजायणकारणसयाणि" "खार" મુખ, નાક આદિમાં સાજીખાર આદિ ક્ષાર યુક્ત પદાર્થોની "कडुय" લીંબોળી આદિ કડવા પદાર્થોની, અને "तित्त" મરચાં આદિ તીખાં પદાર્થોની ભૂકી "नावण" નાખવામાં આવે છે, "जायणकारणसयाणि" ઇત્યાદિ પ્રકારની પીડા પહોંચાડવાની જે સેંકડો પદ્ધતિયો છે, તે બધીને તે દ્રવ્ય હરણ કરનારા ચોરો ઉપર પ્રયોગ કરવામાં આવે છે, આ રીતે "बहुयाणि" અનેક પ્રકારની ભયંકરમાં ભયંકર વેદનાઓ "पावियंता" તે લોકો અનુભવે છે. "उरघोडीदिण्णगाढपेल्लणअट्ठिकसंभग्गसपंसुलिया" "उरघोडी" જ્યારે તેમની છાતી ઉપર ઘણા ભારે વજનવાળી લાકડાની ઘોડી "दिण्णगाढपेल्लण" ખેંચીને આમ તેમ ફેરવવામાં આવે છે, ત્યારે "अट्ठिक संभग्गापंसुलिया" તેમની પાંસળીઓનાં હાડકાં પીસાઇ જાય છે, તથા "गल" માછલીને વીંધનાર કાંટાની જેમ "कालकलोहदण्ड" લોઢાના કાળા દંડા વડે "उर" છાતી "उदर" પેટ, "बत्थि" બસ્તિ-ગુહ્ય પ્રદેશ, અને "पिट्ठ" પીઠ વગેરે સ્થાનો પર જ્યારે "परिपीलिया" તેમને માર પડે છે ત્યારે, તથા "मत्थंत हियय संचुण्णियंगुवंगा" "मत्थंत हियय" જ્યારે તેમના હૃદયનું મહાકાષ્ઠ આદિ દ્વારા મંથન કરવામાં આવે છે ત્યારે, તથા "संचुण्णियंगुवंगा" કઠણ જમીન ઉપર ઘસડવાને લીધે જ્યારે તેમનાં અંગ ઉપાંગોનો સારી રીતે ચૂરો થાય છે ત્યારે તેઓ ઘણા જ દુઃખી થાય છે. શિર, ઉર, ઉદર પૃષ્ઠ, બે હાથ અને બે પગ એ આઠ અંગો ગણાય છે. તથા કાન, નાક, હાથ પગનાં આગળાં વગેરે ઉપાંગો કહેવાય છે. એ પ્રમાણે તે "केइ" કેટલાક અદત્તગ્રાહી-ચોર, "अविराहिय वेरीएहिं" વિના વાંકે દુશ્મન બનેલા-વિના કારણ શત્રુ બની બેઠેલા, "जमपुरिससंनिभेहिं" યમ દેવ જેવા "आणत्ति किंकरेहिं" રાજ પુરુષો દ્વારા, તે કારાગારમાં "पहया" પ્રહારો વડે દુઃખી કરાય છે. ત્યાં તે "मंदपुण्णा" અભાગી લોકો "चडवेलाबद्धपट्टपाराच्छिवाकसलत्तवरत्तवेत्त-पहारसयतालियंगुवंगा" "चडवेला" થપ્પડોના "बद्धपट्ट" ચર્મપટ્ટાઓના "पारा" લોઢાના ખીલાઓના, "छिवा" ચીકણાં ચામડાના કોરડાના, "कस" ચાબુકના, "लत्त" લીલા વૃક્ષની ડાળીઓની સોટીઓના "वरत्त" વરતના ચામડાનાં દોરડાંના અને નેતરની સોટીઓના, "पहारसय" સેંકડો પ્રહારો "तालियंगुवंगा" તેમનાં અંગ ઉપાંગો પર મારવામાં આવે છે. "किविणा"

એવી દીનદશાઓમાં મૂકાયેલા તથા "लंबंतचम्मवणवेयणविमुहियमाणा" "लंबंतचम्म" કોરડા આદિના પ્રહારથી શરીરની ચામડી ઉતરી જવાથી લટકતી ચામડી વાળા "वण" ઘાવોની વેદનાથી "विमुहियमणा" જેમનાં મન ચોરી કરવાથી વિરક્ત થઈ ગયાં છે, તથા "घणकोट्टण नियलजुयल संकोडिय मोडियाय" "घणकोट्टण" લોહમય મગદળોની ચોટથી અને "नियलजोयल" બે સાંકળો દ્વારા બંધાયેલાં બંધનોથી "संकोडियमोडिया" જેમનાં શરીર સંકોચાઇને વળી ગયાં છે. તથા "निरुच्चारा" પોતાની વેદનાને પ્રગટ કરવાને માટે એક શબ્દ પણ બોલવાને જે અસમર્થ છે, અથવા બેહદ મારને લીધે જેમની મળમૂત્ર આદિના ઉત્સર્ગની ક્રિયા બંધ થઈ ગઈ છે. અને "असंचरणा" એક જ સ્થાનમાં પૂરાયેલ રહેવાને કારણે જેવો હલન ચલન કરવાને અસમર્થ થઈ ગયા છે, એવાં તે અદત્તગ્રાહી "पावा" પાપી જીવો "एया" એ પૂર્વોક્ત વેદનાઓ તથા "अण्णाय एवमाईओ' તે સિવાયની બીજી પણ અનેક પ્રકારની "वेयणाओ" વેદનાઓ "पावंति" પામે છે ॥ સૂ.-૧૪ ॥

હવે અદત્તાગ્રાહી-ચોર કેવા હોય છે અને કેવા પ્રકારનાં ફળ ભોગવે છે

અદત્તગ્રાહી ચોર કૈસે હોકર કૈસે ફલ પાતે હૈ ઉનકા નિરૂપણ

તે સૂત્રકાર બતાવે છે— 'अदंतिंदिया" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—"अदंतिंदिया" તે અદત્તાગ્રાહી ચોર એવા હોય છે કે તેમની ઈન્દ્રિયો ઉપર તેમનો કાબૂ હોતો નથી, "वसट्टा" શબ્દાદિક વિષયોમાં તે વધારે પ્રમાણમાં આસક્ત હોય છે, "बहुमोहमोहिया" તેમના પર અજ્ઞાનની સત્તા વધારેમાં વધારે ચાલે છે, "परधणम्मि लुद्धा" પરધનની તૃષ્ણા તેમનામાં બહુજ વધારે હોય છે, "फासिंदियविसयतिव्वगिद्धा" સ્પર્શેન્દ્રિયને વિષયભૂત સ્ત્રી આદિ પદાર્થોમાં તેમની તીવ્ર આસક્તિ હોય છે, "इत्थिगयरूवसद्दरसगंधइट्ठरइमहियभोगतण्हाइया य" "इत्थिगय" સ્ત્રી સંબંધી "रूवसद्दरसगंध इट्ठरइ" રૂપ, શબ્દ, અને ગંધમાં ઇચ્છાનુસાર રમણ "महिय' કરવાની તથા સ્ત્રીઓ સાથે રતિરમણ કરવાની વાસના તેમનામા વધારે હોય છે. પણ "भोगतण्हाइया" તે ભોગો પૂરા નહીં થવાને કારણે, તેમની

તૃષ્ણાને કારણે તેવો રાતદિન દુઃખી થયા કરે છે. "धण तोसणा" તેને પરધનનું અપહરણ કરવા સિવાય બીજા કોઇ કાર્યથી સંતોષ થતો નથી, પણ તેનો તે સંતોષ સ્થાયી હોતો નથી કારણ કે જ્યારે "ते नरगणा" તે અદત્તાગ્રાહી ચોરો "गहियाय" રાજપુરુષો દ્વારા પકડાઈ જાય છે ત્યારે "पुणरवि ते" ફરીથી પણ તેમને અનેક પ્રકારની શિક્ષાઓ દ્વારા વધારે દુઃખો ભોગવવા પડે છે, તથા "कम्म दुव्वियद्दा" અદત્તાદાન આદિ કર્મનાં કટુ પરિણામ જ્ઞાનથી અજ્ઞાનથી એવા તે ચોરોને, ચોરીના ગુનાને કારણે "तेसिं" તે "रायकिंकराणं" નિર્દય રાજપુરુષો પાસે જ્યારે "उवणीया" લઈ જવામાં આવે છે ત્યારે તેમને મૃત્યુદંડની સજા થાય છે, તથા તેમની સાથે બીજા પણ કેવો વર્તાવ રાખવામા આવે છે, તે વાતને સૂત્રકાર નીચેનાં, વાકયો દ્વારા સ્પષ્ટ કરે છે-પહેલાં તે રાજપુરુષો કેવા હોય છે, તે વાત સૂત્રકાર બતાવે છે.

"वधसत्थगपाढयाणं" વધ, બંધ, મારણ, ઘાતન, આદિ વિદ્યાઓના તે જાણકાર હોય છે "विलउलीकारगाणं" દીન-હીન આદિ વચનો બોલી ચોર આદિનો નિર્ણય કરનાર હોય છે, એટલે કે તે રાજપુરુષો ચોરોને જલ્દી શોધી કાઢવામાં નિપુણ હોય છે. તેમની વાતચીતની ઢબ એવી હોય છે કે જેથી "આ માણુસ જ ચોર છે," એ વાત તેમને સમજાઈ જાય છે. "लंचसयगेण्हयाणँ" તેવો લાંચીયા હોય છે, તથા "कूडकवडमायाणियडिआयरणपणिहिवंचणविसारयाणं" "कूड" કૂડ કરવામાં ભ્રમોત્પાદનમાં, "कवड" કપટમાં-વિવિધ વેશ લેવામાં, "माया" માયા ચોરોને પકડવાને માટે ભિક્ષાવૃત્તિ આદિ છળ ખેલવામાં, "नियडिआयरण" નિકૃત્યાચરણમાં ભોજનાદિ દ્વારા આદરસત્કારથી પ્રતારણા કરવામાં. તથા "पणिहिवंचणा" પ્રણિધિ વંચનમાં, કોઈ પણ બહાને ઠગવામાં અથવા રાજાના ગુપ્તચરને ઠગવામાં, "विसारयाणं" ભારે નિપુણ હોય છે. "बहुविहअलियसयजंपगाणं"

ચોર આદિનો ભેદ જાણવાને માટે અનેક પ્રકારની સેંકડો જુઠી વાતો બનાવી કાઢવામાં તે નિપુણ હોય છે, " परलोकपरम्मुहाणं " તેમને પરલોકનો ડર બિલકુલ હોતો નથી, તેમને મનમાં આવે તે જ સારું માનીને કરે છે. " निरयगइगामियाणं " તે કારણે મરીને તેઓ નરકગતિમાં જાય છે. હવે તે રાજપુરુષો તેમને કેવી કેવી સજા કરે છે, તે સૂત્રકાર બતાવે છે—" ते हिं य " તે રાજપુરુષો " आणत्तजीयदंडा " તે ચોરોને શૂલારોપણ આદિ મૃત્યુદંડ દે છે. " पुरवरेहिं " નગરના " सिंघाडगतियचउक्कचच्चरमहापहपहेसु " શૃંગાટક, ચતુષ્ક, ચત્વર, મહાપથ અને પથ એ બધા માર્ગો પર " तुरिय उग्घाडिया " તેમને ઝડપથી બતાવીને એવું જાહેર કરે છે કે " ભાઇઓ ! જુવો, આ મહાન ચોર છે, અને આજે જ તેને મૃત્યુદંડ આપવાનો છે " શિંગોડા જેવા ત્રિકોણાકાર માર્ગને શૃંગાટક કહે છે, જ્યાં ત્રણ રસ્તા મળે તે ત્રિક, જ્યાં ચાર રસ્તા મળે તે ચતુષ્ક, જ્યાં અનેક માર્ગો મળે તેને ચત્વર કહે છે. રાજમાર્ગને મહાપથ અને સામાન્ય માર્ગને પથ કહે છે. " वेत्तदंड–लउड –कट्ठ लेट्ठु–पत्थर–पणालिय पणोलिय–मुट्ठि–लत्त–पायू–पण्हि–जाणू–कोप्पर-प्पहार–संभग्गमथितगत्ता " રાજપુરુષો ને ચોરોને નેતરની સોટીઓથી, લાકડીઓથી લાકડાંથી, માટીનાં ઢેફાંથી પથ્થરોથી, " पणलिय " પુરુષ માપની લાકડીથી, " पणोलिय " દંડાઓથી, મુક્કાઓથી, લાતોથી, એડીથી, ઘુટણથી તથા કોણીથી સારી રીતે મારે છે, એટલે કે તેમના હાથમાં જે સાધન આવે તેનાથી તે લોકો તેમને બહુ જ ખરાબ રીતે માર મારે છે. " अट्ठारसकम्मकारिणो " તે

ચોર જે અઢાર પ્રકારે ચોરી કરવામાં આવે છે તેમાં નિપુણ હોય છે. બીજા ગ્રન્થમાં ચોર અને ચોરીનાં આ પ્રમાણે લક્ષણો બતાવ્યાં છે.

" चौर ः१ चौरापको २ मंत्री ३ भेदज्ञः ४ काणकक्रयी ५ ।

अन्नदः ६ स्थानदश्चैव, चौरः सप्तविधः स्मृतः ॥ १ ॥ "

(૧) જે પોતે જ ચોરી કરે છે, (૨) જે ચોરોને વસ્તુઓ આપે છે, (૩) જે ચોરોને સંમતિ આપે છે, (૪) ક્યારે, કોના ઘરમાં, કઇ રીતે ચોરી કરવી જોઇએ ઇત્યાદિ પ્રકારે જે ચોરોને ચોરી કરવાનું રહસ્ય બતાવે છે, (૫) ચોરો દ્વારા ચોરી લાવવામાં આવેલી કીમતિ ચીજોને જે ઓછી કીમતે ખરીદે છે, (૬) જે ચોરોને માટે ખાવા પીવાની વ્યવસ્થા કરે છે તથા (૭) જે ચોરોને પોતાના ઘરમાં આશ્રય આપે છે, તે બધા ચોર ગણાય છે, આ રીતે સાત પ્રકારના ચોર બતાવ્યા છે ॥ ૧ ॥

ચોરીના અઢાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે—

" भलनं १, कुशलं २, तर्ज्जा ३ राजभागो ४ ऽवलोकनम् ५ ।

अमार्गदर्शनं ६ शय्या ७ पदभङ्ग ८ स्तथैव च ॥ १ ॥

विश्रामः ९ पादपतन १० मासनं ११ गोपनं १२ तथा ।

खण्डस्य खादनं चैव १३ तथान्यन्मोहराजिकम् १४ ॥ २ ॥

पद्या १५ ग्न्यु १६ दक १७ रज्जूनां १८ प्रदानं ज्ञानपूर्वकम् ।

एताः प्रसूतयो ज्ञेया अष्टादश मनीषिभिः ॥ ३ ॥

(૧) ભલન, (૨) કુશલ, (૩) તર્જા (૪) રાજભાગ (૫) અવલોકન, (૬) અમાર્ગદર્શન, (૭) શય્યા, (૮) પદભંગ ॥૧॥ (૯) વિશ્રામ, (૧૦) પાદપતન (૧૧) આસન, (૧૨) ગોપન, (૧૩) ખંડખાદન, (૧૪) મોહરાજિક ॥૨॥ (૧૫) પદ્યદાન, (૧૬) અગ્નિદાન, (૧૭) ઉદકદાન અને (૧૮) રજ્જુપ્રદાન ॥૩॥

(૧) "તમે ડરશો મા-હું પણ તમારા પક્ષમાં મળી જઇશ" વગેરે

ઉત્સાહ વર્ધક વચનો દ્વારા ચોરોનો ઉત્સાહ વધારવાની ક્રિયાને मलन કહે છે. (૨) ચોરોને સુખ દુઃખ વગેરેના સમાચાર લાવનારને कुशल કહે છે (૩) હાથ આદિના સંકેતથી ચોરોને ઈશારા કરવા તેનું નામ तर्जा છે. (૪) નક્કી થયેલ રાજભાગ-રાજ્યના કર ન દેવા તેનું નામ राजभाग છે, (૫) ચોરી કરતાં ચોરને ઉપેક્ષાપૂર્વક જોવો તેને अवलोकन કહે છે, એટલે કે ચોરને ચોરી કરતો જોવા છતાં પણ પોતાના માલિકને નહીં કહેવું તે પણ ચોરીનો જ પ્રકાર છે. (૬) ચોરોની રક્ષા કરવાને માટે તેમની શોધ કરનારને ખોટો માર્ગ બતાવવો તેને अमार्गदर्शन કહે છે. (૭) ચોરોને સૂવાને માટે પથારી દેવી તેને शय्या કહે છે. (૮) ચોરોએ જ્યાં ચોરી કરી હોય ત્યાં તેના માર્ગમાં તેનાં પગલાં પડયાં હોય તો તે પગલાંનો નાશ કરવાને માટે તેમના પર પશુ-ઓને દોડાવવા કે જેથી તે પગલાં ભૂંસાઈ જાય અને ઓળખી ન શકાય. આ પ્રકારે પગલાંના નિશાનનો નાશ કરવાની ક્રિયાને पदभङ्ग કહે છે. (૯) ચોરોને પોતાના ઘરમાં આશ્રય આપવો તેને विश्राम કહે છે. શય્યાદાન તથા વિશ્રામમાં તફાવત એટલો જ છે કે શય્યાદાન તો બીજી જગ્યાએ રહે તો પણ આપી શકાય છે. પણ વિશ્રામ પોતાના ઘરમાં જ અપાય છે. (૧૦) ચોરોને ચરણે નમીને તેનો આદર સત્કાર કરવો, તેણે पादपतन કહે છે, (૧૧) બેસવાને આસન આપવું, તેને आसनदान કહે છે, (૧૨) "આ માણસે ચોરી કરી નથી, ઘરમાં ચોર છુપાવ્યો હોય છતાં પણ ચોર ઘરમા નથી" એ પ્રમાણે કહીને ચોરની રક્ષા કરવી, તેને गोपन કહે છે. (૧૩) ચોરોને ખાવાને માટે મિષ્ટાન્ન દેવું, તેને खण्डखादन કહે છે. (૧૪) નાકાબંધી હોવા છતાં બીજી જગ્યાએ અથવા એક દેશમાંથી લઈ જઇને બીજા દેશમાં માલ વેચવો, તેને मोहराजिक કહે છે. (૧૫) "આ ચોર છે" એવી ખબર હોવા છતાં પણ તેને પદ્ય, અગ્નિ, ઉદક (પાણી), રજ્જુ (દોરડું) દેવું તે પણ ચોરીના જ પ્રકારો છે, પગને થાક દૂર કરવાને માટે ગરમ પાણી, તેલ આદિ

દેવાં તે ક્રિયાને पद्य કહે છે, (૧૬) ભોજન બનાવવાને અગ્નિ આપવો, (૧૭) પીવાને માટે પાણી આપવું અને (૧૮) ચોરેલી ગાય, ભેંસ આદિને બાંધવા માટે અને મકાન આદિના છાપરા પર ચડવાને માટે દોરડું દેવું, એ ૧૮ (અઢાર) પ્રકારની ચોરી હોય છે. ॥૩॥

ટીકાર્થ—" पाइयंगुवंगा " તે પરધનનું અપહરણ કરનારા ચોર લોકોના હાથ પગ આદિ અંગો, તથા આંગળીઓ, કેશ, નાક, કાન આદિ ઉપાંગો કદી પણ અક્ષત (છેદાયા વિનાના) હોતાં નથી. " कलुणा " તેઓ પાપથી સદા મલિન રહે છે, તથા " सुकोट्ठकंठगलवालुजिब्भा " તેમના હોઠ, કંઠ, ગળું, તાળવું તથા જીભ પાણી વિના શુષ્ક (સૂકાયલા) રહે છે. " तण्हाइया " તરસથી વ્યાકુળ થઇને તે લોકો " पाणियं जायंता " " પાણી લાવો, પાણી, પાણી લાવો " એવી યાચના કરતા કરતા "विगय जीवियासा" ક્યારેક તો જીવવાની આશા પણ છોડી દે છે. "वरागा" તે બિચારાઓને "वज्झपुरिसेहिं" વધસ્થાન પરનિયુક્ત થયેલ પુરુષો જ્યારે "घाडियंता" વધસ્થાન તરફ લઇ જાય છે, ત્યારે તેમને ત્યાં " तंपि य " પીવાને પાણીનું એક ટીપું પણ " न लहंति " મળતું નથી. તેમની એવી દશા થાય છે ॥ સૂ. ૧૫ ॥

વળી સૂત્રકાર આગળ વર્ણન કરે છે–" तत्थ य " ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"तत्थयखरफरुसपडहवट्टिया" ત્યાં વધસ્થાને એક ઢોલ રહે છે. જ્યારે કોઇને શૂળી પર ચડાવવાનો સમય થાય છે ત્યારે તે વગાડવામાં આવે છે. તેથી શૂલારોપણ આદિ સંકેત દર્શાવનાર હોવાથી તેને खरपरुष અત્યંત કઠોર કહેલ છે. જેવો તે ઢોલ વાગે છે, કે તે રાજપુરુષો તે વધ્ય વ્યક્તિને લઇને ઉપડે છે, અને રસ્તામાં તે લોકો તે ચોરોને સોટી, લાકડી આદિથી ફટકારે છે. " कूडग्गहगाढरुट्ठनिसिट्ठपरामट्ठा " તે રાજપુરુષો તે ચોરો પર " कूडग्गह " છળકપટથી પરધનનું હરણ કરવાને લીધે " गाढरुट्ठ " અત્યંત ક્રોધે ભરાય છે, અને તેમની પાસેથી તે લોકો " निसिट्ठ " ચોરેલાં દ્રવ્યને છીનવી પણ લે છે. અને પછી તેમને " परामट्ठा " પકડી લે છે. " वज्झकरकुडिजुयनिवसिया " જ્યારે તેઓ તેમને શૂળીએ ચડાવવા લઇ જાય છે ત્યારે વધ્ય પુરુષોને પહેરાવવા " वज्झकरकुडिजुय " લાયક, બે નિંદ્ય વસ્ત્રો "निवसिया" તેમને પહેરાવે છે " सुरत्तकणवीरगहियविमुकुलकंठे गुणव·

ज्झदूयआविद्धमल्लदामा" "सुरत्तकणवीरगहिय" કરેણના લાલ ફૂલોમાંથી ગૂંથેલી "विमुकुल" કંઠમાં રહેલા કંઠાભરણ જેવી, "वज्झदूय" વધ સૂચક હોવાથી—વધ્યદૂતવધચિહ્ન જેવી "आविद्ध मल्लदामा" ફૂલમાળા તેમને પહેરાવવામાં આવે છે. "मरणभयुप्पण्णसेयआयतणेहुत्तप्पियकिलिण्णगत्ता" "मरणभयुप्पण्णसेय" મરણના ભયથી ઉત્પન્ન થયેલ પસીનાથી "आयतणेह" તેમનાં અંગ ભીનાં થાય છે, તે ભયથી તેમનાં શરીર "उत्तप्पिय" બળવાં લાગે છે, અને તે કારણે "किलिण्णगत्ता" તેમનું આખું શરીર તરબોળ થાય છે. "चुण्णगुंडिय सरीरा" તેમનાં શરીર પર ચૂનો ચોપડયો હોય છે, જેથી શરીરમાં વધારે બળતરા થાય છે, તથા "रयरेणुभरियकेसा" તેમના વાળમાં બહારની ધૂળ ઉડીને ભરાય છે, કારણ કે તે સમયે વાળ ઓળવાનાં સાધનો તેમની પાસે હોતાં નથી. "कुसुंमगुक्किण्णमुद्धया" "कुसुंमग" કૌસુંબી રંગથી "उक्किण्णमुद्धया" તેમના વાળ રંગી નાખવામાં આવે છે. "छिन्नजीवियासा" તે બિચારા સમજી જાય છે કે હવે અમે થોડા સમયના મહેમાન છીએ, એટલે કે તેમની જીવવાની આશા તૂટી જાય છે घुण्णंता" મોતના ભયથી વ્યાકુળ થવાથી તેમના મગજ ચક્કર ચક્કર ઘૂમવા લાગે છે "वज्झपाणप्पिया" તેને વધ્ય—જેનો વધ થવાનો છે તેને પોતાના પ્રાણ જ સૌથી વહાલા લાગે છે, એટલે કે તે સમયે તેને બીજી કોઇ પણ ચીજ ગમતી નથી, પણ થોડા સમય પછી જેનો નાશ થવાનો છે તે પ્રાણ જ સૌથી વધારે પ્રિય લાગે છે. "तिलंतिलं चेव छिज्जमाणा" રાજ પુરુષો તો તેમનાં અંગ ઉપાંગોના તલ તલ જેવડા ટૂકડા કરે છે "सरीरविकत्तलोहिओलित्तकागणिमंसाणिखावियंता" તે રાજપુરુષો લોહીથી ખરડાયેલા માંસના નાના ટુકડાઓ તેમને ખવરાવે "पावा" તે ઘણા જ પાપી હોય છે. "खरकरसएहिं" અતિશય ચિકણા પત્થરના ટુકડાઓથી ભરેલા સેંકડો કોરડાઓનો "तालिज्जमाणदेहा" તેમનાં શરીર પર માર પડે છે. તથા "वातिगनरनारिसंपरिवुडा" મર્યાદ રહિત સ્ત્રી પુરુષોના સમૂહથી તેઓ વીંટળાયેલા રહે છે. "पिच्छिज्जंता य नागरजणेण" તેમને જોવાને માટે નાગરિકો આવ્યા કરે છે."वज्झनेवत्थिया" તેનો પોષાક વધ્યને યોગ્ય હોયછે. "णगरमज्झेण पणिज्जंति" રાજપુરુષો તેમને નગરની વચ્ચે થઈને લઇ જાય છે. "किविणकलुणा" ત્યારે તે લોકોને અતિશય દીનદશા અનુભવે છે. "अत्ताणा" તે યાતનામાંથી તેમને બચાવનાર કોઇ ન હોવાથી તે લોકો अत्ताणा રક્ષણવગરના હોય છે, "असरणा" તેમને શરણું આપનાર કોઈ પુરુષ ન હોવાથી તેઓ અશરણ હોય છે. "अणाहा" રક્ષકને અભાવે તેઓ અનાથ હોય છે, "अबंधवा"

બંધુઓને અભાવે તેઓ અબન્ધુ હોય છે. " बंधुविप्पहीणा " બંધુજનો હોય તો પણ તેમના દ્વારા તેમનો ત્યાગ કરાય છે, " दिसोदिसं विपेक्खंता " એવી પરિસ્થિતિમાં તે બિચારા એક દિશા તરફથી બીજી દિશા તરફ જોયા કરે છે. અને " मरणभयुव्विग्गा " મરણના ભયથી વ્યાકુળ બને છે. આ પ્રકારની સ્થિતિમાં મૂકાયેલા તે ચોરોને રાજપુરુષો લાવીને " आघायणपडिदुवारसंपाविया " વધસ્થાનનાં દરવાજે હાજર કરે છે. કારણ કે " अधण्णा " તે અદત્ત–ગ્રાહી–ચોર લોકો કમનસીબ હોય છે. " सूलग्गविलग्गभिण्णदेहा " તે ચોરોનાં શરીર શૂળીના અણીદાર ભાગો પર ચડાવવાને કારણે છિન્ન ભિન્ન થઈ જાય છે. અને " ते य तत्थ " ત્યાં તે વધ, બંધ, મારણ, નિર્ભર્ત્સન, શૂલારોપણ આદિ યાતના દેવાને સ્થાને તેમનાં " परिकप्पियंगुवंगा " અંગોઉપાંગો, એટલે કે નાક, કાન આદિને કાતર આદિ શસ્ત્રો વડે કાપી નાખવામાં આવે છે. ।।સૂ.૧૬।।

અદત્તગ્રાહી ચોર જીસ ફલ કો પાતે હૈ ઉસકા નિરૂપણ

તે અદત્તાગ્રાહી ચોર જે ફળ પામે છે તેનું વધું વર્ણન કરે છે— " केइ " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ– "केइ" કેટલાક અદત્તાગ્રાહી માણસોને " कलुणाइविलवमाणा " મહા-કષ્ટો ભોગવવાને કારણે કરુણ વચનોથી વિલાપ કરતા " रुक्खसालेहिं " વૃક્ષોની ડાળીઓ પર " उल्लंबिज्जंति " દોરડા આદિથી બાંધીને લટકાવી દેવામાં આવે છે. તથા " अवरे " કેટલાક અદત્તગ્રાહી માણસોને " चउरंगधणियबद्धा " બન્ને હાથ પગને મજબૂત બાંધીને " पव्वकडगा " પર્વતની ટોચેથી "पमुच्चंते" નીચે હડસેલી દેવામાં આવે છે, તેથી " दूरपातविसमपत्थरसहा " ત્યાંથી ઊંચા નીચા પથ્થર ગબડાવાને કારણે તેમના શરીર ખરાબ રીતે છોલાઈ જાય છે અને તે રીતે તે લોકો અતિ ભયંકર વેદના સહન કરે છે. તથા " अण्णेय " કેટલાક અદત્તગ્રાહી ચોરોને " गयचलणमलणनिमद्दिया " હાથીના પગ નીચે નાખીને " कीरंति " કચડાવવામાં આવે છે. એ રીતે હાથીના પગ નીચે કચ-

રાવાને કારણે તેમનાં શરીરનાં હાડકાં અને પાંસળીઓના ચૂરે ચૂરા થઇ જવાથી તે લોકો ઘણી પીડા અનુભવે છે. તથા કેટલાક "पावकारी" પાપી અદત્તગ્રાહી લોકોને "मुंडपरसुहिं" ધાર વગરની (બુઠી)કુહાડીઓથી "अट्ठारसखंडिया" અઢાર જગ્યાએ ઘણીજ ખરાબ રીતે મારવામાં આવે છે. તે અઢાર અંગો આ પ્રમાણે છે કાન ૨, નાસિકા ૨, નયન ૨, હોઠ. ૨, હાથ ૨, પગ ૨, જીભ, ગ્રીવા, કંઠ, પૃષ્ઠ, વક્ષસ્થલ, અને ગુહ્યેન્દ્રિય, તથા "केइ" કેટલાક ચોરોના "उक्कत्तकण्णोट्ठनासा" કાન, નાક અને હોઠ કાપી નાખવામાં આવે છે તથા "उप्पाडियनयणदसणवसणा" આંખો ફોડી નાખે છે, દાંત અને ગુપ્ત અંગ ઉખેડી નાખે છે, "जिब्भिंदियंचिया" જીભ ખેંચી કાઢવામાં આવે છે, "छिण्णकण्णसिरा" કાનની નસો તોડી નાખવામાં આવે છે. તેમની એવી હાલત કરીને રાજપુરુષો તે ચોરોને "पणिज्जंति" શૂળી પર ચડાવવાને લઇ જાય છે. કેટલાક ચોર તે રાજસેવકો દ્વારા "असिणा छिज्जंति" તલવારોથી કપાઇ જાય છે, "निव्विसया"કેટલાક દેશમાંથી હાંકી કાઢવામાં આવે છે, અને "छिण्ण हत्थपाया य" કેટલાકને હાથપગ કાપી નાખીને "पमुच्चंति" છોડી મૂકવામાં આવે છે. તથા "जावज्जीवबंधणाय कीरंति કેટલાકને જીવે ત્યાં સુધી કારાગૃહમાં પૂરી રાખે છે. "केइ परदव्वहरणलुद्धा" તથા પરધનનું અપહરણ કરવાની લાલસા વાળા કેટલાક ચોરોને "करगलनियलजुयलरुद्धा" કારાગૃહના આંગળીયા સાથે લોઢાની સાંકળોથી બાંધીને "चरगालये" કારા-ગારમાં જ કેદ રાખવામાં આવે છે. "हयसारा" તેમનું સઘળું દ્રવ્ય જપ્ત કરવામાં આવે છે. "सयणविप्पमुक्का" તેમના કોઈ પણ સ્વજનની મુલાકાત તેમની સાથે થવા દેતા નથી, "मित्तजणनिरक्खिया" તેમના મિત્રો પણ

તેમનો ત્યાગ કરે છે. "निरासा" તે ચોરો ત્યાં જીવન સુધી રહેવાના કારણે પોતાના જીવવાની આશા છોડી દેછે. "बहुजणधिक्कारसद्दलज्जाइया" અનેક લોકો ધિક્કારના શબ્દોથી તેમને શરમિંદા કરે છે, છતાંપણ તેમને એવી શરમ થતી નથી, કારણ કે તેઓ ધૃષ્ટ થઈ ગયા હોય છે, "अणुबद्धखुहापरद्धा" રાત દિવસ તે ભૂખથી પીડાયા કરે છે "सीउज्हतण्हवेयणदुघट्टपट्टिया" ઠંડી, ગરમી, ક્ષુધા તૃષા આદિની અસહ્ય વેદનાથી તેઓ સદા "दुघट्टघट्टिया" અત્યંત દુઃખી રહે છે. 'विवण्णमुहविच्छविया" તેમનું મુખ સદા મ્લાન–ઉદાસ રહે છે અને તેમની કાંતિ પણ મલિન રહે છે. "विहलमालेणदुब्बला" કારાગૃહમાં કેદ રહેવાને કારણે તેઓ "विहल" અનિષ્ટ ફળવાળા હોય છે, એટલે કે તેઓ જે વસ્તુની ઇચ્છા કરે તે વસ્તુ તેમને મળતી નથી. " मलिण" તે લોકો મલિન વદન વાળા તથા "दुब्बला" શક્તિ વિનાના થઈ જાય છે, "किलंता" ગ્લાનિયુક્ત રહે છે, તથા "कासंता" ઉધરસને કારણે "ખૂં–ખૂં" કર્યા કરતાં હોય છે. અને "वाहियाय" તે લોકો કોઢ આદિ અનેક રોગોથી પીડાતાં હોય છે. "आमाभिभूयगत्ता" તેમનાં શરીર અતિસાર આદિ વિવિધ રોગોનાં ઘર બની જાય છે, "परूढनहकेसमंसुरोमा" નખ, કેશ તથા દાઢીના વાળ નહીં કપાતા હોવાથી ઘણાજ વધી જાય છે. અને "नियगम्मि मलमुत्तम्मि" તેમની હાલત એવી ગંભીર થઇ જાય છે કે, કારાગૃહમાં પૂરાયેલા તે લોકો બીજી જગ્યાએ જવાને અસમર્થ હોવાથી પોતાના જ મળમૂત્રમાં "खुत्ता" ભરાઇ રહે છે. તથા "अकामगा" ઇચ્છા ન હોવા છતાં પણ "तत्थेव" ત્યાંજ પડયા પડયા "मया" મરી જાય છે. ત્યાર બાદ "बंधिऊपाणएसु" દોરડાં આદિથી પગ બાંધીને ચંડાલ આદિ લોકો તેમને "कड्ढिया" બહાર કાઢીને "खाइयाए छूढा" કોઇ ખાડામાં લઈ જઈને ફેંકી દે છે. "तत्थ य" ત્યાં તેમનાં મુડદાંને विगसुणयसियालकोलमज्जारवंदसंडासतुंडपक्खिगणविविहमुहसयविलुत्तगत्ता" "विग" વરૂ, "सुणय" શુનક-કૂતરાં, "सियाल" શિયાળ, "कोल" સુઅર, "मज्जारवंद" મર્જાર-જંગલી બિલાડા, આદિ હિંસક પશુઓનો સમૂહ અને "संडासतुंड पक्खिगण" સાણસી જેવી તીક્ષ્ણ ચાંચવાળા ગીધ વગેરે પક્ષીઓનો સમૂહ "विविहमुहसय" વિવિધ પ્રકારના સેંકડો મુખો દ્વારા "विलुगत्ता" ઠોલી ખાય છે, તેથી "આ કોનું શરીર છે" તે જાણી શકાતું નથી. 'कयविहंगा" આ રીતે વરૂ આદિ જાનવરો તથા વિવિધ પક્ષીગણો દ્વારા તે કમભાગીઓનાં શરીર

ખવાય છે અને તેના ટુકડે ટુકડા કરાય છે. તથા ' केइ " કેટલાક અદત્ત-ગ્રાહી ચોરો જો મોતમાંથી બચે છે તો " किमिजायकुहियदेहा " રોગાદિક કારણોથી તેમનાં શરીરમાં ઉત્પન્ન થયેલ કીડાઓથી દુર્ગંધ યુક્ત શરીરવાળા થઈને " अणिट्ठवयणेहिं " લોકોનાં આ પ્રકારનાં અપ્રિય વચનોથી ' सव्वमाणा " અપમાનિત થાય છે-" सुट्ठुकयं जं मओत्ति पावो " " સારું થયું કે આ પાપી આ રીતે મરી રહ્યો છે " અથવા " મરેલાના જેવી સ્થિતિ અનુભવે છે. ' તથા તેમના મૃત્યુથી ખુશી થનારા માણસો દ્વારા માર ખાઈને "सयणस्सविय" સ્વજનો તથા બીજા લોકોથી " दीहकालं " લાંબા સમય સુધી ' लज्जावगाय " લજ્જા ' हुंति " પામે છે ॥ સૂ-૧૭॥

અદત્તગ્રાહી ચોર કી પરલોક મેં કૌન ગતિ હોતી હૈ ઉનકા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર એ બતાવે છે કે તે ચોરલોકો આ લોકમાં તો ઉપરોક્ત પ્રકારનાં દુઃખો અનુભવે છે પણ પરલોકમાં પણ તેમનીકેવી દુર્દશા થાય છે— " मयासंता " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-તે અદત્તગ્રાહી ચોર " मयासंता " મરીને " पुणो " પછી " परलोग समावण्णा " પરલોકમાં જઈને " नरगे गच्छंति " નરકગતિમાં ઊત્પન્ન થાય છે જે નરકાગર " निराभिरामे " સુન્દરતાથી રહિત છે, તથા " अंगारपलित्त गकप्प " અતિ પ્રજ્વલિત અંગારા જેવું ઉષ્ણ અને " अच्चत्थसीय " હિમકાળ જેવું અત્યંત શીતળ છે. ત્યાં નારકી જીવોને તે ઉષ્ણતા અને શીતની " वेयणा आसायणो दिण्ण " વેદનાની પ્રાપ્તિથી ઉત્પન્ન થયેલ " सययदुक्खसय " સેંકડો દુઃખો નિરંતર " समभिभूए " દુઃખી કરે છે. " आसादन " આ પદનો સૂત્રમાં ઉપયોગ થયો છે. તેનો એક અર્થ તો " પ્રાપ્ત થવું " છે, જે સૂત્રમાં હમણાં જ અપાયો છે. તથા તેનો બીજો અર્થ આ પ્રમાણે છે—તે અદત્તગ્રાહી ચોર કે જે મરીને નારકીની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ ચુકયો છે, ચિરકાલાનુબંધી-ભવભવમાં કડવા ફળ દેનાર અદત્તાદાનના પ્રભાવે ઉત્પન્ન થયેલ અશાતા વેદ-નીય કર્મ દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલ વેદનાથી વ્યાપ્ત તે નરકોમાં નિરંતર સેંકડો દુઃખો ભોગવ્યા કરે છે.

આ પ્રમાણે તે નરકોમાં શીત અને ઉષ્ણતા જન્ય અનેક પ્રકારની વેદનાઓ નારકી જીવોને પીડા પહોંચાડયા કરે છે. " तओ वि उव्वट्टिया समाणा " નરકોમાં જઈને ત્યાંનાં વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવતાં ભોગવતાં તે જીવોનું અનેક સાગર પ્રમાણ આયુષ્ય ત્યાં પૂરૂં થાય છે ત્યારે તેઓ ત્યાંથી નીકળીને વળી પાછાં " तिरियजोणिं पवज्जंति " તિર્યંચ યોનિમાં જન્મ ધારણ કરે છે. " तिहिं वि " ત્યાં પણ તેઓ " निरयोवमं " નરક સમાન " वेयणं " વેદનાઓ દુઃખો " अणुभवंति " ભોગવે છે. " जइनामणेगेहिं णिरयगतिगमनतिरियभवसयसहस्सपरियट्टएहिं " જો અનેક નરક ગતિ, તિર્યંચગતિના લાખો ભવો ધારણ કરતાં કરતાં નિગોદની અપેક્ષાએ પસાર થયેલ " अणंतकालेण " અનંતકાળ પછી " कहि वि " કોઈ પણ રીતે " मणुयभावं " મનુષ્યગતિમાં તેમનો " लहिंति " જન્મ થાય તો પણ " तत्थवि य " તે લોકો "अणारिया " અનાર્ય મ્લેચ્છ, શક, યવન આદિ જાતિમાં જ " भवंति " ઉત્પન્ન થાય છે. " नीचकुल समुप्पण्णा " તે અનાર્ય લોકો નીચા કુળના હોય છે. " आरियजणेवि " જો તેઓ કદાચ મગધ આદિ આર્યભૂમિમાં જન્મ પામે છે તો તેઓ ત્યાં " लोयवज्झा " લોકબાહ્ય જનોમાં–ચાંડાળ આદિ નિંદિત નીચકુળોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં તેઓ સદા તિરસ્કૃત થયા કરે છે. " तिरिय भूयाय " વિવેકહીન હોવાને કારણે તેઓ તે મનુષ્ય યોનિમાં હોવા છતાં પણ તિર્યંચ જેવાં જ હોય છે, ' अकुसला " વસ્તુ તત્ત્વથી તેઓ (અનભિજ્ઞ) અજાણ રહે છે, " कामभोगतिसया " શબ્દ, કામ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ આદિ ભોગોમાં અસક્ત રહે છે. "जहिं" લોકબાહ્ય કુળોમાં મનુષ્ય ભવ પામ્યા છતાં પણ " निरयवत्तणी " નરક ગમનના કારણભૂત " भवप्पवंचकरणपणोल्लि " ભવ પરંપરારૂપ પ્રવાહના પ્રવર્તક, તથા " पुणोवि संसारावत्तणेममूले " વારંવાર ચારગતિરૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણના નેમિભૂત–રથચક્રના પરિધિરૂપ એવાં કર્મોનો જ " निबंधंति " બંધ બાંધતા રહે છે, એટલે કે નરક; તિર્યંચ, મનુષ્યગતિરૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણના કારણરૂપ એવાં મહારમ્ભ, મહાપરિગ્રહરૂપ કર્મો કર્યા કરે છે. તથા "धम्म सुइवज्जिया " શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મના શ્રવણથી રહિત રહે છે, ' अणज्जा " ન્યાય માર્ગથી રહિત હોય છે, " कूरा " ક્રૂર સ્વભાવના–જીવોની હિંસા કરતા હોય છે. " य " તથા " मिच्छत्त सुइपवण्ण " " પ્રાણિવધમાં દોષ નથી અને અદત્તાદાનમાં દોષ નથી " ઇત્યાદિ પ્રકારના વિપરીત તત્ત્વોપદેશક મિથ્યાત્વ પ્રધાન સિદ્ધાંતોને સ્વીકારનાર " हुंति " હોય છે, તથા " एगंतदंडरुइणो " હિંસાદિ

પાપકૃત્યમાં જ તેમને વધારે શ્રદ્ધા હોય છે, એટલે કે અન્ય જીવોને કષ્ટ પહોંચાડવાને તેઓ સદા તત્પર રહે છે. તથા "कोसिगारकीडेव" કોશેટાની જેમ તેઓ "अट्ठकम्मतंतुघणबंधणेण" આઠ કર્મરૂપી તંતુઓના મજબૂત બંધનથી "अप्पाणं" પોતાની જાતને "वेढेंति" લપેટી લે છે. એટલે કે જેમ રેશમનો કીડો (કોશેટો) તંતુઓનું સર્જન કરીને તે તંતુઓને પોતનાં શરીર ફરતા તેમાં લપેટીને તેમાં બંધાઈ જાય છે, તેમ અદત્તાદાન લેનાર માણસ પોતે કરેલા જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મો કે જે આત્માને મજબૂત રીતે બાંધનારા છે, તે કર્મોરૂપ તંતુથી બંધનની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે ॥ સૂ- ૧૮ ॥

જીવ જ્ઞાનાવરણ આદિ અષ્ટવિધ કર્મો સે બંધદશાકો પ્રાપ્તકર સંસારસાગર મેં રહતે હૈ ઈસ પ્રકાર કા સંસારગાગર કે સ્વરૂપ કા નિરૂપાણ

તે જીવો જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ પ્રકારના કર્મોથી બંધનની દશા પ્રાપ્ત કરીને સંસાર સાગરમાં રહે છે. હવે સૂત્રકાર તેનું વર્ણન કરે છે—

"एवं नरग" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"एवं" તે રીતે પોતાના આત્માને કર્મોની સાથે એક ક્ષેત્રાવગાહરૂપ બંધદશાથી બાંધવાને કારણે તે અદત્તગ્રાહી માણસો "नरगतिरियनरअमर–गमणपेरंतचक्कवालं" નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ ગતિયોમાં પરિ-ભ્રમણરૂપ બાહ્ય પરિધિમંડળવાળા, તથા "जम्मजरामरणकरणगंभीरदुक्ख पक्खुभियपउरसलिलं" જન્મ, જરા, મરણ જન્ય અતિશય મોટા કલેશરૂપ પ્રક્ષુભિત અને પ્રચુર જળવાળા સંસાર સાગરમાં જ ચક્કર લગાવ્યા કરે છે–પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે, સૂત્રકાર રૂપક અલંકારથી આ સંસારસાગરનું વર્ણન

કરતાં કહે છે કે-જેમ સમુદ્રનું બાહ્ય પરિધિમંડળ હોય છે, એ જ પ્રમાણે આ સંસાર રૂપી સમુદ્રનું ચતુર્ગતિયોમાં ભ્રમણ કરવા રૂપ બાહ્યપરિધિમંડળ છે. જેમ સમુદ્ર અપાર જળ રાશિથી સદા પરિપૂર્ણ :રહે છે, તે જ પ્રમાણે આ સંસાર પણ જન્મ, જરા અને મરણ જન્ય ગંભીર દુઃખરૂપી જળથી પૂરેપૂરો ભરેલો છે. "संजोगविजोगवीचि–चिंता पसंग पसारिय–वहबंधमहल्ल विउलकल्लोलकलुणविलवियलोभकलकलंतबोलबहुलं " આ સંસારમાં "संजोगविजोगवीचि" અનિષ્ટનો વિયોગ જીવોને ક્ષણે ક્ષણે પ્રાપ્ત થયા કરે છે. તે અનિષ્ટ સંયોગ અને ઈષ્ટવિયોગ જ તેમાં વીચિ-લહેરો જેવો છે. તથા "चिंतापसंगपसारिय" વિવિધ પ્રકારના શોકસમૂહથી તે વિસ્તૃત થઈ રહેલ છે. "वहबंध" વધ–યષ્ટી આદિ દ્વારા બંધન જ જેમાં "महल्ल" મોટાં મોટાં "विउल" વિશાળ "कल्लोल" મોજાં સમાન છે. "कलुणविलविय" રોગ તથા દુઃખાદિથી ઉત્પન્ન થયેલ કરુણ વિલાપ તથા "लोभ" લોભ અને મોહથી જન્ય જે "कलकलंत" 'કલકલ' શબ્દથી યુક્ત "बोल" અવાજો જ જ્યાં "बहुलं" વધારે પ્રમાણમાં વિદ્યમાન છે, "अवमाणणफेणं" અપમાનરૂપ ફીણથી જે યુક્ત છે, "तिव्वखिंसणपुलंपुलभूयरोगवेयणपराभव-विणिवायफरसधरिसणसमावडियकठिणकम्मपत्थरतरंगरिंगंतनिच्चमच्चुभयतोयपट्ठं" "तिव्वखिंसण" તીવ્ર નિંદાઓ તથા "पभूयरोगवेयण" નિરંતર ઉત્પન્ન થતી અનેક રોગ વેદનાઓ–વિવિધ પ્રકારની આધિ વ્યાધિ રૂપ પીડાઓ "पराभवविणिवाय" મોટે ભાગે અનાદરની પ્રાપ્તિ, તથા "फरुस घरिसणसमावडिय" કઠોર વચનો દ્વારા નિર્ભર્ત્સનધિક્કાર, એ બધું જેમના ઉદયથી જીવોને પ્રાપ્ત થયા કરે છે, એવાં "कढिणकम्मपत्थर" જ્ઞાનાવરણ

આદિ કિલષ્ટ કર્મરૂપ પાષણોથી પેદા થયેલ " तरंग रिंगंत " તરંગોથી જે ચંચળ બનેલ છે, તથા જે " निच्चमच्चुभय " અવશ્ય ભાવી (જરૂર થનારા) મૃત્યુના ભયરૂપી " तोयपट्ठं " જળના ઉપરિતન ભાગથી યુક્ત છે, એવા સંસાર સાગરમાં તે પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે- એટલે કે જેમ સમુદ્ર મહાપાષાણો આદિના આઘાતથી ઉત્પન્ન થયેલ તરંગોથી ચંચળ બનેલ હોય છે તથા પાણીથી ભરપૂર હોવાને કારણે તેમાં પડનારને માટે મોતનો ભય રહે છે તેમ સંસાર પણ ભર્ત્સના અપમાન આદિ વિવિધ દુઃખરૂપ ફળ દેનારા કિલષ્ટ કર્મરૂપ પાષાણોથી ઉત્પન્ન થતાં, વારંવાર અનુભવાતા જન્મ, જરા, મરણ આદિના ભયરૂપ તરંગોથી વ્યાપ્ત છે " कसायपायालकलससंकुलं " તથા આ સંસાર સાગર ક્રોધ આદિ કષાયરૂપ પાતાળ કળશોથી યુક્ત છે. " भवसयसहस्सजल संचयं " લાખો ભવરૂપ જળસંચયથી તે યુક્ત છે. " अणंतं " અનન્ત સંસારી જીવોની અપેક્ષાએ તે અન્તરહિત છે. " उव्वेगजणयं " આધિવ્યાધિ આદિ સેંકડો દુઃખોથી યુક્ત હોવાથી તે ઉદ્વેગજનક છે. તથા " अणोरपारं " તે અસીમ-અપાર છે " महब्भयं " દુસ્તર હોવાથી તે જીવોને માટે મહાભય પેદા કરનાર છે. કર્મોની ૧૪૮ ઉત્તર પ્રકૃતિરૂપ મહામત્સ્ય, મગર આદિ જળ-ચર જીવોથી તે વ્યાપ્ત છે. સમસ્ત પ્રાણીઓને માટે તે ભય પેદા કરનાર હોવાથી તે " पइभयं " દરેક જીવને માટે ભયજન છે. " अपरिमिय महिच्छकलुसमतिवाउवेगउद्धम्ममाणासापिवासापायालं " " अपरिमिय " અપરિમિત તથા ' मिहिच्छ " મોટી વિષય વાસના રૂપ અને " कलुसमति " મલિન મતિરૂપ, " वाउवेग " વાયુના વેગથી " उद्धम्ममाण " વધતી જતી એવી " आसा " આશા-અપ્રાપ્ત વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવાની સંભાવના-તથા " पिवासा "

પિપાસા–પ્રાપ્ત ચીજનો ઉપભોગ કરવાની ઇચ્છા-રૂપ " पायालं " પાતાળથી તે યુક્ત છે, તથા " कामरइरागदोसबंधणबहुविहसंकप्पविउलदगरयरयंधयारं " " कमरइ " શબ્દાદિ વિષયોમાં અભિરુચિરૂપ કામરતિ, " राग " અનુકૂળ વિષયોમાં પ્રીતિરૂપ રાગ, અને " दोस " પ્રતિકૂળ શબ્દાદિ વિષયોમાં અપ્રીતિરૂપ દ્વેષ, જે " बंधण " બંધનનાં કારણો છે, તથા " बहुविहसंकप्प" અનેક પ્રકારના જે મનઃસંકલ્પો છે એ બધા આ સંસાર સાગરમાં "विउलदगरय " વિસ્તીર્ણ જળ બિન્દુઓ છે. "रयंधयार" તેમના વેગરૂપ અંધકારથી તે વ્યાપ્ત છે. એટલે કે કામરતિ આદિ રૂપ જળકણોના વેગથી ઉત્પન્ન થયેલ અંધકારથી તે યુક્ત છે. " मोहमहावत्तभोगभममाणगुप्पमाणुच्छलंतबहुगब्भवासपच्चोणियत्तपाणियं " તથા " मोहमहावत् " મોહરૂપ મહા વમળો તેમાં ઉત્પન્ન થયા કરે છે. અને તે આવર્તોમાં–વમળમાં જ્યાં " भोग " વિષય–ભોગ જ " भममाण " ભ્રમણ કરી રહ્યા છે, " गुप्पमाण " વ્યાકુળ થઈ રહેલ છે, તથા " उच्छलंत " ઉછળી રહ્યા છે. અને તે સંસાર સાગરમાં " बहुगब्भवास " મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી આદિ યોનિરૂપ વિવિધ પ્રકારના ગર્ભોમાં પ્રાણીઓ–સંસારની અપેક્ષાએ જીવો તથા સમુદ્રની અપેક્ષાએ મગર મચ્છ આદિ જળચર જીવો આવી આવીને નિપતિત થઈ રહેલ છે. એટલે કે તેમાં જન્મ લઈ રહેલ છે. " पधाविय–धसण–रुण्ण–चंड–मारुय–समाहयाऽमुण्णवीचि–वाकुलिय–भंग––फुट्टंत–निट्टकल्लोल–संकुलजलं " તથા આ સંસાર સમુદ્ર " पधाविय " અહીં તહીંથી પ્રાપ્ત " वसणसमावण्ण " અનેક (વ્યસનો) દુઃખોથી પીડાતાં પ્રાણીઓનાં " रुण्ण " રુદનરૂપ " चंडमारुय " પ્રચંડ વાયુથી " समाहय " પરસ્પર અથડાતાં " अमणुण्णवीचि " અમનોજ્ઞ દુઃખોની પરંપરા રૂપ તરંગોથી

" वाकुलिय " ખળભળી રહ્યો છે. અને " भंगफुट्टंत " તરંગોની સાથે અથડા· વાથી જુદી પડેલી " निट्ठकल्लोल " અનિષ્ટ કલ્લોલો–દારુણ દુઃખરૂપ મહાતરં-ગોથી " सकुलं " વ્યાપ્ત એવું " जलं " જન્મ, જરા, મરણ રૂપ જળ તેમાં ભરેલું છે. એટલે કે મોહરૂપી મહાવમળમાં વિષયભોગની ઈચ્છાથી આમ તેમ ભ્રમણ કરતા જીવો ત્યાં ડૂબેલા છે. તથા પશુ, પક્ષી નારકી, નર, દેવ આદિ ઊંચી નીચી યોનિયોમાં પરિભ્રમણરૂપ તરંગોમાં તેમાં ઉછળી રહ્યાં છે, અને વિવિધ દારુણ દુઃખોથી પીડાતા જીવોના આક્રંદ રૂપ પવનના આઘાતથી જ્યાં દુઃખરૂપ મહાતરંગો જન્મ, જરા મરણ રૂપ જળને ખળભળાવી રહેલ છે. " पमाद–बहु–चंड–दुट्ठसावयसमाहयउद्धायमाणगपूरघोरं विद्धंसणत्थबहुलं " આ સંસાર રૂપી સાગરમાં " पमाद " મદ્ય, વિષય કષાય. નિદ્રા અને વિકથા, એ પાંચ પ્રમાદરૂપી " चंड " ભયંકર " दुट्ठसावय " રૌદ્ર દેખાવના હિંસક જંતુઓ દ્વારા " समाहय " આઘાત પામીને " उद्धायमाणग " વિવિધ રીતે ઉછળતા (સમુદ્રપક્ષે) મત્સ્યાદિક. (સંસારપક્ષે) પુરુષાદિના " पूर " સમૂહથી જ્યાં " घोर " ભયંકર એવા " विद्धंसणत्थबहुलं " વિનાશરૂપ અનેક અનર્થો ઉત્પન્ન કરતા રહે છે. " अण्णाण–भमंत–मच्छ परिहत्थ–अनिहुतिंदिय–महामगर तुरिय–चरिय–खोक्खुब्भमाण–संताव–निच्चय –चलंत–चवलचंचल–अत्ताणासरणपुव्वक-म्म–संचयो–दिण्णवज्ज–वेदिज्जमाण–दुहसय–विवाग–घुणंतजलसमूह " તથા આ સંસાર સાગર "अण्णाणभमंत–मच्छ–परिहत्थ " અજ્ઞાનરૂપ ઘૂમતા મહામ-ત્સ્યોથી વ્યાપ્ત છે, અને " अनिहुंतिंदिय महामगर " અનુપશાન્ત (ઉપશાન્ત ન થયેલી) ઈન્દ્રિયો રૂપ મહામગરોના " तुरियचरिय " ઝડપી હલનચલનથી " खोक्खुब्भमाण " અત્યંત ખળભળી ઉઠેલ છે, " संतावणिच्चय " વિવિધ આધિ વ્યાધિ, બંધુ વિયોગ આદિ જન્ય દુઃખરૂપ વડવાનલનો સંતાપ તેમાં નિત્ય વ્યાપેલો હોય છે, અને તે " चलंतचवलचंचल " નિરંતર પરિવર્તન શીલ છે, અને આ સંસારમાં " अत्ताणासरण " ત્રાણ અને શરણ રહિત એવા જીવો છે કે જેમની પાસે " पुव्वकम्मसंचय " પૂર્વે કરેલાં કર્મોનો સમૂહ રહેલો છે, " उदिण्णवज्ज " અને જે પાપકર્મોનો ઉદય થયો છે તે પાપકર્મોને " वेदिज्जमाण-दुहसयविवाग " ભોગવવા રૂપ સેંકડો દુઃખ " सैकडोदुःख " રૂપ જે ફળ છે, તે ફળ જ ત્યાં " घुणंतजलसमूहं " વહેતાં જળ સમાન છે. " इड्डिरस-सायगारवोहार–गहियकम्म–पडिबद्ध–सत्त-कड्ढिज्जमाणनिर–यतलदुत्तसण्ण–विसण्ण· बहुलं " ઋદ્ધિ રસસાત રૂપ ગૌરવ જ આ સંસાર સાગરમાં " उवहार "

ઉપહાર જળચર જન્તુ વિશેષ ભરેલ છે અને તે ઉપહારોથી તેમાં " गहियकम्म-पडिबद्धसत्त " જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મોથી બંધાયેલ પ્રાણી સપડાયેલ છે. તથા " कड्ढिज्जमाण " પૂર્વે કરેલાં કર્મો દ્વારા, દોરડાથી બાંધેલા કાષ્ઠની જેમ તે પ્રાણીઓ નરકની તરફ ખેંચાઈ રહ્યા છે, અને "निरयलदुत्त " નરક તરફ ગમન કરવાને અભિમુખ હોવાને કારણે તે પ્રાણીઓ "सण्णविसण्णबहुलं" ખિન્ન અને અતિશય શોક યુક્ત થઈ રહ્યાં છે. તથા " अरइ-रइभय-विसाय-सोगमिच्छत्त सेलसंकडं " " अरइ " અરતિ-ધર્મમાં અરુચિ, " रइ " રતિ-વિષયોમાં રતિ, "भय " આલોકનો ભય, પરલોકનો ભય આદિ સાત ભય, "विसाय" વિષાદ-અનિષ્ટ સંયોગ જનિત દુઃખ " सोग " શોક-ઈષ્ટ વિયોગ જનિત દૈન્યભાવ, " मिच्छत्त " મિથ્યાત્વ. કુગુરુ, કુદેવ અને કુધર્મની શ્રદ્ધા, એ બધું આ સંસારસાગરમાં " सेल" પર્વત જેવું છે, એ પર્વતોથી તે "संकडं" વિષમ બનેલ છે. તથા " अणाइ-संतण-कम्मबंधण-किलेसचिक्खिल्ल-दुद्दुत्तारं " અનાદિ કર્મબંધન જન્ય કલેશરૂપ " चिक्खिल्ल " કીચડથી તે "दुद्दुत्तारं" દુસ્તર બનેલ છે, તથા " अमरनरतिरियगइगमणकुडिलपरिवट्टविउलवेलं " દેવ, નર, તિર્યંચ અને નરક, એ ચાર ગતિયોમાં જીવોનું જે ગમન થાય છે એ જ આ સંસાર સમુદ્રની કુટિલ ગોળાકાર વિસ્તીર્ણ વેલા છે, એટલે કે નરકાદિ ચાર ગતિરૂપ આ સંસાર છે. તેમાં ચક્રની જેમ જીવો પરિભ્રમણ કરે છે. આ પરિભ્રમણની જે પરંપરા છે તેજ આ સમુદ્રની જળ વૃદ્ધિરૂપ વેલા છે. " हिंसालिय-अदत्तादान-मेहुणपरिग्गहारंभकरणकरावणाणुमोयण " હિંસા, જૂઠ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહરૂપ આરંભો કરવા, અને તેની અનુમોદના કરવી, એ પૂર્વોક્ત પ્રકારે જે " अट्ठविहअणिट्ठकम्मपिंडिय " આઠ પ્રકારનાં, દુઃખદ કર્મોનો સંચય થાય છે, તે કર્મસંચયરૂપ ભારથી " अक्कंत" આક્રાંત-ભારે બનેલ તથા दुग्गजलोघ " દુઃખરૂપ જળસમૂહમાં दूरनिव्वोलिज्जमाण " અત્યંત ડૂબતા, તથા " उम्मग्गनिमग्ग " પાણીમાં ડૂબા ડૂબ કરતાં-ઊંચે નીચે આવતાં એવાં પ્રાણીઓને માટે આ સંસાર સમુદ્ર "दुलहतलं" અલભ્ય તલ-વાળો છે એટલે કે આ સંસારસાગરને પૂર્વોકત પ્રકારના જીવો તરી શકતાં નથી. એટલે કે હિંસા, જૂઠ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહરૂપ આરંભો કરનાર, કરાવનાર અને તેમની અનુમોદના કરનાર જીવોને આ સંસારસાગરનો કિનારો પ્રાપ્ત કરવો અશક્ય છે. કારણ કે પૂર્વોકત પ્રકારે તે જીવો આઠ પ્રકારનાં દુઃખદ કર્મોનો સંચય કરે છે. તેથી તેમના પર તેમનો ઘણો ભારે બોજો હોય છે. તેનાથી તેઓ દબાઈ જાય છે, અને વિવિધ પ્રકારનાં

દુઃખો ભોગવ્યા કરે છે. તેથી આ સંસારસાગરમાં દુઃખ સમૂહરૂપ અપાર જળ ભરેલું છે. તેમાં જ તે જીવો વરંવાર ડૂબકીઓ ખાધાં કરે છે. તો પછી તેઓ તેના કિનારે તો પહોંચી કેવી રીતે શકે? તે કારણે સૂત્રકારે એવા જીવોને માટે તેનો પાર પામવાનું કાર્ય અશક્ય બતાવ્યું છે. " **सरीरमणोमयाणि** " આ સંસાર સાગરમાં પડેલા જીવો શારીરિક માનસિક " **दुक्खाणि** " દુઃખોનો જ " **उप्पियंता** " અનુભવ કરે છે. તથા " **सायासायपरितावणमयं** " સાતાસાત પરિતાપન રૂપ " **उब्बुडनिब्बुडयं** " ઉન્મજ્જન નિમજ્જન એટલે કે સાતાત્મક ઉન્મજ્જન (પાણીની ઉપર આવવું તે) તથા અસાતાત્મક અને પરિતાપાત્મક નિમજ્જન (ડૂબવું તે) " **करेंता** " કરવામાં લીન થયેલ તે જીવો " **चाउरंतमहंतं** " નરકાદિ ગતિરૂપ ચાર વિભાગોવાળા તથા જન્મ મરણાદિ દુઃખોથી મહાન, " **अणवयग्गं** " અન્તરહિત, " **रुद्दं** " બધાં પ્રાણીઓને માટે ભયજનક, એવા " **संसारसायरं** " સંસાર સાગરમાં " **वसंति** " વાસ કરે છે. તેઓ કેવા પ્રકારના સંસાર સાગરમાં વસે છે? " **अट्ठिय अणालंबण-पइट्ठाणं** " અસંયમી જીવોને આધાર આપવાનો તથા તેમનું રક્ષણ કરવાના સાધનોથી રહિત, " **अप्पमेयं** " અસર્વજ્ઞની અપેક્ષાએ અપ્રમેય, " **चुलसीइ-जोणिसयसहस्सगुविलं** " ચોર્યાશી લાખ જીવ યોનિયોથી યુક્ત, " **अणालोगं** " પ્રકાશ રહિત, અને " **अंधयारं** " અંધકારથી યુક્ત આ સંસારમાં "**अणंतकालं-जाव** " અનન્ત કાળ સુધી " **णिच्चं** " સદા " **उत्तत्थसुणणभयसण्णसंपउत्ता** " ભયભીત બનેલ, તથા કિંકર્તવ્યતાથી વિમૂઢ બનેલ, ભય સંજ્ઞા, આહાર સંજ્ઞા, મૈથુન સંજ્ઞા, અને પરિગ્રહ સંજ્ઞાઓથી યુક્ત બનેલ જીવો **उव्विग्गवासवसहिं** " ઉદ્વિગ્નોના-(દુઃખીયારાના) વાસ જેવા આ સંસારમાં "**वसति**" વસે છે. અદત્તાદાન લેનાર જીવો ચાર ગતિરૂપ તથા અનંત દુઃખોથી યુક્ત આ સંસાર સાગરમાં અનંત કાળ સુધી પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. ચોર્યાશી લાખ યોનિયો આ પ્રમાણે છે.

" पुढवि ७ दग ७ अगणि ७ मारुय ७ एक्केक सत्तजोणि लक्खाओ।
वणपत्ते य अणंते, दस चोद्दस जोणि लक्खाओ ॥ १ ॥
विगलिंदिएसु दो दो, चउरो चउरो य नारयसुरेसु।
तिरिएसु हुंति चउरो, चोद्दस लक्खाय मणुएसु ॥ २ ॥ इति।

(૧) પૃથિવીકાય (૨) અપ્કાય (૩) તેજઃકાય (૪) વાયુકાય, એ દરેકની સાત સાત લાખ, પ્રત્યેક વનસ્પતિની દસ લાખ અનન્ત (સાધારણ) વનસ્પતિની ચૌદ લાખ બે ઇન્દ્રિની બે લાખ, ત્રીન્દ્રિની બે લાખ, ચતુરિન્દ્રિની બે લાખ, નારકી તથા દેવની ચાર ચાર લાખ તથા તિર્યંચ પંચેન્દ્રિની ચાર લાખ, અને મનુષ્યની ચૌદ લાખ. એ પ્રમાણે બધી મળીને ચોર્યાશી લાખ યોનિયો થાય છે. ॥સૂ૦ ૧૯॥

કિસ પ્રકાર કે અદત્તાગ્રાહી ચોરોં કો કિસ પ્રકાર કા ફલ મિલતે હૈ ઉનકા નિરૂપણ

તે અદત્તગ્રાહી બીજું કયું ફળ પ્રાપ્ત કરે છે, તે વિષયનું સૂત્રકાર હજી પણ વધારે સ્પષ્ટીકરણ કરે છે-" जहिं जहिं " ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-"पावकम्मकारी" અદત્તાદાનરૂપ પાપકર્મ કરનાર મનુષ્ય "जहिंर आउयं-निबंधंति" જે જે પર્યાયની આયુ બાંધે છે તે તે પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં તેમની કેવી હાલત થાય છે? સૂત્રકાર એ જ વાતને હવેના પદો દ્વારા પ્રગટ કરે છે. તેઓ કહે છે કે— "बंधवजणसयणमित्तपरिबज्जिया" તે લોકો ત્યાં ભાઈ આદિ બન્ધુજનોથી, પુત્ર આદિ સ્વજનોથી, અને સ્નેહીજનરૂપ મિત્રોથી સદા ત્યજાયેલા રહે છે, "अणिट्ठा" કોઈ પણ લોકો તેમના પ્રત્યે પ્રીતિ ધરાવતા નથી, તથા "अणादेज्जा" તેઓ એવાં ગોત્રાદિ વાળા હોય છે કે તેમની વાત કોઈ માનતું નથી, એટલું જ નહી પણ તેમનું નામ લેવું તે પણ સારા માણસોને યોગ્ય લાગતું નથી. "दुव्विणीया" દુર્વિનીત-ઉદ્ધત હોય છે, "कुट्ठाणासणकुसेज्जा." કુઆમોમાં તેમનું રહેઠાણ હોય છે, અને તેમની રહેણી

કરણી નીચ હોય છે, વિષમ ભૂમિ આદિ જગ્યા તેમની શય્યા બને છે. "कुभोयणा" કોદરા આદિ કદન્ન (ખરાબ અન્ન) તેમનું ભોજન બને છે. "असुइणो" તેમનામાં શારીરિક અને માનસિક પવિત્રતા હોતી નથી, તે લોકો હંમેશાં તેનાથી રહિત હોય છે. "कुसंघयण कुप्पमाणा" તેમનું સંહનન ખરાબ હોય છે, એટલે કે તેમનાં શરીર કાંતો અતિશય ઊંચા અને કાંતો અતિશય નીચાં હોય છે. "कुसंठिया" તેમનાં અંગો અપ્રમાણસરનાં હોય છે, "कुरूवा" તેમનું રૂપ પણ સુંદર હોતું નથી. "बहुकोहमोणामाया लोभा" તેઓ ઘણા ક્રોધી હોય છે, અને માન, માયા અને લોભનું પ્રમાણ તેમનામાં વધારે હોય છે. "बहुमोहा" તે ઘણા કામી હોયછે. "धम्मसण्णासम्मत्तपब्भट्ठा" શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મબુદ્ધિથી તથા જિન વચનોમાં શ્રદ્ધારૂપ સમ્યકત્વ રુચિથી તે લોકો સદા રહિત હોયછે.'दारिद्दोवद्दवाभिभूया' તેમનાં ઘરોમાં સદા દારિદ્રય રહેછે.અને તે દરિદ્રય તેમનો સદા તિરસ્કાર કરાવે છે, તેથી તેઓ "णिच्चं" સદા "परकम्मकारिणो" પારકાની નોકરી કરનાર હોય છે, બીજાનાં ઘરોમાં નીચ કામ કરનારા હોય છે, "जीवणत्थरहिया" મનુષ્ય જન્મના પ્રયોજન રૂપ ધર્મધ્યાન આદિ સદાચારોથી રહિત હોય છે, "किविणा" દીન હોય છે, "परपिंडतक्कगा" પરપિંડ ઉપર સદા આધાર રાખનાર હોય છે-પરદત્ત ભોજનની ઇચ્છા રાખનાર હોય છે, ,, दुक्खलद्धाहारा " મહા મુશ્કેલીથી પોતાનું પેટ ભરી શકે છે. "अरसविरसतुच्छकयकुक्खिपूरा" અરસ-હિંગ આદિના વઘાર રહિત, વિરસ-પુરાણું-અતિપુરાણું અને વળી તુચ્છ-કળથી આદિ અન્ન, કે જે તેને ઘણી મુશ્કેલીએ મળે છે, તેના વડે જ તેઓ પોતાનું પેટ ભરે છે. "परस्स रिद्धिसक्कार-भोयणविसेससमुदयविहिं पेच्छंता" બીજાની ઋદ્ધિ — સંપત્તિ, સત્કાર

સન્માન, તથા ભોજન, તથા તેના સદ્‌ભાગ્ય પ્રત્યે તેઓ ઈર્ષ્યા ભાવથી જોવે છે, તથા પોતાના ભાગ્યની, આત્માની તથા પોતાનાં પાપકૃત્યોની નિંદા કરે છે. ' અમે " इहय " આ સંસારમાં " पुरे " પૂર્વભવમાં " पावगाइं कडाइं " પાપકર્મો કર્યાં છે, એનું જ આ ફળ અમારે ભોગવવું પડે છે,' એ પ્રમાણે " परिवयंता " બીજાને કહેતા " विमणसो " પોતે દીન થઈને " सोएण डज्झमाणा " શોકથી જળતા " परिभूया " દુઃખી " हुंति " થાય છે. એટલે કે ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થવાના દુઃખથી નિરંતર સંતાપયુક્ત થઈને મનમાં ને મનમાં ઉદ્વિગ્ન બનીને તેઓ બીજા લોકો દ્વારા તિરસ્કૃત થયા કરે છે; અને દુઃખો ભોગવ્યા કરે છે. તથા " सत्तपरिवज्जिया य " મનોબળથી રહિત એવાં તે " छोब्भा " અસહાય હોવાને કારણે દરેક વ્યક્તિ દ્વારા અનાદરણીય (તિરસ્કૃત) થયા કરે છે. તથા " सिप्प " ચિત્રાદિની રચના કરવાના વિજ્ઞાનથી, "कला" ધનુર્વેદ આદિ કલાઓથી, અને" समयसत्थ " અર્હંત પ્રણીત શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી. " परिवज्जिया " રહિત હોવાને કારણે " जहा जाय पसुभूया " યથાજાત પશુના જેવા લાગતા તેઓ " अवियत्ता " કોઈની પણ સાથે પ્રીતિ રાખતા નથી, કારણ કે તેઓ " निच्चं नीयकम्मोवजीविणो " હંમેશા નીચ કર્મોપજીવી હોય છે. ' यथा जात पशुभूत ' નો વાચ્યાર્થ આ પ્રમાણે છે– ઉત્પન્ન થતી વખતે પશુ જે ગુણોથી યુક્ત હોય છે એ જ ગુણોથી યુક્ત મોટું થતાં પણ રહે છે–તે મોટું થાય તો પણ શિક્ષાદિક ની પ્રાપ્તિ વડે પોતાની ઉન્નતિ કરી શકતું નથી. એ જ રીતે અદત્તાદાન લેનાર વ્યક્તિ પણ જન્મ સમયે હેય અને ઉપાદેયના જ્ઞાનથી જેટલી રહિત હોય છે એટલી જ મોટી ઉમરે પણ તે જ્ઞાનથી રહિત રહે છે. તેથી તેને " યથા જાત પશુભૂત " કહેલ છે " लोयकुच्छणिज्जा " સઘળા લોકો તેમની નિંદા કરે છે, " मोहमणोहरा " તેમના સઘળા મનોરથો અપૂર્ણ રહે છે. " निरासबहुला " ઇચ્છિત વસ્તુ ન

મળવાને કારણે તેઓ સદા નિરાશ જ રહે છે. " आसपासपडिबद्धपाणो " છતાં પણ તેઓ જીવી શકે છે તેનું કારણ તેમની આશા છે. તે આશાના પાશમાં જ તેમના પ્રાણ બંધાયેલા રહે છે " लोयसारे " જો કે તેઓ લોકોમાં સારભૂત મનાતા " अत्थोप्पायणकामसोक्खे " અર્થાર્જન (ધન કમાવામાં) તથા ઇન્દ્રિય જનિત સુખમાં " सुट्ठुअविउज्जमंता " સારી રીતે પ્રયત્નશીલ રહે છે, પણ " अफलवंतगा " તેમને ઈચ્છિત વસ્તુ મળતી નથી. તેનાથી તેઓ રહિત " हुंति " રહે છે. " तहिव सुज्जुत्तकम्मकयदुक्खसंठविय सित्थपिंडसंचयपरा " " तहिव सुज्जुत्त " દરરોજ ઉદ્યોગ કરવા છતાં પણ " कम्मकय " કરેલા કામથી " दुक्खसंठविय " મુશ્કેલીથી મળેલ " सित्थपिंडसंचयपरा " ધાન્યકણોનાં સમૂહનો સંગ્રહ કરવામાં જ લાગ્યા રહે છે. એટલે કે આખો દિવસ મહેનત કરવા છતાં પણ તેઓ અતિ ભારે પરિશ્રમથી ફક્ત એ એક દિવસ ચાલે એટલી અન્ન સામગ્રી માંડ માંડ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. "खीण दव्वसारा" દ્રવ્યરૂપ સારથી રહિત હોવાને કારણે તેઓ દરિદ્ર હોયછે. " णिच्चं धणधण्णकोसपरिभोगविवज्जिया સર્વદા તેઓ સોનામહોરો આદિ ધન, શાલી આદિ ધાન્ય અને વાસણોના ભંડારની તેમના ઉપભોગથી રહિત રહે છે, " रहियकामभोगपरिभोगसव्वसोक्खा " શબ્દ અને રૂપ સ્વરૂપ કામના ગંધ, રસ, અને સ્પર્શસ્વરૂપ પરિભોગના સુખોથી તેઓ રહિત હોયછે " परसिरिभोगोवभोगनिस्साणमग्गणपरायणा " " परसिरि " તેઓ અન્ય વ્યક્તિઓની લક્ષ્મીના " भोगवभोग " ભોગ તથા ઉપભોગના " निस्साण-मग्गणपरायणा " આશ્રયની વાસનામાં જ સદા લીન રહે છે, જે એક વાર ભોગવવામાં આવે છે એવા આહાર પુષ્પ આદિ પદાર્થ ભોગ ગણાય છે, અને જે વારંવાર ભોગવાય છે એવાં ઘર, વસ્ત્ર આદિ પદાર્થોને ઉપભોગ કહે છે " वरागा " તેઓ હંમેશ દીન દશામાં રહે છે, " अकामियाए " તેમને દુઃખ ભોગવવાની ઈચ્છા હોતી નથી, પણ તેમને ઈચ્છયા વિના પણ "विणिहुति दुक्खं" દુઃખો સહન કરવા પડે છે તેમને "णेव सुहं णेव णिव्वुइं उवल-भंति" આખું જીવન કદી પણ સુખ મળતું નથી, અને તેમને કદી નિવૃત્તિ-(મનની શાંતિ) પણ પ્રાપ્ત થતી નથી, કારણ કે તે લોકો "अच्चंतविउलदुक्खसय-संपलित्ता " અત્યંત વિપુલ, સેંકડો દુઃખોથી દુઃખી થયા કરે છે, એ દુઃખોથી પણ દુઃખી થવાનું કારણ એ છે કે તેઓ " परस्स दव्वेहिं जे अवरिया " પરધનનું અપહરણ કરવા રૂપ કુકૃત્યથી વિરકત થઈ શકતાં નથી, તે કારણે તે બિચારાઓને સુખ મળતું નથી અને શાંતિ પણ મળતી નથી ॥ સૂ૦ ૨૦ ॥

આ પ્રમાણે અદત્તાદાનના ચોથા ફલદ્વારનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું; હવે સૂત્રકાર આ અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે—" एसो सो "ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—" एसो सो " જેનું ઉપરોક્ત પ્રકારે સ્વરૂપ પ્રગટ કરવામાં આવ્યું તે " अदिण्णादाणस्स फलविवागो " અદત્તાદાનનો તે ફલરૂપ વિપાક " इह-लोइओ " મનુષ્યભવની અપેક્ષાએ તથા " परलोइओ " નરકાદિ ગતિયોની અપેક્ષાએ બતાવવામાં આવ્યો છે. તેની મદદથી આપણે તે વાત સારી રીતે સમજી શકીએ છીએ

તે ફલરૂપ વિપાક " अप्पसुहो " કેવળ ક્ષણિક સુખજનક છે. " बहुदुक्खो " જીવોને તેનાથી વાસ્તવિક સુખ મળતું નથી, પણ તે ભયંકરમાં ભયંકર દુઃખો દેનાર છે. " बहुब्भओ " તે મહા ભયજનક છે. " बहुरयप्पगाढो " વિપુલ કર્મરૂપી રજથી તે પૂર્ણ છે, " दारुणो " ઘણો ભીષણ છે, " कक्कसो " કઠોર છે, " असाओ ,, અશાતકર્મવેદનીય સ્વરૂપ છે. આ પ્રકારનો આ ફળવિપાક " वाससहस्सेहिं " હજારો વર્ષે એટલે કે પલ્યોપમ તથા સાગરોપમ પ્રમાણ કાળે છૂટે છે. " नय अवेयइत्ताँ हु मोक्खो अत्थि त्ति " તેનું ફળ ભોગવ્યા વિના જીવ તેનાથી મુક્ત થતાં નથી. તે અર્થમાં પ્રમાણ ભૂતના પ્રતિપાદિત કરવાને માટે સૂત્રકાર તેમાં સાક્ષાત્ પ્રમાણભૂત પરમાત્મા દ્વારા પ્રતિપાદિતતા પ્રગટ કરે છે. તેઓ કહે છે–

" एवमाहंसु " ઋષભદેવ આદિ તીર્થંકરોએ આ અદત્તાદાનનું આવું જ ફળ કહેલ છે તથા તે તીર્થંકરોના પ્રમાણે " णायकुलनंदणो " જ્ઞાતકુલ નંદન-સિદ્ધાર્થના કુળને આનંદ દાયક " महप्पा " પરમાત્મ રૂપ, " जिणो " રાગદ્વેષ વિજેતા, " वीरवरनामधेज्जो " શ્રી ભગવાન મહાવીરે પણ " अदिण्णा-दाणस्स " આ અદત્તાદાનનું " फलविवागं " એવું જ ફળ કહેલ છે. " एवं " આ પ્રમાણે " तं " પૂર્વોપદર્શિત સ્વરૂપવાળું તે " तइयंपि " ત્રીજું અદત્તાદાન પણ " हर-दह-मरण-कलुस-तासण-परसंति गिज्झ लोभमूलं " " हर " પરદ્રવ્યનું હરણ કરવું. " दह " હૃદયમાં સંતાપ પહોંચાડવો, " मरण " મૃત્યુ, " कलुस " મનની મલિનતા, " तासण " અકસ્માત ભય થવો, " परसंतिगिज्झ लोभमूलं "

બીજાની વસ્તુનું હરણ કરાવનાર લોભ, વગેરે સઘળી બાબતોનું મૂળ કારણ આ અદત્તાદાન છે, અહીં " यावत् " શબ્દથી અલીક વચન વિષેના બીજા અધ્યયનમાં જે વિશેષણોનો ઉપયોગ કરાયો છે, તેમનો સંગ્રહ અહીં યોગ્ય રીતે કરી લેવાનો છે, આ અદત્તાદાન " चिरपरिचियं " અનાદિ કાળથી જીવોના અનુભવમાંઆવી રહ્યું છે, (अणुगयं) મિથ્યાત્વને કારણે તે આત્માની પાછળ લાગેલું છે, (दुरंतं) તેનુ ફળ–પરિણામ દુઃખદાયી છે, (त्तिबेमि) એવું હું કહુ છું, આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામીએ જંબૂસ્વામીને કહ્યું, ॥ સૂ, ૨૧ ॥

॥ ત્રીજો આસ્રવ – ' અધર્મ ' દ્વાર સમાપ્ત ॥

અબ્રહ્મ કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ

ચોથા અધર્મદ્વારની શરૂઆત

ત્રીજું અધર્મદ્વાર પૂરૂં થયું, સવે ચોથા અધર્મદ્વારનું વર્ણન શરૂ થાય છે, આ અધર્મદ્વારનો આગળના અધર્મદ્વાર સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ છે

ત્રીજા અધર્મદ્વારમાં પ્રકાર નામો આદિના નિર્દેશ પૂર્વક અદત્તાદાનનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે. તે અદત્તાદાન જે અબ્રહ્મમાં આસકત પ્રાણીઓ હોય તે સામાન્ય રીતે આચરે છે, એ કારણે તથા સૂત્રક્રમના નિર્દેશ પ્રમાણે અદત્તાદાનના નિરૂપણ પછી અબ્રહ્મનું સ્વરૂપ નામાદિના નિર્દેશ પૂર્વક કહેવું તે યોગ્ય જ છે. તેથી સૂત્રકાર તેને આ અધર્મદ્વારમાં પ્રગટ કરે છે. જે રીતે આગળનાં અધ્યયનોનું નિરૂપણ સૂત્રકારે " यादृशं "૧ (કેવા પ્રકારનું) "यन्नाम"૨ (કયાં કયાં નામો) "यथा च कृतं" ૩ (કયારે કરાય છે.) " यत् फलं ददाति " ૪ (કયું ફળ આપે છે) " ये च कुर्वन्ति " ૫ (કોણ તે આચરે છે) આ પાંચ અંતર્દ્વારો દ્વારા કર્યું છે, એ જ પ્રમાણે આ અધર્મદ્વારનું પણ નિરૂપણ કરવા

માગે છે. તેથી સૌથી પહેલાં તેઓ અનુક્રમે આવતા " यादृश " એ નામના દ્વારને લઇને અબ્રહ્મના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરે છે. " जंबू अबंभं " ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ–શ્રી. સુધર્મા સ્વામી જંબૂ સ્વામીને કહે છે કે હે જંબૂ! "चउत्थं" હિંસા, મૃષા અને અદત્તાદાન એ ત્રણની અપેક્ષાએ ચોથું અધર્મદ્વાર " अबंभं च " અબ્રહ્મ છે. તે અબ્રહ્મ અયોગ્ય કૃત્ય છે અને તે અહીં મૈથુનરૂપે જે ગૃહિત થયેલ છે, કારણ કે તે અધર્મનું કારણ હોવાથી સઘળા અનર્થનું ઉત્પાદક છે. હવે સૂત્રકાર એ જ અબ્રહ્મનું આગળ આવતાં વિશેષણો દ્વારા વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરે છે, તેઓ કહે છે કે–તે અબ્રહ્મ–મૈથુન સેવનરૂપ પાપકર્મ "सदेवमणुया सुरस्स पत्थणिज्जं" દેવ, મનુષ્ય અને અસુર લોકો દ્વારા અભિલષણીય છે. ભલે દેવ હોય, મનુષ્ય હોય કે અસુર હોય-દરેક તેને ચાહેછે. તે કર્મ "पंकपणगपासलजालभूयं " પંક–કાદવ, પનક–શેવાળ, પાશ અનેજાળ જેવું છે. તથા "इत्थीपुरिसनपुंसगवेदचिंधं" પુરુષ અભિલાષારૂપ સ્ત્રી વેદ સ્ત્રીચાહનારૂપ પુરુષ વેદ, અને બન્નેની ચાહનારૂપ નપુસક વેદ જેનાં ચિહ્નો છે, તે " तवसंजमबंभचेर विग्घं" તપ, સંયમ અને બ્રહ્મચર્યનું વિઘાતક છે "भेयायणण बहुपमादमूलं" ચારિત્રનો નાશ કરનાર જે મદ્ય, વિકથા આદિ અનેક પ્રમાદ છે, " कायरकापुरिससेवियं " જે વ્યક્તિ કાયર–પરીષહો સહન કરવામાં ભીરુ હોય છે, અને તેથી જ જેમનું ધૈર્ય નષ્ટ થયું હોય છે એવી વ્યક્તિઓ જ તેનું સેવન કરે છે. તથા " सुयणजणवज्जणिज्जं " પણ સંતપુરુષો તો એ કૃત્યને સદા ત્યજવાં યોગ્ય માને છે, ' उड्ढनरयतिरियतिलोकपइट्ठाणं " એ મૈથુનના સેવનથી જીવને ઉર્ધ્વલોક અને પાતાળલોક, એ રીતે ત્રણલોકમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે, " जरामरणरोगसोगमूलं " તે કર્મ જન્મ, જરા, મરણ, શોક આદિ અનંત દુઃખોથી ભરેલું છે, " वधबंधविघायदुव्विघायं " તેમાં વધ, બંધન અને મરણ જન્ય દુઃસહ દુઃખો ભરેલાં છે, " दंसणचरित मोहस्स हेउभूयं " તે દર્શન મોહનીય તથા ચારિત્ર મોહનીયના કારણરૂપ છે, એટલે કે તે અબ્રહ્મ જિન–વચનોમાં શંકા કાંક્ષા આદિ દોષોનું જનક હોવાથી દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રનું વિનાશક હોવાથી ચારિત્ર મોહનીય કર્મનાં બંધનું કારણ મનાયું છે ' चिरपरि-चियं " તે જન્મ જન્માન્તરોથી સેવાતું હોવાને કારણે તેનો જીવોની સાથે

ચિરકાળથી પરિચય ચાલ્યો આવે છે. તેથી "अणुगयं" તે અનાદિકાળથી જીવોની પાછળ પડેલું છે. "दुरंतं" તેનો નાશ થવો અતિશય દુષ્કર છે. "चउत्थं अहम्मदारं" આ પ્રકારનું તે ચોથું અબ્રહ્મ નામનું અધર્મદ્વાર છે. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

અબ્રહ્મ કે નામોં કા ઔર ઉસકે લક્ષણોં કા નિરૂપણ

ઉપરોકત રીતે અબ્રહ્મના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર "य-न्नाम" નામના બીજા અન્તર્દ્વારથી તેનું પ્રતિપાદન કરે છે. "तस्स य" ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ–"तस्स य" તે અબ્રહ્મરૂપ મૈથુન કર્મના "गोणाणि" ગુણાનુસાર "णामाणि" "इमाणि" આ "तीसं" ત્રીસ નામ "हुंति" છે. "तंजहा" તે આ પ્રમાણે છે." अबंभं १, मेहुणं २, चरंतं ३, संसग्गि ४, सेवणाहिगारो ५, संकप्पो ६, वाहणापदाण ७ दप्पो ८, मोहो ९, मणसंखोभो १०, अणिग्गहो ११, विग्गहो १२, विघाओ १३, विभंगो १४, विब्भमो १५, अहम्मो १६, असीलया १७, गामधम्थतत्ती १८, रत्ती १९, रागचिंत्ता २०, कामभोगमारो २१, बेरं २२, रहस्सं २३ गुज्झं २४, बहुमाणो २५, बंभचेरविग्घो २६, वावत्ती २७, विराहणा २८, पसंगो २९, कामगुणो ३० त्ति वि य । तस्स एयाणि एवमाइणि नामधेज्जाणि तीसं हुंति" (૧) આ કર્મ અકુશલ અનુષ્ઠાન હોવાથી તેનું નામ "अब्रह्म" છે. (૨) સ્ત્રી અને પુરુષનું "મિથુન" (જોડું) પરસ્પર મળીને તેનું સેવન કરે છે, તે કારણે તેનું નામ "મૈથુન" છે. (૩) તે સમસ્ત સંસારમાં વ્યાપક હોવાથી તેનું નામ "चरंत" છે (૪) સ્ત્રી અને પુરુષના અરસ પરસના સંસર્ગથી તે ઉત્પન્ન થતું હોવાથી તેનું નામ „संसर्गी" છે, ૫' મૈથુન સેવનાર હોય છે તે સામાન્ય રીતે ચોરી આદિ કુકર્મો પણ સેવવા

લાગે છે, તેથી તેનું નામ "सेवनाधिकार" છે, '૬' સંકલ્પ વિકલ્પોથી તે ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તેનું નામ "संकल्प" છે, કહ્યું પણ છે—

"काम! जानामि ते रूपं, संकल्पात् किल जायसे ।
न त्वां संकल्पयिष्यामि, ततो मे न भविष्यसि ॥ १ ॥"

હે કામ! હું તારા સ્વરૂપને ઓળખું છું, તું અવશ્ય માનસિક સંકલ્પોથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, તો હું તારો સંકલ્પ જ નહીં કરૂં તો તું ક્યાંથી ઉત્પન્ન થઈશ? ॥ ૨ ॥

'૭' તે સંયમનાં સ્થાનોમાં મુશ્કેલીઓ પેદા કરનાર છે, તેથી તેનું નામ "पदबाधना" છે, '૮' મદોન્મત્ત મનુષ્ય દ્વારા જ તે સેવાય છે, તેથી તેનું "दर्प" છે, '૯' તે વેદરૂપ મોહનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તેનું નામ "मोह" છે, ૧૦' તેને કારણે ચિત્તમાં એક પ્રકારની વ્યાકુળતા ઉત્પન્ન થાય છે તેથી તેનું નામ "मनःसंक्षोभ" છે '૧૧' જ્યારે શરીરમા તેનો આવેગ જાગૃત થાય છે ત્યારે ઈન્દ્રિયો તથા મન કાબૂમાં રહેતા નથી, તેથી તેનું નામ "अनिग्रह" છે '૧૨' તેને કારણે જ ભયંકરમાં ભયંકર વિગ્રહ–ઉત્પાત ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તેનું નામ "विग्रह" છે, '૧૩' તે ચારિત્રનું વિઘાતક હોવાથી તેનું નામ "विघात" છે, '૧૪ સંયમ આદિ ગુણોનું ભંજક 'નાશ કરનાર' હોવાથી તેનું નામ "विभंग" છે, '૧૫' જે અનુપાદેય પદાર્થો હોય છે તેમાં પણ ઉપાદેયરૂપે વિવિધ પ્રકારની ભ્રાન્તિ 'ભ્રમ' નું જનક હોવાથી તેને "विभ्रम" કહે છે '૧૬, શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મની વિરૂદ્ધ હોવાને કારણે તેને "अधर्म" કહે છે '૧૭' તેનું સેવન કરનારમાં ચારિત્ર હોતું નથી, તેથી તેનું નામ "अशीलता" છે, '૧૮' તેમાં ગ્રામધર્મ કે જે શબ્દાદિક કામગુણ છે તેમનું સેવન થાય છે' તેથી તેનું નામ "ग्रामधर्मतृप्ति" છે, '૧૯' છે અશુભ રાગ રૂપ હોવાથી તેનું નામ "रति" છે '૨૦' તેમાં સ્ત્રીઓના શ્રૃંગારનું, તથા તેમનાં રૂપ લાવણ્ય આદિનું ચિન્તવન થાય છે, તેથી

તેનું નામ " रागचिन्ता " છે, '૨૧' તે કામરૂપ, ભોગરૂપ અને મારરૂપ હોય છે, તેથી તેનું નાંમ " काममोगमार " છે '૨૨' તેને કારણે જીવોમાં પરસ્પર દુશ્મનાવટ પેદા થાય છે, તેથી તેનું નામ " वैर " છે '૨૩' તે કર્મ એકાંતમાં કરાતું હોવાથી તેનું નામ " रहस्य " છે, '૨૪' તે સદા ગોપનીય હોય છે, તેથી તેનું નામ ', गुह्यं " છે, ૨૫' તેના પ્રત્યે પ્રાણીઓને અત્યંત આદરભાવ–લાલસા રહે છે, તેથી તેનું નામ " बहुमान " છે, '૨૬' તે બ્રહ્મચર્યવ્રતનું વિઘાતક 'તોડાવનાર' હોવાથી તેનું નામ " ब्रह्मचर्यविघ्न " છે '૨૭' તેના સેવનથી આત્મગુણોનો નાશ થાય છે, તેથી તેનું નામ "व्यापत्ति" છે (૨૮) તે ચારિત્રધર્મનું વિરાધક હોવાથી તેનું નામ "विराधना" છે. (૨૯) તેમાં સ્ત્રી તથા પુરુષનાં શરીરનો સંયોગ થાય છે, તેથી તેનું નામ "प्रसंग" છે' ૩૦' શબ્દાદિક વિષયોના ઉપભોગની રુચિનું જનક હોવાથી તેનું નામ " कामगुण " છે, આ પ્રમાણે ચોથા અધર્મ દ્વારનાં અબ્રહ્મ આદિ ત્રીજા પૂર્વોક્તનામ છે ॥ સૂ૦ ૨ ॥

મોહ સે મોહિત બુદ્ધિવાલોં સે અબ્રહ્મ કે સેવન કે પ્રકારોં કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર ત્રીજા તથા ચોથા દ્વારનું વર્ણન ન કરતાં પહેલાં પાંચમાં અન્તર્દ્વારનું વર્ણન કરે છે— " तं च पुण " ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ–"तं च पुण" તે ચોથા દ્વારરૂપ અબ્રહ્મનું "सुरगणा" સુરગણ કે જેમની " मोहमोहियमई " મતિ મોહથી મોહિત થયેલ હોય છે " सअच्छ-

रा" અપ્સરાઓ સાથે "निसेविंति" સેવન કરે છે. તથા "असुर, गरुल, विज्जु, जलण, दीवउदहि, दिसि, पवण, थणिय, अणपन्निय, पणपन्निय, इसिवाइय, भूयवाइस, कंदिय, महाकंदिय, कूहंड पयंग-देवा" અસુરકુમાર, નાગકુમાર સુપર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિકકુમાર, વાયુકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર, એ દસ ભવનપતિ દેવ, તથા અણુપન્નિક, પણુપન્નિક ઋષિવાદિક, ભૂતવાદિક, કંદિત, મહાકંદિત, અને પતંગ. તે આઠ વ્યન્તર જાતિના દેવ, "पिसाय, भूय, जक्ख, रक्खस, किंन्नर, किंपुरिस, महोरग, गंधव्व, तिरिय, जोइस, विमाणवासि, मणुयगणा" તથા પિશાચ, ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિંન્નર, કિંપુરુષ, મહોરગ, ગંધર્વ એ આઠ વ્યન્તર દેવ તથા તિર્યગ્ લોકમાં જેટલાં જ્યોતિષીઓનાં વિમાન છે તે વિમાનોમાં રહેતા અસંખ્યાત જ્યોતિષદેવ, તથા મનુષ્યોનો સમૂહ, તથા "जलयर, थलयर, खहचराय" મત્સ્ય આદિ જળચર જીવો, ગાય ભેંસ આદિ સ્થળચર જીવ, અને આકાશમાં ઉડતાં પક્ષીઓ, તે સૌ મૈથુનનું સેવન કરે છે; કારણુ કે તે સૌનાં ચિત્ત "मोहपडिबद्धचित्ता" અજ્ઞાનથી જકડાયેલાં હોય છે, અને „ अवितण्हा" કામભોગ ભોગવવા મળે તો પણુ તેમના ચિત્તને શાંતિ મળતી નથી. કારણુ કે "कामभोग तिसिया" જે કામભોગ તેમને પ્રાપ્ત થતા નથી તેની લાલસાથી તેમતાં ચિત્ત ચલાયમાન રહે છે. એમ થવાનું કારણુ એ છે કે "बलवईए" પ્રગાઢ અને "महईए" વિશાળ "तण्हाए" વિષયાભિલાષાથી "अभिभूया" તેઓ વ્યાકુળ થાય છે. તેથી "गढियाय" વિષયોનું સેવન કરવાની આશામાં લીન થઇને "अइमुच्छियाय,, તેમનું મન તે વિષયો પ્રત્યે અત્યંત મોહાસકત થયા કરે છે, અને "अबंभेओसण्णा" તેઓ મૈથુનનું સેવન કરવાને અત્યંત આસકત થાય છે. भावेण अणुमुक्का" તામસ ભાવથી-અજ્ઞાન પ્રવર્તિત પરિણામથી-જકડાઇને પરસ્પરમાં-પુરુષની સાથે સ્ત્રી, અને સ્ત્રીની સાથે પુરુષ-રમણુ કરવા લાગી જાય છે. આ રીતે "अन्नोन्नं सेवमाण" આ અબ્રહ્મચર્યરૂપ પાપકર્મનું સેવન કરનાર દેવાદિક પોતાના આત્માને "दंसणचरित्तमोहस्स पंजरं पि व करेंति'- પિંજરા જેવાં દર્શનમોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીય કર્મમાં નાખી દે છે. એટલે કે તે કર્મોનો બંધ બાંધે છે ॥ સૂ૦ ૩ ॥

હવે સૂત્રકાર ચક્રવર્તી આદિનું વર્ણન કરે છે—" मुज्जो असुर " ઈત્યાદિ " असुर, सुर, तिरिय मणुय, भोगरइविहारसंपउत्ताय " અસુરો–વ્યંતર દેવો, સુરો, યક્ષો, તિર્યંચો–અશ્વરત્ન, ગજરત્ન, આદિ પ્રાણિઓ, મનુષ્યો માંડલિક રાજા આદિ લોકો દ્વારા સંપાદિત શબ્દાદિક ભોગોમાં અનુરાગ જન્ય વિવિધ પ્રકારની ચેષ્ટારૂપ ક્રીડાઓથી યુક્ત એવા " चक्कवट्टी " ચક્રવર્તી પણ કામભોગોથી તૃપ્ત થતા નથી. " सुरनरवइसक्कया " જે ચક્રવર્તીઓનું દેવતાઓ વડે, સુરપતિઓ ઇન્દ્રો વડે અને નૃપતિઓ વડે સદા વિશેષરૂપે સન્માન કરાય છે, તથા " देवलोए सुरवरव्व " દેવલોકમાં જેમ મહર્દ્ધિક દેવો સુખો ભોગવ્યા કરે છે, એજ પ્રમાણે જે સુખો ભોગવે છે, એવા ચક્રવર્તીઓ પણ કામભોગોથી તૃપ્તિ પામતા નથી, તથા જે "भरह–नग–णगर–णिगम–जणवय–पुरवर–दोणमुह–खेडकब्बड–मडंब–संवाह–पट्टण–सहस्स–मंडियं " ભારતવર્ષના હજારો પર્વતોથી, અઢાર પ્રકારના કરોથી રહિત નગરોથી, વણિક લોકો રહેતા હોય એવાં હજારો નિગમોથી, હજારો દેશોથી, હજારો રાજધાનીરૂપ શ્રેષ્ઠ શહેરોથી, જળમાર્ગ સ્થળમાર્ગ વાળાં હજારો દ્રોણમુખોથી, ધૂળના કિલ્લાવાળાં હજારો ખેટોથી, થોડી વસ્તીવાળાં હજારો કર્બટોથી, જ્યાંથી અઢી ગાઉ સુધી બીજાં ગામો ન હોય તેવાં હજારો મડંબોથી, હજારો સંવાહોથી–(ધાન્યાદિની જેનાથી રક્ષા કરાય છે એવા દુર્ગ વિશેષો) અને સઘળી વસ્તુના પ્રાપ્તિ સ્થાનરૂપ હજારો પત્તનોથી યુક્ત, તથા " थिमियभेयाणियं " શત્રુ આદિ ભયથી રહિત બનીને પ્રજાજનો જેમાં આનંદપૂર્વક રહે છે, " एगच्छत्त " અને જેમાં બીજા કોઈ રાજાની સ્વતંત્ર આજ્ઞા ચાલતી નથી–બીજા રાજાઓ હોવાછતાં પણ તેઓ તે એકને જ " ચક્રવર્તી રાજાને " વશ હોવાને કારણે સ્વતંત્ર રીતે પોતાની આજ્ઞા ચલાવી શકતાં નથી. પણ તે એકની આજ્ઞા પ્રમાણે તેમને વર્તવું પડે છે, એવી સ્થિતિવાળું સામ્રાજ્ય જ્યાં હોય છે, એ પ્રકારનાં સામ્રાજયવાળી ભૂમિને એક છત્ર નીચેની ભૂમિ કહે છે. એવી " ससागरं " સમુદ્રના અન્ત સુધીની " वसुहं " પૃથ્વીને– ભરતાર્દ્ધરૂપ ભૂમિને " भुंजिऊण " ભોગવીને " नरसीहा " જે વિશિષ્ટ

શૌર્ય આદિથી યુક્ત હોવાને કારણે નરોમાં સિંહ જેવા હોવાથી નરસિંહ, "नरवई" મનુષ્યોના સ્વામી હોવાને કારણે નૃપતિ, "नरिंदा" નરોમાં ઇન્દ્ર સમાન હોવાથી નરેન્દ્ર, " नरवसहा" સમસ્ત રાજ્યધુરાનું વહન કરવાને સમર્થ હોવાને કારણે નરવૃષભ અથવા મરુજવૃષભ જેવા,–મારવાડના બળદ જેવા–"મારવાડના બળદ મજબૂત હોવાને કારણે વધારે ભાર ઉપાડી શકે છે તેથી તેમની સાથે આ સરખામણી કરવામાં આવી છે' તથા 'अब्भहियं-रायतेयलच्छीए दीप्पमाणा" રાજલક્ષ્મી વડે બહુ જ વધારે દેદીપ્યમાન, " सोम्मा " શાન્ત સ્વરૂપ સૌમ્ય, અને " रायवंसतिलगा" રાજવંશોની શરૂઆત કરનારા, અને જે " रविससिसंखवरचक्क" "સૂર્ય, ચન્દ્ર, શંખ ચક્ર" ઇત્યાદિ લક્ષણોને ધારણ કરનારા, એટલે કે સૂર્ય ચન્દ્ર, શંખ, શ્રેષ્ઠ ચક્ર, સ્વસ્તિક, પતાકા, યવ, મત્સ્ય, કૂર્મ, વિશિષ્ટ રથ, યોની, ભવન, વિમાન, તુરંગ તોરણ, ગોપુર, ચન્દ્રકાન્ત આદિ મણિ- કર્કેતનાદિ રત્ન, નવકોણ વાળા સ્વસ્તિક મુસલ, લાંગલ, સુરચિત સુંદર શ્રેષ્ઠ કલ્પવૃક્ષ, સિંહ, ભદ્રાસન–સિંહાસન, સુરૂચિ-એક આભૂષણ, સ્તૂપ–સ્તંભ વિશેષ, શ્રેષ્ઠ મુગટ, મુક્તાવલી, કુંડલ. કુંજર–હાથી, સુંદર વૃષભ, દ્વીપ, મંદરાચલ, ગરૂડ, ધ્વજા, ઇન્દ્રધ્વજા, દર્પણ, અષ્ટાપદ–ઘૂત ફલક, ધનુષ્ય. બાણ, નક્ષત્ર, મેઘ, મેખલા–કંદોરો, વીણા, યુગ–ગાડીની–ધૂંસરી, છત્ર, દામમાલા, દામની–રસ્સી, કમંડળ, કમળ, ઘંટ, નૌકા, સોય, સમુદ્ર, કુમુદવન, મગર, હાર, ગાગર–સ્ત્રીઓનું એક પ્રકારનું આભૂષણ, નૂપુર–ઝાંઝર, પર્વત, નગર, વજ્ર, કિન્નર જાતીના વ્યંતર દેવ, મયૂર,, પ્રશસ્ત રાજહંસ, સારસપક્ષી, ચકોર, ચક્રવાકનું જોડું, ચામર, ઢાલ, પવ્વીસગ–એક વાદ્યવિશેષ, વિપચી–સાત તાર વાળી વીણા, સુંદર તાડવૃક્ષનો પંખો, લક્ષ્મીનો અભિષેક, પૃથિવી, તલવાર, અંકુશ, ઉજ્જવળ કળશ, ભૃંગાર, વર્દ્ધમાનક–શરાબ, એ બધાં ચિન્હો કે જે પ્રશસ્ત ચક્રવર્તિત્વના સૂચક અને શ્રેષ્ઠ હોય છે તથા જે મહાપુરુષોના હાથ આદિમાં રેખાઓ રૂપે જોવા મળે છે, તે બધાં ચિહ્નોને ધારણ કરનારા હોય છે. એવા મહાભાગ્યશાળી ચક્રવર્તી રાજાઓ પણ કામ-ભોગોથી અતૃપ્ત રહીને જ મૃત્યુ પામે છે. એ પ્રકારનો સંબંધ આ સૂત્રની વ્યાખ્યા કરતી વખતે સમજી લેવાનો છે. ॥ સૂ૦ ૪ ॥

તે ચક્રવર્તિઓ કેવા હોય છે તેનું સૂત્રકાર વધુ વર્ણન કરે છે–"बत्तीस-रायवर" ઈત્યાદી

ટીકાર્થ–"बत्तीसरायवरसहस्साणुजायमग्गा" જેમની પાછળ બત્રીસ હજાર મુગટ-ધારી રાજાઓ ચાલે છે–એટલે કે જેવા તેમના અનુગામી બત્રીસ હજાર નૃપ-તિયોના અધિપતિ હોય છે "चउसट्ठिसहस्सपवरजुवतीनयणकंता" ચોસઠ હજાર સર્વશ્રેષ્ઠ યુવતીઓનાં નયનોને જે આનંદદાયી હોય છે, એટલે કે તેમના સ્વામી હોય છે, તથા "रत्ताभा" જેમના શરીરની આભા વિમળ રક્તની અધિકતાને લીધે રતાશ પડતી હોય છે, તથાં જે વિશિષ્ટ લાવણ્યથી યુક્ત હોય છે, તથા "पउम–पम्हकोरंट–गदाम–चंपग–सुतवियवर–कणक–निघसव्वण्णा" પદ્મપક્ષ્મ–કમળ કેશર, કોરંટકદામ–કોરંટ પુષ્પોની માલા, ચંપાના ફૂલ, અને તપાવેલ સુવર્ણની રેખા જેવો જેમનો વર્ણ હોય છે. એટલે કે જે પદ્મકેશર તપ્ત સુવર્ણ આદિનાં જેવી સુંદર કાંતિવાળા હોય છે, તથા सुजायसव्वंगसुंद-रंगा" જેમનાં શરીરનાં અંગો સારી રીતે પુષ્ટ અને દરેક રીતે સુંદર હોય છે, "महग्घवर–पट्टणुग्गय–विचित्तराग–एणी–पएणी दुग्गुल्लवरचीण–पट्टकोसेज्ज सोणीसु-त्तगविभूसियंगा" તથા જેમનાં શરીર બહુ કીમતિ વસ્ત્રોથી સુશોભિત રહે છે. જે મુખ્ય શહેરોમાં બનેલાં હોય છે, વિવિધ રંગોથી રંગેલાં હોય છે, એણી પ્રૈણી–મૃગલી અને વિશિષ્ટ પ્રકારની મૃગલીની રૂંવાટીમાંથી બનાવેલાં હોય છે. તે વસ્ત્રો ધોતીની જગ્યાએ પહેરાય છે. તથા તેમના દુપટ્ટા રેશમી હોય છે, અને તે ચીનમાં બનેલા હોય છે. દુકૂલ-વૃક્ષની છાલને પાણી નાખીને પહેલાં ખાંડણીયામાં સાંબેલાથી ખૂબ ખાંડવામાં આવે છે, જ્યારે તેનો ભૂકો થઈ જાય ત્યારે તેમાંથી તાર કાઢવામાં આવે છે, પછી તેને સારી રીતે વણીને તે દુકૂલ–દુપટ્ટા બનાવવામાં આવે છે. એવા દુપટ્ટા અને કટિસૂત્રથી જેમનાં શરીર સદા આભૂષિત રહે છે, એટલે કે જેમનાં શરીર બહુ મુલ્ય, સુકોમળ, અતિશય બારીક અને રંગબેરંગી અનેક પ્રકારનાં વસ્ત્રોથી, તથા કટિસૂત્રથી વિભૂષિત રહે છે, "वरसुरभि–गंधवर–चुण्णवासवर–कुसुम–भरियसिरिया" તથા ઉત્તમ સુગંધવાળા દ્રવ્યોથી, શ્રેષ્ઠચૂર્ણની સુગંધથી, ચંપક, માલતિ આદિ

પુષ્પોથી જેમનાં મસ્તક સદા સુશોભિત રહે છે, એટલે કે અતિશય સુગંધ-યુક્ત દ્રવ્યોથી, ચન્દનના ચૂર્ણથી, ચંપક આદિ પુષ્પોના સંભારથી જેમનાં મસ્તક સદા યુક્ત રહે છે, તથા "कप्पिय छेयायरिय,–सुकय,–रइय,–माल, कडंग–गय, तुडिय, वर भूसणपिणद्धदेहा" જેમનાં શરીર સારી રીતે પહેરેલ આભૂષણોથી, સુવર્ણની માળાઓથી. કડાંઓથી, "अंगदो" 'ભૂજબંધો' થી, તૃટિતોથી-બાહુરક્ષિકોથી, અને મુગટ કુંડળ આદિ ઉત્તમ અલંકારોથી આભૂષિત રહે છે. જે અલંકારો સારા કારીગરોએ સારી રીતે બનાવેલાં હોય છે તથા પ્રેમોત્પાદક હોય છે. "एगावलि–कंठ–सुरइवच्छ–पालंब–पलंबमाण–सुकय पडउत्तरिज्ज–मुद्दिया–पिंगलंगुलिया" તથા વિવિધ મણીઓ જડેલો હાર જેમની ડોકમાં પહેરેલી હોય છે અને વક્ષસ્થળ પર લટકતો હોય છે. તથા નાભિ-પ્રદેશ સુધી કંઠીની જેમ લટકતાં ઉત્તરીય વસ્ત્રોને તથા સુંદર વિશિષ્ટ રચનાથી યુક્ત ધોતીને જેઓ ધારણ કરે છે, સુવર્ણ આદિમાંથી બનાવેલી વીંટીઓથી યુક્ત હોવાને લીધે જેમનાં હાથની આંગળીઓ સદા પીળા તેજથી યુક્ત રહે છે, "उज्जलनेवत्थरइयचिल्लगविरायमाणा" ઉજ્જવળ, આનંદદાયક અને ચળકતા પોષાકથી જેઓ સદા શોભી રહ્યા હોય છે, "तेएण–दिवाकरोव्वदित्ता सारय–नवत्थणिय–महुर–गंभीर–निद्धघोसा" તથા જે પોતાના તેજથી સૂર્ય સમાન પ્રતાપશાળી હોય છે, તથા જેમના શબ્દો શરદઋતુના મેઘના નવીન ધ્વનિના જેવા ગંભીર અને હૃદયમાં આનંદ ઉત્પન્ન કરનાર હોય છે, "उप्पण्ण समत्तरयणचक्करयणपहाणा" તથા જે પ્રાપ્ત થયેલાં સમસ્ત રત્નોથી અને ચક્રરત્નથી પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. ચક્રવર્તિ જે ૧૪ 'ચૌદ' રત્નોના અધિપતિ મનાય છે, તે ચૌદ રત્નો નીચે પ્રમાણે છે—(૧) સેનાપતિ, (૨) ગાથાપતિ, (૩) પુરોહિત, (૪) તુરંગ, (૫) વર્ધકિ, (૬) ગજ, (૭) સ્ત્રી, (૮) ચક્ર, (૯) છત્ર, (૧૦) ચર્મ, (૧૧) મણિ, (૧૨) કાકિણી, (૧૩) ખડ્ગ અને (૧૪) દંડ. તથા તે ચક્રવર્તિ રાજાઓ નવનિધિયોને ભોગવે છે. તે નવનિધિ નીચે પ્રમાણે છે—(૧) નૈસર્પ, (૨) પંડુક (૩) પિંગલ, (૪) સર્વરત્ન, ૫ મહાપદ્મ, (૬) કાલ, (૭) મહાકાલ, (૮) માણવક અને (૯) શંખ. "समिद्ध· कोसा" તેમના ભંડાર સદા દરેક વસ્તુથી ભરપૂર રહે છે, "चाउरंता"

તેઓનું હિમાલય પર્વત સુધીના પ્રદેશ પર શાસન ચાલે છે. "चाउराहिं-सेणाहिं समणुजाइज्जमाणमग्गा" તથા તે ચક્રવર્તિ રાજાઓ ગજદળ, અશ્વદળ, રથદળ, અને પાયદળ, એ ચતુરંગી સેના સહિત માર્ગપર કૂચ કરનારા હોય છે, એટલે કે "तुरंगवई गयवई रहवई नरवई" તેઓ અશ્વપતિ, ગજપતિ, રથપતિ અને નરપતિ હોય છે. "विउलकुला" તથા તેઓ ઊંચાં કુળના હોય છે. "विसुयजसा" તેમની કીર્તિ ચારે દિશાઓમાં ફેલાયેલી હોય છે. તથા "सारयससिसकलसोम्मवयणा" તેમનાં મુખ શરદ ઋતુની પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર સમાન સૌમ્ય હોય છે, તથા તેઓ "सूरा" પોતાના શત્રુઓનું મર્દન કરનાર હોવાથી શૂરવીર હોય છે, "तिलोक्कनिग्गयपभावा" તેમનો પ્રભાવ ત્રણે લોકમાં વ્યાપેલો હોય છે. તેથી "लद्धसद्धा" તેઓ ત્રણે લોકમાં પ્રસિદ્ધ હોય છે, અને તેઓ "समत्तभरहाहिवा" સમસ્ત ભરતખંડના અધિપતિ હોય છે, એટલે કે પાંચ મ્લેચ્છ ખંડ અને એક આર્યખંડ, એ રીતે સંપૂર્ણ ભરતક્ષેત્રના અધિપતિ હોય છે. "नरिंदा" તથા તેમને મનુષ્યોના ઇન્દ્ર ગણવામાં આવે છે, "धीरा" તેઓ સંગ્રામ આદિમાં અજીત શક્તિ ધરાવનાર હોય છે, "ससेलवणकाणणं च हिमवंतसागरंतं भोत्तुणभरहवासं-जियसत्तू पवररायसीहा" તથા તેઓ પર્વતો, વનો-નગરથી દૂર આવેલાં જંગલો, કાનનો-નગરની પાસેનાં જંગલોથી યુક્ત તથા હિમાલય પર્વતથી સમુદ્ર સુધી વિસ્તૃત એવા ભારત વર્ષનો ઉપભોગ કરીને સઘળા શત્રુઓને માહત કરવાને કારણે મહાપરાક્રમી રાજાઓની વચ્ચે કેશરી "सिंह" સમાન ચમકે છે, અને "पुव्वकडतवप्पभावा निविट्ठ संचियसुहा" પૂર્વજન્મમાં કરેલાં તપના પ્રભાવથી પ્રાપ્ત કરેલ સુખની રાશિનો ઉપભોગ કરે છે, તથા "अणेगवाससयमाउव्वंतो" તેમનું આયુષ્ય સેંકડો વર્ષનું હોય છે, તથા "जणवयप्पहाणाहिं-लालियंता" સમસ્ત દેશોમાં અનુપમ એવી ચોસઠ હજાર સ્ત્રીઓ સાથે ક્રીડા કરે છે, અને "अतुलसद्दफरिसरसरूवगंधेयअणुभवित्ता" તેમની સાથે અનુપમ શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધ આદિ પાંચે ઈન્દ્રિયના વિષયોથી જનિત સુખો અનુભવે છે. એવા તે "ते वि" ચક્રવર્તિ આદિ પણ "कामाणं" अवितित्ता मरण-धम्मं उवणमंति" કામભોગથી અતૃપ્ત જ રહે છે અને અંતે મરણ પામે છે ॥સૂ.૫॥

વળી એવા કોણ હોય છે? તો કહે છે કે " मुज्जोबलदेवा " ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—"मुज्जो बलदेवा वासुदेवा य" વળી જે બળદેવો અને વાસુદેવો હોય છે; તેઓ પણ કામથી અતૃપ્ત રહીને જ મૃત્યુ પામે છે, આ પ્રમાણે આ સૂત્રની વ્યાખ્યામાં સંબંધ સમજવાનો છે. હવે તે બળદેવ અને વાસુદેવ કેવા હોયછે, તે સૂત્રકાર વર્ણવે છે— " पवरपुरिसा " તે બળદેવ અને વાસુદેવ પ્રવર પુરૂષ-પ્રધાન પુરૂષ હોય છે "महाबलपरक्कमो" તેમની માનસિક અને શારીરિક શક્તિ અદ્‌ભુત હોય છે " महाधणुवियट्टगा " તેઓ શાર્ઙ્ગ આદિ ધનુષ્યના વિકર્ષક (ચડાવનારા) હોય છે, " महासत्तसागरा " વિશાળ બળના સાગર હોય છે, એટલે કે ઘણા જ બળવાળા હોય છે, અથવા મોટા સૈન્યના અધિપતિ હોય છે. " दुद्धरा " શત્રુઓ દ્વારા અપરાજિત હોય છે, " धणुधरा " શાર્ઙ્ગ આદિ ધનુષ્યોને ધારણ કરનારા હોય છે, " नरवसभा " પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ હોય છે. " रामकेसवा " બળદેવનુ બીજું નામ રામ અને વાસુદેવનું બીજુ નામ કેશવ હોય છે. " भायरो " તેઓ ભાઈઓનું સગપણ ધરાવે છે, અને " सपरिसा " પરિવાર વાળા હોય છે. "समुद्दविजयमादिय दसाराणं पज्जुण्ण पइव संब–अनिरुद्धा निसढउम्मुयसारणगयसुमुहदुम्मुहादीणं जायवाणं अध्धुट्ठाण वि कुमारकोडीणं हियय‌दइया " તથા (૧) સમુદ્ર વિજય, (૯) અક્ષોભ્ય, (૩) સ્તિમિત (૪) સાગર (૫) હિમવાન, (૬) ચલ, (૭) ધરણ (૮) પૂરણ (૯) અભિચંદ્ર-અને (૧૦) વસુદેવ, તે સમુદ્ર વિજય આદિ ૧૦ દશાર્હોને, તથા પ્રદ્યુમ્ન, પ્રતિવસાંબ, અનિરુદ્ધ, નિષધ, ઉલ્મુક. સારણ, ગજ, સુમુખ, દુર્મુખ આદિ સાડા ત્રણ કરોડ યાદવ કુમારોને તે પ્રાણથી પણ અધિક વહાલા હોય છે, "देवीए रोहिणीए देवीए देवईए य आणंदहियभावनंहणकरा " દેવી રોહિણી તથા દેવી દેવકીના હૃદયના આનંદમાં તેઓ વૃદ્ધિ કરનારા હોય છે. દેવી રોહિણી બળદેવની માતા તથા દેવી દેવકી કૃષ્ણની માતા છે. " सोलसरायर-सहस्साणुजायमग्गा" ૧૬ સોળ હજાર રાજાઓ તેમને અનુસરે છે, એટલે કે તેમના દ્વારા જે નીતિમાર્ગ તેઓ બતાવે છે, એ જ નીતિમાર્ગનું તેઓ અનુસરણ કરે છે, અથવા તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે તે બધા ચાલે છે. "सोलस देवीसहस्सवर–णयणहिययदइया " ૧૬ સોળ હજાર સ્ત્રીઓનાં નયનો તથા હૃદયને તેઓ અત્યંત પ્રિય હોય છે. આ વિશેષણ વાસુદેવને અનુલક્ષી અપાયેલું છે. " णाणामणि–

कणगरयणमोत्तिय पवालधणधण्णसंचया " ચન્દ્રકાન્ત આદિ વિવિધ મણીઓનો, સુવર્ણનો, કર્કેતનાદિ રત્નોનો, સાચા મોતીનો, મુંગાઓનો, તથા, ધન-ગણિમાદિનો, (ગણિમ-ગણીને અપાતી નાળિયેર પૂગીફળ આદિ વસ્તુઓનો) ધરિમનો ("ધરિમ—ત્રાજવાથી જોખીને આપવા યોગ્ય સુવર્ણ, ચાંદી આદિ દ્રવ્ય) મેય-કુડવનો ("પાયલી" (માણુ) આદિથી ભરીને આપવા યોગ્ય ચોખા, ઘઉં આદિ અનાજ) પરિચ્છેદ—પરીક્ષા કરીને આપવા યોગ્ય રત્ન-વસ્ત્ર આદિ ચીજોનો, તથા ધાન્યનો (ચોખા જવ આદિ અનાજનો) તેમને ત્યાં ભંડાર ભરેલ હોય છે. તથા "रिद्धिसमिद्धकोसा" વિવિધ સંપત્તિથી તેમનો ભંડાર સદા ભરપૂર રહે છે. તથા "हयगयरहस्सहस्ससामी" ઘોડા, હાથી અને રથોના તેઓ અધિપતિ હોય છે "गामागरणगरखेडकब्बडमडंब दोणमुहपट्टणासमसंवाह-सहस्स-थिमिय-निव्वुयप्पमुइयजणविविहसस्स निष्फज्जमाण मेइणिसर—सरिय—तलाग—सेल—काणण-आरामुज्जाणमणाभिरामपरिमंडियस्स" ગામ, આકર નગર, ખેટ, કર્બટ, મડંબ, દ્રોણમુખ, પત્તન, આશ્રમ, સંવાહ, વગેરે હજારોની સંખ્યામાં તેઓની સત્તા નીચે હોય છે. સ્વચક્ર અને પરચક્રના ભયથી રહિત તથા સદા શાંત અને અતિ આનંદિત ચિત્તવાળા મનુષ્યોથી, તથા વિવિધ પ્રકારના ધાન્ય રાશિ (ઢગલા) જેમાં ઉત્પન્ન થાય છે એવી ભૂમિથી, તથા મનોહર જળાશયોથી, નદીઓથી, તળાવોથી, પર્વતોથી. સામાન્ય વૃક્ષોથી નગરની પાસે આવેલાં કાનનોથી, તથા લતામંડપ આદિથી યુક્ત એવાં રાજાઓનાં અન્તઃપુરનાં ઉદ્યાનોથી, તથા અનેક પ્રકારનાં વૃક્ષોથી, અને વિકસિત કુસુમોથી શોભતાં અને સર્વે લોકોને ફરવાને યોગ્ય એવાં ઉપવનોથી વીંટળાયેલા, તથા "दाहिणड्ढवेयड्ढगिरिविवत्तस्स" દક્ષિણાર્ધમાં વૈતાઢ્ય પર્વતથી વિભક્ત થયેલ "लवणजलपरिगयस्स" લવણસમુદ્રથી ઘેરાયેલા તથા "छव्विहकालगुणकमजुत्तस्स-"વર્ષા, શરદ, હેમન્ત શિશિર, વસંત અને ગ્રીષ્મ એ છએ ઋતુઓને અનુરૂપ નવીન પાન, ફૂલો, અને ફળોના આગમનરૂપ કાર્યોથી યુક્ત બનેલ એવા "अद्धभरहस्स" દક્ષિણ ભારતનાં તેઓ "सामिया" સ્વામી હોય છે. "धीरा" તેઓ ધીર હોય છે એટલે કે શત્રુઓ દ્વારા અપરાજિત હોય છે. તથા "कित्तिपुरिसा" કીર્તિ જ પ્રધાન છે જેમની એવા કીર્તિપુરુષ હોય છે-કીર્તિશાળી હોય છે. "ओहबला" તેમનું બળ કદી નાશ પામતું નથી તેથી તેઓ "अइबला"અવિચ્છિન્ન બળવાળા હોય છે, તથા "अनिहया" શત્રુઓનાં શસ્ત્રોના

આઘાતથી તેઓ રહિત હોય છે. એવા એ બળદેવ અને વાસુદેવ પણ કામભોગોની તૃપ્તિથી રહિત બનીને જ-અતૃપ્ત રહીને જ મૃત્યુ પામે છે ॥ સૂ૦ ૬ ॥

તેઓ કેવા હોય છે તેનું વધુ વર્ણન કરતાં કહે છે– " अपराजिय " ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—" अपराजिय सत्तुमद्दणा " તે બળભદ્ર અને નારાયણ અપરાજિત શત્રુઓનું માનમર્દન કરી નાખે છે, એટલે કે પ્રબળમાં પ્રબળ શત્રુનો પણ તેઓ નાશ કરનાર હોય છે, તથા "रिउसहस्समाणमद्दणा " હજારો શત્રુઓને જે જોત જોતામાં–ક્ષણવારમાં મહાત કરે છે, અને એ રીતે તેમનું માનમર્દન કરે છે, " साणुक्कोसा " પોતાના આશ્રિતોનું સદા રક્ષણ કરે છે, " अमच्चरी " અન્યને લાભ થતો જોઈને જેમના ચિત્તમાં સહેજ પણ દ્વેષ થતો નથી, એટલે કે તેઓ પરના સુખે સુખી થનાર હોય છે, "अचवला" મન, વચન કાયાની ચંચળતાથી જે રહિત હોય છે, " अचंडा " વિના કારણ જેમને ક્રોધ થતો નથી, " मियमंजुलप्पलावा " મિત–સાર્થક તથા મનોહર જેમનાં વચન હોય છે, અથવા જે પરિમિત સત્ય મધુર વાણી વાળા હોય છે, " हसियगंभीरमहुरभणिया " જે હાસ્યયુક્ત સારગર્ભિત અને મધુર ભાષણ કરે છે " अब्भुवगयवच्छला " જે પોતાની પાસે આવતા પ્રાણીઓ તરફ સ્નેહાળ હોય છે, " सरण्णा " શરણે આવેલની જે રક્ષા કરનાર હોય છે, " लक्खणवंजणगुणोववेया " જેવો સામુદ્રિક શાસ્ત્રોક્ત રેખા આદિ શુભ ચિન્હોથી તથા મષા તિલક આદિ શુભ વ્યંજનોથી અને શૌર્યાદિક સદ્ગુણોથી યુક્ત હોય છે, " माणुम्माणपमाण पडिपुन्नासुजायसव्वंग–सुंदरंगा " શરીરભાર રૂપ માનથી, શરીરની ઉંચાઈરૂપ ઉન્માનથી, તથા સપ્રમાણ શરીરાવયવરૂપ પ્રમાણથી, પ્રતિપૂર્ણ અને સુંદર શરીરથી જે યુક્ત છે, એટલે કે તેમનું શરીર સમસ્ત સુલક્ષણો વાળુ, સુપુષ્ટ અને સપ્રમાણ હોવાથી સંપૂર્ણ રીતે સુંદર હોય છે, " ससिसोमागारा " જેમની આકૃતિ ચન્દ્રમાના જેવી સૌમ્ય હોય છે, " कंता " જે સૌને ઘણા જ પ્રિય લાગે છે. " पियदंसणा " જેમનાં દર્શન મનને અત્યંત આનંદદાયક હોય છે. " अमरिसणा " જે અત્યાચારોને સહન કરવો તે બહુજ ખરાબ ગણે છે એટલે કે અત્યાચારને સહન કરી શકતા

નથી. " पयंड-दंडप्पयार-गंभीर-दरिसणिज्जा " દારૂણ દંડ પ્રદાન કરતી વખતે જેમનો દેખાવ ઘણો ગંભીર થઈ જાય છે. એટલે કે દુષ્ટોને શિક્ષા કરવાની આજ્ઞા આપતી વખતે જેમનો દેખાવ દુષ્ટ લોકોને માટે યમદેવના જેવો ક્ષોભ ઉત્પાદક બની જાય છે. અને સજ્જનો માટે તેમની મુખાકૃતિ ચન્દ્રની જેમ પ્રિયદર્શનવાળી હોય છે. " तालज्झया उव्विज्झ गरुल केऊबलगगज्जंतदरियदप्पिय मुट्ठियचाणुरचूरगा" તેઓમાંના બળદેવની ધ્વજા તાલવૃક્ષની નિશાની વાળી હોય છે. અને વાસુદેવની ધ્વજા ગરુડના નિશાનવાળી હોય છે અને ઘણી ઉંચી હોય છે. કૃષ્ણને મારવા માટે કંસ દ્વારા કરવાયેલ મલ્લયુદ્ધમાં બળદેવે "મારા જેવો પહેલવાન કોણ છે." એવા અભિમાનથી જે મદોન્મત્ત બનીને ઘોષણા કરી રહ્યો હતો એવા મૌષ્ટિક નામના મલ્લને મારી નાખ્યો અને વાસુદેવ કૃષ્ણે ચાણુર નામના મલ્લને માર્યો એ જ વાત " बलवगगज्जंत " પદ દ્વારા બતાવવામાં આવી છે. તથા " रिट्ठवसमघाइणो " જે કંસના રિષ્ટ નામના માયાવી બલીવર્દના ઘાતક હતા તથા " केसरीमुहविप्फाडगा " સિંહના મુખને પણ ફાડી નાખતા હતા. તે વિશેષણ ત્રિપૃષ્ઠ નારાયણને અનુલક્ષીને વપરાયું છે, કારણ કે તેમણે નગરમાં ઉપદ્રવ મચાવનાર જંગલી સિંહના મુખને ચીરી નાખ્યું હતું. " दरियनागदप्पमहणा " તથા જે નારાયણે યમુનામાં રહેતા અતિશય ઝેરી કાળીનાગને વશ કર્યો છે, તથા " जमलज्जुणभंजणा " નારા-યણે તેમના પિતા યમળ અને અર્જુન નામના બે દુશ્મન વિદ્યાધરો, કે જે માર્ગમાં પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી વૃક્ષના રૂપ લઈ ઉભા થઈ ગયા હતા તેમને માર્યા હતા. " महासउणिपूयणरिऊ "તથા જે વિદ્યાધરની મહાશકુનિ અને પૂતના નામની બે સ્ત્રીઓના દુશ્મન હતા અને તે કારણે બાળપણમાં તેમણે એ બન્નેને મારી હતી, તથા " कंसमउडमोडगा " કૃષ્ણે કંસના મુગટના ચૂરે ચૂરા કરી નાખ્યા હતા. ચાણુર મલ્લનો કૃષ્ણે વધ કર્યા પછી જ્યારે કંસે કૃષ્ણ સાથે લડવાની ઇચ્છા બતાવી ત્યારે કૃષ્ણે તેનો મુગટ પકડીને તેને સિંહા-સન ઉપરથી નીચે ખેંચીને જમીન ઉપર પછાડીને મારી નાખ્યો, આ રીતે " जरासघमाणमहणा " કૃષ્ણે રાજગૃહ નગરના રાજા જરાસંધનો વધ કર્યો હતો. કંસનો વધ થયા પછી જ્યારે જરાસંધ ક્રોધે ભરાઇને લડવાને તૈયાર થયો ત્યારે કૃષ્ણે એક ઘડીમાં તેનો રણમેદાનમાં વધ કર્યો હતો. તથા " तेहि य अविरलसमसंहियचंदमंडलसमप्पभेहिं सूरमरीइ कवयं विणिमुयंतेहिं दंडेहिं आयवत्तेहिं धरिज्जंतेहिं विरायंता " તેઓ ઘણા સળિયા વાળાં છત્રોથી શોભતા

હોય છે. એટલે કે જે છત્રો બળદેવ અને વાસુદેવ ઉપર ધરવામાં આવે છે. તે છત્રોના સળિયાઓ ઘણી જ પાસે પાસે હોય છે, જાડાઈ અને લંબાઇમાં સરખા હોય છે, તથા બે સળિયાઓ વચ્ચેનું અંતર પણ સરખું હોય છે. તથા તે સળિયા લાંબા ટૂંકા નહીં હોવાને કારણે, એક સરખા હોવાને કારણે પરસ્પર જોડાયેલ હોય છે, તેથી તે છત્ર અવિરલ, સમ અને સંહિત હોય છે. અને તે સઘળાં છત્રોનો પરીઘ ગોળ હોવાને કારણે તે પૂર્ણચન્દ્ર જેવાં લાગે છે. તથા તે છત્રો પર અનેક તેજસ્વી મણીઓ અને રત્નો જડેલાં હોય છે તેથી તેમાંથી જે કિરણ જાળ નિકળે છે તે સૂર્યની કિરણજાળ જેવી લાગે છે, કારણ કે તે આસપાસમાં મંડલાકારે પથરાયા કરે છે. તે છત્રો ઘણાં વિશાળ હોવાથી તેને આધાર આપવાને અનેક દંડા રાખ્યા હોય છે. એક જ દંડાને આધારે તે રહી શકતાં નથી, કારણ કે તે છત્રો એટલાં વિશાળ હોય છે કે એક જ દંડા વડે તેને સંભાળવા અશક્ય થઈ પડે છે. એવા પ્રકારનાં છત્રોથી શોભતા બળદેવ અને વાસુદેવ પણ કામભોગોથી અતૃપ્ત રહે છે એ સ્થિતિમાં મરણ પામે છે. ॥ સૂ-૭ ॥

હજી તેઓ કેવા હોય છે તેનું વધુ વર્ણન કરે છે—" ताहिय " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"ताहि य उक्खिप्प माणाहिं चामराहिं सुहसीयलवायवीइ यंगा" આ પ્રમાણેના વિશેષણોવાળા, ચામરોવડે ઢોળવામાં આવતાં આનંદદાયક શીતળવાયુ વડે જેમના અંગો વાયુનું સેવન કરી રહેલાં છે એવા તે બળદેવ અને વાસુદેવ પણ કામભોગથી અતૃપ્ત રહીને જ મૃત્યુને પંથે પળે છે. એવો સંબંધ અહીં પણ સમજી લેવો. હવે સૂત્રકાર ચામરોનાં વિશેષણોની સ્પષ્ટકા કરે છે. " पवरगिरिकुहरविहरणसमुद्धियाहिं " જ્યારે ચમરી ગાય ઉત્તમ પર્વતોની

ગુફાઓમાં ફરતી હોય છે ત્યારે કાંટાળાં વૃક્ષોમાં ભરાઇ જવાની બીકે તે પોતાની પૂંછડીને ઊંચી રાખે છે. તે કારણે અહીં એમ બતાવવામાં આવ્યું છે કે જે ચામર ચમરી ગાયની પૂંછડીમાં ઉત્પન્ન થવાને કારણે ઉત્તમ પર્વતની ગુફા-ઓમાં ભ્રમણ કરતી વખતે ઊંચાં ઉઠાવેલાં હતા, તથા " **निरुवहयचमरी-पच्छिमसरीरसंजायाहिं** " જે નીરોગી શરીર વાળી ચમરી ગાયની પૂંછડીમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે, તથા " अमइल-सियकमल-विमुकुलुज्जालिय-रययगिरिसिहर-**विमलससि-किरणसरिसकलधोयनिम्मलाहिं** " જે શીત, તાપ આદિના ઝાંખા ન પડેલ વિકસિત શ્વેત કમળ સમાન, ભાસ્વર, રજતગિરિના શિખર સમાન, નિર્મળ ચન્દ્રનાં કિરણો સમાન, અને શુદ્ધ ચાંદીના જેવાં નિર્મળ હોય છે, તથા " **पवणाहयचवल-चलिय-सललिय-नच्चियवीइ-पसरिय-खीरोदगपवर-साग-रुप्पूरचवलाहिं** " પવન આવવાને કારણે ચપલ બનેલ અને તે કારણે જાણે વિલાસી બનીને નૃત્ય કરતાં હોય તેવાં તથા તરંગોએ જેને વધારે વિસ્તૃત કરી નાખેલ છે એવાં ક્ષિર સાગરના પૂર સમાન જે ચંચળ છે.—એટલે કે સફેદ તરંગોથી યુક્ત ક્ષીરસાગરના પ્રવાહ જેવા જે કોઈ દેખાઈ રહ્યાં છે, તથા " **माणससर-पसर-परिचियावासविसय-वेसाहिं** " જે હંસલીઓના જેવા લાગે છે, હંસલી માનસરોવરમાં રહે છે. તે વિષયને અનુલક્ષીને સૂત્રકાર કહે છે કે માનસરોવરના વિસ્તૃત પ્રદેશમાં હંમેશાં રહેવાને કારણે ને હંસલીઓના રંગ શ્વેત થઈ ગયો હોય છે, અને—" **कणगगिरिसिहरसंसियाहिं** " જે સુમેરુ પર્વતનાં શિખરો પર વિહાર કરે છે, તથા " **ओवाउप्पायचवलजवियसिग्घ-वेगाहिं** " ઊંચેથી નીચે આવવામાં અને નીચેથી ઊંચે જવામાં જેની ગતિ ઘણી ઝડપી હોય છે એવી " **हंसवधूयाहिं चेव** " હંસવધૂઓ (હંસલીઓ) જેવાં જે ચામરો પોતાની શ્વેતતાને કારણે લાગે છે. તથા " **नाणामणिकणगमहरिह-तवणिज्जुज्जलविचित्तदंडाहिं** " જે ચામરોના દંડો ચન્દ્રકાન્ત આદિ વિવિધ પ્રકારના મણીઓની કાંતિથી, પીતસુવર્ણની પ્રભાથી, અને તપાવેલા બહુમૂલ્ય-વાન રક્તવર્ણના સુવર્ણની આભાથીએ બધાની પરસ્પર મિશ્રિત કાન્તિથી—અધિક ઉજ્જવળ અને રંગ બે રંગી લાગે છે, એટલે કે જેમ સુમેરુ પર્વતનાં શિખરો પર રહેલી હંસલીઓ સુંદર લાગે છે એ જ પ્રમાણે તે ચામરો પણ સુવર્ણ ગિરિનાં શિખર જેવાં દંડો ઉપર આવેલ હોવાથી પોતાની શ્વેતતાને કારણે હંસલીઓ જેવાં લાગે છે. " **सललियाहिं** " તે ચામરો લાલિત્ય વાળાં હતાં.

તથા "नरवइसिरिसमुदयप्पगासणकराहिं" જેમની ઉપર તે ઢોળાય છે, તેમની રાજલક્ષ્મીની વિપુલતાના તે સૂચક હોય છે. તથા "वरपट्टणुग्गयाहिं" સાધારણ સ્થાનોમાં તે બનતાં નથી પણ જે શિલ્પ પ્રધાન નગરો હોય છે, તેમાં જ તે ચામરો બનાવવામાં આવે છે. તથા "समिद्धरायकुलसेवियाहिं" બળદેવ અને વાસુદેવ પર જે ચામરો ઢોળવામાં આવતાં તે તેમની વંશપરંપરાથી ચાલ્યા આવતાં હતાં. "कालागुरु-पवरकुंदुरुक्क-तुरुक्क-धूववास-विसिट्ठ-गंधुद्धूयाभिरामाहिं" તે ચામરોને કાળા અગરુ, ઉત્તમ ચીડા નામનું સુગંધીદાર દ્રવ્ય, તથા લોબાનનો ધૂપ દઈને તેમના ગંધથી સુગંધ યુક્ત બનાવ્યાં હતાં, તેથી તેમની સુગંધ ચોમેર ફેલાઈ રહી હતી તેથી તે મનોહર લાગતાં હતાં. તથા "चिल्लियाहिं" તેઓ તેમની કાન્તિથી ઘણા જ તેજસ્વી લાગતાં હતાં. એવા તે "चामराहिं" ચામરો કૃષ્ણ અને બળદેવની "उभयो पासंपि" આજુબાજુએ બન્ને પડખે ઢોળવામાં આવતા હતાં. "सुहसीयलवायवीइयंगा" તેનાથી ઉત્પન્ન થતો શીતળ અને સુખદ વાયુ તેમનાં શરીરપર વીંઝાતો હતો. "अजिया" તે બળદેવ અને વાસુદેવ બીજા લોકો દ્વારા અપરાજિત હતા. "अजियरहा" તેમના રથોને રોકવાની તાકાત કોઈ પણ વ્યક્તિમાં ન હતી. તેથી તેઓ અજિતરથ હતા. "हलमुसलकणगपाणी" બળદેવના હાથમાં હળ, મુસળ અને સોનાનાં કડાં રહેતાં હતાં. પાંચજન્ય નામનો શંખ, સુદર્શનચક્ર, કૌમોદકી નામની ગદા, શક્તિ નામનું શસ્ત્ર અને નંદક નામની તલવાર એ બધું કૃષ્ણ વાસુદેવ પાસે રહેતું હતું. "पवरुज्जलसुकय-विमल-कोथुभ-किरीडधारी" અત્યંત ભાસ્વર-સુંદર રીતે તૈયાર કરેલ, સ્વચ્છ કૌસ્તુભ રત્ન તથા કિરીટમુગટ કૃષ્ણવાસુદેવ ધારણ કરતા હતા. તથા "कुंडलउज्जोइयाणणा" તે બન્ને ભાઈઓનાં મુખ કર્ણાભૂષણોથી સદા પ્રકાશિત રહેતાં હતાં, "पुंडरीयणयणा" તેમનાં નયન પુંડરીક (સફેદ કમળ) જેવાં સુંદર હતાં. "एगावलीकंठरइयवच्छो" કંઠમાં જે એક સરવાળો હાર પહેર્યો હતો તે છાતી સુધી લટકતા હતા. "सिरिवच्छसुलंछणा" તેમના વક્ષસ્થળ ઉપર શ્રી વત્સ નામનું સ્વસ્તિક વિશેષ ચિહ્ન હતું, "वरजसा" તેમની કીર્તિ ચોમેર વ્યાપી હતી, "सव्वोउय-सुरभिकुसुमरइय-पलंब-सोहंत-वियसंत विचित्तवणमाल-रइयवच्छा" તેમના વક્ષઃસ્થળ પર જે પુષ્પમાળા લટકતી હતી તે બધી ઋતુઓનાં સુગંધિદાર ફૂલો વડે ગુંથેલી હતી, અને બહુ લાંબી હતી, તેથી તે ઘણી સુંદર લાગતી હતી, તથા

વિકસિત હતી, તથા વિવિધ જાતનાં ફૂલોમાંથી ગુંથેલી હોવાથી રંગબેરંગી હતી. " अट्ठसयविभत्त–लक्खणपसत्थ–सुंदर–विराइयंगुव्वंगा " પ્રશસ્ત–વખાણવાલાયક અને સુંદર નેત્રોને આનંદદાયક એવાં એક સો આઠ (૧૦૮) જુદા જુદા પ્રકારનાં લક્ષણોથી જેમનાં અંગ ઉપાંગો શોભતાં હતાં, તથા " मत्तगयवरि दललियबिक्कमविलसियगई " ઐરાવતના વિલાસયુક્ત ગમન સમાન જેમની ગતિ વિલાસયુક્ત હતી, તથા " कडिसुत्तगनीलपीयकोसेज्जवाससा " જેમણે પહેરેલા વાદળી અને પીળાં વસ્ત્રો " પીતાંબર ધારી વાસુદેવ અને નીલાંબર ધારી બળદેવ " પર કટિસૂત્ર અત્યંત સુંદર લાગતું હતું. તથા " पवरदित्ततेया" જે મહાતેજસ્વી હતા તથા " सारयणव–थणिय–महुर–गंभीर–णिद्ध घोसा " જેમના શબ્દો શરદઋતુના મેઘધ્વનિ જેવા મધુર અને સ્નિગ્ધ–સ્નેહ જનક હતા, તેથી " नरसीहा " જે માણસોની વચ્ચે સિંહ સમાન હતા. તથા " सीह-विक्कमगई " જેમની ગતિ અને જેમનું પરાક્રમ સિંહ સમાન હતાં, તથા " अत्थमियपवररायसीहा " જે પોતાના પરાક્રમ વડે શ્રેષ્ઠ રાજસિંહોને મહાત કરતા હતા. તથા જે " सोम्मा " સૌમ્ય હતા, અને " बारवई पुण्णचंदा " દ્વારિકાનગરીને આનંદ આપનાર હોવાને કારણે જે પૂર્ણચન્દ્ર હતા, " पुव्वकय तवप्पभावा निविट्ठसंचियसुहा " તથા જે પૂર્વે કરેલાં તપના પ્રભાવથી આગ- ળના ભવોમાં ઉપાર્જિત સુખો પ્રાપ્ત કરે છે. તથા " अणेगवाससयमाउव्वंतो " જે સેંકડો વર્ષના આયુષ્ય વાળા હોય છે, તથા " भज्जाहियजणवयप्पहाणाहिं लालियंता " જે મુખ્ય મુખ્ય દેશોમાં રત્નસમાન ગણાતી એટલે કે અનુપમ સ્ત્રીઓ સાથે આનંદ કરે છે વૈષયિક સુખોને ભોગવે છે " ते वि " એવા તે બળદેવ અને વાસુદેવ પણ " अतुलसद्दफरिसरसरूवगंधे य अणुभवित्ता " અનુપમ શબ્દ, સ્પર્શ. રસ, રૂપ અને ગંધ રૂપ વિષયોનો ઉપભોગ કરવા છતાં પણ " अवितत्तकामाणं " કામભોગોથી અતૃપ્ત એવી હાલતમાં જ "उव-णमंति मरणधम्मं " મૃત્યુ પામે છે ॥ સૂ. ૮ ॥

અબ્રહ્મ સેવી કૌન હોતે હૈ ? ઉનકા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર બતાવે છે કે બીજાં અબ્રહ્મસેવી કોણ હોય છે? " भुज्जो मंडलियणरवरिंदा " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"भुज्जो मंडलियणरवरिंदा" અને જે માંડલિકો હોય છે, તેઓ કેવાં

હોય છે, તે કહે છે–" सबला " તેઓ સેનાયુક્ત હોય છે, " स अंतेउरा " અંતઃપુરથી યુક્ત હોય છે, " सपरिवारा " પરિવાર યુક્ત હોય છે, "सपुरोहिया मच्चंडणागसेणावइमंतिणीइकुसला " જેમના શાંતિ કર્મ કરાવનારા પુરોહિત અમાત્ય દંડનાયક અને સેનાપતિ સામ, દામ, આદિ રૂપ રાજનીતિ જાણકાર હોય છે. તથા " णाणामणिरयणविउलधणधण्णसंचयनिहिसमिद्धकोसा " વિવિધ મણિયો, રત્નો, વિપુલ ધન–ધાન્ય આદિના સંચયથી તથા નિધિયોથી જેમનો ખજાનો સદા સમૃદ્ધ રહે છે તથા જે " विउलं " વિપુલ " रज्जसिरिं " રાજ્ય લક્ષ્મીનો " अणुभवित्ता " ઉપભોગ કરે છે, " विक्कोसंत्ता " બીજા લોકોને રાતદિવસ પીડનારા તથા "बलेण मत्ता " પોતાના બળથી ગર્વિષ્ટ બનેલા એવા " ते वि " તે માંડલિક આદિ રાજાઓ પણ " अवितत्ताकामाणं " કામભોગોથી અતૃપ્ત રહીને જ " मरण धम्मं उवणमंति " મૃત્યુ પામે છે ॥ સૂ. ૯ ॥

યુગલિકોં કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર " ભોગ ભૂમિયોના જીવોની પણ એ જ હાલત હોય છે " તે બતાવે છે. " भुज्जो उत्तरकुरू देवकुरु " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"उत्तरकुरूदेवकुरुवणविवरपायचारिणो" ઉત્તર કુરુ તથા દેવકુરુ, એ ભોગ ભૂમિયો છે. તે ભોગ ભૂમિયોમાં વાહનને અભાવે પગપાળા જ મુસાફરી થઈ શકે છે. તે પ્રદેશમાં રહેતાં " नरगणा " યુગલિકો " भोगुत्तमा " ઉત્તમ ભોગ વિલાસ સેવનારા હોય છે. " भोगलक्खणधरा " સ્વસ્તિક આદિ જે ભોગ સૂચક ચિહ્નો હોય છે તેમનાથી તેઓ યુક્ત હોય છે. તેથી તેઓ " भागस-स्सिरीया " ભોગોનો ઉપભોગ કરવામાં જ પોતાની શોભા માને છે. " पसत्थ सोम्मपडिपुण्णरूवदरिसणिज्जा " તેઓ અતિશય મનોહર અને સર્વાંગ સુંદર હોય છે. " सुजायसव्वगसुंदरंगा " તેમના દરેક શારીરિક અંગ સુંદર અને

પુષ્ટ હોય છે. " रतुप्पलपत्तकंतकरचरणकोमलतला " તેમની હથેળી તથા પગનાં તળિયાં લાલ કમલ પત્ર સમાન લાલ રંગનાં અને કોમળ હોય છે. "सुपइट्ठियकुम्मचारुचरणा " તેમના બંને પગ સુંદર ઘાટવાળા, તથા કાચબાની પીઠ જેવા ઉન્નત હોવાથી ઘણા શોભિત હોય છે. "अणुपुव्वसुसंहयंगुलिया" તેમના હાથપગની આંગળીઓ સુસંગઠિત હોય છે. એટલે કે ગુરુતા લઘુતા આદિ દોષોથી રહિત હોય છે, સપ્રમાણ હોય છે " उण्णयतणुतंबनिद्धनखा " તેમના નખ મધ્યમાં ઉન્નત, પાતળા, તામ્રવર્ણા, કોમળ અને કાન્તિયુક્ત હોય છે. " संठिय सुसिलिट्ठगूढगोंफा " તેમની બંને ઘૂંટણો સપ્રમાણ, પુષ્ટ અને સંહત તથા અલક્ષિત હોય છે, એટલે કે નજરે પડતી નથી. " एणीकुरुविंदवत्तावट्ट णुपुव्वजंघा " તેમની બંને જંઘાઓ હરણીની બંને જંઘાઓ સમાન તથા કુરુવિંદ (તૃણવિશેષ) સમાન અને તકલી સમાન ગોળ ગોળ હોય છે, અને તે ઉપર જતાં ધીમે ધીમે વધારે જાડી થતી જાય છે. " समुग्गनिसग्गगूढजाणू ' તેમના બન્ને જાનુઓ ઢાંકણાથી યુક્ત પટારાના જેવાં પુષ્ટ હોવાને કારણે અંદરને અંદર છુપાયેલા રહે છે–એટલે કે ઊંડાં હોવાને કારણે ગૂઢ રહે છે. "गय–ससण–सुजायसंनिभोरू " જેમના બંને સાથળો સુઘટિત હસ્તિશુણ્ડાદંડ સમાન હોય છે, એટલે કે જાનુની ઉપરનો ભાગ સુવ્યવસ્થિત હસ્તિસૂંઢ જેવો હોય છે. " वर-वारण–मत्त–तुल्ल–विक्कम–विलासिय–गई " મદોન્મત્ત ગજેન્દ્રનાં જેવું જેમનું પરાક્રમ હોય છે, અને તેને અનુરૂપ જ જેમની વિલાસયુક્ત ગતિ હોય છે, " वरतुरग––सुजायगुज्झदेसा " તેમનો ગુહ્ય ભાગ પ્રશસ્ત ઘોડાના ગુહ્યભાગ સમાન લઘુ હોવાને કારણે ગુપ્ત રહે છે, " आइण्णहयोव्व निरुवलेवा " જાતવાન ઘોડાના ગુહ્યભાગની જેમ તેમનો ગુહ્ય ભાગ પણ મળના લેપથી રહિત હોય છે. " पमुइयवरतुरयसीयअइरेगवट्टियकडी " અતિશય હર્ષસંપન્ન. જાતવાન ઘોડા તથા સિંહની કટિ કરતાં પણ જેમની કટિ વધારે ગોળ હોય છે, તથા " गंगावत्तग–दाहिणावत्त तरंग–भंगुर–रविकिरण–बोहिय विकोसायंतपम्हगंभीरवियडनाभी " દક્ષિણના પવનોથી તથા તરંગોથી ભંગુર ગંગા નદીના જલભ્રમ–જળ વમળ સમાન, તથા બીડાયેલી અવસ્થાનો ત્યાગ કરીને સૂર્યના કિરણોને કારણે વિકાસાવસ્થાને પામેલ કમળા સમાન ગંભીર

અને વિકટ-સુંદર જેમનો નાભિ પ્રદેશ હોય છે, તથા " साहयसोणंदमुसल दृप्पणनिगरियवरकणगछरुसरिसवरवइरबलियमज्झा " જેમનો મધ્ય ભાગ સંકોચિત તિપાઈસમાન, દર્પણ દંડ સમાન, તાવેલા સુવર્ણની તલવારની મૂઠ સમાન, તથા ઉત્તમ વજ્ર સમાન વક્ર અને પાતળો હોય છે. "उज्जग-सम-संहिय-जच्च-तणु-कसिण-णिद्ध-आदिज्ज-लडह-सुकुमाल-मउय--रोमराई " તથા જેમની રોમરાજિ અકુટિલ, સમપ્રમાણુ, ઘનીભૂત કુદરતી રીતે જ અતિ સૂક્ષ્મ, કાળી, સુંવાળી, આદેય, સુંદર, કમળ સમાન કોમળ અને અત્યંત કોમળ હોય છે. "झसविहगसुजायपीणकुच्छी " તથા જેમની કુક્ષિ (ઉદરનો એક ભાગ) મત્સ્ય તથા પક્ષીની કુક્ષિ સમાન સુંદર અને પુષ્ટ હોય છે. તથા "झसोयरा " જેમનું ઉદર મત્સ્યના ઉદર સમાન કૃશ હોય છે. તથા "पम्ह-वियडणाभी " જેમની નાભિ કમળના જેવી ગંભીર હોય છે, તથા "संनय-पासा " પુષ્ટ હોવાને જેમના બન્ને પાર્શ્વ ભાગો નીચેની બાજુએ ઝુકેલા રહે છે, અને તેથી "संगयपासा " આપસમાં મળી ગયા હોય એવા લાગે છે તથા ઘણા સુંદર લાગે છે. તથા "सुजायपासा " તેમના બંને પાર્શ્વ ભાગો પડખાંનો આકાર પણ ઘણો સુંદર લાગે છે, તથા "मियमाइयपीनरइयपासा " તે બંને પાર્શ્વભાગો પ્રમાણુ અને માનથી યુક્ત-પ્રમાણસરનાં, અને પીન-પુષ્ટ અને રમણીય હોય છે. " अकरंडु--कण--गरुयग -निम्मल--सुजाय--निरुवहय- देहधारी " શરીરે પુષ્ટ હોવાને કારણે જેમની કરોડ તથા પાંસળીનાં હાડકાં દેખાતાં નથી " જેઓ સૂવર્ણના આભૂષણો જેવું નિર્મળ, સુંદર અને નીરોગી શરીર ધરાવે છે, " कणगसिलातलपसत्थसमतलउवइयवित्थिण्णपिहुलवच्छा " તથા જેમની છાતીનો ભાગ સુવર્ણશિલા જેવો પ્રશસ્ત સમતલ, ઉપચિત-પુષ્ટ, વિસ્તીર્ણ વિશાળ તથા પૃથુલ-મોટો હોય છે, "जुयसंणिभ-पीण-रइय-पीवर-पउट्ठ-संठिय सुसिलिट्ठ-विसिट्ठ-लट्ठ-सुणिचिय-घणथिर-सुबंधसंधी " તેમના ખભા ધૂંસરી જેવા સ્થૂળ, રમણીય અને પુષ્ટ હોય છે. તથા તેમનાં અસ્થિયોના સાંધા સુવ્યવસ્થિત અરસ્પરસ સારી રીતે જોડાયેલ, મનોહર, સુસંગઠિત, ઘનીભૂત, સુદૃઢ, અને અવયવોની સુંદર રચના વાળા હોય છે " पुरवरफलिहवट्टियभुया " તેમની બંને ભુજા નગરના દરવાજાના ઉત્તમ ભોગળો જેવી ગોળાકાર હોય છે. એવા તે ભોગભૂમિનાં લોકો પણ કામ ભોગોથી અતૃપ્ત રહીને જ મૃત્યુ પામે છે ાસૂ૧૦ા

તે ભોગભૂમિના જીવો કેવા હોય છે, તેનું સૂત્રકાર હજી વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરે છે " भुयगीसर " ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ–' भुयगीसर–विउल–भोग–आयाणफलिह–उच्छूढदीह–बाहू " જેમની બન્ને ભુજાઓ સર્પરાજના વિશાળ શરીર જેવી, તથા તેના સ્થાનેથી બહાર કાઢવામાં પરિઘા (ભોગળો) સમાન દીર્ઘ–લાંબી હોય છે, તથા " रत्ततलोवइयमउयमंसल सुजाय–लक्खण–पसत्थ–अच्छिद्द–जालपाणी " જેમના બંને હાથ લાલ હથેળીવાળા, પુષ્ટ. કોમળ. માંસલ–નસો તથા કેશવાહિનીઓની જાળ ન દેખી શકાય તેવા સુઘટિત, અનેક શુભ લક્ષણોથી પ્રશસ્ત, અને છિદ્ર રહિત આંગળીયો વાળા હોય છે, તથા " पीवर–सुजाय–कोमल–करंगुली " તેમના હાથનીં આંગળિયો સુપુષ્ટ, સુંદર અને કોમળ હોય છે. " तंबतलिणसुइरूइलनिद्धनखो " તે આંગળિયોના નખ તામ્રવર્ણા હોય છે ' तलिन–પાતળા હોય છે. નિર્મળ હોય છે, સુંવાળા અને કાન્તિ યુક્ત હોય છે. " णिद्धपाणिलेहो " તેમના હાથમાં જે રેખાઓ હોય છે તે પણ સ્નિગ્ધ, સુંવાળી હોય છે. " चंदपाणिलेहा " તેમના ઉપરની કેટલીક રેખાઓ ચન્દ્રાકાર, " सूरपाणिलेहा " કેટલીક સૂર્યાકાર, કેટલીક " संखपाणिलेहा " શંખાકાર, " चक्कपाणिलेहा " કેટલીક ચક્રાકાર, અને " दिसासोत्थियपाणिलेहा " કેટલીક દક્ષિણાવર્ત સ્વસ્તિકના આકારની હોય છે. તેમના હાથની તે ચન્દ્રાકાર આદિ રેખાઓ સ્પષ્ટ અને સુખદ હોય છે. તથા " वर–महिस–वराह–सीह–सद्दुलरिसह–नागवर–पडिपुण्ण–विउलखधा " તેમના ખંભા પુષ્ટ શરીર વાળા પાડા, વરાહ, સિંહ, બળદ અને ગજેન્દ્રના સ્કંધો જેવાં પુષ્ટ અને વિશાળ હોય છે. તથા " चउरंगुलप्पमाणकंबुवरसरिसगीवा " તેમની ગ્રીવા ચાર અંગુલ પ્રમાણુ વાળા ઉત્તમ શંખ જેવી હોય છે. " अवट्ठिय–सुविभत्तचित्तसमंसू " તથા તેમની દાઢીના વાળ જ્યાં જેમને ઉગવું જોઈએ ત્યાં જ ઉગેલા હોય છે, સારી રીતે વિભાજિત હોય છે, અને તેમની શોભા અદ્ભુત હોય છે, તથા " उवचियमंसल पसत्थसद्दूलविउल हणुया " તેમના હોઠની નીચેનો ભાગ પુષ્ટ, માંસલ, શોભિતો, અને સિંહની દાઢીના જેવો વિપુલવિસ્તૃત હોય છે. " ओयवियसिलप्पवालबिंबफलसंनिभाधरोट्ठा " તેમના અધર–હોઠ સારી રીતે તૈયાર કરેલ પરવાળા જેવા તથા બિમ્બફળ–કુંદરા જેવાં લાલ હોય છે. ' पंडुरससि–सकल–बिमल–संख–गोखार–फेण कुंददगरयमुणालिया धवलदंतसेढी " તેમની દંત પક્તિઓ શુભ્ર ચંદ્ર ખંડ જેવી, નિર્મળ શંખ જેવી ગાયના દૂધ જેવી, નદી જળ આદિનાં ફીણુ જેવી, શ્વેત પુષ્પ જેવી, જળનાં

બિન્દુ જેવી, તથા કમળનાલના તંતૂ જેવી, ધવલ હોય છે. " अखंडदंता " તેમના દાંત પરિપૂર્ણ હોય છે. ઓછા કે વધારે હોતા નથી ' अफुडियदंता " તેમના દાંત અસ્ફુટિત હોય છે—પોલાણ વાળા હોતા નથી. અને તૂટેલા પણ હોતા નથી. " अविरलदंता " તથા તે દાંત પાસે પાસે હોય છે. દૂર દૂર હોતા નથી. એટલે કે પરસ્પર એક બીજા સાથે અડકીને રહેલા હોય છે, તથા " सुणिद्धदंता " તેમના બે દાંત રૂક્ષતાથી રહિત એટલે કે સુંવાળા હોય છે. " सुजायदंता " તે ઘણી સારી રીતે પેઢાંમાં રહેલા હોય છે. " एगदंतसेढिव्व अणेगदंता " જો કે તેમને બત્રીસ દાંત હોય છે, છતાં પણ પરસ્પર એવી રીતે અડોઅડ આવેલા હોય છે કે તે એક દાંત હોય તેવા દેખાય છે. તથા " हुयवहनिद्धंतधोयतत्ततवणिज्जरत्ततलतालुजीहा " જેમનું તાળવું અને જીભ આગમાં તપાવેલ શુદ્ધ સુવર્ણના જેવાં લાલ સપાટી વાળાં હોય છે. તથા " गरुलायगउज्जतुंगनासा " જેમની નાસિકા ગરુડની ચાંચ જેવી લાંબી, સરલ અને ઉન્નત હોય છે. તથા " अवदालियपुंडरीयणयणा " જેમનાં નયન વિકસિત શ્વેત કમળ જેવાં હોય છે, તથા " विकोसियधवलपत्तलच्छा " જેમની બંને આંખો વિકસિત, શ્વેતવર્ણની અને પક્ષ્મવાળી હોય છે. "आणामिय चावरूइल किण्हब्भराइसंठियसंगया यय सुजायभूमगा " તથા તેમની ભ્રમરો વક્ર ધનુષ્યના જેવી મનોહર, કાળાં વાદળોની પંક્તિ સમાન અત્યંત કાળી, સંગત—લાંબી અને સ્વભાવિક રીતેજ દેખાવામાં સુંદર હોય છે. " अल्लीणपमाणजुत्तसवणा " તથા જેમના બંને કાન સ્તબ્ધ અને પ્રમાણસરના હોય છે. " सुस्सवणा " શબ્દ સાંભળવાની શક્તિવાળા હોવાને કારણે જે ખરા અર્થમાં સુશ્રવણ છે, એવા કાન વડે જે યુક્ત હોય છે. " पीणमंसलकवोलदेसभागा " જેમના બંને ગાલ પીવર, અને માંસલ હોય છે. " अचिरुग्गयबालचंदसंठियमहानिलाडा " તથા જેમનાં વિશાળ લલાટ આઠમના ચંદ્રના જેવા આકારના હોય છે એટલે કે આઠ આંગળ પહોળા હોય છે. " उडुवइपडिपुण्णसोम्मवयणा " તથા જેમનું મુખ પૂર્ણચન્દ્રના જેવું આહ્લાદ કારક હોય છે, " छत्तागारुत्त-मंगदेसा " તેમનું માથું છત્રના જેવું ગોળ અને ઉન્નત હોય છે. " घणनिचय सुबद्धलक्खणुण्णय कूडागार पिंडियग्गसिरा " તથા તેમનાં મસ્તકનો અગ્ર ભાગ મગદળના જેવો નિચિત—ગાઢ—ભરેલો તથા સ્નાયુઓ વડે સારી રીતે બંધાયેલો; તથા અનેક પ્રકારનાં ખાસ લક્ષણોથી યુક્ત તથા પ્રાસાદની ટોચ જેવો ઉન્નત તથા પિંડીના

જેવા ગોળ ગોળ હોય છે. "हुयवहनिद्धंतधोयनत्ततवणिज्जरत्तकेसंतकेसभूमि" તથા જેમની કેશાન્તભૂતિ–માથાની ત્વચા–અગ્નિથી તપાવેલા શુદ્ધ સુવર્ણ જેવા લાલ વર્ણની હોય છે. "सामलिपोंडघणनिचयच्छोडियमिउविसयपसत्थसुहुमलक्खणसुगंधसुंदरभुभोयगभिंगनीलकज्जलपहिट्ठभमरगणनिद्धनिउरंबनिचियकुंचियपयाहिणावत्तमुद्धसिरया" તથા જેમના કેશ. શાલ્મલિ વૃક્ષના, (શીમળો) અંદરથી રૂંવાટીથી ભરેલા તથા કઠણ બનેલ કાપેલાં ફળ સમાન મૃદુ હોય છે. શીમળાનાં ફળ જ્યારે પાકે છે ત્યારે કઠણ થઈ જાય છે, અને તેની અંદર રહેલ રૂંવાટી ઘણી મુલાયમ થઇ જાય છે. તે ઘણી નરમ અને સુંવાળી રહે છે. તેથી સૂત્રકાર તે રૂંવાટી સાથે કેશની સરખામણી કરે છે. તેમના કેશ વિશદ–સુસ્પષ્ટ, પ્રશસ્ત–શ્રેષ્ઠ, સૂક્ષ્મ–પાતળાં, શુભલક્ષણો વાળાં, સુંદર ગંધવાળા અને મનોહર હોય છે. તથા તેમનો રંગ કૃષ્ણવર્ણ નામના રત્ન જેવો. કોલસાની રજ જેવો, નીલમણી જેવો, કાજળ જેવો, અને પ્રમુદિત ભ્રમરવૃન્દ જેવો કાળો હોય છે. તે કેશ મસ્તક ઉપર વિખરાયેલાં હોતાં નથી પણ સમુદાય રૂપે સઘન હોય છે, એક બીજા સાથે મળેલાં હોય છે, ગુંચળાં વાળાં હોય છે, અને દક્ષિણાવર્ત વાળા (જમણી તરફ વળેલાં) હોય છે. "सुजायसुविभत्तसंगयंगा" તેમનાં શરીરનાં અંગો સુડોળ, સુસ્પષ્ટ અને પ્રમાણસરનાં હોય છે. "लक्खणवंजणगुणोववेया" સ્વસ્તિક આદિ લક્ષણોથી, મસ, તિલક આદિ વ્યંજનોથી અને સૌભાગ્ય આદિ સદ્ગુણોથી તેઓ યુક્ત હોય છે, "पसत्थबत्तीसलक्खणधरा" શ્રેષ્ઠ બત્રીસ લક્ષણો ધારણ કરનાર હોય છે. શ્રેષ્ઠ બત્રીસ લક્ષણોનાં નામ આ પ્રમાણે છે—

(૧) છત્ર (૨) કમલ (૩) ધનુષ (૪) ઉત્તમરથ (૫) દમ્ભોલિ-વજ્ર (૬) કૂર્મ કાચબો (૭) અંકુશ (૮) વાપી (૯) સ્વસ્તિક (૧૦) તોરણ (૧૧) તળાવ (૧૨) પંચાનનસિંહ (૧૩) પાદપ (વૃક્ષ) (૧૪) ચક્ર (૧૫) શંખ (૧૬) ગજ (૧૭) સમુદ્ર (૧૮) પ્રાસાદ (૧૯) મત્સ્ય (૨૦) યવ (૨૧) યૂપ–સ્તંભ (૨૨) સ્તૂપ (૨૩) કમંડલુ (૨૪) અવનિભૃતપહાડ (૨૫) સુંદર ચામર (૨૬) દર્પણ (૨૭) ઉક્ષા–બળદ (૨૮) પતાકા (૨૯) અભિષેક યુક્ત લક્ષ્મી (૩૦) સુદામ–સુંદર માળા (૩૧) કેકી મયૂર (૩૨) પુષ્પ ' हंसस्सरा " તેમનો સ્વર મૃદુ હોવાથી હંસના જેવો હોય છે, "कोंचस्सरा" સૂક્ષ્મ અને મૃદુ હોવાથી ક્રૌંચ પક્ષીના સ્વર જેવો હોય છે, "दुंदुहिस्सरा" ગંભીર હોવાથી દુંદુભિના અવાજ

જેવો હોય છે, " सीहस्सरा " અવિરત પ્રવર્ધમાન હોવાને કારણે સિંહના સ્વર જેવો, અને " मेहस्सरा " દૂર દૂર સુધી ફેલાતો હોવાથી મેઘના ધ્વનિ જેવો લાગે છે. " ओघस्सरा " તે સ્વર વચ્ચે તૂટતો નથી અને " सुस्सरा " કર્ણને સુખદ લાગે છે. તથા " सुस्सरनिग्घोसा " તેઓ જે શબ્દો બોલે છે તે પણ ઘણા મધુર હોય છે એટલે કે મીઠા બોલા હોય છે " वज्जरिसह नारायसंघयणा " તેમનું વજ્ર ઋષભ નારાચ સંહનન હોય છે અને " समचउरंससंठाण संठिया " સમચોરસ સંસ્થાન હોય છે. જે સંહનન બંને તરફ મર્કટ બંધથી, ઋષભ-તેના ઉપર લપટાયેલા પટ્ટથી અને વજ્ર કીલિકાથી યુક્ત હોય છે તેનું નામ वज्रऋषभनाराचसंहनन છે. એ જ વાત ગાથા દ્વારા દર્શાવવામાં આવી છે—

" रिसहो उ होइ पट्टो वज्जं पुण कीलिया वियाणाहि ।
उभओ मक्कडबंधो, नारायं तं वियाणाहि " ॥ १ ॥

જે વ્યવસ્થામાં ચારે દિશાને અનુલક્ષીને શારીરિક અવયવો ન્યૂનતા અથવા અધિકતાના દોષથી રહિત હોય છે, એટલે કે પર્યંકાસને બેઠેલા પુરૂષના જમણા ખભાથી લઈને ડાબા ઢીંચણ સુધી અને ડાબા ખભાથી લઈને જમણા ઢીંચણ સુધી સમાન રૂપે શારીરિક અવયવોની જે રચના હોય છે તેને સમચતુરસ્રસંસ્થાન કહે છે. " छायउज्जोवियंगमंगा " તેમનાં શરીરનાં અંગો તેમના શરીરની કાંતિરૂપ છાયાથી સદા દેદીપ્યમાન બની રહે છે " पसत्थच्छवी " તેમની આકૃતિ ઘણી મનોજ્ઞ-સુંદર હોય છે. " निरायंका " તેમને કોઈ રોગ થતો નથી. " कंकग्गहणी " તેમનો ગુદાશય-ગુહ્યભાગ પક્ષીના ગુહ્યભાગની જેમ રોગરહિત મળવાળો હોય છે. " कवोयपरिणामा " તેમનો આહાર કબૂતરના આહાર જેવો નિર્દોષ હોય છે. " सउणिपोसा " પક્ષીની જેમ તેમનો ગુપ્તભાગ મળથી ખરડાયા વિનાનો હોય છે. " पिट्ठंतरोरुपरिणयो " તેમની પીઠ અને ઉદરની અંદરનો તથા પાસેનો ભાગ અને જંઘાઓ મજબૂત હોય છે. " पउम्मुप्पलसरिस गंधसास सुरभिवयणा " પદ્મ-કમળ, અને ઉત્પલ-નીલકમળ જેવી ગંધવાળો તેમનો શ્વાસ હોય છે. તે શ્વાસથી તેમનું મુખ સુગંધયુક્ત થાય છે. છે. " अणुलोमवाउवेगा " તેમના શરીરના વાયુનો વેગ તેમને અનુકૂળ જ રહે છે-પ્રતિકૂળ રહેતો નથી. " अवदायनिद्धकोसा " તેમના રોમ અવદાત-કાન્તિયુક્ત અને મુલાયમ હોય છે. " विग्गहियउण्णय कुच्छी " તેમના પેટની આજુબાજુના બંને ભાગ શરીરને અનુરૂપ જ પુષ્ટ રહે છે. " अमयरसफलोहारी "

તેઓ અમૃત જેવાં રસવાળાં ફળોનો આહાર કરે છે. " तिगाउयसमुच्छिया " ત્રણ ગાવનું તેમનું શરીર હોય છે. "तिपलिओवमाइं परमाउं पालइत्ता " ત્રણ પલ્યનું તેમનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય હોય છે. આ પ્રકારની સ્થિતિ વાળા તે ઉત્તર કુરુ અને દેવકુરુ નિવાસી લોકો પણ ત્રણ પલ્યનું પોતાનું આયુષ્ય ભોગવવા છતાં પણ " कामाणां अवितत्ता " કામ ભોગોથી અતૃપ્ત રહે છે. એટલે કે ત્રણ પલ્ય કાળ સુધી કામ ભોગો ભોગવ્યા છતાં પણ કામભોગો ભોગવવાની તેમની લાલસા શાંત થઇ શકતી નથી. છેવટે " ते वि " તેઓ પણ કામભોગોથી અતૃપ્ત રહીને જ મૃત્યુ પામે છે. ॥ સૂ-૧૧ ॥

યુગલિનીયોં કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર એ યુગલિકોની સ્ત્રીઓનું વર્ણન કરે છે " पमया वि य तेसिं " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ-"तेसिं" તે ઉત્તર કુરુ અરે દેવકુરુ નિવાસી યુગલિકોની "पमयाविय" સ્ત્રીઓ પણ " होंति " એવી જ હોય છે, તે સ્ત્રીઓ કેવી હોય છે? તો કહે છે કે "सोम्मा" તેમનાં મુખ સૌમ્ય હોય છે, " सुजायसव्वंग सुंदरीओ " તેમનાં સઘળાં અંગો સુઘટિત અને સુંદર હોય છે. " पहाण महिला गुणेहिं संजुत्ता " હાવ, ભાવ, વિલાસ આદિ મુખ્ય મુખ્ય સ્ત્રીયોચિત ગુણોવાળી હોય છે. " अतिकंतविसप्पमाणमउयसुकुमालकुम्मसंठियसिलिट्ठचलणा " તેમના બંને ચરણ અતિશય સુંદર હોય છે. ચાલતા થાકતાં નથી. તે અત્યંત કોમળ હોય છે, ઉન્નત હોવાને કારણે કાચબાની પીઠના જેવા આકાર વાળા હોય છે અને સુસંમિલિત હોય છે. " उज्जुमउय पीवरसुसंहयंगुलीओ" તે ચરણોની આંગળિયો ઋજુ-સરલ, કોમળ, પુષ્ટ અને સુસંહત-અન્તરહિત હોય છે. " अब्भुण्णयरइय तलिणतंबसुइणिद्धणखा " તે આંગળીયોના નખ મધ્ય ભાગમાં ઉન્નત, રતિદ-મનોજ્ઞ, તલિન-પાતળા, તામ્ર-લાલ, શુચિ-સ્વચ્છ અને સ્નિગ્ધ-

સુંવાળા હોય છે. " रोमरहियवट्टसंठिय-अजहण्ण-पसत्थ-लक्खण-अकोप्प-जंघ-जुयला " તેમની બન્ને જંઘાઓ રોમ રહિત, ગોળાકાર, અજઘન્ય-ઉત્તમ, સૌભાગ્ય ચિહ્નોથી યુક્ત અને અકોપ્પ સર્વપ્રિય હોય છે, " सुणिम्मिय-सुणिगूढ जाणुमंसलपसत्थ सुबद्धसंधी " તેમની બન્ને જંઘાઓના સાંધાનો ભાગ સુડોળ, વ્યવસ્થિત તથા સુનિગૂઢ હોય છે. તે જંઘાઓ પુષ્ટ અને સુંદર આકારની હોય છે અને મજબૂત હોય છે. " कयली खंभाइ रेगसंठिय-निव्वण-सुकुमालम-उय-कोमल-अविरल-समसहियवद्दपीवरनिरंतरोरु " તેમની બન્ને જંઘાઓની ઉપરનો ભાગ કદલીના સ્તંભથી પણ વધારે સુંદર આકારનો હોય છે, "निव्रण" ઘાવ આદિની નિશાની વિનાનો હોય છે; અત્યંત કોમળ હોય છે, અવિલર પરસ્પર જોડાયેલ હોય છે, સમસંહિત-યોગ્ય પ્રમાણવાળો-પ્રમાણસરનો હોય છે, ગોળ હોય છે, પીવર-પુષ્ટ હોય છે, અને નિરન્તર-પરસ્પર સંબદ્ધ હોય છે. " अट्ठावयवीइपट्ट-संठिय-पसत्थ वित्थिण्ण-पिहुलसोणी " તેમનો કટિભાગ દ્યુત વિશેષની વીચિયોના સમાન તરંગાકૃતિ રેખાઓથી યુક્ત ફલકના જેવા આકારવાળો હોય છે, પ્રશસ્ત હોય છે, વિસ્તીર્ણ હોય છે તથા પૃથુલ-વિશાળ હોય છે. " वयणायामप्पमाणदुगुणिय विसालमंसलसुबद्धजहणवरधारिणीओ " તેમની કોટિનો આગળનો ભાગ જઘન પ્રદેશ-મુખના વિસ્તાર કરતાં બે ગણા માપનો હોય છે, એટલે કે ચોવીસ આંગળનો હોય છે, વિશાળ અને માંસલ પુષ્ટ હોય છે, સુબદ્ધ શૈથિલ્ય વિહીન હોય છે, " वज्जविराइय पसत्थ-लच्छणनिरोदरीयो " તેમના ઉદરનો ભાગ વજ્ર જેવો સુંદર, એટલે કે મધ્યમાં પાતળો હોય છે. અને શુભ લક્ષણોવાળો હોય છે, તથા અતિશય પાતળો હોવાથી અનુદર-પેટ જ ન હોય તેવો હોય છે. એટલે કે તે સ્ત્રીઓ કૃશોદરી હોય છે. " तिवलिवलियतणुनमियमज्झियाओ " તેમનો મધ્યભાગ-ઉદર પ્રદેશ ત્રિવલિયો વાળો હોય છે, અને સહેજ ઝુકેલો રહે છે. " उज्जुय समसंहिय-जच्च-तणु-कसिण-निद्ध-आदेज्ज-लडह-सुकुमाल-मउय-सुविभत्तरोम-राईओ " તેમની રોમરાજિ ઋજુ-સરલ, સમ-એક સરખી, સંહિત-ઘનીભૂત, જાત્ય-સ્વાભાવિક; તનુ-પાતળી, કાળી, સુંવાળી, આદેય-વખાણવા યોગ્ય, લડહ-સુંદર સુકુમાર, મૃદુક-અતિ કોમળ તથા સુવિભક્ત-યથાસ્થાન શોભિત હોય છે, (" गंगावत्तगदाहिणावत्त तरंगभंगुररविकिरणतरुणबोहिय-अकोसायंतपउमगं

भीरविगडनाभीओ " તેમની નાભિ તરંગોથી વક્ર બનેલ દક્ષિણાવર્ત વાળા ગંગા નદીના જલભ્રમ-વમળ જેવી હોય છે, અને સૂર્યના કિરણોનાસંપર્કથી પોતાની બીડાયેલી અવસ્થા છોડીને વિકસિત થયેલાં કમળના જેવી ગંભીર અને त्रिकटा અત્યંત સુંદર હોય છે. " अणुब्भडप सत्थसुजायपाणकुच्छी " તેમના ઉદરની બાજુના બન્ને ભાગો (કુક્ષીઓ) એક સરખા હોય છે, પ્રશસ્ત, પુષ્ટ અને સુડોળ હોય છે. " संनयपासा " તે બન્ને કુક્ષી પુષ્ટ હોવાને કારણે નીચેની બાજુ ઝુકેલા રહે છે. " संगयपासा " તેમની તે બન્ને કુક્ષીઓ પરસ્પરમાં સંગત- મળેલી હોય છે, તેથી તે " सुंदरपासा " ઘણી સુંદર હોય છે. તથા " सुजायपासा" સુઘટિત હોય છે. "मियमाइयपीण-रइयपासा " તે કારણે તેમની બન્ને કુક્ષીઓ મિતમાત્રિક સપ્રમાણ, પીન-સુપુષ્ટ અને रतिद-રમણીય લાગે છે. "अक डुयकणगरुयगनिम्मल सुजाय निरुवहयगायलट्ठी" તે પુષ્ટ હોવાને કારણે તેમની પીઠનાં હાડકાં દેખાતાં નથી અને છાતીના હાડકાં પણ દેખાતાં નથી, તેમના શરીર સુવર્ણની જેવી કાંતિવાળાં અને નીરોગી હોય છે. " कंचण कलसप्पमाणसमसंहितलट्ठचूचुयआमेलगजमलजुयलवट्टिय पयोहराओ ' તેમનાં બન્ને સ્તન ગોળ અને ઉન્નત હોવાને કારણે, સોનાના ઘડા જેવા લાગે છે, બન્ને સ્તન બરાબર સરખા હોય છે-નાના મોટા હોતા નથી,, સંહિત-અશિથિલ હોય છે. નીચેની બાજુ નમેલા રહેતાં નથી પણ ઉન્નત હોય છે. તેમની બન્ને ડીંટીઓ મનોહર અને અત્યંત શ્યામ મુખવાળી હોય છે. તે બન્ને સાથે જ ઉત્પન્ન થાય છે અને ગોળાકારનાં હોય છે.

" भुयंग-अणुपुव्व-तलुय गोपुच्छवट्ट-समसंहिय-नामिय-आदेज्जल-उडवाहा " તેમની બન્ને ભુજાઓ સર્પની જેમ ક્રમશઃકૃશ થતી જાય છે, તે ભુજાઓ ગાયની પૂંછડી જેવી વર્તુળ સમ-એક સરખી, તથા સંહિત-સુગઠિત, ઘુંટણો સુધી લાંબી, અને આદેય-પ્રશસ્ત, અને શોભિતી લાગે છે " तंबनहा " તેમની આંગળીઓના નખ લાલ રંગના હોય છે, તથા " मंसलग्गहत्था " તેમના પોંચા માંસલ-પુષ્ટ હોય છે, તથા " कोमलपीवरवरंगुलिया " તેમના હાથની આંગળિયો પીવર-પુષ્ટ અને ઉત્તમ હોય છે. એવી તે યુગલિક સ્ત્રીઓ પણ કામભોગથી અતૃપ્ત રહીને જ મૃત્યુ પામે છે એવો સંબંધ આગળનાં વાક્યો સાથે સમજી લેવો. ॥ સૂ० ૧૨ ॥

તે યુગલિક સ્ત્રીઓનું વધુ વર્ણન કરે છે—" निद्धपाणिलेहा " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ:–"निद्धपाणिलेहा" તેમના બન્ને હાથની રેખાઓ સ્નિગ્ધ–સુસ્પષ્ટ હોય છે. " ससिसूरसंखचक्कवरसोत्थियविभत्तसुविरइयपाणिलेहा " તેમના હાથોમાં ચંદ્ર,સૂર્ય,શંખ,ચક્ર,દક્ષિણાવર્ત સ્વસ્તિક આદિના આકારની રેખાઓ હોયછે. તે બધી રેખાઓ સુસ્પષ્ટ અને સુખદ હોય છે. " पीणुण्णयकक्खवत्थिप्प-देसपडिपुण्णगलकवोला " તેમની બન્ને કૂખો પુષ્ટ અને ઉન્નત હોય છે. बस्ति–નાભિની નીચેનો ભાગ પણ એવો જ હોય છે, તથા તેમનું ગળું અને ગાલ પ્રતિ–પૂર્ણ ભરાવદાર હોય છે. " चउरंगुलसुप्पमाणकंबूवरसरिसगीवा " તેમની ગ્રીવા ચાર આંગળની તથા ઉત્તમ શંખ જેવી હોય છે. " मंसल संठियपसत्थहणुया " તેમના હોઠના નીચેના ભાગરૂપ દાઢી માંસલ મજબૂત, સંસ્થિત–આમ્રફળના જેવા સુંદર આકારવાળી અને પ્રશસ્ત સુંદર હોય છે. " दालिमपुप्फप्पगास-पीवरपलंबकोंचियवराधरा " જેમનો અધરોષ્ઠ દાડમના ફૂલ જેવો લાલ રંગનો, પુષ્ટ, તથા સહેજ લંબાયેલો રહે છે. તે અધરોષ્ઠ કુંચિત-વળેલો અને ઉત્તમ હોય છે " सुंदरोत्तरुट्टा " તેમનો ઉપરનો હોઠ સુંદર હોય છે. " दधि-दगरयकुंदचंदवासंतिमउलअच्छिद्दविमलदसणा " તેમના નિર્મળ દાંત દહીં, જળબિંદુ, કુંદપુષ્પ, ચન્દ્ર અને વાસન્તી પુષ્પની કળી, જેવા સફેદ હોય છે. તે દાંત છૂટા છૂટા હોતાં નથી પણ પરસ્પરમાં મળીને આવેલા હોય છે. " रत्तुप्पलरत्तपउमपत्त सुकुमालतालुजीहा " તેમનું તાળવું અને જીભ લાલ કમળ જેવી તથા લાલ કમળ પત્ર જેવી સુકુમાર હોય છે, " कणवीरमउल–कुडिलअब्भु ण्णयउज्जुतुंगनासा " તેમની નાસિકા કરેણની કળી જેવી અકુ-ટિલ તથા ઉન્નત, ઋજ્વી–સરળ અને તુઙ્ગ–મધ્યમાં ઊંચી હોય છે, " सारय-नवकमलकुमुयकुवलय – दलनिगर–सरिस – लक्खणपसत्थ–निम्मल– कंतनयणा " જેમનાં બન્ને નયન શરદઋતુના સૂર્ય વિકસિત કમળ તથા ચન્દ્ર વિકસિત પદ્મની પાંખડીઓ જેવાં તથા નીલકમલના પત્રસમૂહ જેવાં, પ્રશસ્ત લક્ષણો–વાળાં, નિર્મળ–ઉજ્જવળ, અને મનોહર હોય છે. " आनामियचावरुइल–किण्हब्भराइसंठियसंगयाययसुजायतणुकसिण निद्धभूमगा " જેમની બન્ને- ભ્રમરો વક્રીકૃત ધનુષ્યના જેવી મનોહર, શ્યામ વાદળોના સમૂહ જેવી, સંસ્થિત,

સંગત-સુડોળ, આયત-લાંબી, સુજાત-કુદરતી રીતે જ સુંદર, તનુ-પાતળી, કાળા રંગની અને સ્નિગ્ધ-મુલાયમ હોય છે. "अल्लीणपमाणजुत्तसवणा" તેમના બન્ને કાન સ્તબ્ધ અને સપ્રમાણુ હોય છે. "सुस्सवणा" તે બન્ને કાનની શ્રવણુશક્તિ ઘણી સરસ હોય છે. "पीणमट्ठगंडलेहा" તેમના ગાલ પુષ્ટ અને સુકુમાર હોય છે. "चउरंगुलविसालसमनिडाला" તેમનું વિશાળ લલાટ ચાર આંગળ પહોળું અને સમતલ હોય છે. "कोमुई-रय-नियरविमल पडिपुण्णसोम्मवयणा" તેમનું મુખ કાર્તકી પૂનમના ચન્દ્રમંડળ જેવું નિર્મળ તથા પૂર્ણ હોય છે. "छत्तुण्णयउत्तमंगा" વિસ્તીર્ણ છત્ર સમાન ઉન્નત તેમનું મસ્તક હોય છે. "अकविलसुसिणिद्धदीहसिरया" તેમનાં માથા પરના વાળ તદ્દન કાળાં, સુકોમળ અને લાંબાં હોય છે. "छत्त १ ज्झय २ जूव ३ थूभ ४ दामणि ५ कमंडलु ६ कलस ७ वावि ८ सोत्थिय ९ पडाग १० जव ११ मच्छ १२ कुंभ १३ रहवर १४ मगर १५ अंक १६ थाल १७ अंकुस १८ अट्ठावय १९-सुपइट्ठ २० अमर २१ सिरियाभिसेय२२ तोरण २३ मेइणि २४ उदहिवर २५-पवरभवण २६ गिरिवर २७ वरायंस २८ सुललियगय २९ वसभ ३० सीह ३१ चामर ३२ पसत्थवत्तीसलक्खणधराओ" તે યુગલિક લલનાઓ આ પ્રમાણે ૩૨ (બત્રીસ) ઉત્તમ લક્ષણો ધારણુ કરે છે—

(૧) છત્ર (૨) ધ્વજા (૩) યૂપ-સ્તંભ (૪) સ્તૂપ-ચબૂતરો (૫) દામની-દોરડું, (૬) કમંડળ, (૭) કળશ (૮) વાપી (૯) સ્વસ્તિક (૧૦) પતાકા (૧૧) યવ (૧૨) મત્સ્ય, (૧૩) કૂર્મ-કાચબો, (૧૪) ઉત્તમ રથ (૧૫) મગર (૧૬) અંક-રત્નના આકારનું ચિહ્ન (૧૭) થાળ (૧૮) અંકુશ (૧૯) અષ્ટાપદ-દ્યુતફલક, (૨૦) સુપ્રતિષ્ઠ-ઠોણુ (૨૧) અમર-દેવવિશેષ (૨૨) અભિષેક કરતી-લક્ષ્મી (૨૩) તોરણુ (૨૪) મેદિની-પૃથ્વી, (૨૫) ઉદધિવર-સમુદ્ર (૨૬) ઉત્તમ ભવન (૨૭) ઉત્તમ પર્વત (૨૮) સુંદર દર્પણુ (૨૯) સુંદર ગજ (૩૦) વૃષભ (૩૧) સિંહ અને (૩૨) ચામર. "हंससरिच्छगई" તેમની ચાલ હંસની ચાલ જેવી હોય છે, "कोइलमहुरगिराओ" તેમની વાણી કોયલની વાણી જેવી મીઠી હોય છે, "कंता" તે અત્યંત મનોહર હોય છે, અને "सव्वस्स अणुमयाओ" સઘળા લોકોને પ્રિય લાગે છે. "ववगयवली पलियवंग-

दुव्वणवाहिदोभग्गसोयमुक्काओ " તેમની ચામડીમાં શિથિલતા આવતી નથી, વાળ સફેદ થતા નથી, તેમને કોઈ પણ અંગે ખોડ હોતી નથી, તેમનામાં વિરૂપતા બિલકુલ હોતી નથી, વ્યાધિ તેમને પીડતી નથી કારણ કે તેઓ નીરોગી હોય છે, તેઓ વૈધવ્ય રૂપ દુર્ભાગ્યથી રહિત હોય છે. અને શોક અને ખેદથી રહિત હોય છે. "उच्चत्तेण य नरथोवूण मूसियाओ" મનુષ્યો કરતાં તેમની ઊંચાઈ થોડી હોય છે. "सिंगारागारचारुवेसा" તેમની વેષભૂષા શ્રૃંગાર રસના ઘર જેવી હોય છે. "सुंदरथणजहणवयणकरचलण–णयणा" તેમના સ્તન, જંઘા, વદન, કર, ચરણ, અને નયન સુંદર હોય છે. "लावण्णरूवजोव्वणगुणोववेया" તેમનામાં લાવણ્ય, રૂપ, યૌવન અને ગુણ અસાધારણ હોય છે. શારિરિક વિશિષ્ટ સૌદર્યને લાવણ્ય કહે છે. તે લાવણ્ય સમસ્ત અવયવોના સૌંદર્ય ઉપરાંત સ્વરૂપની વિશિષ્ટ શોભારૂપ હોય છે. નાસિકા, નયન આદિની સુડોળ આકાર વાળી રચનાને રૂપ કહે છે. તરુણ અવસ્થાને યૌવન કહે છે. ઉદારતા, માધુર્ય, કોમળતા આદિ ગુણ ગણાય છે. " णंदणवणविवरचारिणीओव्वअच्छराओ उत्तरकुरुमाणसच्छराओ " નંદન વનમાં વિચરતી અપ્સરાઓ જેવી તે ઉત્તરકુરૂની ભૂમિમાં મનુષ્યરૂપિણી અપ્સરાઓ છે. "अच्छरगपेच्छणिज्जाओ" અદ્‌ભુત સૌંદર્યવાળી હોવાને કારણે તે સ્ત્રીઓ આશ્ચર્યથી જોવા જેવી હોય છે, એટલે કે તેમને જોઈને મનુષ્યોને અત્યંત આશ્ચર્ય થાય છે કારણ કે તેમનું રૂપ એટલું બધું અપૂર્વ હોય છે. કે તે રૂપ મનુષ્યોમાં કોઇ પણ જગ્યાએ જોવા મળતું નથી. "तिण्णिपलि–आवमाइं परमाउं पालइत्ता ताओ वि अवितित्ता कामाणं उवणमंति मरणधम्मं" તેમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યની હોય છે. એટલા સમય સુધી તે દેવકુરુ નિવાસિની લલનાઓ કામભોગો ભોગવ્યા કરે છે, છતાં પણ તેમનાથી તેઓ તૃપ્તિ અનુભવતિ નથી. આ પ્રમાણે કામભોગથી અતૃપ્ત રહીને જ તેઓ મૃત્યુ પામે છે. ॥ સૂ. ૧૩ ॥

આ રીતે અહીં સુધી સૂત્રકારે અબ્રહ્મ નામના ચોથા અધર્મદ્વારનું પાંચમું અન્તર્દ્વાર વર્ણવ્યું. હવે જેનું વર્ણન કરવાનું બાકી રાખ્યું હતું તે "यथा कृतम्" નામના ત્રીજા અન્તર્દ્વારનું તથા "यत्फलं ददाति" તે ચોથા અન્તર્દ્વારનું પ્રરૂપણ કરે છે—"मेहुणसन्ना-संपगिद्धा य" ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—"मेहुणसण्णा संपगिद्धाय" જે જીવો મૈથુનમાં અત્યંત આસક્ત રહે છે તેઓ "मोहभरिया" તે મૈથુનરૂપ કર્મના મોહથી ભરપૂર હોવાને કારણે અથવા વિવેક રહિત બની જવાને કારણે 'विसयविसउदीर-एहिं सत्थेहिं एक्कमेक्कं हणंति" શબ્દાદિ વિષયરૂપ વિષના પ્રચારક શસ્ત્રો વડે અંદરો અંદર લડીને એક બીજાને મારી નાખે છે. "अवरे" કેટલાક લોકો "परदारेहिं हम्मंति" પરસ્ત્રીઓ દ્વારા હણાય છે. અથવા પરસ્ત્રીને કારણે બીજા બળવાન પરસ્ત્રીગમન કરનારા પુરૂષો દ્વારા મૈથુન સેવનમાં આસક્ત પુરુષોને મારી નાખવામાં આવે છે. "विसुणिया" પરસ્ત્રી લંપટ ગણાતા કેટલાક પુરુષો "धणणासं" પોતાના ધનનો નાશ અને "सयण विप्पणासं" આત્મીય જનોનો નાશ "पाउणंत्ति" નોતરે છે. તેનો ભાવાર્થ એ છે કે પરસ્ત્રીગામી પુરુષની પાસેથી રાજપુરુષો તેમનું ધન જપ્ત કરે છે, અને તેને બાંધીને શિક્ષા કરવાને માટે કેદખાનામાં લઇ જાય છે. અથવા પરસ્ત્રીને રીઝ-વવા માટે પરસ્ત્રીગામી પુરુષ પોતાના પિતા આદિ દ્વારા ઉપાર્જિત ધન તે સ્ત્રીને આપી દે છે, અને તેના એ પરસ્ત્રીગમનના કૃત્યમાં જે કોઈ સંબંધીઓ આડખીલી રૂપ થાય છે તેમને મારી નાખે છે. "परस्सदाराओ जे अविरया" જે લોકો પરસ્ત્રીગમન રૂપ કુકૃત્યથી વિરકત થઇ શકતા નથી તે લોકો જ આ બધાં કુકૃત્યો કરે છે. તથા એ જ પ્રમાણે "मेहुणसण्णा संपगिद्धाय" મૈથુન સંજ્ઞામાં આસક્ત, "माहभरिया" મૈથુન સંજ્ઞામાં વિમોહિત મનવાળા અજ્ઞાની "अस्साहत्थी गवा य महिसा मिगा य" અશ્વ, હાથી, ગાય, ભેંસ, મૃગ, આદિ પ્રાણીઓ પણ "एक्कमेक्कं मारेंति" આપસમાં લડીને એક બીજાને મારી નાખે છે. એ જ રીતે "मणुयगणा" મનુષ્યો, "वानरा य" વાનરો, "पक्खी य" અને પક્ષીઓ પણ એક બીજાનો વિરોધ કરે છે. "मित्ताणि-खिप्पं भवंति सत्तू" એ કર્મના સેવનથી મિત્રો પણ જલ્દી તેમના શત્રુ બની જાય છે. વળી પરસ્રીમાં આસક્ત લોકો "समय" પોતાના સિદ્ધાંતોનો,

" धम्मे " શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મનો અને " गणे य " સમાન સામાચારીવાળા સમૂહોનો " भिंदंति " નાશ કરી નાખે છે. તથા " धम्मगुणरया य " જે લોકો ધર્મગુણ રતસદાચાર પરાયણ, " बंभयारी " બ્રહ્મચારી હોય છે, તેઓ પણ "खणेण" ક્ષણવારમાં " चरित्तोओ " લાંબા સમયથી સુરક્ષિત રાખેલા પોતાના ચારિત્રથી એ એક જ દુર્ગુણને અધીન થઈને " उल्लोटंति " ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે, તથા " जसमंतो " જે યશસ્વી અને " सुव्वया य " વ્રતોના આરાધક હોય છે, તેઓ પણ એજ કારણે " अजसकित्ति " અપકીર્તિ " पावेंति " પ્રાપ્ત કરે છે. " परस्सदाराओ जे अविरया " એ પરસ્ત્રીગમનમાં જે જીવો સતત આસક્ત રહે છે તેઓ " रोगत्ता " ક્ષયાદિ રોગોના પંજામાં સપડાય છે અને " वाहिया " કુષ્ઠ આદિ વ્યાધિઓથી પીડાયા કરે છે, એટલું જ નહીં પણ ભવિષ્યમાં તેમના તે રોગો અને વ્યાધિઓ વધતા જાય છે. આ રીતે તેઓ " दुवेय लोए-परलोए चेव " બન્ને લોકમાં આલોકમાં અને પરલોકમાં " दुराराहगा " આત્મવિરોધક " भवंति " બને છે. " तहेव " એ જ પ્રમાણે " केइ परस्सादारं गवेसमाणा " જે પરસ્ત્રીની શોધમાં લીન રહે છે, તેઓ જો તે કાર્ય કરતી વખતે " गहिया य " પકડાઈ જાય તો " हयाय " ઘણી જ ખરાબ રીતે તેમને મારવામાં આવે છે, અને " बद्धरुद्धाय " દોરડાં આદિથી જકડીને પાંજરાં આદિમાં પૂરી દેવામાં આવે છે. " एवं " આ રીતે " जाव " યાવત્-અહીં યાવત્ શબ્દ વડે ત્રીજા અધ્યયનમાં કહેલ " गहिया-य बद्धरुद्धाय " થી લઈને " नरए गच्छंति णिरभिरामे " સુધીનો પાઠ લેવામાં આવેલ છે. તેમાં એ સમજાવવામાં આવ્યું છે કે છેવટે તે જીવોની દશા બૂરી થાય છે અને તેઓ મરીને નરકમાં જાય છે, કારણ કે "विउलमोहा भूयसण्णा" એવા મનુષ્યોનો સદસદ્‌વિવેક, અજ્ઞાનથી અથવા કામાંધતા ને લીધે બિલકુલ

નાશ પામ્યો હોય છે. તથા " मेहुणमूला य तत्थ तत्थ वत्तपुव्वा जणक्खयकरा संगामा सुव्वंति " આ સૃષ્ટિમાં રામ રાવણ આદિ વચ્ચેના માણસોનો ક્ષય કરનારા જે સંગ્રામો થયા છે. તથા શાસ્ત્રોમાં જે સંગ્રામો વર્ણવવામાં આવે છે તે બધાનું મૂળ કારણ મૈથુન જ છે. તે બધા લોકપ્રસિદ્ધ તથા શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ સ્થળે સ્થળે થયેલા સંગ્રામોનું મૂળ કારણ કોઈ ને કોઈ સ્ત્રી જ હતી.

હવે સૂત્રકાર એ બાબતનું વધુ સ્પષ્ટિકરણ કરે છે-કયી કયી સ્ત્રીઓને કારણે સંગ્રામો થયા તે બતાવે છે—" सीयाए " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ:—" सीयाए, दोवईए य कए " સીતા અને દ્રૌપદીને કારણે " रुप्पिण्णीए, पउमावईए, ताराए, कंचणाए, रत्तसुभद्दाए, अहिन्नियाए सुवण्णगुलियाए,-किन्नरीए, सुरूवविज्जुमईए, रोहिणीए य " રુકમણીને નિમિત્તે, પદ્માવતીને નિમિત્તે, તારામતીને નિમિત્તે. કાંચનાને નિમિત્તે, રક્તસમુદ્રાને નિમિત્તે, અહર્નિકાને નિમિત્તે, સુવર્ણ ગુટીકાને નિમત્તે, કિન્નરીને નિમિત્તે, સૌંદર્યવતી વિદ્યુન્મતીને નિમિત્તે, અને રોહિણીને નિમિત્ત સંગ્રામો થયા હતા, " अण्णेय-एवमाइया बहवो " તથા તે પ્રકારના બીજા પણ અનેક " अइक्कंता " ભૂતકાળના સંગ્રામો " महिलाकए " એ જ મૈથુન સેવનને નિમિત્તે થયાનું " सुव्वंति " લોકોમાં તથા શાસ્ત્રોમાં સાંભળવામાં આવે છે.

" अबंभसेविणो इहलोए तावनट्ठा परलोए य नट्ठा " તે મૈથુન-સેવી લોકો આ લોકમાં તો નાશ દુર્દશા પામે જ છે પણ પરલોકમાં પણ નષ્ટ થાય છે, એટલે કે પરસ્ત્રીસેવનથી લોકો આ લોકમાં આત્મવિરાધક થઇને પરલોકમાં પણ દુર્ગતિ પ્રાપ્ત કરે છે, જ્યારે તેઓ અહીંથી મરણ પામે છે ત્યારે " महया मोहतिमिरंधयारे " મહામોહરૂપ ગાઢ અંધકારથી છવાયેલા " घोरे " ભયંકર નરકમાં જઈને ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંથી નીકળીને તેઓ

“ तसथावरसुहुमवायरेसु ” ત્રસકાય, સ્થાવરકાય, સૂક્ષ્મકાય અને બાદરકાયોમાં તથા “ पज्जत्तमपज्जत्तसाहारणसरीरपत्तेयसरीरेसु य ” પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક, સાધારણ શરીર, પ્રત્યેક શરીર આદિ પર્યાયોમાં જન્મ મરણ અનુભવે છે. ત્યાંથી પણ નીકળીને તેઓ “ अंडय-पोयय-जराउय-रसय ससेइम-संमुच्छिय-उब्भिज्जउववाइएसु य ” અંડજ જીવોમાં-પક્ષી મત્સ્ય આદિમાં, પોતજ જીવોમાં હાથી આદિમાં જરાયુજમાં મનુષ્ય આદિકોમાં રસજ જીવોમાં વિકૃત રસોમાં ઉત્પન્ન થનાર કૃમિ આદિ જીવોમાં; संस्वेदिमों માં-પરસેવાથી ઉત્પન્ન થનાર જૂ, માંકડ આદિ જીવોમાં, સંમૂચ્છિમ જન્મવાળા દેડકા આદિ જીવોમાં, ઉદ્ભિજ્જજીવોમાં-પૃથ્વીને ભેદીને ઉત્પન્ન થનાર તીડ આદિ જીવોમાં, ઔપપાતિક દેવ અને નારકીઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તથા તેઓ “ जरामरण-रोगसोगबहुलेसु नरगतिरियदेवमाणुसेसु ” જરા, મરણ, રોગ અને વિપુલ શોકમય નરક, તિર્યંચ, દેવ અને મનુષ્ય યોનિમાં જન્મ પામે છે, તેમાંના “ पलिओवमसागरोवमाइं ” કેટલાક જીવો પલ્યોપમ પ્રમાણકાલ સુધી અને કેટલાક સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ સુધી તે યોનિયોમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે. અને કેટલાક જીવો એવા પણ હોય છે કે જે “ महामोहवससंनिविट्ठा ” મહામોહને અધીન થઇને “ अणादियं अणवदग्गं ” અનાદિ અનંત “ दीहमद्धं ” ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ દીર્ઘમાર્ગ યુક્ત “ चाउरंतसंसारकंतारं ” દેવ, મનુષ્ય, નરક અને તિર્યંચ એ ચાર ગતિવાળા સંસાર કાંતારમાં અનંતકાળ સુધી “ अणुपरि-यट्टंति ” પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. ॥ સૂ. ૧૪ ॥

હવે આ પૂર્વોક્ત અબ્રહ્મ વિષયનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે— "एसो सो" ઈત્યાદિ

ટીકાર્થઃ—"एसो सो" આ પૂર્વોક્ત "अबंभस्स" અબ્રહ્મ-કુચારિત્ર સેવનનો "फलविवागो" ફલવિપાક "इहलोइयपरलोइओ य" મનુષ્ય ભવની અપેક્ષાએ "अप्पसुहो" ક્ષણમાત્ર સુખનો જનક હોવાને કારણે અલ્પસુખ-રૂપ છે, તથા "बहुदुक्खो" અત્યંત દુઃખનો હેતુ હોવાથી મહાદુઃખપ્રદ છે, "महब्भओ" વધ, બંધન, જન્મ, મરણ આદિ ભયનો ઉત્પાદક હોવાથી મહાભય સ્વરૂપ છે, "बहुरयप्पगाढो" એવાં કર્મો કરનારને કર્મોની સ્થિતિ અને અનુભાગ બહુ જ વધારે પ્રમાણમાં બંધાય છે તેથી તે બહુ રજઃપ્રગાઢ-રૂપ છે. "दारुणो" એવા જીવોને જ ચાર ગતિ રૂપ સંસારમાં ભ્રમણ કરવું પડે છે, તેથી ચાર ગતિવાળા સંસારમાં ભ્રમણ કરાવનાર હોવાથી તે દારુણ છે. "कक्कसो" દસ પ્રકારની ક્ષેત્ર વેદનાનો જનક હોવાથી તે ફલવિપાક કર્કશ—કઠોર છે. "असाओ" અસાત વેદનીય રૂપ હોવાથી તે અસાત છે—એટલે કે અસાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી તે ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી અસાતા વેદનીય કર્મદ્વારા ઉત્પાદ્ય હોવાને કારણે તે પોતે અસાતસ્વરૂપ છે. અથવા આ પ્રકારનાં કર્મ કરનારા જીવો જે ફલવિપાક ભોગવે છે, તે ભોગવતી વખતે અસાતા-વેદનીય કર્મનો બંધ બાંધે છે, કારણ કે ફલવિપાક ભોગવતી વખતે તેમના આત્મામાં દુઃખ શોક તાપ આદિ ભાવ હોય છે, તે ભાવોથી જીવ અસાતા-વેદનીય કર્મનો આસ્રવ કરે છે. આ અપેક્ષાએ અસાતાવેદનીય કર્મનો ઉત્પાદક હોવાથી આ ફળવિપાક અસાતરૂપ માન્યો છે. "वासंसहस्सेहिं" આ ફલવિપાક પલ્યોપમ કાળ સુધી અથવા સાગરોપમ કાળ સુધી ભોગવ્યા પછી જ જીવ "मुच्चइ" તેનાથી મુક્ત થાય છે. "नय अवेदइत्ता अत्थि हु मोक्खो त्ति" આ ફળવિપાકનો ઉપભોગ કર્યા વિના તે મુક્ત થઇ શકતો નથી. "एवं"

આ પ્રકારનું કથન "आहंसु" ભૂતપૂર્વ તીર્થંકર ગણધરાદિક દેવોનું છે. અને તે રીતેજ અબ્રહ્મના ફલવિપાકનું કથન તે તીર્થંકરોના કહેવા પ્રમાણે: "नायकुल-नंदणो" સિદ્ધાર્થના કુળને આનંદ દેનાર "महप्पाजिणो उ" મહાત્મા જિનેન્દ્ર "वीरवरनामधेज्जा" વીરેવર શ્રી વર્ધમાન સ્વામીએ પણ "अबंभस्स" અબ્રહ્મનો "फलविवागं" ફળવિપાક "कहेसिय" કહેલ છે. "एयंतं" આ તે "अबंभं" અબ્રહ્મ નામનું "चउत्थं" ચોથું અધર્મદ્વાર "देवमणुयासुरस्स लोगस्स" દેવ. મનુષ્ય, અને અસુર તે બધાને તે "पत्थणिज्जं" પ્રાર્થનીય છે, એટલે કે દેવાદિ તે અબ્રહ્મનું સેવન કરે છે. "एवं" આ રીતે તે "चिरपरिचियं" જીવોની પાછળ અનાદિ કાળથી ચાલ્યું આવે છે. તેથી "अणुगयं" અનુભૂય-માન છે, અને "दुरंतं" તેનું અવસાન દુરંત છે–નાના પ્રકારના દુઃખો દેનારૂ છે. "त्तिबेमि" એવું હે જંબૂ! હું કહુ છું. આ જમ્બૂસ્વામીને સુધર્મસ્વામીએ અબ્રહ્મના વિષે સમજાવ્યું છે. ॥ સૂ. ૧૫ ॥

ચોથું આસ્રવ (અધર્મ)દ્વાર સમાપ્ત થયું.

પરિગ્રહ કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ

પાંચમા આસ્રવ-દ્વારનો પ્રારંભ

ચોથું આવસ્રવદ્વાર પૂરૂં કર્યા પછી હવે પાંચમા આસ્રવ દ્વારનું વર્ણન શરૂ થાય છે. તેનો આગળના આસ્રવદ્વાર સાથે આ પ્રકારનો સબંધ છે–

ચોથા દ્વારમાં અબ્રહ્મનું જે સ્વરૂપ કહ્યું છે તે અબ્રહ્મ, પરિગ્રહ હોય તો જ થાય છે તેથી સૂત્રકાર આ દ્વારમાં પરિગ્રહના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરે છે–

" जंबू एत्तो " ઇત્યાદિ.

પાંચમા આસ્રવનું સ્વરૂપ જાણવાની ઇચ્છાવાળા જંબૂસ્વામીને શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે–" जंबू " હે જંબૂ ! " एत्तो " ચોથા આસ્રવ દ્વાર પછી " परिग्गहो पंचमो आसवो णियमा " નિયમ પ્રમાણે જ પાંચમું આસ્રવ દ્વાર પરિગ્રહ આવે છે ત્યાર પછી બીજું કોઈ પણ આસ્રવદ્વાર નથી તે બાબત " नियम " શબ્દથી સૂત્રકારે બતાવેલ છે. " ગ્રહણ કરવું " અથવા જે ગ્રહણ કરાય તે પરિગ્રહ છે, એવી આ પરિગ્રહ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ છે. તે વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે આ પરિગ્રહ શબ્દ અહીં પરિગ્રહરૂપ વૃક્ષના અર્થવાળો સમજવાનો છે કારણ કે તે વાતને સ્પષ્ટ કરવાને માટે સૂત્રકાર જે વિશેષણો આ સૂત્રમાં કહી રહ્યા છે તે જ એ વાતને ટેકો આપે છે. " णाणामणि–कजय–रयण–महरिह–परिमल–सपुत्तदार–परिजण–दासी–दास–भयग–पेस्स–हय–गो–महिस–उट्ट–खरअय–गवेलग–सीया–सगड–रह–जाण–जुग्ग–संदण–सयणा– ऽऽसण–वाहण–कुविय–धण–धण्ण–पाण–भोयण–च्छायण–गंध–मल्ल–भायण–भवण–विहिं " ચન્દ્રકાન્ત આદિ વિવિધ પ્રકારના મણિ, કનક–સુવર્ણ કર્કેતન આદિ રત્ન, બહુમૂલ્ય પરિમલ–સુગંધિત પદાર્થો, સપુત્ર સ્ત્રીજન, પૌત્રાદિરૂપ પરિજન, દાસ-દાસી, ભૃતક-કારીગર, પ્રયોજનને માટે મોકલવામાં આવનાર પ્રેષ્ય (દૂત) હય–અશ્વ, ગજ–હાથી, ગાય, ભેંસ ઊંટ, ખર–ગધેડાં, અજ–બકરા બકરી, ગવેલક ઘેટાં, શિબિકા–પાલખી, શકટ–ગાડું. રથ, યાનપાત્ર, યુગ્ય, સ્યંદન–રથ શય્યા, આસન, વાહન, કુપ્ય–ખુરસી પલંગ આદિ ઘરનું રાચ રચીલું, સોના મહોર આદિ ધન, ચોખા આદિ ધાન્ય, દૂધ આદિ પેય દ્રવ્યો, ભોજન, વસ્ત્ર, કામળ આદિ ઓઢવાનાં સાધનો, કોષ્ઠપુટ આદિ સુગંધિત દ્રવ્યો, પુષ્પ, થાળી વાટકા આદિવાસણો, પ્રાસાદ ગૃહ અને ભવન, એ સઘળા પદાર્થોનું ઉપાર્જન કરવારૂપ " बहुविहियं चेव " અનેક પ્રકારે તેનો " भुंजिऊण " ઉપભોગ કરીને, તથા " नगनगरनिगमजणवय – पुरवर – दोणमुह – खेड– कब्बडमडंब–संबाह–पट्टण–सहस्स–परिमंडियं " નગ–પર્વત, નગર અઢાર પ્રકારના કરથી રહિત શહેર, વેપારીઓના નિવાસસ્થાનરૂપ નિગમ, જનપદ-દેશ, રાજધાની

આદિ શ્રેષ્ઠ નગર, જળમાર્ગે તથા જમીનમાર્ગે પ્રવેશ કરી શકાય એવું શહેર ધૂળના કિલ્લા વાળું ખેડ, કુત્સિત નગર રૂપ કર્બટ જેની આસપાસ ઘણે દૂર સુધી ગામો ન હોય એવું મડંબ, સંબાહ-જ્યાં ખેડૂતો ધાન્યાદિ લાવીને રાખે એવા પ્રદેશો, જળમાર્ગ તથા સ્થળમાર્ગ એ બન્નેમાંથી એક માર્ગ વાળું પત્તન, એ બધાની હજારોની સંખ્યાથી યુક્ત, તથા "**थिमिय मेयणीय**" સ્વચક્ર અને પરચક્રના ભયથી રહિત ભૂમિવાળા તથા "**एगच्छत्तं**" એક રાજાવાળા, ચક્રવર્તિ પદ પ્રાપ્ત કર્યા પહેલાં માંડલિક રાજા તરીકે પર્વતો તથા નગરો સહિત "**भरह**" ભરતક્ષેત્ર પર સત્તા ભોગવીને, તથા "**ससागरं वसुहं भुंजिऊण**" ચક્રવર્તિ પદ પ્રાપ્ત કર્યા પછી સમુદ્ર સહિત આખી પૃથ્વીને-છ ખંડ વાળા ભરત ક્ષેત્રને પણ ભોગવીને "**अपरि-मियमणंत-तण्ह-मणुगय-महिसार-निरयमूलो**" અપરિ-મિત-પ્રમાણુ રહિત તૃષ્ણાથી અપ્રાપ્ત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષા રૂપ મહે-ચ્છાનો સાર-સ્થિરાંશરૂપ જે દુર્ગતિ છે તે દુર્ગતિ જ તે પરિગ્રહરૂપી વૃક્ષનું મૂળ છે, "**लोभकलिकसायमहक्खंधो**" લોભ,-લાલચ, કલિ-યુદ્ધ અને ક્રોધ, માન, માયા, કષાય આદિ તે વૃક્ષના મહાન સ્કંધો છે. જો કે કષાયમાં લોભનો સમાવેશ થઈ જાય છે છતાં પણ તેને અહીં અલગ રીતે ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે તેનો હેતુ તેની પ્રધાનતા બતાવવાનો તથા "**चिंतासय निचिय विउल सालो**" સેંકડો એકત્રિત ચિંતાઓ તેની શાખાઓ છે તથા "**गारव पविरल्लि-यग्गविडवो**" ઋદ્ધિરસ સાતરૂપ ગૌરવ જ તેના વિસ્તાર યુક્ત અગ્રવિટપ છે-શાખાના મધ્ય ભાગ અને અગ્રભાગ છે. "**नियडितयापत्तपल्लवधरो**" નિકૃતિ-માયાચારી જ તેની છાલ પાન અને પલ્લવ છે. "**जस्स पुप्फफलं कामभोगा**" કામભોગ જ તેનાં પુષ્પ અને ફળ છે. "**आयास विसूरणाकलहपकंपियग्ग सिहरो**" આયાસ-શારીરિકશ્રમ, વિસૂરણા-માનસિક પીડા અને કલહ, એ જ તેના ડોલાયમાન અગ્રભાગો છે. "**नरवइ संपूजिओ**" તથા આ પરિગ્રહરૂપ વૃક્ષનું નૃપો સેવન કરે છે. અને "**बहुजणस्स हिययदइओ**" તે અનેક લોકોને અત્યંત પ્રિય લાગે છે, "**इमस्स मोक्खवरमुत्तिमग्गस्स फलिहभूओ**" તથા આ પરિગ્રહ રૂપ વૃક્ષ મોક્ષના શ્રેષ્ઠ મુક્તિરૂપ-નિર્લોભતારૂપ માર્ગના આડે આંગ-ળીયા જેવું છે. "**चरिमं अहम्मदारं**" એવું આ પાંચમું અધર્મ દ્વાર છે.

ભાવાર્થ—મમત્વ ભાવને પરિગ્રહ કહે છે. તેનું નામ મૂર્ચ્છા પણ છે. આ મૂર્ચ્છારૂપ તૃષ્ણાનો પાર જ હોતો નથી. પરિગ્રહના પંજામાં ફસાયેલ જીવ

પોતાની અનંત તૃષ્ણાઓ પૂરી કરવામાં જ મંડ્યા રહે છે. તેની કોઇ પણ તૃષ્ણા શાંત પડતી નથી. જો કોઈ તૃષ્ણા શાંત પડી તો તેની જગ્યાએ બીજી તૃષ્ણા મોઢું ફાડીને તૈયાર થઇ જાય છે, અને તે સંતોષવાને તે જીવ પ્રવૃત્ત થાય છે. આમ કરતાં કરતાં તેની પૂર્તિ કરવામાં આસક્તિથી બંધાઇ જાય છે અને પોતાની વિવેક બુદ્ધિ ગુમાવી દે છે. વિવેકને ખોઈ નાખવો તે પરિગ્રહ છે. અહીં સૂત્રકારે પરિગ્રહ નામના પાંચમા આસ્રવ દ્વારનું વર્ણન પરિગ્રહને વૃક્ષનું રૂપક દઈને કર્યું છે. પરિગ્રહી જીવ, નાની, મોટી, જડ, ચેતન, બાહ્ય કે આંતરિક ગમે તે પ્રકારની ચીજમાં આસક્ત બની જાય છે. વિવિધ પ્રકારના મણિ આદિ પદાર્થોનો તથા ભરતખંડની સંપૂર્ણ સંમૃદ્ધિનો ઉપભોગ કરીને પણ પરિગ્રહી જીવની તૃષ્ણા સતત અશાંત જ રહે છે આ પરિગ્રહરૂપ વૃક્ષનાં મૂળ, થડ, વિશાળ શાખાઓ, અગ્રવિટપ, છાલ, પાન, પલ્લવ; પુષ્પ, ફળ વગેરે શું શું છે, તે બધાનું વિવેચન આ સૂત્રમાં કરવામાં આવ્યું છે. આ પ્રમાણેના કથન વડે સૂત્રકારે પરિગ્રહના યાદશ (કેવા પ્રકારનું) નામના પહેલાં અંતર્દ્વારનું વર્ણન કર્યું છે, કારણ કે આ દ્વારમાં સ્વરૂપનું કથન થાય છે. તે સ્વરૂપનું વર્ણન અહીં સુંદર રીતે કરવામાં આવ્યું છે. ॥ સૂ-૧ ॥

પરિગ્રહ કે તીસ નામોં કા નિરૂપણ

હવે "यन्नाम" એ બીજા અન્તર્દ્વારનું સૂત્રકાર વર્ણન કરે છે—

"तस्स नामाणि" ઈત્યાદિ·

ટીકાર્થ—"तस्स" આ પરિગ્રહનાં "गोणाणि नामाणि तीसं हुंति" ગુણાનુસાર ત્રીસ નામો છે. "तं जहा" તે ત્રીસ નામો આ પ્રમાણે છે—"परिग्गहो १ संचयो २ चयो ३ उवचयो ४ निहाणं ५ संभारो ६ संकरो ७ एवंआयारो ८

पिंडो ९ दव्वसारो १० तहा–महिच्छा ११ पडिबंधो १२ लोहप्पा १३ महद्दी १४ उवगरणं १५ संरक्खणाय १६ भारो १७ संपायुपायको१८ कलिकरंडी १९ पवित्थरो २० अणत्थो २१ संथवो २२ अमुत्ती २३ आयासो २४ अविओगो २५ अमुत्ती २६ तण्हा २७ अणत्थगो २८ आसत्थी २९ असंतोसे ३० त्ति वि य तस्स एयाणि एवमाई नामधेज्जाणि हूंति तीसं " (१) હિરણ્ય, સુવર્ણ, ધન, ધાન્ય આદિ પદાર્થો ગ્રહણ કરવામાં આવે છે તેથી તે પરિગ્રહ છે તેથી તેનું નામ 'પરિગ્રહ' છે (૨) ધન ધાન્ય આદિના ઢગલા તેમાં એકત્ર કરાતા હોવાથી તેનું બીજું નામ 'સંચય' છે. (૩) પરિગ્રહી જીવ એકે એકે વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરે છે અથવા તેને ગ્રહણ કરે છે, તેથી તેનું ત્રીજું નામ 'ચય' છે. (૪) ઉપચય શબ્દનો અર્થ વૃદ્ધિ થાય છે. ક્રમે ક્રમે કમાયેલ ધન ધાન્ય આથિ પદાર્થનું આં ઉપચયમાં વર્ધન થાય છે, તેથી તેનું ચોથું નામ 'ઉપચય' (૫) ચોર આદિથી રક્ષણ કરવા માટે ધન આદિ દ્રવ્યને પરિગ્રહી લોકો દાટી દે છે. તેથી તેનું પાંચમું નામ 'નિધાન' છે. (૬) કોઠી આદિમાં વધેલ ધાન્ય આદિ પદાર્થ ભરીને રાખી મૂકાય છે, તેછી તેનું નામ 'સંભાર' છે. પરિગ્રહી જીવ ધાન્યાદિ પદાર્થોને કોઠી આદિમાં ભરી રાખે છે કે જેથી જરૂર પડે ત્યારે તેનો ઉપયોગ કરી શકાય, તેથી તેનું છઠ્ઠું નામ 'સંભાર' છે (૭) પરિગ્રહી જીવ સુવર્ણ આદિ દ્રવ્ય વધી જાય છે ત્યારે તેને અગ્નિમાં ગળાવીને તેના પાશા પડાવી લે છે, તેથી તેનું સાતમું નામ 'સંકર' છે. (૮) ધન કમાવાની લાલસાથી પરિગ્રહી જીવ એવું આચરણ કરે છે કે જે આચરણથી ધન પ્રાપ્તિ વધુ પ્રમાણમાં થતી રહે, તેથી તેનું આઠમું નામ એવમાચાર છે. (૯) તેનું નવમું નામ 'પિંડ' એ કારણે છે કે પરિગ્રહી જીવ ધન ધાન્યાદિ પદાર્થોનો જથ્થો પિંડરૂપે ઘરમાં રાખ્યા કરે છે. (૧૦) પરિગ્રહી જીવ ધનાદિ પદાર્થોને જ સર્વોત્તમ માને છે, તેથી તેનું દસમું નામ 'દ્રવ્યસાર' છે. (૧૧) પરિગ્રહી જીવોની ઈચ્છાઓ આકાશની જેમ અનંત હોય છે, તેથી તેનું નામ "મહેચ્છા" છે. (૧૨) આ પરિગ્રહને કારણે જ પર દ્રવ્યમાં માણસોને આસક્તિ પેદા થાય છે. તેથી તેનું નામ 'પ્રતિબંધ' છે. (૧૩) પરિગ્રહી જીવમાં લોભની માત્રા ઘણી જ વધારે હોય છે, તેથી તે

પરિગ્રહ લોભાત્મા લોભ સ્વભાવ છે. (૧૪) આ પરિગ્રહને લીધે જીવોને મોટામાં મોટી આફતોનો સામનો કરવો પડે છે, તેથી એ આર્તિયો (આફતો) નું કારણ હોવાથી તેપરિગ્રહ મહાર્તિરૂપ છે (૧૫) તે પરિગ્રહના પ્રભાવથી જ વિવિધ પ્રકારની સામગ્રી જીવ એકત્રિત કરે છે, તેથી તેનું નામ 'उपकरण' છે. (૧૬) પરિગ્રહી જીવ પોતાના શરીર આદિ પદાર્થોના રક્ષણને માટે વધારે સાવચેત રહે છે, તેથી તેનું નામ 'संरक्षण' છે. (૧૭) પરિગ્રહી જીવની વૃત્તિઓની સંકુચિતતાને કારણે અષ્ટવિધ કર્મોનો બંધ ઘણો જ તીવ્ર હોય છે, તેથી તેનું નામ 'भार' છે. પરિગ્રહી જીવ દુર્ગતિમાં પડે છે. દુર્ગતિમાં પતન કરાવવાના શાહરૂપ હોવાને કારણે તેનું નામ 'संपातोपायक' છે. (૧૯) પરિગ્રહી જીવના અનેક શત્રુઓ પેદા થાય છે. દરેકની સાથે તેને કલહ આદિ થયા કરે છે. તે કારણે ને પરિગ્રહ કલહોના એક પ્રકારના કરંડિયા જેવો હોવાથી તેનું નામ 'कलहकरण्ड' છે. (૨૦) પરિગ્રહ જીવ પોતાના ધન ધાન્ય આદિ પદાર્થોનો વિસ્તાર કરવામાં લાગ્યો રહે છે, તેથી તેનું નામ 'प्रविस्तार' છે. (૨૧) પરિગ્રહ અનેક અનર્થોનું કારણ બને છે, તેથી તેનું નામ 'अनर्थ' છે. (૨૨) પરિગ્રહી જીવનો અનેક જીવની સાથે 'संस्तव' પરિચય થતો રહે છે, તેથી પરિચયનું કારણ હોવાથી તેનું નામ 'संस्तव' છે. (૨૩) તેમાં તૃષ્ણાનું ગોપન થતું નથી, તેથી તેનું નામ 'अगुप्ति' છે. (૨૪) પરિગ્રહની જ્વાળામાં જળતા જીવોને ઘણા વધારે આયાસો–દુઃખો ભોગવવા પડે છે. તેથી તે આયાસોના કારણરૂપ હોવાથી પરિગ્રહનું નામ પણ "आयास" છે. (૨૫) પરિગ્રહી જીવોમાં લોભની માત્રા વધારેમાં વધારે હોવાને કારણે તેઓ દાન આદિ સત્કૃત્યોમાં ધનનો પરિત્યાગ કરી શકતા નથી. તેથી તેનું નામ 'अवियोग' છે. (૨૬) તે પરિગ્રહી જીવમાં નિર્લોભતા હોતી નથી, તેથી તેનું નામ 'अमुक्ति' છે. (૨૭) ધનાદિ પદાર્થો મેળવવાની આકાંક્ષા પરિગ્રહી જીવને સદાકાળ રહેછે, તેથી તેનું નામ 'तृष्णा' છે. (૨૮) પરિગ્રહ અનેક અનર્થોને માટે કારણરૂપ હોય છે, તેથી તેનું નામ 'अनर्थक' છે. (૨૯) મૂર્છા 'આસક્તિ' નું કારણ

હોવાથી તેનું નામ ' आसक्ति ' છે. (૩૦) પરીગ્રહી જીવને જીવનભર સુખપ્રદ સંતોષ થતો નથી, તેથી અસંતોષના કારણરૂપ હોવાથી તેનું નામ 'असंतोष' છે. આ પ્રમાણે પરિગ્રહના પૂર્વોક્ત ત્રીસ નામ છે. આ રીતે આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે ' यन्नाम ' નામના બીજા અન્તર દ્વારનું કથન કર્યું છે.

ભાવાર્થ—પરિગ્રહ નામના પાંચમા આસ્રવ દ્વારના ગુણ પ્રમાણે કેટલાં નામ હોઇ શકે છે તે બાબત સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં દર્શાવી છે. પરિગ્રહથી લઈને અસંતોષ સુધીના જે ત્રીસ નામો પ્રગટ કર્યાં છે તેમાનાં કેટલાક કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી અને કેટલાંક કાર્યમાં કારણના ઉપચારથી બનાવવામાં આવેલ છે, એમ સમજવાનું છે. ॥ સૂ-૧ ॥

જિસ પ્રકાર સે જો જીવ પરિગ્રહ કરતે હૈ ઉનકા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર એ પ્રગટ કરે છે કે કયા જીવ કઇ રીતે પરિગ્રહ કરે છે-" तं च पुण " ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ-"तं च पुण परिग्गहं लोभघत्था ममायंति" ઉપર કહેલ ત્રીસ નામ વાળા પરિગ્રહમાં લોભને વશ થયેલ જીવો મમત્વ કરે છે. તે જીવો કયા કયા છે ? હવે સૂત્રકાર તે દર્શાવે છે. " भवणवरविमाणवासिणो " ભવનવાસી દેવ, વાનવ્યન્તર દેવ, જ્યોતિષ્ક દેવ, અને વૈમાનિક દેવ, એ ચારે પ્રકારના દેવ પરિગ્રહમાં મમત્વ કરે છે-એટલે કે પરિગ્રહમાં પ્રાપ્ત કરવા છતાં પણ તેમને સંતોષ થતો નથી. " भवणवरविमाणवासिणो " અહીં આ પદથી ભવનવાસી અને ઉત્તમ વિમાનવાસી એવો અર્થ સમજાય છે. ભવનવાસી' શબ્દથી અસુરકુમાર દેવ આદિ તથા ' ઉત્તમવિમાનવાસી ' શબ્દથી અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ ગ્રહણ થાય છે. આ પ્રમાણે દેવોના તે બે નિકાયોનું (પ્રકારનું) વર્ણન આવવાથી તેમની વચ્ચેના વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક એ બે નિકાયો (જાતો)

નો બોધ આપો આપ થઇ જાય છે. તે કારણે અહીં ચારે પ્રકારના દેવો ગ્રહણ કરેલ છે, કારણ કે તે દેવો " परिग्गहरुई" પરિગ્રહમાં રુચિ–આસક્તિ વાળા હોય છે, અને " परिग्गहे विविहकरण बुद्धी" પરિગ્રહના વિષયમાં તેમની વિવિધ પ્રકારની ક્રિયાઓ થાય છે, અને તેમાં તેમની બુદ્ધિ પણ સદા સચેષ્ટ રહે છે. એટલે તે પરિગ્રહને પ્રાપ્ત કરવામાં તેમની બુદ્ધિ ઘણી જ નિપુણ હોય છે. આ રીતે ઇન્દ્ર સહિત તે ચારે પ્રકારના દેવનિકાય પરિગ્રહને પ્રાપ્ત કરીને પણ તેનાથી અતૃપ્ત રહે છે. " देवनिकाया य–असुर–भुयग–सुवन्न–विज्जु–जलण–दीवउदहि–दिसि–पवण–थणिय–अणपन्निय–पणपन्निय–इसिवाइय–भूयवाइय–कंदिय–महाकंदिय–कुहण्ड–पयंग–देवा पिसायभूय–जक्ख–रक्खस–किंनर–किंपुरिस–महोरग गंधव्वाय तिरियवासी " હવે સૂત્રકાર તે દેવ નિકાયોને નામના નિર્દેશ સહિત પ્રગટ કરે છે. તેમનામાંથી સૌથી પહેલા ભવનપતિયોના ભેદોનાં નામો બતાવે છે—અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુપર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર. જ્વલનઅગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમારા ઉદધિકુમાર, દિશાકુમાર, વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમાર, એ દસ પ્રકારના ભવનપતિ છે. તથા અપ્રજ્ઞપ્તિક, પંચપ્રજ્ઞપ્તિક, ઋષિવાદિક, ભૂતવાદિક, કંદિત, મહાકંદિત, કૂષ્માંડ, અને પતંગદેવ, એ આઠ પ્રકારના વ્યન્તર નિકાય દેવો છે. તથા પિશાચ, ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર, કિંપુરુષ, મહોરગ અને ગંધર્વ, એ આઠ વ્યન્તરદેવ તિર્યગ્લોક–મનુષ્યલોક વાસી છે. તથા " पंचविहा-जोइसियाय देवा वहस्सइ चंद सूर सुक्कसनिच्छरा " ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા એ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષિક દેવો છે, તેમાં ગ્રહ જાતિના જે દેવો છે તેમના બૃહસ્પતિ ચંદ્ર, સૂર્ય, શુક્ર, શનિ તથા "राहुधुमकेउ–बुहा य अंगा-रगाय " રાહુ, ધૂમકેતુ, બુધ અને અંગારક–મંગળ એ પ્રકારો છે. તે અંગા-રક–મંગળ " तत्ततवणिज्जकणगवण्णा " તપાવેલા સુવર્ણના રંગ જેવા વર્ણ-વાળો છે. તથા " जे य गहा जोइसियम्मि चारं चरंति" તે સિવાયના હાલના સમયમાં પ્રસિદ્ધ નેપચ્યુન, હર્ષલ આદિ ગ્રહો કે જે જ્યોતિશ્ચક્રમાં પરિભ્રમણ કરે છે તે ગ્રહો તથા " केऊय " કેતુગ્રહો જે જગતના શુભ અશુભ નિમિત્ત દર્શાવવાને ઉગે છે અને જેને પૂંછડિયા તારાને નામે ઓળખે છે, એ બધા જ " गहरइया " ગમનશીલ છે–એક રાશિમાંથી અન્ય રાશિમાં ગમન કરવાના સ્વભાવવાળા છે. તે ઉપરોક્ત " तिविहा " ત્રણ પ્રકારના ચન્દ્ર, સૂર્ય અને ગ્રહરૂપ જ્યોતિષી દેવ, તથા " अट्ठावीसइविहा " અઠયાવીસ પ્રકારના " नक्खत्त देवगणा " નક્ષત્ર, " णाणासंठाणसंठियाओ " વિવિધ પ્રકારના સંસ્થાનોમાં

રહેલા " ઠિયલેસ્સા " સ્થિર તેજવાળાં તારાગણો છે, તે નક્ષત્રો અને તારાગણ એક જ સ્થાને રહેલા છે, અથવા તેઓ મનુષ્યલોકની બહાર આવેલા છે—ગતિરહિત છે તે કારણે અહીં તેમને સ્થિર દીપ્તિ (તેજ) વાળા બતાવ્યા છે તથા " चारिणो य अविस्सामसंडलगई " સંચરણશીલ ચંદ્ર સૂર્ય ગ્રહ એ બધા સતત પરિભ્રમણશીલ છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે એ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષીદેવ માનુષોત્તર નામના પર્વતરૂપ જે મનુષ્યલોક છે, તે મનુષ્યલોકમાં સદા પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. તેમનું ભ્રમણ મેરુ પર્વતની ચારે તરફ થાય છે. મેરુના સમતલ ભૂભાગથી સાતસો નેવું જોજનની ઊંચાઈ પર જ્યોતિશ્ચક્રના ક્ષેત્રનો આરંભ થાય છે. જે ત્યાંથી ઊંચાઇમાં એકસો દસ યોજન પરિમાણ છે અને તિરકસ ઊંચાઇ અસખ્યાત દ્વીપ સમુદ્ર પરિમાણ છે. તેમાં દસ યોજનની ઊંચાઇએ એટલે કે ઉપરોક્ત સમતલ ભૂમિથી આઠસો યોજનની ઊંચાઇ પર સૂર્યનાં વિમાન છે, ત્યાંથી એંસી યોજનની ઊંચાઈ પર અથવા સમતલથી આઠસો એંસી યોજનની ઊંચાઈ પર ચન્દ્રના વિમાન છે ત્યાંથી વીસ યોજનની ઊંચાઈ પર એટલે કે સમતલથી નવસો યોજનની ઊંચાઈ સુધીમાં ગ્રહો, નક્ષત્રો અને તારા છે. ચન્દ્રથી ઉપરની વીસ યોજનની ઊંચાઈમાં પહેલાં ચાર યોજનની ઊંચાઇ પર નક્ષત્રો છે, ત્યાર બાદ ચાર યોજનની ઊંચાઇ પર બુધ નામનો ગ્રહ છે. બુધ ગ્રહથી ત્રણ યોજનની ઊંચાઇ પર શુક્ર છે. શુક્રથી ત્રણ યોજન ઊંચે ગુરુ છે. ગુરુથી ત્રણ યોજન ઊંચે મંગળ છે, મંગળથી ત્રણ યોજન ઊંચે શનિ છે. આ પ્રમાણે ચન્દ્રની ઉપરનું વીસ યોજનનું ક્ષેત્ર નક્ષત્ર આદિ દ્વારા ઘેરાયેલું રહે છે. આ રીતે આપણને એ વાત સમજતા વાર લાગે તેમ નથી કે મનુષ્યક્ષેત્રમાં જે કાળનો મુહૂર્ત, દિવસ રાત, પખવાડિયાં, માસ આદિનો—જે વ્યવહાર થાય છે તે સઘળો આ જ્યોતિશ્ચક્રની ચાલથી જ થાય છે. તે જ્યોતિશ્ચક્રની ચાલ આ અઢીદ્વીપરૂપ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં અવિરત ચાલ્યા કરે છે. મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહારનાં જ્યોતિષ્ક વિમાન સ્થિર છે. તેઓ ત્યાં સ્વભાવિક રીતે જ આમ તેમ ભ્રમણ કરતાં નથી. એ જ કારણે તેમની લેશ્યા અને તેમનો પ્રકાશ પણ સ્થિર છે. એટલે કે ત્યાં રાહુ આદિની છાયા પડવાથી જ્યોતિષ્કોનો સાધારણ પીળો રંગ એવોને એવો રહે છે. અને ઉદય અસ્ત ન થવાને કારણે તેમનો પ્રકાશ પણ એક સરખો

જ સ્થિર રહે છે. આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષિક દેવોને વિષે ભાવાર્થ રૂપે થોડું કથન કરવામાં આવ્યું છે, હવે સૂત્રકાર વૈમાનિક દેવો વિષે કહે છે– " उवरिचरा उड्ढलोगवासी वेमाणियादेवा दुविहा " તિર્યગ્લોકની ઉપર જે ઉર્ધ્વ લોક છે તેમાં તે દેવો રહે છે, અને તેમને વૈમાનિક કહે છે. તે વૈમાનિક દેવોના બે ભેદ છે–કલ્પાતીત અને કલ્પોપપન્ન તેમાંના કલ્પોપપન્ન નીચે પ્રમાણે બાર પ્રકારના છે–" सोहम्मी–साण–सणंकुमार–माहिंद–बंभलोग–लंतग–महासुक्क–सहस्सार –आणय-पारण–आरणऽच्चुया " સૌધર્મ, ઇશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અચ્યુત. એ " कप्पवर-विमाणवासिणो सुरगणा " કલ્પવર વિમાનોમાં રહેનાર સુરગણને કલ્પોપપન્ન કહે છે. " गेवेज्जा अणुत्तरा य दुविहा कल्पातीया विमाणवासी महिड्ढया उत्तमा सुरवरा एवं चउव्विहा सपरिसा वि देवा ममयंति " કલ્પાતીતના બે ભેદ છે. (૧) ગ્રૈવેયક વિમાનવાસી અને (૨) અનુત્તર વિમાનવાસી. તેમાંનાં વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને સવાર્થ સિદ્ધ, એ પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાં રહેનાર જે દેવો છે તેમને મહર્દ્ધિક કહે છે, તે દેવો બધા દેવોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. મનુષ્યલોકમાં કોઇ પણ નિમિત્તે કલ્પોપપન્ન દેવો જ આવે છે, કલ્પાતીત આવતા નથી. આ રીતે ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક, એ ચાર પ્રકારના દેવો પોત પોતાની પરિષદ સાથે તે ભવન આદિ પદાર્થોમાં મમત્વ રાખે છે. સૂત્રકાર હવે તે મમત્વના વિષય રૂપ પદાર્થો દર્શાવે છે— " भवण–वाहण–जाण–विमाण–सयणा–सणाणि " ભવન, વાહન, યાન, વિમાન, શયન, આસન, તથા " नाणाविहवत्थभूसणाणि य " વિવિધ વસ્ત્રો, આભૂષણો " पवरपहरणाणि य " શ્રેષ્ઠ આયુધો, " नानामणि पंचवण्णदिव्वं य " ચન્દ્રકાન્ત, સૂર્યકાન્ત આદિ વિવિધ મણિયોના પાંચ વર્ણવાળાં પાત્રો, તથા " नाणाविह कामरूव–वेउव्विय–अच्छरगणसंघाए य " જેમને ઇચ્છાનુસાર વિવિધ રૂપો ધારણ કર્યા છે એવી અપ્સરાઓનો સમૂહ, " दीवसमुद्दे " દ્વીપ, સમુદ્ર दिसाओ विदिसाओ " દિશાઓ વિદિશાઓ, " चेइयाणि " કલ્પવૃક્ષરૂપ ચૈત્યવૃક્ષ, " वन-संडे " અનેક વિધ વૃક્ષ સમૂહ, " पव्वए " પર્વતો, " गामनगराणि य " ગામો નગરો, " आरामुज्जाणकाणणाणि य " આરામ સ્થાનો–ઉપવન, ઉદ્યાન, પુષ્પ, પ્રધાન વન, કાનન–અરણ્ય, " कूवसरतलागवावीदीहियदेवकुलसभप्पवावसहि माइयाइं " કૂવા, સરોવર, તળાવો,–કમળયુક્ત અગાધ જળાશય, વાવ, દીર્ઘિકા

ચોખૂણુ વાવડી, દેવકુલ–દેવગૃહ, સભા, પ્રપા–હવાડા, વસતિ–સામાન્ય ઘર, વગેરે વસ્તુઓમાં તથા એ સિવાયની બીજી પણ અનેક વસ્તુઓમાં દેવો મમત્વ રાખે છે. તથા "बहुयाइं कित्तणाणि य" અનેક પ્રકારની પ્રશંસામાં "આ દેવ દિવ્ય ઋદ્ધિ વાળા છે" ઇત્યાદિરૂપ પ્રશંસાના શબ્દોમાં તેમનું પરિગ્રહરૂપે મમત્વ હોય છે. "विउलदव्वसारं परिग्गहं पगिण्हित्ता सइंदगा देवा वि न तित्तिं न तुट्ठिं अच्चंतविउललोभाभिभूयसन्ना उवलभंति" આ પ્રમાણે વિપુલ સારવાળા પરિગ્રહને ગ્રહણ કરવા છતાં પણ ઈન્દ્ર સહિત દેવો પણ ઇચ્છામાંથી નિવૃત્તિ રૂપ તૃપ્તિને તથા સંતોષ રૂપ તુષ્ટિને આકાંક્ષાની અપરિમિતતાને કારણે પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે મહર્દ્ધિક દેવો જો કે ઈચ્છિત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાને સમર્થ તથા લાંબા આયુષ્ય વાળા હોય છે તો પણ તેઓ પરિગ્રહના વિષયમાં સંતોષ રહિત જ રહે છે. તો જ્યારે એ દેવોની એવી હાલત છે તો બીજા દેવોની તો વાત જ શી કરવી ! એ બધા દેવો અત્યંત લોભી વૃત્તિના હોય છે, એટલે કે તેઓ સંગ્રહશીલ હોય છે. "वासहर–इक्खुगारवट्ट–पव्वय–कुंडल–रुयगवर–माणुसुत्तर–कालोदहि– लवणसलिल– दहपति रतिकर–अंजणकसेलदहिमुहओवायुप्पायकंचणकविचित्त जमकवरसिहरि कूडवासी" તથા હિમવત્ આદિ વર્ષધરોમાં ઇષુકારોમાં, ધાતકી ખંડ તથા અર્ધા પુષ્કરવર દ્વીપના પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધરૂપ બે ભાગોની મર્યાદા દર્શાવતા તથા દક્ષિણથી ઉત્તર સુધી લાંબા એવા પર્વતોમાં, વૃતપર્વતોમાં–શબ્દાપાતિ, વિકટાપાતિ, ગંધાપાતિ, તથા માલ્યવાન એ નામના વર્તુલ વૈતાઢ્ય પર્વતોમાં કુંડલોમાં–અગિયાર જંબૂદ્વીપથી કુંડલા નામના દ્વીપની અંદર આવેલ કુંડલાકાર પર્વતોમાં, રુચકવર પર્વતોમાં–જંબૂદ્વીપથી તેરમો જે રુચકવર નામનો દ્વીપ છે તેની અંદર મંડલાકર પર્વતોમાં, માનનુષોત્તર પર્વતોમાં, મનુષ્ય ક્ષેત્રની સીમા કરનારા માંડલાકાર પર્વતોમાં, કાલોદધિ નામના બીજા સમુદ્રમાં, લવણ સમુદ્રમાં, ગંગા આદિ મહા નદીયોમાં; નદ પ્રધાનોમાં–પદ્મ; મહાપદ્મ આદિ મહા હ્રદોમાં, રતિકરોમાં–નંદીશ્વર નામના આઠમાં દ્વીપની ચાર વિદિશાઓમાં રહેલ, એક હજાર યોજન ઊંચા તથા એક હજાર કોશ સુધીનો જેનો મૂળભાગ પૃથ્વીમાં છે–અદશ્ય છે, અને જે સર્વત્ર સમાન છે, એવા ઝાલરના આકારના ચાર પર્વતોમાં, અંજનગિરિયોમાં–નંદીશ્વર દ્વીપના મધ્ય ભાગમાં આવેલ ચાર પર્વતોમાં કે જે અંજન રત્નમય હોવાથી કાળા છે. અને ચારે દિશાઓમાં ઉભેલા છે, દધિમુખોમાં–ચારે અંજનગિરિયોની પાસે આવેલ

સોળ પુષ્કરણિયોનાં મધ્ય ભાગમાં જે સોળ સોળ શ્વેત પર્વત છે તેમાં, અવ. પાત પર્વતોમાં–જ્યાં ઉતરીને વૈમાનિક દેવો મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં આવે છે એ સ્થા. નોમાં, ઉત્પાત પર્વતોમાં–જ્યાં ઉતરીને ભવનપતિ મનુષ્યક્ષેત્રમાં આવે છે તે સ્થાનોમાં (તે સ્થાનો તિગિચ્છકૂટ આદિ નામના પર્વતો કહેવાય છે) કાંચનક પર્વતોમાં–તે પર્વતો ઉત્તરકુરુ તથા દેવકુરુની વચમાં દરેક પાંચ મહા હ્દોમાંના પ્રત્યેકના બંને ખૂણા પર દશ દશ છે, અને એ રીતે તે બંને બસોની સંખ્યામાં છે, તે પર્વતોમાં, ચિત્રવિચિત્રકૂટ નામના પર્વતોમાં–એ બંને પર્વતો નિષધ નામના વર્ષધરની પાસે છે, તથા શીતોદા નામની મોટી નદીના બંને કિનારા પર આવેલા છે, નીલ વર્ષધરની પાસે આવેલ તથા શીતા મહાનદીના કિનારા પર આવેલ યમકવર નામના પર્વતોમાં શિખરી–સમુદ્રની વચ્ચેના ગોસ્તૂભ આદિ પર્વતોમાં ચન્દનવનકૂટ આદિમાં વસવાનો જેમનો સ્વભાવ છે એ ચારે પ્રકારના દેવો પણ પરિગ્રહથી તૃપ્ત થતાં નથી.

ભાવાર્થ—ભવનવાસી, વ્યન્તર, જ્યોતિષી અને કલ્પવાસી, એ રીતે દેવોના મૂળ ચાર ભેદ છે. તેમાં ભવનપતિ દેવોના અસુરકુમાર આદિ દશ ભેદ , વ્યન્તર દેવોના પિશાચ, ભૂત આદિ સોળ ભેદ, જ્યોતિષી દેવોના સૂર્ય, ચન્દ્ર આદિ પાંચ ભેદ, તથા કલ્પવાસીઓના કલ્પોપપન્ન, અને કલ્પાતીત એવા બે ભેદ. સૌધર્મ, ઇશાન આદિ બાર કલ્પોમાં રહેનાર કલ્પોપપન્ન, અને નવગ્રૈવેયક તથા પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાં રહેનાર કલ્પાતીત દેવો છે. મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં રહેનારા જ્યોતિષીદેવો ભ્રમણશીલ છે તથા મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહારના જ્યોતિષી દેવો સ્થિર છે. એ બધા દેવોને ભવન, વાહન આદિ વિશિષ્ટ પ્રકારનો પરિગ્રહ રહે છે. તે બધી વસ્તુઓ હોવા છતાં પણ તેમની વૃત્તિ અધિક પરિગ્રહને માટે સંગ્રહશીલ રહ્યા કરે છે, તે બધા દેવોનું નિવાસસ્થાન હિમવાન આદિ પર્વતો છે. તેમને બધા પ્રકારની સુખસામગ્રીઓ મળે છે છતાં પણ પરિગ્રહ માટેની તેમની વાસના તૃપ્ત થતી નથી. તેમના ચિત્તમાં સંતોષ વૃત્તિ જાગતી નથી ॥સૂ. ૩॥

હવે સૂત્રકાર મનુષ્યોના પરિગ્રહનું વર્ણન કરે છે—" वक्खार " ઈત્યાદિ

" वक्खार–अकम्म भूमीसु " વિજય વિભાગકારી ચિત્રકૂટ આદિ વક્ષસ્કારોમાં, અકર્મભૂમિયોમાં–હૈમવતિક આદિ યુગલિક ધર્મવાળાં ક્ષેત્રમાં, તથા " सुविभत्तभागदेसासु कम्मभूमीसु " સુવિભક્ત ભાગ દેશવાળી કર્મભૂમિયોમાં–ખેતી આદિ કર્મના સ્થાનરૂપ ભરત આદિ ક્ષેત્રોમાં " जेविय नरा चाउरंतचक्कवट्टी वासुदेवाबलदेवा मंडलिया इस्सरा तलवरा सेणावई इब्भा सेट्टिया रट्ठिया पुरोहिया कुमारा दंडणायगा गणणायगा मांडबिया सत्थवाहा कोडुंबिया अमच्चा ए ए अण्णे य एवमादी परिग्गहं संचिर्णति " જે મનુષ્યો છે, ચાતુરન્ત ચક્રવર્તિ છે. વાસુદેવ છે, બળદેવ છે, માંડલિક છે, ઈશ્વર છે, તલવર છે, સેનાપતિ છે, ઈભ્ય છે, શ્રેષ્ઠી છે, રાષ્ટ્રિય છે, પુરોહિત છે, કુમાર છે, દંડનાયક છે, ગણનાયક છે, માડમ્બિક છે, સાર્થવાહ છે, કૌટુમ્બિક છે, અમાત્ય છે, તથા તે સિવાયના બીજા પણ તેમના જેવા જે લોકો છે તે બધા પરિગ્રહનો સંચય કરે છે. હવે સૂત્રકાર વિશેષણો દ્વારા પરિગ્રહમાં વિશેષતા પ્રગટ કરવાને માટે કહે છે કે–આ પરિગ્રહ " अणंतं " બેહદ હોવાથી અનંત છે. " असरणं " રક્ષા કરવાને અસમર્થ હોવાથી અશરણરૂપ છે, " दुरंतं " જીવોને તેનો વિપાક (ફળ) બહુ જ ભયંકર રીતે ભોગવવું પડે છે–તેથી દુરન્ત વિપાકવાળો હોવાને કારણે તે દુરન્ત છે. " अधुवं " નાશવંત સ્વભાવનો હોવાથી તે અધ્રુવ છે, " अणिच्चं " અસ્થિર હોવાથી તે અનિત્ય છે, " असासयं " પ્રતિક્ષણ હાથમાંથી ખરી પડવાના સ્વભાવવાળો હોવાથી તે આશાશ્વત છે,

" पावकम्मनेमं " જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોનું મૂળ કારણ હોવાથી તે પાપકર્મોના નિમિત્ત રૂપ છે, " अवकिरियव्वं " મુમુક્ષોને તે છોડવા યોગ્ય હોવાથી તે " अवकरितव्यं " ત્યાજ્ય છે, " विणासमूलं " જ્ઞાનાદિ ગુણોના નાશ ને માટે કારણ રૂપ હોવાથી તે વિનાશમૂળ છે. " वहबंधपरिकिलेसकारणं " તેની અંદર વધ-હિંસા, બંધ-બંધન, અને પરિકિલેશ-સંતાપ. એ બધુ વધારે પ્રમાણમાં રહેલ છે. " लोभघत्था " તે કારણે તે જીવોને અનંત સંકલેશ—સંતાપનું કારણ બને છે. એવા તે પરિગ્રહનો ચક્રવર્તિ આદિ તથા તે સિવાયના બીજા જે માણસો હોય છે, તેઓ સંચય કરતા રહે છે, કારણ કે તે સઘળા લોકો " तं धणकणगरयणनिचयं " તે કારણે તેઓ ધન, કનક, અને રત્નના સમૂહના " पंडियाचेव " સંગ્રહ કરવામાં જ લીન રહે છે. એ જ કારણે પરિગ્રહી જીવ " सव्वदुक्खसंनिलयणं " સમસ્ત દુઃખોના આશ્રયભૂત આ " संसारं " ચાર ગતિવાળા સંસારમાં " अतिवयंति " ભટકયા કરે છે, તથા " परिग्गहस्सय अट्ठाए बहु जणो सिप्पसयं सिक्खए " આ પરિગ્રહને નિમિત્તે જ ઘણા લોકો કલાચાર્યના ઉપદેશથી પ્રાપ્ત થતી અનેક કળાઓ શીખે છે, તથા "सुनिउणाओ लोहाइयाओ स ऊणरुयावसायाओ गणियप्पहाणाओ बावत्तरिकलाओ" પોતાની નિપુણતા સારી રીતે વધારનારી લેખન કળાથી લઈને શકુનરુત સુધીની ૭૨ બોંતેર કલાઓ કે જેમાં ગણિત મુખ્ય હોય છે. તે બધી કળાઓ શીખે છે, તથા "रइजणणे चउसट्ठिंय महिलागुणे" રાગ જનક નૃત્ય, ગીત આદિ સ્ત્રીઓ સાથે સંબંધ રાખનારી ચોસઠ કલાઓ શીખે છે. એ કલાઓના પ્રદર્શક વાત્સ્યાયન ઋષિ હતા. તથા " सिप्पसेवं " એવી શિલ્પ વિદ્યાઓ શીખે છે કે જેને પ્રભાવે તેમને રાજાની સેવા કરવાની તક મળે તથા અસિ, મષી, કૃષિ અને વાણિજ્ય વ્યાપાર, " ववहारं " વ્યવહાર શાસ્ત્ર વગેરે કાર્યો શીખે છે. તલવાર આદિ અસ્ત્ર શસ્ત્રાદિથી નિર્વાહ ચલાવવો તેનું નામ અસિકર્મ છે, લેખન આદિ કરીને જીવન નિર્વાહ ચલાવવો તેનું નામ મષીકર્મ છે. ખેતી કરીને નિર્વાહ ચલાવવો તેનું નામ કૃષિકર્મ છે. વ્યાપાર રોજગાર કરવો તેનું નામ વાણિજ્ય કર્મ છે. જેનાથી લોકવ્યવહાર ચાલે છે તે વ્યહારશાસ્ત્ર છે. પરિગ્રહી જીવ " अत्थसत्थं " અર્થશાસ્ત્રનું પણ અધ્યયન કરે છે. તે અર્થશાસ્ત્રના પ્રણેતા કૌટિલ્ય, બૃહસ્પતિ આદિ થયા છે. તેનો અભ્યાસ કરવાથી વ્યાપારના ક્ષેત્રમાં પૈસા કમાવવાના સાધનો કેવાં કેવાં હોય છે, અને કયાં કયાં હોય છે. એ બધી બાબત વેપારીઓને જાણવા મળે છે. એ જ પરિગ્રહની મમતાથી જીવ " इसुसत्थं " ધનુર્વેદ, " छरुप्पगयं " તલવાર આદિ વાપરવાની કળા, તથા

" विविहाओ जोगजुजणाओ " વશીકરણ આદિ અનેક વિધ પ્રયોગો પણ શીખે " अन्नेसु य एवमाइएसु " તથા તે કળાઓ સિવાયના એ જ પ્રકારના બીજા અનેક " बहुकारणसएसु " પરિગ્રહોના સેંકડો કારણોમાં પરિગ્રહને પ્રાપ્ત કરવાની લાલસા વાળા જીવો " जावजीवं " આખું જીવન " नडिज्जए " લીન રહે છે. " संचिणंति मंदबुद्धी " તેથી આ કથનથી એ જ ફલિત થાય છે તથા કે જે લોકો મંદબુદ્ધિવાળા હોય છે તેઓ જ ઉત્કટ પરિગ્રહનો સંચય કરે છે. તથા " परिग्गहस्सेव य अट्ठाए पाणाणवहकरणं करेंति " પરિગ્રહને નિમિત્તે જ પ્રાણી અથવા પ્રાણીઓના પ્રાણોનો વધ કરે છે, તથા " अलिय-नियडि-साइ संपओगे " આ પરિગ્રહને લક્ષ્ય કરીને જ તેઓ " अलियं " અસત્ય બોલે છે, " नियडि " મીઠાં મીઠાં વચનોથી બીજામાં પોતાના પ્રત્યે વિશ્વાસ જમાવીને પાછળથી તેને ઠગે છે. " साइसंपओगे " ઓછી કીમતની વસ્તુનું ભારે કીમતની વસ્તુ સાથે મિશ્રણ કરીને તેનો વધારે ભાવ ઉપજાવે છે, " परदव्व अभिज्झं " બીજાનાં દ્રવ્યમાં આસક્તિ રાખે છે. " सपरदारगमणासेवणाए आयासविसूरणं " પોતાની સ્ત્રીને સેવવાનો શારીરિક અને માનસિક પરિશ્રમ કરે છે, એને પરસ્ત્રીની અપ્રાપ્તિથી મનમાં ખેદ અનુભવે છે. તથા " कलह भंडणवेराणिय " કલહ-વાગ્યુદ્ધ, ભંડન-ગાળો આદિ અસભ્ય શબ્દોનો ઉપયોગ વૈર-મનમાં ક્રોધ કરવો તથા " अवमाणविमाणणाओ " બીજાનું અપમાન, તિરસ્કાર વગેરે બધી બાબતો એક પરિગ્રહને કારણે જ લોકો દ્વારા કરાય છે, તથા " इच्छमहिच्छपिवाससयतिसिया " પરિગ્રહી જીવ ઇચ્છાઓથી, મોટી મોટી અભિલાષાઓથી, અને વિષય સુખપાનની કામનાઓથી સદા તૃષિત માણસની જેમ તૃષિત જ રહ્યા કરે છે. તથા "तण्हागेहि लोभघत्था " તૃષ્ણા-અપ્રાપ્ત દ્રવ્યને પ્રાપ્ત કરવાની ભાવના, ગૃદ્ધિ-પ્રાપ્ત દ્રવ્યમાં વધારે પડતી આસક્તિ અને

લોભ, એ બધાથી ઘેરાયેલ રહે છે. " अत्ताण अणिग्गहिया " તેમનું મન તેમના કાબૂમાં હોતું નથી, અને આ રીતે પરિગ્રહની મમતામાં ફસાઈને " कोहमाण मायालोभे " ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ જેવા કષાયો કે જે "अकित्तणिज्जे" શબ્દો દ્વારા પ્રગટ કરી શકાતા નથી. " करेंति " તેમનું સેવન કરે છે. " परिग्गहे चेव हुंति नियमा सल्ला, दंडाय गारवा य कसाय सण्णाय कामगुणअण्हगाय इंदियलेसाओ सयणसंपओगा सचित्ताचित्तमीसगाइं दव्वाइं अणंतगाइं परिघेतुं इच्छंति " આ પરિગ્રહમાં જ નિયમથી જ માયા, મિથ્યાદર્શન અને નિદાન, એ ત્રણ શલ્ય રહે છે. મન, વચન અને કાયની દુષ્ટતારૂપ પ્રવૃત્તિ રહે છે. ઋદ્ધિ રસ સાતરૂપ ગૌરવ રહે છે. અનંતાનુબંધી આદિ કષાયો, આહાર ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ ચાર સંજ્ઞાઓ, શબ્દાદિ વિષયરૂપ આસ્રવ, ઈન્દ્રિયોની અનર્ગલ પ્રવૃત્તિયો, તથા કૃષ્ણ, નીલ આદિ અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓ રહે છે. એટલે કે પરિગ્રહ પાપની હાજરીમાં નિયમથી માયાદિ શલ્યોનો સદ્‌ભાવ જીવોમાં આવે છે. તે હોય તો મન વચન આદિ યોગોની પ્રવૃત્તિયો અશુભ રૂપે રહે છે. ગૌરવોનું અસ્તિત્વ તથા કષાયોની સત્તા, તથા આહાર આદિ ચાર પ્રકારની સંજ્ઞાઓ આદિનો સદ્ભાવ એક પરિગ્રહની હાજરી હોય તો જ જીવોમાં જોવા મળે છે. ઈન્દ્રિયોની સ્વચ્છંદી પ્રવૃત્તિ અને કૃષ્ણ આદિ અશુભ લેશ્યાઓનું અસ્તિત્વ આ પરિગ્રહને કારણે જ જીવોમાં હોય છે. તથા સ્વજન આદિ સાથેનો સંબંધ પણ આ પરિગ્રહ પર આધાર રાખે છે. ચક્રવર્તિ આદિ સઘળા લોકો એ જ ચાહે છે કે અમારી પાસે અનંત સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર પરિગ્રહરૂપ દ્રવ્ય કાયમ રહે. પુત્ર આદિ સચિત્ત પરિગ્રહ છે. હિરણ્ય, સુવર્ણ રત્ન આદિ અચિત્ત પરિગ્રહ છે. અને સુવર્ણ, રત્ન આદિના આભૂષણો સહિત પુત્રાદિ, તે મિશ્ર પરિગ્રહ છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે ચક્ર-

વર્તિથી લઈને નાનામાં નાનો જીવ એ જ ચાહે છે કે જે કોઇ પરિગ્રહરૂપ જેટલા પ્રમાણમાં અમારી પાસે છે તે તેમને તેમ રહે-નાશ ન પામે, અને છે તે કરતાં પણ તેમાં વધારો થતો રહે તો બહુ જ સારૂં. " सदेवमनुया सुरम्मिलोगे " દેવલોકમાં, મનુષ્યલોકમાં તથા અસુરલોકમાં " लोभ परिग्गहो " લોભ પરિગ્રહ-લોભથી પરિગ્રહ અથવા લોભરૂપ પરિગ્રહ હોય છે, " जिणवरेहिं भणिओ " એવું જિનેન્દ્ર દેવોએ કહેલ છે." नत्थि एरिसो पासो पडिबंधो सव्वलोए सव्वजीवाणं अत्थि " આ પરિગ્રહ જેવું બીજું કોઇ પણ બંધન નથી, તથા પ્રતિરોધક—આત્મકલ્યાણ રોધક પદાર્થ નથી. આ પરિગ્રહ ત્રણે લોકમાં સઘળા જીવોને હોય છે.

પ્રશ્ન—સૂક્ષ્મ જીવોમાં આ પરિગ્રહ કેવી રીતે છે?

ઉત્તર—આ પરિગ્રહ તેમનામાં પરિગ્રહ સંજ્ઞારૂપે છે. એ વાત દર્શાવવાને માટે સૂત્રમાં 'सर्व' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે.

ભાવાર્થ—અઢી દ્વીપની અંદર જ માણસોનો વસવાટ છે, સઘળા મનુષ્યો ભલે ચક્રવર્તિ આદિ વિશિષ્ટ વ્યક્તિ હોય તો પણ તેઓ પરિગ્રહ સંચયની તૃષ્ણા વિનાના હોતા નથી. બધા પોત પોતાની યોગ્યતા અને પદ પ્રમાણે તેના સંયમ, પ્રયત્નશીલ રહે છે. કોઇ પણ જીવ એ વાતનો વિચાર કરતો નથી કે આ પરિગ્રહના સંચયનું આખરી પરિણામ કેવું હોય છે. જીવ જેટલાં કષ્ટો ભોગવે છે તે આ પરિગ્રહના સંચયને માટે જ ભોગવે છે, કારણ કે આ પરિગ્રહ પોતે જ અનંત કલેશોનું ધામ છે. આ પરિગ્રહનો લોભ (કષાય) ના આવેગમાંજ જીવ સંચય કર્યા કરે છે. તે મોટામાં મોટા અનર્થોનું મૂળ ગણાય છે. પુરુષ સંબંધી ૭૨ બોંતેરકલાઓ તથા સ્ત્રી વિષયક ૬૪ચોસઠ કલાઓ માણસો આ પરિગ્રહને નિમિત્તેજ શીખે છે. અસી, મષી, કૃષિ આદિ કર્મો પણ તેનેજ માટે લોકોને કરવા પડે છે. તેની લાલસાએ જ એક રાષ્ટ્ર બીજા રાષ્ટ્રને ગળી જવા માગે છે. મનુષ્યમાં દાનવતા તે પરિગ્રહને કારણે જ આવે છે, માનવતાને ભુલાવનારી તે એક ચીજ છે. તે પરિગ્રહ જ માયા મિથ્યા આદિ શલ્યોનું ધામ છે. તેની જવાળામાં ફસાયેલ જીવો સદા હેય અને ઉપાદેયના વિવેકથી રહિત બની જાય છે. આ પરિગ્રહને કારણે જ મન, વચન અને કાયાની કુટિલ

પ્રવૃત્તિયો જીવનને બરબાદ કરે છે. તેને જ કારણે જીવનમાં કષાયોની ઉત્કટતા ઉતરે છે. તેના જ પ્રભાવથી આહાર આદિ સંજ્ઞાઓ જીવનમાં પીછો પકડયા કરે છે. ગારવ (અભિમાન) અને ઈન્દ્રિયોની સ્વચ્છંદી પ્રવૃત્તિયોનું કારણ આ પરિગ્રહની કામના જ છે. આ પરિગ્રહને કારણેજ કર્મોનો અધિક પ્રમાણમાં આસ્રવ અને કૃષ્ણાદિ અશુભ લેશ્યાઓનો સંબંધ થાય છે. સંસારમાં કોઈ પણ જીવ એ નથી ચાહતો કે તેની પાસે જેટલો પરિગ્રહ હોય તેનો વિયોગ થાય. કદાચ મુનિજન તેની કામના ન કરે, તો પણ પ્રત્યેક સચેતન વ્યક્તિ સચિત્ત આદિ પરિગ્રહના સંચયથી બંધાયેલ રહે છે. સમગ્ર લોકમાં આ પરિગ્રહનુ થોડા કે વધુ પ્રમાણમાં સામ્રાજ્ય જામેલું છે. તે જ આત્મકલ્યાણનું નિરોધક છે. તેથી શ્રાવકોએ તેની મર્યાદા બાંધવી જોઇએ અને મુનિજનોએ-સકલ સંયમી જીવે-તેનો તદ્દન ત્યાગ કરવો જોઈએ ॥ સૂ. ૪ ॥

પરિગ્રહ કે જીવ કો કિસ ફલ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ઉનકા નિરૂપણ

આગળ "ये यथा कुर्वन्ति" તે અન્તર્દ્વાર વર્ણવ્યું હવે સૂત્રકાર પરિગ્રહ કેવું ફળ આપે છે, તે બતાવે છે-"परलोगम्मिय" ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"लोभवसंसंनिविट्ठा जावा" લોભને આધીન થઇને પરિગ્રહને તાબે થયેલા જીવો "परलोगम्मि य नट्ठा" પોતાના પરભવને પણ નષ્ટ કરી નાખે છે, એટલે કે તેમનો આ લોક બરબાદ થાય છે જ, પણ સાથે સાથે તેમનો પરભવ પણ બગડે છે કારણ કે એવા જીવોને સુગતિ પ્રાપ્ત થતી નથી, અને આ ભવમાં તેઓ સન્માર્ગથી દૂર જ રહે. તથા "तमपविट्ठा" અજ્ઞાન

રૂપી અંધકારમાં પ્રવેશ કરીને " मह्या मोहमोहियमई " તેમની મતિ પ્રકૃષ્ટ ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ઉદયથી મોહિત થયેલી રહે છે. તેથી તેઓ અંશતઃ ચારિત્ર અંગીકાર કરી શકતા નથી અને સકલરૂપ (સંપૂર્ણ) ચારિત્ર પણ અગીકાર કરી શકતા નથી. તેથી એવા જીવો " तमोसंधयारे " રાત્રિના ગાઢ અંધકાર જેવા અજ્ઞાનાન્ધકારમાં જ પડયા રહે છે, " तसथावरसुहुमबाय-रेसु " અને ત્રસ, સ્થાવર. સૂક્ષ્મ, અરે બાદરમાં, તથા " पज्जत्तमपज्जत्तग " પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક, " एवं जाव " એ જ પ્રમાણે યાવત્ શબ્દથી સાધારણ પ્રત્યેક શરીર જીવોમાં; તથા અંડજ, પોતજ, રસજ, જરાયુજ, સંસ્વેદજ, ઉદ્ભિજ્જ જીવોમાં અને ઔપપતિક દેવ અને નારકીઓમાં "परियट्टंति" પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. જન્મ મરણ કર્યા કરે છે. જે જીવોને સ્પર્શન, રસના, ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને કર્ણ, એ પાંચ ઇન્દ્રિયો હોય છે તેમને ત્રસ કહે છે ત્રસ નામ કર્મના ઉદયથી જીવોને તે પર્યાય (યોનિ) પ્રાપ્ત થાય છે. જે જીવોને ફક્ત એક સ્પર્શન ઈન્દ્રિય જ હોય છે, તેમને સ્થાવર કહે છે. સ્થાવર નામ કર્મના ઉદયથી જ તે પર્યાય જીવોને પ્રાપ્ત થાય છે. દ્વીન્દ્રિયથી લઈને પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવોને જ ' ત્રસ ' માનવામાં આવે છે. સૂક્ષ્મ નામ કર્મના ઉદયથી જીવ સૂક્ષ્મ થાય છે. સૂક્ષ્મ અને બાદર એ બે ભેદ એકેન્દ્રિય જીવોના હોય છે. બાદર નામકર્મના ઉદયથી જીવ બાદર પર્યાયવાળા થાય છે. બાદર નામ-કર્મના ઉદયથી જીવોને એવા શરીરની પ્રાપ્તિ થાય છે કે તે શરીરો ચર્મચક્ષુઓ વડે જોઈ શકાય છે. તેનાથી ઉલ્ટુ સૂક્ષ્મ નામકર્મ છે જે જીવોની યોગ્ય પર્યાપ્તિયો પૂરી થઈ ગઇ હોય છે તે જીવો પર્યાપ્તક કહેવાય છે તથા તેમની તે પર્યાપ્તિયો જ્યાંસુધી પૂરી થતી નથી ત્યાંસુધી તેઓ અપર્યાપ્તક જીવો છે. જે અનંત જીવોનું એકજ સાધારણ શરીર હોય છે, તે સાધારણ જીવો છે, અને જે જીવોનાં ભિન્ન ભિન્ન શરીર હોય છે, તે પ્રત્યેક જીવ કહેવાય છે. સાધારણ નામ કર્મના ઉદયથી જીવ સાધારણ શરીર થાય છે અને પ્રત્યેક નામકર્મના ઉદયથી જીવ પ્રત્યેક શરીર થાય છે. ઇંડાંમાંથી ઉત્પન્ન થતા જીવોને અંડજ કહે છે, જેવાં કે મોર કબૂતર આદિ જીવ જે જીવો કોઈ પણ પ્રકારના આવરણથી ઢંકાયા વિના જ જન્મે છે-એટલે કે બચ્ચાં રૂપે જન્મે છે તેમને પોત જ કહે છે, જેમકે હાથી, સસલું, નોળિયો, ઉંદર, સિંહ વગેરે જીવો. આસવો, અરિષ્ટો, બગડેલાં

અથાણાં મુરબ્બા આદિમાં જે ફૂગ આદિ ઉત્પન્ન થાય છે તે રસજ જીવો કહે-
વાય છે. જે જીવો જરાયુથી વીંટળાઈને પેદા થાય છે તેમને જરાયુજ કહે
છે, જેમકે મનુષ્ય વાંદર આદિ જીવો. જરાયુ એક પ્રકારનું જાળ જેવું આવ-
રણ હોય છે, જે રક્ત અને માંસથી ભરેલા રહે છે, તેમાં જન્મનારૂં બાલક
વીંટળાઇ રહે છે. જરાયુજ, અને પોતજ જીવોનો જન્મ ગર્ભમાં થાય છે, જે
જીવો પરસેવાથી પેદા થાય છે તેમને સંસ્વેદજ કહે છે, જેમકે જૂ આદિ
જીવો. જે જીવો જમીનને ખોદીને ઉત્પન્ન થાય છે તેમને ઉદ્ભિજ જીવો કહે
છે જેમ કે તીડ આદિ જીવો. દેવ અને નારકી એ બંને ઉપપાત જન્મથી
ઉત્પન્ન થાય છે. આ કથનથી તિર્યંચગતિ, મનુષ્યગતિ દેવગતિ, અને નરકગતિ
એ ચારે ગતિયોના જીવો ગ્રહણ થઈ જાય છે, તે ગતિયોના જીવોમાં યથા
સંભવ જરા; રોગ અને મરણની અધિકતા રહે છે, તે ગતિયોમાં જીવ પલ્યો-
પમ પ્રમાણ અને સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ સુધી પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે.
પરિભ્રમણ એટલે જ સંસાર, તે સંસારકાન્તાર અનાદિ અનંત સ્વભાવવાળો
છે. ઉત્સર્પિણી અસર્પિણીરૂપ કાળ જ જેમાં ઘણા લાંબા પહોળા માર્ગો છે.
તથા તે ચારગતિરૂપ છે. એવા આ સંસાર રૂપ ગહન વનમાં આ જીવ પરિ-
ગ્રહને કારણે ઉપાર્જિત પાપથી પલ્યોપમ તથા સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ સુધી
ભમ્યા કરે છે. "एसो सो परिग्गहस्स फलविवागो" પરિગ્રહનો આ ફલવિ
પાક "इहलोइओ" મનુષ્ય ભવની અપેક્ષાએ તથા "परलोइओ" પરલોક
નરગતિ અને તિર્યંચગતિની અપેક્ષાએ "अप्पसुहो" અલ્પસુખ વાળો તથા
"बहुदुक्खो" વધારે દુઃખવાળો છે, "महब्भओ" મહા ભયંકર છે, "बहु-
रयप्पगाढो" તેમાં જે વિપુલ કર્મરૂપ રજનો બંધ હોય છે તે પ્રગાઢ—મહા
મુશ્કેલીએ નિવારી શકાય તેવો—હોય છે, તથા "दारुणो" તે ફલરૂપ વિપાક
દારૂણ—ભયંકર "कक्कसो" કર્કશ—કઠિન, અને "असाओ" અશાત—અશાત
વેદનીયરૂપ હોય છે. "वाससहस्सेहिं" તે પરિગ્રહરૂગ પાપનું ફળ અનેક પલ્યો-
પમ અને સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ સુધી ભોગવવાથી જ "मुच्चइ" જીવો
તેમાંથી છૂટી શકે છે. "अवेयइत्ता" તેનુ ફળ ભોગવ્યા વિના જીવોને "न
अत्थी मोक्खो" મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી. "ति एवमाहंसु" તે પ્રકારનું કથન

તીર્થંકરો અને ગણધર આદિ દેવોનું છે. તથા તેમના કથન પ્રમાણે જ "नाय-कुलनंदणो" જ્ઞાતકુલ નંદન "महप्पा" મહાપુરુષ, "जीणा-वीरवरनामधेज्जो" પ્રભુ જિનેન્દ્ર દેવે પણ "परिग्गहस्स" પરિગ્રહનો "फलविवागं" એવો જ ફળવિપાક "केहसिय" કહેલ છે. "एसो सो" આ રીતે તે "परिग्गहो पंचमो" પાંચમો પરિગ્રહ આસ્રવ "नियमा" નિયમથી "नाणामणिकणग-रयण महरिह० जाव" વિવિધ મણિ, કનક, રત્ન આદિ રૂપ છે. અહીં યાવત્ શબ્દથી આ દ્વારના પ્રારંભે "हिययदइओ" સુધીનો જે પાઠ પરિગ્રહરૂપ વૃક્ષના વિષયમાં કહેવામાં આવેલ છે તે આખો પાઠ ગ્રહણ કરાયેલ છે. આ પરિગ્રહ "इमस्स मोक्खवरमुत्तिमग्गस्स" મોક્ષનો જે નિર્લોભિતા શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે. તેના "फलिह भूओ" આગળિયા સમાન છે ॥ સૂ-૫ ॥

॥ પરિગ્રહ નામનું આ છેવટનું દ્વાર સંપૂર્ણ થયું ॥

પાંચવા અધ્યયન કા ઉપસંહાર

હવે સૂત્રકાર ઉપરોક્ત પાંચ આસ્રવો વિષે પાંચ ગાથાઓ દ્વારા સંક્ષિપ્ત ઉપસંહાર કરીને પોતાના વિચારો દર્શાવે છે—"एए हिं" ઈત્યાદિ—

"एएहिं" હિંસા આદિ રૂપ "पंचहिं" તે પાંચ "आसवेहिं" આસ્રવોને આચરવાથી જીવો "अणुसमयं" પ્રત્યેક ક્ષણે "रयं आचिणित्तु" જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મમલનો બંધ બાંધીને–આત્મ પ્રદેશોની સાથે એક ક્ષેત્રાવગાહરૂપ સંબંધ કરીને "चउविहगइपेरं" નરકાદિ રૂપ ચાર ગતિ વાળા "संसारं" સંસારમાં "अणुपरियट्टंति" પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે ॥ ૧ ॥

"जेय न सुणंति धम्मं" જે જીવો શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું શ્રવણ કરતાં નથી, તથા "सोऊण य जे पमायंति" સાંભળીને પણ જે પ્રમાદમાં ડૂબેલા રહે છે, તે બન્ને "अकयपुण्णा" પ્રાણાતિપાત આદિમાં લીન રહેવાને કારણે પુન્યહીન હોય છે, "अनंतए सव्वगई पक्खंदेकाहिंति" તેથી અનન્તરૂપે નરકનિગોદ આદિ ચારે ગતિયોમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરશે. ॥૨॥

" जे नरा मिच्छादिट्ठी अबुद्धीया " જે મનુષ્યો મિથ્યાદૃષ્ટિ વાળા હોય છે, વિવેકબુદ્ધિ વિનાના હોય છે તથા " बद्धनिकाइयकम्मा " નિકાચિત કર્મોના બંધ વાળા હોય છે, એવા મનુષ્યો " बहुविहं अणुदिट्ठंपि " ગુરુઓ દ્વારા વિવિધ હેતુ તથા દૃષ્ટાંતો આદિ દ્વારા બહુજ સમજાવવામાં આવે છે છતાં પણ શ્રુતચારિત્રરૂપ " धम्मं " ધર્મનુ " सुणंति " શ્રવણ તો કરે છે, પણ " न य करेंति " પણ તેને પોતાના આચરણમાં ઉતરતા નથી ॥૩॥

જેમ રોગી માણસ રોગના નિવારણ માટે ઔષધિ ન પીવે તો તેનો રોગ દૂર કરવાને શક્તિમાન થતો નથી, એ જ પ્રમાણે " ये " જે સંસારી " सव्वदुक्खाणविरेयणं " જરા, મરણ આદિ સઘળાં દુઃખોને નિર્મૂળ કરનાર તથા " गुणमहुरं " આત્મવિકાસી ગુણોથી મધુર એવાં " जिणवयणं " જિનેન્દ્ર ભગવાનનાં વચનરૂપ " ओसहं " ઔષધને " मुहा " ઉપકાર બુદ્ધિથી " पाउं- नेच्छइ " પ્રાપ્ત કરતા નથી, તેઓ " किं काउंसक्का " કંઇ પણ કરવાને સમર્થ થઈ શકતા નથી જેમ વિરેચન ઔષધિ કોઠો સાફ કરી નાખે છે તેમ પ્રભુનાં વચનરૂપી ઔષધ પણ આત્મ રૂપી કોઠાની શુદ્ધિ કરનાર છે, તેથી તેને વિરેચન ચૂર્ણ સમાન કહેલ છે ॥ ૪ ॥

જે ભવ્ય જીવો " भावेणं पंचेव उज्झिऊणं " ભાવ પૂર્વક તે પૂર્વોક્ત પ્રાણાતિપાત આદિ પાંચ આસ્રવ દ્વારોને છોડીને, " पंचेव रक्खिऊण " પ્રાણા-તિપાતાદિ વિરમણરૂપ પાંચ સંવરદ્વારોનું પાલન કરીને " कम्मरयविप्पमुक्का " કર્મરૂપ રજથી તદ્દન રહિત થઇ જાય છે. તેઓ " अनुत्तरं सिद्धिवरंजंति " જ્યાંથી આ સંસારમાં પાછા આવવું પડતું નથી એવું સર્વોત્તમ ભાવસિદ્ધિ-સિદ્ધિગતિ-મોક્ષ-પ્રાપ્ત કરે છે, ॥૫॥

॥ પાંચ આસ્રવદ્વાર સમાપ્ત ॥

॥ પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રનો પહેલો વિભાગ સમાપ્ત ॥

બીજોભાગ—

પહેલા વિભાગમાં પાંચ આસ્રવોનું વર્ણન કરાયું છે હવે આ બીજા વિભાગમાં તે પાંચ આસ્રવોથી વિરૂદ્ધના પાંચ સંવરો વિષે વર્ણન કરવાની ઇચ્છાવાળા શ્રી સુધર્માસ્વામી સૌથી પહેલાં તેઓમાંના અહિંસાલક્ષણ સંવરદ્વારનું વિવેચન કરવાને માટે જંબૂસ્વામીને સંબોધીને પહેલું સૂત્ર કહે છે—

"जंबू" ઇત્યાદિ

"जंबू" હે જંબૂ! "एत्तो" આસ્રવદ્વાર વિષે વર્ણન કર્યા પછી હવે હું "आणुपुव्वीए" અનુક્રમે ' पंचसंवरदाराइं " પાંચસંવર દ્વારો "वोच्छामि" કહીશ. જે આત્મપરિણામથી કર્મોના આસ્રવના કારણભૂત પ્રાણાતિપાતાદિક પરિણામને રોકવામાં આવે છે તેનું નામ સંવર છે. તેના ઉપાયરૂપ દ્વારો અહિંસા વગેરે પરિણામ છે. એ જ પરિણામોને સંવરદ્વાર કહે છે. હું તે સંવરદ્વારોનું વર્ણન મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે કરીશ નહીં—પણ "भगवया" ભગવાન મહાવીરે "सव्व दुक्खविमोक्खणट्ठाए" સમસ્ત પ્રાણીઓનાં દુઃખો દૂર કરવાને માટે "जह" જે રીતે તેનું "भाणियाणि" પ્રરૂપણ કર્યું છે. એજ રીતે હું તેનું પ્રરૂપણ—વર્ણન કરીશ. ॥ ૧ ॥

હવે તે પાંચ સંવરદ્વાર કયાં કયાં છે? તેનો અનુક્રમે નામ નિર્દેશ કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે—"पढमं होइ अहिंसा" ઇત્યાદિ

તે પાંચ સંવદ્વારોમાં " "पढमं" સૌથી પહેલું સંવરદ્વાર "अहिंसा होइ અહિંસા છે, "बितियं" બીજું સંવરદ્વાર "सच्चवयणं" સત્ય વચન "दत्तमणुन्नाय" ત્રીજું સંવરદ્વાર દત્તાનુગ્રહણ છે, ચોથું સંવરદ્વાર "बंभचेरं" બ્રહ્મચર્ય છે, અને પાંચમું સંવરદ્વાર "अपरिग्गहत्तं" અપરિગ્રહત્વ છે ॥૨॥

આ પ્રમાણે પાંચ સંવરદ્વારોનાં નામ કહીને હવે સૂત્રકાર સૌથી પહેલાં સંવરદ્વાર અહિંસાનું વર્ણન કરવાને માટે ત્રીજી ગાથા કહે છે. "तत्थ" એ પાંચ સંવરદ્વારોમાં "पढमं" પહેલું સંવરદ્વાર "अहिंसा" અહિંસા છે.

"**तसथावरभूयखेमकरी**" તે અહિંસા ત્રસ, સ્થાવર વગેરે સમસ્ત જીવોનું કલ્યાણ કરનારી છે.:"**सभावणाए तीसे**" હે જંબૂ! તે પાંચ ભાવનાઓ સહિત અહિંસાના "**किं चि**" કેટલાક "**गुणुद्देसं**" ગુણોનો પરિચય હું તમને "**वोच्छं**" કહીશ ॥૩॥

એ જ પૂર્વોક્ત અર્થને હવે સૂત્રકાર લંબાણ પૂર્વક સમજાવે છે–

"**सुव्वय!**" હે સુંદર વ્રતધારી જંબૂ! જે સંવરો કહેવામાં આવ્યા છે "**ताणि उ इमाणि**" તે આ પ્રકારે છે–"**महव्वयायं**" તે મહાવ્રતરૂપ છે–તે સંવરરૂપ મહાવ્રતોમાં હિંસા આદિ પાંચે પાપો મન, વચન અને કાયાથી કરવાનું, કરાવવાનું અને તેને અનુમોદવાનું જીવનપર્યંત છોડી દેવામાં આવે છે. તે કારણે તે મહાવ્રતો કહેવાય છે. અથવા અણુવ્રતોની અપેક્ષાએ અહિંસા, સત્ય આદિ સંવરરૂપ વ્રતોને મહાવ્રતો કહેવામાં આવે છે, એટલે કે તે મહાવ્રતોમાં જીવન પર્યંત સર્વે સાવદ્યયોગોનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે. તેથી તે સંવરદ્વાર "**लोगहियसव्वयाइं**" લોકહિત સદ્વ્રત છે–લોકહિતને માટે સદ્વ્રત શ્રેષ્ઠ વ્રત છે, એટલે કે ત્રસકાય પૃથિવીકાય, અપ્કાય; તેજસ્કાય, વાયુકાય, અને વનસ્પતિકાય એ છ નિકાયરૂપ લોકનું તેનાથી હિત સધાય છે, તેથી તે સદ્વ્રતો છે. એટલે કે એ સંવરદ્વારોમાં પ્રવૃત્ત થયેલ સાધુ સદા છકાયના જીવોની રક્ષા કરવાને તત્પર રહે છે, જેથી છકાયના જીવોની વિરાધના થાય એવી કોઇ પણ પ્રવૃત્તિ તે કરતો નથી. તે સંવરદ્વાર "**सुयसागरदेसियाइं**" શ્રુતસાગર દેશિત છે–ગંભિરતા આદિ ગુણોથી 'કલ્પવ્યવહારાદિશ્રુતમાં' તેમને સાગર જેવાં કહેલ છે. તથા તે સંવરદ્વાર "**तव सजममहव्वयाइं**" તપઃ સંયમ મહાવ્રતરૂપ છે–અનશન આદિ બાર પ્રકારની જે તપસ્યાઓ છે તેને તપ કહે છે. તે તપ પૂર્વ સંચિત કર્મોની નિર્જરા કરાવે છે, એટલે કે તેનું એજ ફળ મળે છે કે તે આચરવાથી પૂર્વસંચિત કર્મોની નિર્જરા થાય છે પૃથિવીકાય આદિ છકાયના જીવોનું રક્ષણ કરવું તેને સંયમ કહે છે, તેમાં

પ્રવૃત્ત થયેલ સાધુને નવાં કર્મોનું આગમન અટકી જાય છે. એટલે કે નવાં કર્મોના અસ્રવનો નિરોધ થવો એ જ આ સંયમનું ફળ છે, તેથી તે સંવર-દ્વાર તપ સંયમરૂપ મહાવ્રત છે. તથા તે સંવરદ્વાર-" सीलगुणवरव्वयाइं " શીલગુણવરવ્રત રૂપ છે-શીલ એટલે ચિત્તની સમાધિ, વિનય આદિ ગુણો કહે-વાય છે, તેમના વડે શ્રેષ્ઠ જે વ્રતો છે તે પ્રકારના ને સંવરદ્વાર છે. " सच ज्जवव्वयाइं " સત્ય-મૃષાવાદનો પરિત્યાગ, આર્જવ-માયાનો ત્યાગ, એ પ્રકારનાં જે વ્રતો છે તે તે પ્રકારનાં તે સંવરદ્વાર છે. " नरगतिरियमणुयदेवाइ-विवज्जगाइं " તેમની આરાધનાથી આરાધક જીવને મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી તે તે સંવરદ્વાર પોતાની આરાધના કરનાર જીવોને નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ એ ચારે ગતિમાં જતાં રોકે છે; તેથી તેઓ નરક, તિર્યંચ. મનુ-ષ્ય અને દેવગતિના વિવર્જક છે.

" सव्व जिणसासणग्गइं " આજ સુધીમાં જેટલા જિનેશ્વરો થઈ ગયાં તે બધાંએ તે સંવરદ્વારોનો ઉપદેશ આપ્યો છે " कम्मरयविदारगाइं " તે સંવરદ્વાર કર્મરજનો નાશ કરનાર છે-જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ પ્રકારનાં કર્મરૂપી રજનો નાશ કરે છે. જ્ઞાનવરણ આદિ કર્મોને ધૂળ-રજની ઉપમા દેવાનું કારણ એ છે કે ધૂળ જેમ મલિનતા આદિ કરે છે તેમ એ કર્મો પણ જીવમા વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ મલિનતા કરે છે, એટલે કે જ્ઞાનાદિક આદિ ગુણોનું આવરણ કરી નાખવાથી જીવમાં અજ્ઞાન આદિ ઉલટા ભાવોનાં વર્ધક થાય છે. " भवसयविणासगाइं " તે સંવરદ્વાર ભવશત વિનાશક છે-એટલે કે તેમની આરાધના કરવાથી આરાધક જીવોના તેમની આરાધના કર્યા વિના જે સેંકડો ભવ થવાના હતા તે બધા નષ્ટ થઇ જાય છે " दुक्खसयविमोयगाइं " તેમના પ્રભાવથી ભવોની પરંપરા છેદાઈ જાય છે, તે કારણે તેમને દુઃખ શત વિમો-ચક દર્શાવ્યા છે. " सुहसयपवत्तगाइं " જો તેમની આરાધનાથી સેંકડો

દુઃખ નષ્ટ થઈ જાય છે તો એ વાત પણ નક્કી થઇ જાય છે કે તે સેંકડો સુખના પ્રવર્તક થાય છે. જ્યારે તેમનો આટલો બધો વધારે પ્રભાવ છે તો દરેક પ્રાણી તેની આરાધના કરવા માંડશે. તેથી સૂત્રકાર બતાવે છે તે તે સંવ-રદ્વાર " का पुरिसदुरुत्तराइं " કાપુરુષદુરુત્તર છે-જે કાયર પુરૂષો છે-બહિ-સાત્મા જીવ છે, તેમના દ્વારા તે ધારણ કરવાને માટે અશક્ય છે. પણ " सप्पु-रिसनिसेवियाइं " પણ સત્પુરૂષો વડે તેનું સેવન-આચરણ કરાય છે. વધુ શું કહું ! તે સંવરદ્વાર " निव्वाणगमणमग्ग सग्गप्पयाणगाइं " મોક્ષગમનના માર્ગ-રૂપ છે, જો જીવમાં એટલી યોગ્યતા હોય તો તે તેને માટે અવશ્ય સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ કરાવનારા નિવડે છે, આ પ્રકારના તે " पंच संवरदाराइं कहियाणि " પાંચ સંવરદ્વાર ભગવાન મહાવીરે કહેલ છે. તો દરેક ભવ્યજીવે તેમને અવશ્ય પોતાની શ્રદ્ધાનો વિષય બનાવવો જોઈએ. ॥ સૂ. ૧ ॥

પ્રથમસંવરદ્વાર કા નિરૂપણ

આ પ્રમાણે આ પ્રથમ સંવરદ્વારની પ્રસ્તાવના છે. હવે સૂત્રકાર પ્રથમ સંવરદ્વારનાં નિરૂપણને માટે સૂત્ર કહે છે-" तत्थ पढमं " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-"तत्थ" તે પાંચ સંવરદ્વારોમાંથી पढमं अहिंसा " પહેલું સંવરદ્વાર અહિંસા છે. " जा सा सदेवमणुयासुरस्स लोगस्स दीवो भवइ " તે સુપ્રસિદ્ધ અહિંસા દેવલોક, મનુષ્યલોક, અને અસુરલોકને માટે એક દ્વીપ જેવી છે. તેનો ભાવાર્થ એ છે કે સંયોગ અને વિયોગરૂપ સંતાન પરંપરા રૂપ મોજાંઓ વડે આ મોહ મહાવર્તરૂપ ખાઈ કે જેમાં સર્વે સંસારી જીવો સંપૂર્ણ રીતે મગ્ન થઈ ગયેલા છે, ડૂબી ગયા છે, તે સંસારી જીવોને કષાયરૂપ શ્વાપદ હિંસક પશુ નિશદિન દુઃખી કરે છે અને તેમનાં શરીરને વલોવ્યા કરે છે ત્યાં તેમનું રક્ષણ કરનાર કોઈ નથી. આ રીતે નિરાધાર એવાં તે પ્રાણીઓની રક્ષા કર-નાર આ એક અહિંસા જ છે તેથી આ અહિંસા તેમને માટે આશ્રય સ્થાનરૂપ એક દ્વીપ સમાન છે. તથા " ताणं " તે જીવોનું આપત્તિ-વિપત્તિ સામે રક્ષણ કરે છે. તેથી તે ત્રાણરૂપ છે. તથા " सरणं " અનેક વિપદોથી ઘેરાયેલા જીવોને

માટે તે એક આશ્રયસ્થાનરૂપ છે. તથા " गई " મોક્ષના અભિલાષી જે જીવો છે તેઓ તેનો આશ્રય લે છે, તેથી તેમની અપેક્ષાએ તે ગતિરૂપ છે, તથા " पइट्ठा " સંસારમાં જેટલા સદ્‌ગુણ છે તે બધાના આધાર રૂપ આ એક અહિંસા જ છે, તેના અભાવે બીજાં વિદ્યમાન સદ્‌ગુણોની કોઇ પ્રતિષ્ઠા–કિંમત થતી નથી. હવે સૂત્રકાર આ અહિંસા ભગવતીના ગુણ પ્રતિપાદિત સાઠ નામો બતાવે છે. તેમાં પહેલું નામ " निव्वाणं " નિર્વાણ–મોક્ષ છે. કારણ કે તે તેના કારણરૂપ હોય છે. (૧) તેનું બીજું નામ " निव्वुई " નિર્વૃત્તિ છે, નિર્વૃતિ શબ્દનો અર્થ સ્વાસ્થ્ય થાય છે–કર્મોનો અત્યંત અભાવ હોવાથી તે જીવોને થાય છે. (૨) અહિંસાનું ત્રીજું નામ " समाही " સમાધિ છે, સમાધિનો અર્થ સમતા છે, આ અહિંસા સમભાવનું કારણ હોય છે તેથી કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી તેને સ્વયં સમાધિરૂપ કહેવામાં આવેલ છે. (૩) અહિંસાનું ચોથું નામ "संती" શાન્તિ છે, કારણ કે જ્યાં દ્રોહનો અભાવ હોય છે' ત્યાંજ શાંત હોય છે. અહિં-સામાં દ્રોહનું નામ માત્ર પણ હોતું નથી તેથી તેને શાન્તિ શબ્દથી વર્ણવેલ છે. (૪) "कित्ती" યશના કારણ રૂપ હોવાથી તેનું પાંચમું નામ કીર્તિ છે. અહિંસક જીવની કીર્તિ સર્વત્ર ફેલાય છે તે વાત સુપ્રસિદ્ધ છે. (૫) " कंती " પ્રસન્નતાના કારણરૂપ હોવાથી તેનું નામ કાન્તિ પણ છે. (૬) "रईय" આનંદ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તેનુંનામ રતિ છે. (૭) "विरईय" સાવદ્ય કર્મોથી રહિત હોવાથી તેનું નામ વિરતિ પણ છે. (૮) "सुयंग" આ હિંસાને કારણે શ્રુતજ્ઞાન થાય છે, તેથી તેનું નામ શ્રુતાંગ છે, કારણ કે પહેલા જ્ઞાન થાય છે, અને ત્યાર પછી દયા એવું ભાંખેલ છે. (૯) " तित्ती " સમસ્ત પ્રાણીઓને માટે તે સંતોષ જનક હોય છે તેથી તેનું નામ તૃપ્તિ છે. (૧૦) આ અહિંસાથી પ્રાણીઓની રક્ષા થાય છે, તેથી પ્રાણીઓનાં પ્રાણસંહારનાં કૃત્યથી તે રહિત હોવાથી તે " दया " દયારૂપ છે. (૧૧) તેના પ્રભાવથી પ્રાણીઓ સમસ્ત પ્રકારના વધ અને બંધનોમાંથી મુક્ત થાય છે, તેથી સકળ વધબંધનોથી પ્રાણીઓને મુક્ત કરાવનાર હોવાથી

તેનું નામ "विमुत्ती" વિમુક્તિ છે, (૧૨) તે સમસ્ત ક્રોધાદિક કષાયોનો નિગ્રહ કરનારી છે, તેથી તેનું નામ "खंती" ક્ષાન્તિ છે. (૧૩) સમ્યક્બોધ રૂપ સમ્યકત્વ તે વિદ્યમાન હોય તો જ આરાધાય છે, એટલે કે તે જિનશાસનની આરાધનાનાં કારણરૂપ હોય છે તેથી તેનું નામ "सम्मत्ताराहणा" સમ્યકત્વારાધના છે. (૧૪) ધર્મના સમસ્ત અનુષ્ઠાનોમાં તે શ્રેષ્ઠ છે તેથી તેનું નામ "महती" મહતી છે (૧૫) સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત ધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ હોવાથી તેનું નામ "बोही" બોધિ છે. (૧૬) પરદુઃખોની અવબોધિકા હોવાથી એટલે કે પારકાનાં દુઃખો બતાવનારી હોવાથી તેનું નામ "बुद्धी" બુદ્ધિ છે (૧૭) મરતાં જીવોને તેના પ્રભાવથી અભયની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી તેનું નામ "धिई" ધૃતિ છે. અથવા ધૃતિ શબ્દનો અર્થ ચિત્તની દઢતા છે. તો અહિંસાથી ચિત્તમાં દઢતા ઉત્પન્ન થાય છે તે વાત નિર્વિવાદ છે. (૧૮) આનંદની જનક હોવાથી તેનું નામ "समिद्धी" સમૃદ્ધિ છે. (૧૯) લક્ષ્મીના કારણરૂપ હોવાથી તેનું નામ "रिद्धी" ઋદ્ધિ છે. (૨૦) તેના પ્રભાવથી તીર્થંકર આદિ પુણ્યપ્રકૃતિયોનો જીવોને બંધ થાય છે તેથી તેનું નામ "विद्धी" (૨૧) તેનાં આચરણથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરેલ જીવોની સ્થિતિ આદિ અનંત થાય છે, તેથી તેનું નામ "ठिई" સ્થિતિ છે (૨૨) પુણ્યની પુષ્ટિનું તે કારણ હોવાથી તેનું નામ "पुट्ठी" પુષ્ટિ છે. (૨૩) તેની કૃપાથી જીવોને સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં સુખો પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી તે સુખોની પ્રાપ્તિથી તેઓ ત્યાં આનંદ કરે છે. તે કારણે તેનું નામ "नंदा" છે (૨૪) તે જીવોનું કલ્યાણ કરાવે છે. તેથી તેનું નામ "भद्दा" ભદ્રા છે. (૨૫) પાપમળની તેનાથી વિશુદ્ધિ થાય છે, તેથી તેનું નામ "विसुद्धी" વિશુદ્ધિ છે. (૨૬) કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન આદિ લબ્ધિઓ તેના પ્રભાવથી જ જીવોને પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી તેનું નામ "लद्धी" લબ્ધિ છે. (૨૭) "विसिट्ठ दिट्ठी" અહિંસા જ પ્રધાન દર્શન છે તેથી તેનું નામ

વિશિષ્ટ દૃષ્ટિ છે. કહ્યું પણ છે—

"किं तया पठितया, पदकोटया पलालभूतया ।
यत्र यत् न ज्ञातं, परस्य पीडा न कर्त्तव्या ॥ १ ॥

"કોટિ પદો વાળાં અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવા છતાં પણ જો જીવને એટલું પણ જ્ઞાન ન પ્રાપ્ત થાય કે બીજા પ્રાણીઓને પીડવા જોઈએ નહીં, તો તેનાં અધ્યયનથી શો લાભ ? ॥ ૧ ॥

દયાના ઉપદેશ વિનાનાં શાસ્ત્રો પલાલ જેવાં નિઃસાર છે. (૨૮) મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવનાર હોવાથી તેનું નામ "कल्लाणं" કલ્યાણ છે. (૨૯) તેના વડે પાપોનો ક્ષય થાય છે તેથી તે "मंगलं" મંગળરૂપ છે. (૩૦) હર્ષની જનક હોવાથી તે "पमोओ" પ્રમોદરૂપ છે. (૩૧) સકળ સંપત્તિઓના કારણરૂપ હોવાથી તેનું નામ "विभूई" વિભૂતિ છે. (૩૨) "रक्खा" જીવોની રક્ષા કરવાનો તેનો સ્વભાવ હોવાથી તેનું નામ રક્ષા છે. (૩૩) તેની આરાધના કરતાં કરતાં જ જીવ સિદ્ધોના આવાસમાં સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનમાં નિવાસ કરવા લાગે છે તેથી તેનું નામ "सिद्धावासो" સિદ્ધાવાસ છે. (૩૪) "अणासवो" કર્મોના આગમન દ્વારની તે નિરોધક છે, તેથી તેનું નામ અનાસ્રવ છે. (૩૫) "केवलीणं ठाणं" કેવળજ્ઞાની તેનો આશ્રય છે તેથી તેનું નામ કેવળી-સ્થાન છે એટલે કે જે અહિંસક હોય છે તેને જ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. (૩૬) અહિંસક જીવને કોઈ પણ સ્થળેથી કોઈ પણ પ્રકારના ઉપદ્રવ થઈ શકતા નથી. તેથી ઉપદ્રવ રહિત હોવાથી તેનું નામ "सिव" શિવ છે. (૩૭) સમ્યક્ પ્રવૃત્તિને સમિતિ કહે છે. આ અહિંસા સમિતિરૂપ હોય છે તેથી તેને "समिई" સમિતિ કહે છે. (૩૮) શીલ–સમાધિના તે કારણરૂપ હોય છે તેથી તેનું નામ "सील" શીલ છે. (૩૯) "संजमोत्तिय" સંયમ–હિંસાથી નિવૃત્ત થવા રૂપ સંયમની તે સાધક છે, તેથી તેનું નામ સંયમ છે. (૪૦) શીલ સદાચાર અથવા બ્રહ્મચર્યનું તે સ્થાન છે તેથી તેનું નામ "सीलघरो"

શીલંગૃહ છે. (૪૧) કર્મના આગમન રૂપ કારણોનો તે નિરોધ કરી નાખે છે. તેથી તેનું નામ "संवरो" સંવર છે. (૪૨) તેને આચરવાથી જીવોની અશુભ પ્રવૃત્તિ અટકી જાય છે તેથી તેનું નામ "गुत्ति" ગુપ્તિ છે. (૪૩) તે આત્માનું વિશિષ્ટ પ્રકારનું એક પરિણામ છે, તેથી તેનું નામ "ववसाओ" વ્યવસાય–વિ. અવસાય–अध्यवसाय છે. (૪૪) તે દ્રવ્ય અને ભાવ, એ બન્નેની ઉન્નતિ કરનારી છે તેથી તેનું નામ "उप्पसओय" उच्छ्रय છે. (૪૫) તેના સેવનથી જીવોને સ્વર્ગ આદિ સદ્‌ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી તેનું નામ "जण्णो" યજ્ઞ છે. (૪૬) સઘળા સદ્‌ગુણોનું તેજ એક આશ્રયસ્થાન છે, તેથી તેનું નામ "आयतणं" આયતન છે (૪૭) તે નિરવદ્ય અનુષ્ઠાનરૂપ છે. તેથી તેનું નામ "जयणं" યત્ન છે. (૪૮) તેમાં પ્રમાદ–અસાવધાનતાનો પરિત્યાગ થઈ જાય છે, તેથી તેનું નામ "अप्पमाओ" અપ્રમાદ છે. (૪૯) પર પ્રાણીઓને તે તૃપ્તિના કારણરૂપ હોય છે, તેથી તેનું નામ "अस्साओ" આશ્વાસ છે. (૫૦) પ્રાણીઓમાં તે પ્રતીતિ ઉત્પન્ન કરે છે તેથી તેનું નામ "वीसाओ" વિશ્વાસ છે. અથવા પ્રાણીઓનાં પ્રાણોનાં વિરૂદ્ધનું આચરણ તેમાં થતું નથી, તેથી પણ તેનું નામ વિશ્વાસ છે. (૫૧) પ્રાણીઓને તે ભય રહિત કરે તેથી નિર્ભયતાને માટે કારણભૂત હોવાથી તેનું નામ "अभय" છે. (૫૨) બીજા જીવોની મા–ધન–લક્ષ્મી અને પ્રાણરૂપ લક્ષ્મીનો તેમાં ઘાત થતો નથી, તેથી તેનું નામ "अमाघाय" अमाघात છે. 'मा' શબ્દનો અર્થ લક્ષ્મી થાય છે–ધનરૂપ લક્ષ્મી અને પ્રાણરૂપ લક્ષ્મી, એ રીતે તેના બે પ્રકાર પડે છે. અહિંસાને એ બંનેનું સંરક્ષણ થાય છે તે વાત પ્રત્યક્ષ છે. (૫૩) તે અહિંસા પવિત્ર વસ્તુઓ કરતાં પણ વધારે પવિત્ર છે, તેથી તેનું નામ "चोक्खा" चोक्षा છે. (૫૪) તેનાથી આત્મા ઉપર જામેલો અનાદિકાળનો મેલ–વિભાવ પરિણતિ–દૂર થઈ જાય છે, તેથી આત્મા પોતાનાં નિર્મળ સ્વરૂપમાં મગ્ન થઈ જાય છે. તે કારણે

આત્માની નિર્મળતા માટે કારણભૂત હોવાથી તે અહિંસાનું નામ " पवित्ता " પવિત્રતા છે. (૫૫) ભાવ શુચિતાના કારણરૂપ હોવાથી તેનું " सुई " શુચિ છે. (૫૬) આ અહિંસામાં પ્રાણીઓના પ્રાણોનું ઉપમર્દન થતું નથી તેથી તે ભાવપૂજારૂપ હોવાથી તેનું નામ " पूया " પૂજા ભાવપૂજા છે. (૫૭) જે તેની આરાધના કરે છે તેઓ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ આદિ મળોથી રહિત થઇ જાય છે, તેથી તેનું નામ " विमल " विमला છે. (૫૮) આ અહિંસા કેવળ જ્ઞાન રૂપ જ્યોતિસ્વરૂપ હોવાથી " प्रभासाय " એક પ્રકાશરૂપ છે, તેથી તેનું નામ प्रभास છે, (૫૯) તેનો પ્રાદુર્ભાવ થતાં જ આત્મામાંથી ધીરે ધીરે સઘળા કર્મોનો અભાવ થઇ જાય છે, તેથી તેનું નામ " निम्मलतरा " निर्मलतरा છે. (૬૦) "एवमाईणि नियगुणनिम्मयाइं पज्जवनामाणि होंति अहिंसाए भगवईए " આ પ્રમાણે આ અહિંસા ભગવતીના ગુણ પ્રમાણે સાઠ નામ છે. તે નામો આ અહિંસા ભગવતીના પર્યાયવાચી-તે તે ધર્મની અપેક્ષાએ શબ્દ છે ાસૂ-૨ા

અહિંસા કે મહાત્મ્ય કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર આ અહિંસાનું મહાત્મ્ય દર્શાવે છે—" एसा भगवई " ઇત્યાદિ.

" एसा " જિનશાસનમાં પ્રસિદ્ધ તે " अहिंसा भगवई " અહિંસા ભગવતી, " जा सा " જે " भियाणं पिव सरणं " ભયભીત બનેલ પ્રાણીઓની રક્ષા કરવાને માટે ઘર સમાન છે, " पक्खीणं पिव गगणं " તથા જેમ પક્ષીઓને ગમન કરવામાં આકાશ આધારભૂત થાય છે, એજ પ્રમાણે સમસ્ત ધર્મોને માટે આધારભૂત આ અહિંસા જ છે, " तिसियाणं पिव सलिलं " જેમ તર-

સ્યાઓની પ્રાણરક્ષા માટે પાણી સાધનરૂપ બને છે, એ જ પ્રમાણે આ અહિંસા પણ પ્રાણીઓના પ્રાણ બચાવવાનું એક સાધન છે. “ खुहियाणं पिच असणं ” “ અન્ન જ પ્રાણ છે ” તે કથન પ્રમાણે જેમ ક્ષુધાથી પીડાતા પ્રાણીઓ માટે ભોજન જ એક માત્ર આધાર હોય છે એ જ પ્રમાણે આ અહિંસા પણ જીવોનું રક્ષણ કરવાનું એક સર્વોત્તમ સાધન છે “ समुद्दमज्जेव पोय वहणं ” સમુદ્રની વચ્ચે જેમ નૌકા પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરે છે તેમ સંસાર સાગરમાં ડૂબેલા પ્રાણીઓની રક્ષા કરવાને માટે આ અહિંસા જ મજબૂત નૌકા જેવી છે. “ चउप्पयाणं च आसमपयं ” ચતુષ્પદ–જાનવરોને માટે જેમ ગોષ્ઠ (વાડો) વિશ્રામસ્થાન હોય છે એ જ પ્રમાણે આ ભગવતી અહિંસા પણ સમસ્ત પ્રાણીઓને માટે સર્વોત્તમ વિશ્રામસ્થાન છે. “ दुहट्टियाणं च ओसहि बलं ” રોગીને જેમ ઔષધિનો સહારો હોય છે તેમ કર્મરોગગ્રસ્ત ભવ્ય જીવોને માટે અહિંસા જ એક મોટાં ઔષધરૂપ છે. “ अडवीमज्झे वसत्थ गमणं ” જેમ જંગલની વચ્ચે સાર્થ–સમુદાયની સાથે જવાનું સુખકારી હોય છે તે જ પ્રમાણે મોક્ષ માર્ગે પ્રયાણ કરતા મનુષ્યોને માટે અહિંસા સાર્થની ગરજ સારે છે. વધારે શું કહું ! ‘ एत्तो ” પૂર્વ કથિત ઉપમાનો કરતાં પણ “विसिट्ठतरिया” અહિંસા અધિકતર છે કારણ કે “ जा सा अहिंसा ” આ જે અહિંસા છે તે “ पुढवीजलअगणि–मारुय–वणस्सइ –बीय –हरिय–जलयर– खहयर – तस – थावर सव्वभूय– खेमकरी ” પૃથિવી, જલ, અગ્નિ. વાયુ, વનસ્પતિ, બીજ, હરિત, જલચર, થલચર, ખચર, ત્રસ, અને સ્થાવર તે બધા ભૂતોની પૃથિવ્યાદિ છ કાયનાં જીવોની કલ્યાણકારી–રક્ષા કરનારી છે.

ભાવાર્થ—આ ભગવતી અહિંસાની આગળ સંસારના સઘળા વિશિષ્ટ જડ પદાર્થો તુચ્છ છે કારણ કે તેમનાથી યથાર્થ રીતે જીવોની રક્ષા થતી નથી જો યથાર્થ રીતે જીવોની રક્ષા કરનારી–અભયપ્રદાન કરનારી કોઇ પણ સર્વોત્તમ વસ્તુ હોય તો તે એક માત્ર અહિંસા જ છે. ॥ સૂ–૩ ॥

હવે સૂત્રકાર જે મહાપુરુષોએ આ ભગવતી અહિંસાની પ્રાપ્તિ તથા સેવા કરી છે તે મહાપુરુષોનાં નામ પ્રગટ કરે છે–" एसा भगवई " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–"एसा भगवई अहिंसा" આ પૂર્વોક્ત ભગવતી અહિંસા–સર્વજ્ઞ દ્વારા પ્રરૂપિત અહિંસા જ સાચી અહિંસા છે, સર્વજ્ઞ સિવાયના બીજા છદ્મસ્થ જીવો દ્વારા કથિત અહિંસા સાચી અહિંસા નથી. આ રીતે " जा " જિન-સિદ્ધાંતોક્ત જે અહિંસા છે " सा " તે " अपरिमियनाणदंसणधरेहिं " અપરિમિત–અનંત–જ્ઞાન અને દર્શનના ધારક " सीलगुणविणयतवसंजमनायगेहिं " શીલરૂપગુણ, વિનય અને તપનું જાતે આચરણ કરનારા અને બીજાને તેનું આચરણ કરાવનારા " तित्थकरेहिं " તીર્થંકર–ચતુર્વિધ સંઘનું નેતૃત્વ કરનારા " सव्वजगजीववच्छलेहिं " જગતના સમસ્ત જીવો પ્રત્યે વાત્સલ્યભાવ રાખનારા અને " तिलोगमहिएहिं " તીર્થંકર નામકર્મ જગત્પૂજ્ય હોવાને કારણે ત્રણે લોક દ્વારા પૂજાનારા, એવા " जिणचंदेहिं " જિનચંદ્રોએ–સામાન્ય જિનોની અંદર ચંદ્રમા સમાન તીર્થંકર મહાપ્રભુઓએ આ ભગવતી અહિંસાને પૂર્વોક્ત રીતે " सुट्ठु दिट्ठा " પોતાના કેવલાલોકથી કારણ સ્વરૂપે, અને કાર્યની અપેક્ષાએ સારી રીતે દેખી છે–નિશ્ચિત કરી છે. તેમણે તેના બાહ્ય અને અભ્યન્તર કારણ ગુરૂપદેશ, કર્મક્ષયોપશમ આદિ બતાવેલ છે. તેનું સ્વરૂપ–પ્રમત્તયોગથી જે પ્રાણ હરનાર હિંસાનું સ્વરૂપ છે તેના કરતાં ઉલટું સ્વરૂપ પ્રગટ કરેલ છે. તથા સ્વર્ગ અને અપવર્ગની પ્રાપ્તિ થવી તે તેનું કાર્ય કહેલ છે. " ओहिजिणेहिं विण्णाया " વિશિષ્ટ અવધિજ્ઞાનીઓ દ્વારા તે ભગવતી અહિંસા ભેદ, પ્રભેદો સહિત સમજવામાં આવેલ છે. તથા " उज्जुमईहिं विदिट्ठा " ઋજુમતિ મનઃ પર્યયજ્ઞાનીઓ દ્વારા તે પ્રત્યક્ષ રૂપે જોવામાં આવેલ છે. જે વિષયને સામાન્ય રીતે જાણે છે તે ઋજુમતિ મનઃ પર્યય છે. અહીં એવી શંકા ન કરવી જોઈએ કે " જો ઋજુમતિ સામાન્યગ્રાહી છે તો તે " દર્શન " જ ગણાય. તેને જ્ઞાન કેમ કહ્યું ? કારણ કે તે સામાન્યગ્રાહી છે " તેનો ભાવાર્થ એટલો જ છે કે તે વિશેષોને જાણે છે પણ વિપુલમતિ જેટલા વિશેષોને જાણતો નથી. " अर्धतृतीयअङ्गुलन्यून " એટલે કે અઢી આંગળ

ઓછા મનુષ્યક્ષેત્રમાં રહેલ સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવોનાં મનોદ્રવ્યોને તે ઋજુમતિ સાક્ષાત જાણે છે. મનઃ પર્યયજ્ઞાનનો આ એક ભેદ છે. " विउलमईहिं विदिआ" મનઃપર્યય જ્ઞાનનો બીજો ભેદ વિપુલમતિ છે આ વિપુલમતિ મનઃપર્યય જ્ઞાનવાળો પદાર્થોને ઋજુમતિના કરતા વધારે વિશુદ્ધ રૂપે જાણે છે. કારણ કે મતિપર્યાય શતોપેત હોય છે, તથા કલ્પનીય ઘટાદિ વસ્તુઓમાં સૂક્ષ્મતર આદિ રૂપે વર્તમાન ધર્મોને જાણે છે. એવા તે વિપુલમતિ મનઃપર્યયજ્ઞાનીઓ દ્વારા આ ભગવતી અહિંસા ઋજુમતિના કરતાં અધિક અને વિશેષ રૂપે વિદિત –જ્ઞાત–દૃષ્ટ થઈ છે. તથા " पुव्वधरेहिं अधीया " ઉત્પાદપૂર્વ; અગ્રાયણીપૂર્વ, વીર્યપ્રવાદ આદિ ચૌદ પૂર્વના ધારક મહાત્માઓએ-શ્રુતજ્ઞાનીઓએ-શ્રુતમાં ગૂંથાયેલ આ ભગવતી અહિંસાનું અધ્યયન કર્યું છે, " वेउव्वीहिं वेइण्णा " વૈક્રિયલબ્ધિધારી મુનિજનોએ તેનું આજન્મ પાલન કર્યું છે. ' आभिणिबो-हियनाणीहिं सुयनाणीहिं, मणपज्जवनाणीहिं केवलनाणीहिं " ઈન્દ્રિય અને નોઈ-ન્દ્રિય વડે ઉત્પન્ન થયેલ જે જ્ઞાન છે તેનું નામ આભિનિબોધક જ્ઞાન છે "अभि" અને " नि (' એ બંને ઉપસર્ગો એ પ્રગટ કરે છે કે તે જ્ઞાન સન્મુખ રાખેલ નિયમિત ક્ષેત્રવર્તી પદાર્થને જ જાણી શકે છે. તે અભિનિબોધિક જ્ઞાનીઓ દ્વારા, મતિજ્ઞાનધારીઓ દ્વારા. તથા આચારાંગ આદિ સૂત્રોના જાણકાર દ્વારા તથા મનઃપર્યય જ્ઞાનીઓ દ્વારા–મનવાળાં–સંજ્ઞી પ્રાણી–કોઇ પણ વસ્તુનું મન વડે ચિન્તવન કરે છે. ચિન્તવનને વખતે જેનું ચિન્તવન કરવામાં આવે છે તે વસ્તુના ભેદ પ્રમાણે ચિન્તનકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયેલ મન જુદી જુદી આકૃતિયોને ધારણ કરતું રહે છે; તે આકૃતિયો જ મનની પર્યાયો છે. અને તે માનસિક આકૃતિયોને પ્રત્યક્ષ જાણનાર જ્ઞાન મનઃપર્યય જ્ઞાન છે, તે મનઃ પર્યય જ્ઞાનને ધારણ કરનાર મુનિઓ દ્વારા, તથા કેવળજ્ઞાનીઓ દ્વારા–અસહાય, એક. અન-ન્ત, પરિપૂર્ણ તે " કેવલ " શબ્દના અર્થો છે, એવું જે જ્ઞાન છે તેને કેવળ-જ્ઞાની કહે છે. એવાં કેવળજ્ઞાની આત્માઓ દ્વારા " समणुचिन्ना " સેવાયેલી છે એવો સંબંધ આગળના વાકય સાથે જોડી લેવાનો છે. તથા " आमोसहि-पत्तेहिं, खेलोसहिपत्तेहिं, जल्लोसहिपत्तेहिं. विप्पोसहिपत्तेहिं, सव्वोसहिपत्तेहिं, बीय-बुद्धिएहिं, कोट्ठबुद्धिएहिं, पयाणुसारीहिं, संभिन्नसोएहिं " આમર્શૌષધિલબ્ધિ જેમને પ્રાપ્ત થઇ ગઇ છે. જલ્લૌષધિલબ્ધિ જેમને પ્રાપ્ત થઈ ગઈ છે, વિપ્રુડૌ-ષધિલબ્ધિ જેમને પ્રાપ્ત થઈ ગઇ છે, તથા બીજબુદ્ધિ લબ્ધિ–બીજના સમાન બુદ્ધિવાળી લબ્ધિ જેમને પ્રાપ્ત થઇ ગઇ છે. કોષ્ઠબુદ્ધિ લબ્ધિ જેમને પ્રાપ્ત થઇ ગઈ છે. પદાનુસારી લબ્ધિ જેમને પ્રાપ્ત થઇ ગઇ છે, સંભિન્નશ્રોતસ લબ્ધિ જેમને પ્રાપ્ત થઇ ચુકી છે, તેઓ વડે (અહિંસા સેવાયેલ છે. તથા

" सुयधरेहिं " આચારાંગ આદિ સૂત્રના જેઓ ધારક છે તેમના દ્વારા તે સેવા· ચેલ છે, તથા " मणबलिएहिं, वयबलिएहिं, कायबलिएहिं " જે મનોબળવાળા છે, વાગ્બળ વાળા છે, અને કાયબળવાળા છે તેમના દ્વારા તે સેવાયેલ છે, તથા " नाणबलिएहिं, दंसणबलिएहिं, चरितबलिएहिं " મત્યાદિક જ્ઞાન વડે જે બલિષ્ઠ છે, જે દર્શનબળયુક્ત તથા ચારિત્રબળયુક્ત છે તેમના વડે તે સેવાયેલ છે, તથા " खीरासवेहिं, महुआसवेहिं, सप्पियासवेहिं, अखीणमहाणसिएहिं " ક્ષીરાસ્રવ લબ્ધિધારી, મધ્વાસ્રવલબ્ધિધારી, સર્પિરાસ્રવલબ્ધિધારી. અક્ષીણમહાનસઋદ્ધિ-ધારી દ્વારા જે સેવાયેલ છે, તથા " चारणेहिं विज्जाहरेहिं " ચરણઋદ્ધિ ધારી રોહિણીપ્રજ્ઞપ્તિ આદિ વિદ્યાના ધારક દ્વારા જે સેવાયેલ છે, તથા " चउत्थभत्तिएहिं, छट्ठभत्तएहिं, अट्ठमभत्तिएहिं, दसमभत्तिएहिं एवं दुबालस–चउदस–सोलस –अद्धमास–मास–दोमास–तिमास–चउमास–पंचमास–छम्मास भत्तिएहिं " ચતુર્થ-ભક્તિ-જે એક ઉપવાસ કરનાર છે, ષષ્ઠભક્તિક-જે બે ઉપવાસ કરનાર છે, અઠ્ઠમભક્તિક-ત્રણ ઉપવાસ કરનારા, દસમભક્તિક–ચાર ઉપવાસ કરનારા, એજ પ્રમાણે દ્વાદશ–પાંચ ઉપવાસ, ચતુર્દશ-છ ઉપવાસ, ષોડશ–સાત ઉપવાસ, અને અર્ધમાસ, માસ, બે માસ, ત્રણ માસ, ચાર માસ, પાંચ માસ, અને षण्मासभक्तिक–છ માસના ઉપવાસ કરનારા દ્વારા તે સેવાયેલ છે. તથા ' उक्खित्तचरएहिं, एवं निक्खितचरएहिं, अंतचरएहिं, पंतचरएहिं, लूहचरएहिं, समुदायचरएहिं, अण्णगिलाएहिं, मोणचरएहिं " જે ઉત્ક્ષિપ્તચરક છે, જે નિક્ષિપ્તચરક છે, જે અંતચરક છે, ને પ્રાન્તચરક છે, જે રૂક્ષચરક છે, જે સમુદાનચરક છે, જે અન્નગ્લાયક છે, જે મૌનચરક છે. તેઓના દ્વારા તે સેવાયેલ છે. તથા "संसट्ठकप्पिएहिं, तज्जायसंसट्ठ कप्पिएहिं, उवनिहिएहिं, सुद्धेसणणिएहिं, संखादत्तिएहिं दिट्ठलाभिएहिं, अदिट्ठलाभेएहिं, पुट्ठालाभिएहिं, आयंबिलिएहिं पुरिमड्ढिएहिं " જે સંસૃષ્ટ કલ્પિક છે, તજ્જાત સંસૃષ્ટ કલ્પિક છે, ઉપનિહિતક છે, શુદ્ધેષણિક સંખ્યાદત્તિક છે, દૃષ્ટિલાભિક છે, અદૃષ્ટલાભિક છે, પૃષ્ટલા–ભિક છે, આચામામ્લ વ્રત યુક્ત છે, પૂર્વાદ્ધિક છે, તેમના દ્વારા આ અહિંસા પાળવામાં આવે છે તથા " एक्कासणिएहिं, निव्विइएहिं, भिन्नपिंडवाइएहिं, परिमियपिंडवाइएहिं, अंताहारेहिं,

पंताहारेहिं, अरसाहारेहिं, विरसाहारेहिं, लूहाहारेहिं, तुच्छाहारेहिं, अंतजीविहिं, पंतजीविहिं, लूहजीविहिं, तुच्छजीविहिं, उवसंतजीविहिं, पसत्थजीविहिं विवित्त-जीविहिं, अखीरमहुसप्पिएहिं, अमज्ज मंसासिएहिं " જે એકાશનિક છે, વિકૃતિ પ્રત્યાખ્યાનશીલ છે, ભિન્નપિંડ પાતિક છે, પરિમિતપિંડ પાતિક છે, અન્ત-હાર વાળા છે, પ્રાન્તાહાર વાળા છે, અરસાહારવાળા છે. વિરસાહાર વાળા છે, રૂક્ષ આહાર કરનારા છે, તુચ્છ આહાર કરવા વાળા છે, અન્તજીવી છે, પ્રાન્તજીવી છે, રૂક્ષજીવી છે, તુચ્છજીવી છે, ઉપશાન્તજીવી છે, પ્રશાન્તજીવી છે, વિવિક્ત-જીવી છે, અક્ષીર મધુ સર્પિષ્ક છે અમદ્યમાંસાશિક છે, તેમણે તેનું સેવન કર્યું છે. તથા જે 'ठाणाइएहिं, पडिमट्ठाइएहिं, ठाणुक्कडिएहिं, वीरासणिएहिं, णेसज्जिएहिं, डंडाइएहिं, लगण्डसाईएहिं, एगपासगेहिं, आयावएहिं, अप्पावडेहिं, अणिट्ठुहएहिं अंकडुयएहिं, धुयकेसमंसलोमनहेहिं, सव्वगायपडिकम्मविप्पमुक्केहिं समणुचिन्ना " સ્થાના-તિગ છે, પ્રતિમાસ્થાયિક છે, સ્થાનોત્કુટિક છે, વીરાસનિક છે, નૈષધિક છે, છે, દંડાયતિક છે, લગુંડશાયિક છે, એક પાર્શ્વક છે, અતાપક છે, અપ્રાવૃત્ત છે, અનિષ્ઠીવક છે, અકડૂયક છે, ધૃતકેશશ્મશ્રુ નખવાળા છે, તથા સર્વગાત્ર પ્રતિકર્મ વિમુક્ત છે, એવા તે આભિનિબોધિક જ્ઞાનીઓથી શરૂ કરીને સર્વગાત્ર પ્રતિકર્મ વિમુક્ત સુધીના અનેક મહાપુરુષો દ્વારા ભગવતી અહિંસાનું સેવન થયું છે. " अमर्शौषधि " વગેરેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે—

તપસ્યાના પ્રભાવથી મુનિજનોને એવી લબ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે કે જેના પ્રભાવથી તેઓના શરીરનો સ્પર્શ જ સમસ્ત રોગોનો નાશ કરે છે આ લબ્ધિવાળા જે મુનિ હોય છે તેમને " अमर्शौषधि प्राप्त " મુનિ કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે તપશ્ચર્યાના પ્રભાવથી 'श्लेष्मौषधिलब्धि' પ્રાપ્ત થાય છે. આ લબ્ધિથી મુનિજનોનું શ્લેષ્મા જ ઔષધિનું કામ કરે છે. શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ મેલને 'जल्ल' કહે છે, જેમનો મેલ જ ઔષધિની ગરજ સારે છે તેઓ

" જલ્લૌષધિ પ્રાપ્ત " મુનિવરો કહેવાય છે. મોઢામાંથી નીકળતા થૂંકનાં નાનાં નાનાં બિંદુઓને 'विप्रुड' કહે છે. તપસ્યાના પ્રભાવથી જેમના મુખના એ બિન્દુઓ રોગોનો નાશ કરી નાખે છે તેવા મુનિવરોને 'विप्रुडौषधि प्राप्त' કહે છે. મુનિજનોની વિશિષ્ટ તપસ્યાના આચરણથી, કાન, મુખ, નાક, જીભ અને આંખો એ બધી ઈન્દ્રિયોનો મેલ ઔષધિ જેવું કામ આપે છે. આ લબ્ધિને" सर्वौषधिलब्धि " કહે છે. આ લબ્ધિ જે મુનિવરોને પ્રાપ્ત થાય છે તેમનું નામ " સર્વૌષધિલબ્ધિપ્રાપ્ત " છે. જેમ બીજમાંથી વિશાળકાય વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય છે, એ જ પ્રકારે જે એક પદ વાળી બુદ્ધિથી મુનિજનોને વિવિધ અર્થોનો બોધ થાય તે, તેનું નામ 'बीजबुद्धि' છે. તે બુદ્ધિ પણ વિશિષ્ટ તપસ્યાના પ્રભાવથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મના વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમથી મુનિજનો પ્રાપ્ત કરે છે તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-જેવું એ લબ્ધિના ધારક મુનિવરને " उत्पाद-व्ययध्रौव्ययुक्तं सत् " " तत्त्वार्थसूत्र २९ मुं सूत्र " આ સૂત્રનો બોધ થઈ ગયો, એવાં પદને अर्थपद કહે છે, બીજભૂત આ એક જ અર્થપદનો બોધ થતાં તેઓ પોતાની બુદ્ધિના પ્રભાવથી વળી બીજાં વિશેષ અર્થનો પણ બોધ કરી લીધા કરે છે. જેમ કોષ્ઠ-કોઠીમાં નાખેલું અનાજ લાંબા સમય સુધી સુરક્ષિત રહે છે તેમ પ્રાપ્ત થયેલી આ લબ્ધિના પ્રભાવથી અવગતસૂત્ર અને અર્થ તે બન્ને ઘણા સમય સુધી મુનિજનોને ધારણા રૂપે સ્થિર રહે છે-તેમને તે ભૂલતો નથી. આ બુદ્ધિ જે મુનિજનોને પ્રાપ્ત થાય છે તેઓ કોષ્ટબુદ્ધિના ધારક મુનિવરો છે. સૂત્રના અવયવરૂપ એક જ પદ ઉપલબ્ધ થતાં જેઓ સેંકડો પદોનું અનુસરણ કરી લે છે, તેવા મુનિજનોને પદાનુસારીલબ્ધિના ધારક કહેવાય છે. જે લબ્ધિના પ્રભાવથી કોઈ એક જ ઇન્દ્રિય વડે મુનિજન સર્વેન્દ્રિયગમ્ય વિષયોને જાણી લે છે તે લબ્ધિનું નામ संभिन्नश्रोतस છે. આ લબ્ધિ જે મુનિજનોને પ્રાપ્ત થાય છે તે મુનિજન संभिन्नश्रोता કહેવાય છે, આચારાંગ આદિ સૂત્રોનું પઠન કરનારા જે મુનિજન હોય છે તેમને श्रुतधर કહે છે. અનેક પ્રકારના પરીષહ અને ઉપસર્ગો નડવા છતાં પણ જે મુનિજ-નોનું મન ધર્મમાંથી તલભાર પણ વિચલિત થતું નથી તેમને मनोबलिक કહે જે મુનિજનો દુર્વાદીઓ દ્વારા પ્રરૂપિત મિથ્યા પ્રરૂપણાઓનું ખંડન કરવાને સમર્થ થાય છે તે મુનિવરોને वचोबलिक કહે છે. જે મુનિજનો આકરામાં આકરા પરીષહો અને ઉપસર્ગોને સહન કરવાને શક્તિમાન હોય છે તેઓ

कायबलिक કહેવાય છે મત્યાદિ જ્ઞાનથી જેનું આત્મબળ વૃદ્ધિ પામ્યું હોય છે તેમને ज्ञानबलिक કહે છે, નિઃશંકિત આદિ અંગો વડે યુક્ત જેમનું તત્ત્વ-શ્રદ્ધાનરૂપ દર્શન હોય છે અને એ દર્શનથી જેમનો આત્મા બળવાન બનેલા હોય છે તેવા મુનિવરોને दर्शनबलिक કહે છે. છકાયના જીવોનું રક્ષણ કરવું તે સંયમ કહેવાય છે તે સંયમરૂપ ચારિત્રના બળથી જેમનો આત્મા બળવાન હોય છે તેમને चारित्रबलिक કહે છે જેમના મુખમાંથી નીકળેલ વચન સાંભળતાં જ મન અને શરીરને સુખ થાય છે તેમને क्षीरास्रवलब्धि ધારી મુનિ કહેવાય છે. સાકર વગેરે મિષ્ટ દ્રવ્યો કરતાં પણ વધારે મિષ્ટ મધ હોય છે મધ જેવાં મીઠાં વચન જે બોલે છે તેવા મુનિજનોને मध्वास्रवलब्धि ધારક કહેવાય છે. સર્પિરાસ્રવલબ્ધિના પ્રભાવથી મુનિજનોનાં વચન અત્યંત સુરભિ-વાળા તથા સ્નિગ્ધ ઘીના જેવાં શ્રોતાજનોને લાગે છે महानस શબ્દનો અર્થ ભોજન બનાવવાનું સ્થાન છે, તેનું આશ્રિત હોવાથી ભોજનને પણ મહાનસ કહે છે. જે મુનિજનોને આ अक्षीणमहानस નામની લબ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે તેમના અસાધારણ અન્તરાયના ક્ષયોપશમથી સહેજ પણ પાત્રમાં પડેલું અન્ન ગૌતમાદિ ઋષિયોની જેમ એક લાખ વ્યક્તિઓને આપી દેવાં છતાં પણ જ્યાં સુધી તેઓ પોતે ખાઇ લેતાં નથી ત્યાં સુધી પૂરૂં થતું નથી. તેનો ભાવાર્થ

એ છે કે આ લબ્ધિધારી મુનિવરોનાં પાત્રમાં પડેલ અન્ન, તેમાંથી લાખો મુનિજનો આહાર લે તો પણ જ્યાં સુધી તે લબ્ધિધારી મુનિ પોતે જ તે ખાઇ જતા નથી ત્યાં સુધી તે સમાપ્ત થતું નથી. આ પ્રમાણે તેના દાતાને વિષે પણ સમજી લેવું આ લબ્ધિ ગૌતમાદિ ઋષિજનોને પ્રાપ્ત થયેલ હતી. "चरणलब्धि" એવા પ્રકારની લબ્ધિ છે કે જેના પ્રભાવથીં મુનિજનો આકાશમાં અવર જવર કરી શકે છે, चरण-ગમન-તે ગમન- તે જેમનું હોય છે તેમને चारण કહે છે. આ લબ્ધિધારી બે પ્રકારના મુનિજન છે (૧) विद्याचरण (૨) जंघाचरण જેમને વિદ્યાના પ્રભાવથી આકાશમાં ગમનાગમતરૂપ લબ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે તેઓ "વિદ્યાચારણ" મુનિજન કહેવાય છે. આ લબ્ધિ નિરંતર છઠ, છઠની તપસ્યા કરનાર મુનિજનોને પ્રાપ્ત થાય છે. તથા જે મુનિયો ચારિત્રરૂપ તપ વિશેષના પ્રભાવથી એવી લબ્ધિયુક્ત થઈ જાય છે કે તેઓ જંઘા પર હાથ મૂકતા જ આકાશમાં ઉડી જાય છે, એ લબ્ધિનું નામ જંઘાचारण છે. નિરન્તર આઠમ. અઠમની તપસ્યા કરનાર મુનિજનોને આ લબ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે તેઓમાં જેઓ વિદ્યાચારણ મુનિજન છે તેઓ તેના પ્રભાવથી જંબૂદ્વીપની અપેક્ષાએ આઠમો જે નંદીશ્વર નામનો દ્વીપ છે ત્યાં સુધી જઇ આવી શકે છે, તથા જે જંઘાચરણ મુનિજનો છે તેઓ તેરમો રુચકવર નામનો દ્વીપ છે ત્યાં સુધી જઇ આવે શકે છે. વિદ્યાચારણ પહેલાં ઉડ્ડયનમાં માનુષોત્તર પર્વત સુધી ચાલ્યા જાય છે, બીજાં ઉડ્ડનમાં નંદીશ્વર દ્વીપ સુધી જાય છે પછી જ્યારે તેઓ ત્યાંથી પાછા ફરે છે ત્યારે એક જ ઉડ્ડયનમાં પોતાના સ્થાને આવી જાય કરે તથા મેરુ જતાં તેઓ પહેલા ઉડ્ડયનમાં નંદનવન સુધી જાય છે. અને બીજા ઉડ્ડયને પંડક વન સુધી જાય છે. પછી જ્યારે તેઓ ત્યાંથી પાછા આવે છે. ત્યારે એક જ ઉડ્ડયનમાં પોતાના સ્થાને આવી જાય છે. જંઘા- ચરણ મુનિજન જંબૂદ્વીપની અપેક્ષાએ એક જ ઉડ્ડયનમાં તેરમાં રુચકવર દ્વીપમાં પહોંચી જાય છે, અને ત્યાંથી પાછા ફરતા એક જ ઉડ્ડયને તેઓ નંદીશ્વર દ્વીપમાં આવી જાય છે. અને બીજાં ઉડ્ડયને પોતાને સ્થાને પહોંચી જાય છે. જો તેઓ સુમેરુ પર્વત પર જવાની ઇચ્છા કરે તો પહેલાં ઉત્પાતથી પંડક વનમાં જાય છે, પછી પાછાં ફરતી વખતે એક જ ઊત્પાતે નંદન વનમાં અને બીજે ઉત્પાતે પોતાનાં સ્થાનમાં આવી જાય છે. રોહિણી પ્રજ્ઞપ્તિ આદિ વિદ્યાઓ ધારણ કરનારને विद्याधारक કહે છે. એક ઉપવાસને ચતુર્થભક્ત, બે ઉપવાસને ષષ્ઠભક્ત, ત્રણ ઉપવાસને અષ્ટમભક્ત, ચાર ઉપવાસને દશમભક્ત,

પાંચ ઉપવાસને દ્વાદશભક્ત, છ ઉપવાસને ચતુર્દશભક્ત, સાત ઉપવાસને ષોડ-ષભક્ત, કહે છે. એ ઉપવાસો કરનાર જે મુનિજનો છે તે ચતુર્ભક્તિક આદિ મુનિજનો કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે જે અર્ધમાસ આદિ સમયના ઉપવાસો કરે છે તેમને अर्धमासभक्तिक આદિ કહે છે. જે મુનિજન એવા પ્રકારનો અભિગ્રહ ધારણ કરે છે કે અમે એવો જ આહાર લઈશું કે જે ગૃહસ્થે-પોતાના ઉપયોગને માટે રાંધવાના વાસણમાંથી લઈ ને બીજાં પાત્રમાં નહીં રાખ્યો હોય. આ પ્રમાણે અભિગ્રહ બાંધીને જે આહારની શોધમાં પોતાને સ્થાનેથી બહાર નીકળે છે તેમને उत्क्षिप्तचरक મુનિરાજ કહે છે. તથા જે મુનિ-રાજ એવા પ્રકારનો અભિગ્રહ ધારણ કરીને પોતાને સ્થાનેથી આહાર લેવા નીકળે છે કે " હું એવો જ આહાર વહોરીશ કે જે ગૃહસ્થે રાંધવાનાં પાત્ર માંથી પોતાના ઉપયોગ માટે બીજાં પાત્રમાં કાઢી રાખ્યો હોય. આ પ્રકારનો અભિગ્રહ કરીને જે આહારની શોધ કરવાને માટે પોતાને સ્થાનેથી બહાર નીકળે છે તે મુનિજન निक्षिप्तचरक કહેવાય છે. તથા જે મુનિરાજ अन्त-નીરસ, છાશમિશ્રિત અને पर्युषित-વાસી વલ્લ, ચણાક-ચણા આદિ આહાર લેવાનો અભિગ્રહ ધારણ કરીને તેની શોધ કરે છે તેઓ अन्तचरक છે. તથા

प्रान्तचरक મુનિરાજ તેમને કહે છે કે જેઓ જૂનાં વાલ, ચણા, કળથી આદિ અન્ન લેવાનો અભિગ્રહ કરીને ગોચરી કરે છે. તથા જે એવી પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરે છે કે હું રૂક્ષ (લૂખું) ભોજન જ લઇશ તેમને रूक्षचरक કહે છે. જે એક સરખી રીતે ઊંચા તથા નીચા કુળમાં ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાના સ્વભાવવાળા છે તેઓ समुदानचरक છે. अन्नग्लायक-ખાસ અભિગ્રહને કારણે વાસી અન્ન ખાવાથી ગ્લાન એટલે કે કૃશ-દુબળા પડી ગયેલાં હોય તેમને अन्नग्लायक કહે છે. ભિક્ષા વિશુદ્ધિના સિવાય, જે સાધુ મૌનવ્રત ધારણ કરીને આહારને માટે જાય છે તેમને मौनचरक કહે છે. તથા જેમનો એવો નિશ્ચય-ધારણા હોય છે કે " જે આહાર અમને संसृष्ट-ભરેલા હાથ તથા भाजन પાત્રમાંથી વહોરાવાશે તેજ અમે લઈશું " એવા મુનિઓને संसृष्टकल्पिक કહે છે. તથા જે મુનિજનો એવા પ્રકારનો નિયમ કરે છે કે વહોરાવવાનું જે દ્રવ્ય હોય તે એજ પ્રકારના દ્રવ્યથી ભરેલ પાત્રમાંથી વહોરાવવામાં આવશે તો જ લઈશ, તે મુનિજનોને तज्जातसंसृष्टकल्पिक કહે છે. જે મુનિજનો એવો નિયમ ધારણ કરે છે કે દાતાએ પોતે જ પોતાને ખાવા માટે જે આહાર પોતાની પાસે રાખ્યો હોય તે જ હું લઇશ. આ પ્રકારના અભિગ્રહ ધારી મુનિઓ उपनि-हितक કહેવાય છે. શુદ્ધૈષણા એટલે શંકા આદિ દોષો રહિત શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરવો તે આ શુદ્ધૈષણાયુક્ત મુનિજનોને शुद्धैषणिक કહે છે એટલે કે શંકા આદિ દોષોથી રહિત શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરવાનો જેમનો અભિગ્રહ છે તેઓ શુદ્ધૈષણિક છે, સંખ્યા પ્રધાનવાળી દત્તિયોથી જે ગોચરીને માટે જાય છે એટલે કે દાતાના હાથથી આપતી વખતે સાધુના પાત્રમાં ભક્ત-પાન આદિનું ધારાવળી તૂટયા વિના એક વખતમાં જેટલું પ્રવાહી રેડાય તેને દત્તિ કહે છે. આ પ્રકારની પાંચ, છ આદિ દત્તિયો લેવાનો જેમનો અભિગ્રહ હોય છે તેમને संख्यादत्तिक કહે છે. જે સાધુઓને એવો નિયમ હોય છે કે જે આહાર અમારી નજરે પડશે તે જ આહાર અમે લઈશું, એવા નિયમ વાળા સાધુઓને दृष्टिलाभिक કહે છે. તથા अदृष्टिलाभिक મુનિજનો તેમને કહે છે કે જેઓ રસોડામાંથી બહારકાઢવામાં આવેલ એવું ભોજન સ્વીકારે છે કે જે નજરે પડયું હોતું નથી પણ તેનું નામ જ કર્ણે પડયું હોય છે. અથવા "અગાઉ જેની પાસેથી દાન ગ્રહણ ન કર્યું હોય એવા દાતા પાસેથી જ દાન ગ્રહણ કરીશ" એવા મુનિને अदृष्टलाभिक કહે છે. " હે મુનિરાજ ! હું આપને માટે શું આપુ " એટલે કે " આપ અત્યારે શી વસ્તુ લેવા માગો છો " આ

પ્રમાણે દાતા દ્વારા પ્રશ્નવિષયીકૃત વસ્તુ લેવાનો જેમને અભિગ્રહ હોય છે તેમને पृष्टलाभिक મુનિ કહે છે. જે મુનિ આચામામ્લવ્રત યુક્ત હોય છે તેમને आचामाम्लिक મુનિ કહે છે. પારણાંને દિવસે પણ જે પૂર્વાદ્ધ મધ્યાહ્ન પહેલાં ખાવાપીવાનો ત્યાગ કરે છે તેમને परिमद्ध-पूर्वार्द्धिक મુનિ કહે છે. તથા જે પારણાને દિવસે પણ એકાસન વ્રત ધારી હોય છે તેમને एकाशनिक કહે છે. જે ઘી આદિ પદાર્થરૂપ વિકૃતિયોથી રહિત ભોજન લે છે તેમને निर्विकृतिक મુનિ કહે છે "પાત્રમાં પડયા પહેલાં જે ભિક્ષાની વસ્તુ-सक्तु કાદિરૂપ મોદક આદિ પિંડ અર્પણ કરતી વખતે વચ્ચેજ ભાંગી જઈને પાત્રમાં પડશે તેને જ હું લઈશ" આ પ્રકારનો નિયમ ધારણ કરનાર મુનિને भिन्नपिंडपातिक મુનિ કહે છે. "આટલી જ વસ્તુ ખાદ્ય પદાર્થ-હું ભોજનમાં ખાઈશ" એવો નિયમ ધારણ કરનાર મુનિજનોને परिमितपिंडपातिक કહે છે. નીરસ, છાશ-મિશ્રિત, અને પર્યુષિત વાસી વાલ, ચણા આદિ અન્નનો આહાર કરનાર મુનિજનોને अन्ताहारी કહે છે. જૂની કળથી, વાલ ચણા આદિ અન્નનો આહાર કરનાર મુનિઓને प्रान्ताहारी કહે છે. જે રસરહિત આહાર લે છે એટલે કે જે મુનિ હિંગ આદિના વઘારથી રહિત આહાર લેવાના નિયમવાળા હોય છે તેમને अरसाहारी કહે છે. જેમાં રસ હોતો નથી એવા જૂના ધાન્ય, ચોખા આદિ અન્નમાંથી તૈયાર થયેલ આહાર લેવાના નિયમવાળા મુનિઓને विरसाहारी કહે છે. ઘી વિનાનો લૂખો આહાર લેવાનો જેમનો નિયમ છે તેમને रूक्षाहारी મુનિ કહેછે. બોર આદિ ફળોનું ચૂર્ણ આદિ તથા કળથી,કોદરા વગેરેમાંથી બનેલાઆહારનું જે સેવન કરે છે તેમને तुच्छाहारी કહે છે, એજ પ્રમાણે અન્ત આહારથી જે જીવે છે તેમને अन्तजीवी, પ્રાન્ત આહારથી જે જીવે છે તેમને प्रान्तजीवी, રૂક્ષ આહારથી જે જીવે છે તેમને रूक्षजीवी અને તુચ્છ આહારથી જે જીવે છે તેમને तुच्छजीवी મુનિ કહે છે. ભોજન આદિ પ્રાપ્ત થાય કે ન થાય છતાં પણ જેમની મુખમુદ્રામાં, ચક્ષુરાદિ ઈન્દ્રિયોમા મ્લાનતા દેખાતી નથી તેમને उपशान्तजीवी મુનિ કહે છે. તથા અન્તરંગમાં જે સાધુઓને આહારાદિની અપ્રાપ્તિમાં ક્રોધાદિ કષાયોનું ઉપશમન રહે છે તેઓ प्रशान्तजीवी મુનિ છે, દોષા રહિત અન્નાદિ ખાઈને જ જે પોતાનો જીવન નિર્વાહ ચલાવે છે તેમને विविक्तजीवी મુનિ કહે છે. ક્ષીર-દૂધ, મધુ-સાકર આદિ મધુર દ્રવ્ય તથા સર્પિ-ઘૃત એ પદાર્થોનો જે આહાર નથી કરતા તેમને अक्षीरमधुसर्पिष्क મુનિ કહે છે. મદ્ય અને માંસનો જે આહાર કરતા નથી તેમને अमद्यमांसाशिक મુનિ

કહે છે. જે અતિશય પ્રમાણમાં કાયોત્સર્ગ આદિ તપશ્ચરણ કરે છે તેમને स्थानातिग મુનિ કહે છે. જે એક રાત્રિની આદિ પ્રતિમા ધારણ કરીને કાયોત્સર્ગના વિશેષરૂપમાં રહે છે તેમને प्रतिमास्थायी મુનિ કહે છે. જેમનું સ્થાન ઉત્કુટુક હોય છે, એટલે કે જે ઉત્કુટુક આસને બેસે છે તેમને स्थानोत्कुटुक મુનિ કહે છે. સિંહાસન પર બેઠેલ વ્યક્તિ કે જેના બન્ને પગ નીચે ટેકવેલા હોય, તેની નીચેથી સિંહાસન ખસેડી લેવામાં આવે છતાં પણ તે જો પોતાની એજ સ્થિતિમાં—એટલે કે પોતાની અગાઉની સ્થિતિમાં રહે તો તે આસનને વીરાસન કહે છે. આ આસનનું સેવન કરનાર મુનિને वीरासनिक કહે છે. જે આસનમાં બંને પુત સમાન રીતે દઢ રહે છે તે આસનનું નાથ નિષદ્યા છે. આ નિષદ્યાથી જે બેસે છે તેને नैषद्यिक કહે છે દંડની જેમ જેમનું શરીર જમીન પર આયત-લંબાયેલ સ્થિતિમાં જે આસનમાં રહે છે તે આસનને दंडायत आसन કહે છે. આ આસન કરનારને दण्डायतिक મુનિ કહે છે. એટલે કે જેમાં જમીન પર દંડની જેમ લાંબા થઈને સૂઇ જવાય છે, તે આસન જે મુનિ કરે છે તેમને दण्डायतिक મુનિ કહે છે જે આસનમાં બન્ને પગની એડી તથા મસ્તકનો પાછળનો ભાગ જમીન પર લાગી રહે છે તથા પીઠનો ભાગ જમીનથી અદ્ધર રહે છે, તે આસનને લગુડાસાન કહે છે. તે આસને જે મુનિ શયન કરે છે તેમને लगंडशायी મુનિ કહે કહે છે. સૂતી વખતે જે એકજ પડખે શયન કરે છે—પડખું ફેરવતા નથી—તેવા મુનિઓ एकपार्श्विक કહેવાય છે. જે મુનિજનો શીત, ગરમી આદિની આતાપના લે છે તેમને आतापक મુનિ કહે છે, હેમન્ત ઋતુમાં જે પ્રાવરણથી રહિત હોય છે. તેમને अप्रावृत મુનિ કહે છે. જે મુનિ પોતાના મુખના શ્લેષ્માના અપરિષ્ઠાપક હોય છે તેમને अनिष्ठीवक કહે છે જે મુનિ શરીરમાં ખુજલી ચળ આવવા છતાં પણ તેને ખજવાળતા નથી તેમને अकण्डूयक મુનિ કહે છે. જે મુનિ પોતાના કેશના-મૂંછ, દાઢી આદિના વાળના તથા નખના સંસ્કાર (છેદન) કરતા નથી, જેવા હોય તેવાજ તેને રહેવા દે છે, એવા મુનિઓને धृतकेशश्मश्रुलोमनखा કહે છે. તથા જે મુનિ પોતાનાં સમસ્ત શરીરનાં સંસ્કાર કરતા નથી તે મુનિઓને सर्वगात्रप्रतिकर्मविमुक्त " કહે છે તથા " सुयधर विदियत्थकायबुद्धिणो " શ્રુતજ્ઞાનીઓ દ્વારા તત્ત્વજ્ઞાનરાશિ શ્રુતસમૂહ જેના પ્રભાવથી વિદિત થાય છે એવી જેમની બુદ્ધિ છે તથા " धीरमइबुद्धिणो " જેમની

અવગ્રાહાદિરૂપ મતિ અને ઔત્પત્તિકી આદિ બુદ્ધિ ધીર-સ્થિર છે, તથા " जे ते आसी विसउग्गतेयकप्पा " જે સર્પના સમાન ઉગ્ર તેજવાળા છે, " निच्छय ववसाय पज्जत्तकयमइया " નિશ્ચયવસ્તુ નિર્ણય કરવામાં અને ઉદ્યમ-પુરુષાર્થ કરવામાં જેમણે પોતાની બુદ્ધિને પરિપૂર્ણ બનાવી લીધી છે, એટલે કે જે સારી રીતે સમસ્ત વસ્તુઓનો નિર્ણય કરનાર છે, તથા " निच्चं सज्झाय-ज्झाणा " જે નિત્યવાચનાદિરૂપ સ્વાધ્યાયમાં અને આર્ત્તરૌદ્રરૂપ દુર્ધ્યાનમાંથી ચિત્તનિરોધરૂપ જ્ઞાનમાં લીન રહે છે, તેથી " अणुबद्धधम्मज्जाणा " ધારા પ્રવાહ ન્યાયથી જેમનું નિરન્તર આજ્ઞાવિચય, અપાય વિચય, સંસ્થાન વિચયરૂપ ધર્મ-ધ્યાન રહ્યાં કરે છે, તથા " पंचमहव्वयचरित्तजुत्ता " જે પ્રાણાતિપાતાદિ વિર-મણરૂપ પાંચ મહાવ્રતોથી યુક્ત થયેલ છે, તથા " समिइ सुसमिया " જે ઇર્યા આદિ પાંચ સમિતિયોથી યુક્ત છે અને એ જ કારણથી " समिइपावा " જેમનાં પ્રાણાતિપાતાદિરૂપ પાપ શાન્ત થઇ ગયાં છે, તથા " छव्विहजगव-ज्छला " જે સદા છકાયના જીવોની રક્ષા કરવામાં વત્સલ ભાવ વાળા હોય છે, તથા" णिच्चमप्पमत्ता " જે સદા પાંચ પ્રમાદોથી રહિત હોય છે "एएहिं" એવા એ પૂર્વોક્ત ગુણોથી યુક્ત મહાત્માજનો દ્વારા તથા " अण्णेहिय " આ પ્રકારના ગુણોથી યુક્ત અન્ય ગુણવાનો દ્વારા " जा सा भगवई " આ જગવિ-ખ્યાત ભગવતી અહિંસા "अनुपालिया" મન, વચન, અને કાય, એ ત્રણે યોગોની એકાગ્રતાથી સારી રીતે આરાધવામાં આવી છે.

ભાવાર્થ—અહિંસા તત્ત્વને જો કે દરેક સિદ્ધાન્તકારોએ પોત પોતાના સિદ્ધાન્તાનુસાર અપનાવેલ છે, પણ આ તત્ત્વના બાહ્ય સ્વરૂપનું જ વિવેચન તેમણે કર્યું છે. અન્તરંગ સ્વરૂપ વિવેચન તેમની નજરે ન પડયું. તેનું પરિ-

ણામ કેવળ એ જ આવ્યું કે તેમની અન્તરંગ દૃષ્ટિ આ મહાન તત્ત્વમાં ઉંડાણુથી પ્રવેશી નથી. તેના વાસ્તવિક અન્તરંગ સ્વરૂપનું વિવેચન આપણને વીતરાગ પરંપરા સિવાય અન્ય સિધ્ધાતોમાં મળતું નથી. તેનું કારણ એ છે કે જે તીર્થંકર, ગણધર આદિએ આ તત્ત્વનું વિવેચન કર્યું છે તેઓ બહુ જ દીર્ઘદૃષ્ટિવાળા હતા. જ્ઞાનના પૂર્ણ વિકાસથી તેઓ એટલા બધા વિજ્ઞાની બની ગયા હતા કે પ્રત્યેક પદાર્થ તેની સમસ્ત અવસ્થાઓ સહિત તેમના એ વિશિષ્ટ જ્ઞાનથી જેમ દર્પણમાં પ્રતિબિંબ દેખાય તેમ સ્પષ્ટરૂપે દેખાતા હતા, તેથી એ પ્રકારનાં જ્ઞાનથી તેમણે ભગવતી અહિંસાના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું દર્શન કર્યું હતું, તેથી જ તેઓએ પોતાના સિદ્ધાન્તોમાં તેનું સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિવેચન કર્યું છે, આ વિવેચન છદ્મસ્થો વડે થઈ શકયું નહીં એ જ વાત સૂત્રકારે પોતાના આ સૂત્ર દ્વારા પ્રદર્શિત કરી છે. તેઓ કહે છે કે આ ભગવતી અહિંસાનાં દર્શન તે મહાપુરુષોએ કર્યાં છે કે જેઓ અનન્ત જ્ઞાન અને દર્શનના અધિપતિ હતા, જેમણે શીલ, વિનય, તપ અને સંયમ દ્વારા પોતાના આત્માને “સો ટચના” સોના જેવો વિશુદ્ધ બનાવ્યો હતો. જેમની પાસે રાગદ્વેષરૂપી સમર્થ યોદ્ધા ભોં ભેગા થઈને તદ્દન નષ્ટ થયા હતા. ત્રણેલોક જેમની સેવા કરીને પોતાની જાતને ધન્ય માનતા હતા. એમના જ આદેશ પ્રમાણે તેમની શિષ્ય-પ્રશિષ્ય પરંપરા થઈ ગયેલ મનઃ પર્યયઅને અવધિજ્ઞાનીઓએ આ ભગવતી અહિંસાને ભેદ-પ્રભેદો સહિત જાણી અને તેનું વિશેષરૂપે દર્શન કર્યું. વૈક્રિય લબ્ધિધારીઓએ આ ભગવતીનું જીવનપર્યંત પાલન કર્યું. અને આભિનિબોધિક જ્ઞાનીઓથી લઈને સર્વગાત્ર પ્રતિકર્મ વિમુકતા આદિ અનેક મહાપુરૂષોએ આ ભગવતી અહિંસાનું પોત પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ઘણી જ સારી રીતે પાલન કર્યું છે. ॥ સૂ. ૪ ॥

જેઓ આ અહિંસારૂપ પ્રથમ સંવરદ્વારનું પાલન કરવાને માટે તૈયાર થયા છે તેમણે શું કરવું જોઈએ તે કહે છે— " इमं च " ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ–(पुढवी, दग, अगणि, मारुय, तरुगण ,तस,थावर,सव्वभूय,संजमदयट्टाए) પૃથિવી, દક, જલ, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ સમૂહ, દ્વીન્દ્રિયાદિક ત્રસ, પૃથિવ્યાદિક પાંચ સ્થાવર, એ બધા પ્રાણીઓની રક્ષા નિમિત્ત દયારૂપ પ્રયોજનને માટે (इमं च) इसवक्ष्यमाण, (सुद्धं उंछं गवेसियव्वं) શુદ્ધ, નિર્દોષ આહાર આદિની થોડા થોડા પ્રમાણમાં ગવેષણા કરવી જોઇએ, એટલે કે જેમ લણાયેલ ખેતરોમાંથી કણોનું આદાન કરાય છે, એ જ પ્રમાણે સાધુએ, ગૃહસ્થ દ્વારા પોતાને માટે બનાવાયેલ ભોજન આદિમાંથી થોડાં થોડાં પ્રમાણમાં આહાર આદિ લેવો જોઈએ. તેણે તે આહારાદિ (अकयं) સાધુને માટે બનાવ્યા હોવાં જોઈએ નહી, અને (अकारियं) બીજાની પાસે બનાવરાવ્યા હોવા જોઇએ નહીં. (अणाहुयं) બોલાવીને એટલે તે નિમંત્રીને જે ન અપાય. (अणुद्दिट्ठं) ઔદ્દેશિક આદિ દોષોથી જે રહિત હોય, તથા (अकीयनडं) સાધુને માટે મૂલ્ય આપીને તે ખરીદાયેલ ન હોય, તથા (नवकोडिहि परिसुद्धं) નવ કોટીઓ વડે–નવ પ્રકારે જે પરિશુદ્ધ હોય, એટલે કે તેણે સાધુને નિમિત્તે બીજા પાસે હિંસા કરાવી ન હોય, કે સાધુને નિમિત્ત હિંસા કરવાની અનુમોદના થઈ ન હોય, તથા સાધુને નિમિત્તે જે તેણે જાતે બનાવ્યુ ન હોય, બીજા પાસે બનાવરાવ્યું ન હોય, કે જેને પકવવાની અનુમોદના અપાઈ ન હોય તથા સાધુને નિમિત્તે જે પૈસા આપીને ખરીદ કર્યું ન હોય, કે બીજા પાસે ખરીદ કરાવાયું ન હોય, કે ખરીદનારને ખરીદવાની અનુમોદના કરાઈ ન હોય, એ રીતે નવ પ્રકારે વિશુદ્ધ આહાર આદિની સાધુએ ગવેષણા કરવી જોઇએ. (दसहिय दोसेहिं विप्पमुक्कं) જે આહાર શક્તિ આદિ દસ દોષોથી રહિત હોય, (उग्गमउ प्पायणे सणा· सुद्धं) ઉદ્ગમ, ઉત્પાદનારૂપ એષણા-ગવેષણાથી શુદ્ધ હોય,–આધાકર્મ આદિ સોળ ઉદ્ગમ દોષ છે, ધાત્રી આદિ સોળ ઉત્પાદના દોષ છે- એ બત્રીસ દોષોથી જે રહિત હોય, તથા (ववगयचुयचइयचत्तदेहं) (વ્યપગત) જે આહારમાંથી કીડી આદિ જીવો જાતે જ અલગ થઈ ગયા હોય, તથા (चुय) જીવો સ્વયં ચવ ગયા

હોય અથવા અગ્નિ આદિના સંયોગથી નાશ પામ્યા હોય, (**चइय**) દાતાએ નોકરાદિ દ્વારા અલગ કરાવ્યા હોય, (**चत्त**) દાતાએ જાતે તેમને અલગ કર્યા હોય, (**फासुयंच**) **प्रासुक** એવાં આહાર આદિ મુનિઓને કલ્પે છે અને એવા જ આહારની તેમણે ગવેષણા કરવી જોઇએ, તથા જે આહાર એવો ન હોય તેની ગવેષણા તેમણે કરવી જોઇએ નહીં. એ જ વિષયને હવે સૂત્રકાર "**न निसिज्ज**" ઈત્યાદિ પદો દ્વારા પ્રગટ કરે છે. તેઓ બતાવે છે કે (**न निसिज्ज-कहायओयणकखासुओवणीयं**) આસને બેસીને ધર્મકથા સંભળાવતી વખતે જો કોઇ દાતા તે મુનિને આપવાને માટે અશનાદિ દેયદ્રવ્ય લાવ્યો હોય તો તે નિજનોને કલ્પતા નથી, તથા (**नतिगिच्छामंत मूल भेसज्जकज्जहेउं**) જે આહારની પ્રાપ્તિ માટે મુનિને ચિકિત્સા-રોગ નિવારણને માટે ઈલાજ, મંત્ર-ભૂતાદિગ્રહના નિગ્રહને માટે ઉપાયભૂત મંત્રનો પ્રયોગ, મૂળ-વનૌષધિ, અને ભૈષજ્ય-અનેક ઔષધિ મિશ્રિત દવા, આદિ બતાવવું પડે એવો આહાર મુનિ-જનોને કલ્પે નહીં તથા (**नलक्खणुप्पाय सुमिणजोइसनिमित्त कह कुहकप्पउं**) જે ભિક્ષાની પ્રાપ્તિને માટે મુનિને સ્ત્રી-પુરુષ આદિના ચિહ્નાદિકોને બતાવવાનું પ્રદર્શન કરવું પડે. ભૂકંપ આદિના શાસ્ત્રોનું કથન કરવું પડે, સ્વપ્ન શાસ્ત્ર, જ્યોતિષશાસ્ત્ર, નિમિત્ત શાસ્ત્ર, કામકથા સૂચક શાસ્ત્ર, તથા બીજાને માટે આશ્ચર્યોત્પાદક પ્રયોગો વગેરેની મદદ લેવી પડે એવી ભિક્ષા મુનિજનોને કલ્પે નહી તેનું તાત્પર્ય એ છે કે દાતાને તેમના હસ્ત આદિનિ રેખાઓ વડે ખુશ કરીને, ભૂકંપ આદિનું શુભાશુભ ફળ કહીને, કામવર્ધન કથાઓ કહીને, સ્વપ્ન શાસ્ત્રનુ પ્રરૂપણ કરીને, જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં પોતાની વિદ્વ-તા બતાવીને, તથા આશ્ચર્યકારક પ્રયોગો બતાવીને પોતે બહુ જ મહાન વિદ્વાન છે એવી છાપ

પાડીને દાતા પાસેથી સારા પ્રમાણમાં સારી ભિક્ષાની આશા રાખવી, વગેરે ઉપાયોનો જે ભિક્ષામાં સહારો લેવો પડે તેવી ભિક્ષા સાધુઓને કલ્પે નહીં. એટલે કે એ પ્રકારના ઉપાયોથી સાધુઓએ ભિક્ષા લેવાના પ્રયત્ન કરવા જોઈએ નહી. તથા (**नविडंमणाए**) માયાચારીની મદદ લઇને પણ મુનિએ ભિક્ષાવૃત્તિ કરવી જોઇએ નહી. એટલે કે જે ભિક્ષાની પ્રાપ્તિ માટે માયાનો પ્રયોગ કરવો પડે એવી ભિક્ષા મુનિજનોને કલ્પે નહીં. (**न विरक्खणाए, न विसासणाए, न विडंभण रक्खण सासणाए भिक्खं गवेसियव्वं**) એ જ પ્રમાણે જે ભિક્ષાની પ્રાપ્તિમાં, દાતાની વસ્તુના સંરક્ષણનો ભાર પોતાના પર આવ્યો હોય, એટલે કે દાતા એમ કહે કે "મહારાજ! આપ આ વસ્તુંનું ધ્યાન રાખજો હું આપને ભિક્ષા આપુ છું" આ રીતે દાતા પોતાની વસ્તુના સંરક્ષણની જવાબદારી મુનિને સોંપે અને પછી આવીને ભિક્ષા અર્પણ કરે તો તે ભિક્ષા મુનિને કલ્પે નહીં. એ જ પ્રમાણે જે ભિક્ષાની પ્રાપ્તિમાં મુનિના મનમાં એવો ભાવ જાગે કે "હું આ દાતાના પુત્ર, પૌત્ર આદિને ભણાવીશ તો મને તેને ત્યાંથી ભિક્ષા મળ્યા કરશે," એવા વિચારથી જે ભિક્ષા પ્રાપ્તથાય તે ભિક્ષા પણ સાધુને કલ્પે નહીં વળી જે ભિક્ષાની પ્રાપ્તિમાં યુગપત, દંભ, રક્ષણ અને શાસનનો પ્રયોગ કરવો પડે એ પ્રકારની ભિક્ષાની પ્રાપ્તિ મુનિને કલ્પે નહીં. તથા (**न वि वंदणाए, न विमाणणाए, न वि पूयणाए, न वंदणमाणणपूणयाणए, न वि हीलणाए न वि निंदणाए, न वि गरिहणाए, न वि हिलणा निंदणा गरिहणाए भिक्खं गवेसियव्वं**) જે ભિક્ષાની પ્રાપ્તિ માટે સાધુને દાતાની "આપની ગુણરાશિ દિગન્ત સુધી વ્યાપેલ છે, મેં આપની પ્રશંસા પહેલેથી જ સાંભળી હતી પણ આપનો સાક્ષાત્કાર તો આજે જ થયો" એ રીતે વંદણા–પ્રશંસા કરવી પડે એવી ભિક્ષા સાધુને કલ્પે નહીં. અહીં વંદન શબ્દ પ્રશંસાના અર્થમાં વપરાયો છે. આસનાદિ આપીને દાતાનું સન્માન કરવું પડે અથવા તે રીતે તેમને પ્રસન્ન કરવા પડે તે પ્રકારની ભિક્ષા પણ સાધુને કલ્પે નહીં વળી દાતાને પોતાની તરફથી

કોઈ વસ્તુ આપીને તેની પાસેથી ભિક્ષા મેળવવાની આશા રાખીને ભિક્ષાની ગવેષણા કરવી તે યુક્તિ પણ સાધુને માટે યોગ્ય નથી. એટલે કે આ યુક્તિથી ભિક્ષા મેળવવાની ઇચ્છા રાખવી તે યોગ્ય નથી. વળી યુગપત્–એક જ દાતા પ્રતિ વન્દન, માનન, પૂજન, આદિનો પ્રયોગ કરીને ભિક્ષાની ગવેષણા કરવી તે સાધુને માટે ઉચિત નથી. તથા દાતાની જાતિના ઉલ્લેખરૂપ તિરસ્કાર કરીને દા. ત. "તુ તો નીચ છે, ભિક્ષા કેવી રીતે દઈશ" આ રીતે કહીને તેને ભિક્ષા અર્પણ કરવાને માટે ઋજુ કરવો અને પછી ભિક્ષાની પ્રાપ્તિ માટે તેને ત્યાં જવુ, એ ભિક્ષા પ્રાપ્તિનો ઉપાય સારા આચાર વાળા સાધુને માટે ઉચિત નથી. એ જ પ્રમાણે "તમે કંજુસ છો વનીપક છો" એ રીતે દાતાના દોષો જાહેર કરીને પછી તેને ભિક્ષા દેવા માટે ઋજુ કરવો એ ઉપાય પણ સાધુને ભિક્ષાપ્રાપ્તિ માટે કલ્પતો નથી, લોકોની સમક્ષ દાતાની નિન્દા કરીને તથા એક સાથે દાતાની હિલના (તિરસ્કાર) નિન્દા, તથા ગર્હણા કરીને ભિક્ષાની ગવેષણા કરવી તે સાધુને માટે ઉચિત નથી. એજ પ્રમાણે (न वि भेसणाए, न वि तज्जणाए, न वि तालणाए, न वि भेसण-तज्जण-तालणाए भिक्खं गवेसियव्वं" દાતાને ભય બતાવીને "રે દુષ્ટ હું તને બતાવી દઈશ" એ રીતે દાતાનો તિરસ્કાર કરીને, દાતાને માર મારીને તથા એક સાથે દાતા પ્રત્યે ભીષણા તર્જના અને તાડના કરીને ભિક્ષાની ગવેષણા કરવી જોઈએ નહીં તથા "न वि गारवेणं, न वि कुहणाए, न वि वणीमगयाए न वि गारवकुहण-वणीमगयाए भिक्खं गवेसियव्वं" "હું ક્ષત્રીય છું" આદિ અભિમાનરૂપ ગૌરવથી, ક્રોધથી, અને યાચક વૃત્તિથી તથા એક સાથે ગૌરવ, ક્રોધ અને યાચક વૃત્તિથી પણ ભિક્ષાની ગવેષણા કરવી જોઈએ નહીં. "न वि मित्तयाए, न वि पत्थणाए, न वि सेवणाए, न वि मित्तय-पत्थण-सेवणाए भिक्खं गवे-सियव्वं" તથા દાતાની સાથે મિત્રતા કરીને, "આપ દાતા છો, યાચકોના

સંરક્ષક છો, અમે યાચક છીએ, તો આપ અમને ભિક્ષા આપો " એવી દાતાને પ્રાર્થના કરીને તથા દાતાની સેવાવૃત્તિ કરીને ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ નહીં. એ જ રીતે એ ત્રણે બાબતોનો દાતા પાસે એક સાથે પ્રયોગ કરીને સાધુએ ભિક્ષાની ગવેષણા કરવી જોઈએ નહીં પણ " अण्णाए अगड्ढिए अदुट्ठे अदीणे अविमणे अकलुणे अविसाई अपरितंतजोगी जयणघडणकरणचरियविनयगुण जोगसंपउत्ते भिक्खु-भिक्खेसणाए णिरए " अज्ञात-" આ સાધુ ધનિક હતાં એટલે કે ધનિક સ્થિતિમાંથી દીક્ષિત થયેલ છે " એ વિષે દાતાઓથી અજ્ઞાત રહીને. अगृद्ध-આહાર આદિમાં ગૃદ્ધ ભાવથી રહિત બનીને, अद्विष्ट-આહાર અથવા દાતા પ્રત્યે દ્વેષ ભાવ રહિત થઈને, अदीन-દીનતાના ભાવથી રહિત થઈને, अविमना-ભિક્ષા ન મળવા છતાં પણ માનસિક વિકારથી રહિત થઈને अकरुण-કોઈ પણ પ્રકારે પોતાનાં દુઃખને કોઇ પણ રીતે પ્રગટ નહીં કરીને, अविषादी-" મને ભિક્ષાનો લાભ મળશે કે નહીં મળે " એ પ્રકારના વિષાદ ભાવને છોડીને, अपरितंतजोगी-ભિક્ષા નહીં મળતા તનતનાવની વૃત્તિનો પરિત્યાગ કરીને, તથા यतनघटनकरण-પ્રાપ્ત સંયમમાં ઉદ્યમશીલ તથા અપ્રાપ્ત સંયમની પ્રાપ્તિ કરવામાં નિરન્તર પ્રયત્નશીલ, એવો સાધુ કે જે चरितविनय વિનયથી યુક્ત થયેલ છે, તથા गुणयोगसंप्रयुक्त-સમાધિ ગુણના યોગથી જે યુક્ત થયેલ છે, એવા થઈને ભિક્ષુ-મુનિ ભિક્ષાની ગવેષણા કરવાને પ્રયત્નશીલ થાય. " इमंच णं पावयणं " આ પ્રવચન " सव्वजगज्जीव रक्खणदयट्ठाए " જગતના છકાયના જીવોની રક્ષારૂપ દયાને નિમિત્તે " भगवया सुकहियं " ભગવાન મહાવીરે કહેલ છે-આ કથનમાં કોઈ પણ પ્રકારે-યુક્તિ અને શાસ્ત્રથી વાંધો આવતો નથી. " अत्तहियं " તે જીવોનું હિતકર્તા છે અને "पेच्चा भावियं " પરભવમાં શુભ ફળરૂપે તે પરિણમે છે. તેથી " आगमेसिभद्दं " ભવિષ્યકાળમાં તે કલ્યાણજનક છે. "सुद्धं" ભગવાન દ્વારા પ્રતિપાદિત હોવાથી તેમાં કોઇ પણ પ્રકારે કોઈ પૂર્વાપર વિરોધરૂપ દોષ આવતો નથી તેથી શુદ્ધ-નિર્દોષ છે, તથા " नेयाउयं " ન્યાયયુક્ત છે. " अकुडिलं " તેની આરાધના કરવાથી જીવ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે તે કારણે તે अकुटिल-ઋજુ છે, (अणुत्तरं) સમસ્ત સિદ્ધાન્તોમાં તે મુખ્ય હોવાથી તે अणुत्तरं-સર્વોત્તમ છે. તથા " सव्वदुक्खपावाण विउसमणं " સમસ્ત દુઃખો તથા પાપોનું તે ઉપશમન કરનાર છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા એ પ્રગટ કરે છે કે જેઓ અહિંસા રૂપ સંવરદ્વારનું પાલન કરવાને તત્પર છે, તેમનું એ કર્તવ્ય છે કે છકાયના

જીવોની રક્ષા કરે. કારણ કે આ લોક એ જ જીવોથી ભરેલ છે, તેથી પોતાની દરેક પ્રવૃત્તિ સંયમિત રાખવાથી છકાયના જીવોની રક્ષા થાય છે. મુનિજન આ અહિંસા મહાવ્રતના પાલક હોય છે, તેથી તેમને માટે ભગવાનનો આદેશ છે કે તેઓ એવા ઉચ્છ આહાર આદિની ગવેષણા કરે કે જે શુદ્ધ હોય, અકૃત, અકારિત, અનનુમોદિત,, અનાહૂત, અનુદ્દિષ્ટ, અક્રીતકૃત, નવકોટિ વિશુદ્ધ શંકિત આદિ દોષ રહિત, આધાકર્માદિ દોષોથી રહિત અને જીવજન્તુ રહિત હોય. એવો આહાર જ તેમની સમાચારી અનુસાર તેમને માટે કલ્પે તેવો કહેલ છે. તેનાથી ઉલટો આહાર અહિંસા મહાવ્રતને પ્રતિકૂળ ગણાયો છે. તેથી તેમણે ઉપાશ્રયમાં દાતા દ્વારા અર્પણ કરવા માટે લેવાયેલ આહાર કદી લેવો જોઈએ નહીં. ચિકિત્સા આદિ કરીને જે ભિક્ષાની પ્રાપ્તિ થાય તે પણ તેમને માટે ત્યાજ્ય ગણેલ છે, કારણ કે મુનિજન :સિંહવૃત્તિના ધારક હોય છે તથા અયાચક વૃત્તિ વાળા હોય છે. આ રીતે મેળવેલ આહારમાં સિંહવૃત્તિ તથા અયાચકવૃત્તિનું સંરક્ષણ થતું નથી ભિક્ષાની ગવેષણામાં દંભનું આચરણ થવું જોઇએ નહીં, દાતાની વસ્તુના રક્ષણનો પ્રશ્ન ઊભો થવો જોઈએ નહીં કે કોઈ વાત ન બનવી જોઇએ કે જેથી મુનિના આચારવિચારમાં અન્તર પડે. " હું તમારા પુત્રને ભણાવીશ, આપના ગુણો દિગન્ત સુધી ફેલાયેલ છે, આપ મોટા દાતા છો, આપની કીર્તિ તો મેં ઘણીવાર સાંભળી છે પણ આપને જોવાનો લાભ તો આજ જ મળ્યો " આ બધી વાતો એવી છે કે જે મુનિના આત્માને હીન બનાવે છે. તેને પોતાની ફરજ ચૂકાવે છે. આ બધી વાતોથી આત્માનું જે પતન થાય છે તે સૌથી મોટી હિંસા છે, તે કારણે એવા પ્રકારના વ્યવહારની પ્રાપ્ત થતી ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાનો મુનિને માટે નિષેધ છે— તથા મુનિએ દાતા પ્રત્યે એવો વ્યવહાર પણ ન કરવો જોઇએ કે જેથી તેના આત્મામાં કલેશ થાય, દા. ત. '' તું કૃપણ છે, વનીપક યાચક છે, તું શું ભિક્ષા આપી શકવાનો છે, જે નીચ વ્યક્તિ હોય છે તે ભિક્ષા દેતી નથી." ઈત્યાદિ અપમાન જનક શબ્દોમાં એક તો ભાષા સમિતિનું પાલન થતું નથી, તથા એવી વ્યક્તિઓમાં ગમે તે રીતે ભિક્ષા આપવાનો જુસ્સો પેદા થાય છે, જે તે ભિક્ષાની શુદ્ધિમાં બાધક થાય છે. ભિક્ષા દેતી વખતે દાતાના આત્માને કલેશ થતો હોય તો એવી ભિક્ષા મુનિજનોને માટે અગ્રાહ્ય-(ન સ્વિકારવાને યોગ્ય) દર્શાવેલ છે. જેમ ફૂલને નુકશાન પહોંચાડયા વિના ભમરા તેમાંથી રસપાન કરે છે તેમ દાતાને કોઇ પણ પ્રકારનો કલેશ પહોંચાડયા વિના તેમની

પાસેથી મુનિજન પરિમિત પ્રમાણમાં ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે એ જ પ્રકારે બીજી કઇ કઈ પ્રવૃત્તિયો ભિક્ષાની ગવેષણા કરવામાં બાધક થાય છે તે બધું આ સૂત્રમાં બતાવ્યું છે, ભિક્ષાની ગવેષણા કરતી વખતે મુનિએ અજ્ઞાત, અગૃદ્ધ, અદ્વિષ્ટ, અદીન, અવિમન, અકરુણ, અવિષાદી, અને અપરિતાંતયોગી આદિ સ્થિતિ વાળા રહેવું જોઈએ. ત્યારે જ પૂર્ણ રીતે અહિંસા મહાવ્રતરૂપ સંવરદ્વારનું પાલન થાય છે. ।। સૂ-૫ ।।

અહિંસાવ્રત કી ઈર્યાસમિતિ નામ કી પ્રથમ ભાવના કા નિરૂપણ

એ પાંચ વ્રતોને સ્થિર રાખવા માટે પ્રત્યેક વ્રતની પાંચ પાંચ ભાવના છે.

હવે સૂત્રકાર અહિંસાવ્રતની જે પાંચ ભાવના છે તેમાંની સૌથી પહેલી ઈર્યા સમિતિ આદિ આ પાંચ ભાવના પ્રગટ કરે છે—" **तस्स इमा** " ઇત્યાદિ

" **तस्स** " તે પ્રસિદ્ધ "**पढमस्स वयस्स**" પ્રથમ વ્રતની "**इमा पच भावणा- हुंति** " ઈર્યાસમિતિ આદિ આ પાંચ ભાવનાઓ હોય છે. કારણ કે તે ભાવનાઓથી " **पाणाइवायवेरमणपरिरक्खणट्ठाए** " પ્રાણાતિપાત વિરમણરૂપ જે અહિંસાવ્રત છે તેની સારી રીતે રક્ષા થાય છે. કહેવાનો ભાવ એ છે કે અત્યંત સાવધાનીથી ખાસ ખાસ પ્રકારની અનુકૂળ પ્રવૃત્તિયોનું સેવન ન કરાય તો સ્વીકાર કરવા માત્રથી જ વ્રત આત્મામાં ચિરસ્થાયી રહી શકતું નથી- નિર્દોષ રીતે સાવધાનીથી તેનુ પાલન થઈ શકતું નથી. તે યથાર્થ રૂપે આત્મામાં ઉતરી શકતાં નથી. ગ્રહણ કરાયેલ વ્રતો જીવ- નને યથાર્થ રીતે પોતાના રંગે રંગી શકી-પોતાની અટલ છાપ આત્મા પર જમાવી શકે-આત્મામાં ઉંડાણુથી પ્રવેશી શકે, તે માટે પ્રત્યેક વ્રતને અનુકૂળ

આવનારી થોડી ઘણી પ્રવૃત્તિયો સ્થૂલ દૃષ્ટિથી વિશેષ રૂપે ગણાવવામાં આવેલ છે, જે ભાવનાને નામે પ્રસિદ્ધ છે. જો તે ભાવનાઓ પ્રમાણે બરાબર વર્તન કરાય તો ગ્રહણ કરાયેલ વ્રત પ્રયત્નશીલ વ્યક્તિને માટે ઉત્તમ ઔષધિ સમાન કાર્ય સાધક સિદ્ધ થાય છે. એ જ વાત " परिरक्खणट्ठाए " પદ દ્વારા અહીં દર્શાવવામાં આવી છે. એ પાંચ ભાવનાઓમાં જે " पढमं " પહેલી ઈર્યાસમિતિ નામની જે ભાવના છે તે આ પ્રમાણે છે " ठाणगमणजोगजुंजणजुंगंतरनिवइयाए " પોતાને કે પરને કલેશ ન થાય તે પ્રમાણે જતન પૂર્વક ગમન કરવું તેનું નામ ઈર્યાસમિતિ છે. તેનું વધારે સ્પષ્ટીકરણ સૂત્રકાર આ પદ દ્વારા કરે છે-સ્થાન-બેસવું અને ગમન-ચાલવાની ક્રિયામાં તેમના દ્વારા એ રીતની પ્રવૃત્તિ થવી જોઈએ કે જેથી ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની હત્યા ન થાય, આ ગુણ રૂપ સંબંધને જે જોડનારી હોય તથા જેથી યુગ પ્રમાણ ભૂમિભાગનું અવલોકન થતું હોય એટલે કે ચાલતી વખતે પોતાની આગળથી યુગ પ્રમાણ ભૂમિનું જેથી સારી રીતે અવલોક કરીને સાધુ ચાલતા હોય એવી " दिट्ठुए " દૃષ્ટિથી "कीडपयंगतसथावरदयावरेण पुप्फफलतयपबालकंदमूलदगमट्टियबीयहरियपरिवज्जणएणिचं सम्मं ईरियव्वं " લટ શંખ આદિ ક્ષુદ્ર જન્તુરૂપ કીડાઓ ઉપર તથા પતંગિયાં આદિ જન્તુઓ ઉપર, અને એકેન્દ્રિય સ્થાવર જીવોની ઉપર દયા રાખવાને તત્પર બનેલ, તથા પુષ્પ, ફળ, ત્વક્-છાલ, પ્રવાલ-કોંપળ-પત્રાંકુર, સૂરણ આદિ કંદમૂળ, આ બધા સચેત પદાર્થોને પોતાના કે બીજાના ઉપયોગમાં લેવાનો આજીવન પરિત્યાગ કરી નાખ્યો હોય એવા મુનિજનોને હંમેશા જોઈ જોઈને યતના પૂર્વક રસ્તા પર ચાલવું જોઇએ. " एवं खु " આ રીતે યતનાપૂર્વક નજર વડે જોઇ જોઇને ચાલનાર મુનિજનને " सव्वे पाणा "

સમસ્ત પ્રાણી " ण हीलयव्वा ' અવજ્ઞાના વિષભૂત બનતા નથી " न निंदियव्वा ' નિંદાના વિષયભૂત બનના નથી, " न गरहियव्वा " લોકોની સમક્ષ દોષોદ્ઘાટનપૂર્વક ગર્હાના વિષભૂત બનતા નથી. " न हिंसियव्वा " પાદાદિ વડે આક્રમિત થઈને હિંસાના વિષયભૂત બનતા નથી, " न छिंदियव्वा " છેદન કરવાના વિષયભૂત બનતા નથી, " न भिंदियव्वा " ભેદન કરવાના વિષયભૂત બનતા નથી, " न वहेयव्वा " પીડા ઉત્પાદન આદિ દ્વારા વ્યથા પહોંચાડવાને યોગ્ય બનતા નથી. " न भयं दुक्खं च किंचिलब्भा पावेउं " અને કોઇ પણ પ્રકારે ભય અને દુઃખ પ્રાપ્ત કરવાને યોગ્ય બનતા નથી. ' एवं " આ પ્રકારે " ईरियासमियजोगेण " ઈર્યાસમિતિના યોગથી " भाविओ अंतरप्पा " યુક્ત આત્મા-જીવ-ભાવિતાત્મા કહેવાય છે અને તે "असबलमसंकिलिट्ठनिव्वणचरित्तभावणाए " અશબલ-મલિનતા રહિત તથા વિશુદ્ધ મનઃ પરિણામથી યુક્ત એવી હેતુભૂત અક્ષત-ચારિત્રભાવનાના પ્રભાવથી ' अहिंसए " અહિંસક થાય છે, એટલે કે ભાવનાપૂર્વક અહિંસાના પરિપાલક હોવાથી તે હિંસાવૃત્તિથી રહિત બને છે. તથા " संजए " સારી રીતે જીવ રક્ષાની યતનામાં તત્પર હોવાને કારણે સંયત થાય છે. અને " सुसाहू " એવા થવાને કારણે તે સુસાધુ-સાચો સાધુ-મોક્ષ સાધક મુનિ-થાય છે.

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે અહિંસા વ્રતની રક્ષા અને સ્થિરતાને માટે જે પાંચ ભાવના છે તેમાંની ઈર્યાસમિતિ નામની પહેલી ભાવના બતાવી છે. આ ભાવનામાં તેમણે એ પ્રગટ કર્યું છે કે અહિંસા વ્રતના આરાધક પ્રાણીને જો ભાવનાનું નિમિત્ત ન મળે તો તે વ્રતનુ સૂક્ષ્મ રીતે પાલન થઇ શકતું નથી. અહિંસા આદિ વ્રતોના રંગમાં આત્માને રંગી દેનારી આ ભાવનાઓ જ છે. તેથી સાચા અર્થમાં અહિંસક બનવાને માટે મુનિએ સૌથી પહેલાં ઈર્યાસમિતિનું પાલન કરવું જોઈએ. આ સમિતિનું પાલન કરવાથી ત્રસ

અને સ્થાવર જીવોનું રક્ષણ થાય છે. ઉઠવા બેસવામાં તથા ગમન કરવામાં 'વધારે જીવોની વિરાધના ન થાય' તેનું મુનિ વધારે ધ્યાન રાખે છે. યુગ પ્રમાણ ભૂમિનું અવલોકન કરતા કરતા સાધુ માર્ગે આગળ વધે છે. આમ થવાથી તેના દ્વારા કોઈ પ્રાણી હીલયિતવ્ય, નિન્દિતવ્ય, ગર્હિતવ્ય, અને હિંસિ-તવ્ય થતું નથી. તેનું છેદન થતું નથી કે તેને વ્યથા પહોંચતી નથી, તથા દુઃખને પામતું નથી. આ રીતે ઇર્યાસમિતિના યોગથી ભાવિતાત્મા બનેલ મુનિ-જન પોતાના અહિંસાવ્રતનું નિર્દોષ રીતે પાલન કરતા કરતા સાચા અહિંસક થઇ જાય છે. તથા આ રીતે પ્રયત્નશીલ હોવાને કારણે તે સુસાધુ—મોક્ષને સાધનારા મુનિ, એ અર્થને ચરિતાર્થ કરે છે ॥ સૂ-૬ ॥

મનોગુપ્તિ નામ કી દૂસરી ભાવના કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર આ વ્રતની મનોગુપ્તિ નામની બીજી ભાવના છે તેનું સ્પ-ષ્ટીકરણ કરે છે—"बीयं च" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—"**बीयं**" બીજી મનોગુપ્તિ નામની ભાવના આ પ્રકારની છે-"**पावएण मणेण**" અશુભ મનથી અશુભ થાય છે-એટલું કે અશુભ મનથી જીવ પાપનું ઉપાર્જન કરે છે આ પાપ "**अहम्मियं**" દુર્ગતિનું જનક હોવાથી અધર્મરૂપ છે. "**दारुणं**" તીવ્ર દુઃખોનું ઉત્પાદક હોવાથી દારુણ—વિષમ એટલે કે કષ્ટકા-રક હોય છે. તથા "**निसंसं**" તેમાં આત્માના હિતનો ઘાત થાય છે તેથી તે નૃશંસ છે. "**वहबंधपरिकिलेसबहुलं**" વધ, બંધન અને તેમના કારણે ઉદ્‌-ભવેલ પરિકલેશ—પરિતાપથી તે સદા ભરેલ રહે છે, એટલે કે પ્રતિસમય તે અસહ્ય સંતાપ પેદા કરનાર હોય છે. "**मरणभयपरिकिलेससंकिलिट्ठं**" મરણના ભયથી ઉત્પન્ન થયેલ પરમ સંતાપથી તે વ્યાપ્ત રહ્યા કરે છે. એટલે કે પાપથી જીવ નરક નિગોદ આદિના અનંત દુઃખને ભોગવ્યા કરે છે. તે

કારણે તે પાપ નરક નિગોદ આદિ દુર્ગતિયોના અનંત દુઃખોનું જનક હોવાથી તેનાથી સદા ભરેલ રહે છે એમ કહેવામાં આવ્યુ છે. આ પ્રકારના વિશેષ-ણોથી યુક્ત પાપ આ જીવ પાપયુક્ત મનથી કરે છે. એવું સમજીને " **कयावि किंचि वि** " કોઈ પણ કાળે સહેજ પણ " **पावएणं मणेण** " પાપકારી મનથી " **पावगं** " પાપ-અશુભ " **न झायव्वं** " વિચારવું જોઇએ નહીં " **एवं मण-समिइजोगेण अंतरप्पा भाविओ भवइ** " આ પ્રકારે અંતરાત્મા-જીવ મનઃ સમિ-તિના યોગથી ભાવિત થાય છે. " **असबलमसंकिलिट्ठनिव्वणचरितभावणाए अहिंसए संजए सुसाहू** " તે ભાવિત આત્મા મલિનતાથી રહિત તથા વિશુદ્ધ મનઃ પરિણામથી યુક્ત એવી હેતુભૂત ચારિત્ર ભાવનાના પ્રભાવથી અહિંસક થાય છે અને સંયત બને છે. અને એવું થવાથી જ તે સાચો સાધુ-મોક્ષ સાધક મુનિ કહેવાય છે.

ભાવાર્થ-મનને અશુભ ધ્યાનથી બચાવીને શુભ ધ્યાનમાં લગાડવું તેને મનોગુપ્તિ કહે છે શુભ ધ્યાનમાં લગાડવાનો ઉપદેશ એ માટે અપાય છે. અથવા મનને શુભ ધ્યાનમાં તે કારણે લગાડાય છે કે મન પોતે જ અશુભ બનવા પામે નહીં અશુભ ધ્યાનના સંપર્કથી મન અશુભ બની જાય છે, અને અશુભ મનથી પાપનું જ ઉપાર્જન થાય છે. પાપથી જીવોને વિવિધ પ્રકારનાં કષ્ટો ભોગવવાં પડે છે. કારણ કે પાપ પોતે જ એક અધર્મ છે. અધર્મ હોવાથી જ તે આત્માના હિતનું ઘાતક બને છે, એને એજ કારણથી જીવોને વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખો દે છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને જે મુનિજન પોતાના મનને કદી પણ અશુભ ધ્યાનમાં લગાડતા નથી, તેનાથી બચતા રહે છે, એવા તે મુનિ તે મનઃ સમિતિથી ભાવિત બનીને પોતામા અહિંસાવ્રતનું નિર્દોષ પાલન કરીને અહિંસક બની જાય છે, અને તે રીતની પ્રવૃત્તિ કરવાના રંગે રંગાયેલ તે મુનિ સાચા અર્થમાં સાધુનાં પદને સાર્થક કરે છે ॥ સૂ. ૭॥

હવે સૂત્રકાર આ અહિંસાવ્રતની વચન સમિતિ નામની ત્રીજી ભાવનાનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે સૂત્ર કહે છે-" तइयं च " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—" तइयं " વચનસમિતિરૂપ ત્રીજી ભાવના આ પ્રમાણે છે— " पावियाए वईए " સાવદ્ય ભાષણરૂપ વાણીથી " पावगं " જીવ પાપનો બંધ બાંધે છે. તે પાપ " अहम्मियं दारुणं निसंसं वहबंधपरिकिलेसबहुलं जरामरण परिकिलेससंकिलिट्ठं भवइ " અધર્મ રૂપ છે તેનાથી જીવોને દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. તથા તેનાથી જીવ તીવ્ર દુઃખો ભોગવે છે તેથી તે દારુણ-વિષમ છે. તેનાથી આત્માના હિતનો ઘાત થાય છે તેથી તે નૃશંસ છે. વધ, બંધન અને તેના વડે ઉત્પન્ન થયેલ પરિકલેશ-પરિતાપથી તે પાપ સદા ભરેલ રહે છે. જરા અને મરણના ભયથી જનિત સંતાપ વડે તે સદા વ્યાપ્ત રહે છે. એવો વિચાર કરીને જે મુનિ " न कयावि वईए पावियाए किंचिवि पावगं भासियव्वं " આ પાપવાણીને સાવદ્ય ભાષણરૂપ વચનને-કોઇ પણ કાળે થોડું પણ બોલતા નથી, તેઓ આ વચનસમિતિના યોગથી ભાવિતાત્મા બની જાય છે. " एवं वयसमिइजोगेण भाविओ अंतरप्पा असबलमसंकिलिट्ठनिव्वणचरित्तभावणाए अहिंसओ संजओ सुसाहू भवई " આ પ્રકારે વચન સમિતિના યોગથી ભવિતાત્મા બનેલ અંતરાત્મા-જીવ-અશબલ, અસંકિલષ્ટ અને નિર્વ્રણચારિત્રની ભાવનાથી અહિંસક અને સંયત બની જાય છે. અને સાચા અર્થમાં સાધુ-મોક્ષને સાધનારા-એ નામને ચરિતાર્થ કરી લે છે.

ભાવાર્થ—સાવદ્યભાષણ ન કરવું તેનું નામ વચન સમિતિ છે. સાવદ્ય ભાષણ કરવાથી પાપનો બંધ બંધાય છે. પાપ અધર્મ હોવાથી વિવિધ પ્રકારના દુઃખનું જનક છે. તેના ઉદયથી વધ બધન આદિ વિવિધ કષ્ટ જીવને ભોગવવાં પડે છે. તેથી સાધુનું કર્તવ્ય છે કે તે કદી પણ,:ક્યાંય પણ, થોડા પ્રમાણમાં પણ અસત્ય ભાષણ ન કરે. એવો વિચાર કરીને જે મુનિ આ પાપવાણીથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે તેઓ જ પોતાના અહિંસાવ્રતનું નિર્દોષ રીતે પાલન કરે છે. આ પ્રમાણે પોતાના અહિંસાવ્રતનું પાલન કરનાર સાધુ જ સાચા સાધુ-મોક્ષને સાધન કરનાર સાધુ-કહેવાય છે ॥ સૂ. ૮ ॥

હવે સૂત્રકાર એષણા સમિતિ નામની ચોથી ભાવના બતાવે છે "चउत्थ" ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—" आहारएसणाए सुद्धं उंछं गवेसियव्वं " સાધુ આહારેષણાથી શુદ્ધ–નિર્દોષ उञ्छ થોડી થોડી માત્રામાં ભિક્ષાની ગવેષણા કરે. તેનો ભાવાર્થ એ છે કે જેમ લણાયેલ ખેતરમાંથી કણોનું આદાન થાય છે, એ જ રીતે સાધુએ પણ ગૃહસ્થને માટે તૈયાર કરેલ અન્નિ થોડી થોડી માત્રામાં ગવેષણા કરવી જોઈએ. જ્યારે તે ભિક્ષાની ગવેષણા કરે ત્યારે તેણે " अण्णाए " અજ્ઞાત રહેવું જોઈએ. દાતાને તે વાતની ખબર ન પડવી જોઈએ કે તે ધનિક સ્થિતિમાંથી દીક્ષિત થયેલ છે. આ પ્રકારે તેણે દાતાથી અપરિચિત રહેવું જોઈએ. " अकहिए " અકથિત રહેવું જોઇએ–" હું ધનિક હતો' ગરીબ ન હતો છતાં પણ મેં દીક્ષા લીધેલ છે " એ પ્રકારનો પોતાનો પરિચય તેણે દાતાને દેવો જોઇએ. નહીં " असिट्ठे " અશિષ્ટ રહેવું જોઇએ. " આ સાધુ ઉગ્રવંશીય છે. ભોગવંશીય છે, " તે પ્રકારે દાતા આગળ તેણે પ્રગટ થવું જોઇએ નહીં. ' अदीणे " અદીન રહેવું જોઇએ–દીનતાના ભાવથી રહિત રહેવું જોઈએ–પોતાના વ્યવહારથી દાતા આગળ તેણે દીનતાનો ભાવ પ્રગટ કરવો જોઇએ નહીં. " अकलुणे " અકરુણ–ઓછી વૃત્તિથી રહિત થવું જોઈએ., તેની વૃત્તિ એવી ન હોવી જોઇએ કે તે દાતાની દૃષ્ટિએ ઓછી જણાય, "अविसाई" તેણે વિષાદ રહિત રહેવું જોઇએ. ભિક્ષાલાભ મળશે કે નહીં એવો વિષાદ તેણે કરવો જોઇએ નહીં. " अपरितंतजोगी " અપરિતંતયોગી–અલાભ આદિ અવસ્થામાં પણ તેણે તનતનાટ ન કરવો જોઈએ. " जयण, घडण–करण–चरिय –विनयजोगसंपउत्ते " પ્રાપ્ત સંયમ યોગમાં ઉદ્યમ કરવો તેને ' યતન ' કહે છે. આ યતનને તથા અપ્રાપ્ત સંયમ યોગની પ્રાપ્તિની ચેષ્ટા કરવી તેને ઘટન- કહે છે. આ ઘટનને જે કરનાર છે તે यतनघटनकरण છે. તથા વિનયગુણને પહેલેથી જ જેમણે આચર્યો છે તથા સમાધિગુણના યોગથી જે યુક્ત બનેલ

છે તે 'વિનયગુણ સંપ્રયુક્ત' કહેવાય છે. એવા "भिक्खु" સાધુ "भिक्खेसणाए जुत्ते" ભિક્ષાની એષણામાં ' समुदाणेऊण" ભિક્ષાને માટે અનેક ઘરે ફરે, અને ત્યાંથી "भिक्खायरियं छं" અલ્પ અલ્પ માત્રામાં ભિક્ષા 'घेत्तूण' ગ્રહણ કરીને તે "गुरुजणस्स पासं आगए" પોતાના ગુરુજનની પાંસે આવે, "गमणागमणाइयारपडिक्कमणपडिक्कंतआकोयणवायणं य दाऊण" અને તે ગમનાગમનના અતિચારોના પ્રતિક્રમણ વડે ઈર્યાપથિકી પ્રાયશ્ચિત્તથી પ્રતિક્રાન્ત થાય અને એ રીતે પાપની નિર્વૃત્ત થઈને તે "गुरुजणस्स" ગુરુજનને "वा" અથવા "गुरुसंदिट्ठस्स" ગુરુથી નિર્દિષ્ટ અન્ય રત્નત્રયધારી મુનિની "जहोवएसं" ઉપદેશ પ્રમાણે જ્યાં જ્યાંથી તેણે ભિક્ષા મેળવીહોય તે તે પ્રકારે તે સૌની "निरइयारं" નિરતિચાર આલોચના કરે. આલોચના કરીને "अप्पमत्ते" પ્રમાદ રહિત બનેલ તથા "पुणरवि अणेसणाए पयए" ભવિષ્યકાળમાં ઉદ્‌ગમાદિ દોષરૂપ અનેષણામાં પ્રયત્નશીલ બનીને–એટલે કે એષણાગત દોષોના ત્યાગમાં સાવધાન બનીને તે મુનિ "पडिक्कमित्ता" કાયોત્સર્ગ કરીને "पसंते" પ્રશાન્ત બને–આહારને માટે આતુર ન બને. "आसीणसुहनिसण्णे" બેસી જાય અને ભિક્ષાને નિમિત્તે ગમનાગમનમાં થતાં પરિશ્રમનો સહેજ પણ વિચાર ન કરે પ્રત્યુત સુખ પૂર્વક–બરાબર રીતે બેસે "मुहुत्तमेत्तं च झाण सुभजोगनाणसज्झायगोवियमणे" તે સમયે તે એક મુહૂર્ત સુધી ધર્મધ્યાનાદિરૂપ ધ્યાનથી, શુભ યોગથી, ભગવાન દ્વારા કથિત મોક્ષની હેતુભૂત નિરવદ્ય સાધુ વૃત્તિના વિચારથી, તથા મૂળસૂત્રના પરિગુણનની બહારના વિષયમાં પોતાના મનને જતા રોકે અને પોતાના મનને શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મમાં પરોવે. આ રીતે "धम्ममणे" ધર્મમનવાળા તથા "अविमणे" અવિમન–અરસ, નીરસ આદિ આહાર પ્રાપ્તિમાં

પણ વિષાદ રહિત ચિત્તવાળા, " सुहमणे " સુખમન-સંયમમાં અનુરક્ત ચિત્ત વાળા, તથા " अविग्गहमाणे " સંકિલષ્ટ મનોભાવ રહિત હૃદયવાળા, અને " समाहियमणे " રાગદ્વેષ રહિત હોવાને લીધે ઉપશાન્ત મનવાળા, તથા "सद्धा संवेगनिज्जरमणे " શ્રદ્ધા-તત્ત્વાર્થમાં શ્રદ્ધા, સંવેગ-મોક્ષની રુચિ અને નિર્જરા કર્મક્ષપણુમાં મન રાખનાર "पवयणवच्छल्लभावियमणे " પ્રવચનાનુરાગથી જેનું ચિત્ત અનુરંજિત બન્યું છે એવા તે સાધુ 'ऊट्ठेऊणय' પોતાના સ્થાનેથી ઊઠીને " पहट्ठे " અતિશય આનંદિત અને " तुट्ठे " સંતુષ્ટ થઈને " जहाराइणियं· साहवे " યથા પર્યાય-નાના મોટાના ક્રમ પ્રમાણે સાધુઓને ભાવપૂર્વક " निमंतइत्ताय " આહાર ગ્રહણ કરવાને માટે વિનંતિ કરે ત્યાર બાદ " गुरुजणेणं विइण्णेय " ગુરુજનો વડે અપાયેલ આહાર " તમે ભોજન કરો " એવી આજ્ઞા મળતા તે સાધુ " उवविट्ठे" યોગ્ય આસન પર બેસીને " ससीसं कायंकरयलं सपमज्जिऊण " શિરથી લઈને પોતાના આખા શરીરને તથા હથેળીને સારી રીતે પ્રમાર્જિત કરીને " अमुच्छिए " આહારના વિષયમાં અમૂર્ચ્છિત બનીને તે સાધુ "अगिद्धे" અપ્રાપ્ત રસની અકાંક્ષાથી રહિત તથા "अगढिए" રસાનુગત આકાંક્ષારૂપી તન્તુજાળથી અનાબદ્ધ-મુક્ત તથા " अगरहिए " આહારના વિષયમાં કે દાતાના વિષયમાં ગર્હા કરવાની ક્રિયાથી રહિત તથા " अणज्झोववणे " રસની બાબતમાં લોલુપતા રહિત બનીને આહાર કરવો જોઈએ. તે સમયે તે " अणाइले " અનાવિલ-કલેશ રહિત અને" अलुद्धे " અલુબ્ધ-લોભરહિત થઈને " अणतट्ठिए " અનાત્માર્થિક-કેવળ આત્મસ્વાર્થી ન બને આહાર કરતી વખતે તે " असुरसुरं " "સુર સુર" શબ્દ ન કરે "अचवचवं" " ચપડ ચપડ " શબ્દ ન કરે. " अदुयं " વધારે ઝડપથી ખાય નહીં, ' अविलंबियं " વધારે ધીમેથી ખાય નહીં તથા " अपरिसाडियं " ખાતી વખતે આહારના પદાર્થને જમીન પર પડવા દીધા વિના " आलोयभायणे " પ્રકાશ વાળા પાત્રમાં " जयं " યતના પૂર્વક "अप्पमत्तेणं" ઘણી સાવધાનીથી " ववगयसंजोगं " સંયોજનાદિ દોષ રહિત-એટલે કે વધારે મીઠા આદિ વાળી વસ્તુને થોડા મીઠા આદિ વાળી વસ્તુ સાથે એકત્ર કર્યા વિના "अणिगालं च" અંગાર દોષ રહિત આહાર સામગ્રીમાં રાગ રહિત તથા " विगयधूमं " ધૂમ દોષ રહિત દ્વેષ રહિત " अक्खोवंजणवणाणुलेवणभूयं " જેમ ગાડાની ધરીમાં તેલનું સિંચન ભારવહનને માટે જ કરાય છે. પણ બીજા કોઈ કારણે કરાતું

નથી એજ પ્રમાણે " संजमजायामायानिमित्तं " સંયમયાત્રાના નિર્વાહને માટે " संजमभारवहणट्ठाए " સંયમરૂપી ભારનું વહન કરવાને માટે અને "प्राणधा-रणट्ठाए " પ્રાણધારણને માટે " संजएणं " સંત-મુનિ " समियं " યતના પૂર્વક સમભાવથી " भुंजेज्जा " આહાર કરે. પણ શારીરિક બળ વધારવાને માટે તથા રૂપલાવણ્યની વૃદ્ધિને માટે ન કરે. " एवमाहारसमइजोगेण भावेण अंतरप्पा असबलमसंकिलिट्ठनिव्वाणचरित्तभावणाए अहिंसए संजए सुसाहू " આ રીતે આહાર સમિતિના યોગથી અંતરાત્મા ભાવિત થયે જાય છે. ભાવિત થયેલ તે અન્તરાત્મા અશબલ, અસંલિષ્ટ અને નિર્વાણ ચારિત્રની ભાવનાને કારણે અહિંસક તથા સંયત બની જાય છે, અને સાચા અર્થમાં સાધુ મોક્ષને સાધન કરનાર-તે નામને ચરિતાર્થ કરે છે.

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે एषणासमिति નામની સાથે ચોથી ભાવનાનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. તેમાં વસ્તુના ગવેષણ, તેનું ગ્રહણ, તથા ઉપ-યોગ, એ ત્રણ વાતનો વિચાર કરાયો છે. ઉંછ આહારની ગવેષણા કરતી વખતે સાધુએ અજ્ઞાત, અકથિત, આદિ રૂપમાં રહીને જ વિચરવું જોઇએ. " આહાર પ્રાપ્ત થશે કે નહીં થાય " એવા સંદિગ્ધ વિચારથી તેણે વિષાદ કરવો જોઇએ. નહી. પોતે ગ્રહણ કરેલ સંયમની જે પ્રકારે રક્ષા થાય એવો જ પ્રયત્ન તેણે કરતા રહેવું જોઈએ તથા જે સંયમ ભાવ પ્રાપ્ત થયો નથી તેની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ, ભિક્ષા પ્રાપ્ત ન થતા તેના મનમાં ગ્લાનિનો ભાવ ઉત્પન્ન થવો જોઇએ નહીં. અને ક્રોધાદિના આવેશમાં આવીને તનતનાટ કરવો જોઈએ નહીં ભિક્ષા પ્રાપ્તિને માટે અનેક ગૃહસ્થોને ઘેર જવું તે તેને માટે અનિવાર્ય ગણાય છે. ત્યાંથી-પ્રત્યેક ઘરેથી તે થોડી થોડી ભિક્ષા ગ્રહણ કરે. જ્યારે ભિક્ષાની પ્રાપ્તિ પૂર્ણ થઇ ગયેલી લાગે ત્યારે તે ઉપાશ્રયમાં આવીને ગુરુની સમક્ષ પ્રાપ્ત થયેલ ભિક્ષાને મૂકીને ગમનાગમન જન્ય અતિ-ચારોની પ્રતિક્રમણ કરીને શુદ્ધિ કરે. પછી ગુરુની પાસે અથવા ગુરુનિર્દિષ્ટ બીજા કોઇ ત્રિરત્નધારી સાધુની પાસે તેણે જે જે પ્રકારે ગોચરી પ્રાપ્ત કરી

હોય તેની આલોચના કરે. આ રીતે પ્રમાદ રહિત બનીને તે ભવિષ્યમાં તે વાતની વધારે કાળજી રાખે કે જેથી ઉદ્‌ગમાદિ દોષોનો આહારમાં ત્યાગ થતો રહે. કાયોત્સર્ગ કરીને આહાર માટે આતુર બન્યા વિના તે શાંતિથી બેસી જાય. અને આહાર કરવાનો સમય ન થાય ત્યાં સુધી પોતાના મનને ધ્યાન, શુભયોગ, જ્ઞાન અને સ્વાધ્યાયમાં લીન કરે, કોઇ પણ પ્રકારનો સંકિલિષ્ટભાવ પોતાના મનમાં થવા દે નહીં. પછી જ્યારે આહાર કરવાનો સમય થાય ત્યારે ઉઠીને પર્યાય પ્રમાણે એટલે કે મોટા–નાનાના ક્રમમાં સમસ્ત સાધુઓને વિનય પૂર્વક આહારને માટે આમંત્રે, ગુરુજન જ્યારે ભોજન લેવાની આજ્ઞા આપે ત્યારે પોતાના શિર શરીર આદિનું પ્રમાર્જન કરીને, અમૂર્છિત આદિ ભાવયુક્ત બનીને યતના પૂર્વક આગમોક્ત વિધિ પ્રમાણે આહાર કરે આહાર કરતી વખતે તેણે તે વાતનું ધ્યાન રાખવું કે હું આ આહાર શરીરમાં બળ વધારવા માટે કે રૂપ વધારવા માટે કરતો નથી પણ સંયમયાત્રાના નિર્વાહને માટે સંયમભાર વહેવાને માટે, અને પ્રાણધારણને માટે જ કરૂં છું. આ પ્રમાણે આહાર સમિતિના યોગથી તે જીવ વાસિત થઈ જાય છે તો તે પોતે ગ્રહણ કરેલ અહિંસાવ્રતનું અતિચાર આદિ દોષોથી રક્ષણ કરતો થકો સાચો અહિંસક સંત બની જાય છે અને સુસાધુ નામને સફળ કરે છે ॥સૂ-૯॥

નિક્ષેપ નામકી પાંચવી ભાવના કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર પાંચમી જે નિક્ષેપ ભાવના છે તેનું વર્ણન કરવાને માટે કહે છે–" पंचमं " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—" पंचमं " પાંચમી ભાવના आदाननिक्षेपसमिति નામની છે તે આ પ્રમાણે છે–पीढ फलग सेज्जासंथारगवत्थपत्तकबल दंडगरयहरणचोलपट्टगमुहपत्तिग

पायपुंछणाइ " पीठ–પાટ, फलक–બાજોઠ, શય્યા–શરીરના પ્રમાણનું પાથરણું संस्तारक–અઢી હાથના માપનું આસનવિશેષ, વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, दण्ड–રોગી અથવા વૃદ્ધ સાધુઓ દ્વારા પોતાની પાસે આવવા જવા (ટેકા માટે) રાખેલી લાકડી, રજોહરણ, ચોલપટ્ટક, मुखपोत्तिका દોરા સહિત મુહપત્તિ, અને પાદપ્રોગ્છન-પ્રમાર્જિકા ઈત્યાદિ સાધુનાં ઉપકરણો છે. ' एयंपि संजमस्स उववूहणट्ठयाए " આહારની જેમ એ પણ સત્તર પ્રકારના સંયમના પોષણ માટે છે. તેથી તેમને " वायातवदंसमसगसीयपरिरक्खणट्ठाए संजएणं रागदोसरहियं परिहरियव्वं " વાત–પવન, આતપ, તડકો, દંશ, મશક અને શીતથી રક્ષણ પામવાને માટે મુનિએ રાગદ્વેષ રહિત થઈને તેમને ધારણ કરવા જોઈએ. તથા "निच्चं" હંમેશા " पडिलेहणापमज्जणाए " એ ઉપકરણોમાંથી ભાજન ભાંડ અને ઉપધિની પ્રતિલેખના પ્રસ્ફોટના પ્રમાર્જના કરી લીધા પછી–પ્રતિલેખના–બન્ને સમય પ્રત્યુપેક્ષણા, પ્રસ્ફોટના–યતના ખંખેરવું, પ્રમાર્જના–રજોહરણ આદિથી પૂંજવું વગેરે કર્યા પછી " अहोय राओय " દિવસે તથા રાત્રે " भायण भंडोवहिउवगरणं " ભાજન–પાત્ર, भाण्ड–ઉન્દક અને उपधि-વસ્ત્ર, એ ઉપકરણોને જમીન ઉપર રાખવા પડે છે, તથા ઉપાડવા પડે છે. તો એવી પરિસ્થિતિમાં સાધુનું એ કર્તવ્ય છે કે તે એ બધાને લેતા, મૂકતા " सययं " નિરંતર " अप्पम णं " અપ્રમાદી રહે " निक्खियव्वं गिण्हियव्वं होइ " એ ઉપકરણોને જ્યારે જમીન પર મૂકે ત્યારે તેની પ્રમાર્જના કરે અને ફરીથી ત્યાંથી ઉઠાવે ત્યારે તે ઉપકરણોની પ્રમાર્જના કરીને ઉઠાવે, આ પ્રમાણે કરવાથી જીવોની વિરાધના થઈ શકતી નથી. એ જ સાધુની અપ્રમત્ત અવસ્થા છે. "एवं" આ રીતે "आयाणाभंड निक्खेवणासमिइजोगेण " આદાન ભાંડ નિક્ષેપણા સમિતિના યોગથી " अंतरप्पा " જીવ " भाविओ भवइ " ભાવિત બની જાય છે. ભાવિત બનેલ તે જીવ હેતુભૂત અશબલ, અસંકિલષ્ટ, નિર્વ્રણ ચારિત્રની ભાવનાથી અહિંસક સંયત બની જાય છે. અને સાચા અર્થમાં પોતાના સાધુ પદને સાર્થક કરે છે. ભૂમિ પર ઉપકરણોને મૂકવા તથા ઉપાડવા તેનું નામ આદાન ભાંડ નિક્ષેપણા સમિતિ છે. આ સમિતિના યોગથી આત્મા મુનિ–પોતાના અહિંસા મહાવ્રતની રક્ષા તથા સ્થિરતા કરતા રહે છે ॥ સૂ–૧૦ ॥

હવે સૂત્રકાર પ્રથમ સંવરદ્વારનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે–"एवमिणं" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–"एवमिणं संवरदारं सम्मं संवरियं सुपणिहियं होइ" કહ્યા પ્રમાણેના ક્રમથી આ અહિંસારૂપ પ્રથમ સંવરદ્વારનું સેવન કરવાથી તે સુરક્ષિત થઇ જાય છે "मणवयणकायपरिरक्खिएहिं" તેથી મન, વચન અને કાય એ ત્રણે યોગોથી સારી રીતે સુરક્ષિત કરાયેલ "इमेहिं पंचहिं विकारणेहिं" એ પૂર્વોક્ત પાંચ ભાવનારૂપ કારણોથી "निच्चं" હમેશા "आमरणंतं" મરણપર્યંત-આજીવન, "एसजोगो" આ અહિંસારૂપ સંવરદ્વારનું "धिइमया" સ્વસ્થ ચિત્તથી અને "मइमया" હેયોપાદેયની બુદ્ધિથી યુક્ત થઇને મુનિએ "नेयव्वो" પરિપાલન કરવું જોઈએ. કારણ કે આ અહિંસારૂપ સંવરયોગ "अणासवो नवा કર્માગમનને રોકવાને કારણભૂત હોવાથી ને અનાશ્રવ રૂપ છે. "अकलुसो" અશુભ અધ્યવસાયથી રહિત હોવાને કારણે અકલુષરૂપ છે. "अच्छिद्दो' તેનાથી પાપનો પ્રવાહ નાશ પામે છે તે કારણે તે અચ્છિદ્રરૂપ છે. "अपरिस्साई" એક બિન્દુ જેટલા પણ કર્મરૂપી જળનો તેમાં પ્રવેશ થઇ શકતો નથી, તેથી તેનાથી રહિત હોવાને કારણે તે અપરિસ્રાવી છે, "असंकिलिट्ठो" અસમાધિરૂપ ભાવથી તે રહિત હોય છે તેથી તે અસંકિલષ્ટ છે. તથા "सुद्धो" કર્મમળથી સર્વથા રહિત હોવાને કારણે તે શુદ્ધ છે. તેથી તે "सव्वजणमणुणाओ" સમસ્ત અર્હંત ભગવાનોને માન્ય થયેલ છે, કારણ કે તેનાથી સઘળા પ્રાણીઓનું હિત થયું છે. "एवं पढमं संवरदारं" ઉક્ત પ્રકારે પ્રથમ સંવરદ્વારનો "फौसियं" જે પોતાના શરીરથી સ્પર્શ કરે છે "पालियं" નિરન્તર ધ્યાનપૂર્વક તેનું પાલન કરે છે "सोहियं" અતિચારોથી તેને રહિત બનાવે છે "तीरियं" પૂર્ણ રીતે તેને પોતાના જીવનમાં ઉતારે છે, "किट्टियं" બીજાંને તે પાળવાનો ઉપદેશ આપે છે, તથા "आराहियं" ત્રણ કારણ ત્રણ યોગોથી જે તેને સારી રીતે આચરે છે "आणाए अणुपालियं भवइ" સર્વજ્ઞનાં

વચન પ્રમાણે જ પાળે છે, "एवं" આ પ્રમાણે કહ્યા પ્રમાણેનાં સ્વરૂપનું તે સંવરદ્વાર "णायमुणिणा" પ્રસિદ્ધ ક્ષત્રિય વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ મુનિ "भगवया" ભગવાન મહાવીરે "पण्णवियं" પ્રજ્ઞાપિત કરેલ છે-શિષ્યોને માટે સામાન્ય રૂપે કહ્યું છે "परूवियं" પ્રરૂપિત કરેલ છે-ભેદાનુભેદ બતાવીને કહેલ છે. તેથી તે "पसिद्धं" પ્રસિદ્ધ છે-આચાર્યાદિની પરંપરા દ્વારા આ જ રીતે તેનું પાલન કરવાનું ચાલ્યું આવે છે એવું 'सिद्धं" સિદ્ધ થયેલ છે-તેમાં કોઈ પણ પ્રમાણથી બાધા (મુશ્કેલી) આવતી નથી તેથી તે પ્રમાણપ્રતિષ્ઠિત છે. તથા "सिद्धवरसासणमिणं" જે સિદ્ધ થઇ ગયાં છે, કૃતકૃત્ય બની ગયાં છે-તેમનું તે શ્રેષ્ઠ શાસન રૂપ છે કારણ કે તે "आघवियं" મહાવીર પ્રભુએ કહેલ છે. "सुदेसियं" તેનો ઉપદેશ તેમણે દેવ, માનવ અને અસુરો સહિતની પરિષદોમાં સારી રીતે આપેલ છે. "पसत्थं" આ પ્રથમ સંવરદ્વાર સમસ્ત પ્રાણીઓને માટે હિતસાધક હોવાથી મંગળમય છે. "पढमं संवरदारं समत्तं" આ પ્રકારનું આ પ્રથમ સંવરદ્વાર સંપૂર્ણ થયું. "त्तिबेमि" હે જંબૂ! જેવું મેં ભગવાન મહાવીરના મુખેથી સાંભળ્યું છે એવું જ તે મેં તમને કહ્યું છે—મારી કલ્પનાથી તેમાં મેં કંઈ પણ કહ્યું નથી.

ભાવાર્થ—પ્રથમ સંવરદ્વારનો ઉપસંહાર કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે આ સંવરદ્વારનું પ્રત્યેક મુનિએ સારી રીતે ઉપયોગ પૂર્વક પાંચ ભાવનાઓ સહિત જીવનપર્યંત પાલન કરવું જોઈએ. તેનું પાલન કરતાં જો કોઈ પરીષહ તથા ઉપસર્ગ નડે તો ધૈર્યથી તેને સહન કરી લેવા જોઈએ, કારણ કે આ સંવરદ્વાર નવીન કર્મોનો આસ્રવ થતો રોકે છે. તેનું પાલન કરવાથી અશુભ અધ્યવસાય ઉત્પન્ન થવા પામતો નથી. તેના પ્રભાવથી પાપોના પ્રવાહથી બંધ થઈ જાય છે

તે અપરિસ્રાવી આદિ વિશેષણો વાળું છે. અર્હંત ભગવાને તેને પોતાના જીવનમાં ઉતારીને જ સમસ્ત જીવોને તેને ધારણ કરવાનો–તેનું સેવન કરવાનો આદેશ આપ્યો છે ભગવાન મહાવીરે પણ આ પ્રથમ સંવરદ્વારની એવી જ પ્રશંસા કરી છે અને તીર્થંકર પરંપરા અનુસાર જ તેમણે તેનું પાલન કરવા આદિનો આદેશ દીધો છે તથા તેનો દેવ, મનુષ્યાદિ સહિતની પરિષદોમાં ઉપદેશ આપ્યો છે, તેથી તે પ્રમાણભૂત છે અને મંગળમય છે ।। સૂ–૧૧ ।।

આ રીતે આ પ્રથમ સંવરદ્વાર સમાપ્ત થાય છે.

૮૮

સત્ય વચન નામનું બીજા સંવરદ્વારનો પ્રારંભ

પ્રાણાતિપાત વિરમણ નામનું પહેલા સંવરદ્વારનું વર્ણન પૂર્ણ થયું. હવે સત્યવચન નામના બીજા સંવરદ્વારના વર્ણનની શરૂઆત થાય છે. તેનો આ પ્રકારે આગળના અધ્યયન સાથે સંબંધ છે. જ્યાં સુધી અસત્ય વચનોથી જીવની વિરતિ થતી નથી ત્યાં સુધી પ્રાણાતિપાતનું વિરમણ સંભવી શકતું નથી. એ સંબંધને દર્શાવીને સૂત્રકારે આ દ્વિતીય સત્યવચન નામના અધ્યયનનો પ્રારંભ કરે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે–“जंबू ! एत्तो बिइयं च” ઈ૦

ટીકાર્થ–શ્રી સુધર્માસ્વામી જંબૂ સ્વામીને કહે છે “जंबू !” હે જંબૂ ! “एत्तो” આ પહેલા સંવરદ્વાર પછી “बिइयं च” બીજું સત્ય નામનું જે સંવરદ્વાર છે તેનું હું વર્ણન કરું છું તે તમે સાંભળો. “सच्चवयणं” “सद्भ्यो हितं” સત્ય એટલે કે સત્‌નું મુનિજનનું અથવા ગુણોનું અથવા પદાર્થોનું જે વચન હિત–ઉપકારક હોય છે તે સત્યવચન ગણાય છે કહ્યું પણ છે–

"सच्चं हि यं सयामिह, संतो मुणउ गुणा पयत्था वा"

સંતોનું હિત જેનાથી થાય છે તે સત્ય છે, મુનિ અથવા ગુણ અથવા પદાર્થ એ પ્રકારનાં સત્ય છે. સત્યની બીજી વ્યુત્પત્તિ આ પ્રમાણે પણ છે-"सत्सु तिष्ठतीति सत्यं, सत्यं च तद्वचं च सत्यवचनं" સજ્જન પુરુષોમાં જે વચન રહે છે તે સત્યવચન છે. તે સત્યવચન અન્યનાં પ્રાણોનું રક્ષણ કરવાને સમર્થ હોય છે, બધાને માટે હિતકારી હોય છે, સુખદાયક હોય છે, ઉદ્વેગજનક હોતું નથી, અમૃત જેવું અતિશય મીઠું હોય છે. "सुद्धं" સત્યવચનમાં કોઇ પણ પ્રકારનો દોષ હોતો નથી, તેથી નિર્દોષ હોવાથી તે શુદ્ધ છે. "सुइयं" તેમાં કોઇપણ પ્રકારની અપવિત્રતા હોતી નથી તેથી તે પવિત્ર હોવાથી શુચિક છે. "सिवं" તે વચનથી જીવોને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી મોક્ષજનક હોવાથી તે શિવરૂપ છે. "सुजायं" હાર્દિક શુભ ભાવનાથી પ્રેરાઈને જ એવું વચન બોલાય છે. તેથી શુભ ભાવનામાંથી ઉદ્ભવેલ હોવાથી તે સુજાત છે. "सुभासियं" તે પ્રમોદ ઉત્પન્ન કરનારૂં હોવાથી સુભાષિત છે. "सुकहियं" વીતરાગ આત્માઓએ તેનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, તેથી તે સુકથિત છે. "सुव्वयं" સર્વે વ્રતોમાં તે મુખ્ય મનાયું છે તેથી તે સુવ્રત છે. "सुदिट्ठं" અતીન્દ્રિય અર્થોને જાણનારા સર્વજ્ઞ પ્રભુઓએ તે અપવર્ગ આદિના હેતુરૂપથી જોયું છે, તેથી તે સુદૃષ્ટ છે. "सुपइट्ठियं" સમસ્ત પ્રમાણો દ્વારા તેનું પ્રતિપાદન થયેલું હોવાથી તે પ્રમાણભૂત-સુપ્રતિષ્ઠિત છે. "सुपइट्ठियजसं" ત્રણે લોકમાં આ વચનનો યશ સુપ્રસિદ્ધ છે તેથી તે સુપ્રતિષ્ઠિત યશવાળું છે. "सुसंजमियवयणवुइयं" આ સત્ય વચન એ જ માણસો બોલી શકે છે કે જેમનાં વચન સુસંયમિત હોય છે-સારી રીતે નિયંત્રિત હોય છે. "सुरवरनरवसभपवरवलवगसुविहियजणवहुमयं" આ વચન ઇન્દ્ર આદિ ઉત્તમ દેવોને

ચક્રવર્તી આદિ શ્રેષ્ઠ પુરુષોને, વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવ આદિ સુભટોને અને મહા-પુરુષ સુવિહિત જનોને બહુ જ માન્ય છે. " **परसाहुधम्मचरणतवनियमपरिग्गहियसुगइपहदेसगं च इणं लोगुत्तमं च वयं** " શ્રેષ્ઠ ક્રિયાશાળી મુનિજનોનું તે ધર્માચરણ–ધર્માનુષ્ઠાન છે. તથા તપ અને નિયમોથી તેઓ પરિગૃહીત થાય છે–એટલે કે તપ અને નિયમ સત્યવાદીઓ માટે જ શકય હોય છે અન્યને માટે નહીં. સુગતિના માર્ગનું તે પ્રજ્ઞાપક-નિર્દેશક હોય છે, અને ત્રણે લોકમાં આ સત્ય વચન શ્રેષ્ઠ વ્રત છે. તથા આ સત્યવચન " **विज्जाहारगगणगमणविज्जाण साहगं** " વિદ્યાધરોની આકાશમાં ગમન કરવાની જે વિદ્યાઓ છે, તેમનું સાધક છે. " **सग्गमग्गसिद्धिपहदेसगं** " સ્વર્ગના માર્ગનું પ્રદર્શક છે. " **अवितहं** " અવિતથ–મિથ્યાભાવથી રહિત છે. " **तं सच्चं** " આવું સત્ય નામનું બીજું સંવરદ્વાર " **उज्जुयं** " સરલ ભાવનું પ્રવર્તક હોવાથી ઋજુક છે. તથા " **अकुडिलं** " તેમાં ભાવોની કુટિલતા હોતી નથી તેથી કુટિલ ભાવોથી રહિત હોવાને કારણે તે અકુટિલ છે. " **भूयत्थं** " યથાર્થ અર્થનું તેના દ્વારા પ્રતિપાદન થાય છે તેથી તે ભૂતાર્થ છે. " **अत्थओ विसुद्धं** " પરમાર્થ દૃષ્ટિથી તે વિશુદ્ધ છે તેથી તે " **अर्थतोविशुद्ध** " છે. તથા " **सव्वभावाणं उज्जोयगं** " જીવલોકમાં તે સમસ્ત જીવાદિ પદાર્થોનું તે પ્રકાશક છે તેથી તે " **पभासगं भवइ** " તેમનું પ્રતિપાદક પણ છે. આ સત્યવચન " **अविसंवाइ** " અવિરૂદ્ધરૂપે પોતાના સ્વરૂપને કહેનારૂં છે. તેથી " **जहत्थमहुरं** " વાસ્તવિક રીતે મધુર છે, અને " **पच्चक्खंदेवयं च** " પ્રત્યક્ષ દેવ છે–સાક્ષાત્ દેવ જેવું છે " **जं तं** " આ જે સત્યવચન છે તે " **अच्छेरकारगं अवत्थं-**

तरेसु बहुएसु माणुसाणं ” અનેક અવસ્થામાં મનુષ્યોને માટે આશ્ચર્ય પેદા કરનાર છે, જેમકે “ सच्चेणं महासमुद्दमज्झे वि चिट्ठंति न निमज्जंति मूढा णियावि पोया ” જે નૌકાઓના નાવિકો જ્યારે નિયત દિશામાં જવાના જ્ઞાનથી રહિત થાય છે ત્યારે તેમની તે નૌકાઓ મહાસમુદ્રની વચ્ચે પણ આ સત્યના પ્રભાવથી ડૂબતી જ અટકે છે. “ सच्चेण य उदगसंभमंमि वि न बुडंति न य मरंति, थाहं च ते लम्भंति ” સત્યના પ્રભાવથી પાણીના વમળમાં ફસાયેલ મનુષ્ય પણ ડૂબતાં નથી કે મરતાં નથી. એટલે કે ત્યાં પણ તેને રક્ષણ મળી જાય છે. “ सच्चेण य अगणिसंभमंमि वि न डज्झंति उज्जुगा मणुस्सा ” સત્યનો જ એવો પ્રભાવ છે કે જ્વાળાઓ વડે પ્રજ્વલિત અગ્નિમાં ઋજુક–સત્યવાદી માણસ બળતો નથી. “ सच्चेण य मणुस्सा तत्ततेलतउलोहसीसगाइं ” સત્યથી માણસ ઉકળતા તેલને, લાલચોળ લોઢાને અને ઓગાળેલ સીસાનો પણ સ્પર્શ કરી શકે છે. “ धरेंति ” તેમને હાથમાં લઈ લે છે પણ “ न डज्झंति ” તેઓ તેનાથી દાઝતા નથી. “ पव्वयकडगाहिं मुच्चंते न य मरंति सच्चेण परिग्गहिया” સત્યવાદી મનુષ્યને જો પર્વતના ઉપરથી નીચે ધકેલી દેવામાં આવે તો પણ સત્યના પ્રભાવથી મરતો નથી–તેનો વાળ પણ વાંકો થઈ શકતો નથી. આ રીતે જે “ सच्चवाई ” સત્યવાદી મનુષ્યો હોય છે “ असिपंजरगया ” યુદ્ધમાં ચોમેરથી હાથમાં તલવાર ધારણ કરેલ શત્રુઓ વડે ઘેરાઇ જાય તો પણ ‘ अणहाय ” અક્ષત શરીરે જ “ णिइंति ” ગમે તેટલી તલવારોના ઘા તેના પર પડવા છતાં પણ તે રણમેદાનમાંથી સુરક્ષિત બહાર આવે છે. આને તે “ वह बंधाभिओगवेरघोरेहिं पमुंचंति य” વધ–ઘાત, બંધ-નિગડ આદિ બંધન, અભિયોગ–અપરાધારોપ, અને ઘોર શત્રુતા એ બધાથી પણ બચી જાય છે “ अमित्तमज्झाहिंणिइंति अणहाय सच्चवाई ” જો કદાચ તે શત્રુઓની વચ્ચે આવી જાય તો પણ શત્રુ તેને કાંઇ ઇજા કરી શકતા નથી–તેમની વચ્ચેથી તે અક્ષત શરીરે જ બહાર નીકળી જાય છે. કહ્યું પણ છે—

“ सत्येनाग्निर्भवेच्छीतोऽगाधाम्बुधिरपि स्थलम् ।
नासिच्छिनत्ति सत्येन सत्यान्न दशते फणी ॥ ”

સત્યવાદી પુરુષો પાસે અગ્નિ શીતળ થઈ જાય છે, અગાધ સમુદ્ર પણ સ્થળ સમાન થઈ જાય છે, તલવારની ધાર બૂઠી થઈ જાય છે અને સર્પ તેને ડંસ દઇ શકતો નથી.

વધુ શું કહું “ सच्चवयणे रयाणं ” સત્ય વચનમાં જે લીન રહે છે તે સત્યવાદી મનુષ્યોનું “ देवयाओय ” દેવતા “ सादिव्वाणि करेंति ” સાંનિધ્ય

સેવે છે, એટલે કે સત્યવાદીના વચનોને અનન્યથા–સાચા પાડવાને માટે દેવો તેમની પાસે રહે છે. કહ્યું પણ છે—

“ प्रियं सत्यं वाक्यं हरति हृदयं कस्य न जने,
गिरं सत्यांलोकः प्रतिपदमिमामर्थयति च ।
सुराः सत्याद् वाक्याद् ददति मुदिताः कामितफलम् ,
अतः सत्याद् वाक्याद् व्रतमभिमतं नास्ति भुवने ॥ १ ॥ ”

પ્રિય સત્યવચન કઇ સહૃદયી વ્યક્તિનું મન હરતું નથી! એટલે કે સૌનાં મનને હરી લે છે. લોકો દરેક વખતે દરેક વાતમાં આ સત્ય વચનના જ અભિલાષી હોય છે. સત્ય વચનથી દેવતા પણ પ્રસન્ન રહે છે અને તેઓ સત્યવાદીનાં ઇચ્છિત મનોરથો પૂરા કરે છે. તે કારણે સત્ય વચન જેવું શ્રેષ્ઠ વચન જગતમાં બીજું કોઈ પણ નથી.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ બીજા સંવરદ્વારમાં સત્ય વચન નામના મહાવ્રતના સ્વરૂપનું વર્ણન કર્યું છે. કારણ કે પ્રથમ સંવરદ્વાર સાથે તેનો ગાઢ સંબંધ છે. તે આ પ્રકારે છે. જ્યાં સુધી જીવ અસત્ય વચનોથી મુક્ત થતો નથી ત્યાં સુધી તે પ્રાણાતિપાત વિરમણરૂપ પ્રથમ સંવરદ્વારનો આરાધક બની શકતો નથી. આ સત્ય વચન શુદ્ધ, શુચિક, શિવ, સુજાત આદિ અનેક વિશેષણોથી યુક્ત હોય છે. સત્યવાદીની હંમેશ પ્રતિષ્ઠા થાય છે. ઈન્દ્રાદિક દેવોને તથા ચક્રવર્તી આદિ શ્રેષ્ઠ પુરુષોને સત્યવચન બહુ માનને યોગ્ય લાગે છે. એ સત્ય વચનથી જ સઘળી વિદ્યાઓ સિદ્ધ થાય છે. સ્વર્ગ, મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં તે માર્ગદર્શક હોય છે. સત્ય હોવા છતાં પણ અપ્રિય લાગે તેવાં વચનો સત્યવાદીઓએ બોલવાં જોઇએ નહીં, પણ સત્યવાદી પ્રિય સત્ય વચન જ બોલે છે. સત્યવાદીઓ આગળ સંસારની સમસ્ત શક્તિઓ માથું નમાવે છે. મન, વચન અને કાયાથી જે આ સત્યની આરાધનામાં લીન રહે છે તેઓ આ ભવમાં તો સુખી થાય છે પણ પરભવમાં પણ તેમને સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. તપ નિયમ એ સૌ સત્ય વચનથી જ શોભે છે અને ફળદાયી નિવડે છે. પરિણામોમાં જેમની જેટલી વધારે સરળતા હશે તેટલી તેમનાં વચનોમાં વધારે સત્યતા હશે. દેવતા પણ સત્યવાદીઓની સેવા કરે છે. સત્યમાં સાવદ્ય ભાષણનો સર્વથા પરિત્યાગ થઈ જાય છે. આ વચનોથી જીવને સૌથી મોટો આધ્યાત્મિક

દૃષ્ટિએ લાભ એ થાય છે કે તેનું નવા કર્મનું આગમન અટકી જાય છે, અને સૂચિત કર્મોની નિર્જરા થવા માંડે છે. તે કારણે વીતરાગ પ્રભુએ તેમને ઉપાદેય તરીકે બતાવ્યાં છે અને મહાવ્રતની કોટિમાં મૂકયાં છે ॥ સૂ૦ ૧ ॥

"तं सच्चं भगवं" ઇત્યાદિ--

ટીકાર્થ-"तं सच्चं भगवं तित्थयरसुभासियं" પૂર્વોક્ત મહિમાથી યુક્ત તે સત્ય નામનું બીજું મહાવ્રત તીર્થંકર પ્રભુદ્વારા જ કહેવાયેલ છે. તે "दसविहं" દશ પ્રકારનું છે. તેના તે દશ પ્રકાર સ્થાનાંગનાં દશમાં સ્થાનમાં આ પ્રમાણે કહેલ છે.

(૧) જનપદ સત્ય (૨) સંમત સત્ય (૩) સ્થાપના સત્ય (૪) નામસત્ય (૫) રૂપસત્ય (૬) પ્રતીત્ય સત્ય (૭) વ્યવહાર સત્ય (૮) ભાવસત્ય (૯) યોગ સત્ય અને (૧૦) ઉપમાસત્ય.

(૧) દેશવાસી મનુષ્યોના વ્યવહારમાં જે શબ્દ રૂઢ થઇ ગયો હોય તે દેશવાસી માટે જનપદ સત્ય છે. જેમકે ગાયને બંગાળામાં "ગાભી" કહે છે તેથી "ગાભી" શબ્દ જનપદ સત્ય છે. (૨) વધારે માણસોની સંમતિથી જે શબ્દ સાધારણ રીતે રૂઢ થાય તે સંમતિ સત્ય કહેવાય છે. જેમકે કુમુદ કુવલય, ઉત્પલ, તથા તામરસ તેઓમાં પંક સંભવતાની સમાનતા હોવા છતાં પણ અરવિંદને જ પંકજ માનવુ, એટલે કે કુવલય, ઉત્પલ, આદિ બધાં પંકજ છે છતાં પણ પંકજ શબ્દ અરવિંદમાં જ રૂઢ થયો છે. તે કારણે અરવિંદને જ પંકજ માનવું તે સંમત સત્ય છે. (૩) ભિન્ન વસ્તુમાં ભિન્ન વસ્તુનો આરોપ કરનાર વચનને સ્થાપના સત્ય કહે છે. જેમકે એકની સામે બે બિન્દુઓની સ્થાપના કરીને તેને સો (૧૦૦) કહેવા તથા ત્રણ બિન્દુઓની સ્થાપના કરીને હજાર (૧૦૦૦) કહેવાં. (૪) બીજી કોઇ પણ અપેક્ષા રાખ્યા વિના ફક્ત વ્યવહારને માટે જ કોઇને કોઇ સંજ્ઞા આપવી તેને નામ સત્ય કહે છે. જેમકે કુળને વધારે નહીં છતાં પણ કોઇનું નામ કુળવર્ધન રાખવું. કુળવર્ધનનો અર્થ થાય છે કુળને વધારનાર, પણ વ્યવહાર ચલાવવાને માટે જે નામ રાખવામાં આવે છે તેમાં કોઇ અપેક્ષા સાપેક્ષ થતી નથી, તેનું જ નામ નામસત્ય છે. (૫) પુદ્ગલનાં રૂપાદિક અનેક ગુણોમાંથી રૂપની પ્રધાનતાને લીધે જે વચન કહેવાય તેને રૂપસત્ય કહે છે, જેમકે વાળને કાળાં કહેવાં, અથવા રૂપ-સ્વરૂપ ધારણની મુખ્યતાને લઈને જે વચન કહેવામાં આવે છે તે પણ રૂપસત્ય છે. જેમ કે સાધુનાં સ્વરૂપને ધારણ કરનાર વ્યક્તિને સાધુ કહેવાં તે રૂપસત્ય છે. (૬) કોઈ વિવક્ષિત પદાર્થની અપેક્ષાએ બીજા પદાર્થના સ્વરૂપનું કથન કરવું તેને પ્રતીત્ય સત્ય અથવા આપેક્ષિક સત્ય કહે છે. જેમ કે વચલી આંગળીના કરતાં

અનામિકા આંગળીને નાની કહેવી અને ટચલી આંગળીની અપેક્ષાએ તેને મોટી કહેવી. (૭) નૈગમ આદિ નયોની પ્રધાનતાથી જે વચન બોલવામાં આવે છે તે વચનને વ્યવહાર સત્ય કહે છે. જેમ કે પર્વત ઉપરનાં ઘાસ આદિને આગ લાગે તો પર્વત સળગી રહ્યો છે તેમ કહેવું, ઘડામાંથી પાણી ટપકતું હોય તો ઘડો ટપકે છે તેમ કહેવું, એ બધાં વ્યવહાર સત્ય ઉદાહરણ છે, કારણ કે વ્યવહારમાં એવાં વચનોને સત્ય માનવામાં આવે છે. (૮) જે વસ્તુમાં જે ધર્મની વિશેષતા હોય તેને લઈને જે વચન કહેવાય તે ભાવ સત્ય છે જેમ કે પાંચે વર્ણોની સંભવિતતા હોવા છતાં પણ બગલાંને સફેદ કહેવા, પોપટને લીલા કહેવા તે ભાવસત્ય છે. (૯) વસ્તુના સંયોગથી જે વચન બોલાય છે તે યોગસત્ય છે જેમકે છત્રીના સંબંધથી પુરુષને છત્રી કહેવું, દંડના સંબંધથી દંડી કહેવું (૧૦) બીજા પ્રસિદ્ધ સદૃશ પદાર્થને ઉપમા કહે છે, તેનો આશ્રય લઈને જે વચન બોલાય છે તે ઉપમા સત્ય છે. જેમ કે ચન્દ્રમાના સમાન મુખ, સમુદ્રના જેવું તળાવ હોય છે, એવાં વચન કહેવા તે ઉપમા સત્ય છે " चोद्दस पुव्वीहिं पाहुडत्थविइयं " આ સત્યને ચૌદ પૂર્વધારીઓએ પ્રાભૃતાર્થરૂપે વિદિત કર્યું છે એટલે કે પૂર્વગત અંશવિશેષની અભિધેયતાથી સત્યવાદ પૂર્વ એ નામથી જાણ્યું છે. " महरिसीणं य समयपइण्णं " મહર્ષિઓએ તેને સિદ્ધાંત-રૂપે સ્વીકાર્યું છે " देवनरिंद भासियत्थं " ઈન્દ્રાદિકોને તથા ચક્રવર્તી આદિ નરેન્દ્રોને માટે તેનું પ્રયોજન ઉપાદેયરૂપે કહેવાયું છે, " वेमाणियसाहियं " વૈમાનિક દેવોએ આ સત્યને પોતાની સાધનાનો વિષય બનાવ્યો છે એટલે કે તેનું સેવન કર્યું છે, " महत्थं " તે મહાન અર્થ–પ્રયોજનવાળું છે. " मंतो सहिविज्जासाहणत्थं " તે મંત્ર–ઔષધિ અને વિદ્યાઓનું સાધન તેનું પ્રયોજન છે કારણ કે સત્ય વિના મંત્રાદિ સિદ્ધ થતાં નથી, " चारणगणसमणसिद्ध विज्जं " તેના પ્રભાવથી ચારણ ગણોને આકાશગામિની વિદ્યાની તથા શ્રમણોને

વૈક્રિયાદિરૂપ વિદ્યાઓ–લબ્ધિઓની પ્રાપ્તિ થાય છે. "मणुयगणाणं वंदणिज्जं" મનુષ્યોને માટે આ સત્ય વંદનીય છે તથા "असुरगणाणं पूयणिज्जं" અસુર-ગણોને માટે તે પૂજનીય–પ્રશંસનીય છે. "अणेगपाखंडि परिग्गहियं" અનેક ધર્મોના અનુયાયીઓએ પણ તેનો સ્વીકાર કર્યો છે, "जं तं लोगम्मि सारभूयं" એવું આ સત્યવ્રત લોકમાં સર્વ પ્રધાન હોવાથી સારભૂત છે. "गंभीरयरं महासमुद्दाओ" આ સત્ય અક્ષોભ્ય હોવાથી સમુદ્ર કરતાં પણ વધારે ગંભીર છે. "थिरयरं मेरूपव्वयाओ" નિશ્ચલ હોવાથી તે મેરુપર્વત કરતાં પણ વધારે સ્થિર છે. "सोम्मयरगं चंदमंडलाओ" સંતાપનું શમન કરનાર હોવાથી ચન્દ્ર-મંડળ કરતાં પણ વધારે સૌમ્ય છે. "दित्तयरं सूरमंडलाओ" વસ્તુના સાચા સ્વરૂપનું પ્રકાશક હોવાથી આ સત્ય સૂર્યમંડળ કરતાં પણ વધારે સ્થિર છે. "विमलयरं सरयनहयलाओ" મલિનતાથી રહિત હોવાથી તે શરદઋતુનાં આકાશતળ કરતાં પણ વધારે નિર્મળ છે. "सुरभियरं गंधमायणाओ" માણસોનાં ચિત્તનું આકર્ષણ કરનાર હોવાથી આ સત્ય ગંધમાદન નામના પર્વત કરતાં પણ અધિક સુગન્ધિત છે. તે ગન્ધમાદન નામનો વક્ષસ્કાર પર્વત નીલ-વર્ષધર પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં, મેરુ, વાયવ્ય કોણમાં, શીતોદા નદીના ઉત્તર કિનારે રહેલ ગન્ધિલાવતી નામના અષ્ટમવિજયની પૂર્વ દિશામાં, તથા ઉત્તર કુરુના સર્વોત્કૃષ્ટ ભોગભૂમિક ક્ષેત્રની પશ્ચિમ દિશામાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં છે. તેનો આકાર ગજદંત જેવો છે એટલે કે તે ગજદંતના આકારે ઉભો છે. પોતાની ગંધવડે જે પોતે વાસયુક્ત બને છે અને પોતાની ઉપર વાસ કરતા દેવદેવીઓનાં મનને જે મદોન્મત્ત કરી નાંખે છે, તેનું નામ ગંધમાદન છે. એવો તે પર્વત છે. જેમ ઘસાતા ફેલાતા અથવા એક પાત્રમાંથી બીજા પાત્રમાં રેડાતા સુગંધિત તગર આદિ દ્રવ્યોની મનોજ્ઞ ઉદાર ગન્ધ ચારે તરફ ફેલાય છે, તે કરતાં પણ વધારે ઉદાર ગંધવાળો આ પર્વત છે. તે પર્વત કરતાં પણ ઘણું જ વધારે સુગંધિયુક્ત આ સત્ય છે. "जे विय लोगम्मि अपरिसेसा मंत-जोगा जवाय विज्जा य जंगमाय अत्थाणिय सत्थाणिय सिक्खाओ आगमा य सव्वाइं विताइं सच्चे पइट्ठियाइं" તથા લોકમાં જે કોઇ મંત્ર–હરિણૈગમેષિ-દેવાદિ મંત્ર, અને યોગ–વશીકરણ આદિ પ્રયોજનવાળા દ્રવ્યસંયોગ છે, મંત્ર-વિદ્યાના જાપ છે, રોહિણીપ્રજ્ઞપ્તિ આદિ વિદ્યાઓ છે, તિર્યંગ્લોકવાસી અન્નજૃંભક, પાનજૃંભક, આદિ દશ પ્રકારના દેવવિશેષ છે, બાણાદિ અસ્ત્ર, તલવાર આદિ શસ્ત્ર, કલાગ્રહણ આદિ શિક્ષાઓ અને આગમ છે, તે બધું આ સત્યને જ આશ્રયે છે.

ભાવાર્થ—આ સત્ય તીર્થંકરોનું સુભાષિત છે. વ્યવહાર દૃષ્ટિએ જનપદ સત્ય આદિના ભેદથી તે દશ પ્રકારનું બતાવ્યું છે, પૂર્વધરોએ આ સત્યને સત્યપ્રવાહ પૂર્વના નામથી ઓળખાવ્યું છે. ઋષિઓએ તેને સિદ્ધાન્તનું રૂપ આપ્યું છે. દેવેન્દ્ર નરેન્દ્ર વગેરેના ભાષણની મહત્તા આ સત્યની મદદથી જ મનાયેલ છે. મંત્ર ઔષધિ આદિ વિદ્યાઓની સાધના આ સત્યના પ્રભાવથીજ સફળ થાય છે. આકાશગામિની વિદ્યા–ચારણઋદ્ધિ અને વૈક્રિયલબ્ધિ એ બધું આ સત્યના પ્રભાવથી જ જીવોને પ્રાપ્ત થાય છે. માનવ, દેવ અને અસુર સૌને માટે તે વંદનીય છે. અનેક ધર્મના અનુયાયીઓએ પણ તેને માન્ય કર્યું છે સમસ્ત વસ્તુઓમાં તે એક સારભૂત–શ્રેષ્ઠ વસ્તુ છે. તેનો પ્રભાવ અવર્ણનીય છે. મહાસાગર આદિનાં કરતાં પણ તે વધારે ગંભીરતા આદિ ગુણોવાળું છે. જગતમાં જેટલા મંત્ર યોગ આદિ છે તે બધા આ સત્યને આધારે જ ટકેલાં છે ॥૨॥

કેવા પ્રકારનું સત્ય બોલવું ન જોઈએ અને કેવા પ્રકારનું બોલવું જોઇએ ? તે વાત સૂત્રકાર બતાવે છે—" सच्चं पि य " ઈત્યાદિ.

" सच्चं पि य संजमस्स उवरोहकारगं किं वि न वत्तव्वं " સત્ય હોવા છતાં પણ જે વચન સંયમમાં બાધક હોય તે મુનિજને જરા પણ બોલવું જોઇએ નહીં. સત્ય હોવા છતાં પણ જે વચન સંયમમાં બાધક હોય છે તે આ પ્રમાણે છે–" हिंसा सावज्जसंपउत्तं " હિંસા અને સાવદ્ય જે વચન છે તે સત્ય હોવા છતાં પણ સંયમનાં બાધક હોવાથી બોલવાં જોઇએ નહીં. હિંસા એટલે આ જગ્યાએ પ્રાણિવધ સમજવો અને સાવદ્યનો અર્થ પાપયુક્ત સલાપ છે. હિંસા અને સાવદ્યયુક્ત જે વચનો છે તે હિંસાસાવદ્ય સંપ્રયુક્ત વચન કહેવાય છે. જે સત્ય વચનોથી પ્રાણીઓનાં પ્રાણોનો વધ થતો હોય તથા જે વચનોથી પાપમાં જીવોની પ્રવૃત્તિ થતી હોય એવાં વચન સત્યમહાવ્રતીને માટે કદી પણ બોલવાને યોગ્ય હોતાં નથી, " भेयविकहकारगं " એ જ પ્રમાણે જે સત્ય વચન ચારિત્રના ઘાતક હોય, રાજકથા આદિ સાથે સંબંધ રાખતાં હોય, તથા " अणत्थवायकलहकारगं " જે સત્ય વચનોનું કોઈ પ્રયોજન સિદ્ધ થતું ન હોય એટલે કે જે નિરર્થક હોય, જે સત્ય વચનોથી પરસ્પરમાં વાદવિવાદ અને કલહ વધતો હોય તથા " अणज्जं " જે

ન્યાયાનુકૂળ ન હોય, " अवायविवायसंपउत्तं " અપવાદ, વિવાદથી યુક્ત હોય તે પણ બોલવાં જોઇએ નહિ. પારકાં દૂષણોને કહેવાં તે અપવાદ છે અને વાણીના કલહને વિવાદ કહે છે, એ જ પ્રમાણે " वेलंबं " જે પરની વિડંબના કરનાર હોય તથા " ओजधेज्जवहुलं " જે સત્ય વચનો બોલવાથી બોલનારનો અહંકાર ભાવ જણાતો હોય અથવા આવેશ પ્રગટ થતો હોય, ધૃષ્ટતા જણાતી હોય, એવાં વચન પણ ન બોલવાં જોઇએ તથા " निल्लज्जं " જે સત્ય વચન બોલવામાં લજ્જા જતી હોય અને " लोयगरहणिज्जं " સાધુજન જે વચનોની નિંદા કરતાં હોય એવાં વચન સત્ય હોય તો પણ બોલવાં જોઈએ નહીં, તથા " दुद्दिट्ठं " જે સત્ય વચનથી પર પ્રાણીની હિંસા થતી હોય, અથવા મર્મ ખૂલ્લો પડતો હોય તેવાં વચનો દુર્દષ્ટ વચન છે અને " दुस्सुयं ' જે બરાબર સંભળાયું ન હોય તે દુઃશ્રુતવચન કહેવાય છે, તથા " अमुणियं " જે બરાબર જાણવામાં આવ્યું ન હોય તેના વિષે વચન બોલવાં તે અસમ્યક્ જ્ઞાત વચન છે, એ દુર્દષ્ટ આદિ વચનો સત્ય હોય તો પણ બોલવાં જોઇએ નહીં. " अप्पणो थवणा परसेनिंदा " એ જ પ્રમાણે સત્ય વચનોમાં આત્મપ્રશંસા આત્મશ્લાઘા-ભરી હોય તથા જે સત્ય વચનોમાં બીજાની નિંદા થતી હોય તે સત્ય લચન પણ બોલવાં જોઈએ નહીં. કઈ રીતે બોલવાં ન જોઇએ તે હવે કહે છે-" न तंसि मेहावी " તમે મેધાવી નથી. જે વ્યક્તિ અપૂર્વ, અશ્રુત અને અદૃષ્ટ પદાર્થને ગ્રહણ કરવાની શક્તિવાળી હોય છે તેને મેધાવી કહે છે. તથા " ण तं सि धण्णो " તમે ધનવાન યા ધન્યવાદને પાત્ર નથી. " न तं सि पियधम्मो " તમે ધર્મપરાયણ નથી, " न तं सि कुलीणो " તમે કુલીન નથી.

' न तंसि दाणवई " तमे दाता नथी, ' न तंसि सूरो" तमे पराक्रमी नथी " न तंसि पडिरूवो ' तमे सुंदर नथी " न तंसि लट्ठो " तमे लष्ट सौभाग्यशाळी नथी, ' न पंडिओ " तमे पंडित नथी, " न बहुस्सुओ " तमे बहुश्रुत–अनेक विद्याओना जाणकार नथी, अने " न वि य तं सि तवस्सी " तमे तपस्वी नथी, अने " न यावि परलोगणिच्छियमईसि " तमे परलोकने विषे संशयरहित मतिवाळा नथी " ए प्रकारनां वचनो माणसोए बोलवां जोईए नहीं कारण के ते प्रकारनां वचनोमां तेमनी " श्रोतानी निंदा थाय थाय छे. " सव्व काल जाइकुलं रूववाहिरोगेण जं होइ वज्जणिज्जं " ए ज प्रकारे जाति-मातृवंश, कुळ–पितृवंश रूप-सौंदर्य, व्याधि–कायमी कोढ वगेरे तथा शीघ्रघातक ज्वरादि रोग ए बधां कारणोने लईने पण कदी एवां वचन न कहेवां जोईए के " तमारो मातृवंश सारो नथी, तमारो पितृवंश शुद्ध नथी, तमारामां सौंदर्य नथी, तमे व्याधियुक्त कोढ वगेरे रोगयुक्त–छो " तेनुं तात्पर्य ए छे के जेनो मातृवंश आदि हीन होय, कोढ आदि रोगोथी जे युक्त होय तेने तेवां वचनो कहेवां जोईए नही, कारण के तेवां वचनोथी तेने दुःख थाय छे–" दुहओ अवयारमइक्कंतं " ए ज प्रमाणे जे वचन लोक तथा आगम, बंनेनी अपेक्षाए व्यवहार विरुद्ध होय " एवं विहं सच्चंपि न वत्तव्वं " एवां वचन सत्य होय तो पण बोलवां जोईए नहीं " अहकेरिसयं पुणाइ सच्चंतु भासियव्वं " हवे सूत्रकार ए बतावे छे के साधुजनोए–महाव्रताराधक संयमीजनोए केवा प्रकारनां सत्यवचन बोलवां जोईए. " जं तं " जे वचन "दव्वेहिं" त्रिकालवर्ती पुद्गलादि द्रव्योथी "पज्ज-वेहिं " नवी जुनी आदि क्रमवर्ती पर्यायोथी " गुणेहिं " द्रव्यनी साथे अवि-नाभावरूप–संबंध राखनार वर्णादि गुणोथी "कम्मेहिं " कृष्यादि व्यापार रूप

કર્મોથી, 'बहुविहेहिं सिप्पेहिं" આચાર્યાધિગત ચિત્રકર્માદિરૂપ ક્રિયાવિશેષોથી, તથા "आगमेहिय' આગમ-સિદ્ધાંતોથી યુક્ત હોય એવાં સત્યવચન બોલવાં જોઈએ. "नामक्खायनिवाय—उवसग्गतद्धिय—समाससंधिपयहेउजोगिय--उणाइ किरियाविहाणधाउसरविभत्तिवन्नजुत्तं" એ જ પ્રમાણે નામ, આખ્યાત, નિપાત, ઉપસર્ગ, તદ્ધિત, સમાસ, સન્ધિ, પદ, હેતુ, યોગ, ઉણાદિ, પ્રત્યય, ક્રિયાવિધાન, ધાતુ, સ્વર, વિભક્તિ, અને વર્ણ એ બધાથી યુક્ત હોય "तिकल्लं दसविहं पि सच्चं" ત્રિકાળ વિષયવાળાં જનપદ સત્ય આદિ દશ પ્રકારનાં પણ સત્યવચન બોલવાં જોઈએ. વ્યુત્પન્ન અને અવ્યુત્પન્ન ભેદથી નામ બે પ્રકારનાં હોય છે. જિનદત્ત, જિનદાસ આદિ વ્યુત્પન્ન નામ છે, અને ડિત્થ, डवित्थ આદિ અવ્યુત્પન્ન નામ છે. આખ્યાત નામ ક્રિયાપદનું છે. તે ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાનના ભેદથી ત્રણ પ્રકારનાં છે, જેમકે अभवत् (થયો) भविष्यति (થશે) અને भवति (છે). જે શબ્દો અર્થમાં વિશેષતાને દર્શાવે છે તેમને निपात કહે છે. જેમ કે "खलु" "इव" આદિ શબ્દ. "प्र" "परा" આદિ ઉપસર્ગો છે. તેમના ઉપયોગથી એક જ ધાતુના અર્થમાં ફેર પડી જાય છે, જેમકે "हृ" ધાતુ સાથે જ્યારે "प्र" ઉપસર્ગ મૂકવામાં આવે છે ત્યારે તેનો અર્થ "પ્રહાર" થઈ જાય છે, અને જ્યારે તેની આગળ "आ" ઉપસર્ગ મૂકવામાં આવે ત્યારે તેનો અર્થ "આહાર થઈ જાય છે, અપ્રત્ય આદિ અર્થને દર્શાવનાર જે પ્રત્યયો છે તે પ્રત્યયવાળા શબ્દોને અહીં "तद्धित" શબ્દથી કહેલ છે, જેમ કે-" नाभेः अपत्यं पुमान् नाभेयः" "नाभि" શબ્દને તદ્ધિત પ્રત્યય લાગવાથી "नाभेय" શબ્દ બન્યો છે, તથા 'સિદ્ધાર્થ' શબ્દને 'अण्' પ્રત્યય લાગતા "સૌદ્ધાર્થ" બને છે, તે તદ્ધિત શબ્દો છે. આ પ્રકારે જ બીજા તદ્ધિત શબ્દો પણ સમજી લેવા પરસ્પર સંબંધ રાખનાર બે કે બેથી વધારે પદોની વચ્ચેની વિભક્તિનો લોપ કરીને જોડાયેલાં અનેક પદોને સમાસ કહે છે. અવ્યયી ભાવ આદિ ભેદથી સમાસ અનેક પ્રકારના છે. 'સંધિ' શબ્દનો અર્થ 'જોડાણ' થાય છે-એટલે કે વર્ણોની અતિ

સમીપતા હોય ત્યારે તેમના જોડાણથી ધ્વનિમાં જે વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે તેને સન્ધિ કહે છે. જેમ કે " श्रावकः अत्र " ની " श्रावकोऽत्र " એ પ્રકારની સન્ધિ થાય છે, આ સન્ધિને પૂર્વરૂપ સન્ધિ કહે છે. सुबन्त અને तिङन्त ને પદ કહે છે, જેમ કે-" जिनः " તે સુબન્ત પદ છે અને " भवति " તે તિંગન્ત પદ છે, જે સાધ્યની સાથે અવિનાભાવ સબંધથી બંધાયેલ હોય છે. તેને હેતુ કહે છે. જેમ કે ધૂમવાળો હોવાથી આ પર્વત અગ્નિવાળો છે, અહીં સાધ્ય અગ્નિ છે, અને તેના વિના ન પેદા થનાર ધુમાડો છે. યોગથી જે શબ્દો બને છે તેમને યૌગિક શબ્દ કહે છે. જેમ કે પદ્મનાભ, નીલકાન્ત, આદિ યૌગિક શબ્દો છે " उणादि " પ્રત્યયથી જે શબ્દો બને છે તે " उणादि " કહેવાય છે, જેમ કે કારુ (શિલ્પી) સાધુ આદિ શબ્દ ધાતુને અન્તે પ્રત્યય લગાડીને જે શબ્દ બને છે તેને કૃદન્ત કહે છે, જેમકે પાઠક, પાચક. પાક આદિ શબ્દ ક્રિયાના વાચક " भू " આદિ જે શબ્દો છે તેમને ધાતુ કહે છે. બીજાં વર્ણોની મદદ વિના જેનું ઉચ્ચારણ થાય છે એવાં 'अ' કાર આદિ શબ્દ અથવા षड्ज આદિ સ્વરને સ્વર કહે છે, " सु, औ, जस्" આદિ વિભક્તિયો તથા " तिप् तस् झी " આદિ પ્રત્યય એ સૌને વિભક્તિયો કહે છે; (ગુજરાતીમાં એ, ને, થી, નો, ની, નું, ના, માં આદિ વિભક્તિના પ્રત્યયો છે) અને ' क ख ' આદિ વર્ણો કહેવાય છે " जहभणियं तहय कम्मुणा होइ " તથા જે સત્ય જે પ્રકારે કહેવાયું હોય તે સત્ય તે જ પ્રકારે કાર્યમાં પણ પરિણમતું હોય તેવું સત્ય બોલવું જોઈએ, તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જે સત્યને બોલનાર વ્યક્તિ કાર્ય રૂપે અમલમાં મૂકી શકે તેવું સત્ય બોલવું જોઈએ, " दुवालसुविंहा होइ भासा " ભાષા બાર પ્રકારની હોય છે તે આ પ્રમાણે છે-પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, માગધી, પૈશાચી, સૌરસેની, અને અપભ્રંશ આ છ પ્રકારની ભાષા ગદ્ય અને પદ્યના ભેદથી બાર પ્રકારની થઇ જાય છે, "वयणं पिय होइ सोलसविहं" વચનના સોળ પ્રકાર હોય છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

" वयणतियं ३ लिंगतियं ६ कालतियं ९ तह परोक्ख १० पच्चक्खं ११।
उवणीयाइचउक्कं १५ अज्झत्थं चेव सोलसमं ॥ १ ॥ "

એકવચન, દ્વિવચન અને બહુવચન ૩, પુલ્લિંગ, સ્ત્રીલિંગ અને નપુંસકલિંગ ૬, ભૂતકાળ, ભવિષ્યકાળ અને વર્તમાનકાળ ૯, આ રીતે તે બધા વચનના પ્રકારો, લિંગ (જાતિ) અને કાળ ત્રણ ત્રણ હોય છે આ રીતે વચનના તે નવ ભેદ થાય છે; " घटः, घटौ, घटाः તે 'ઘટ' શબ્દના એક વચન, દ્વિવચન. અને બહુવચન છે ૩ એજ પ્રમાણે " भवति भवतः भवन्ति " એ રૂપોમાં પણ સમજવાનું છે ૩, " प्रकृतिः आत्मा मनः " તે ત્રણે જુદી જુદી જાતિ(લિંગ) ના શબ્દો છે. પ્રકૃતિ સ્ત્રીલિંગ છે આત્મા પુલ્લિંગ છે અને મનઃ નપુંસકલિંગ છે ૬, વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્ય એ ત્રણ કાળ છે 'अभूत् " તે ભૂતકાળ છે, " भविष्यति " તે ભવિષ્યકાળ છે અને " भवति " તે વર્તમાનકાળ છે ૯, ભૂતકાલીક અને ભવિષ્યકાલીન વચનો ઇન્દ્રિયને અગોચર હોય છે, જેમકે " ऋषभो बभूव " " ઋષભ થઈ ગયો " આ વાકય પરોક્ષ અર્થને વિષય કરનારૂં હોવાથી પરોક્ષ મનાય છે ૧૦ જે વાકય વર્તમાન કાળને વિષય કરે છે તે પ્રત્યક્ષ મનાય છે " મુનિ આ શાસ્ત્ર વાંચે છે ૧૧ (૧૨) ઉપનીતવચન, (૧૩) અપનીતવચન, (૧૪) ઉપનીતાપનીતવચન અને (૧૫) અપનીતોપનીતવચન એ રીતે ઉપનીતાદિ ચાર વચન છે. (૧) તેમાં ગુણોનું આરોપણ કરનાર વચનને ઉપનીત વચન કહે છે જેમ કે " આ મનસ્વી સારા રૂપવાળો છે " (૨) જે વચન ગુણોનું અપનયન કરે છે તે અપનીત વચન છે, જેમ કે " આ દુઃશીલ છે " (૩) જે વચન કોઈ ગુણનું આરોપણ કરીને કોઈ ગુણનું અપનયન કરે છે તે ઉપનીતાપનીત વચન છે, જેમકે " તે રૂપાળો છે પણ દુઃશીલ છે " એ જ રીતે જે વાકય કોઇ ગુણનું અપનયન કરીને કોઇ ગુણનું આરોપણ કરતું હોય તે અપનીતોપનીત વચન છે

જેમ કે " આ દુઃશીલ તો છે પણ સુંદર રૂપવાળો છે " (૧૬) વચનનો સોળમો ભેદ તે છે કે જે અધ્યાત્મ હોય છે, જે આત્માને ઉદ્દેશીને બોલાય છે. જેમ કે " આ આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે " ઇત્યાદિ, " **एवं अरहंत मणुण्णायं** " આ રીતે તે સોળ પ્રકારનાં વચનો બોલવાની તીર્થંકર પ્રભુની આજ્ઞા છે. અને જે વચન " **समिक्खियं** " પર્યાલોચિત છે-સારી રીતે વિચાર કરીને ઉચ્ચારાયાં હોય, એવાં વચન " **संजएण** " સાધુએ " **कालम्मि** " અવસર આવતા " **वत्तव्वं** " બોલવાં જોઈએ, પણ જે વચનો બોલવાની ભગવાનની આજ્ઞા નથી, અને જે અપર્યાલોચિત હોય તેવાં વચનો સાધુએ બોલવા જોઇએ નહીં. હવે તેનો ઉપસંહાર કરતાં સૂત્રકાર કહે છે – ' **इमंच पावयणं** " પૂર્વકાલીન અનંત તીર્થંકરો દ્વારા કહેવાયેલ આ પ્રત્યક્ષીભૂત પ્રવચન, " **अलिय-पिसुण-फरूस-कडुय-चवल-वयण-परिरक्खणट्ठयाए** " અલીક-અસત્ય, પિશુન,પરુષ-કઠોર, કડવાં, ચપલ વચનોથી મુનિજનોનિ રક્ષા થયા કરે તે ઉદ્દેશથી " **भगवया** " ભગવાને " **सुकहियं** " સારી રીતે પ્રતિપાદન કર્યું છે અસદ્ભૂત અર્થને કહેનારૂં વચન **અલીક**, પરદોષ સૂચક વચન **પિશુન**, બીજાનાં મર્મને ખુલ્લો પાડતું વચન **परुष**, ઉદ્વેગ પેદા કરનાર વચન **कटुक** અને વિચાર્યા વિના બોલાયેલ વચન **चपल** કહેવાય છે. આ પ્રવચન " **अत्तहियं** " આત્માને માટે હિતકારક છે તથા " **पेच्चाभावियं** " જન્માંતરમાં પણ શુભ ફળ દેનારૂ છે. " **आगमेसिभद्दं** " તે કારણે તેને ભવિષ્યમાં કલ્યાણકારક દર્શાવ્યું છે. " **सुद्धं** " આ પ્રવચનમાં કોઈ પણ પ્રકારે પૂર્વાપરવિરોધરૂપ દોષ નહીં હોવાથી તે શુદ્ધ જે. " **नेयाउयं** " તે વીતરાગ દ્વારા કહેવાયેલ હોવાથી ન્યાયયુક્ત છે. તથા " **अकुडिलं** " તેનાથી ઋજુભાવ-સરળતા-ઉત્પન્ન થાય છે તેથી તે અકુટિલ છે, " **अणुत्तरं** " તેનાજેવું શ્રેષ્ઠ બીજૂં કંઈ પણ નથી તેથી તે અનુત્તર છે.

અને તે " सव्वदुक्खपावाणं विउसमणं " અનેક પ્રકારનાં દુઃખો દેનાર જ્ઞાનાવરણી આદિ આઠ પ્રકોરનાં કર્મોનો સર્વથા ઉપશમ કરનાર છે, એવાં વિશેષણોથી યુક્ત આ પ્રવચન ભગવાન મહાવીર દ્વારા કથિત છે.

ભાવાર્થઃ-સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા એ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે સત્ય હોય તો પણ કેવા પ્રકારનાં વચન બોલવાં જોઈએ, તેમણે એ બતાવ્યું છે કે જે સત્ય-વચનોથી સંયમમાં બાધા નડે, તેવા વચનો કદી પણ ન બોલવાં જોઈએ, કારણ કે તેવાં વચનો સત્ય હોય તો પણ અસત્ય જેવાં હોવાથી હેય છે. જે સત્યવચનોથી હિંસા થઈ જાય , જીવોની પાપમાં પ્રવૃત્તિ થાય, ચારિત્રમાં ભ્રષ્ટતા આવે, અથવા પોતાના ચારિત્રમાં કોઈ પ્રકારની બાધા ઉપસ્થિત થાય, જેમાં રાજકથા આદિનું વર્ણન આવે, જે પ્રયોજન વિનાનું હોય, જેનાથી કલહ પેદા થાય, જે ન્યાયાનુકૂળ ન હોય, જે અપવાદ વિવાદથી યુક્ત, પારકાની વિડંબના કરનાર હોય, જે બોલવામાં આત્મશ્લાઘા થતી હોય, અથવા કોઇ પ્રકારનો આવેશ ભાવ જણાતો હોય, જેમાં સાંભળનાર આગળ પોતાની ધૃષ્ટતાનું પ્રદર્શન થતું હોય, જે બોલવામાં લાજ લોપાતી હોય, જગતમાં જે નિન્દાપાત્ર મનાતાં હોય, બીજાના મર્મને જે છેદતાં હોય, દુર્દષ્ટ, દુઃશ્રુત, અને જે અજ્ઞાત હોય એવાં સત્યવચન પણ બોલવાં જોઇએ નહીં. તથા ભાષાસમિતિના વિરોધી હોવાથી એવાં વચનો પણ ન બોલવાં જોઈએ કે જે બીજાની નિન્દાકારક હોય, કર્ણકટુ તથા દુઃખપ્રદ હોય જેમ કે " તું મહા-મૂર્ખ છે, મેધાવી નથી, ધર્મપ્રિય નથી " ઇત્યાદિ, તથા જે દ્રવ્ય જેવું છે જેવા આકારનું છે, ક્ષેત્ર કાળ આદિ સાથે સંબંધ રાખે છે, એવું જ તેનું પ્રતિપાદન કરનારાં અવિસંવાદી જે વચનો હોય છે તે વચનો દ્રવ્યયુક્ત કહેવાય છે એ જ પ્રમાણે તે દ્રવ્યમાં જે પર્યાયો થઇ રહી છે, અથવા જે પર્યાયથી તે યુક્ત હોય, તે પર્યાયને દર્શાવનારૂં વચન પર્યાયયુક્ત વચન કહેવાય છે. ગુણોની અપેક્ષાએ જે વચન બોલાય છે ને ગુણયુક્ત વચન કહેવાય છે, કૃષ્યાદિ વ્યાપારોની અપેક્ષાએ જે વચન બોલાય છે તે કર્મયુક્ત વચન કહેવાય છે. " તેઓ શિલ્પી છે, તેઓ ચિત્રકાર છે " ઇત્યાદિ ક્રિયા-વિશેષોની અપેક્ષાએ જે વચન કહેવાય છે તે બહુવિધ શિલ્પયુક્ત વચન કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે નામ આદિથી યુક્ત જે વચન કહેવાય છે તે

નામાદિયુક્ત વચન કહેવાય છે, આ પ્રકારનાં તે સત્યવચનો સંયમ આદિમાં બાધક થતાં નથી. એવાં વચન સત્યવ્રતી બોલી શકે છે. તથા તે પ્રાકૃત આદિ ભેદથી બાર પ્રકારની ભાષા અને એક વચન આદિ ભેદથી સોળ પ્રકારના વચન પણ બોલી શકે છે, આ પ્રકારનાં વચન બોલવાની પ્રભુની આજ્ઞા છે. એવાં વચનો બોલવાથી કોઇપણ જીવને બાધા પહોંચતી નથી ॥ સૂ. ૩ ॥

અનુવિચિન્ત્ય સમિતિ નામકી પ્રથમ ભાવના કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર સત્યવચનની પાંચ ભાવનાઓ દર્શાવવાને માટે સૌથી પહેલાં તેઓ અનુવિચિન્ત્ય સમિતિ નામની પહેલી ભાવનાનું વર્ણન કરે છે- "तस्स इमा" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—"तस्स बीयस्स वयस्स इमा पंच भावणाओ" તે પ્રસિદ્ધ બીજા મહાવ્રતની આ વક્ષ્યમાણ પાંચ ભાવનાઓ "अलियवयणवेरमणपरिरक्खणट्ठयाए" તે અલીક-અસત્ય-વિરમણરૂપ સત્યવ્રતની પરિરક્ષાને માટે છે. તેમાં "पढमं" પહેલી ભાવના આ પ્રમાણે છે-"परमट्ठं संवरट्ठं सोऊण" સદ્‌ગુરુ પાસે પહેલી ભાવનાનું રહસ્ય કે જે મૃષાવાદ વિરતિરૂપ પ્રયોજનવાળું છે, અથવા કર્મ નિરોધરૂપ સંવર જ જેનું પ્રયોજન છે, અથવા આ પ્રસ્તુત સંવરાધ્યયનનો વાચ્યાર્થ સાંભળીને 'सुट्ठुजाणिऊण" સારી રીતે જાણીને "न वेगियं" નદીના પ્રવાહની જેમ વેગયુક્ત વચન સાધુએ બોલવાં જોઇએ નહીં આ રીતે "વક્તવ્ય" શબ્દનો સંબંધ બધા સાથે જોડી લેવો. "न तुरियं" વાત્યા-વધુરા-ની જેવું ત્વરાયુક્ત "न चवलं" ઘોડાની ગતિ

જેવું ચપળભાવ યુક્ત વચન, "न कडुयं" નીમનાં જેવું એટલે કે કટુક, એ જ રીતે "फरुसं" પથ્થર જેવું કઠોર "न साहसं" ઉન્મત્તનાં વચન જેવું અવિચારી, અને "न य परस्स पीलाकरं" બીજાને પીડાજનક "सावज्जा" સાવદ્ય-પાપયુક્ત વચન બોલવાં જોઈએ નહીં. પણ જે વચન "सच्चं च" યથાર્થ અર્થને વિષય કરનાર હોવાથી સત્ય હોય, "हियं च" પરિણામે સુખજનક હોવાથી હિતકારક હોય "मियं च" પરિમિત અક્ષરોવાળું હોવાથી જે મિત હોય, "गाहगं च" શ્રોતાને અર્થની પ્રતીતિ અને પ્રીતિ કરાવનાર હોવાથી ગ્રાહ્ય હોય, "सुद्धं" વેગિત્વ આદિ દોષરહિત હોવાથી શુદ્ધ હોય, તથા "संगयं" સંગત-યુક્તિયુક્ત હોય, "अकाहलं" અકાહલ હોય-મન્મન અક્ષરો વિનાનું હોય, "समिक्खियं" સમીક્ષિત હોય-બુદ્ધિથી જેનો પહેલાં સારી રીતે વિચાર કરી લીધો હોય, એવાં વચનો જ સાધુએ અવસરે-ગમે ત્યારે નહીં, પણ બોલવાનો સમય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે બોલવાં જોઇએ. "एवं" આ પ્રકારે "अणुवीइ समिइ जोगेण" અનુવિચિન્ત્ય ભાષા સમિતિના યોગથી -વિચાર કરીને બોલવારૂપ ભાષા સમિતિના સંબંધથી "भाविओ अंतरप्पा" ભાવિત બનેલ જીવ "संजयकरचरणनयणवयणो" સારી રીતે યતનાયુકત હાથ, પગ, નેત્ર અને મુખવાળા થઇને, અથવા સમાહિત ઈન્દ્રિયોવાળા થઈને "सूरो" પરાક્રમશાળી બની જાય છે એટલે કે સત્ય મહાવ્રતની આરાધનામાં નડેલ ઉપસર્ગો અને પરીષહોને જીતવાને સમર્થ બની જાય છે, તથા "सच्चज्जवसंपन्नो भवइ" સત્ય અને ઋજુતાથી યુક્ત બની જાય છે.

ભાવાર્થ—અહિંસાવ્રતની જેમ સત્યવ્રતની પણ પાંચ ભાવનાઓ છે. તેમાં પહેલી ભાવના અનુવિચિન્ત્ય ભાષાસમિતિ છે. વિચારપૂર્વક બોલવું તેને અનુ-

વિચિન્ત્ય ભાષણ કહે છે. તે ભાષાસમિતિરૂપ છે. સત્યમાં અને ભાષાસમિતિમાં કેટલાક ભેદ બતાવવામાં આવ્યા છે. તે એવા પ્રકારના છે કે દરેકની સાથે વાતચીતમાં વિવેક રાખવો એ તો ભાષાસમિતિ છે. અને પોતાનાં સમશીલ સાધુજનો સાથે વાતચીતમાં હિત, મિત અને યથાર્થ વચનનો ઉપયોગ કરવો તે સત્યવ્રતરૂપ યતિધર્મ છે. આ ભાવનાથી તે સત્યવ્રત દૃઢ થાય છે. બોલતી વખતે સાધુએ વેગથી ત્વરાથી અને ચપલતાથી બોલવું જોઈએ નહીં. વિના વિચાર્યે પણ બોલવું જોઈએ નહીં જ્યારે બોલવાનો અવસર આવે ત્યારે જ સત્ય, હિત, મિત વચન બોલવાં જોઈએ. અવિચારિત અને અસ્પષ્ટ વચન બોલવાં જોઇએ નહીં. આ પ્રકારની વચન પ્રવૃત્તિમાં સાવધાન બનેલ સાધુ સત્ય વ્રતને સુશોભિત કરતા, પોતાની કરણ ચરણ આદિની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિને યતનાપૂર્વક કરતા રહે છે ॥ સૂ૦ ૪ ॥

ક્રોધનિગ્રહરૂપ દૂસરી ભાવના કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર ક્રોધનિગ્રહરૂપ બીજી ભાવનાનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે. “ बीयं कोहो ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—ક્રોધનિગ્રહરૂપ જે બીજી ભાવના છે તેમાં “ कोहो न सेवियव्वो ” ક્રોધનું સેવન ન કરવું જોઈએ કારણ કે જે “कुद्धो मणुसो” ક્રોધી પુરુષો હોય છે તેઓ “ चंडक्किओ ” રૌદ્રરૂપવાળા બની જાય છે. એવો મનુષ્ય “ अलियं भणेज्ज ” જૂઠું બોલી નાંખે છે. “ पिसुणं भणेज्ज ” બીજાના દોષ-દર્શક વચનો બોલી નાખે છે “ फरुसं भणेज्ज ” બીજા લોકોનાં મર્મને છેદ-નારાં વચનો બોલી જાય છે, તથા “ अलियं पिसुणं फरुसं भणेज्ज ” અસત્ય પિશુન અને પરુષ, એ ત્રણે પ્રકારના વચનોનો પ્રયોગ કરી નાખે છે. “ कलहं

करेज्ज " પરસ્પરમાં વાગ્યુદ્ધ પણ વહોરે છે " वेरं करेज्जा " બીજા લોકો સાથે શત્રુતા પણ કરે છે, તથા " विगहं करेज्जा " તથા જે કથા શાસ્ત્રની વિરુદ્ધ હોય છે તે પણ કરે છે. તથા " कलहं, वेरं विगहं करेज्ज " કલહ, વૈર અને વિકથા એ ત્રણે કરે છે તથા "सच्चं हणेज्ज" સત્ય-યથાર્થ અર્થનો અપલાપ કરી નાખે છે, " सीलं हणेज्ज " શીલ–સદાચારનો નાશ કરી નાખે છે, " विणयं हणेज्ज " વિનીત ભાવને ધિક્કારે છે, તપા " सच्चं सीलं विणयं हणेज्ज " સત્ય, શીલ અને વિનય એ ત્રણેને નષ્ટ કરી નાખે છે. તથા " वेसो भवेज्ज " જે માનવ ક્રોધયુક્ત બને છે તે બીજાને અપ્રિય થાય છે, " वत्थुं भवेज्ज " દ્વેષપાત્ર બને છે અને " गम्मो भवेज्ज " બધાને માટે અનાદરપાત્ર બને છે. " वेसो वत्थं गम्मो भवेज्ज " તે બીજાને અપ્રિય દ્વેષપાત્ર અને અના-દરપાત્ર એ ત્રણેનું સ્થાન બને છે. એ પૂર્વોક્ત વચનો તથા " एवं अन्नं च एवमाइयं " એ જ પ્રકારનાં બીજાં પણ અસત્ય વચનો " कोहग्गिसंपलित्तो भवेज्ज " ક્રોધાગ્નિયુક્ત મનુષ્ય બોલી જાય છે " तम्हा कोहो न सेवियव्वो " તે કારણે સંયમી લોકોએ કદી પણ ક્રોધ કરવો જોઈએ નહીં. " एवं खंतीइ भाविओ अंतरप्पा " આ રીતે ક્ષાન્તિપરિણતિથી ભાવિત થયેલ જીવ " संजय करचरणनयणवयणो " સંયત, હાથ, પગ, નયન, વદનવાળો થઇ જાય છે અને "सूरो" પોતાના સત્યવ્રતની આરાધનામાં પ્રરાક્રમ " सच्चज्जवसंपन्नो भवइ " સત્ય અને આર્જવ, એ બન્નેથી યુક્ત બની જાય છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા સત્યવ્રતની બીજી ભાવનાનું વર્ણન કર્યું છે. તે ભાવના ક્રોધનિગ્રહરૂપ છે. ક્ષાન્તિપરિણતિથી ઉલટી પરિણતિ ક્રોધની હોય છે, મનુષ્ય પર જ્યારે તેનો આવેશ આવે છે ત્યારે તેની આકૃતિ બદ-લાઇ જાય છે, તે રૌદ્રરૂપ ધારણ કરે છે, આ પરિસ્થિતિમાં તેનાં વચનો તથા વ્યવહાર સત્ય ધર્મથી પ્રતિકૂળ થઇ જાય છે. તે તેના આવેશમાં ગમે તેવું

બોલવા લાગે છે. તેને તે વાતનું પણ ભાન રહેતું નથી કે મારાં વચનોથી બીજાં પ્રાણીઓના જીવને કેટલું દુઃખ થાય છે. અસત્ય બોલવામાં તેને જરા પણ સંકોચ થતો નથી. બીજાની નિંદા કરતાં પણ તે અટકતો નથી-અન્યની ઉપર અસત્ય દોષારોપ કરતા તે પાછો હઠતો નથી. હરકોઈ સાથે તે કલહ કરતો રહે છે. દુશ્મનાવટ કરવામાં તે નિપુણ હોય છે. શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ બોલવામાં તેને જરા પણ દુઃખ થતું નથી. જે પદાર્થ જે રૂપે હોય છે તે રૂપે તેને કહેવામાં તેને શરમ લાગે છે. તેની દૃષ્ટિએ વિનીત ભાવની કોઇ કીમત હોતી નથી. જ્યારે ક્રોધરૂપી અગ્નિથી સંતપ્ત થઇ જાય છે ત્યારે તેની હાલત પૂર્વોક્ત પ્રકારની તો થાય જ છે પણ તેનાથી અધિક પણ કોઇ કોઇ વાર બને છે એવી સ્થિતિમાં તેનો કોઇ હિતૈષી રહેતો નથી. સૌ તેનો અનાદર કરવા માંડે છે. તેથી તે ક્રોધનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. આ રીતે વિચારીને જે મુનિજન ક્ષાન્તિ પરિણતિથી એ ક્રોધને જીતે છે, એટલે કે ક્રોધ કરતા નથી, તેઓ જ આ બીજી ભાવનાથી પોતાના અંતઃકરણને ભાવિત કરીને સત્યવ્રતને સ્થિર કરી લે છોસૂ૦પાા

લોભનિગ્રહરૂપ તીસરી ભાવના કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર લોભનિગ્રહ નામની ત્રીજી ભાવનાનું વર્ણન કરે છે "तइयं लोहो" ઈ.

ટીકાર્થ—"तइयं" લોભનિગ્રહરૂપ ત્રીજી ભાવના આ પ્રમાણે છે-"लोहो न सेवियव्वो" લોભ સેવન કરવાને યોગ્ય નથી. કારણ કે "लुद्धो लोलो अलियं भणेज्ज" લોભનું સેવન કરવાથી પ્રાણી લુબ્ધ કહેવાય છે, અને તે લોભયુક્ત મનુષ્ય ચંચળ ચિત્તવાળો થઈને કૂટ વચન બોલી શકે છે, "खेत्तस्स वत्थुस्स

वा कएण लुद्धो लोलो अलियं भणेज्ज " તેને કૂટ વચન—અસત્ય વચન બોલવાનાં નિમિત્ત આવાં હોય છે–તે લોભી મનુષ્ય ચંચલ ચિત્ત થતા ખેતર અથવા નિવાસભૂમિ–ઘરને નિમિત્તે અસત્ય વચન કહી શકે છે. " कित्तीए लाभस्स वा कएण लुद्धो लोलो अलियं भणेज्ज " તે પોતાની કીર્તિ અથવા લાભને માટે અસત્ય બોલી શકે છે "इड्ढिए सोक्खस्स वा कएण लुद्धो लोलो अलियं भणेज्ज " દ્ધિ સંપત્તિ અથવા સુખને માટે તે અસત્ય વચન બોલી શકે છે " भत्तस्स पाणस्स वा कएण लुद्धो लोलो अलियं भणेज्ज " આહાર અથવા પાણીને માટે તે અસત્ય વચન કહી શકે છે " पीढस्स फलगस्स वा कएण लुद्धो लोलो अलियं भणेज्ज " પાટ અથવા ફલકને નિમિત્તે તે અસત્ય વચન બોલી શકે છે. " सेज्जाए संथारगस्स वा कएण लुद्धो लोलो अलियं भणेज्ज " શય્યા અથવા સંસ્તાર માટે તે લોભી ચંચલ ચિત્ત થતાં અસત્ય બોલી શકે છે. " वत्थस्स पत्तस्स वा कएण लुद्धो लोलो अलियं भणेज्ज " એ જ પ્રમાણે વસ્ત્ર કે પાત્રને માટે ચંચલ ચિત્ત થયેલ તે લોભી અસત્ય વચન બોલી શકે છે. " कंबलस्स पायपुंछणस्स वा कएण लुद्धो लोलो अलियं भणेज्ज " કમ્બલ કે પગલૂછણીયા માટે તે ચંચલ ચિત્ત બનેલ લોભી મૃષાવાદ કહી શકે છે. " सीसस्स सीसणीए वा कएण लुद्धो लोलो अलियं भणेज्ज " શિષ્ય અથવા શિષ્યાને નિમિત્તે લુબ્ધ તે ચંચલ ચિત્ત મૃષાભાષણ કરી શકે તે. " अन्नेसु एवमाइएसु बहुसु कारणसएसु लुद्धो लोलो अलियं भणेज्ज " આ રીતે આ સિવાયનાં સેંકડો કારણોને નિમિત્ત તે લોભી ચંચલચિત્ત થઈને અસત્ય બોલી શકે છે. " तम्हा लोहो न सेवियव्वो " તેથી લોભ સેવન કરવાયોગ્ય નથી. " एवं मुत्तीए भाविओ अंतरप्पा " આ રીતે નિર્લોભતારૂપ ત્રીજી ભાવનાથી ભાવિત બનેલ અંતરાત્મા–જીવ " संजयकरचरणनयणवयणो " પોતાના હાથ, પગ, નયન અને મુખની પ્રવૃત્તિને યતનાપૂર્વક સંયમિત કરી લે છે. અને "सूरो" પોતાના સત્યવ્રતના પાલનમાં

પરાક્રમશાળી બનીને " सच्चज्जवसंपन्नो भवइ " સત્ય અને આર્જવ ધર્મથી યુક્ત થઇ જાય છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં સત્યવ્રતની ત્રીજી ભાવનાનું વર્ણન કર્યું છે. આ ત્રીજી ભાવનાનું નામ લોભનિગ્રહ છે. લોભને નિગ્રહ કરવાને માટે વિચારધારા આમાં પ્રગટ કરી છે. " લોભ જ પાપને બાપ છે." આવો વિચાર કરીને લોભની જાળમાં ફસાવું જોઈએ નહીં, જે લોભી હોય છે તે લુબ્ધક કહેવાય છે. લોભીનું ચિત્ત દરેક વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે ચંચલ થઈ જાય છે. લોભી વ્યક્તિ પોતાને સ્વાર્થ સાધવાને માટે અસત્ય બોલી શકે છે. ખેતર, મકાન, સંપત્તિ સુખ, આહાર, પાણી આદિને નિમિત્તે પણ તે અસ ત્યવચને બોલે છે. તેથી લોભનો નિગ્રહ કરવો તે જ યોગ્ય છે એવા પ્રકારની ભાવના સેવીને જે આ લોભના પરિત્યાગથી પોતાના આત્માને વાસિત બનાવે છે, તેઓ પોતાના સત્ય મહાવ્રતને સ્થિર કરી લે છે તેમની દરેક પ્રવૃત્તિ સંયમિત હોય છે ।। સૂ૦ ૬ ।।

ધૈર્ય નામ કી ચૌથી ભાવના કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર ચોથી ધૈર્યભાવના નામની ભાવના વિષે કહે છે-" चउत्थं " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—' चउत्थं" તે ચોથી ધૈર્યભાવના આ પ્રમાણે છે-"न भीइयव्वं ' ભય પામવો જોઇએ નહીં. કારણ કે "भीयं खु भया अइंति लहुअं " જે બીકણ હોય છે તે વ્યક્તિ પાસે ચોક્કસ ભય શીઘ્ર આવે છે. " भीओ अवितिज्जओ मणूसो " તથા જે ભયથી ડરે છે એવો મનુષ્ય અદ્વિતીય હોય છે-તે કોઇને મદદ કરી શકતો નથી અને કોઇ બીજો મનુષ્ય તેનો સહાયક થતો નથી. " भीओ भूएहिं धिप्पइ " ભયભીત મનુષ્યને ભૂત પકડી લે છે. " भीओ अन्नं पि हु भेसेज्जा" ભયભીત મનુષ્ય બીજા લોકોને પણ ભયભીત કરે છે, તથા " भीओ

तवसंजमं पिहुमुएज्जा" તે તપ સંયમને પણ પરિત્યાગ કરી દે છે "भीओ य भरं न तित्थरेज्जा" ભયભીત માણસે એટલા બધા શક્તિહીન થઇ જાય છે, એટલે કે તેનામાં એટલી બધી માનસિક દુર્બળતા આવી જાય છે કે જેના કારણે તે કોઈ પણ કાર્યને બોજો ઉઠાવી શકતો નથી. એટલે કે કોઇ પણ કામને તે પૂરૂં કરી શકતો નથી. "सप्पुरिसनिसेवियं च मग्गं भीओ न समत्थो अणुचरिउं" સત્પુરુષો જે માર્ગનું સેવન કરતા આવ્યા છે, તે માર્ગે ચાલવાને પણ તે સમર્થ બની શકતો નથી. "तम्हा न भीइयव्वं भयस्स वा वाहिस्सवा रोगस्स वा जराए वा मच्चुस्स वा अन्नस्स वा एवमाइयस्स" તેથી કોઇ પણ પ્રકારના ભયથી, ક્રમે ક્રમે પ્રાણોને હરી લેનાર વ્યાધિના, અથવા કુષ્ઠાદિના, શીઘ્રતાથી પ્રાણ હરી લેનાર જ્વર આદિ રોગના, વૃદ્ધાવસ્થાના તથા મૃત્યુના અથવા તેમના જેવી કોઈ પણ પ્રકારની ભયજનક વસ્તુના ભયથી ડરવું જોઈએ નહીં, "एवं धेज्जेण भाविओ अंतरप्पा संजयकरजरणनयणवयणो सूरो सच्चज्जवसंपन्नो भवइ" આ પ્રકારે ધૈર્યથી ભાવિત થયેલ જીવ પોતાના કર, ચરણ, નયન, અને વદનની પ્રવૃત્તિને સંયમિત રાખીને સત્યવ્રતના પાલનમાં પરાક્રમશાળી બની જાય છે અને સત્ય તથા આર્જવના ભાવયુક્ત બની જાય છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ વ્રતદ્વારા સત્યવ્રતની ચોથી ભાવના બતાવી છે. તે ભાવનાનું નામ ધૈર્યભાવના છે. આ ભાવનાનું વર્ણન કરતાં ધૈર્યના અભાવે કયી કયી હાનિ થાય છે. અને ધૈર્ય રાખવાથી કયા કયા લાભ થાય છે તે બધાનો વિચાર કરાયો છે. આ વિચારોથી આત્મા જ્યારે ધૈર્યવાન બને છે ત્યારે તે પોતે ગ્રહણ કરેલ સત્યવ્રતને સંપૂર્ણ રીતે સુરક્ષિત અને સ્થિર બનાવી લે છે ॥ સૂ૦ ૭ ॥

પાંચવી મૌન ભાવના કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર પાંચમી મૌનભાવના બતાવે છે—" पंचमं " ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—" पंचमं " પાંચમી મૌનભાવના આ પ્રમાણે છે—" **हासं न सेवियव्वं** " આ ભાવનામાં હાસ્યનો પરિત્યાગ કરાય છે. જ્યારે જીવને ' **हास्य-नोकषाय** ' મોહનો ઉદય થાય છે ત્યારે તે હાસ્યનું નિમિત્ત મળે કે ન મળે છતાં પણ તે ' હી–હી ' કરતો હંસવા મંડી જાય છે. હસતી વખતે તેનું મુખ ઉઘડી જાય છે અને દાંત સ્પષ્ટ રીતે દેખાય છે. સંયમી જને આ હાસ્યનું સેવન કરવું જોઇએ નહીં કારણ કે " **हासइत्ता** " જે પરિહાસ કરનાર વ્યક્તિ હોય છે તે " **अलिआइं असंतगाइं जंपंति** " યથાર્થ અર્થને છૂપાવનાર અને અસદ્‌ભૂત અર્થને પ્રગટ કરનારાં વચનો બોલ્યા કરે છે. સત્યમહાવ્રતમાં સદ્‌ભૂત અર્થનું ગોપન તથા અસદ્‌ભૂત અર્થનું પ્રકાશન હેય ગણાવેલ છે. તો હાસ્યમાં જ્યારે એવા પ્રકારની પરિસ્થિતિ રહે છે કે તેમાં અસદ્‌ભૂત અર્થ પ્રગટ કરાય છે અને સદ્‌ભૂત અર્થનું ગોપન કરાય છે, તો એ પરિસ્થિતિમાં દ્વિતીય મહાવ્રતનું રક્ષણ કેવી રીતે થઈ શકે? થઇ શકે જ નહીં માટે હાસ્યનો પરિત્યાગ કરવો જોઇએ એમ સૂત્રકારે બતાવ્યું છે. " **परपरिभवकारणं च हासं** " હાસ્ય અન્યના અપમાનનું કારણ બને છે. " **परपरिवायप्पियं च हासं** " હાસ્યમાં અન્યનાં દૂષણોનું કથન કરવું પ્રિય લાગે છે. " **परपीलाकारगं च हासं** " હાસ્યમાં તે વાતનું પણ ભાન રહેતું નથી કે તે હાસ્યથી કોઈ બીજાને કષ્ટ થઇ રહ્યું છે. " **भेयविमुत्तिकारगं च हासं** " હાસ્યને લીધે ચારિત્રનો લોપ થાય છે. તેમાં નયન, વદન આદિ શરીરના અવયવો વિકૃત થઇ જાય છે. " **अण्णोण्णजणियं च होज्ज हासं** " હાસ્ય બે કે વધારે માણસ અન્યોન્ય મળ-

વાથી થાય છે. " अण्णोण्णगमणं च होज्ज मम्मं " એ હાસ્યમાં પરદારરમણ આદિ દુશ્ચેષ્ટાઓ પ્રચ્છન્ન રહેતી હોય છે. તથા " अण्णोण्णगमणं च होज्ज कम्मं " આ હાસ્યમાં અન્યોન્ય થતાં દુષ્કૃત્યોને લીધે તેની બેઠકમાં નિંદા થાય છે, તેને તેઓ પોતાનાં મુખથી બહાર કહ્યા કરતાં નથી તો પણ અન્યોન્યની હંસી-મજાકથી જ તેમનું દુષ્કૃત્ય લોકો સમક્ષ જાહેર થઇ જાય છે. " कंदप्पाभिओगगमणं " તથા હાસ્યકારી સાધુ જો દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય તો પણ ચારિત્રતાની ન્યૂનતાને કારણે તેઓ ભાંડ જેવા કાંદર્પિક તથા આજ્ઞાકારી આભિયોગિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, મહર્દ્ધિક દેવોમાં નહીં. " आसुरियं किव्विसत्तणं च जणेज्ज हासं " તે હાસ્ય ચાંડાલ આદિ જાતિમાં અસુરદેવોમાં કિલ્વિષજાતિના દેવોમાં ઉત્પત્તિનું કારણ બને છે. " तम्हा हासं न सेवियव्वं " તે કારણે-હાસ્યથી જીવની એવી ગતિ થાય છે તેથી જીવનું તે કર્તવ્ય છે કે તે હાસ્યનું સેવન ન કરે. " एवं " આ પ્રકારે " मोणेण य भाविओ अंतरप्पा संजयकर-चरणनयणवयणो सूरो सच्चज्जवसंपन्नो भवइ " હાસ્ય ત્યાગરૂપ મૌનથી વચન સંયમથી ભાવિત થયેલ જીવ પોતાના કર, ચરણ, નયન અને વદનની પ્રવૃત્તિને સંયમિત કરીને સત્યવ્રતના પાલનમાં પરાક્રમશાળી બની જાય છે અને સત્ય તથા આર્જવ ભાવથી યુક્ત બની જાય છે.

ભાવાર્થ-સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા પાંચમી મૌન ભાવનાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. મૌન ભાવનાનું તાત્પર્ય હાસ્યનો પરિત્યાગ છે. હાંસી કરનાર માણસ પ્રસંગવશાત્ અસત્ય વચનનો પ્રયોગ પણ કરે છે, તથા તે કૃત્યથી બીજાનું અપમાન પણ થાય છે. હાસ્ય-મનોવિનોદને માટે કારણ જરૂર હોય છે. પણ સંયમીને હાસ્યની મદદથી મનોવિનોદ કરવાની શી આવશ્યકતા છે? હાસ્યને કારણે અન્યનાં દિલમાં ચોટ લાગે તેનાથી વધારે ખરાબ વાત બીજી કઈ હોઈ શકે? અધ્યાત્મ માર્ગમાં હંસી મજાકનો સર્વથા ત્યાગ બતાવ્યો છે. હાસ્યમાં બીજાનાં

દૂષણો જાહેર કરવા તે પ્રિય લાગે છે, તે હાસ્ય નોકષાયના ઉદયથી થાય છે, જેના કારણે ચારિત્રનો ભંગ થાય છે, બીજી વ્યકિતઓની ગુપ્ત ચેષ્ટાઓ પણ તે હાસ્ય દ્વારા પ્રગટ થયા કરે છે. ભલે તેનાથી ચારિત્રનો પૂર્ણતઃ ભંગ થતો ન હોય, તે છતાં પણ સાધુ તેના કારણે મહર્દ્ધિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થતો નથી. કાન્દર્પિક, અભિયોગિક આદિ દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી હાસ્યનું સેવન કરવું તે સત્યવ્રતીને માટે સર્વથા ત્યાજ્ય છે, એવું સમજીને જે તેનો પરિ-ત્યાગ કરે છે, તે સત્યવ્રતી પોતાના વ્રતને સંપૂર્ણ રીતે સ્થિર કરે છે. અને તેનું પાલન કરે છે. આ રીતે હાસ્યમાંથી ઉદ્ભવતા દોષોનો વિચાર કરી હાસ્ય વર્જનરૂપ વચનસંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરીને સાધુ પોતાના વ્રતની આરાધનામાં સમર્થ બની જાય છે અને ગ્રહણ કરેલ સત્યવ્રતનું સંપૂર્ણ રીતે સુરક્ષિત કરીને સ્થિર બનાવી લે છે ॥ સૂ૦ ૮ ॥

અધ્યયન કા ઉપસંહાર

આ રીતે સત્યવ્રતની સ્થિરતાને માટેની પાંચ ભાવનાઓ વર્ણવીને હવે સૂત્રકાર આ બીજા સંવરદ્વારનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે-“ **एवमिणं** ” ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ--“ **एवं** ” પૂર્વોકત પ્રકારે “ “ **इणं** ” આ “ **संवरस्सदारं** ” સત્ય વચન નામનું બીજું સંવરદ્વાર “ **सम्मं-संचरियं** ” સારી રીતે પળાય તો “ **सुप्पणिहियं** ” સુરક્ષિત “ **होइ** ” થઈ જાય છે. “ **इमेहिं पंचहिं वि कारणेहिं मणवयणकायपरिरक्खिएहिं** ” તે કારણે મન, વચન અને કાય એ ત્રણે યોગોથી સારી રીતે સુરક્ષિત કરાયેલ આ પાંચ ભાવનારૂપ કારણોથી “ **निच्चं** ” સદા “ **आमरणं तं च** ” જીવન પર્યન્ત “ **एसजोगो** ” આ સત્યવચનરૂપ યોગ “ **धिइमया मइमया** ” સ્વસ્થ ચિત્ત અને હેયોપાદેયના વિવેકથી યુક્ત થયેલ મુનિજનોએ “ **णेयव्वो** ” પાલન કરવા યોગ્ય છે. કારણ કે આ સત્યમહાવ્રત

રૂપ યોગ “ अणासवो ” નવાં કર્મોના આસ્રવને રોકનાર હોવાથી અનાસ્રવરૂપ “ अकलुसो ” અશુભ અધ્યવસાયરહિત હોવાથી અકલુષરૂપ “ अच्छिद्दो ” પાપનો સ્રોત તેનાથી બંધ થઈ જાય છે તેથી અચ્છિદ્રરૂપ છે, “ अपरिस्सावी ” એક બિન્દુ પણ કર્મરૂપી જળ તેમાં પ્રવેશી શકતું નથી, તેથી તે અપરિસ્રાવી છે, “ असंकिलिट्ठो ” અસમાધિરૂપ ભાવથી તે રહિત હોય છે તેથી તે અસંકિલષ્ટ છે. “ सव्वजिणमणुण्णाओ ” તેથી તે સમસ્ત ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન-કાળના તીર્થંકરોએ માન્ય કરેલ છે. “ एवं ” આ કહ્યું તે પ્રકારે “ बीयं ” બીજા સંવરદ્વારને જે મુનિજન “ फासियं ” પોતાના શરીરથી સ્પર્શે છે, “ पालियं ” નિરન્તર ધ્યાનપૂર્વક તેનું સેવન કરે છે, “ सोहियं ” અતિચારોથી રહિત બનાવે છે, “ तीरियं ” પૂર્ણ રીતે તેને પોતાના જીવનમાં ઉતારે છે. “ किट्टियं ” અન્યને તેનું સેવન કરવાનો ઉપદેશ આપે છે, તથા “ अणुपा-लियं ” ત્રિકરણ યોગોથી જેઓ તેમનું સારી રીતે આચરણ કરે છે તેઓ “ अणाए आराहियं भवइ ” તેની આરાધના સર્વજ્ઞ ભગવાનનાં વચનોથી જ કરે છે એમ સમજવું, “ एवं ” આ પ્રકારે આ (વર્ણવ્યા પ્રમાણેનું) સંવર-દ્વાર “ णायमुणिणा ” પ્રસિદ્ધ ક્ષત્રિય વંશમાં જન્મેલા મહાવીર ભગવાને “ पण्णवियं ” પ્રજ્ઞાપિત કર્યું છે. શિષ્યોને માટે સામાન્ય રૂપે કહ્યું છે. ‘ परू-पवियं ” પ્રરૂપિત કર્યું છે. ભેદાનુભેદ દર્શાવીને વર્ણવ્યું છે. તેથી તે “ सिद्धं ” પ્રસિદ્ધ છે. આચાર્યાદિ પરંપરાથી તેનુ આ રૂપેજ પાલન થતું આવ્યું છે, તેથી તે નિર્દોષ છે તથા “ सिद्धवरसासणमियं ” ભૂતકાળમાં જેટલા સિદ્ધો થઇ ગયા છે તેમનાં ઉત્કૃષ્ટ શાસનરૂપ વળી “ आघवियं ” તેનું કથન ભગવાન

મહાવીરે કરેલ છે અને "सुदेसियं" તેમણે તેનો આ પ્રમાણે જ ઉપદેશ દેવ, મનુષ્ય અને અસુરો સહિતની પરિષદોમાં આપ્યો છે. "पसत्थे" આ દ્વિતીય સંવરદ્વાર સઘળા પ્રાણીઓનું હિત કરનાર હોવાથી પ્રશસ્ત-મંગળમય છે. "बीयं संवरदारं समत्तं" આ બીજું સંવરદ્વાર સમાપ્ત થયું "त्तिबेमि" હે જંબૂ! મેં જેવું મહાવીર પ્રભુના મુખથી સાંભળ્યું છે, મારી તરફથી તેમાં કલ્પિત કાંઈ પણ ઉમેરીને તે કહેવાયું નથી.

ભાવાર્થ--બીજા સંવરદ્વારનો ઉપસંહાર કરતાં સૂત્રકાર કહે છે-સત્ય મહાવ્રત નામના બીજા સંવરદ્વારનું જે મુનિજન ઉપરોકત પાંચ ભાવનાઓનું જીવન પર્યંત દૃઢતાપૂર્વક પાલન કરે છે, તેના પ્રમાણે પોતાની કર ચરણ આદિની પ્રવૃત્તિ કર્યા કરે છે તેમના અશુભ અધ્યવસાય અટકી જાય છે, તેમને નવાં કર્મોનો બંધ બંધાતો નથી, તેના પ્રભાવથી તેમનો પાપોનો સ્રોત અટકી જાય છે, તેથી તે અપરિસ્રાવી આદિ વિશેષણોવાળું છે. ત્રિકાલવર્તી સમસ્ત અરિહંત ભગવાનોએ તેનું પોતે પાલન કર્યું છે, અને તેના પાલનનો પરિષદોમાં જીવોને ઉપદેશ આપ્યો છે ભગવાન મહાવીરે પણ તેમના પ્રમાણે જ આ બીજા સંવરદ્વારની પ્રશંસા કરી છે અને જાતે પણ તેનું પાલન કર્યું છે તેથી તે મંગળમય છે, નિર્દોષ છે, બાધારહિત છે, તેને ધારણ કરીને પ્રત્યેક સંજ્ઞી પર્યાપ્તિ પંચેન્દ્રિય મનુષ્યે પોતાનું જીવન સફળ બનાવવું જોઇએ. આ પ્રમાણે શ્રી સુધર્માસ્વામીએ જંબૂસ્વામીને કહ્યું ॥ સૂ૦ ૯ ॥

॥ બીજું સંવરદ્વાર સમાપ્ત ॥

ત્રીજા સંવરદ્વારનો પ્રારંભ

આગળના અધ્યયનમાં મૃષાવાદ વિરમણ નામના બીજા સંવરદ્વાર વિષે જે કહેવામાં આવ્યું તેનું પાલન અદત્તાદાન વિરમણ વિના થઇ શકતું નથી. તેથી સૂત્રકાર અનુક્રમે આવતા આ તૃતીય અધ્યયનમાં અદત્તાદાન વિરમણ નામના ત્રીજા સંવરદ્વારનું વર્ણન કરે છે—" जंबू " ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—" सुव्वय " હે શોભનવ્રતશાળી જંબૂ! " तइयं " આ શરૂ કરેલ ત્રીજું અધ્યયન " दत्तमणुन्नायसंवरो " દત્તાનુજ્ઞાન સંવર નામનું છે. દત્તાનુજ્ઞાત (દીધેલું) માં દાતાદ્વારા વિતીર્ણ અન્નપાન તથા અનુજ્ઞાત પીઠફલક આદિ લેવાનું વિધાન કરેલ છે. તે " महव्वयं " દત્તાનુજ્ઞાન સંવર મહાવ્રત કહેવાય છે. " गुणव्वयं " તથા ગુણવ્રત છે–આલોક અને પરલોક સંબંધી ગુણોનું કારણ-ભૂત આ વ્રત છે, અથવા સમસ્ત વ્રતોને માટે તે ઉપકારક હોવાથી તેને ગુણવ્રત કહ્યું છે. " परदव्वहरणपडिविरइकरणजुत्तं " આ વ્રતની આરાધના કરવાથી અન્યનું દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવાની પ્રવૃત્તિથી જીવો સર્વથા વિરક્ત રહે છે. " अपरिमियमणंत तण्हाणुगयमहिच्छ मणवयणकलुस–आयाणसुनिग्गहियं " નજરે ચડતા દ્રવ્યને પ્રાપ્ત કરવાની જે અસીમ તથા અક્ષય સ્પૃહા–લાલસા થાય છે તથા તે લાલસાથી બીજાં અવિદ્યમાન દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ માટેની મોટી મોટી ઈચ્છાઓની જે પરંપરા ચાલે છે કે જેથી મન વચનની પારકાનું ધન લેવાની જે દોષપૂર્ણ પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહે છે તેનું આ મહાવ્રતની આરાધનાથી નિયન્ત્રણ થાય છે, તથા જ્યારે પારકાનું ધન હરી લેવાની મનની કલુષિત વિચારધારા સુનિયંત્રિત થઈ જાય છે ત્યારે ' सुसंजमियमणहत्थपायनिहुयं " તે મનનું નિયમન થતાં જ પારકાનુ દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવા માટે હાથ–પગની જે પ્રવૃત્તિ ચાલે છે તે પણ બંધ પડી જાય છે. આ રીતે એ બન્ને વિશેષણોથી એ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે આ મહાવ્રતનું સેવન કરવાથી પરદ્રવ્ય લેવાને માટે મન, વચન અને કાયાની જે પ્રવૃત્તિ પહેલાં ચાલતી હતી તે તદ્દન બંધ પડી જાય છે. " अदत्तादानविरमणसंवर " આ દત્તાનુજ્ઞાત સંવર કેવું છે તે હવે કહે છે— " निग्गंथं " આ મહાવ્રતની આરાધનાથી બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહ દૂર

થઇ જાય છે. એટલે કે આ વાત બાહ્ય અને આભ્યન્તરની ગ્રન્થિથી રહિત હોય છે, તથા " णेट्टियं " તે સમસ્ત ધર્મોનું પ્રકર્ષપર્યન્ત છે, અને " निरुत्तं" સર્વજ્ઞ પ્રભુએ તેને ઉપાદેયરૂપે બતાવ્યું છે, અથવા તે અવ્યભિચરિત છે, એટલે કે સંયમીનાં જેટલાં કર્તવ્યો છે તેની સાથે તે સુસંગત છે. " निरासवं " તેનાથી નવીન કર્મો બંધાતા નથી " निब्भयं " તેને આચરવામાં સાધુને નૃપાદિનો ભય રહેતો નથી તેથી તે નિર્ભય છે. " विमुत्तं " લોભ, દોષ આદિથી તે રહિત હોય છે. " उत्तमनरवसभ, पवरबलवग–सुविहिय जणसंमयं " જે શ્રેષ્ઠ નરવૃષભ–જિનદેવ છે, તથા બળદેવ વાસુદેવ આદિ જે પ્રબળ બળવાન પુરુષો છે, તથા સુવિહિત જન જે સાધુલોક છે, તે સૌને માટે તે માન્ય છે. તથા " परमसाहुधम्मचरणं " જે પરમ સાધુજનો ઉત્કૃષ્ટ તપસ્વીજનોને માટે તે ધર્માચરણરૂપ છે, એવું આ અદત્તાદાન વિરમણ–દત્તાનુજ્ઞાત સંવરદ્વાર છે. આ તૃતીય સંવરદ્વારમાં સાધુજનોએ શું કરવું જોઈએ તે બતાવવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે–" जत्थ य " આ ત્રીજા સંવરદ્વારમાં " गामागारनगरनिगम खेडकब्बड मडंबदोणामुहसंबाहपट्टणसमगयं च " સાધુજનોએ ગ્રામ, નગર, આકર નિગમ, ખેટ, કર્બટ, મડમ્બ, દ્રોણમુખ, સંવાહ, પટ્ટન, આશ્રમ, એ સ્થાનોમાં રહેલી " किंचि दव्वं " કોઇ પણ વસ્તુ " मणिमुत्तसिलप्पवालकंसदूसरयकवर कणगरयणमाइं " મણિ, મુક્તા, શિલા, પ્રવાળ, કાંસ્ય, દૂષ્ય એક પ્રકારનું વસ્ત્ર, રજત–આદિ, સુવર્ણ રત્ન આદિ વસ્તુઓ " पडियं " કોઇની પડી ગઈ હોય, " पम्हट्टं " કોઇ ભૂલી ગયું હોય, " घिप्पणट्ठं " શોધવા છતાં પણ જડી ન હોય, " न कप्पइ कस्सइ कहेउवा गेण्हेउं वा " તેને લેવાનું સંયત કે અસંયતને કહેવું ન જોઈએ, અને પોતે લેવી જોઇએ નહીં. કારણ કે એવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ મુનીમાર્ગમાં ઉચિત ગણાવી નથી. કારણ કે સાધુ " अहिरण्ण सुव्वण्णेणं " હિરણ્ય અને સુવર્ણ એ બધાની નિવૃત્તિ હોય છે. સાધુને હિરણ્યની ઇચ્છા હોતી નથી કે સુવર્ણની ઇચ્છા હોતી નથી. " समलेट्ठुकंचणेण " તેની દૃષ્ટિએ ઉપેક્ષા પાત્ર હોવાથી માટીનું ઢેકું અને કાંચન બંને સમાન છે એટલે કે બન્નેમાં તે સમભાવવાળો હોય છે. " अपरिग्गहसंबुडेणं " આ રીતે મમત્વભાવથી રહિત હોવાથી તે અપરિગ્રહી હોય છે. સાધુએ એ પ્રકારે અપરિગ્રહવ્રત યુકત બનીને આ લોકમાં વિચરવું જોઈએ.

ભાવાર્થ—સંસારમાં નિર્ભય થઈને ફરવાને માટે જો કોઇ સર્વશ્રેષ્ઠ સાધન હોય કે જેનાથી લોકોની દૃષ્ટિ આકર્ષાય અને સાધુત્વ પર વિશ્વાસ જામે તો

તે એક માત્ર અપરિગ્રહત્વનો સિદ્ધાંત જ છે. તેમાં આંતરિક તથા બાહ્ય એ બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહનો સૈદ્ધાન્તિક દૃષ્ટિએ પરિત્યાગ થાય છે. સાધુની પાસે નિર્ગ્રન્થ મુનિની પાસે આ બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહનો અભાવ હોય છે. બાહ્ય રીતે જોતાં તેમની પાસે જે કંઇ હોય છે તે બધું સંયમ ધર્મોપકરણ છે, પરિગ્રહ નથી, સૂત્રકારે એ જ વાત સાધુને માટે આ ત્રીજા સંવરદ્વારમાં સમજાવી છે. આગળના અધ્યયનમાં બીજા અધ્યયનમાં મૃષાવાદનો નવ પ્રકારે ત્યાગ કરવાનું સાધુઓને જે કહેવામાં આવ્યું છે તેનું અંતરંગ તથા બહિરંગ પરિગ્રહનો ત્યાગ ન થાય ત્યાં સુધી પાલન થઇ શકતું નથી. અપરિમિત–અનંત તૃષ્ણાઓ પર અંકુશ રાખનાર આ એક અપરિગ્રહતા જ છે. આ અપરિગ્રહતા જ, મન, વચન અને કાયાથી અન્યનું દ્રવ્ય પડાવી લેવાની પ્રવૃત્તિ પર બ્રેક (અંકુશ) નું કામ કરે છે. આ અપરિગ્રહતાની છત્રછાયામાં રહેતો સાધુ નવાં કર્મોનાં બંધથી રહિત બની જાય છે તથા સૌને માટે વિશ્વાસપાત્ર બની જાય છે. તેને કોઈનો પણ કોઇ પણ પ્રકારનો ભય રહેતો નથી. ગ્રામ, આકર આદિ કોઇ પણ સ્થાનમાં ભૂલથી રહેલી, પડી રહેલી, મૂકી રાખેલી કોઇ પણ પ્રકારની વસ્તુ તે પોતે લેતો નથી કે લેવાનું બીજાને કહેતો નથી. આ વ્રતને લીધે સાધુનો આત્મા સમસ્ત વસ્તુઓમાં અસારતાનું દર્શન કરી લેવાથી સોનું અને માટીના ઢેફાને સમાન ભાવે જોનાર બની જાય છે ॥ સૂ૦ ૧ ॥

સૂત્રકાર ફરીથી મુનિજનનાં કર્તવ્યો જ દર્શાવે છે–" जंपि य " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ––" जंपि य होज्जा हि दव्वजायं " જે કોઇ પણ દ્રવ્ય હોય, ભલે તે " खलगयं " ખળામાં પડયું હોય ભલે " खेत्तगयं " તે ખેતરમાં પડયું હોય, " रन्नमंतरगयं वा " જંગલની અંદર પડયું હોય. " किं चि " ગમે તે

દ્રવ્ય હોય, " पुप्फफलतयप्पबालकंदमूलतणकट्ठसक्कराइ " ભલે તે વસ્તુ પુષ્પરૂપે હોય, ફલરૂપે હોય, છાલરૂપે હોય, પ્રવાલ–કુંપળના રૂપમાં હોય, સૂરણ આદિ કંદરૂપે હોય, મૂળ આદિ રૂપમાં હોય, તૃણ કાષ્ઠ આદિરૂપે હોય, ભલે કાંકરા આદિરૂપે હોય, તે બધી વસ્તુઓ ત્યાં " अप्पं वा" થોડી હોય કે "बहुं वा " વધારે હોય, " अणुं वा " કદમાં નાની હોય કે " थूलगं वा " મોટી હોય, કોઈ પણ રીતે એ વસ્તુઓને " न कप्पइ उग्गहे अदिण्णम्मि गेण्हेउं " તેના માલિકની આજ્ઞા લીધા વિના કોઇ પણ રીતે તેને ગ્રહણ કરવાનું મુનિને કલ્પતું નથી. તથા ' जे " વસ્તુઓ સાધુઓને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે તે પણ " हणिहणि " પ્રતિદિન " उग्गहे अणुणा वि य " તેમના માલિકની આજ્ઞા લઇને જ " गेण्हियव्वं " ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. તથા „ वज्जेयव्वो य सव्व-का अचिजत्तघरप्पवेसो " જે પોતાનો વિશ્વાસ ન કરતો હોય, તેના ઘરે સાધુએ કદી જવું જોઈએ નહીં, તથા " अचियत्तभत्तपाणं " જે પોતાના પર વિશ્વાસ ન મૂકતો હોય તેને ત્યાંથી સાધુએ આહાર પાણી સ્વીકારવા જોઇએ નહીં એ જ રીતે " अचियत्तपीढफलगसेज्जासंथारगवत्थपायकंबलदंडगरआ-हरणनिसेज्जचोलपट्टगमुहपोत्तियपायपुंछणाइ " જે વ્યક્તિ પોતાના પર વિશ્વાસ ન રાખતી હોય તેના દ્વારા અપાયેલ પીઠ, ફલક, શય્યા, સંસ્તારક, વસ્ત્ર, પાત્ર કંબળ, દંડક, રજોહરણ, નિષદ્યા, ચોલપટ્ટક, દોરાસહિત મુહપત્તિ, પાદ પ્રોંગ છન આદિ તથા " भायणभंडोवहिउवगरणं " ભાજન, (પાત્રા ભાંડ, ઉપાધિ, એ બધાં સાધનો લેવાં જોઇએ નહીં. " परपरिवाओ " તથા કાગડાની જેમ સાધુ-ઓએ બીજાના દોષો પ્રગટ કરવા જોઇએ નહીં. તથા " परस्सदोसो " પરોક્ષ રીતે નિંદા કરવાની તથા સામે જ દોષો કહેવાની પ્રવૃત્તિ સાધુએ છોડવી

જોઇએ. તથા " **परववएसेण जं च गेण्हंति** " બાલગ્લાન આદિને નિમિત્તે જે આહાર આદિ વૈયાવૃત્યકારક સાધુ લાવ્યા હોય તે બીજા સાધુઓએ પોતાના ઉપયોગમાં લેવો જોઈએ નહીં. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે બાલ ગ્લાન આદિ અવસ્થાપન્ન સાધુજનને માટે જે વસ્તુ લાવવામાં આવી હોય તે તેઓએ વાપર્યા પછી વધે તો તે વસ્તુના માલિકની આજ્ઞા લઇને જ બીજા સાધુઓએ તેને પોતાના ઉપયોગમાં લેવી જોઈએ. તથા " **परस्स जं च सुकयं**" જે વચનોથી બીજાનાં સુકૃત આદિ પુન્યકર્મોનો નાશ થતો હોય તેવાં વચનો સાધુએ બોલવાં જોઈએ નહીં, એટલે કે તેવા વચનો બોલવાનું સાધુએ બંધ કરવુ જોઈએ. તથા " **दाणस्स अंतराइयं** " જે વચનથી દાનમાં અંતરાય નડે એવાં વચનો પણ કહેવાં જોઈએ નહીં. તથા " **दाणविप्पणासो** " જે વચનોથી દાનનો વિનાશ થતો હોય તે વચનો પણ બોલવાં જોઈએ નહીં. તથા "**पेसुण्णं** " સાધુએ કોઇની ચાડી કરવી જોઈએ નહીં તથા "**मच्छरियं** " સાધુએ ઈર્ષ્યાભાવનો પણ પરિત્યાગ કરવો જોઈએ ॥ સૂ-૨ ॥

કૈસા મુનિ અદત્તાદાનાદિ વ્રત કા આરાધન નહીં કરતે ઉસકા નિરૂપણ

કેવા મુનિ આ વ્રતની આરાધના કરી શકતા નથી તે વાત હવે સૂત્રકાર કહે છે—" जे वि य " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–"जे वि य" જે મુનિ એષણા ગુણની વિશુદ્ધિથી પ્રાપ્ત થયેલ પીઠ ફલક, શય્યા સંસ્તારક, વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, દંડ રજોહરણ, નિષદ્યા, ચોલપટ્ટ, દોરા સહિતની મુહપત્તિ, પાદપ્રોંછન આદિ તથા ભાજન, ભાંડ, ઉપધિ એ બધાં

ઉપકરણોને પ્રાપ્ત કરીને તેના વિભાગ કરતા નથી એટલે કે આચાર્ય, ગ્લાન આદિ મુનિજનોને માટે એ પીઠ, ફલક આદિના વિભાગ કર્યા વિના સ્વાર્થ બુદ્ધિથી પોતે જ તેનો ઉપભોગ કર્યા કરે છે, તે સાધુ આ વ્રતની આરાધના કરી શકતો નથી. તથા " असंगहरुई " જેની સંગ્રહમાં રુચિ હોતી નથી, એટલે કે જે સાધુ સ્વાર્થ પરાયણ હોવાથી એ વસ્ત્ર, ફલક, પાત્ર, વસ્ત્ર, આદિ ઉપકરણો, કે જે પોતાના ગચ્છના ઉપકારક અને એષણાદોષથી રહિત છે. તેની પ્રાપ્તિ થવા છતાં પણ " મારી પાસે તો આ વસ્ત્ર. પાત્રાદિ ઉપકરણ છે મારે બીજાની ચિન્તા શા માટે કરવી જોઈએ ? " એવી ભાવનાથી સંગ્રહ કરવાની બુદ્ધિથી રહિત થઇ જાય છે, તેવો સાધુ પણ આ વ્રતનો આરાધક થઇ શકતો નથી. મૂર્ચ્છાભાવથી જ સંગ્રહ કરવાનો નિષેધ છે. તથા જે સાધુ " तवतेणेय " એ જ રીતે તપચોર છે, દાખલા તરીકે કોઈ સાધુ સ્વાભાવિક રીતે જ દુબળા શરીર વાળો હોય અને તેને જોઇને બીજું કોઈ એમ પૂછે કે-" હે મુનિ ! માસખમણ આદિ કરનાર મુનિજન વિષે સાંભળવામાં આવ્યું છે તે શું આપ જ છો ? " આ પ્રકારનો પ્રશ્ન સાંભળીને તે પોતાના માનને માટે એવું કહે કે " સાધુ તો તપસ્વી હોય જ છે " અથવા તે વાત સાંભળીને મૌન રહે, એ પ્રકારનું વર્તન કરનાર મુનિને તપચોર કહે છે. તપચોર મુનિ આ વ્રતની આરાધના કરી શકતો નથી. એ જ રીતે " वइतेणे " વ્યાખ્યાન કરતા કોઈ મુનિરાજને જોઇને કોઇ તેમને આ પ્રમાણે પૂછે કે વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ જે મુનિરાજ ગણાય છે તે શું આપ જ છો ? આ પ્રમાણે સાંભળતા તેના સમાધાનને માટે એમ કહે છે કે " હે મહાનુભાવ ! મુનિજન તો વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ જ હોય છે " અથવા તેને કંઈ પણ જવાબ ન આપતાં ચૂપ રહે, એવા પ્રકારના મુનિને વચસ્તેન-વચનચોર કહેવાય છે, કારણ કે તેણે બીજાની ખ્યાતિનું પોતાનામાં આરોપણ કર્યું છે- આ રીતે પારકાની ખ્યાતિનું પોતાનામાં આરોપણ કરનાર સાધુને વચનચોર કહેવાય છે, એ જ પ્રમાણે "रूवतेणे" રૂપસ્તેન-રૂપચોરની વ્યાખ્યા પણ સમજવી એટલે કે વિશિષ્ટ રૂપયુક્ત કોઇ સાધુની ખ્યાતિ સાંભળીને કોઇ

માણુસ કોઇ રૂપવાન મુનિને એવું પૂછે કે " મહારાજ ! અમે રૂપને વિષે જેની ખ્યાતિ સાંભળી છે તે મુનિ શું આપ જ છો ? " આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે એવું કહે છે કે સાધુજન તો વિશિષ્ટ રૂપયુક્ત હોય જ છે " અથવા કંઇ પણ જવાબ ન આપે તો " મૌનને સંમતિનું લક્ષણ " માનીને બીજાના વિશિષ્ટ રૂપનું પોતાની અંદર આરોપણુ કરવાની ભાવનાથી તે રૂપચોર કહેવાય છે આ રીતે જે સાધુ રૂપચોર હોય છે તે આ વ્રતને પાળી શકતો નથી. આ રીતે "आयारतेणे" જે સાધુ સમાચારી આદિ બાબતમાં ચોર હોય છે તે આચાર ચોર કહેવાય છે. જેમ કે કોઈ સાધુની આચારની બાબતમાં ઉત્કૃષ્ટ ખ્યાતિ સાંભળીને બીજી કોઈ વ્યક્તિ તેને એવું પૂછે કે "હે મુનિ ! જે મુનિરાજની આચારમાં ખાસ ખ્યાતિ સંભળાય છે, તે શું આપ પોતે જ છો ? " આ પ્રમાણે સાંભળીને જે મુનિ એવો પ્રત્યુત્તર વાળે કે મહાનુભાવ ! સાધુઓ તો ઉત્કૃષ્ટ આચારવાળા જ હોય છે" આમ કહેનાર સાધુને આચારચોર કહેવાય છે કારણ કે આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં તેણે પોતાનામાં જે અવિદ્યમાન છે તે ઉત્કૃષ્ટ આચારવત્તાનું આરોપણ કર્યું છે. તેથી જે સાધુઓ એવાં આચાર ચોર હોય છે તેમનાથી આ મહાવ્રતની આરાધના થઇ શકતી નથી. "भावतेणे" જે શ્રુતજ્ઞાન આદિ ભાવની ચોરી કરે છે તે ભાવચોર કહેવાય છે. જેમ કે કોઇના મોઢે કોઇ સાધુનું કોઈ શાસ્ત્ર સંબંધી અપૂર્વ વ્યાખ્યાન સાંભળીને જે સાધુ એમકહે કે આ વ્યાખ્યાન તો મે જ આપેલું છે." આ પ્રકારનો ભાવચોર સાધુ પણ આવ્રતની આરાધના કરી શકતો નથી. એ જ પ્રમાણે "सद्दकरे" શબ્દકર- જે સાધુ એક પ્રહર રાત્રિ પ્રસાર થયા પછી ઘણા જોરથી બોલે છે તેને શબ્દકર કહે છે, " झंझकरे " જે કાર્યથી સમૂહમાં ભેદભાવ થાય તે કાર્ય કરનાર સાધુ ઝંઝાકર કહેવાય છે, ' कलहकरे ' આપસમાં જે વાક્કલહ કરી બેસે છે તેને કલહકર કહે છે, " वेरकरे ' આપસમાં જે વેર પેદા કરાવનાર હોય તે વેર-કર કહે છે, " बिकहकरे " સ્ત્રી આદિ વિકથાઓ કરનાર સાધુને વિકથાકર કહે

છે, " असमाहिकरे " પોતાના તથા અન્યના ચિત્તમાં ઉદ્વેગ પેદા કરનાર સાધુને અસમાધિકારક કહે છે, " सया अप्पमाणभोई " સદા બત્રીશ કોળિયા કરતાં વધારે આહાર લેનાર સાધુને અપ્રમાણ ભોજી કહે છે, "सययं अणुबद्धवेरेय" જેની વેર ભાવના કદી પણ શાન્ત ન થાય તે સાધુને સતતાનુબદ્ધ વૈર કહેવાય છે. " निच्चरोसी " જે હંમેશાં ક્રોધમાં જ રહે છે તેને નિત્યરોષી કહે છે, " से तारिसए" આ રીતે તપચોર આદિ વિશેષણો વાળો સાધુ" इणंवयं नाराहए " આ મહાવ્રતની આરાધના કરી શકતો નથી ॥ ૩ ॥

કૈસા મુનિ ઈસ વ્રત કા પાલન કર સકતે હૈ ઉસકા નિરૂપણ

હવે આ મહાવ્રતની આરાધના કરવાને માટે કેવો સાધુ સમર્થ હોઇ શકે છે તે સૂત્રકાર બતાવે છે " अह केरिसए" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-"अह केरिसए पुणाईवयमिणं आराहए?" કેવો સાધુ આ અદત્તાદાન વિરમણરૂપ મહાવ્રતની આરાધના કરી શકે છે? તેના જવાબમાં સૂત્રકાર કહે છે-" जे से " જે સાધુ " उवहिभत्तपाणसंगहणदाणकुसले " ઉપધિ, વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ અને આહાર પાણી, પોતાના સાધર્મિક સાધુઓને માટે લેવામાં અને તેમને તે વસ્તુઓ દેવામાં કુશળ-વિધિજ્ઞ-હોય છે, તથા " अच्चंतबाल दुब्बलविलाणवुड्ढखवगपवत्तयआयरियउवज्झाए " જે જે સંઘમાં અત્યંત બાળ છે-આઠ વર્ષના બાળ સાધુ છે, તથા જે દુર્બલ છે-કમજોર હોવાથી જે પોતાનાં કામ કરવાને અસમર્થ છે, જે ગ્લાન છે વ્યાધિ આદિ ને કારણે જે ભિક્ષાવૃત્તિ આદિ કરવાને અસમર્થ છે, જે વૃદ્ધ છે-સ્થવિર-જરાને કારણે જર્જરિત શરીરવાળાં છે, જ્ઞાનની અપેક્ષાએ; દીક્ષા પર્યાયની અપેક્ષાએ અને આયુની અપેક્ષાએ જે વૃદ્ધ-મોટાં છે, જે ક્ષપક છે-માસખમણ આદિ ઉગ્ર તપસ્યા કરનાર છે, જે પ્રવર્તક છે-પ્રશસ્ત યોગોમાં સાધુજનોને તેમની યોગ્યતા અનુસાર પ્રવૃત્તિ કરાવનાર છે, જે આચાર્ય છે-ગણના નેતા છે એટલે કે સાધુના આચારોને જે જાતે પાળે છે અને બીજા સાધુઓ પાસે પળાવે છે, જે ઉપાધ્યાય છે-પોતાની પાસે આવેલા સાધુઓને-શિષ્યજનોને જેઓ સૂત્રો ભણાવે છે, જે " सेहे " શિષ્યો છે-નવદીક્ષિત સાધુઓ છે, જે "सा-

म्मि" સાધર્મિક છે, જે "तवस्सि कुलगणसंघे य' તપસ્વી છે, વિકૃતિ-"विगय" ના ત્યાગી છે, અથવા ચતુર્થભક્ત આદિ તપસ્યા કરનાર છે, તથા જે એક જ ગુરુનો શિષ્ય સમુદાય "कुल" છે, કુલના સમુદાયને ગણુ કહે છે, ગણના સમુદાયને સંઘ કહે છે. તો એ સૌની "चेइयट्ठे" સમ્યક્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિના અભિલાષી તથા "निज्जरट्ठी" કર્મોની નિર્જરા માટે ઉત્સુક મુનિ 'अणि· स्सियं" આલોક અને પરલોક સંબંધી આકાંક્ષા રહિત થઇને "दसविहं" દસ પ્રકારની "बहुविय" આહાર પાણી આદિ વિવિધ પ્રકારે "वेयावच्चं करेइ" વૈયાવૃત્ય કરે છે–તેમની જે સાધુ સહાયતા કરે છે તે આ મહાવ્રત પાળી શકે છે.

અહીં જે "चेइयट्ठे" પદ આવ્યું છે તેની છાયા "चैत्यार्थ" છે. સંજ્ઞા· નાર્થક 'चित्' ધાતુથી "क्विप्" પ્રત્યય લાગતા 'चित्' એવો શબ્દ બની જાય છે, તેનો અર્થ સંજ્ઞાન–સમ્યગ્ જ્ઞાન–થાય છે. છતાં સ્વાર્થમાં 'ष्यञ्' પ્રત્યય લાગતા ચૈત્ય શબ્દ સિદ્ધ થઈ જાય છે. તો ચિત્ જ ચૈત્ય છે એવો અર્થબોધ થાય છે. તે ચૈત્ય-સમ્યગ્ જ્ઞાન જ જેનું પ્રયોજન છે તે ચૈત્યાર્થ છે, તે પ્રકારનો અર્થ થવાથી તેનું તાત્પર્ય તે થાય છે કે જે સાધુ સમ્યગ્ જ્ઞાનની અભિલાષા વાળા છે. "अणिस्सियं" આ પદ ક્રિયાવિશેષણના રૂપમાં વપરાયું છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે તે સાધુ તે બાલ આદિ મુનિઓનું વૈયા· વૃત્ય કરતી વખતે એવી ભાવના ન રાખે કે મને કીર્તિ આદિની પ્રાપ્તિ અથવા આલોક તથા પરલોક સંબંધી સુખોની પ્રાપ્તિ તેમની સેવાથી થશે. "बहुविधं" તે વૈયાવૃત્યનું વિશેષણ છે જે એ બતાવે છે કે વૈયાવૃત્ય તપ આહાર પાણી આદિ અનેક પ્રકારનાં છે. શાસ્ત્રોમાં વૈયાવૃત્યના દસ ભેદ બતાવ્યા છે. કારણ કે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, તપસ્વી, શૈક્ષ, ગ્લાન, સાધર્મિક, કુલ, ગણ અને સંઘ એ દશ સેવાના સ્થાન છે. તેથી તેમની સેવારૂપ આ વૈયાવૃત્ય પણ દશ પ્રકારનું કહેલ છે.

શંકા—આ "अच्चंतबाल" આદિ પદમાં અત્યંત બાળથી લઈને સંઘ

સુધી વૈયાવૃત્યનાં ચૌદ સ્થાનો થાય છે, તો તે બધાં વૈયાવૃત્યનાં સ્થાન હોવાથી વૈયાવૃત્ય પણ ચૌદ પ્રકારનાં થવાં જોઇએ. છતાં અહીં તેનાં દસ પ્રકાર બતાવ્યા છે તો તે કથન શું પરસ્પરમાં વિરોધાભાસ દર્શાવતું નથી ? અવશ્ય વિરોધાભાસ દર્શાવે છે.

ઉત્તર--શંકા બરાબર છે પણ વિચાર કરતાં તેનું સારી રીતે સમાધાન થઈ જાય છે. વૈયાવૃત્યનાં એ દશ પ્રકારનાં જ સ્થાન વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ (શ. ૨૫ ઉ-૭) વ્યવહારસૂત્ર (ઉ-૧૦) આદિ આગમોમાં સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે. તેમનામાંજ તેમનાથી બાહ્ય ભેદોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. જેમ કે જે સાધુ અત્યંત બાલ અને દુર્બળ છે તે બંનેનો સમાવેશ ગ્લાન સાધુઓમાં થઇ જાય છે, કારણ કે તેઓ તેમના જેવાં જ હોય છે તેથી તેમનો પાઠ તેમની સાથે રાખ્યો છે જેમ ગ્લાન સાધુ આહાર પાણી આદિ લાવવાને અસમર્થ હોય છે તેમ તેઓ પણ અસમર્થ છે. એજ રીતે તેઓની વચ્ચે પરસ્પરમાં સમાનતા આવવાથી તે બંનેનો સમાવેશ ‘ ગ્લાન ’ માં થઈ જાય છે, એ જ રીતે જે ક્ષપક અને પ્રવર્તક છે તેમનો સમાવેશ આચાર્યમાં કરી દેવાય છે. જેમ આચાર્ય પ્રવચનના પ્રભાવક હોય છે તેમ તેઓ બંને પણ હોય છે, તથા તેમના જેવા તેઓ પ્રભાવક હોવાથી પરસ્પરમાં તે બાબતની સમાનતા આવી જાય છે. એ જ વાત પ્રગટ કરવાને માટે સૂત્રકારે તે બંનેનો પાઠ આચાર્ય સાથે કર્યો છે. આ રીતે વિચાર કરતાં વૈયાવૃત્યનાં દસ પ્રકારનાં જ સ્થાન સિદ્ધ થાય છે, તેથી તેમના ભેદને કરણે વૈયાવૃત્યમાં દશ વિધતાનું કથન વિરૂદ્ધ પડતું નથી એમ સમજવું જોઇએ.

તથા- જે “ चेइयट्ठे ” આ પદનું વ્યાખ્યાન “ चैत्यानां अर्थः प्रयोजनम् यस्य सः चैत्यार्थः” ચૈત્ય જિન પ્રતિમાં છે. તેનું પ્રયોજન જેને છે એવોસાધુ” એવું જે કહે છે. તેમનું તે કથન ભ્રાન્તિમૂલક છે. કારણ કે જિન પ્રતિમાનું વૈયાવૃત્ય કરવાનું વિધાન નથી. જો આ વિધાન માની લેવામા આવે તો વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ આદિ આગમોમાં વૈયાવૃત્યનાં જે પૂર્વોક્ત દસ ભેદ બતાવ્યા છે

તેમાં વિરોધ આવી જાય છે, કારણ કે જિન પ્રતિમા વૈયાવૃત્ય નામનો એક અગ્યારમો ભેદ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને બીજી એક એ પણ વાત છે કે જે જિન પ્રતિમા હોય છે તેમાં વૈયાવૃત્યના સ્થાન પ્રાપ્તિની યોગ્યતા જ નથી, કારણ કે તેમાં જ્ઞાનાદિ કોઈ ગુણ તો છે જ નહીં-તેતો જડ પથ્થરની બનેલી છે, તો આહાર પાણી દ્વારા તેને સહાયતા પહોંચાડવાની શી આવશ્યકતા છે? તથા વૈયાવૃત્યમાં દશવિધાતાનું પ્રતિપાદન કરનાર જે આગમ છે તેમાં વિરોધાભાસ ન લાગે તે અભિપ્રાયથી પ્રેરાઈને જે આચાર્યમાં જિન પ્રતિમાનો સમાવેશ કરે છે, તેમનું તે પ્રમાણે કરવું તે પણ ભ્રાન્તિમૂલક જ છે. ચૈત્ય શબ્દમાં જ્ઞાનાર્થકતાની અમારી આ માન્યતા આગમનિકૂલ છે, કારણ કે વૈયાવૃત્યથી શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને તેની વૃદ્ધિ થાય છે. તથા તીર્થંકર નામગોત્ર કર્મનું ઉપાર્જન થાય છે. તીર્થંકર પ્રકૃતિનો બંધ જે જીવને બંધાય છે તે અવશ્ય કેવળ જ્ઞાનનો અધિકારી બનશે. કારણ કે તે કેવળજ્ઞાનની અવિનાભાવિની પ્રકૃતિ છે. તીર્થંકર પ્રકૃતિ સ્વાભાવિક રીતે જ કેવળજ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરનારી હોય છે, તેથી જ્ઞાનાર્થી થઈને વૈયાવૃત્ય કરે છે એવો અમે દર્શાવેલો અર્થ નિર્દોષ જ છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં એ જ વાત કરી છે-" वेयावच्चेणं भंते ! जीवे किं जणयइ ? वेयावच्चेणं तित्थयरनामगोयं कम्मं निबंधइ " (ઉત્તરાધ્ય. અ. ૨૯ બોલ ૪૩) તથા જે સાધુ "न य अचियत्तस्स घरं पविसइ" સાધુ પોતાને ઘેર આવવાથી જે વ્યક્તિ અપ્રીતિ અથવા અવિશ્વાસ વાળો થાય છે તે અચિયત્ત કહેવાય છે-એવી વ્યક્તિના ઘરમાં સાધુ પ્રવેશ કરતા નથી, તથા " न य अचियत्तस्स भत्तपाणं गिण्हइ " તે અપ્રીતિ અને અવિશ્વાસવાળાના ઘરેથી આહારપાણી લેતા નથી, અને " न य अचियत्तस्स पीढफलग सेज्जासंथारगवत्थपायकंबलदंडगरजोहरणनिसेज्जचोलपट्टगमुहपोत्तिय पायपुंछणाइभायणभंडोवहिउवगरणं सेवइ " તે અપ્રીતિ અને અવિશ્વાસ-વાળાનાં

પીઠ, ફલક, શય્યા સંસ્તારક, વસ્ત્ર, પાદકંબલ, દંડક, રજોહરણ, ચોલપટ્ટક, દોરા સાથેની મુહપત્તિ, પાદપ્રોંછન આદિ તથા ભાજન, ભાંડ, ઉપધિ આદિ ઉપકરણનું સેવન કરતો નથી, "न य वि परिवायपरस्स जंपइ" બીજાની નિંદા કરતો નથી, "न या वि परस्स दोसे गेण्हइ" બીજાના દોષોને જોતો નથી, "परववएसेण वि न किंचि गेण्हइ" બાળ, ગ્લાન આદિને નિમિત્તે લાવેલા ઔષધ, ભૈષજ્ય, આદિ કોઈ પણ વસ્તુ પોતાના અથવા બીજાના ઉપયોગમાં લેતો નથી. "ण य विपरिणामेइ किंचि जणं" જે શિષ્યાદિને ધર્મથી કે ગુરૂજનોથી વિમુખ કરતો નથી, "ण यावि णासेइ दिण्ण सुकयं" દત્ત-અભયદાનાદિકનું સુકૃત-વ્રત પ્રત્યાખ્યાન આદિનો જે નાશ કરતો નથી-પણ તેની અનુમોદના જ કરે છે, એટલે કે અન્ય વડે કરાયેલ શુભકૃત્યોને જે ઢાંકતો નથી "दाऊणय काऊणय ण य पच्छात्ताविए हाइ" દેય વસ્તુને દઈને અને વૈયાવૃત્ય આદિ કાર્ય કરીને જે પશ્ચાત્તાપ કરતા નથી, "संविभागसीले" પ્રાપ્ત આહારાદિના જે સંવિભાગકારી હોય છે, અને "संगहोवग्गहकुसले" શિષ્યાદિના પરિવર્ધનમાં અને તેમના ભક્ત શ્રુત આદિ દાન પૂર્વક ઉપષ્ટંભનમાં દક્ષ હોય છે "से तारिसे" એવો તે સાધુ "इणं वयं आराहेइ" આ અદત્તાદાન વિરમણરૂપ વ્રતનું આરાધન કરી શકે છે, બીજાં કરી શકતાં નથી,

ભાવાર્થ--સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા સમજાવ્યું છે કે કેવું કાર્ય કરનાર સાધુ આ મહાવ્રતનો આરાધક થાય છે. તેમનું એવું કથન છે કે જે સાધુ આગળ બીજા સૂત્રમાં બતાવેલ વાત અનુસાર આચરણ કરે છે તે જ સાધુ આ મહાવ્રતનો આરાધક બને છે તે વાતો આ પ્રમાણે છે-જે સાધુ ઉપધિ અને ભક્તપાન (આહારપાણી) નો સંગ્રહ અને દાન કરવામાં દક્ષ હોય છે, અત્યંત બાળ, દુર્બલ, ગ્લાન, વૃદ્ધ, ક્ષપક, પ્રવર્ત્તક, આચાર્ય ઉપાધ્યાય આદિની વૈયાવંચ-વૈયાવૃત્ય કરે છે, અપ્રીતિક જનને ત્યાં ગોચરીને માટે જતો નથી, તેના દ્વારા

અપાયેલ પીઠ, ફલક આદિનો ઉપયોગ કરતો નથી. અન્યની નિંદા કરતો નથી અન્યના દોષો તરફ નજર નાખતો નથી બીજાનું નિમિત્ત બતાવીને પોતાને માટે તથા અન્યને માટે કોઈ પણ વસ્તુ લેતો નથી, ગુર્વાદિક સાથે તેમના શિષ્યાદિકોમાં ભેદભાવ પડાવતો નથી, અભયદાન આદિ દઈને, વૈયાવૃત્ય કરીને જે પાછળથી પસ્તાતો નથી, સંગ્રહશીલ હોય છે–સંવિભાગકારી હોય છે, શિષ્યાદિરૂપ સંપત્તિ વધારવામાં કુશળ હોય છે, એવો સાધુ જ આ મહાવ્રતોનો આરાધક થઇ શકે છે. તે આચાર્ય આદિની જે વૈયાવંચ કરે છે તેમાં તેનો હેતુ પોતાના જ્ઞાનની વૃદ્ધિ તથા કર્મોની નિર્જરા કરવાનો જ હોય છે. વૈયાવૃત્ય આચાર્ય આદિ દસ પ્રકારનાં સેવાને પાત્ર સ્થાન હોવાથી દસ પ્રકારનું છે. સૂત્રમાં જો કે ચૌદ પ્રકારનાં વૈયાવૃત્યના સ્થાન બતાવ્યાં છે પણ અત્યંત બળ અને દુર્બળ સાધુઓનો સમાવેશ ગ્લાનમાં. અને ક્ષપક અને પ્રભાવક સાધુઓનો સમાવેશ આચાર્યમાં કરી દેવામાં આવેલ છે, તેથી આ રીતે તેના દસ પ્રકાર જ થાય છે. મુખ્યત્વે જેનું કાર્ય આચાર અને વ્રત ગ્રહણ કરાવવાનું હોય છે તે આચાર્ય કહેવાય છે. મુખ્યત્વે જેનું કાર્ય મૂળ સૂત્રનો અભ્યાસ કરાવવાનું હોય છે તે ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. જે વિગય આદિના ત્યાગરૂપ તપો કરે છે તે તપસ્વી કહેવાય છે, જે નવદીક્ષિત થઈને શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવાને માટે ઉમેદવાર હોય છે તેને શૈક્ષ કહે છે. રોગ આદિથી જેનું શરીર ક્ષીણ થઇ ગયું હોય તેને ગ્લાન કહે છે. એક જ દીક્ષાચાર્યના શિષ્ય પરિવારને કુલ કહે છે, જુદા જુદા આચાર્યોના શિષ્યરૂપ સાધુ જો પરસ્પર સહાધ્યાયી હોવાથી સમાન વાચનાવાળા હોય તો તેમના સમુદાયને ગણ કહે છે. ગણના સમુદાયને સંઘ કહે છે. જે પ્રવ્રજ્યા (દીક્ષા) ધારી હોય તે સાધુ કહેવાય છે. શ્રુતલિંગ અને પ્રવચનમાં જે સમાન હોય તે સાધર્મિક કહેવાય છે. ॥ સૂ૦ ૪ ॥

હવે સૂત્રકાર આ પ્રકરણનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે–"इमं च" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"इमं च परदव्वहरणवेरमणपरिरक्खट्ठयाए पावयणं भगवया सुकहियं" પૂર્વે અનંત તીર્થંકરો અને ગણધરો દ્વારા કહેવાયેલ આ પ્રત્યક્ષીભૂત પ્રવચન. પરદ્રવ્ય વિરમણરૂપ મહાવ્રતની પરિરક્ષાને નિમિત્તે ભગવાને વિસ્તારપૂર્વક પ્રરૂપિત કરેલ છે. આ પ્રવચન "अत्तहियं" આત્માનું હિતકારક છે, "पेच्चाभावियं" જન્માન્તરમાં પણ શુભ ફળનું દેનારૂં છે, તેથી તે "आगमेसिभद्दं" ભવિષ્યકાળમાં કલ્યાણકારક બતાવવામાં આવ્યું છે. "सुद्धं", તે નિર્દોષ હોવાથી શુદ્ધ છે, "नेयाउयं" વીતરાગ પ્રભુદ્વારા કથિત હોવાથી ન્યાયયુકત છે, "अकुडिलं" ઋજુભાવનું જનક હોવાથી અકુટિલ છે, "अणुत्तरं" સર્વશ્રેષ્ઠ હોવાથી અનુત્તર છે તથા "सव्वदुक्खपावाणं विसमणं" સકળ દુઃખજનક જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકારનાં કર્મોનું સર્વથા પ્રશમનકારક છે. સૂ.૫

હવે સૂત્રકાર આ ત્રીજા વ્રતની પાંચ ભાવનાઓ સમજાવવાને માટે સૌથી પ્રથમ વિવકતવસિતવાસ નામની પહેલી ભાવનાને પ્રગટ કરે છે–"तस्स इमा" ઈ.

ટીકાર્થ—"तस्स" તે પ્રસિદ્ધ "तइयस्स वयस्स" ત્રીજા અદત્તાદાન વિરમણ વ્રતની "इमा" આ પ્રમાણે ""पंच भावणाओ ति" પાંચ ભાવનાઓ છે. એ ભાવનાઓ "परदव्वहरणवेरमणपरिरक्खणट्ठयाए" આ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રતની પરિરક્ષાને માટે બતાવવામાં આપી છે. "पढमं" તેમાંની પહેલી ભાવનાનું નામ 'વિવિકતવસતિવાસ' તેમાં સાધુઓએ કયાં વાસ કરવો તે બતાવ્યું છે. "देवकुल सभा–प्पवा–वसह–रुक्खमूल–आराम–कंदरागार–गिरि-गुहा–कम्मंतु–ज्जाण–जाणसाला–कुवियसाला–मंडव–सुन्नघर–सुसाण–लेण–आवणे" દેવકુલમાં–વ્યન્તર આદિ દેવોનાં સ્થાનમાં, સભામાં જ્યાં મંત્રણાને માટે આવીને વખતોવખત માણસો એકઠા થાય છે એવા સ્થાનમાં, પ્રપામાં–પાનીયશાળમાં. આવસથમાં–પરિવ્રાજકોનાં ઘરોમાં, વૃક્ષમૂળમાં–ઝાડની નીચે, આરામમાં–માધવી લતા આદિથી આચ્છાદિત રમ્યવનમાં, કન્દરામાં–ગુફામાં, આકરમાં–લોઢું આદિ ધાતુઓની ખાણમાં, ગિરિગુહામાં–પર્વતની ગુફામાં. કર્માન્તમાં–લુહાર આદિની શાલામાં, કારખાના–મીલ આદિ નામે પ્રસિદ્ધ સ્થાનોમાં, ઉદ્યાનમાં–બાગમાં,

યાનશાલામાં-રથાદિ ગૃહમાં, કુપ્યશાલામાં-ગૃહોપકરણ રાખવાની જગ્યામાં, મંડપમાં-વિશ્રામ સ્થાનમાં, શૂન્યગૃહમાં-સૂના ઘરમાં, સ્મશાનમાં (મરઘરમાં), લયનમાં-પર્વતની તળેટીમાં રચેલ પાષાણઘરમાં, આપણમાં-હાટમાં, “ **अन्नम्मि य एवमाइयम्मि** ” તથા એજ પ્રકારનાં અન્ય સ્થાનોમાં કે જે “ **दगमट्टिय-बीय-हरिय-तसपाणअसंसत्ते** ” જળ માટી, બીજ. દૂર્વા, દ્વિન્દ્રીયાદિક ત્રસ એ બધાથી રહિત હોય, તથા “ **अहाकडं** ” જે ગૃહસ્થે પોતાને માટે બનાવરાવ્યું હોય, અને જે “ **फासुए** ” નિર્દોષ હોય, તથા “ **विवित्त** ” સ્ત્રી, પશુ, પંડકથી રહિત હોય, અને “ **पसत्थे** ” પ્રશસ્ત-સાધુજનોના નિવાસને માટે યોગ્ય હોય “ **उवस्सए** ” એવા ઉપાશ્રયમાં “ **होइ विहरियव्वं** ” સાધુઓએ રહેવું જોઈએ. “**अहाकम्मबहुले य जेसे**” અને જે ઉપાશ્રય આધાકર્મ બહુલ હોય સાધુને નિમિત્તે છકાય મર્દનરૂપ કર્મથી વ્યાપ્ત હોય, તેમાં સાધુએ રહેવું જોઇએ નહીં. કારણ કે એવા ઉપાશ્રયમાં રહેવાથી સાધુના આ અદત્તાદાન વિરમણરૂપ મૂળ ગુણોને હાનિ થાય છે, એજ વાત “ **अहाकम्म-बहुले य जेसे** ” આ સૂત્રાંશ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. તથા “ **जत्थ अंतो वहिं मज्झे य** ” જે ઉપાશ્રય અંદર, બહાર અને મધ્ય ભાગમાં “ **आसियसंमज्जिओसित्तसोहियछाणदुमणलिंपणअणुलिंपणजलणभंडचालणं** ” પાણી છાંટેલ હોય, સાવરણીથી જ્યાંનો કચરો સાફ કર્યો હોય, દીવાલ આદિ પર લાગેલાં જાળાં જ્યાંથી ઉતારી લીધાં હોય, જે ગાયનાં છાણથી લીંપેલ હોય, ચુના વગેરેથી જેની દીવાલો ઉજ્વળ બનાવવામાં આવી હોય, જેમાંનાં છિદ્રો આદિ છાણમિશ્રિત માટીથી પૂરી દીધાં હોય, તથા જે સુંદર દેખાય તે માટે વારંવાર છાણ આદિ મિશ્રિત માટીથી લીંપવામાં આવેલ હોય, જ્યાં શીત દૂર કરવાને માટે અગ્નિ બળતો હોય, અને જ્યાંથી ગૃહસ્થોનાં વાસણ ઉપાડી ઉપાડીને બીજી જગ્યાએ મૂકવામાં આવતાં હોય, આ પ્રકારનો “ **असंजमोवट्टइ** ” જીવ વિરાધનારૂપ અસંયમ જ્યાં સાધુને નિમિત્તે થઇ રહ્યો હોય, “ **से तारिसे** ” આ પ્રકારનું જે “ **सुत्तपरिकुट्ठे** ” આગમદ્વારા નિષિદ્ધ છે, “ **उवस्सए** ” તે ઉપાશ્રય “ **संजयाणं अट्ठा** ” સાધુઓને માટે “ **वज्जेयव्वो** ” વર્જનીય છે એટલે કે તે પ્રકારના ઉપાશ્રયમાં સાધુએ રહેવું જોઇએ નહીં. હવે સૂત્રકાર પહેલી ભાવનાનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે-“ **एवं** ” ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આ “ **विवित्तवासवसहिसमिइजोगेण** ”

વિવિક્તવાસવસતિ સમિતિનાં યોગથી સ્ત્રી, પશુ, પંડકથી રહિત એવા એકાન્ત નિવાસ સ્થાનમાં વસવારૂપ સમિતિના સંબંધથી " भाविओ अंतरप्पा " ભાવિત જીવ " निच्चं " સદા " अहिगरणकरणकारावणपावकम्मविरए " આસિંચનાદિ સાવદ્ય અનુષ્ઠાન કરવાથી, કરાવવાથી અને તેની અનુમોદનારૂપ પ.પકર્મથી નિવૃત્ત થઇ જાય છે. તથા " दत्तमणुण्णायउग्गहरुई " દાતાની વિતીર્ણ, અને તીર્થંકર ગણુધર આદિ દેવોદ્વારા વસવાને માટે અનુજ્ઞા મળેલ એવાં દેવકુલ આદિ સ્થાન ગ્રહણ કરવામાં પ્રીતિયુકત હોવાથી તે દત્તાનુજ્ઞાત વસતિને ગ્રહણ કરવાની રુચિવાળો એટલે અદત્ત અનનુજ્ઞાત વસતિનો ઉપભોગ કરનાર બને છે.

ભાવાર્થ—અદત્તાદાન વિરમણ વ્રતની રક્ષા અને સુસ્થિરતાને નિમિત્તે સૂત્રકાર આ સૂત્રદ્વારા તેની પાંચ ભાવનાઓમાંથી " વિવિકતવાસવસતિ " નામની પહેલી ભાવનાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરતાં બતાવે છેકે સાધુઓએ દેવકુલ આદિ સ્થાનો, કે જે તેમને નિમિત્તે બનાવ્યાં હોતાં નથી, તેમાં વસવું જોઇએ અથવા તો કોઇ ઉપાશ્રયમાં વસવું જોઇએ. તે ઉપાશ્રય સાધુને નિમિત્તે બનાવેલ હોવાં જોઇએ નહીં, પણ ગૃહસ્થે પોતાને નિમિત્તે જ તે બંધાવેલાં હોવા જોઈએ. સાધુને નિમિત્તે બનાવવામાં સાધુને સાવદ્ય અનુષ્ઠાન કરાવવા રૂપ અસંયમનો દોષ લાગે છે. સ્ત્રી, પશુ પંડકથી તે સ્થાન રહિત હોવું જોઇએ. તથા " સાધુ મહારાજ પધારવાના છે " એવા ખ્યાલથી સાધુને નિમિત્તે તેના પર પાણી છંટાવ્યું હોવું જોઇએ નહીં, ત્યાંના જાળાં વગેરે ઉતારેલ હોવાં જોઈએ નહીં છાણ આદિથી લીંપીને તેને સ્વચ્છ અને સુઘડ બનાવ્યો હોવો જોઇએ નહીં. ત્યાંની શીતને દૂર કરવા માટે ત્યાં અગ્નિ વગેરે સળગાવીને તેને ગરમ કરેલ હોવો જોઇએ નહીં, ઇત્યાદિ પ્રકારે જે રીતે આગમમાં સાધુને માટે યોગ્ય નિવાસ બતાવવામાં આવેલ છે તે પ્રકારનું તે નિવાસસ્થાન હોવું જોઇએ. ત્યારે આ પહેલી ભાવના સફળ થાય છે અને તે પ્રકારની આ પ્રવૃત્તિ કરનાર સાધુ પોતાના અદત્તાદાન વિરમણવ્રતની રક્ષા અને સુસ્થિરતા રાખી શકે છે. સૂત્રમાં જે અધિકરણ શબ્દ આવ્યો છે તેનો વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે મળતો અર્થ " જેના પ્રભાવથી આત્મા દુર્ગતિમાં જવાને પાત્ર બને છે " તે પ્રમાણે થાય છે. આ

સિંચનાદિ કર્મ એવાં જ છે કારણ કે તે સાવદ્ય અનુષ્ઠાન છે. કરવું, કરાવવું અને અનુમોદના આપવી એ ત્રણેનું વ્રતાદિકના વિચારમાં સમાન કોટિનું સ્થાન આપ્યું છે, આસિંચનાદિ કર્મ જો સાધુને નિમિત્તે કરવામાં આવતાં હોય તો તે સાધુને માટે પણ સાવદ્યાનુષ્ઠાનરૂપ અસંયમના ભાગીદાર બને છે. તેથી પ્રભુનો એવો આદેશ છે કે સાધુઓએ તેવાં સાવદ્યાનુષ્ઠાનરૂપ અસંયમ ભાવથી દૂર રહેવું જોઈએ ॥ સૂ૦ ૬ ॥

અનુજ્ઞાતસંસ્તારક નામકી દૂસરી ભાવના કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર બીજી ભાવનાને પ્રગટ કરે છે-"बीयं आरामुज्जाण" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—"बीयं" આ વ્રતની બીજી ભાવના "અનુજ્ઞાત સંસ્તારક ગ્રહણ રૂપ છે, તે આ પ્રમાણે છે-"आरामुज्जाणकाणणवणप्पदेसभागे" આરામ-માધવીલતા આદિથી આચ્છાદિત વનમાં, ઉદ્યાન-બાગમાં, કાનન-સામાન્ય વૃક્ષોથી યુક્ત વનમાં, વન-નગરથી દૂર આવેલા જંગલમાં, એટલે કે તે સ્થાનોના પ્રદેશોમાંના એક દેશમાં, સ્થિત "जं किंचि" જે કોઇ "इक्कडं वा" ઢાઢૂંણ-એક પ્રકારનું ઘાસ, અથવા "कठिणगं वा" કઠિનક-રોઇસ નામનું એક પ્રકારનું ઘાસ અથવા "जंतुगं वा" જંતુક-જળાશયમાં પેદા થયેલ જંતુક નામનું ઘાસ "पर, मेर, कुच्च, कुस, डब्भ, प्पलाल, मूयग, वल्लय, पुप्फ, फल, तय, प्पवाल, कंद, मूल, तण, कट्ठ, सक्कराइं" પર નામનું ઘાસ, મેર-મુંજ નામનું ઘાસ, કુશ નામનું ઘાસ, દર્ભ નામનું ઘાસ પલાલ નામનું ઘાસ, મોતિંગ નામનું ઘાસ, વલ્વજ-દર્ભની જાતનું ઘાસ, પુષ્પ, ફળ, ત્વક્-છાલ, પ્રવાલ-કુંપળ,

કંદ, મૂળ, તૃણ–સામાન્ય ઘાસ, કાષ્ઠ–લાકડાં, શર્કરા–કંકડ, તે બધામાંથી કોઇ પણ પદાર્થને જે "**सेज्जोवहिस्स अट्ठाए गेण्हइ**" શય્યા બનાવવાના સાધન તરીકે લે છે, પણ "**उग्गहे अदिण्णम्मि गेण्हिउं न कप्पइ**" તે તે વસ્તુઓના માલિક જો તે તે વસ્તુઓ લેવાની રજા ન આપે તો સાધુઓને તે વસ્તુઓ લેવી કલ્પતી નથી. "जे" તેથી જે "हणि हणि उग्गहं अणुण्णविय गेण्हियव्वं" પ્રતિ-દિન તે તે વસ્તુઓ લેવાને માટે તે તે વસ્તુઓના માલિકની મંજૂરી સાધુએ લેવી જોઈએ, અને મંજૂરી મળ્યા પછી જ તે તે વસ્તુઓ લેવી જોઇએ. "**एवं उग्गह समिइजोगेण भाविओ अंतरप्पा निच्चं अहिकरण, करणकारावरणपावकम्म-विरए दत्तमणुण्णाय उग्गहरुई भवइ**" આ પ્રમાણે અવગ્રહ સમિતિના યોગથી–શય્યોપધિને નિમિત્તે તે તે વસ્તુઓના માલિકની આજ્ઞા મેળવીને તૃણાદિકોને લેવાની સમ્યક્ પ્રવૃત્તિના યોગથી, ભાવિત થયેલ જીવ સદા સાવદ્યાનુષ્ઠાન કરા-વવાના અને તેની અનુમોદના કરવાના પાપકર્મથી નિવૃત્ત રહ્યા કરે છે. તથા દાતા વડે વિતીર્ણ અને તીર્થંકર ગણધર આદિ દેવો દ્વારા ગ્રહણ કરવાને યોગ્ય કહેલ ઇક્કડ આદિ વસ્તુ ગ્રહણ કરવાના અભિપ્રાયવાળા થાય છે. આ રીતે તેની અનુજ્ઞાત સંસ્તારક ગ્રહણરૂપ બીજી ભાવના સાધ્ય બને છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા આ વ્રતની 'અનુજ્ઞાત સંસ્તારક ગ્રહણ' નામની બીજી ભાવનાનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. તેમાં એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે સાધુનું તે કર્તવ્ય છે કે તે શય્યાના સાધન નિમિત્તે આરામ આદિ સ્થાનોના કોઈ પણ ભાગમાંથી ઈક્કડ આદિ જે વસ્તુઓ લે તે તેના માલિકની રજા મેળવીને જ લે. નહીં તો તેમને અદત્તાદાન ગ્રહણ કરવાનો દોષ લાગે છે, જે આ મૂલગુણની અશુદ્ધિનું કારણ બનશે. તેથી શય્યા સંસ્તારકને નિમિત્તે ઈક્કડ આદિ પ્રકારના તૃણ વિશેષને પ્રાપ્ત કરવાને માટે જે સાધુઓ તેના માલિકની આજ્ઞા લઇને તે વસ્તુઓ ગ્રહણ કરે છે તેઓ આ બીજી ભાવનાના પાલક હોય છે. આ પ્રકારના વિચારથી જે સાધુ પોતાની પ્રવૃત્તિ કરે છે તે અધિકરણ કરણકારણ પાપકર્મથી નિવૃત્ત થઇને આ વ્રતને આ ભાવના દ્વારા સ્થિર કરનાર બની જાય છે. ॥ સૂ૦ ૭ ॥

હવે સૂત્રકાર આ વ્રતની ત્રીજી ભાવના બતાવે છે-"तइयं पीढफलग" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ--"तइयं" આ વ્રતની ત્રીજી ભાવના "શય્યાપરિકર્મવર્જન" નામની છે. તે આ પ્રમાણે છે-"पीढफलगसेज्जासंथारगट्ठयाए" પીઠ-બાજોઠ, ફલક-પાટ, શય્યા-શરીરપ્રમાણ, સંસ્તારક--અઢી હાથના માપનું એક આસન, આદિ સાધુને ઉપયોગી ચીજો બનાવવાને માટે "रुक्खा न छिंदियव्वा" વૃક્ષોને કાપવાં જોઇએ નહીં, અને "न य छेयण भेयणेण सेज्जा कारियव्वा" તેમને છેદાવી ભેદાવીને શય્યા કરાવવી જોઇએ નહીં. વૃક્ષોને કપાવવા એટલે તેમનું છેદન અને તેમને વેરાવવા તેનું નામ ભેદન છે, તથા "जस्सेव उवस्सए वसेज्जा सेज्जं तत्थेव गवेसेज्जा" જે ગૃહપતિના "उवस्सए" ઉપાશ્રયમાં વસતિસ્થાનમાં સાધુ "वसेज्जा" વસે- રહે, "तत्थेव" ત્યાં જ એટલે કે તે જ મકાનમાલિક પાસેથી અથવા તે જ વસ્તીમાંથી "सेज्जं गवेसेज्जा" શય્યાની ગવેષણા કરે "न य विसमं समं करेज्जा" જો ત્યાંની જમીન વિષમ-ઊંચી નીચી હોય તો તેને એકસરખી ન કરે અને "न य निवाय पवाय उस्सुगत्तं" તે નિર્વાત સ્થાનની કે પ્રવાતસ્થાનની ઉત્સૂકતા રાખે નહીં, એટલે કે શિયાળામાં પવન વિનાના સ્થાનની અને ઉનાળામાં હવા આવે તેવા સ્થાનની તેણે ઇચ્છા કરવી નહીં. તથા "न डंसमसगेसु खुभियव्वं" તેમને થોભવાના સ્થાનમાં ડાંસ, મચ્છર આદિનો ઉપદ્રવ હોય તો તેથી તેણે ક્ષોભ પામવો નહીં. અને "अग्गी धूमो न कायव्वो" તેમણે તે ડાંસ, મચ્છર આદિને નસાડવા માટે તે સ્થાનમાં અગ્નિ કે ધુમાડો કરાવવો જોઈએ નહીં. "एवं" આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ રાખવાથી "संजम बहुले" છકાય રક્ષણરૂપ સંયમની અત્યંત માત્રાથી યુક્ત સંયમબહુલ તથા "संबरबहुले" પ્રાણાતિપાત આદિ આસ્રવદ્વારના નિરોધરૂપ સંવરની ઘણી માત્રાથી યુક્ત હોવાને કારણે સંવરબહુલ, તથા "संवुडबहुले" કષાય અને ઇન્દ્રિયોને જીતનાર સંવૃતની અતિ અધિક માત્રાથી યુક્ત હોવાને

કારણે સંવૃતબહુલ, તથા "समाहिबहुले" ચિત્તની સ્વસ્થતારૂપ સમાધિથી અત્યંત પ્રમાણમાં યુક્ત હોવાને કારણે સમાધિબહુલ, બનેલ તે સાધુ "फासयंते काएणधीरे" પરીષહોને સહન કરતાં કરતાં શરીરથી ધીર-ક્ષોભરહિત રહે છે તથા "सययं अज्झप्पज्जाणजुत्ते" નિરંતર આત્માવલંબનરૂપ ધ્યાનથી યુક્ત બનેલ તે સાધુ "समिए" પાંચ સમિતિના પાલનથી "एगे" એકલો રાગદ્વેષ રહિત થઈને "धम्मं चरेज्ज" શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું આચરણ કર્યા કરે છે "एवं" આ રીતે "सेज्जा समिइ जोगेण" શય્યાસમિતિના યોગથી "भाविओ अंतरप्पा" ભાવિત થયેલ જીવ "निच्चं" નિત્ય "अहिकरणकरणकारणपावकम्मविरए" શય્યા-પરિકલ્પનાર્થે વૃક્ષાદિના છેદન ભેદનરૂપ સાવદ્ય અનુષ્ઠાન કરતાં, બીજા પાસે કરાવતાં તથા અનુમોદનારૂપ પાપકર્મથી નિવૃત થઇ જાય છે. તથા "दत्तम-णुण्णायउग्गहरुई भवइ" દત્તાનુજ્ઞાતાવગ્રહ રુચિવાળો-દત્તાનુજ્ઞાતૈષણીય પીઠ, ફલક આદિનો ઉપભોગકર્તા બને છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા શય્યાપરિકર્મવર્જન નામની ત્રીજી ભાવ-નાનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. તેમણે તેમાં એ સમજાવ્યું છે કે જે સાધુ આ ભાવનાનું સેવન કરે છે, તેનું કર્તવ્ય એ છે કે તે પોતાને નિમિત્તે કપાયેલ વૃક્ષમાંથી બનાવેલ પીઠ, ફલક આદિનો ઉપભોગ કરવાનો પરિત્યાગ કરે. તથા જે ગૃહપતિને ત્યાં તે ઉતરે ત્યાં જ એટલે કે એ જ મકાનમાલિક પાસેથી અથવા વસ્તીમાંથી તે પોતાની શય્યાની ગવેષણા કરે. જો ત્યાંની જમીન ઊંચી નીચી હોય તો તેને સમતલ ન કરે. જો ઉનાળાની ઋતુમાં કોઇ ગૃહપતિના આવાસમાં થોભવાની જરૂર પડી હોય અને ત્યાં હવા આવવાની વ્યવસ્થા ન હોય તો તે હવા આવે તેવા સ્થાનની ઇચ્છા ન કરે તથા જો શિયાળામાં કોઇ ગૃહપતિને ત્યાં અથવા કોઈ ઉપાશ્રય આદિમાં ઉતરવાનો અવસર આવે અને તે સ્થાનમાં પવન આવતો હોય તો તેણે પવન ન આવે એવા સ્થળની ઇચ્છા જોઈએ નહીં. ડાંસ, મચ્છર આદિ સતાવે તો પણ તેણે ચિત્તમાં ક્ષોભ પામવો જોઈએ નહીં. અને તેને નસાડવાનો તેણે વિચાર કે ઉપાય કરવો જોઇએ

નહીં. આ રીતે તે સાધુ સંયમબહુલ, સંવરબહુલ આદિ થઈને પરીષહો તથા ઉપસર્ગો સામે અચળ બનીને શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મની આરાધનામાં સાવધાન બની જાય છે. આ રીતે શય્યાપરિકર્મવર્જનરૂપ શય્યાસમિતિના યોગથી ભાવિત આત્મા શય્યા પરિકલ્પનાર્થે વૃક્ષાદિના છેદન ભેદન આદિરૂપ સાવદ્ય કર્મ કરાવવાથી અને અનુમોદનાજન્ય પાપકર્મથી બચી જાય છે અને આ ભાવનાનો પાલક થઇ જાય છે. ।। સૂ૦ ૮ ।।

અનુજ્ઞાતભક્ત નામક ચૌથી ભાવના કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર ચોથી ભાવના બતાવે છે-" **चउत्थं साहारण** " ઇત્યાદિ. " **चउत्थं** " ચોથી ભાવના અનુજ્ઞાત ભક્તાદિ ભોજન રૂપ છે. તે આ પ્રમાણે છે " **साहारणपिंडवायलाभे सइ** " ઉચ્ચ નીચ કુળમાંથી કલ્પે તેવી ભિક્ષા તથા વસ્ત્ર પાત્ર આદિ ઉપધિનો લાભ થતાં " **संजएणं मोत्तव्वं** " મુનિએ તે પોતાને માટે ખાવા આદિના ઉપયોગમાં લેવું જોઈએ. હવે સૂત્રકાર એ વાત બતાવે છે કે મુનિએ ભોજન કેવી રીતે ખાવું જોઇએ અને કેવું ન ખાવું જોઈએ. " **समियं** " અદત્તાદાનનો દોષ ન લાગે તે પ્રમાણે યતના પૂર્વક " **न सागसूवहियं** " શાક અને દાળની અધિકતા વાળું ભોજન કરવું નહી, એટલે કે શાક અને દાળની અધિકતા વાળું ભોજન પ્રમાણમાં વધારે ખવાય છે, તે કારણે બત્રીશ ગ્રાસ કરતાં ભોજન વધારે લેવાથી સાધુને અદત્તાદાન દોષ નડે છે. " **न खद्धं** " પ્રમાણમાં દાળ શાકની સાથે વધારે પ્રમાણમાં પણ આહાર લેવો જોઇએ નહી, તથા "**न वेगियव्वं**" જલ્દી જલ્દી ઝડપથી પણ ભોજન કરવું જોઈ એ નહીં, તથા "**न तुरियं**"ત્વરા સહિત કોળિયો ગળે ઉતારવામાં ઝડપ કરીને પણ ભોજન નહીં કરવું

જોઈએ. તથા "नचवलं" હાથ, ડોક આદિ અવયવોને ડોલાવતા ડોલાવતા પણ ભોજન કરવું જોઈએ નહીં. તથા "न साहसं" અપ્રતિ લેખિત ભોજન ન કરવું જોઈએ નહીં. અને "न य परस्स पीलाकरं सावज्जं" એકેન્દ્રિય આદિ જીવોને પીડા કારક સાવદ્ય–સચિત્ત–ભોજન ન કરવું જોઈએ. એ જ રીતે વસ્ત્ર, પાત્ર આદિના પરિભોગમાં પણ એ જ વાત સમજી લેવી. તો પછી કેવું ભોજન કરવું જોઈએ ? તે વાતને પ્રગટ કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે "से" તે સંયતે "तह भोत्तव्वं" આ પ્રમાણે ભોજન કરવું જોઈએ. "जह" જેથી "तइयं वयं" અદત્તાદાન વિરમણ રૂપ ત્રીજું વ્રત "न सीयइ" નષ્ટ ન થાય "साहारणपिंडवायलाभे" આ રીતે પૂર્વોક્ત સાધારણ કલ્પનીય પિંડપાત–ભિક્ષાની પ્રાપ્તિ થતાં "सुहुमं" સૂક્ષ્મરૂપે એટલે કે પૂર્ણરૂપે "अदिण्णादाणविरमणवयनियमण" અદત્તાદાન વિરણમ વ્રત પર નિયંત્રણ–અધિકાર થઈ જાય છે. "एवं" આ પ્રકારે "साहारण पिंडवायलाभे" સાધારણ ભિક્ષાની પ્રાપ્તિ થતાં "समिइजोगेण" સમ્યક્ પ્રવૃત્તિના યોગથી, "भाविओ अंतरप्पा" ભાવિત અંતરાત્મા "निच्चं" નિત્ય "अहिकरणकरणकारावणपावकम्मविरए" અનનુજ્ઞાત ભક્તાદિ ભોજન રૂપ સાવદ્યકર્મ કરવાથી, કરાવવાથી, અને તેની અનુમોદના રૂપ પાપકર્મથી મુક્ત થઈ જાય છે. અને "दत्तमणुण्णायउग्गहरुइ भवइ" દત્તાનુજ્ઞાત અવગ્રહમાં રુચિવાળો થઈ જાય છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા અદત્તાદાન વિરમણ વ્રતની ચોથી ભાવનાનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. તે ભાવના અનુજ્ઞાત ભક્તાદિ ભોજન નામની છે. દાતા દ્વારા સાધુને કલ્પે તેવી ભિક્ષા અથવા ઉપધિની પ્રાપ્તિ થઇ જાય ત્યારે તેણે કેવી રીતે તે પોતાના ઉપયોગમાં લેવી જોઇએ તે બાબતનો આ ભાવનામાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. વધારે દાળ શાક સાથેનો આહાર લેવાનો સાધુએ

ત્યાગ કરવું જોઇએ એવું તેમાં દર્શાવ્યું છે, કારણ કે તેવો આહાર વધારે પ્રમાણમાં લેવાય છે તેથી સાધુને અદત્તાદાનનો દોષ લાગે છે. આહાર કરતી વખતે એ વાતનું ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે હાથ, પગ ડોક આદિ અવયવો બીન જરૂરી રીતે હાલે ચાલે નહીં. આહાર કરતી વખતે ઝડપથી આહાર લેવો જોઇએ નહીં, કોળિયો જલ્દી ગળાની નીચે ઉતરવો નહીં. એકેન્દ્રિયાદિજીવોને પીડાકારી આહાર-અચિત્ત આહાર લેવો જોઇએ નહીં. એ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અદત્તાદાન વિરમણ રૂપ નષ્ટ ન થાય તે પ્રકારે સાધુએ આહાર કરવો જોઇએ . આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિથી આ વ્રત પર સંપૂર્ણ રીતે અંકુશ આવી જાય છે. તે સાધુ અનનુજ્ઞાન ભક્તાદિ ભોજનરૂપ સાવદ્ય કર્મ કરતા, કરાવતા અને અનુમોદના થતાં પાપકર્મથી મુક્ત થઇ જાય છે ।। સૂ. ૯ ॥

વિનય નામકી પાંચવી ભાવના કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર પાંચમી ભાવના બતાવે છે-" पंचमं साहम्मिएसु " ઇત્યાદિ-

ટીકા-" पंचमं " આ વ્રતની પાંચમી ભાવના વિનય છે, જેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.—" साहम्मिएसु विणओ पउंजियव्वो " પોતાના સાધર્મીઓમાં જે દીક્ષા પર્યાયની અપેક્ષા એ મોટા હોય તેમના પર વિનયવૃત્તિ રાખવી જોઇએ. તથા " उवगारणपारणासु विणओ उउंप जियव्वो " સ્વ અને પરનો ઉપકાવ કરવામાં અને પારણાં કરવામાં વિનય રાખવો જોઇએ. સંયમની આરાધના કરવી તે પોતાના ઉપર ઉપકાર કર્યો ગણાય છે અને ગ્લાન આદિ અવસ્થામાં અન્ય સાધુઓનું વૈયાવૃત્ય-વૈયાવંચ-કરવી તે પરના ઉપરનો ઉપકાર છે. તપનું પારણું કરવું અથવા શ્રુતને પાર પહોંચવું તે પણ પારણું છે. એ બન્ને સ્થિતિમાં મૃદુ સ્વભાવથી રહેવું તે જ પારણાનો વિનય કરવાની રીત છે. એ જ રીતે " वायणपरियट्टणासु " સૂત્રની વાચનામાં અને તેનું પરિવર્તન કરવામાં-સ્વાધ્યાય કરવામાં સાધુએ " विणओ पउंजियव्वो " વંદણા

આદિ કરીને વિનય દર્શાવવો જોઈએ. તથા "दाणग्गहणपुच्छणासु विणओ पउंजियव्वो" દાનમાં-દાતા દ્વારા અપાયેલ અન્નાદિનું ગ્લાન આદિ સાધુઓમાં વિતરણ કરવામાં વિનય રાખવો જોઇએ. ગ્રહણ કરવામાં-દાતા દ્વારા અપાયેલ અન્ન આદિ લેવા માટે ગુરુની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરવા રૂપ વિનય પાળવો જોઇએ. પ્રચ્છનામાં-ભૂલાઈ ગયેલ સૂત્રાર્થ ગુરુ આદિને પૂછતી વખતે વંદણા આદિ રૂપ વિનય ભાવ રાખવો જોઈએ. તથા "निक्खमणपवेसणासु" નિષ્ક્રમણ અને પ્રવેશનાં-ગમન અને આગમનમાં "विणओ पउंजियव्वो" આવશ્યિકી રૂપ નૈષેધિકી રૂપ વિનય ભાવ સાધુએ રાખવો જોઈએ, એટલે કે ગમનમાં આવશ્યિકી રૂપ અને આગમનમાં નૈષેધિકી રૂપ વિનય ભાવ સાધુએ રાખવો જોઈએ. "अण्णेसुएवमाइएसु बहुसु कारणेसु" આ પ્રકાની અન્ય સેંકડો બાબતોમાં પણ "विणओ पउंजियव्वो" વિનય ભાવ આચરવો જોઇએ. કારણ કે "विणओ वि तवो" આ વિનય પણ અભ્યંતર તપ છે; ઉપવાસ આદિ જ તપ નથી. "तवो वि धम्मो" ચારિત્રનો અંશ હોવાથી તપ પણ ધર્મ છે, ફક્ત સંયમ જ ધર્મ નથી. "तम्हा विणओ पउंजियव्वो गुरुसु तवस्सिसु य" તે કારણે ગુરુ-જનો પ્રત્યે, સાધુજનો પ્રત્યે, અને તપસ્વીજનો પ્રત્યે વિનય ધર્મનો વહેવાર અવશ્ય રાખવો જોઈએ. "एवं विणएण भाविओ अंतरप्पा निच्चं अहिकरण करणकारावणपावकम्मविरए दत्तमणुण्णाय उग्गहरुई भवइ" આ પ્રકારે વિનય ધર્મથી ભાવિત જીવ નિત્ય અવિનયરૂપ સાવદ્ય કર્મ કરતાં, કરાવતાં અને તેની અનુમોદનારૂપ પાપકર્મથી નિવૃત થઈ જાય છે અને દત્તાનુજ્ઞાત અવગ્રહમાં રુચિવાળો બની જાય છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા અદત્તાદાનવિરમણ વ્રતની પાંચમી ભાવનાનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. તે ભાવનાનું નામ "વિનય ભાવના" છે. દીક્ષા-

પર્યાયમાં જે પોતાનાં કરતાં મોટા હોય તેમના પ્રત્યે વિનયધર્મનું પાલન કરવું, તથા નિજ સંયમનું પાલન કરવામાં તથા પારણામાં મૃદુ સ્વભાવ રાખવો, ઇત્યાદિ વિનય સંબંધી જેટલી ક્રિયાઓ છે તેમનુ મોક્ષમાર્ગનાં સાધનોમાં યોગ્ય રીતે પાલન કરતા રહેવું, તેમના પ્રત્યે અવિનય ભાવને ચિત્તમાં પ્રવેશવા ન દેવો તે વિનય ભાવના ગણાય છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્ઞાનાદિ મોક્ષમાર્ગ અને તેનાં સાધનો પ્રત્યે યોગ્ય રીતે બહુમાન રાખવું તે વિનય ધર્મ છે. આ ધર્મથી ભાવિત થયેલ આત્મા અવિનયરૂપ સાવદ્ય કર્મ કરતા, કરાવતા અને તેની અનુમોદનાથી પરિણમતી પાપ ક્રિયાથી બચી જાય છે, અને આ ભાવનાનો પાલક બની જાય છે, ॥ સૂ. ૧૦ ॥

અધ્યયનકા ઉપસંહાર

હવે સૂત્રકાર આ અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે-" एवंमिणं " ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ-" एवं " પૂર્વોક્ત પ્રકારે " इणं " આ " संवरस्सदारं " અદત્તાદાન વિરમણ નામનું ત્રીજું સંવરદ્વાર " समं चारियं " સારી રીતે પાળવામાં આવે તો " सुपणिहियं " સુરક્ષિત થઇ જાય છે. તેથી " मणवयणकायपरिरक्खिएहिं " મન, વચન અને કાયાના યોગોથી સારી રીતે સુરક્ષિત કરાયેલ " इमेहिं " આ " पंचहिं वि कारणेहिं " પાંચ ભાવનારૂપ કારણોથી " निच्चं " સદા " आमरणं तं च " જીવન પર્યંત " एसजोगो " આ અદત્તાદાન વિરમણરૂપ યોગ " धिइमया मइमया " ચિત્તની સ્વસ્થા તથા હેયોપાદેયના વિવેકથી

યુક્ત મુનિજનોને " नेयव्वो " પાલન કરવા યોગ્ય છે. આ અદત્તાદાન વિરમણુ રૂપ યોગ " अणासवो " નવાં કર્મોના આગમનથી રહિત હોવાને કારણે અના-સવરૂપ છે, " अकलुसो " અશુભ અધ્યવસાયથી રહિત હોવાને કારણે અકલુષ છે, "अच्छिद्दो" પાપનો સ્રોતતેનાથી છિન્ન થઇ જાય છે તેથી અછિદ્ર છે, "अप-रिस्सावी " કર્મ રૂપ જળનું બિંદુ પણ તેમાં પ્રવેશી શકતું નથી તેથી તે અપ-રિસ્રાવી છે, " असंकिलिट्ठो " અસમાધિ ભાવ રહિત હોવાને કારણે તે અસં-કિલષ્ટ છે, " सुद्धो " કર્મ મળથી રહિત હોવાને કારણે તેશુદ્ધ શુછે, " सव्व-जिणमणुण्णाओ " સમસ્ત પ્રાણીઓનું તેનાથી કલ્યાણુ થાય છે, તે કારણે સમસ્ત અર્હંત ભગવાનોને તે માન્ય થયેલ છે, " एवं " એવું " तइयं " આ તૃતીય સંવરદ્વાર છે. આ સંવરદ્વાને જે " फासियं " પોતાના શરીરથી આચરે છે, "पालियं" નિરંતર ઉપયોગ પૂર્વક તેનું સેવન કરે છે, "सोहियं" અતિચારોથી તેને રહિત કરે છે. " तीरियं " પૂર્ણ રૂપથી તેનું સેવન કરે છે. "किट्टियं" તેનું પાલન કરવાનો અન્યને ઉપદેશ આપે છે. " सम्मं " ત્રણ કરણ ત્રણ યોગોથી તેનું સારી રીતે " आराहियं " અનુપાલન કરે છે, " आणाए अणुपालियंभवइ" તેમના દ્વારા આ યોગનું, તીર્થંકર પ્રભુની આજ્ઞા અનુસાર પાલન થાય છે એમ માનવામાં આવે છે. " ' एवं " આ પ્રકારે " णायमुणिणा भगवया " જ્ઞાત નામના પ્રસિદ્ધ ક્ષત્રિય વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ મુનિરાજ ભગવાન મહાવીરે " पण्णवियं " શિષ્યોને માટે આ વિષય સામાન્ય રૂપે સમજાવ્યો છે, " परूवियं" ત્યાર બાદ ભેદ પ્રભેદ સહિત તેનું કથન કર્યું છે. તેથી " पसिध्धे " જિનવ-ચનમાં તે પ્રખ્યાત થયેલ છે એટલે કે જિનવચન અનુસાર જ આચાર્ય પરં-પરાથી તેનું આ રીતે પાલન કરવાનું ચાલ્યું આવે છે. તેથી " सिद्धवरसा-सणमिणं " ભૂતકાળમાં જેટલા સિદ્ધો થઈ ગયા છે તેમનું આ મુખ્ય આજ્ઞા રૂપ શાસન છે. " आघवियं " એવું ભગવાન મહાવીરે સર્વ ભાવથી તેને

વિષે કહ્યું છે અને ' सुदेसियं "દેવો, મનુષ્યો અને અસુરોથી યુક્ત પરિષદામાં તેનો ઉપદેશ દીધો છે " पसत्थं " સર્વે પ્રાણીઓનું હિતકરનાર હોવાથી તે મંગલમય છે, " तइयं संवरदारंसमत्तं " આ તૃતીય સંવરદ્વાર સમાપ્ત થયું, त्तिबेमि " એવું હું કહું છું. એટલે કે હે જંબૂ! આ તૃતીયસંવરદ્વારનું કથન જે પ્રમાણે સાક્ષાત ભગવાન મહાવીરના મુખે સાંભળ્યું હતું તે જ પ્રમાણે તમને કહું છું-મારા તરફથી તેમાં કંઈ પણ ઉમેરવામાઆવ્યું નથી.

ભાવાર્થઃ—આ ત્રીજા સંવરદ્વારનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર સમજાવે છે. કે આ ત્રીજા સંવરદ્વારનું જે મુનિજન ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી સુરક્ષિત કરવામાં આવેલ પાંચ ભાવનાઓ સહિત પાલન કરે છે-તે પ્રમાણે પોતાની દરેક પ્રવૃત્તિ પર અંકુશ મૂકે છે, તેમના અશુભ અધ્યવસાય અટકી જાય છે, તેમને નવાં કર્મોનો બંધ બંધાતો નથી, અને સચિત્ત કર્મોની નિર્જરા થતી રહે છે. તેના પ્રભાવથી પાપોનો સ્રોત બંધ પડી જાય છે .તે અપરિસ્રાવી આદિ વિશેષણોથી યુક્ત છે. ત્રિકાલવર્તી સમસ્ત અરિહંતોએ તેનું પાલન કરેલ છે. તેમના પ્રમાણે જ ભગવાન મહાવીરે તેનું તેમની માન્યતા અનુસાર સ્વરૂપાદિ પ્રદર્શન દ્વારા કથન કર્યું છે. પોતાની પરિષદામાં આવેલ સમસ્ત જીવો સમીપ એ જ પ્રકારે તેનું વિવેચન કર્યું છે, તેથી તે મંગલમય છે. તેને ધારણ કરીને પ્રત્યેક જીવે-સમસ્ત પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત મનુષ્યોએ-પોતાનો જન્મ સફળ કરવો જોઇએ. આ પ્રમાણે સુધર્મા સ્વામીએ જંબૂસ્વામીને આ ત્રીજા સંવર-દ્વાર વિષે સમજાવ્યું છે. ॥ સૂ. ૧૧ ॥

॥ તૃતીય સંવરદ્વાર સમાપ્ત

ચોથા સંવરદ્વારનો પ્રારંભ

ત્રીજા અદત્તાદાનનો વિરમણ નામના સંવરદ્વારનું વર્ણન પૂરૂં થયું, હવે અનુક્રમે આવતા ચોથા બ્રહ્મચર્ય નામના સંવરદ્વારનું વર્ણન શરૂં કરવામાં આવે છે. તેનો આગળના સંવરદ્વાર સાથે આ પ્રમાણે સંબંધ છે-જ્યાં સુધી મૈથુન વિરમણ થાય નહીં ત્યાં સુધી ત્રીજું સંવરદ્વાર સંભવિત થઇ શકતું નથી, તેથી તેનું કથન કર્યા પછી હવે સૂત્રકાર આ ચોથા સંવરદ્વારની શરૂઆત કરે છે. તેનું સૌથી પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે-" जंबू " ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—" जंबू " હે જંબૂ ! " एत्तो य " અદત્તાન વિરમણ નામના સંવરદ્વારની સમાપ્તિ પછી હવે હું " बंभचेरं " બ્રહ્મચર્ય નામના ચોથા સંવર-દ્વારનું વર્ણન કરૂં. તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. " उत्तमतवनियमनाणदंसणचरित्त विणयमूलं " અનશન આદિ બાર પ્રકારનાં ઉત્તમ તપનું, ઉત્તમ અભિગ્રહ આદિ રૂપ નિયમોનું, પાદાર્થોના વિશિષ્ટ બોધરૂપ ઉત્તમ જ્ઞાનનું, પદાર્થોના શ્રદ્ધાન રૂપ ઉત્તમ દર્શનનું સાવદ્યયોગ વિરતિરૂપ ઉત્તમ ચારિત્રનું, અને અભ્યુત્થાન આદિ રૂપ ઉત્તમ વિનયનું, મૂળની જેમ આ બ્રહ્મચર્ય મૂળકારણ છે. તથા

" जमनियमगुणप्पहाणजुत्तं " પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ યમોથી અને અભિ-ગ્રહ આદિ નિયમોમાંથી, કે જે સર્વે ગુણોમાં શ્રેષ્ઠ મનાય છે. યુક્ત છે. તથા " हिमवंतमहंततेयमंतं " જે હિમાલય પર્વતની જેમ વિશાળ અને તેજસ્વી છે, એટલે કે જેમ હિમાલય પર્વત સઘળા પર્વતો કરતાં મહાન અને તેજસ્વી મનાય છે તેમ આ બ્રહ્મચર્ય વ્રતને પણ સઘળાં વ્રતોના કરતાં વિશાળ તેજસ્વી વ્રત માનવામાં આવે છે. કહ્યું પણ છે—

" व्रतानां ब्रह्मचर्यं हि, निर्दिष्टं गुरुकं व्रतम् ।
तज्जन्यपुण्यसंभार, – संयोगाद् गुरुरुच्यते ॥ १ ॥

વ્રતોમાં સૌથી મોટું વ્રત બ્રહ્મચર્ય છે. કારણ કે બ્રહ્મચર્યના પાલનથી જે પુન્ય સમૂહ પ્રાપ્ત થાય છે–તેના કારણે તેને ગુરુ મનાય છે. એટલે કે આ બ્રહ્મચર્યનો પાલક જ સાચો ગુરુ કહેવાય છે. તથા " पसत्थगंभीरथि-मियमज्झं " તે બ્રહ્મચર્યના પાલનથી તેનું પાલન કરનારનું અંતઃકરણ શુભ, ગંભીર, અગાધ, અને સ્થિર થઇ જાય છે. તથા " अज्जवसाहुजण चरियं " આ બ્રહ્મચર્ય, આર્જવ, સરલ ભાવમા લીન થયેલ સાધુજનો દ્વારા આચરવામાં આવે છે. તથા " मोक्खमग्गे " આ બ્રહ્મચર્ય, તેનું પાલન કરનારને મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવનાર હોય છે. તથા " विसुद्धसिद्धिगइनिलये " આ બ્રહ્મચર્ય વિશુદ્ધ રાગાદિ દોષોથી રહિત હોવાને લીધે નિર્મળ–કે કૃતકૃત્યતા રૂપ ગતિ છે તેનું ઘર છે–સિદ્ધિગતિ પ્રાપ્ત કરાવનાર હોવાથી સિદ્ધિનું સ્થાન છે, તથા " सासयं " કાયમી શિવ સુખનું જનક હોવાથી આ બ્રહ્મચર્ય શાશ્વત છે " अव्वाबाहं " શારીરિક અને માનસિક દુઃખોથી રહિત હોવાને કારણે આ બ્રહ્મચર્ય અવ્યા-બાધ–બાધાથી રહિત છે, " अपुणब्भयं " તેના પ્રભાવથી સંસારમાં જીવને પુનર્જન્મ લેવો પડતો નથી. તેનું તે પ્રતિરોધક છે તેથી તે અપુનર્ભવરૂપ છે.

" पसत्थं " निर्मળ હોવાથી તે પ્રશસ્ત છે. " सोम्मं " સમસ્ત મનુષ્યોમાં મનને પ્રફુલ્લિત કરનાર હોવાથી તે સૌમ્ય છે. " सुहं " સુખસ્વરૂપ હોવાથી તે એક સુખ છે. " सिवमयलमक्खयकरं " ઉપદ્રવ રહિત હોવાથી તે શિવ-રૂપ છે સ્યન્દનાદિ ક્રિયાથી રહિત હોવાથી તે અચળ છે. ભવરૂપ બીજના અંકુરનું ઉત્પાદક નહીં હોવાથી તે અક્ષય-મોક્ષકારક છે, તેથી તે અક્ષયકર " जइवरसारक्खियं " મુનિપ્રધાન-તીર્થંકર અને ગણધરો આદિ દેવો દ્વારા પળાયેલ હોવાથી તે યતિવર સંરક્ષિત છે. " सुचरियं " સુંદર આચારરૂપ તે સુચરિત છે. " नवरिं मुनिवरेहिं सुभासियं " કેવળ મુનિવરો-તીર્થંકરો દ્વારા જ તેનું સારી રીતે પ્રતિપાદન કરાયું છે તથા " महापुरिस-धीर-सूर-धम्मिय-धिइमंताण य सया विसुद्धं " મહાપુરુષો, ધીરોની વચ્ચે પણ ધીર તરીકે ઓળખાતા શૂરો, અત્યંત સાહસયુક્ત વ્યક્તિઓ, ધાર્મિક પુરુષો, અને ધૈર્યશાળી પુરુષોને તે સદા કુમાર આદિ અવસ્થાઓમાં પણ સુવિશુદ્ધ નિર્દોષ રહે છે. " भव्वं " આ બ્રહ્મચર્ય કલ્યાણરૂપ છે. " भव्वजणाणुचरियं " ભવ્ય પુરુષો દ્વારા તેનું આરાધન થાય છે " निस्संकियं " આ બ્રહ્મચર્ય નિઃશકિત હોય છે, કારણ કે બ્રહ્મચારી વિષય લાલસા રહિત હોવાથી મનુષ્યોમાં કોઈ પણ પ્રકારે શંકાને પાત્ર થતો નથી. આ તેના બ્રહ્મચર્યનો જ પ્રભાવ હોવાથી અહીં સૂત્રકારે નિઃશંકિત વૃત્તિનું કારણ હોવાથી બ્રહ્મચર્યને પણ નિઃશંક્તિ કહ્યું છે. એ જ પ્રમાણે આ બ્રહ્મચર્ય " निब्भयं " નિર્ભય હોય છે. કારણ કે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરનાર પુરુષો સર્વત્ર નિર્ભય રહી શકે છે. તેથી નિર્ભ-યતાનું કારણ હોવાથી બ્રહ્મચર્યને સૂત્રકારે નિર્ભય વિશેષણ લગાડયું છે. તથા આ બ્રહ્મચર્ય " नित्तुसं " નિસ્તુષ-તુષ વિહીન (ફોતરા વિનાના) ચોખા જેમ શુભ્ર હોય છે તેમ આ બ્રહ્મચર્ય પણ વિષય લાલસા રૂપી તુષ વિહીન

હોવાથી તદ્દન શુભ્ર પવિત્ર છે. "निरायासं" તેનું પાલન કરવાથી પાલન કર્તાને કોઇ પણ પ્રકારનો આયાસ-ખેદ એટલે કે કષ્ટ ઉઠાવવો પડતું નથી તેથી ખેદનું જનક ન હોવાને કારણે તે નિરાયાસરૂપ છે. "निरुवलेवं" વૈષયિક પદાર્થોની તરફ બ્રહ્મચારીના ચિત્તમાં જરી પણ સ્નેહ-રાગભાવ થતો નથી, તેથી વિષયસ્નેહ રહિત હોવાથી બ્રહ્મચર્યને નિરુપલેપ છે. "निव्वुइघरं" બ્રહ્મચારીના ચિત્તની સ્વસ્થતા રહે છે, કારણ વિષયોની પ્રત્યે તેને લાલસા થતી નથી. તે સંબંધને લીધે તેના ચિત્તમાં અસમાધિરૂપ આકુળ વ્યાકુળતાના રૂપ પરિણતિ રહેતી નથી. તેથી આ બ્રહ્મચર્ય ચિત્ત સમાધિનું એક ઘર છે. "नियमनिप्पकंपं" અતિચારોથી રહિત હોવાને કારણે આ બ્રહ્મચર્ય અવશ્ય નિષ્પ્રકમ્પ-અવિચલિત હોય છે તેનું તાત્પર્ય એ છે કે ગૃહસ્થોના બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં અતિચાર લાગી શકે છે તે કારણે તેમનું બ્રહ્મચર્ય અવિચલિત હોતું નથી, પણ સકળ સંયમીજનોનું બ્રહ્મચર્ય અતિચારોથી રહિત હોય છે, તે કારણ તેને અહીં અવિચલિત દર્શાવ્યું છે. "तवसंजममूलदलियणिभं" તપ અને સંયમનું આ બ્રહ્મચર્ય મૂળધન સમાન છે. "पंचमहव्वयसुरक्खियं" જે રીતે પાંચ પુરુષોની વચ્ચે રહેતો પુરુષ સુરક્ષિત રહે છે, તે જ પ્રમાણે આ બ્રહ્મચર્ય પણ પાંચ મહાવ્રતોની વચ્ચે રહેલ હોવાથી સુરક્ષિત છે. "समिइ-गुत्तिगुत्तं" "ઇર્યા સમિતિ આદિ પાંચ સમિતિઓથી અને મનોગુપ્તિ આદિ ત્રણ ગુપ્તિથી પણ તેનું સદા રક્ષણ થતું રહે છે, તે કારણે તે સમિતિ અને ગુપ્તિયોથી પણ ગુપ્ત-સુરક્ષિત કહેવાયું છે. તથા "झाणवरकवाडसुकय रक्खणं" તેનું રક્ષણ હાંશા ધૈર્ય ધ્યાનરૂપી મજબૂત કમાડોથી પણ ઘણું સારી રીતે રીતે થયા કરે છે "अज्झप्पदिण्णफलिहं" તેની રક્ષાને નિમત્તે તે કમાડોમાં મજબૂતી લાવનાર આગળીયા જેવું અધ્યાત્મ-સદ્ભાવ ત્યાં કામ આપે છે. "सन्नद्धबद्धोच्छइयदुग्गइपहं" આ બ્રહ્મચર્ય તેનું સેવન કરનારના દુર્ગતિમાર્ગને

સદંતર રોકી દે છે. "सुगइपहेसगंच" અને તેને સ્વર્ગ અને અપવર્ગ રૂપ સુગતિનો માર્ગ દર્શાવતું રહે છે. તેથી "वयमिणं" આ વ્રત "लोगुत्तमंच" ત્રણે લોકમાં શ્રેષ્ઠ છે. તથા આ વ્રત "पउमसरतलागपालिभूयं" કમળોથી યુક્ત સરોવર અને તળાવની પાળ જેવું છે. એટલે કે સુખદ હોવાને કારણે, પ્રમોદકારક હોવાને કારણે, અને મનોહર હોવાને કારણે જેમ પદ્મપ્રધાન સરોવર અને તળાવ સમુપાદેય હોય છે તે જ પ્રકાર સુખદાતા, પ્રમોદક અને મનોહર હોવાને કારણે ધર્મ પણ સમુપાદેય હોય છે. તેથી ધર્મ પદ્મયુક્ત સરોવર અને તળાવ જેવો છે. તે ધર્મરૂપ સરોવર અને તળાવનું તે (બ્રહ્મચર્ય રક્ષક હોવાથી પાળ જેવું છે. તથા "महासगडअरगतुंबभूयं" મહા શકટ-ગાડા-ની ધરીના સમાન ક્ષાન્ત્યાદિ ગુણોનું તે તુમ્બભૂત છે. તથા "महाविडिमरुक्ख-क्खंधभूयं" મહા શાખાવાળા વૃક્ષની જેમ આશ્રિતોનું પરમ સુખકારી હોવાથી તે ધર્મના સ્કંધ જેવું છે. એટલે કે જેમ થડ વૃક્ષની શાખાઓને માટે આધાર રૂપ હોય છે એ જ પ્રકારે બ્રહ્મચર્ય પણ ધર્મની શાખાઓના આધાર રૂપ છે. તથા "महानगर पागार कवाड फलिहभूयं" મહાનગરના સમાન વિવિધ સુખોનું હેતુભૂત હોવાને કારણે ધર્મનગરનું તે રક્ષક હોવાના પ્રાકાર જેવું, કંપાટ જેવું અને અર્ગલા જેવું છે. તથા "रज्जुपिणद्धोव्वइंदकेऊ" જેમ રજ્જુ (દોરડું) બદ્ધ ઇંદ્રધ્વજ મહોત્સવમાં સર્વોપરિ દેખાતો પરમ શોભાને વિસ્તારે છે તે જ પ્રમાણે આ બ્રહ્મચર્ય વ્રત પણ સર્વવ્રતોમાં શ્રેષ્ઠ છે અને પરમ શોભાનું જનક હોય છે તથા "विसुद्धणेगगुणसंपिणद्धं" વિશુદ્ધ અનેક ગુણોથી આ બ્રહ્મચર્ય સારી રીતે "संपिणद्धं" ગ્રથિત-યુક્ત છે.

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ચોથા સંવરદ્વારનું વિવેચન કરેછે. તેમાં નવ પ્રકારે અબ્રહ્મનો સંપૂર્ણ ત્યાગ થઇ જાય છે. તેથી તે બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રત કહેવાય છે. વ્રતનું તાત્પર્ય એ છે કે દોષોને સમજીને તેમના ત્યાગનો નિયમ કર્યા પછી ફરીથી તેનુ સેવન ન કરવું. બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું પરિપાલન કરવાને માટે અતિશય ઉપકારક કેટલાક ગુણો છે, જેમાં કે આકર્ષક સ્પર્શ, રસ, ગંધ, રૂપ શબ્દ અને શરીર સંસ્કાર આદિમાં ફસાવું નહીં, ત્રુટિયોને દૂર કરવા માટે જ્ઞાનાદિ સદ્‌ગુણોનો અભ્યાસ કરવો, અને ગુરુની આધીનતાના સેવનને માટે ગુરુકુલમાં વાસ કરવો. આ સૂત્રમાં એ જ બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતના ગુણ ગૌરવનું વર્ણન સૂત્રકારે કર્યું છે. ॥ ૧ ॥

હવે સૂત્રકાર બ્રહ્મચર્યનું મહાત્મ્ય કહે છે– “ जम्मिय भग्गे ” ઇ૦

ટીકાર્થ—“ जम्मिय भग्गे ” જે બ્રહ્મચર્ય વિરાધના થતા “ सव्वं विणय सीलतवणियमगुणसमूह ” સમસ્ત વિનય, શીલ, તપ, નિયમ અને ગુણસમૂહ એટલે કે ક્રિયા અને જ્ઞાન એ બને “ सहसा ” અચાનક “ संभग्गमहियचुण्णियकुसल्लिय–पल्लट्ठ–पडिय खंडिय–परिसडिय–विणासियं होइ ” ફૂટેલા ઘડાની જેમ ટુકડે ટુકડા થઇ જાય છે,–નષ્ટ થઈ જાય છે, દહીંની જેમ વિલોડિત–અસ્તવ્યસ્ત થઇ જાય છે, ચણા આદિની જેમ ચૂરે ચૂરા થઈ જાય છે કુશલ્ય–વક્રબાણથી વીંધાયેલ શરીરની જેમ વિદારિત થઇ જાય છે. પર્વતના શિખર પરથી પાષાણખંડની જેમ પોતાને સ્થાનેથી ભ્રષ્ટ થઇ જાય છે, પતિત–મહેલની છત ઉપરથી પડેલા કલશની જેમ અધોનિપતિત થઇ જાય છે. ચીરાયેલ લાકડીની જેમ ખંડિત થઈ જાય છે, પરિશટિત-કોઢ આદિથી ઉપહત અંગની જેમ ગલિત થઇ જાય છે અને વિનષ્ટ થઇ જાય છે. “ तं बंभं भगवंतं ” સર્વોત્કૃષ્ટ ઐશ્વર્યશાળી પ્રસિદ્ધ છે બ્રહ્મચર્ય “ गहगणनक्खत्ततारगाणं च जहा उडुवई ”

મંગળ આદિ ગ્રહોમાં, અશ્વિની આદિ નક્ષત્રોમાં, અને તારાઓમાં જેમ ચં-ન્દ્રમા સર્વશ્રેષ્ઠ મનાય છે એજ પ્રમાણે સર્વવ્રતોમાં શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવ્યું છે. તથા " मणिमुत्तसिलप्पवालरत्तरयणागराणं च जहा समुद्दो " ચન્દ્રકાન્ત આદિ મણિઓની, મોતીની, મૂંગોની અને પદ્મરાગ આદિ રક્તરત્નોની ઉત્પત્તિ કરવાના સ્થાનોમાં જેમ સમુદ્ર શ્રેષ્ઠ મનાય છે. એજ પ્રમાણે આ વ્રત પણ સર્વ વ્રતોમાં શ્રેષ્ઠ મનાય છે તથા " जहचेव मणीणं वेरुलिओ " જેમ મણિઓમાં વૈડૂર્યમણી, " जह चेव आभूसणाणं मउडो " આભૂષણોમાં જેમ મુગુટ " वत्थाणं खोमजुयलं चेव " વસ્ત્રોમાં જેમ ક્ષૌમયુગલ "अरविंदं चेव पुप्फजेट्ठं " પુષ્પોમાં જેમ અરવિંદ, " चंदणाणं गोसीसं चेव " ચંદનોમાં જેમ હરિચંદન.

" ओसहीणं हिमवंतो चेव " ઔષધિઓનાં ઉત્પત્તિ સ્થાનોમાં જેમ હિમાલય પર્વત, " निन्नगाणं सीतोदा चेव " નદીયોમાં જેમ શીતોદા નદી, " उदही सुजहा सयंभूरमणो " સમુદ્રોમાં જેમ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર " मंडलिगपव्वयाणरुयगवरो चेव " માંડલિક પર્વતોમાં જેમ રુચકવર પર્વત, " पवरे " શ્રેષ્ઠ મનાય છે, તે જ પ્રકારે સઘળાં વ્રતોમાં આ બ્રહ્મચર્યવ્રત શ્રેષ્ઠ મનાય છે તથા " कुंजराणं एरावण इव " હાથીઓમાં જેમ ઐરાવત હાથી શ્રેષ્ઠ હોય છે, " मिगाणं जहा सीहो पवरो " મૃગોની વચ્ચે-જંગલી જાનવરોની વચ્ચે-જેમ સિંહ શ્રેષ્ઠ હોય તે, " सुपन्नगाणं च वेणुदेवे " સુપર્ણ કુમારોમાં જેમ વેણુદેવ શ્રેષ્ઠ હોય છે, " जहा पन्नग इंदराया धरणे " પન્નગોનો ઈન્દ્રરાજ ધરણેન્દ્ર જેમ નાગકુમારોમાં શ્રેષ્ઠ હોય છે, " कप्पाणं चैव बंभलोए " કલ્પોમાં જેમ પાંચમો બ્રહ્મલોક શ્રેષ્ઠ હોય છે, " सभासु जहा सुहम्मा भवे " સભાઓમાં જેમ સુધર્મા સભા શ્રેષ્ઠ હોય છે, એટલે કે સુધર્માસભા, ઉત્પાદસભા, અભિષેકસભા, અલંકારસભા. વ્યવસાયસભા, એ સભાઓમાં જેમ સુધર્માસભાને શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે; એજ પ્રકારે આ બ્રહ્મચર્ય વ્રતને પણ સર્વે વ્રતોમાં શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે. તથા " ठिइसु जहा लवसत्तमव्वपवरा " આયુષ્યોમાં જેમ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોનું આયુષ્ય જેમ ઉત્તમ મનાય છે, અને " दाणाणं चेवअभओदाणं " દાનોમાં જેમ અભયદાન શ્રેષ્ઠ મનાય છે, એ જ પ્રમાણે આ બ્રહ્મચર્ય વ્રત પણ સમસ્ત વ્રતોમાં શ્રેષ્ઠ મનાય છે. તથા " कंबलाणं किमिराओ चेव " કમળોમાં જેમ રક્ત કમળ संघयणे चेव वज्जरिसभे " છ સંહનનોમાં જેમ વજ્રઋષભ સંહનન, "संठाणे चेव समचउरंसे " છ સંસ્થાનોમાં જેમ સમચતુરસ્ર

સંસ્થાન જેમ શ્રેષ્ઠ મનાય છે તેમ આ બ્રહ્મચર્ય વ્રત પણ સઘળા વ્રતોમાં મુખ્ય મનાય છે. એ જ પ્રમાણે " झाणेसु वरं सुक्कज्झाणं " ચાર ધ્યાનોમાં જેમ પરમ શુકલધ્યાનનો ચોથો ભેદ ઉત્તમ હોય છે, અને " नाणेसु य परम-केवलं सिद्धं " આભિનિબોધિક આદિ પાંચ જ્ઞાનોમાં જેમ કેવળજ્ઞાન ઉત્તમ હોય છે, " लेसासु य परमसुक्कलेसा " કૃષ્ણ આદિ છ લેશ્યાઓમાં જેમ શુકલ-લેશ્યા–શુકલધ્યાનના ત્રીજા પદમાં–પાયામાં થનારી લેશ્યા–ઉત્તમ હોય છે. "जहा मुणीणं तित्थयरो " મુનિયોની વચ્ચે જેમ તિર્થંકર સર્વોત્તમ હોય છે, " वासेसु जहा विदेहे " ક્ષેત્રોમાં જેમ વિદેહ ક્ષેત્ર સર્વોત્તમ છે, એ જ પ્રમાણે આ બ્રહ્મચર્ય વ્રત સઘળાં વ્રતોમાં પ્રધાન વ્રત છે. તથા " मंदरवरे गिरिराया " જેમ જંબૂદ્વીપમાં પર્વતોમાં ગિરિરાજ મંદરવર શ્રેષ્ઠ છે, " वणेसु जहा णंदण-वणं पवरं " વનોમા જેમ નંદનવન શ્રેષ્ઠ છે, " दुमेसु जहा सुदंसणा जंबू वि-स्सुयजसा " વૃક્ષોમાં જેમ જંબૂવૃક્ષ પ્રસિદ્ધ યશ સંપન્ન છે, કે " जिय नामेण अयं दीवो " જેના નામથી આ દ્વીપ જંબૂદ્વીપ કહેવાય છે, એ જ પ્રમાણે વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય વ્રત શ્રેષ્ઠ છે. તથા " तुरगवई, गयवई, रहगई, नरवई,राया, जहा चेव रहिए महारहगए, एवमणेगगुणा एगम्मि बंभचेरे अहीणा भवंति " જેમ હયદળવાળો, ગજદળવાળો, રથદળવાળો અને પાયદળવાળો રાજા પ્રસિદ્ધ હોય છે તથા રથારોહિયોની વચ્ચે મહારથારોહી પ્રખ્યાત હોય છે, એ જ પ્રમાણે વ્રતોમાં પણ બ્રહ્મચર્ય વ્રત પ્રખ્યાત છે. આ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠતા, વિશ્રુતત્વ, આદિ અનેક ગુણ આ એક બ્રહ્મચર્યને આધીન હોય છે, એટલે કે એક બ્રહ્મચર્ય વ્રતને આચરવાથી સમસ્ત ગુણ તે પુરુષમાં આવી જાય છે. તે કારણે વ્રતો મધ્યે આ બ્રહ્મચર્યવ્રત સર્વ શ્રેષ્ઠ વ્રત છે, તેથી તેની આરાધના કરનાર વ્યક્તિ સર્વ શ્રેષ્ઠ હોય છે.

ભાવાર્થ—આ એક બ્રહ્મચર્ય વ્રતની અરાધના કરવામાં આવે તો સમસ્ત સદ્‌ગુણ તેની જાતે જ આરાધિત થઇ જાય છે અને તેનો નાશ થતા તે સમસ્ત સદ્‌ગુણોનો નાશ થઈ જાય છે. તેથી સઘળાં વ્રતોમાં આ વ્રત સર્વશ્રેષ્ઠ છે ॥સૂ.૨॥

“ जम्मिय ” ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ–“ जम्मिय आराहिए ” જે બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું સેવન કરવાથી “ इणं वयं आराहियं ” આ પ્રવ્રજ્યારૂપ વ્રત આરાધિત થઈ જાય છે, તથા “ सच्चं सीलं तवो य विणयो य संजमो य खंत्ती, गुत्ती, मुत्ती इहलोइय, परलोइय जसो य कित्ती य पच्चओ य ” સત્ય, શીલ, સદાચાર, (મુનિનો આચાર) તપ, વિનય, સંયમ, ક્ષાંતિ, મનોગુપ્તિ આદિ ત્રણ ગુપ્તિ, નિર્લોભતારૂપ મુક્તિ, તથા આલોક સંબંધી તથા પરલોક સંબંધી યશ-એક દિશોમાં ફેલાનાર પ્રસિદ્ધિ, કીર્તિ-સઘળી દિશાઓમાં ફેલાનાર પ્રસિદ્ધિ, તથા પ્રત્યય-“ આ સાધુ છે ” એ પ્રકારનો વિશ્વાસ, એ બધાં આરાધિત થઈ જાય છે. “ तम्हा ” તેથી “ सव्वओ· विसुद्धं ” નવ પ્રકારે-ત્રિકરણ ત્રિયોગથી નિર્મળ બનાવીને “ निहुणं ” નિશ્ચલ ભાવથી “ बंभचेरं ” આ બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતનું “जावज्जीवाए ” જીવન· પર્યન્ત चरियव्वं ” પાલન કરવું જોઈએ. जाव सेयट्ठिसंजओत्ति ” ‘ यावत् श्वेतास्थिसंयतः ” એટલે કે કઠોર તપશ્ચરણ આદિ દ્વારા પોતાના શરીરનું લોહી સૂકાઈ જવાથી સફેદ હાડકાં જ તેમાં બાકી રહ્યા હોય એવી સ્થિતિમાં પણ આ વ્રતનું પાલન કરવું જોઈએ. અથવા यावत् श्रेयोऽर्थि संयत--એટલે કે જ્યાં સુધી સાધુને મોક્ષની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી આ મહાવ્રતનું પાલન કરતાં રહેવું જોઈએ. “जाव सेयट्ठिसंजओ” તેની એક સંસ્કૃત છાયા “श्वेतास्थिसंयतः ” થાય છે, અને બીજી “ श्रेयोऽर्थिसंयतः ” એવી પણ છાયા થાય છે. “ एवं भणियं वयं भगवया ” આ પ્રમાણે અન્તિમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરે આ વ્રતનું કથન કર્યું છે. “तंच इमं ” આ મહા વ્રતનું સ્વરૂપ ત્રણ ગાથાઓ દ્વારા કહે છે.

“ पंचमहव्वयसुव्वयमूलं ” આ બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રત પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ પાંચ મહાવ્રતરૂપ સુવ્રતોનું મૂળકારણ છે. “ समणं ” ચિત્ત સમાધિનું જનક છે, “ अणाइल साहु सुचिण्णं ” નિર્મળ ચરિત્રધારી સાધુઓ દ્વારા સારી રીતે આરાધિત થયેલ છે, “ वेरविरामणपज्जवसाणं ” વેર વિરોધનો અન્ત લાવીને તે પરમ પ્રીતિનું જનક થાય છે. કહ્યું પણ છે–

“ सप्पो हारायए तस्स, विसं चावि सुहायए।
बंभचेरप्पभावेणं, रिऊ मित्तायए सया ॥ १ ॥

જે નવ પ્રકારે શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય વ્રતનો આરાધક હોય છે તેને માટે સાપ હાર જેવો બની જાય છે અને વિષ પણ અમૃત જેવું થઈ જાય છે. બ્રહ્મચર્યનો જ આ પ્રભાવ છે કે શત્રુ પણ મિત્ર બની જાય છે, "सव्वसमुद्द–महोदहितित्थं" સઘળાં સમુદ્રોમાં અંતિમ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર એક ઘણો વિશાળ સમુદ્ર છે–તેના જેવો વિશાળ હોવાથી સંસાર પણ એક મહાસાગર જેવો છે, તેને પાર જવાને માટે આ બ્રહ્મચર્ય એ એક નૌકા જેવું છે ॥ ૧ ॥ "तित्थगरेहिं सुदेसियमग्गं" તીર્થંકર ભગવાનોએ તેના પાલન માટે ગુપ્તિ આદિ ઉપાય બતાવ્યા છે. "नरगतिरिच्छविवज्जियमग्गं" તેના પ્રભાવથી નરકગતિ અને તિર્યંચ ગતિનો માર્ગ અટકી જાય છે. "सव्वपवित्त सुनि–म्मियसारं" અને તેનો જ પ્રભાવ સૌને પ્રવિત્ર અને સારભૂત બનાવી દે છે, એટલે કે આ વ્રત સઘળાં વ્રતોને પવિત્ર દૃઢ કરનારૂં છે. "सिद्धविमाणअ-वंगुयदारं" તથા મોક્ષ ગતિનું અને અનુત્તર વિમાનોનું દ્વાર તેનાથી ઉઘડી જાય છે એટલે સ્વર્ગ અને અપવર્ગનાં દ્વારનું તે ઉદ્ઘાટન કરનાર છે–ઉઘાડનાર છે ॥૨॥ "देवनरिंदनमंसियपुज्जं" ભવનપતિ આદિ દેવો અને ચક્રવર્તી આદિ નરેન્દ્રો પણ જેમને નમન કરે છે એવા મહાપુરુષોને તે પૂજનીય અને આદરણીય છે. તથા "सव्वं जगुत्तममंगलमग्गं" તે ત્રણે લોકમાં ઉત્તમ અને મંગળકારી માર્ગ છે, તથા "दुद्धरिसं" દેવો અને દાનવો દ્વારા પણ તે પરાજિત થાય એવું નથી. "गुणनायगं" જ્ઞાનાદિ સદ્ગુણોને તે પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. "एक्कं" તે પ્રધાન –શ્રેષ્ઠ–અનુપમ છે. "मोक्खपहस्स वडिंसगभूयं" અને મોક્ષમાર્ગનું તે શિરો-ભૂષણ રૂપ છે ॥ ૩ ॥

" सुद्धचरिएणं जेण सुबंभणो भवइ " સારી રીતે આચરવામાં આવેલ આ બ્રહ્મચર્યથીજ મનુષ્ય સુબ્રાહ્મણ-આત્મ જ્ઞાનમાં તત્પર થાય છે, "सुसमणो" સુશ્રમણ-સુતપસ્વી-" सुसाहू " સુસાધુ-નિર્વાણ સાધક, "सुईसी"સુઋષિ-યથાવત વસ્તુ દર્શક, " सुमुणी " જિન આજ્ઞાનો આરાધક, અને "सुसंजए" સુસંયત-પરમ યતનામાં પરાયણ થાય છે, તથા "स एव भिक्खू " તે જ સાચો ભિકખુ છે-સર્વત્યાગી અથવા પરમ પુરુષાર્થ સાધક છે, "जो सुद्धं बंभचेरं चरइ " જે આ બ્રહ્મચર્યને શુદ્ધ રીતે પાળે છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા બ્રહ્મચર્યના ગુણ ગૌરવનુંજ વર્ણન કર્યું છે. તેઓ કહે છે કે આ એક બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું પૂર્ણ સ્વરૂપે અરાધના કરવામાં આવે તો સત્ય, શીલ આદિ જેટલા સદ્‌ગુણો છે તેમનું આરાધન આપોઆપ થઈ જાય છે. આ બ્રહ્મચર્ય પાંચ મહાવ્રતોનું મૂળ કારણ છે. તેથી સાધુએ જીવન-પર્યન્ત તેનું સેવન કરવું જોઈએ. જે રીતે મૂળ વિના કોઇ પણ વસ્તુની સ્થિરતા સંભવી શકતી નથી, એ જ રીતે આ એક વ્રતનો અભાવ હોય તો બીજા કોઇ વ્રત કે સદ્‌ગુણની સ્થિરતા અને શોભા સંભવતી નથી. ઇત્યાદિ રીતે આ સૂત્રમાં બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું મહત્ત્વ બતાવવામાં આવ્યું છે. ॥ સૂ. ૩ ॥

હવે બ્રહ્મચારીએ કેવા પ્રકારનું આચરણ કરવું જોઈએ અને કેવા પ્રકારનું ન કરવું જોઈએ તે સૂત્રકાર બતાવે છે–' इमं च " ઇત્યાદિ–

ટીકાર્થ–" इमं च " આ પ્રમાણે જોવામાં આવતાં અવસન્ન, પાર્શ્વસ્થ, કુશીલ, સંસક્ત, સ્વછંદી સાધુઓના આચાર " रइरागदोसमोहपवड्ढणकरं " રતિ–વિષયોમાં આસક્તિ, રાગ–સ્વજનો પર સ્નેહ, દ્વેષ–શત્રુતા અને મોહ–અજ્ઞાન, એ સૌની વૃદ્ધિ કરનાર હોય છે. અને " किंमज्झ–पमायदोस–पासत्थ–सीलकरणं " કિંમધ્ય–અસાર, પ્રમાદદોષ,–અસાવધાનતારૂપ દોષનું પાર્શ્વસ્થશીલ–જ્ઞાનાચારાદિથી બાહ્ય શિથિલતા ચારીઓનાં અનુષ્ઠાનનું, નિષ્કારણ નિત્ય પરિભોગાદિ રૂપ સ્વભાવનું જનક થાય છે. હવે સૂત્રકાર આ પાર્શ્વસ્થ આદિના આચારને વિસ્તારપૂર્વક સમજાવે છે–" अब्भंगणाणिय " અભ્યંજન–ઘી, માખણ આદિથી શરીરને માલીસ કરવું, " तेल्लमज्जणाणिय " તેલનું માલીસ કરીને સ્નાન કરવું, તથા " अभिक्खणं कक्खसीस, कर, चरणनयण–धोवण–संवाहण·गायकम्मपरिमद्दणाणुलेवण–चुण्ण–वासधूवण–सरीर–परिमंडणबाउसियहसिय–भणिय–नट्ट-गीय–वाइय–नड–नट्टग–जल्ल–मल्ल–पेच्छण–वेलंबग " વારંવાર બગલ, માથું, હાથ–પગ અને મોને ધોવું, બન્ને હાથથી શરીરને દબાવવું, ગાત્રકર્મ–શરીરની સ્વચ્છતા પર વધારે ધ્યાન આપવું, પરિમર્દન–બીજા પાસે શરીરને રાતદિવસ દબાવવું, અનુલેપન–વારવાર શરીરે ચંદનનો લેપ કરવો, ચૂર્ણવાસ–સુગંધિત દ્રવ્યોના ચૂર્ણથી, ધૂપન અગરુ આદિના ધૂપથી શરીરને અલંકૃત કરવું, તથા વાકુશિક–શ્રૃંગારને માટે નખ, વસ્ત્ર અને કેશને સમારવા તથા હસિત–ઠઠ્ઠા મશ્કરી આદિ કરવું, ભણિત–સ્ત્રીઓના જેવી ગાળો આદિ અશિષ્ટ વચનો

બોલવા, નાટકો જોવાં, ગીત તથા પટહ આદિ વાજિંત્રોનો અવાજ સાંભળવો, નટોના, નૃત્ય કરનારના, ચર્મમય દોરડાઓ પર નાચનારાઓના, મલ્લોના દ્વંદ્વયુદ્ધનું નિરીક્ષણ કરવાનું, તથા વિદૂષકોને જોવાનું એ બધાનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. તથા "जाणिय" જે કોઇ "सिंगारागाराणि" શ્રૃંગારના સાધનરૂપ એવાં તથા "एवमाइयाणि अण्णाणिय" એવાં પ્રકારનું બીજું પણ જે કંઈ "तवसंजमबंभचेरघाओवघाइयाइं" તપ સંયમ અને બ્રહ્મચર્યમાં એક દેશથી દૂષણ લગાડનાર હોય અથવા સર્વ દેશની તેમનો ઘાત કરનાર હોય, તે બધાનો "बंभचेरअणुचरमाणेणं" જે આ બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતનું પાલન કરનાર સંયમી જનો છે તેમણે "सव्वकालं वज्जेयव्वाइं" સદાને માટે ત્યાગ કરવો જોઈએ. તથા 'इमेहिं तवणियम सीलजोगेहिं એ તપ, નિયમ, અને શીલ-સદાચાર એ બધાથી તે બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતધારીએ "अंतरप्पा" પોતાનો અંતરાત્મા "निच्चकालं" સદા "भावियव्वो भवइ" ભાવિત કરવો જોઇએ. "किं ते" તે તપ નિયમ-શીલયોગ કેવો હોય છે તે બતાવે છે-" अण्णाणग-अदंतधोवण-सेय-मल्ल-जल्ल-धारण-मूणवय-केसलोय-खमदम-अचेलग - खुप्पिवास - लाघव सीतोसिणकट्ठसेज्जाभूमि-निसेज्ज -परघरप्पवेसलद्धावलद्धामाणावमाण निंदणदंसमसगफासनियमतवगुणविणयमाइएहिं" તે સાધનનું તપ, નિયમ અને શીલ આ પ્રકારનું હોવું જોઈએ-તે સાધુ જીવન પર્યન્ત સ્નાન ન કરે એટલે કે આ મહાવ્રતધારીઓ જીવે ત્યા સુધી સ્નાન કરવાનો ત્યાગ કરવો જોઇએ, કદી પણ દાતણ કરવું જોઇએ નહીં, શરીરે પરસેવો વળતો હોય તો પવન નાખીને તેને સૂકવવો જોઈએ નહી, તે પરસેવામાં રજકણો ચોંટી ગયાં હોય તો તેને શરીર પરથી દૂર કરવાં જોઇએ નહી. કાન, નાક આદિ ઇંદ્રિયોમાં લાગેલા મેલને ઉખેડવો ન જોઇએ મૌનવ્રત રાખવું જોઇએ તથા પોતાના કેશનો લોચ કરવો જોઇએ. ક્ષમા-ક્રોધનો નિગ્રહ કરવો જોઈએ, દમ-ઈન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો જોઇએ. અચેલક-ધર્મનાં ઉપકરણો સિવાય વધારાનાં વસ્ત્રાદિ રાખવાં જોઈએ નહીં, ભૂખ અને તરસની મુશ્કેલી સહન કરવી જોઈએ, થોડાં જ ઉપધિ રાખવાં જોઇએ, શીત અને ઉષ્ણતા જન્ય પરિષહો સહન કરવાં જોઇએ. લાકડાની પાટ પર સૂવું જોઈએ, જમીન પર બેસવું જોઈએ. ભિક્ષાને નિમિત્તે પર ઘેર જવું જોઈએ. ભિક્ષાનો લાભ મળે કે ન મળે છતાં પણ આ બન્ને પરિસ્થિતિમાં સમભાવ રાખવો જોઇએ. માન અને અપમાનમાં સમવૃત્તિથી રહેવું જોઈએ. કોઇ પોતાની નિંદા કરતું હોય તો તેથી અક્ષમતા થવી જોઇએ નહીં ડાંસ, મચ્છરના ડંસરૂપ મુશ્કેલીથી ઉદ્વિગ્ન થવું જોઈએ નહીં. દ્રવ્યાદિના અભિગ્રહ રૂપ નિયમનું અનશન આદિ તપસ્યાઓના મૂળ

ગુણોનું અને અભ્યુત્થાનાદિરૂપ વિનયનું પાલન કરવું જોઇએ. આ બધી વાતો સાધુના આચારમાં આવી જાય છે. તો તે એ બધી વાતોમાં ઓતપ્રોત થઇને તપ, નિયમ અને શીલથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતો રહે એટલે કે અસ્નાન, અદન્તધાવન આદિ જે સાધુના મૂળગુણ છે તેમનું શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે પાલન કરીને નિયમાદિનું આચરણ કરીને તે પોતાના આત્માને વિશુદ્ધ કરતો રહે " जहा से बंभचेरं थिरतरगँ होइ " જેથી તેનું બ્રહ્મચર્ય સુસ્થિર બનતું રહે.

ભાવાર્થ.—બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રત ધારી સકલ સંયમી જન પોતાના આચાર વિચારને એવાં સ્વચ્છ અને નિમળ બનાવે કે જેથી તેમનામાં અવસન્ન પાર્શ્વસ્થ આદિ સાધુઓનાં આચાર વિચારની ઝલક લેશમાત્ર પણ ન આવી શકે. સાધુનું પદ પ્રાપ્ત કરીને પણ વિષયોમાં અનુરાગ ચાલુ રાખવો, સ્વજનો પ્રત્યે સ્નેહ અને દુશ્મનો પ્રત્યે દ્વેષ રાખવો આદિ પરિણતિ અવસન્ન પાર્શ્વસ્થ સાધુઓની છે. શારીરિક સંસ્કારોનું જ વધારે ધ્યાન રાખવું, ગીત, નૃત્ય, વાજિંત્ર આદિમાં ચિત્તને રોકવું, તપ, સંયમ આદિની આરાધનાને જ લક્ષ્ય ન ગણવું, એ બધું બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું ઘાતક થાય છે. તો સાધુએ પોતાના મૂળ ગુણોની રક્ષા કરતાં કરતાં તપ, સંયમ અને બ્રહ્મચર્યવ્રતથી આત્માને ભાવિત કરતાં રહેવું જોઈએ. આ પ્રમાણે કરવાથી તેનું બ્રહ્મચર્યવ્રત વધારે દૃઢ થતું જાય છે ॥સૂ.૪॥

વળી સૂત્રકાર કહે છે— " इमं च " ઈત્યાદિ

અસંસક્ત વાસવસતિ નામકી પ્રથમ ભાવના કા નિરૂપણ

ટીકાર્થ—" इमं च पावयणं " આ પ્રવચન " अबंभचेरविरमणपरिरक्खणट्ठयाए भगवया सुकहियं " આ બ્રહ્મચર્ય વિરમણની પરિરક્ષાને નિમિત્તે ભગવાને કહેલ છે "अत्तहियं " તે આત્માને માટે હિતકારક છે, " पेच्चाभावियं " પરલોકમાં પણ શુભ ફળ દેનારૂં છે " आगमेसिभद्दं " તે કારણે તે ભવિષ્યકાળમાં કલ્યાણ દાયક બતાવવમાં આવ્યું છે. " सुद्धं " નિર્દોષ હોવાથી તે શુદ્ધ છે. " नेयाउयं " વીતરાગ, સર્વજ્ઞ અને હિતોપદેશક પ્રભુ દ્વારા કથિત હોવાથી ન્યાય યુક્ત છે, " अकुडिलं " ઋજુભાવનું જનક હોવાથી અકુટિલ છે,

"अणुत्तरं" સર્વ શ્રેષ્ઠ હોવાથી અનુત્તર છે, તથા 'सव्वदुक्खपावाणं विउसमणं' સમસ્ત દુઃખોના જનક જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકારનાં કર્મોનું તેઉપશમ કરનાર છે. સૂ.૫

હવે સૂત્રકાર આ ચોથા મહા વ્રતની પાંચ ભાવનાઓનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે સૌથી પહેલાં "असंसक्तवासवसति" નામની પહેલી ભાવનાનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે- "एयस्स" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—"एयस्स चउत्थवयस्स इमा पंच भोवणा हुंति" આ બ્રહ્મચર્ય નામના ચોથા વ્રતની આ પ્રમાણે પાંચ ભાવનાઓ છે. તેમનાથી "अबंभचेर विरमणपरिरक्खणट्ठयाए" આ બ્રહ્મચર્ય વિરમણ રૂપ બ્રહ્મચર્ય વ્રતની સારી રીતે રક્ષા થાય છે. "पढमं" તેમાં સ્ત્રી, પશુ, પંડકના સંસર્ગથી યુક્ત વસવાટનો ત્યાગ કરવા રૂપ પહેલી ભાવના છે. તે આ પ્રમાણે છે-"सयणासणघरदुवारअंगणआगासगवक्खसाला अहिलोयणपच्छवत्थुग" શયન--શય્યા, આસન, ગૃહ, દ્વાર, આંગણું, ખુલ્લી જગ્યા, ઝરુખે, શાલા, અભિલોકન-એવી ઉંચી જગ્યા કે જ્યાંથી દૂરની વસ્તુઓ દેખી શકાય, પશ્ચાદ્‌વાસ્તૂક-પાછળના ભાગમાં આવેલું ઘર, તથા "पसाहणग-ण्हाणिकावासा" મંડન ઘર અને નહાવાનાં ઘર, એ બધા સ્થાનો જો સ્ત્રીઓથી યુક્ત હોય તો તેમનો પરિત્યાગ કરવો તે સાધુનું કર્તવ્ય છે. તથા "जे य अवगासा" જે સ્થાન "वेसियाणंअट्ठं-तिट्ठंति" વેશ્યાઓનો નિમિત્તે બનેલાં હોય, તથા "जत्थ" જે સ્થાનો પર બેસીને "इत्थियाओ" સ્ત્રીઓ "अभिक्खणं" વારંવાર "मोहदोसरइरागवड्ढणाओ" મોહ, દોષ, રતિ અને રાગરે વધાવનારી "बहुबिहाओ" વિવિધ પ્રકારની "कहाओ" કથાઓ "कहेंति" કહેતી હોય "ते हु" તે સ્થાનો "इत्थी संसत्त संकिलिट्ठा" સ્ત્રીઓથી યુક્ત હોવાને કારણે સાધુઓએ તેમનો પરિત્યાગ કરવો જોઇએ. તથા "अण्णे वि" એવાં બીજાં પણ કોઈ "एव माईय अवगासा" સ્થાન હોય તો "ते हु" તેમનો પણ સાધુએ "वज्जणिज्जा" પરિત્યાગ કરી દેવો જોઈએ. વધુ શું કહું ! "जत्थ जत्थ" જે જે સ્થાન પર સાધુનું "मणोविब्भमो" મન વિભ્રમયુક્ત બની જાય "वा" અથવા "भंगो" તેના બ્રહ્મચર્ય વ્રતના ભંગની શકયતા

"वा" અથવા "मंसणा" એક દેશથી તેમાં ભંગ થવાની સંભવિતતા હોય તથા "अट्टं रुद्दं च झाणं होज्जा" ઈષ્ટ સંયોગાભિલાષા રૂપ આર્ત્તધ્યાન, હિંસા, જૂઠ, ચોરી આદિમાં આનંદ માનવારૂપ રૌદ્રધ્યાન, તેના ચિત્તમાં ઉત્પન્ન થવાની શકયતા હોય તો સાધુએ "तं तं च" તે તે સ્થાનનો "वज्जेज्ज" પરિત્યાગ કરી દેવો જોઇએ. કારણ કે સાધુ "अवज्ज-भीरू" સાવદ્ય વસતિ-વાસ જન્ય પાપોથી સદા ડરનાર હોય છે. "अणायतण अंतपंतवासी" અને તે એવા નિર્દોષ સ્થાનમાં રહે છે કે જ્યાં સ્ત્રી, પશુ, પંડક રહેતા હોય નહી" તથા જે પોતાની ઇન્દ્રિયોને અનુકૂળ ન હોય, પણ સ્મશાન, ખાલી મકાન, વૃક્ષમૂળ આદિ રૂપે હોય. તેથી નિર્દોષ વસતિ (વસવાટ) માં રહેવાની સિદ્ધાંતમાં પ્રભુએ આજ્ઞા આપેલી છે તો એ વાત નિશ્ચય જ છે કે તેમણે સદોષ વસતિમાં રહેવું જોઈએ નહીં. "एवं असंसत्तवासवसतिसमिइजोगेण" આ રીતે સ્ત્રી પશુ, અને પંડકના સંસર્ગથી રહિત સ્થાનમાં રહેવા રૂપ સમિતિના યોગથી "भाविओ अंतरप्पा" ભાવિત અંતરાત્મા–મુનિ "आरयमणा" દરેક પ્રકારે બ્રહ્મચર્ય વ્રતમા દૃઢ મનવાળા થઈ જાય છે અને "विरयगामधम्मो" ગ્રામધર્મ–મૈથુનથી મુક્ત થઇ જાય છે. તેથી તે "जिइंदियबंभचेरगुत्ते भवइ" જિતેન્દ્રિય થઇને નવ વિધ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિથી અથવા દશવિધ બ્રહ્મચર્યસમાધિ સ્થાનથી યુક્ત બની જાય છે.

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે બ્રહ્મચર્ય વ્રતને સ્થિર રાખવાની પાંચ ભાવનાઓમાંથી સૌથી પહેલી સ્ત્રી, પશુ, પંડક સેવિત શયનાસન વર્જનરૂપ ભાવનાનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કર્યું છે. સાધુજનોને એવા સ્થાનમાં વસવાની પ્રભુની આજ્ઞા છે કે જે નિર્દોષ હોય, સ્ત્રી, પશુ, પંડક આદિના સંસર્ગથી રહિત હોય. કારણ કે એવા સ્થાનમાં વસવાથી સાધુના બ્રહ્મચર્ય વ્રતનો અંશતઃ ભંગ થાય છે અથવા સર્વથા ભંગ થઇ શકે છે. તથા જે સ્થાને બેસીને

સ્ત્રીઓ વિવિધ પ્રકારની શ્રૃંગાર આદિ વર્ધક કથાઓ કહેતી હોય, જે સ્થાન વેશ્યાઓ માટેજ બનાવ્યા હોય, જે મનમાં ક્ષોભ કરનાર હોય, આર્ત રૌદ્ર ધ્યાન તરફ દોરનાર હોય, એવાં સ્થાનોમાં પણ સાધુઓએ વસવું જોઇએ નહીં, પણ જે સ્થાન સ્ત્રી આદિના સંસર્ગથી રહિત હોય, ઇન્દ્રિયોમાં ક્ષોભ કરનાર ન હોય એવાં સ્મશાન, ખાલી ઘર આદિ સ્થાનોમાં સાધુએ નિવાસ કરવા જોઈએ. આ પ્રકારે આ " અસંસક્ત વાસ વસતી " નામની ભાવનાથી ભાવિત થયેલ જીવ બ્રહ્મચર્ય વ્રતની દરેક રીતે રક્ષા કરતો મૈથુનથી રહિત બનીને તેનું નવ પ્રકારે પાલન કરવામાં સાવધાન રહે છે. ॥ સૂ. ૬ ॥

સ્ત્રીકથા વિરતિ નામકી દૂસરી ભાવના કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર " स्त्रीकथाविरति " નામની બીજી ભાવના બતાવે છે– " बीयं नारी जणस्स " ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—"बीयं" સ્ત્રી કથા નામની ભાવના આ પ્રમાણે છે–" नारीजणस्स मज्झे" સ્ત્રીઓની વચ્ચે બેસીને સાધુએ એવી "कहा" કથાઓ કે જે "विचित्ता" વિચિત્ર વર્ણનો વાળી હોય " बिव्वोकविलाससंपउत्ता" ઇષ્ટવસ્તુમાં પણ અનાદર કરાવનારી હોય તથા વિલાસભાવ વધાવનારી હોય "न कहेयव्वा' તે કહેવી જોઇએ નહીં અતિ અભિમાનને વશ થઈ ને ઇષ્ટ વસ્તુનો પણ અનાદર કરવો તેને બિબ્બોક કહે છે, તથા સ્થાન, આસન, ગમનમાં અને, હાથ, ભ્રૂ નેત્ર વગેરેની ક્રિયામાં વિશેષતા આવે તે વિલાસ ગણાય છે. એ બન્ને પ્રકારની વિશેષ ચેષ્ટાઓથી સ્ત્રીઓમાં શ્રૃંગાર ભાવ પેદા થાય છે. બિબ્બોક અને વિલાસ એ બન્નેથી

યુક્ત હોય તેવી કથાઓ સાધુએ સ્ત્રીઓની વચ્ચે બેસીને કદી પણ કહેવી જોઈએ નહીં, કારણ કે એવી કથાઓ કહેવામાં રાગ ભાવની સંયુક્તતા આવી જાય છે. તેથી બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં દોષ આવી જાય છે. એ જ રીતે "हास सिंगारलोइयकहा" જે લૌકિક કથા હાસ્ય અને શ્રૃંગાર રસ પ્રધાન હોય, તથા "मोहजणणी" મોહ પેદા કરનાર હોય, તે પણ કહેવી જોઇએ નહીં. તથા "आवाहविवाहवरकहाविय" જે કથા નવ દંપતિઓના આગમન સાથે સંબંધ ધરાવતી હોય, એટલે કે જે કથાનો વિષય નવ પરિણિત વધૂ અને વરના સંબંધમાં હોય, તથા જે કથામાં વિવાહ સંબંધી ચર્ચા આવતી હોય, એવી આવાહ અને વિવાહ પ્રધાન વર કથા પણ સાધુએ કહેવી જોઇએ નહીં. એજ પ્રમાણે "इत्थीणं वा सुमगदुब्मगकहा" સ્ત્રીઓ સંબંધી સુભગ, વિરળ કથાઓ પણ કહેવી જોઈએ નહીં, એટલે કે "આ પ્રકારનાં નેત્ર, નાક અને કપાળવાળી સ્ત્રી સુભગ હોય છે અને આ પ્રકારનાં નેત્ર, નાક અને કપાળ વાળી સ્ત્રી વિરલ હોય છે" આ રીતે સ્ત્રીઓની સુભગતા કે વિરલતા સાથે સંબંધ રાખતી કથા પણ સાધુએ કહેવી જોઈએ નહીં. "चउसट्ठि महिला गुणाणं च" જે કથાનો સ્ત્રીઓના ચોસઠ ગુણો સાથે સંબંધ હોય એટલે કે સ્ત્રીઓના ચોસઠ ગુણોને અનુલક્ષીને જે કથા ચાલતી હોય તે પણ સાધુએ કહેવી જોઈએ નહી. આલિંગન આદિ આઠ ગુણોમાંનો પ્રત્યેક ગુણ આઠ આઠ પ્રકારનો હોય છે, આ રીતે ૮×૮=૬૪ પ્રકારના સ્ત્રીઓના ગુણ બતાવ્યા છે. તો તે ચોસઠ પ્રકારના સ્ત્રીઓના ગુણ પણ કથામાં ચર્ચવાને યોગ્ય નથી. તથા "देसजातिकुलरूवणाम-नेवत्थ-परिजण-कहाओ इत्थियाणं अण्णा वि य एवमाइयाओ कहाओ सिंगारकलुणाओ संजमबंभचेरघाओवघाइयाओ बंभचेर अणुचरमाणेणं न कहेयव्वा न सुणेयव्वा नचिंतियव्वा" દેશ, જાતિ. કુળ, રૂપ, નામ, નેપથ્ય, પરિજન, વગેરે સાથે સંબંધ રાખનારીં સ્ત્રીઓની કથાઓ પણ કહેવી જોઇએ નહી. લાટાદિ દેશની સ્ત્રીઓનાં વર્ણન જે કથામાં હોય તે દેશ કથા છે, જેમકે "લાટ દેશની સ્ત્રીઓ બહુ જ મૃદુ વચન વાળી અને નિપુણ હોય

છે." બ્રાહ્મણ આદિ જાતિ સાથે સંબંધ રાખનાર સ્ત્રિઓની કથા કહેવી તે જાતિ કથા કહેવાય છે. 'જેમ કે' પતિ વિના જીવન વ્યતીત કરનારબ્રાહ્મણીઓને ધિક્કાર છે, કારણ કે તેઓ જીવતી હોવા છતાં પણ એક રીતે તો મૃત જેવીજ છે." "તે શૂદ્ર જાતિની સ્ત્રિઓને ધન્ય છે કે જે લાખપતિ હોવા છતાં પણ નિંદિત થતી નથી." આ બીજી જાતિ કથાના દૃષ્ટાંતો છે. જે કુળ સાથે સંબંધ રાખનારી સ્ત્રી વિષેની કથાને કુળ કથા કહે છે. જેમ કે "અહો ! ચાલુકય વંશની સ્ત્રીઓનાં સાહસ જગતમાં સૌથી વધારે હોય છે, કારણ કે પતિનું મૃત્યુ તથા તે પ્રેમભગ્ન થવાથી જીવતી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી બળી મરે છે." સ્ત્રીઓનાં રૂપ સાથે સંબંધ રાખનારી કથાઓને રૂપકથા કહે છે. જેમ કે લાટ દેશની સ્ત્રિઓ ચન્દ્રમુખી હોય છે, કમળનયની હોય છે, તેમની વાણીમાં મીઠાશ હોય છે, તેમના બંન્ને કુચ પુષ્ટ અને સ્થૂળ હોય છે. એવી સુંદર સ્ત્રી કોને ન ગમે ? એવી સ્ત્રીઓ તો દેવોને પણ દુર્લભ છે. નામને અનુલક્ષીને જે કથામાં સ્ત્રી સંબંધી સૌંદર્યનું વર્ણન કરાયું હોય છે તે નામ કથા કહેવાય છે. કે "આ સ્ત્રીનું નામ જેટલું સુંદર છે એટલી જ તે રૂપ અને ગુણમાં પણ સુંદર છે. સ્ત્રીની વેશભૂષા આદિની ચર્ચા જે કથામાં હોય છે તે નેપથ્ય કથા કહેવાય છે. જેમ કે "ઉત્તરની સ્ત્રીઓને ધિક્કાર છે, જે અનેક વસ્ત્રોથી આચ્છાદિત રહે છે, કારણ કે તે પ્રમાણે રહેવાથી તેમનું યૌવન યુવાનોની આંખોને આનંદ પ્રદાન કરતું નથી." સ્ત્રિઓનાં પરિજનોને અનુલક્ષીને જે કથા કહેવાય છે તે પરિજન કથાઓ છે. જેમ કે તે સ્ત્રીનો દાસિજન રૂપ પરિવાર પણ ઘણો સુંદર, નિપુણ, ભાવજ્ઞ, સ્નેહાળ, દક્ષ–વ્યવહાર કુશળ, વિનીત અને કુલીન છે" સાધુએ એવી સ્ત્રી સંબંધી દેશાદિ કથાઓ રાગ ભાવથી યુક્ત થઈને કહેવી જોઈએ નહીં. તથા એ જ પ્રકારની સ્ત્રિઓ સાથે સંબંધ રાખનારી શ્રૃંગાર રસ અને કરુણ રસ

પ્રધાન કથાઓ પણ કહેવી જોઇએ નહીં તથા જે કથાઓથી સંયમ અને બ્રહ્મચર્યનો ઘાત અને ઉપઘાત થતો હોય એવી કથાઓ પણ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરનાર સાધુએ કહેવી ન જોઈએ, સાંભળવી ન જોઇએ અને એવી કથાઓનો વિચાર પણ કરવો જોઈએ નહિ. " एवं इत्थीकहाविरइसमिइजोगेण· भाविओ अंतरप्पा विरयगामधम्मे जिं दिए बंभचेरगुत्ते भवइ " આ પ્રમાણે સ્ત્રી કથા વિરતિરૂપ સમિતિના યોગથી ભાવિત થયેલ જીવ બ્રહ્મચર્યમાં આસક્ત-મનવાળો બની જાય છે અને ગ્રામધર્મ—મૈથુનક્રિયાથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે, તેથી તે જીવ જિતેન્દ્રિય બનીને નવવિધ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિથી અથવા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સોળમાં અધ્યયનમાં કહેલ દશવિધ બ્રહ્મચર્યસમાધિ સ્થાનથી યુક્ત બની જાય છે.

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે બ્રહ્મચર્ય વ્રતની બીજી ભાવનાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું છે. તેમાં તેમણે રાગભાવથી સ્ત્રી માત્રની કથાઓ કહેવાનો નિષેધ કર્યો છે, કારણ કે એવી વાત કામ વર્ધક હોય છે, તેથી બ્રહ્મચારીએ પોતાના બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં એક દેશથી અથવા સર્વદેશથી બાધક એવી કોઇ પણ વાત સ્ત્રીઓની વચ્ચે બેસીને કહેવી જોઇએ નહીં. આમ કરવાથી તે બ્રહ્મચારીનું વ્રત સદાકાળ સુરક્ષિત બની જાય છે ॥ સૂ. ૭ ॥

સ્ત્રીરૂપ નિરીક્ષણ વર્જન નામકી તીસરી ભાવના કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર આ વ્રતની ત્રીજી ભાવના બતાવે છે. " तइयं नारीणं " ઈત્યાદિ–

ટીકાર્થ—" तइयं " આ વ્રતનું રક્ષણ કરનારી ત્રીજી ભાવના સ્ત્રીનાં રૂપનું નિરીક્ષણ કરવાનો પરિત્યાગ કરવાની છે. તેમાં " नारीणं " સ્ત્રિઓનાં " हसियभणियचिट्ठियविप्पेक्खियगइविलासकीलियं " હાસ્યનું, ભણિત–બોલીનું, તેમના હાવભાવનું, ચિંતવનનું. ચાલનું, આંખોના ઇશારારૂપ વિલાસનું, પોતાની સખિયો સાથેની તેની ક્રીડાનું, તથા તેમના " बिव्वोइय नट्टगीइवाइय सरीर-संठाणवण्णकरचरणनयणलावण्णरूवजोव्वणपयोहराधरवत्थालंकारभूसणाणि य " વિબ્બોકનું, નૃત્યનું તેમના દ્વારા ગવાતાં ગીતોનું, તેમના વીણાદિ વાદનનું, તેમના હ્રસ્વ, દીર્ઘ આદિ શરીર બંધારણનું, તેમના ગોરા આદિ વર્ણનું, કર–હાથ, ચરણ, નેત્ર, આદિના સૌંદર્યનું, રૂપનું, યૌવનનું તેમનાં સ્તનોનું, તેમણે પહેરેલ વસ્ત્રનું, હાર આદિ અલંકારોનું, આભૂષણોનું તથા " गुज्झोवकासियाइं " તેમના કામોત્તેજક ગુપ્ત અંગોનું, તથા " एवमाइयाणि

पावकम्माइं तवसंजमबंभचेरघाओवघाइयाइं " એ પ્રકારની બીજી પણ પાપ કર્મરૂપ વાતો કે જે તપ, સંયમ અને બ્રહ્મચર્યવ્રતનો એક દેશથી અથવા સર્વદેશથી ઘાત કરનારી હોય "बंभचेरअणुचरमाणेणं" બ્રહ્મચર્યવ્રતનું પાલન કરનાર સાધુએ " न चक्खुसा" રાગ યુક્ત થઈને તેમનું નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ નહીં, " न मणसा " મનથી વિચાર કરવો જોઇએ નહીં અને "न वयसा " વચનથી ન " पत्थेयव्वाइं " પ્રાર્થના કરવી જોઇએ. " एवं इत्थीरूव विरइसमिइजोगेण भाविओ अंतरप्पा आरयमणा विरयगामधम्मे जिइंदिए बंभचेरगुत्ते भवइ " આ પ્રમાણે સ્ત્રીરૂપ નિરીક્ષણ વિરતિરૂપ સમિતિના યોગથી ભાવિત જીવ બ્રહ્મચર્યવ્રતમાં આસક્ત મનવાળો થઈ જાય છે, અને ગામધર્મ મૈથુનના સેવનથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે. તેથી તે જીવ જિતેન્દ્રિય બનીને નવવિધ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિથી અથવા દશવિધ સમાધિસ્થાનથી યુક્ત બની જાય છે.

ભાવાર્થ—આ વ્રતદ્વારા સૂત્રકારે બ્રહ્મચર્ય વ્રતની ત્રીજી ભાવનાનું વર્ણન કર્યું છે. તેમાં રાગ ભાવથી યુક્ત થઇને સ્ત્રીના રૂપાદિનું નિરીક્ષણ કરવાનો સાધુએ પરિત્યાગ કરવો જોઇએ તે બતાવ્યું છે ॥ સૂ. ૮ ॥

પૂર્વરત પૂર્વક્રીડિતાદિ વિરતિ નામકી ચૌથી ભાવના કા નિરૂપણ

હવે આ વ્રતની ચોથી ભાવનાનું કથન કરે છે. " चउत्थं पुव्वरय " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—" चउत्थं " બ્રહ્મચર્ય વ્રતની ચોથી ભાવના" पूर्वरतपूर्वकीडित स्मरणविरति ' નામની છે. તે આ પ્રમાણે છે—" जे ते पुव्वरयपुव्वकीलिय पुव्वसंगंथसंथुरा " પૂર્વરત-ગૃહસ્થાવસ્થામાં જે કામક્રીડા કરાઇ હોય તે પૂર્વરત કહેવાય છે. ગૃસ્થાવસ્થામાં સ્ત્રીઓની સાથે જે ક્રીડા કરાઇ હોય તે પૂર્વક્રીડિત કહેવાય છે. તથા ગૃસ્થાવસ્થામાં જેમની સાથે સસરા, સાળા, સાળી આદિનો સંબંધ રહ્યો હોય ને પૂર્વ સંગ્રન્થ કહેવાય છે. અને જેમની સાથે દર્શન, ભાષણ આદિથી વધારે પરિચય રહ્યો હોય તેઓ પૂર્વ સંસ્તુત કહેવાય છે. બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રત ધારણ કર્યા પછી સાધુએ એ બધાનું સ્મરણ કરવું જોઇએ નહીં, તેમની વાત કરવી જોઈએ. નહીં અને સંબંધી આદિ જનોને જોવાની લાલસા રાખવી જોઇએ નહીં. તથા आवाहविवाहचोलकेसुप ' આવાહ—વધૂને વરના ઘેર લાવતી વખતે, વિવાહ પ્રસંગે, તથા બાળકોના ચૂડાકર્મ સંસ્કારના

પ્રસંગમાં તથા "तिहिसु" મદન ત્રયોદશી આદિ તિથિઓમાં, તથા "जण्णेसु" નાગાદિ કોની પૂજાના અવસરરૂપ યજ્ઞોમાં તથા "उस्सवेसु य" ઇન્દ્રોત્સવ આદિ ઉત્સવોમાં, "सिंगारागारचारुवेसाहिं" શ્રૃંગાર રસના આગારરૂપ બનેલી તથા સુંદર વેષભૂષાથી સુસજ્જિત થયેલી તથા "हावभावललियविक्खेवविलाससालिणीहिं" હાવ, ભાવ, વિક્ષેપ અને વિલાસથી શોભતી સ્ત્રીઓની સાથે તથા "अणुकूलपेमियाहिं" જેની પ્રીતિ મનને આનંદિત કરનારી હોય છે એવી "इत्थीहिं सद्धिं" સ્ત્રીઓની સાથે ભોગવેલ શયન સંબંધી કે સંસર્ગ સંબંધી પૂર્વ કાલિક ભોગોનું કે જે 'उ उ मुहवर-कुसुमसुरभि-चंदण-सुगंध-वरसाधूवसुह फरिसवत्थ-भूसण-गुणोववेया" કાલોચિત પુષ્પોના સુગંધી આદિરૂપ ગુણોથી વિશેષ આકર્ષક થતું હતું, સુરભિ ચંદનની શ્રેષ્ઠ ગંધથી જે મનોહર બનતું હતું, કૃષ્ણાગરૂ આદિ સુગંધિત દ્રવ્યોના ધૂપના સંસર્ગથી જેનામાં મહક ઉઠયા કરતી હતી તથા વસ્ત્ર અને આભૂષણોના આડંબરની છટાથી જેને ભોગવવાને માટે મન લલચાઈ ગયાં કરતું હતું, એ બધી વાતનું સાધુએ કદીપણ સ્મરણ કરવું જોઇએ નહીં, કોઇની સાથે એવા ભોગોની વાત કરવી જોઇએ નહીં, અને એવા ભોગોની તરફ લક્ષ્ય પણ રાખવું જોઈએ નહીં. કામ ભાવથી મૂખ પર જે એક પ્રકારની વિકૃતિ આવી જાય છે તેને 'હાવ' કહે છે. કામાતુર ચિત્તમાં જે એક પ્રકારની ઉન્નતિ આવી જાય છે તેને 'ભાવ' કહે છે એક વિશેષ પ્રકારની ચેષ્ટાનું નામ લલિત છે. તે ચેષ્ટા સ્ત્રિઓના હાથ, પગ, શરીર ભ્રૂ, નેત્ર અને ઓષ્ઠ આદિમા થાય છે. ચિત્તની અસાવધાનીને વિક્ષેપ કહે છે. જ્યારે સ્ત્રિઓનું ચિત્ત આ વિક્ષેપ નામની વિશિષ્ટ ચેષ્ટાથી યુક્ત થઇ જાય છે ત્યારે તેમનામાં વિશેષ પ્રકારની ચેષ્ટાઓ જાગૃત થવા માંડે છે. જેમ કે તેઓ પોતાના ચોટલાને ઢીલો બાંધી લે છે. તેની નાડીનું બંધન શિથિલ થઈ જાય છે. મસ્તક પર સિન્દૂરના બિન્દુની જગ્યાએ કાજળની રેખા અને આંખોમાં કાજળને બદલે સિન્દૂરની રેખા લાગી જાય છે. અથવા આંખોમાં જે આંજણ આંજવામાં આવે છે તે પણ અસ્તવ્યસ્ત રીતે અંજાઇ જાય છે. ઇત્યાદિ બધા પ્રકારની તેમની મંડનવિધિ અવગણવાને પાત્ર છે છતાં પણ એવી પરિસ્થતિમાં પણ તેમનાં રૂપમાં ન્યૂનતા આવતી નથી. સ્થાન, આસન, ગમન આદિમાં જે એક પ્રકારની વિશિષ્ટતા આવી જાય છે તેનું નામ વિલાસ છે. એ જ રીતે "रमणिज्जा —उज्जगेज्ज—पउरणडणट्टगजल्लमल्ल-मुट्ठियबेलंबग-कहगपहग लासग आइक्खग-लंखमंख-तूणइल्ल-तुंब वीणिय तालायर-पकरणाणि य" સુંદર વાદ્ય અને

ગેયની પ્રક્રિયાને, તથા નટ–નાટક કરનાર નટોને નૃત્યકારોને. ચર્મરજ્જુની મદદથી વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરનાર જલ્લોને, મલ્લયુદ્ધ કરનાર મલ્લોને, મુષ્ટિથી યુદ્ધ કરનાર મૌષ્ટિકોને, અનેક પ્રકારના વેષ લઇને જનતાનું મનોરંજન કરનાર વિદૂષકોને, વિવિધ પ્રકારની લોકકથા કહેનાર કથાકારોને, અથવા ગાંધર્વ વિદ્યામાં નિપુણ લોકોને, કૂદવામાં ખાસ નિપુણતા ધરાવનાર પ્લવકોને, ખાસ ઉત્સવ પ્રસંગે ખાસ નાટકો કરનાર લાસકોને, કથા અથવા નવલકથા કહેનાર આખ્યાનકારને, મોટાં મોટા વાંસની ટોચે ચડીને વિવિધ પ્રકારના નાટ્ય પ્રયોગો કરનાર લંખજનોને, ચિત્રફલક હાથમાં લઇને આમ તેમ ફરનાર ભિક્ષુકરૂપ મંખજનોને, તૂળનામનાં એક વાદ્યને વગાડનાર તૂણિકજનોને, તાલ બજાવીને જનતાનું મનોરંજન કરનાર તાલચરો તે સૌના જેટલાં કાર્યો છે તથા " बहूणिमहुरसरगीयसुस्सराइं " બીજાં પણ અનેક વિધ મધુર સ્વરવાળાના જે જે સુસ્વર યુક્ત ગીત છે તેમને તથા " अण्णाणि य एव माइयाणि " એ પ્રકારના બીજા પણ જે " तवसंजमबंभचेरघाओवघाइयाइं " તપ, સંયમ અને બ્રહ્મચર્યના ઘાતક ઉપઘાતક કાર્યો છે તેમને " बंभचेरं अणुचरमाणेणं समणेणं " બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરનાર સાધુજનોએ " न ताइ दट्ठुं" જોવા તે કલ્પતું નથી. " न कहेउं " તેનું કથન કરવું તે પણ અયોગ્ય છે અને " न वि य सुमरे उं लब्भा ' પૂર્વે દેખેલ તેવા કાર્યોનું સ્મરણ કરવું તે પણ અયોગ્ય છે. " एवं पुव्वरय–पुव्व–कीलिय–विरइ–समिइ–जोगेण भाविओ अंतरप्पा आरयमणा विरयगामधम्मे जिइंदिए बंभचेरगुत्ते भवइ " આ પ્રકારે પૂર્વરત, પૂર્વક્રીડિતોમાં વિરતિરૂપ સમિતિના યોગથી ભાવિત થયેલ અંતરાત્મા–જીવ બ્રહ્મચર્યમાં આસક્ત મનવાળો બની જાય છે અને ગ્રામધર્મથી–મૈથુન ક્રિયાથી વિરક્ત થઇ જાય છે. એવો તે મહાત્મા પોતાની ઇન્દ્રિયોને જીતીને બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિથી અથવા દશવિધ બ્રહ્મચર્યના સમાધિસ્થાનથી યુક્ત થઇ જાય છે.

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે બ્રહ્મચર્ય વ્રતની ચોથી ભાવના પ્રગટ કરી છે. તેમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું પાલન કરનાર સાધુએ દીક્ષા લીધા પછી પહેલાં ગૃસ્થાશ્રમમાં ભોગવેલ વિવિધ પ્રકારના ભોગોને યાદ કરવા જોઇએ નહીં. આ ભાવનાનું નામ " પૂર્વરત પૂર્વક્રીડિત સ્મરણ વિરતિ "છે. આ જ વિષયનું વધુ વર્ણન આ સૂત્રમાં કર્યું છે. ॥ સૂ. ૯ ॥

હવે સૂત્રકાર આ વ્રતની પાંચમી ભાવના બતાવે છે–**"पंचमं आहारपणीय"**ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ–" **पंचमं**" આ વ્રતની પાંચમી ભાવના " **प्रणीतभोजन** " ત્યાગ નામની છે. તે આ પ્રમાણે છે–"**आहारपणीयनिद्धभोयणविवज्जए**" જે પ્રણીત, એટલે કે જેમાંથી ઘીના ટીપાં નીચે ટપકતાં હોય એવો કામોદ્દીપક તથા સ્નિગ્ધરસ યુક્ત આહાર સાધુએ ખાવો જોઈએ નહીં. કારણ કે તે " **संजए** " સંયમી હોય છે અને "**सुसाहू**" નિવાર્ણનાસાધક મનો વાક્કાય યોગ સાધવાને તત્પર હોય છે તેથી તેમણે " **ववगय-खीर दहिसप्पि–नवणीयतेल्लगुडखंडमच्छंडियमहुखज्जगविगइ·परचित्तकयाहारो** " દૂધ, દહીં, ઘી, માખણ, તેલ, ગોળ, સાકર, ખાંડ વગેરેથી રહિત તથા મધ, ખાજા ઈત્યાદિ વિકૃતિઓથી રહિત આહાર કરવો જોઈએ. એટલે કે સાધુએ અન્ત પ્રાન્તભોજી થવું જોઈએ. જે સાધુ આ પ્રકારનો આહાર લે છે તેણે " **न दप्पणं** " દર્પકારક ભોજન લેવું જોઈએ નહીં. " **न बहुसो** " દિવસમાં અનેક વાર ભોજન લેવુંજોઈએ નહીં " **न निइगं** " તેણે નિત્યપિંડ ભોજી થવું જોઈએ નહીં, અને " **न सायसूवाहियं** " તેણે વધારે દાળશાક યુક્ત ભોજન લેવું નહીં " **न खद्दं** " તેણે વધારે પ્રમાણમાં ભોજન કરવું જોઈએ નહીં. પણ એવી રીતે ભોજન કરવું જોઈએ કે " **जहा** " જેથી તે ભોજન " **से** " તે બ્રહ્મચારીની " **जायामायाए भवइ** " યાત્રમાત્રાને માટે જ હોય, એટલે કે સંયમના નિર્વાહને માટે જ હોય. યાત્રામાત્રાનું તાત્પર્ય એવું છે કે સંયમ નિર્વાહરૂપ યાત્રાને માટે ભગવાને આહારનું જેટલું પ્રમાણ દર્શાવ્યું

છે તેટલા પ્રમાણમાં જ તે આહાર હોવો જોઈએ. એવું થતાં "धम्मस्स विब्भमो वा भंसणा य न य भवइ" ધર્મના વિષયમાં, ધાતુનો સંગ્રહ થવાને કારણે માનસિક અસ્થિરતા થવાથી જે ભ્રાન્તિ થાય છે, તે થઇ શક્તી નથી, "एवं पणीयाहारविरइसमिइजोगेण भाविओ अंतरप्पा आरयमणा विरयगामधम्मे जिइंदिए बंभचेरगुत्ते भवइ" આ પ્રકારે પ્રણીતાહાર વિરતિરૂપ સમિતિના યોગથી ભાવિત થયેલ મુનિ પોતે ગ્રહણ કરેલ બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં આસક્ત મનવાળો થઇ જાય છે અને ગામધર્મ-મૈથુનથી વિરક્ત થઇ જાય છે. આ રીતે પોતાની ઈન્દ્રિયોને જીતીને તે મહાત્મા નવવિધ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિથી અથવા દશવિધ બ્રહ્મચર્યના સમાધિસ્થાનથી યુક્ત બની જાય છે.

ભાવાર્થ:-આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે બ્રહ્મચર્યવ્રતથી પાંચમી ભાવનાનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. આ ભાવનાનું નામ "પ્રણીતાહાર વર્જન" છે. બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરનાર સાધુએ એવું ભોજન લેવું ન જોઈએ કે જે કામોદ્દીપક રસ યુક્ત હોય. સાધુ તો અન્તપ્રાન્ત ભોજી હોય છે. તેથી તેણે દર્પકારક ભોજનનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ. દિવસમાં અનેક વાર ભોજન લેવું જોઇએ નહીં અને તેણે નિત્ય પિંડ ભોજી પણ થવું જોઇએ નહીં. અધિક ભોજન સંયમાચારમાં પ્રમાદ અને પ્રણીત રસવાળું ભોજન માનસિક અસ્થિરતાનું કારણ બને છે. તેથી તેણે હંમેશા આ પ્રણીતાહાર વિરતિરૂપ સમિતિના યોગથી અવશ્ય ભાવિત રહેવું જોઇએ. ॥ સૂ. ૧૦ ॥

હવે સૂત્રકાર આ વિષયનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે-" एवमिणं " ઇત્યાદિ ટીકાર્થ—" एवमिणं " આ પ્રકારે આ " संवरस्स दारं " ચોથું બ્રહ્મચર્ય નામનું સંવરદ્વાર " सम्मं संचरियं " સારી રીતે પાળવામાં આવે તો " सुप्पणिहियं भवइ " સ્થિર થઇ જાય છે. " इमेहिं पंचहिं वि कारणेहिं मणवयणकाय परिरक्खिएहिं " મન, વચન અને કાય, એ ત્રણે યોગથી સારી રીતે સુરક્ષિત કરાયેલ એ પાંચ ભાવના રૂપ કારણોથી " निच्चं " સદા आमरणंतं " જીવન પર્યન્તના "एसो जोगो" આ બ્રહ્મચર્યરૂપ યોગ"णेयव्वो" ચિત્તની સ્વસ્થતા અને હેયોપાદેયની વિવેકતાપૂર્વક મુનિ જેનોએ પાળવો જોઇએ. કારણ કે આ બ્રહ્મચર્યરૂપ યોગ " अणासवो " નૂતન કર્મોનાં આગમન રહિત હોવાને કારણે અનાસ્રવ છે " अकलुसो " અશુભ અધ્યવસાયથી રહિત હોવાથી અકલુષ છે, "अच्छिद्दो" પાપનો સ્રોત તેનાથી છિન્ન થવાને કારણે અચ્છિદ્ર છે. "अपरिस्साई" કર્મરૂપ જળનું બિંદુ પણ તેમાં પ્રવેશ કરી શકતું નથી તેથી તે અપરિસ્રાવી છે. " असंकिलिट्ठो " અસમાધિ ભાવથી રહિત હોવાથી તે અસંકિલષ્ટ છે, "सुद्धो" કર્મમળથી રહિત હોવાને કારણે શુદ્ધ છે. " सव्वजिणमणुण्णाओ " સમસ્ત જીવોનું તેનાથી હિત થવાને કારણે સમસ્ત અર્હંત ભગવાનો દ્વારા તે માન્ય થયેલ છે, " एवं " આ પ્રકારે જે આ " चउत्थं संवरदारं " ચોથા સંવરદ્વારનો " फासियं " પોતાના શરીરથી સ્પર્શ કરે છે, " पालियं " નિરંતર ઉપયોગ પૂર્વક તેનું સેવન કરે છે, "सोहियं" અતિચારોથી તેનું રક્ષણ કરે છે, ' तीरियं" પૂર્ણ રીતે તેનું સેવન કરે છે, " किट्टियं " બીજાને તેનું પાલન કરવાનો ઉપદેશ આપે છે, ' सम्मं " ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી તેનું સારી રીતે " आराहियं " અનુપાલન કરે છે, તેમના દ્વારા આ યોગનું " आणाए अणुपालियं भवइ " તીર્થંકર ભગવાનની આજ્ઞાનુસાર પાલન થાય છે " एवं " આ પ્રકારે " नाय मुणिणा भगवया महावीरेण " જ્ઞાત વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ મુનિ ભગવાન મહા-

વીરે " पण्णवियं " આ ચોથા દ્વારને શિષ્યોને માટે સામાન્ય રૂપે સમજાવ્યું છે. " पख्रवियं " ત્યાર બાદ ભેદ પ્રભેદ પૂર્વક તેનું કથન કર્યું છે. " पसिद्धं " તે કારણે જિનવચનમાં તે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. તથા " सिद्धवरसासणमिणं " ભૂતકાળમાં જેટલા સિદ્ધ થઈ ગયા છે તેમનું આ મુખ્ય આજ્ઞા રૂપ શાસન છે. " आघवियं " એવું ભગવાન મહાવીરે તેને વિષે સર્વે ભાવથી કહ્યું છે અને " सुदेसियं " દેવો, માણસો તથા અસુરોથી યુક્ત પરિષદામાં તેનો ઉપદેશ આપ્યો છે. "पसत्थ" સમસ્ત પ્રાણીઓને માટે હિતકારક હોવાથીપ્રશસ્ત મંગળમય છે."चउत्थं संवरदारं समत्तं"આ ચોથું સંવરદ્વાર સમાપ્ત થયું. "त्तिबेमि" હે જંબૂ! જેવું ભગવાનને મુખે સાંભળ્યું હતું તેવું જ તેનું કથન કરૂં છું.

ભાવાર્થ:—આ ચોથા સંવરદ્વારનો ઉપસંહાર કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે જે મુનિજન આ ચોથા સંવરદ્વારનો મન, વચન અને કાય એ ત્રણે યોગોની શુદ્ધિ પૂર્વક પાંચ ભાવનાઓ સહિત મરણ સુધી પાળે છે તેમનાં અશુભ અધ્યવસાય બંધ થઈ જાય છે. નવીન કર્મોનો બંધ પણ અટકી જાય છે. સંચિત કર્મોની નિર્જરા થવા માંડે છે, પાપોનો સ્રોત અટકી જાય છે. તે અપરિસ્રાવી આદિ વિશેષણો વાળું છે. ત્રિકાળવર્તી સમસ્ત અર્હંત ભગવાનોએ તેનું પાલન કરેલ છે. તેમના કથનાનુસાર ભગવાન મહાવીરે પણ તેના સ્વરૂપ આદિ દર્શાવીને તેનું કથન કર્યું છે. આ પ્રમાણે શ્રી સુધર્મા સ્વામીએ પોતાના શિષ્ય અંતિમ કેવલી શ્રી જંબૂસ્વામીને સમજાવ્યું છે. ॥ સૂ. ૧૧ ॥

॥ ચોથું સંવરદ્વાર સમાપ્ત ॥ ૪ ॥

પાંચમા સંવરદ્વારનો પ્રારંભ

બ્રહ્મચર્ય નામનું ચોથું સંવતદ્વાર સમાપ્ત થયું. તે બ્રહ્મચર્ય નામનો ચતુર્થ સંવર એજ વ્યક્તિને થાય છે કે જે પરિગ્રહથી સર્વથા વિરક્ત બને છે. તે કારણે અનુક્રમે આવતા પરિગ્રહ વિરમણ નામના પાંચમાં સંવરદ્વારનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, તેનું આ પહેલું સૂત્ર છે-" जंबू " ઈત્યાદિ-

ધર્મોપકરણો કરતાં વધારે વસ્તુઓ ગ્રહણ કરવી અને ધર્મોપકણોમાં મૂર્ચ્છાભાવ રાખવો તેને પરિગ્રહ કહે છે. આ પરિગ્રહથી જે ઉલટું છે તે અપરિગ્રહ કહેવાય છે- " जंबू "! " अपरिग्गहसंवुडेय समणे " જે આ અપરિગ્રહમાં આસક્ત ચિત્તવાળા હોય છે અને બ્રહ્મચર્ય આદિ ગુણોથી યુક્ત હોય છે એજ શ્રમણ છે. તે શ્રમણ " आरंभपरिग्गहाओ विरए " આરંભ અને પરિગ્રહથી તદ્દન વિરક્ત હોય છે. પૃથિવી આદિ જીવોનું ઉપમર્દન જે ક્રિયાઓથી થાય છે તે સઘળાને આરંભ કહે છે. પરિગ્રહના બે ભેદ છે–બાહ્ય પરિગ્રહ અને અભ્યાન્તર પરિગ્રહ ધર્મોપકરણો સિવાયની વસ્તુઓ પાસે રાખવી તથા ધર્મોપકણો ઉપર મૂર્ચ્છાભાવ. મમત્વભાવ રાખવો તે બાહ્યપરિગ્રહ છે. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, પ્રમાદ અને અશુભ યોગ એ બધા આભ્યાન્તર પરિગ્રહ છે. જે બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહથી સર્વથા વિરક્ત હોય છે તે શ્રમણ થઈ શકે છે. "विरए कोहमाणमायालोभा" એજ પ્રમાણે જ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભથી રહિત હોય છે તે જ શ્રમણ કહેવાય છે. " एगे असंजमे, दोचेव रागदोसा, तिण्णियदंडा–गारवाय, गुत्तीओ तिण्णि, तिण्णि य विराहणाओ,

चत्तारि कसाया, झाणसण्णा विगहातहा य हुंति चउरो " તથા આ જે અસંય-માદિક એકથી લઈને તેત્રીસ બોલ છે, જેવાં કે-અવિરતિરૂપ એક અસંયમ, બે રાગ અને દ્વેષ, ત્રણ દંડ, ત્રણ ગૌરવ, ત્રણ ગુપ્તિ, ત્રણ વિરાધના, ચાર કષાય, ચાર ધ્યાન, ચાર સંજ્ઞા, ચાર વિકથા, " पंच किरियाओ " પાંચ ક્રિયા " समिइंदियमहव्वयाइं " પાંચ સમિતિ પાંચ ઇન્દ્રિય, પાંચ મહાવ્રત, छज्जीवनिकाय छच्चलेसाओ सत्तभया अट्ठमया नवचेव य बंभचेरगुत्ती, दसप्पकारे य समणधम्मे, एक्कारस, उवासगाणं बारसयभिक्खूणं पडिमा " ૭ જીવનિકાય, ૭ લેશ્યા, સાત ભય. આઠ મદ, નવ બ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિ, દશ પ્રકારનો શ્રમણ-ધર્મ, અગિયાર શ્રાવકોની, બાર ભિક્ષુઓની પ્રતિમાઓ, " तेरस किरियाट्ठाणाइं, चउद्दस-भूयगामा पन्नरसपरमाहम्मिया, सोलसगाहा सोलसा य असंजम १७, अबंभ १८, णाय १९, असमाहिट्टाणा २०, सबला २१, य परीसहा २२ य, सूयगडज्झयणा २३ " ક્રિયાસ્થાન, ૧૪ ભૂતગ્રામ, ૧૫ પરમાધાર્મિક, ૧૬ સૂત્રકૃતાંગના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના અધ્યયન, ૧૭ પ્રકારના અસંયમ, ૧૮ પ્રકારનું અબ્રહ્મચર્ય, ૧૯ જ્ઞાતાનાં અધ્યયન, ૨૦ પ્રકારના અસમાધિ સ્થાન, ૨૧ પ્રકારના શબલ, ૨૨ પરીષહ, ૨૩ સૂત્રકૃતાંગના અધ્યયન, " देव २४, भावणा २५, उद्देस २६, गुण २७, कप्प २८, पाव सुय २९, मोहणिज्जं ३०, सिद्धाइगुणा ३१, य जोगसंगह ३२, सुरिंदा ३३ तित्तीसासायणा " ૨૪ દેવ, ૨૫ ભાવના, ૨૬ ઉદ્દેશ, ૨૭ અણગાર ગુણ, ૨૮ આચાર પ્રકલ્પ, ૨૯ પાપશ્રુત, ૩૦ મોહનીય સ્થાન, ૩૧ સિદ્ધ સહભાવિ ગુણ. ૩૨ યોગ સંગ્રહ, ૩૨ સુરેન્દ્ર, ભવનપતિઓમાં૨૦, બાર કલ્પોમાં૧૦ (આઠ કલ્પોમાં૮,નવમાં અને દશમાં કલ્પમાં ૧ અને અગિયાર:તથા બારમાં કલ્પમાં એક) જ્યોતિષિયોમાં જાતિની અપેક્ષાએ સૂર્ય અને ચંદ્ર એમ બે સુરેન્દ્ર. એ રીતે કુલ ૩૨ સુરેન્દ્રો થયાં. અને અશાતનાં ૩૩. આ બધાની વ્યાખ્યા આવશ્યક સૂત્રની પૂજ્ય શ્રી. ઘાસીલાલજી મહારાજ દ્વારા કરાયેલ મુનિતોષણી નામની ટીકામાં આપેલ છે. તો જિજ્ઞાસુ-જન તે વિષયને તેમાંથી જોઇ લે. " आदि एक्काइयं करेत्ता " આ રીતે પહેલેથી એકાદિ સંખ્યાને લઇને ક્રમશઃ " एगुत्तरियाए वुड्ढिए वुड्ढिएसु " એક એક વધારતા જતાં " तीसाओ जाव य भवेतिगाहिया " તેત્રીસ થઈ જાય છે. એ અસંયમાદિ તેત્રીસમાં પ્રકાર સુધીના સંખ્યા સ્થાનોમાં તથાં "विरइ पणिहिसु " પ્રાણાતિપાત વિરમણરૂપ વિરતિઓમાં, ચિત્તની એકાગ્રતારૂપ પ્રણિધાનોમાં

" अविरइसु " ભગવાન દ્વારા અવિરતરૂપે કથિત પ્રાણાતિપાત આદિ તથા " अण्णेसु य एवमाइएसु " બીજાં પણ એ જ પ્રકારના " बहुसु ट्ठाणेसु " અનેક પદાર્થોમાં અથવા " जिणपसत्थेसु " ચોત્રીસ આદિ સંખ્યા સ્થાનોમાં કે જે જિન કથિત છે અને એ જ કારણે " अवितहेसु " જેમનામાં અસત્યતાનું જરા પણ સ્થાન નથી એટલે કે જે સર્વથા સત્ય છે, તથા " सासय भावेसु " સામાન્યની અપેક્ષાએ જિનનો અક્ષય સ્વભાવ છે, અને તેથી જ " अवट्ठिएसु" જેની સત્તા સદા રહે છે, તેમનામાં " संकं " શંકા-સંદેહને " कंखं " કાંક્ષા-પરમત વાંચનાને ' निराकरित्ता ' દૂર કરીને જે શ્રમણ " अनियाणे " નિદાન-દેવદ્ધર્યાદિ પ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી રહિત બનીને " अगारवे " ઋદ્ધયાદિ ગૌરવથી રહિત થઈને " अलुध्धे " વિષયોની લાલસાથી રહિત બનીને અને " असूढे " મૂઢતાથી રહિત થઇને તથા " मणवयणकायगुत्ते " મન, વચન અને કાયની સરળતાથી યુક્ત બનીને " भगवओ " ભગવાન જિનેન્દ્રના " सासणं " શાસનનું "सद्दहइ" શ્રદ્ધાન કરે છે તે શ્રમણ જ સાચોશ્રમણ છે.

હવે સૂત્રકાર આ અપરિગ્રહ સંવરને વૃક્ષની ઉપમા આપીને તેનું વર્ણન કરે છે-" जो सो " જે આ છેવટના પરિગ્રહદ્વાર રૂપ અપરિગ્રહ સંવર વૃક્ષ છે તે " वीरवरवयणविरइपवित्थरबहुविहप्पगारो " અંતિમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરની આજ્ઞાથી જે પરિગ્રહથી જીવની નિવૃત્તિ થાય છે તે રૂપ છે. તે પરિગ્રહથી નિવૃત્તિ લેવી એ જ આ વૃક્ષના વિસ્તૃત અનેક પ્રકાર-ભેદ છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જેમ મૂળ, કંદ આદિની અપેક્ષાએ એક જ વૃક્ષ જેમ અનેક પ્રકારો વાળું મનાય છે તેમ આ પરિત્યાગરૂપ અપરિગ્રહ પણ વિચિત્ર વિષયોના ત્યાગની અપેક્ષાએ તથા કર્મોના ક્ષયોપશમ આદિની અપેક્ષાએ અનેક પ્રકારનું હોય છે. " संमत्तविसुद्धबद्धमूलो " સમ્યગ્દર્શન આ વૃક્ષનું વિશુદ્ધ મૂળ છે. " धिइकंदो " ચિત્ત સ્વસ્થતારૂપ ધૈર્ય જ તેનું કંદ છે. "विणय वेइओ" વિનય જ તેની વેદિકા ઉત્પત્તિની ભૂમિકા છે. " निग्गयतेल्लोक्कविउलजस निचियपीवरसुजायखंधो " ત્રિલોકમાં વ્યાપ્ત યશ જ તેનું નિવિડ, પીન-મોટું-પીવર-મજબૂત અને સુજાત-સુંદર થડ છે. " पंचमहव्वय विसालसालो " પાંચ મહાવ્રત જ તેની વિશાળ શાખાઓ છે. " भावणातयंतज्झाणसुभगजोगनाण पल्लववरंकुरधरो " અનિત્ય આદિ ભાવના જ તેની છાલ છે, ધર્મધ્યાન આદિ ધ્યાન, મન, વચન અને કાયની શુભ પ્રવૃત્તિરૂપ વ્યાપાર, અને જ્ઞાન, એ સૌ તેના પત્તાં, અને ઉત્તમ પલ્લવાંકુરો છે. " बहुगुणकुसुमसमिद्धो " ક્ષાન્ત્યાદિ

અનેક ગુણો રૂપી પુષ્પોથી તે સદા સમૃદ્ધ રહે છે "**सीलसुगंधो**" સદાચાર અથવા બ્રહ્મચર્ય જ તેની સુંદર ગંધ છે, "**अणण्हवफलो**" આસ્રવ–નવા કર્મોના આગમનનું અટકવું–એજ તેનાં ફળ છે. એ ફળોથી જ તે યુક્ત હોય છે. "**पुणोय**" વળી "**मोक्खवरबीयसारो**" અવ્યાબાધ સુખવાળા મોક્ષનું તે એક શ્રેષ્ઠ બીજ છે. "**मंदरगिरिसिहरचूलियाइव**" સુમેરુ પર્વતના શિખરની ટોચ સમાન છે, "**इमस्स मोक्खवरमुत्तिमग्गस्स सिहरभूओ**" એ પ્રસિદ્ધ સકળ કર્મક્ષય મોક્ષનો જે નિર્લોભતા રૂપ માર્ગ છે તે તેના શિખર સમાન છે. "**संवरपायवो**" આ પ્રકારનું આ સંવરરૂપ ઇષ્ટ વૃક્ષ છે. આ પ્રકારે "**चरिमं संवरदारं**" પાંચ સંવરદ્વારમાંનું આ અંતિમ સંવરદ્વાર કહેવાયું છે.

ભાવાર્થ—ચોથા સંવરદ્વારનું વર્ણન કર્યા પછી હવે સૂત્રકાર પાંચમાં સંવરદ્વારનું વર્ણન કરે છે. તેનું વર્ણન કરવાનો હેતુ તેમણે એવો બતાવ્યો છે કે જ્યાં સુધી બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહથી જીવ નિવૃત્ત થતો નથી ત્યાં સુધી તે ચોથા સંવરદ્વારનો પૂર્ણ રીતે આરાધક બની શકતો નથીં. ધર્મોપકરણો સિવાયના અન્ય પદાર્થોને અપનાવવા અથવા ધર્મોપકરણોમાં (મૂર્ચ્છાભાવ) મમત્વભાવ રાખવો તેનું નામ પરિગ્રહ છે. મૂર્ચ્છા એટલે આસક્તિ. વસ્તુ નાની હોય કે મોટી હોય, જડ હોય કે ચેતન હોય, બાહ્ય હોય કે આન્તરિક હોય, ભલે ગમે તેવી હોય, ભલે ન પણ હોય, તો પણ તેમાં અસકિતથી બંધાઈ રહેવું–તેની લગનમાં વિવેકને ગુમાવી બેસવો તે પરિગ્રહ ગણાય છે. આ પરિગ્રહ વાળો માણસ ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ કષાયો વડે બંધાયેલો રહે છે. રાગદ્વેષ તેના આત્મામાં તોફાન મચાવે છે. સંયમનું મહત્ત્વ તેના ચિત્તમાં નહીં જેવું હોય છે. પ્રભુ દ્વારા પ્રતિપાદિત અપરિગ્રહના સિદ્ધાન્તની પ્રતિષ્ઠાનો તે વિચાર કરી શકતો નથી, તેથી સાચો શ્રમણ તો એ જ છે કે જે આ પરિગ્રહથી વિરકત છે. અપરિગ્રહી જીવને માટે પ્રભુનો આદેશ છે કે તે પ્રભુ દ્વારા પ્રતિપાદિત શાસનમાં શંકા ન કરે કે કાંક્ષા ન

કરે. ફકત તેનાથી રહિત થઈને તે તેમના દ્વારા પ્રતિપ્રાદિત તત્ત્વોમાં પોતાની પૂર્ણ તથા અડગ શ્રદ્ધા રાખે. પ્રભુએ અહીં જે એક આદિથી લઇને તેત્રીસ સુધીના સંખ્યાસ્થાન બતાવ્યા છે તેમનામાં, તથા અવિરતિ આદિ જે બીજાં પણ સ્થાન બતાવ્યા છે તેમાં નિઃશંક્તિ ભાવથી શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ, ત્યારેજ તેને સાચો શ્રમણ કહી શકાય છે. ઇત્યાદિ વિષયનું પ્રતિપાદન કરતાં સૂત્રકારે આ અપરિગ્રહ રૂપ સંવરદ્વારને વૃક્ષની ઉપમા આપીને તેનું વિવેચન કર્યું છે. સૂ૦૧

ત્રસસ્થાવર વિષયક અપરિગ્રહ કા વર્ણન

હવે સૂત્રકાર ત્રસ સ્થાવર સંબંધી અપરિગ્રહનું વર્ણન કરે છે—

'જત્થ ન कप्पइ' ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—"जत्थ" જે પરિગ્રહ વિરમણરૂપ અંતિમ સંવરદ્વારનું આરાધન કરતાં સાધુને "गामागरनगरखेडकब्बडमडंबदोणमुहपट्टणासमगयं च" ગ્રામ, આકર. નગર, ખેટ, કર્બર, મડંબ, દ્રોણમુખ, પત્તન અને આશ્રમ, તેમાં રાખેલી, ભૂલથી પડી રહેલી, પડી રહેલી "किंचि वि" કોઈ પણ ચીજ "अप्पं वा" ભલે તે કોડી આદિ જેવી નજીવી કીમતની હોય, "बहुंवा" ભલે તે રત્નાદિ બહુ મૂલ્યવાન હોય, "अणुंवा" ભલે નાની હોય, "थूलंवा" કે મોટી હોય, "तसथावरकायदव्वजायं" ભલે ત્રસ, સ્થાવરકાય રૂપ દ્રવ્ય જાત હોય—શિષ્યાદિક ત્રસકાય ગણાય છે, રત્નાદિક સ્થાવરકાય ગણાય

છે, તેમને "मणसा वि परिघेत्तुं न कप्पइ" મનથી ગ્રહણ કરવાનું સાધુને માટે યોગ્ય નથી. હવે એ જ વિષયને સૂત્રકાર વિસ્તારથી સમજાવે છે-જે સાધુ અપરિગ્રહી છે તેણે " न धनहिरण्णसुवण्णखेत्तवत्थुं " હિરણ્ય, સુવર્ણ, ક્ષેત્ર, વસ્તુ તથા " न दासीदास भयक-पेस-हय-गय-गवेलगंवा " દાસ, દાસી, ભ્રતક, પ્રૈષ્ય હય, ગજ, ગવેલક તથા " न जाणजुग्गसयणासणाइं " યાન, યુગ્ય. શયન, આસન, એ બધી વસ્તુઓ મનથી પણ ચાહવા યોગ્ય હોતી નથી. ગ્રામાદિક શબ્દોની વ્યાખ્યા આગળના સંવરદ્વારોમાં આપવામાં આવી છે. પગાર લઈને કામ કરનારને "भृतक" નોકર કહે છે. તથા કામ પડતાં જેમને કાર્યને નિમિત્તે બહાર ગામ મોકલાય છે તેમને ,' प्रैष्य" (દૂત) કહે છે. ઘેટાને ગવેલક કહે છે. રથ આદિ યાન અથવા હરેક વાહનને " युग्य " કહે છે. એ જ પ્રકારે " न छत्तगं ' તડકાથી બચવા માટે છત્રને તથા " न कोडिकं " પાણી આદિ રાખવા માટે કમંડળને પણ તે રાખી શકતાં નથી. "नो वाणहं " જોડા, આદિ રાખવાની તે ઇચ્છા પણ કરતાં નથી. " न पेहुणवीयणतालियंटगा " પેહુણ-મયૂરપિચ્છ, વંશ શલાકાદિ નિર્મિત વિંજણો, તાલપત્ર નિર્મિત પંખો, તેમને રાખવાની તે મનથી પણ તે ઇચ્છા કરતાં નથી. "ण यावि अय-तउय-तंब-सीस-कंस-रयय-जायरूव-मणि-मुत्ता-हार-पुडग-संख-दंत-मणि-सिंग-सेल-कावयर-चेलचम्म-पत्ताइं गुणवओ परिकड्ढिउं " લોઢાનું પાત્ર, ત્રપુ-રાંગાનું પાત્ર, તાંબાનું પાત્ર, સીસાનું પાત્ર, કાંસાનું પાત્ર. ચાંદીનું પાત્ર, સોનાનું પાત્ર, ઇન્દ્રનીલ આદિ મણિનું પાત્ર, મોતીનું પાત્ર, હારપુરક-લોહવિશેષનું પાત્ર, ગજમોતીનું પાત્ર, શંખનું પાત્ર, હરણ આદિ પશુઓનાં શિંગડાનું પાત્ર, શેલ પથ્થરનું પાત્ર, કાચનું પાત્ર' સુંદર વસ્ત્રનું કે વ્યાઘ્રચર્મ આદિનું પાત્ર, તે પ્રકારના પાત્રને સાધુને મૂળ ગુણોથી યુક્ત હોય તેવો સાધુ રાખવાની મનમાં ઇચ્છા પણ કરતો નથી. એટલે કે આ લોહાદિકથી નિર્મિત પાત્રને ગ્રહણ કરૂં તે પ્રકારનો વિચાર પણ તેના મનમાં થતો નથી, કારણ કે ધાતુ અથવા મણિ આદિમાંથી બનાવેલ પાત્ર " महारिहाइं " ઘણાં મૂલ્યવાન હોય છે, તથા " परस्स अज्झोववायलोभजणणाइं " બીજામાં અધ્યુપપાત અને લોભના ઉત્પાદક હોય છે. તે પ્રાપ્ત કરવાની ચિત્તમાં ઉત્સૂકતા રહ્યા કરવી તેનું નામ અધ્યુપપાત છે અને તેમનામાં મૂર્ચ્છા ભાવ હોવો તે લોભ કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે " संजयाणं " સકળ સંયમી જનોએ " ओसहभेसज्जभोयणट्टाए " ઔષધ-એક દ્રવ્યમાંથી બનાવેલી દવા, ભૈષજ્ય અનેક દ્રવ્યોના મિશ્રણથી બનાવેલી દવા, તથા ભોજન આહાર, આદિ ઉપયોગને નિમિત્તે " पुप्फ फल कंदमूला

इयाइं " પુષ્પ, ફળ, કંદ, મૂળ, આદિને તથા " सणसत्तरसाइं " શણુ-રેશાવાળી વાળોથી યુક્ત ધાન્ય વિશેષ જેમાં સત્તરમું છે એવાં " सव्वधण्णाइं " સમસ્ત ધાન્યોને " न यावि तीहिं विजोगेहिं परिघेत्तूं " મન, વચન અને કાય, એ ત્રણેના યોગથી ગ્રહણુ કરવાનું કલ્પતું નથી. " किंकारणं " તે નહીં કલ્પવાનું કારણુ શું છે? તો સૂત્રકાર કહે છે- " अपरिमियणाणदंसणधरेहिं " અપરિમિત-અપાર-અનંત કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શનને ધારણુ કરનાર " सील-गुणविणयतवसंजमनायगेहिं " શીલ-આત્મ સમાધિ, જ્ઞાનાદિક ગુણુ, અભ્યુત્થાનાદિકરૂપ વિનય, તપ અને સંયમ, એને વધાવાનાર, " तित्थयरेहिं " તીર્થંકર શાસન પ્રવર્તક, " सव्वजगजीववच्छलेहिं " સમસ્ત જગતનાં જીવો પ્રત્યે અત્યંતકરુણાશીલ, " तिलोयमहिएहिं " ત્રણેલોકમાં માન્ય એવાં " जिणवरिंदेहिं " જિનવરેન્દ્રોએ-અવધિજ્ઞાની અને મનઃ પર્યવજ્ઞાનીરૂપ છદ્મસ્થ જિનોમાં શ્રેષ્ઠ જે કેવલી ભગવાન છે, તેમના પણુ તીર્થંકર નામકર્મના ઉદયથી યુક્ત હોવાને કારણે જેઓ ઇન્દ્ર બન્યા છે એવાં જિનવરેન્દ્રોએ " एस " તે પુષ્પ, ફળ, કંદ, મૂળ આદિ સર્વ ધાન્યને " जणाणं जोणी दिट्ठां " જીવોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન હોવાથી યોનિરૂપે દેખ્યાં છે. તે કારણે સકલ સંયમી જને " न कप्पइ जोणीसमुच्छिदोत्ति " જીવોની યોની રૂપ પુષ્પ, ફળ આદિનો ધ્વંસ કરવો કલ્પતો નથી. " तेण हि " તેજ કારણે પુષ્પ, ફળ આદિ સમસ્ત ધાન્ય " समण सिंहा " સિંહ સમાન મુનિઓને માટે " वज्जेंति " ત્યાગ કરવાને યોગ્ય બતાવ્યા છે, તો તેજ કારણે તેઓ તેમને ગ્રહણુ કરતાં નથી.

ભાવાર્થ---આ પરિગ્રહ વિરમણુરૂપ અંતિમ સંવતદ્વારમાં સૂત્રકારે સકલ સંયમી અપરિગ્રહી સાધુને માટે તે બતાવ્યુ છે. કે જો તે પોતાના મૂળગુ-

ણોની રક્ષા કરવા માગતો હોય તો ગ્રામ આદિ સ્થાનોમાં પડેલી, ભૂલથી રહી ગયેલી, મૂકેલી, કોઇ પણ વસ્તુને-ભલે તે નાની હોય કે મોટી હોય, કીમતી હોય કે કીમતી પણ ન હોય, ઉપાડી લેવાનો વિચાર પણ કરવો જોઈએ નહીં. એ જ પ્રમાણે તેણે ધાતુની કોઈ પણ વસ્તુને ગ્રહણ કરવાની પણ ઇચ્છા કરવી જોઇએ નહીં. દાસદાસી આદિ કોઇ પણ પ્રકારનો પરિગ્રહ રાખવાનો તેણે વિચાર પણ કરવો જોઇએ નહીં. તેણે ઔષધ, ભૈષજ્ય અને આહાર આદિને નિમિત્તે ફળ, પુષ્પ આદિને પોતાના ઉપયોગમાં લેવા જોઇએ નહીં. સમસ્ત પ્રકારના સચિત્ત પદાર્થોને તેણે ત્રણે યોગથી પરિત્યાગ કરવો જોઈએ. કારણ કે એવાં પદાર્થોનો જ્ઞાનીઓએ જીવોની ઉત્પત્તિના સ્થાનરૂપ-યોનીરૂપ બતાવ્યાં છે. મયૂરપિચ્છ આદિ રાખવાનો પણ પ્રભુનો આદેશ નથી. લોઢું,-વસ્ત્ર આદિનાં પાત્ર રાખવાં તે પણ સાધુને કલ્પતું નથી. ॥ સૂ ૨ ॥

અકલ્પનીય વસ્તુ કા નિરૂપણ

વળી બીજી પણ અકલ્પનીય વસ્તુઓ સૂત્રકાર બતાવે છે-" जंपिय " ઇત્યાદિ-

ટીકાર્થ-"जंपिय-ओदण-कुम्मासं-गंज-तप्पण-मंथु-भज्जिय-पलल-सूव-सं· कुलिवेढिम-वरिसोलग-पिंड-सिहरिणी-वट्टग-मोयग-खीर-दहि-सप्पि-नवणीय-तिल- -गुड-मच्छंडिय--मंस-खज्जक-वंजण-विहिमाइयं पणीयं " જે ओदन-ભાત, कुल्म'ष-માષ-અડદ અથવા થોડું થોડું પકાવેલું મગ આદિ અન્ન, गञ्ज- એક પ્રકારનું ભોજન, तर्पण-સત્તૂ, मंथु-બોર આદિનું ચૂર્ણ, भर्जित અગ્નિમાં શેકેલ જવ, ઘઉં આદિ ધાન્ય,पलल-ખાંડેલ તલ, सूप-મગ આદિની દાળ, शष्कुली-પુરી, वेष्टिम-વેડમી, वर्षोलक-એક પ્રકારનું ખાદ્ય, चूर्णकोशक-કચોડી. ગૂંજા, पिण्ड-ગોળ આદિ. शिखरिणी=શિખંડ, वर्त्तक-વડા, मोदक લાડૂ क्षीर- દૂધ, દહી. સપ-ઘી नवनीत-માખણ, તલ, ગોળ, खंड-ખાંડ, मत्स्यण्डिका- મિશ્રી, સાકર મધુ-મધ, એ પદાર્થો જો આધાકર્મ આદિ દોષથી દૂષિત હોય તો સાધુઓએ તેમનો ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. તથા દારૂ અને માંસતો સર્વથા ત્યાજ્ય છે. ખાજા, તક્ર આદિ વ્યંજન, અથવા રસયુક્ત શાક, કઢી વગેરે પદાર્થ, તથા એ ભક્ષ્યપદાર્થોનાં બીજા પણ જે ભેદ હોય છે, તે બધાંનો પણ જો તે સદોષ હોય તો સાધુએ ત્યાગ કરવો જોઇએ. તથા ભોજનને યોગ્ય તે ઓદનાદિ સ્નિગ્ધ પદાર્થ નિર્દોષ હોય તો પણ સાધુએ કારણ વિના તેમનો

ઉપયોગ કરવો જોઇએ નહીં. અને એ બધાં નિર્દોષ ભોજ્ય પદાર્થોનો " उवस्सए परघरे रण्णे वा सुविहियाणसंनिहाकाउ न कप्पइ " ઉપાશ્રયમાં અથવા ગૃહસ્થાનના ઘરમાં અથવા જંગલમાં આહારને નિમિત્તે સંગ્રહ કરવાનું સાધુને કલ્પતું નથી. તથા " जंपिय उद्दिट्ठ–वियरइयग–पज्जवजाय–पकिण्ण–पाओकरण पामिच्चमीसगकीयगडं " જે આહાર ઉદ્દિષ્ટ હોય–દુષ્કાળ આદિના સમયમાં પાંખંડી સાધુઓ અને અન્ય ભિક્ષુઓને નિમિત્તે બનાવ્યો હોય, સાધુ આદિ આવશે તો તેમને આ આહાર હું આપીશ એ વિચારથી જે પહેલેથી તૈયાર રાખ્યો હોય, રચિત હોય, લાડુ આદિનો ભૂકો થઇ ગયો હોય અને તે ભૂકાને આગ પર તપાવીને ફરીથી તેને લાડુ આદિનાં રૂપે પરિવર્તન કરેલ હોય, જે આહાર પર્યવજાત હોય–ભાત આદિમાં છાશનું મિશ્રણ કરીને બનાવેલ રાબડીની જેમ સાધુને નિમિત્તે અવસ્થાન્તર–ભિન્નરૂપમાં લાવવામાં આવ્યો હોય, આ રીતે ઉદ્દિષ્ટથી લઇને પર્યવજાત સુધીના ઔદ્દેશિક આહારના ભેદ છે. એ જ રીતે આહાર આપતી વખતે પ્રકીર્ણ હોય, ફેંકવામાં આવ્યો હોય, પ્રાદુષ્યકૃત હોય–અંધારાવાળા સ્થાનમાંથી દીવા આદિની મદદથી સાધુને આપવા માટે આહાર લાવીને મૂકયો હોય, પ્રામિત્ય હોય–જે સાધુને માટે શાક આદિ પદાર્થ ખેતર આદિમાંથી ઉખાડીને કાપીને લાવીને બનાવવામાં આવ્યો હોય, મિશ્રક હોય-સાધુ અને ગૃહસ્થ બન્નેના નિમિત્તે જે આહાર બનાવાયો હોય, ક્રીતકૃત હોય–સાધુને નિમિત્તે આહાર ખરીદ્યો હોય, તથા " पाहुडंवा " પ્રાભૃત હોય. ભેટરૂપે અપાયો હોય, " दाणट्ठपुणट्ठपगडं " જે દાનાર્થે અને પુન્યાર્થે નિષ્પાદિત હોય--જે આંહાર દાનને માટે અને પુન્ય કરવાને માટે બનાવાયો હોય, તથા જે આહાર "समणवणीमगट्ठयाए वा कयं" શાકય આદિ શ્રમણજનો

અથવા યાચકજનોને દેવાને માટે બનાવાયો હોય, એવો આહાર લેવો સાધુને કલ્પતો નથી. એ જ પ્રમાણે જે આહાર "पच्छाकम्मं" પશ્ચાત્કર્મથી યુક્ત હોય અને "पुरेकम्मं" પુરા કર્મથી યુક્ત હોય તથા "नितिगमुदगमक्खियं" નૈત્યિક--નિત્ય પિંડ હોય, અથવા દાતાએ જે પોતાને ખાવા જેટલો જ બનાવ્યો હોય, ઉદક મુક્ષિત હોય–સચિત્ત પાણીથી, સચિત્ત પૃથ્વીકાય આદિથી અવગુંઠિત હોય," अइरित्त" અતિરિક્ત હોય--પુરુષોની અપેક્ષાએ બત્રીસ ગ્રાસથી, સ્ત્રીઓની અપેક્ષાએ અઠ્ઠાવીસ ગ્રાસથી, અને નપુંસકની અપેક્ષાએ ચોવીસ ગ્રાસથી જો વધારે હોય તો તે આહાર પણ મુનિઓને કલ્પતો નથી. એ જ પ્રમાણે "मोहरं" જે આહાર મૌખર હોય--પૂર્વસંસ્તવ માતા પિતા આદિની સાથે તથા પશ્ચાત્ સંસ્તવ સસરા, સાળા આદિની સાથે અધિક વાત ચીત કરવાથી પ્રાપ્ત થતો હોય, "सयंगाहं" સ્વયંગ્રાહ હોય–દાતાએ જે ન દીધો હોય પણ પોતાને જ હાથે જે ઉઠાવી લીધો હોય, "आहडं" આહૃત હોય–સ્વ અને પારકે ગ્રામ આદિમાંથી જે સાધુને નિમિત્તે લાવવામાં આવ્યો હોય, "मट्टिओवलित्तं" મૃત્તિકોપલિપ્ત હોય,-જે આહાર કોઈ પાત્ર આદિમાં મૂકીને માટીથી, ગોમયથી તથા લાખ આદિથી બંધ કરેલ હોય અને આપતી વખતે તે માટી આદિને ઉખેડી બહાર કાઢેલ હોય, "अच्छेज्जं चेव" આચ્છેદ્ય હોય–નોકર આદિકો પાસેથી છીનવીને દાતા જે સાધુને માટે આપતો હોય જે આહારના માલિક અનેક હોય પણ એક જ વ્યક્તિ તે સાધુને માટે આપી રહી હોય, એવો આહાર પણ લેવાનું સાધુને કલ્પતું નથી. તથા "जंतं" જો તે આહાર "तिहिसु" શરદપૂર્ણિમા આદિ તિથિઓના સમયે તથા "जण्णेसु" નાગપૂજાદિક યજ્ઞોના સમયે અને "उस्सवेसु" ઇન્દ્રોત્સવોને સમયે તથા "अंतो वा बहिंवा" ઉપાશ્રયની અંદર અથવા ઉપાશ્રયની બહાર "होज्ज समणट्ठयाए ठवियं" મુનિયોને માટે રાખી મૂકેલો હોય એવો તે "हिंसासावज्जसंपउत्तं" છકાય ઉપમર્દનરૂપ હિંસાથી તથા સદોષ કર્મથી યુક્ત અશનાદિ "न कप्पइ तं पि य परिघेत्तुं" તે આહાર પણ સાધુને લેવો કલ્પતો નથી ॥ સૂ. ૩ ॥

હવે સાધુને કેવાં અનશનાદિ કલ્પે છે તે સૂત્રકાર કહે છે–"अह केरिसयं "ઈત્યાદિ–

ટીકાર્થ—"अह" પૂર્વોકત આહાર અકલ્પનીય છે તો "केरिसयं" કયા પ્રકારનો આહાર સાધુને "कप्पइ" કલ્પે છે? તો તે વિષે સૂત્રકાર કહે છે કે– "एगारसपिंडवायसुद्धं जं तं" જે આહાર અગિયાર પિંડપાતોથી શુદ્ધ હોય એટલે કે આચારાંગના દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધના પિંડૈષણા નામના પહેલા અધ્યયનમાં વિધિ પ્રતિપાદક જે અગિયાર ઉદ્દેશ છે તેમના વડે જે આહાર શુદ્ધ હોય, તે ઉદ્દેશોમાં આહારનાં જે દોષો બતાવ્યા છે તેમનાથી રહિત હોય, તથા "किणण–हणणपयण–कयकारियाणुमोयणनवकोडीहिं सुपरिसुद्धं" જે આહાર ક્રયણ, હનન અને પચનની કૃત, કારિત અને અનુમોદકરૂપ નવ પ્રકારે પરિશુદ્ધ હોય, એટલે કે જે આહાર જાતે કીમત આપીને ખરીદ્યો ન હોય, બીજાઓ મારફત મૂલ્ય આપીને ખરીદ કરાવાયો ન હોય, અને તેની અનુમોદના પણ ન કરાઇ હોય, એ જ પ્રમાણે જે આહારને નિમિત્તે હનન–પ્રાણીઓના પ્રાણોની હત્યા પોતે ન કરી હોય, બીજાની પાસે કરાવી ન હોય, અને તેની અનુમોદના પણ ન કરાઇ હોય, એ જ પ્રમાણે જે આહાર અગ્નિ વડે પોતે રાંધ્યો ન હોય, બીજા પાસે રંધાવ્યો ન હોય અને તેની અનુમોદના પણ ન કરાઇ હોય, એ નવ પ્રકારે જે આહાર નિર્દોષ હોય, તથા "दसहिं दोसेहिं विप्पमुक्कं" શંકિત આદિ દસ દોષોથી જે રહિત હોય, તથા "उग्गम–उप्पायणेसणाहिं सुद्धं" આધાકર્મ આદિ સોળ પ્રકારના ઉદ્દગમ દોષોથી, ધાત્ર્યાદિ

સોળ પ્રકારના ઉત્પાદન દોષોથી, તથા દશ પ્રકારના એષણા દોષોથી જે શુદ્ધ હોય, તથા " ववगयचुय-चवियचत्तदेहं च " જે આહાર વ્યપગત હોય, ચ્યુત હોય, ચ્યાવિત હોય, અને ત્યક્ત દેહ હોય, વ્યપગત એટલે સામાન્ય રીતે જે ચેતના પર્યાયથી રહિત થઇને અચેતનત્વ અવસ્થા પામ્યો હોય-સચિત્ત ન હોય, ચ્યુત એટલે જીવનાદિ ક્રિયાઓથી સર્વથા રહિત હોય તેવો, ચ્યાવિત એટલે નોકર આદિ દ્વારા ચેતના પર્યાયોથી અલગ કરાવેલ હોય, ત્યક્ત દેહ-જીવના સંબંધથી રહિત હોય, એવો આહાર સાધુએ લેવો જોઇએ. એ જ વાતને સૂત્રકાર સ્પષ્ટ કરે છે—" फासुयं " જે આહાર સાધુ પોતાના ઉપયોગમાં લે તે પ્રાસુક હોવો જોઇએ. પ્રાસુકમાં " प्र " રહિત અર્થનો બોધક છે, " असु " પ્રાણનો બોધક છે, એટલે કે જે આહાર પ્રાણોથી-જીવોથી રહિત હોય છે તે પ્રાસુક આહાર કહેવાય છે. તથા " ववगयसंजोयं " સંયોજના દોષથી તે આહાર રહિત હોવો જોઈએ. " अणिंगालं " અંગાર દોષથી રહિત હોવો જોઈએ અને " विगयधूमं " ધૂમ દોષથી રહિત હોવો જોઈએ. ત્યારે જ તે સાધુઓને કલ્પે તેવો બને છે. " छट्ठाणनिमित्तं " છ કારણોથી સાધુ આહાર ગ્રહણ કરે છે-તે છ સ્થાનરૂપ કારણ આ પ્રમાણે છે-(૧) ક્ષુધા વેદના (૨) વૈયાવૃત્ય, (૩) ઇર્યા-ગમન, (૪) સંયમ રક્ષા (૫) પ્રાણધારણ અને (૬) ધર્મ ચિન્તન કહ્યું પણ છે—

" वेयण १ वेयावच्चे २ इरियट्ठाए ३ य संजमट्ठाए ४ ।
तह पाणवत्तियाए ५, छट्ठं पुणधम्मचिंताए ६ ॥ १ ॥ "

તથા " छक्कायपरिरक्खणट्ठाए " આહાર ગ્રહણ કરવાથી છકાયના જીવોની પણ રક્ષા થાય છે. તેથી સાધુને " हणि हणि " પ્રતિદિન " फासुएण भिक्खेण " પ્રાસુક ભિક્ષાથી " वट्टियव्वं " પ્રાણધારણ કરવો જોઈએ એટલે કે તે પૂર્વોક્ત છ સ્થાનરૂપ કારણોને ધ્યાનમા લઈને છકાયના જીવોની રક્ષા કરતા થકા

સાધુએ ભિક્ષાવૃત્તિ કરવી જોઈ એ. તથા " जंपिय " જે ઔષધ આદિ ગણાય છે તેનો પણ સંગ્રહ ન કરવો જોઇએ તે બાબતમાં સૂત્રકાર કહે છે કે— " समणस्स सुविहियस्स " સુવિહિત શ્રમણને " बहुप्पगारम्मि रोगायंके समुप्पन्ने " અનેક પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થતાં, જેવાં કે " वायाहियपित्तसिंभाइरित्तकुवियतहसंणिवाए " કુપિત વાયુની અધિકતા, કુપિત પિત્ત અને કુપિત કફની અધિકતા હોય તથા એ દોષોથી તેને સન્નિપાત પણ " जाए " થઇ ગયો હોય, તથા એવું દુઃખ કે જે " उज्जलबलविउलकक्खडपगाढदुक्खे " ઉજ્જ્વલ–લેશ પણ સુખ વિનાનું હોય, અતિશય કષ્ટકારક હોય, વિપુલ–આત્માનાં પ્રતિ પ્રદેશમાં નદીના વેગની જેમ વધતું જતું હોય, કર્કશ–કઠોર હોય અને પ્રગાઢ–પ્રતિક્ષણ અસમાધિ જનક હોય " तह " તથા એવાં રોગાતંક " उदयपत्ते " ઉદય પામ્યા હોય ' असुभकडुयफरुसचंडफलविवागे " કે જેના ફળ-રૂપ વિપાક અશુભ રૂપ જ હોય, લીંબુ જેવો કટુક અનિષ્ટ હોય, પરુષ-કઠોર સ્પર્શદ્રવ્યના જેવો જે અરુચિ કારક હોય, અને ચંડ–દારુણ હોય તથા " महभये " અતિ ભયંકર હોય, " जीवियंतकरे " જેમાં જીવનનો અંત આવવાની પણ શકયતા હોય " सव्वसरीर–परितावणकरे " અંગ, પ્રત્યંગમાં જેને કારણ અસહ્ય સંતાપ વધતો જતો હોય " तह तारिसे वि " ભલે તે રોગાતંક પોતાને માટે થતાં હોય કે ભલે બીજા સાધુને માટે થઈ રહ્યા હોય, તે સમયે પોતાને કે અન્યને નિમિત્તે જે " ओसहभेसज्जभत्तपाणं " ઔષધ, ભૈષજ્ય અને ભકતપાન હોય " तंपिय " તે પણ તે પરિગ્રહ વિરકત સાધુને " संनिहिकयं " સંગ્રહના રૂપમાં પોતાની પાસે રાખવા " न कप्पइ " કલ્પતા નથી. તે પરિગ્રહ વિરત સાધુને માટે પોતાની પાસે કયી કયી ચીજો રાખવી કલ્પે છે ? તો તે સૂત્રકાર કહે છે કે—" समणस्स सुविहियस्स उ पडिग्गहधारिस्स " પાત્રધારી તે સુવિહિત સદાચારયુકત સાધુની પાસે "जंपिय" જે કોઇ " भायणं भंडोवहि उवगरणपडिग्गहो भवइ " ભાજન–ઉન્દક, ભાંડ-જળપાત્ર, ઉપધિ–વસ્ત્રાદિરૂપ ઉપકરણ, તથા પતદ્ગ્રહ–ભોજન પાત્ર હોય તે તથા " पायबंधण पायकेसरिया पायट्ठवणं च " પાત્રબંધન–ઝોળી, પાત્રકેસરિકા પાત્ર પ્રમર્જિકા, પાત્રસ્થાપન વસ્ત્ર તથા " तिण्णयपडलाइं " ત્રણપટલ–પાત્રોને એક બીજાની ઉપર મૂકવાને વખતે તે પાત્રોની રક્ષાને માટે પાત્રોની વચ્ચે રાખેલ ત્રણ વસ્ત્રખંડ, " रयत्ताणं "

જળપાત્ર ઢાંકવાનું વસ્ત્ર, " **गोच्छओ** " ગોચ્છક—પ્રમાર્જિકા તથા " **तिण्णी य पच्छागा** " ત્રણ પ્રચ્છાદક—ચાદર (તેમાં બે સૂતરાઉ અને એક ઉનની કામલ હોય છે). " **रओहरण–चोलपट्टग–मुहणं–तगमाईयं** " રજોહરણ, ચોલપટ્ટક, મુખાનન્તક—દોરા સહિતની મુહપત્તી, આદિ ઉપકરણો રહે છે, વળી " **एयंपिय** " તે ઉપકરણ પણ " **संजमस्स उववूहणट्ठयाए** " તે સાધુના સત્તર પ્રકારના સંયમની રક્ષાને માટે અને વૃદ્ધિને માટે જ હોય છે તથા " **वायायवदंसमसग सीयपरिरक्खणट्ठयाए** " વાત, તડકો, દંશ મશક અને શીતથી રક્ષણ કરવાને માટે છે. તેથી " **संजएणं** " સંયતને " **रागदोसरहियं** " રાગદ્વેષથી રહિત થઈ ને " **णिच्चं** " સર્વદા તે ધર્મોપકરણ " **परिवहियव्वं** " ધારણ કરવાં જોઈએ, એટલે કે પોતાની પાસે રાખવાં જોઈએ. અને તેમની " **पडिलेहण पप्फोडणपमज्जणाए** " પ્રતિલેખના – આંખ વડે સારી રીતે અવલોકન અને પ્રસ્ફોટન—યતનાપૂર્વક ઝટકારવારૂપ ક્રિયા તથા પ્રમાર્જન કર્યા પછી " **अहोय राओय** " દિવસે કે રાત્રે જ્યારે પણ લેવા કે મૂકવાની જરૂર પડે ત્યારે તે " **भायणभंडोवहिउवगरणं** " ભાજન, ભાંડ અને વસ્ત્રાદિરૂપ ઉપધિને " **अप्पमत्तेण** " અપ્રમત્ત થઈ ને સાધુએ " **सययं** " સદા " **निक्खियव्वं** " યતનાપૂર્વક મૂકવા જોઈએ અને " **गिण्हियव्वं च होइ** " યતનાપૂર્વક ઉઠાવવા જોઈએ

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે કેવો આહાર મુનિએ લેવો જોઈએ અને કયી કયી સામગ્રી પોતાની પાસે રાખવી જોઈએ તે બધું બતાવ્યું છે. આચારાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધમાં જે પિંડૈષણા નામનું પહેલું અધ્યયન છે તેના અગિયાર ઉદ્દેશોમાં આહારના જે દોષોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે તે દોષોથી જે આહાર રહિત હોય, ક્રયણ આદિના કૃત આદિરૂપ નવ પ્રકારે જે શુદ્ધ હોય, ઉદ્ગમ, ઉત્પાતના અને એષણાથી જે શુદ્ધ હોય, વ્યપગત આદિ વિશેષણો વાળો હોય, પ્રાસુક હોય, સંયોજના દોષ વિનાનો હોય, અંગાર

અને ધૂમ દોષથી રહિત હોય, એવો જ આહાર મુનિએ ક્ષુધાવેદના આદિ છ કારણોને નિમિત્તે છકાયના જીવોની રક્ષાના અભિપ્રાયથી લેવો જોઇએ. તથા એ પરિગ્રહ વિરત સાધુએ ગમે તે પ્રકારનો રોગાતંકનો ઉદય થયો હોય તો પણ પોતાને માટે કે અન્યને માટે કદી પણ ઔષધિ આદિનો સંગ્રહ કરવો જોઈએ નહીં. મુનિને માટે જે જે ઉપકરણો રાખવાનું આગમમાં વિધાન છે, તે તે ઉપકરણ તેણે શીત, તડકો આદિથી નડતી મુશ્કેલીઓથી બચવા માટે અને સાવદ્યયોગ વિરતિરૂપ સત્તર પ્રકારના સંયમની રક્ષાને માટે કોઇ રાગદ્વેષ પરિણતિ વિના પોતાની પાસે રાખવાં જોઈએ. તેની દરરોજ યતનાપૂર્વક પ્રમાર્જના આદિ કરીને રાત્રે કે દિવસે તેમને યતનાપૂર્વક મૂકવા તથા લેવા જોઇએ. સૂત્રમાં જે "ववगयचुयचवियचत्तदेहं" આ પદ આવે છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે–સામાન્ય રીતે જે આહાર ચેતન પર્યાયથી રહિત થઈને અચેતન બની જાય છે તેને વ્યપગત આહાર કહે છે. વિશેષ રૂપે જીવન આદિ ક્રિયાથી જે વિનિર્ગત થાય છે તે ચ્યુત અહાર કહેવાય છે. ભૃત્યાદિ દ્વારા જે ચેતના પર્યાયથી રહિત થાય છે તે ચ્યાવિત કહેવાય છે. અને જે જીવોના સંબંધથી રહિત થાય છે તે ત્યકત આહાર કહેવાય છે, આ રીતે આ સૂત્ર દ્વારા ચોથી સમિતિની આરાધના પ્રગટ કરવામાં આવી છે તેમ સમજવું જોઇએ ॥ સૂ. ૪ ॥

ટીકાર્થ—આ પ્રકારે સાધુ ધર્મમાં લીન બનેલ " से संजए " તે સંયમી સાધુ " विमुत्ते " સંગ્રહ કરવાના કાર્યથી વિમુકત થઈ જાય છે, " निस्संगो " આસકિતથી રહિત બની જાય છે, "निप्परिग्गहरुई" પરિગ્રહની રુચિથી રહિત થઇ જાય છે, " निम्ममे " મમત્વ ભાવ વિનાનો બની જાય છે, " निस्सिणेह बंधणे " સ્નેહરૂપ બંધનથી મુકત થઇ જાય છે, " सव्वपावविरए " કાયિક, વાચિક અને માનસિક એ સર્વ પ્રકારનાં પાપોથી વિરકત થઇ જાય છે " वासी चंदणसमाणकप्पे " તથા વાંસલા " वसुला " ના જેવા અપકારક પ્રત્યે તથા ચંદનના જેવા ઉપકારક પ્રત્યે એક સરખા બની જાય છે. જેમકે કહ્યું છે-

" यो मामपकरोत्येष, तत्त्वेनोपकरोत्यसौ ।
शिरामोक्षाद्युपायेन, कुर्वाण इव नीरुजम् ॥ १ ॥

જે મારા પર અપકાર કરે છે, તે અપકાર કરતો નથી પણ નસ ચોળીને નીરોગી બનાવનારની જેમ ઉપકાર જ કરે છે. અથવા જે રીતે પોતાને કાપનાર વાંસલાને ચંદન સુગંધીદાર બનાવે છે એ જ પ્રમાણે સાધુ પણ પોતાના પર અપકાર કરનાર પર ક્રોધ કરતો નથી પણ તેના પર ઉપકારજ કરે છે. જેમ કે કહ્યું છે કે-

" अपकारपरेऽपि परे कुर्वन्त्युपकारमेव हि महान्तः ।
सुरभी करोति वासीं, मलयजमिह तक्षमाणमपि ॥१॥"

જેમ ચંદન પોતાને કાપનારને વાંસલાને પણ સુગંધિત કરે છે, તેમ જે પુરુષો મહાન હોય છે તેઓ અપકાર કરવાને તત્પર થયેલ પ્રાણીઓ પર પણ ઉપકાર જ કરે છે. " समतिण-मणि-मुत्तलेट्ठु-कंचणसमे " તૃણ, મણિ, મોતી, માટીનું ઢેફું, અને સુવર્ણ તેની નજરે સમાન જ હોય છે. એટલે કે ઉપેક્ષા ભાવની અપેક્ષાએ તે સાધુ એ બધા પદાર્થોને પક્ષપાતની નજરે જોતો

નથી. " माणावमाणए समे य " માન અને અપમાનમાં તે હર્ષવિષાદ રહિત બની જાય છે " समियरए " તેના પાપ ઉપશાન્ત થઈ જાય છે. અથવા– વિષયો પ્રત્યેનો અનુરાગ કે તેમના પ્રત્યેની ઉત્સુકતા તદ્દન શાન્ત થઈ જાય છે. "समियरागदोसे" તેના રાગદ્વેષનું શમન થઈ જાય છે. "समिए समिईसु" પાંચ સમિતિઓમાં તે સમિત–પરાયણ થઇને " सम्मद्दिट्ठी " સમ્યક્દૃષ્ટિવાળો બની જાય છે. અને ' जे य सव्वपाणभूएसु समे " સમસ્ત દ્વિન્દ્રિયાદિક જીવો પર અને સ્થાવરરૂપ સમસ્ત ભૂતો પર તેનો સમભાવ થઈ જાય છે. "से हु समणे " એવો તે શ્રમણ "सुयधारए" શ્રુતનો ધારક બનીને "उज्जुए" વક્રતા કે આળસથી રહિત " संजए " સમ્યક્યતનાવાળો બની જાય છે અને " सुसाहू " પોતાની દરેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિ યતનાચારપૂર્વક કરવાને કારણે તે સાચા અર્થમાં સાધુ– નિર્વાણ સાધવાને તત્પર બની જાય છે. તથા " सरणं सव्वभूयाणं " સમસ્ત જીવોનો રક્ષક બનેલ તે સાધુ " सव्वजगवच्छले " સર્વ પ્રકારની જીવ યોનિયો પર અપાર કરુણાભાવથી યુકત બની જાય છે. "सच्च भासए" તેની વાણીમાં સત્યવાદિતાની છાપ લાગી જાય છે અને તે " संसारंते ठिए " આવતા જન્મથી રહિત હોવાને કારણે સંસારના અન્તમાં સ્થિત થઈ જાય છે. એ જ વાતને સૂત્રકાર બીજી રીતે શબ્દાદિક ફેરફારથી સમજાવે છે–" संसारसमुच्छिन्ने " તે સાધુનો ચારગતિરૂપ સંસાર સમુચ્છિન્ન થઇ જાય છે. તેથી " सययं मरणाणपारए " તે કાયમને માટે મરણનો પારગામી બની જાય છે, કારણ કે મૂકત જીવની સંસારમાં ફરીથી ઉત્પત્તિ થતી નથી, તેથી તેનું મરણ પણ થતું નથી. તેથી એ ભાવને કારણે "તે મરણનો પારગામી બની જાય છે" એવું કહ્યું છે. " सव्वेसिं संसयाणं पारए " તે સમસ્ત પ્રકારના સંશયોનો ઉચ્છેદક–નિવારક થઇ જાય છે.

"पवयणमायाहिं अट्ठहिं" પાંચ સમિતિ ત્રણગુપ્તિથી આઠ પ્રવચન માતાઓના બળથી તે "अट्ठकम्मगंठीविमोयणे" આઠ પ્રકારના કર્મોની ગાંઠોને છોડાવનાર બની જાય છે "अट्ठमयमहणे" શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શનનો પાલનકર્તા હોવાને કારણે તે આઠ મદનો વિનાશક હોય છે "ससमयकुसले य" સ્વસમયમાં પૂર્ણ નિષ્ણાત બની જાય છે તથા चकारथी પર સમયનો જાણકાર બની જાય છે. "सुहदुक्खनिव्विसेसे" સુખ અને દુઃખ તેને સરખાં લાગવા માંડે છે. તે તેમાં હર્ષ કે વિશાદ કરતો નથી. "अब्भिंतरबाहिरम्मि तवोवहाणम्मि" ચિત્તનિરોધની પ્રધાનતાથી કર્મક્ષયના હેતુભૂત હોવાને કારણે પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ છ પ્રકારનાં આભ્યન્તર તપરૂપ હોવાને ઉપધાનમાં તથા બાહ્યમાં શરીરના પરિશોષણથી કર્મક્ષયના હેતુભૂત હોવાને કારણે અનશન આદિ બાર પ્રકારના બાહ્ય તપ રૂપ ઉપધાનમાં સદા "सुट्ठुज्जुए" સારી રીતે તે તત્પર થઇ જાય છે, એટલે કે બાહ્ય અને અભ્યંતર તપોની આરાધના તે બહુ સારી રીતે કર્યા કરે છે. "खंते" દરેક જીવો પર તે સમાનભાવ રાખતો "दंते" અને પોતાની ઇન્દ્રિયોનું દમન કરતો "हियविरए" આત્મકલ્યાણ કરવામાં પરાયણ બની જાય છે. તથા "इरियासमिए" ઈર્યા સમિતિથી યુક્ત "भासासमिए" ભાષાસમિતિથી યુક્ત, "एसणासमिए" એષણા સમિતિથી યુક્ત, "आयाण-भंडमत्तनिक्खेवणासमिए" આદાન ભાંડ મત્ર નિક્ષેપણા સમિતિથી યુક્ત તથા उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाणपरिट्ठावणियासमिए" ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણ ખેલજલ્લ સિંઘાણ પરિષ્ઠાપનિકા સમિતિથી યુકત मणगुत्ते वयगुत्ते कायगुत्ते" મનોગુપ્તિ વચન-ગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ, એ ત્રણે ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત-રક્ષિત આત્મ પ્રવૃત્તિ વાળો બનીને "गुत्तिंदिए" પોતાની ઇન્દ્રિયોપર પૂર્ણ અંકુશ રાખનાર બની જાય છે. "गुत्तबंभयारी" બ્રહ્મચર્ય વ્રતની નવ કોટીએ સદા રક્ષા કરનાર

થાય છે. તથા "चाई" સર્વ સંગનો ત્યાગ કરી દેવાથી તે ત્યાગી કહેવાવા લાગે છે. "लज्जू" તે અંદરથી તથા બહારથી દોરીના જેવો સરળ થઈ જાય છે અથવા લજ્જાવાન બની જાય છે. તે હંમેશા તે વાતની કાળજી રાખે છે કે મારાથી કદાચ એવી પ્રવૃત્તિ થઈ ન જાય કે જે સંયમ માર્ગની વિરૂદ્ધ હોવાને કારણે મારે લજાવું પડે. એવાં તે સંયમી "घण्णो" સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન, અને સમ્યક્ ચારિત્રરૂપ ધનલાભને યોગ્ય થઈ જવાને કારણે ધન્ય મનાય છે. તથા "तवस्सी" પ્રશસ્ત તપો કરનાર હોવાથી તપસ્વી કહેવાવા લાગે છે, તથા "खंतक्खमे" લબ્ધિ આદિરૂપ સામર્થ્ય યુકત હોવા છતાં પણ તે ક્ષમાગુણથી બધું સહન કરવાની વૃત્તિવાળો થઇ જાય છે. આ રીતે "जिइंदिए" જિતેન્દ્રિય, "सुद्ध" મિથ્યત્વાદિ કર્મમળનો ક્ષય થવાને કારણે શુદ્ધ, "अणियाणे" નિદાનથી રહિત, "अवहिलेस्सो" અબહિર્લેશ્ય-સંયમી અંતઃકરણવાળો "अममे" મમતાથી રહિત, "अकिंचणे" અકિંચન ભાવથી યુક્ત, "छिन्नगंथे" બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહથી રહિત બનેલ તે સાધુ "निरुवलेवे" રાગ અને દ્વેષથી અલિપ્ત બની જાય છે, અને "सुबिमलवर-कंसभायणं चेव विमुत्ततोए" નિર્મળ કાંસાના પાત્રથી જેમ જળથી રહિત-મુનિપક્ષે બસંધના હેતુભૂત સ્નેહથી રહિત-થઈને "संखेविव निरंजणे" શંખના જેવો નિરંજન-સફેદ એટલે કે "विगयरागदोसमोहे" રાગાદિકની કાળાશથી રહિત થઈ જાય છે, તથા "कुंमो इव इंदियसुगुत्तो" કાચબાના જેવો ઈન્દ્રિયગુપ્ત કહેવાય છે. એટલે કે જેમ કાચબો પોતાના ગ્રીવાદિક અવયવોને શરીરમાં છુપાવીને ગુપ્ત થઇ જાય છે તેમ સાધુ પણ વિષયોમાંથી ઈન્દ્રિયોને હટાવીને સુરક્ષિત બની જાય છે. તથા "जच्चकणगं व जायरूवे" શુદ્ધ સુવર્ણની જેમ તે રાગાદિક રૂપ ક્ષારથી રહિત હોવાને કારણે પોતાના નિજરૂપથી સંપન્ન થઇ જાય છે. "पुक्खरपत्तंव निरुवलेवे" કમળ પત્ર જેમ પાણીથી અલિપ્ત રહે છે તેમ તે ભોગોથી અલિપ્ત થઇ જાય છે. "सोमायाए चंदो इव" સૌમ્યતામાં તે ચન્દ્રના જેવો "सूरोव्व दित्ततेए" સૂર્યની જેમ તે દીપ્ત તેજ-તેજસ્વી થઇ જાય છે. તથા "गिरिवरे मंदरे जह अचले" ગિરિવર સુમેરુની જેમ તે પરીષહ આદિ નડે તો પણ અચલ, સુસ્થિર રહે છે. અને "अक्खोभो सागरोव्व" તરંગરૂપી સાગરના જેવો તે અક્ષોભ-ક્ષોભ રહિત બની જાય છે. "थिमिए" સ્તિમિત-કષાયરૂપ તરંગોથી રહિત બની જાય છે. તથા "पुढवीविय सव्व फासविसहे" જેમ પૃથ્વી બધા પ્રકારના સ્પર્શોને સહન કરે છે તેમ તે પણ શુભ અને અશુભ સ્પર્શોમાં સમભાવવાળો થઇ જાય છે. "तवसा विय भास-

रासिच्छन्नेव जायतेए' રાખના ઢગલા નીચે રહેલી અગ્નિ જેમ ઉપરથી પોતાની દાહકતા પ્રગટ કરતી નથી છતા અંદર સળગતી પ્રકાશિત રહે છે, તેમ તે સાધુ પણ બહારથી શુષ્ક શરીર વાળો, રૂક્ષ અને કાન્તિ રહિત હોવા છતાં પણ અંદરથી તપ જનિત તેજથી દેદીપ્યમાન હોય છે. " जलिय हुयासणोविव तेयसा जलंते " પ્રદીપ્ત અગ્નિ જેમ પોતાના તેજથી ચળકતી રહે છે તેમ તે પણ ભાવતમનો વિનાશક હોવાથી જ્ઞાન રૂપ તેજથી ચમકતો રહે છે. " गो-सीसचंदणंपिव सीयले " જેમ ગોશીર્ષ ચંદન શીતલ અને સુગંધિત હોય છે તેજ પ્રકારે મનનાં તાપનું ઉપશમન થવાને કારણે શીતલ હોય છે અને " सुगंधियहरओविव समियभावे " શીલની સુગંધથી સરોવરના સમાન સમભાવ વાળો હોય છે, એટલે કે જેમ વાયુના અભાવે તરંગોના ઉત્થાન તથા પતનથી રહિત હોવાને કારણે સરોવરની સપાટી ઊંચીનીચી લાગતી નથી પણ એક સરખી લાગે છે એ જ પ્રમાણે સાધુ પણ માન અને અને અપમાનના અનુભવથી રહિત હોવાને કારણે હર્ષ અને શોક એ બન્ને પ્રકારના ભાવોથી રહિત બની જાય છે તેથી તે હંમેશા સમભાવથી જ રહે છે. " उग्घोसियमंडलं आयंसमंडलतलंव पागडभावेण सुद्धभावे " માંજવાથી - ઉપરનો મેલ દૂર કરી નાખવાથી નિર્મળ બનેલ દર્પણની જેમ તેનું સ્વરૂપ અમાયી હોવાને કારણે પ્રગટ રૂપે શુદ્ધ રહે છે. "सोंडीरो कुंजरोव" હાથીની જેમ તે શૌંડીર–પરીષહરૂપી સૈન્યનો કચ્ચરઘાણ કાઢી નાખવાને સમર્થ હોય છે. "वसभोव जायथामे" વૃષભની જેમ તે સ્વીકૃત મહાવ્રતરૂપ બોજાનું વહન કરવાને શકિતશાળી હોય છે. " सीहोव जहा मिगाहिवे होइ दुप्पधरिसे " જેમ સિંહ મૃગોનો અધિપતિ તથા તેમનાથી અજેય હોય છે તેમ સાધુ પણ દેશ વિરતિ શ્રાવકોની અપેક્ષાએ સકળ સંયમનો અધિપતિ અને પરીષહોથી અપરાજિત હોય છે. " सारयसलिलं व सुद्धहियए " તે શરદ ઋતુના જળની સમાન સ્વચ્છ અંતઃકરણવાળો હોય છે. " भारण्डे चेव अप्पमत्ते " ભારંડ પક્ષીના જેવો તે પ્રમાદ રહિત હોય છે. खग्गिविसाणं व एगजाए " ગેંડાના શિંગડાની જેમ તે એકાકી હોય છે' એટલે કે જેમ ગેંડાને એક જ શિંગડું હોય છે તે પ્રમાણે સાધુ પણ રાગદ્વેષ રહિત હોવાથી એકાકી જ હોય છે. " खाणूवउड्ढकाए " સ્થાણુ જેમ ઉર્ધ્વકાય છે તેમ સાધુ પણ કાયોત્સર્ગના સમયે ઉર્ધ્વકાય હોય છે. " सुण्णागारेव्व अपडिकम्मे " ખાલી મકાન જેમ સંસ્કાર વિહીન હોય છે તેમ સાધુ પણ શારીરિક સંસ્કાર રહિત હોય છે, " सुण्णागाराबणस्संतो निवायसरणप्पइ

व ज्झामणमिव निप्पकंपे " ખાલી ઘર અને ખાલી દુકાનની અંદર વાયુની અસર રહિત સ્થાનમાં રાખેલ દીવાની સળગતી જ્વાળા જેમ નિષ્પ્રકંપ (સ્થિર) હોય છે તેમ સાધુ પણ દેવાદિકૃત ઉપસર્ગો નડતાં છતાં પણ ધર્મધ્યાન આદિમાં અચલ રહે છે. " जहा खुरो चेव एगधारे " જેમ ક્ષુરા-અસ્ત્રો એક ધારવાળો હોય છે તેમ સાધુ પણ ઉત્સર્ગરૂપી એક ધારવાળો હોય છે-એટલે કે સાધુની મનોવૃત્તિ પ્રકૃષ્ટ વિશુદ્ધિઓને માટે વધતી જ રહે છે, તે પ્રતિપાતિ પરિણામોવાળો હોતો નથી. " जहा अहीचेव एगदिट्ठी " જેમ સાપ એક દૃષ્ટિવાળો હોય છે તેમ સાધુ પણ પોતાના લક્ષ્યરૂપ એક મોક્ષમાંજ લીન દૃષ્ટિવાળો હોય છે. " आगासं चेव निरालंबे " આકાશની જેમ તે નિરાવલંબી હોય છે એટલે કે સાધુને ગામ, દેશ, કુળ આદિનું અવલંબન હોતુ નથી. તે ગ્રામાદિ સમસ્ત અવલંબનોથી રહિત હોય છે. " विहगे विव सव्वओ विप्पमुक्के " વિહગ-પક્ષીની જેમ તે સર્વ પ્રકારે મુકત હોય છે-પરિગ્રહ રહિત હોય છે. " कय॰ परनिलए जहा चेव उरए " સર્પની જેમ તે બીજાએ પોતાના માટે બનાવેલાં ઘરમાં રહે છે, એટલે કે જેમ સર્પ ઉંદર આદિએ બનાવેલા દરમાં રહે છે તેમ સાધુ પણ ગૃહસ્થે બનાવેલા ઘરમાં રહે છે. " अप्पडिबद्धो अनिलोव्व " અનિલ-પવનની જેમ તે અપ્રતિબદ્ધ-પ્રતિબંધથી રહિત હોય છે-એટલે કે તે અપ્રતિબંધવિહારી હોય છે. " जीवोव्व अप्पडिहयगई " જીવની જેમ તે અપ્રતિહત ગતિવાળો હોય છે. તેનું વિચરણ સર્વત્ર હોય છે. તેને કોઇ પણ પ્રદેશમાં વિચરવાનો નિષેધ હોતો નથી. " गामे गामे य एगरायं " તે દરેક ગામમાં એક રાત્રી તથા " णगरे णगरे च पंचरायं " તથા પ્રત્યેક નગરમાં પાંચ રાત્રિ સુધી " दूइज्जंते " રોકાય છે. તથા " जिइंदिए " જિતેન્દ્રિય " जियपरिसहेय " પરીષહોને જીતનાર હોવાથી " निब्भए " નિર્ભય " विऊ " વિદ્વાન-તત્ત્વજ્ઞ એવો તે સાધુ " सचित्ताचित्तमीसएहिं दव्वेहिं विरागयंगए " સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર દ્રવ્યોમાં મમત્વ રહિતતાને પ્રાપ્ત કરીને " सचयओ विरए " સંગ્રહ કરવાથી વિરકત થઇ જાય છે અને " मुत्त " બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહથી રહિત થઈ જાય છે. આ રીતે " लहुए " ગૌરવત્રયના ત્યાગથી લઘુ બનેલ શ્રમણ ' निरवकंखे " અકાંક્ષાથી રહિત હોવાને કારણે " जीवियमरणासविप्पमुत्ते" જીવનની આશા અને મરણની આશાથી રહિત થઈ જાય છે. આ રીતે " धीरे " તે સઘળા વિશેષણોથી યુકત બનેલ તત્ત્વજ્ઞ શ્રમણ " निस्संधं " ચારિત્ર પરિણામની સંધિ-વ્યવચ્છેદને અભાવે " निव्वणं " નિરતિચાર " चरित्तं " ચારિત્ર-સંયમને ' काएण " કાયના વ્યાપારથી-મનોરથથી જ નહીં-" फासयंते " ધારણ કરીને " अज्झप्पज्झाणजुत्ते " અધ્યાત્મધ્યાન લીન બનીને " निहुए "

ઉપશાન્ત ભાવથી યુક્ત થઈને "एगे" રાગાદિક ભાવોથી રહિત હોવાથી એક, એવો જે થાય છે તે જ "धम्मं" ચારિત્રરૂપ ધર્મનું "चरेज्ज" પાલન કરનાર થઈ શકે છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં એ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે પરિગ્રહથી વિરક્ત થવા રૂપ ધર્મમાં લીન બનેલ મનુષ્યની સ્થિતિ કેવી થઇ જાય છે તથા જ્યારે તે આ સ્થિતિએ પહોંચે ત્યારે જ તે સંપૂર્ણ રીતે શ્રમણ ધર્મનું પાલન કરવાને પાત્ર બની શકે છે બીજી કોઈ પણ રીતે નહીં સૂત્રમાં એ જ વિષય જુદા જુદા શબ્દો દ્વારા સમજાવવામાં આવ્યો છે. ॥ સૂ. ૫

વળી કહે છે—"इमं च" ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ–"इमं च" આ પરિગ્રહ નામના પાંચમાં સંવરદ્વારનું "पावयणं" પ્રવચન "परिग्गहवेरमणपरिक्खणट्ठयाए" પરિગ્રહ વિરમણ વ્રતની રક્ષાને માટે "भगवया सुकहियं" ભગવાને કહેલ છે "अत्तहियं" આત્માનું હિતકારક છે. "पेच्चा भावियं" પરલોકમાં પણ શુભ ફળ દેનારૂં છે. એ જ કારણે તે "आगमेसि भद्दं" ભવિષ્યકાળમાં કલ્યાણદાયી છે, તે "सुद्धं" તદ્દન નિર્દોષ છે "नेयाउयं" વીતરાગ સર્વજ્ઞ અને હિતોપદેશક પ્રભુ દ્વારા કથિત હોવાથી તે ન્યાયયુક્ત છે. "अकुडिलं" ઋજુભાવનું જનક હોવાથી તે અકુટિલ છે "अणुत्तरं" સર્વશ્રેષ્ઠ હોવાથી તે અનુત્તર છે. તથા "सव्वदुक्खपावाणं" સમસ્ત પ્રકારના દુઃખજનક જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકારના કર્મોનું "विउसमणं" ઉપશમન કરનાર છે. "तस्स चरिमस्स संवरदारस्स" તે અન્તિમ સંવરદ્વારની "इमा पंचभावणाओ" આ પ્રમાણે પાંચ ભાવનાઓ છે જે "परिग्गहवेरमणरक्खणट्ठयाए हुंति" પરિગ્રહ વિરમણ વ્રતની રક્ષા કરનારી હોય છે ॥ સૂ. ૬ ॥

હવે સૂત્રકાર આ વ્રતની પાંચ ભાવનાઓ પ્રગટ કરવાના ઉદ્દેશથી સૌથી પહેલાં તેની પ્રથમ ભાવના વિષે કહે છે-" पढमं " ઇત્યાદિ-

ટીકાર્થ-"पढमं" આ વ્રતની પહેલી ભાવનાનું નામ નિસ્પૃહતા છે, તે ભાવના આ પ્રમાણે છે-"सोइंदिएण" શ્રોત્રેન્દ્રિયથી, "मणुण्णभद्दगाइं" મનોજ્ઞ હોવાથી મધુર લાગે છે " सद्दाइं " શબ્દો " सोच्चा " સાંભળીને તેમાં આસક્ત થવું જોઈએ નહીં એ સાધુનું કર્તવ્ય છે, તેમાં રાગભાવ ન રાખે, તેમનામાં તેણે ગૃદ્ધિભાવ કરવો જોઇએ નહીં, મોહિત થવું જોઇએ નહીં. એ જ વિષયને સૂત્રકાર નિચેની લીટીઓ દ્વારા સ્પષ્ટ કરે છે-" किं ते " તે શબ્દો કયા કયા કયા છે. એ પ્રકારની શંકા કરનાર તે કહે છે કે સાંભળો તે આ પ્રમાણે છે-"वर-मुरय-मुयंग-पाणव-दद्दुरकच्छभी-वीण-विपंचि-वल्लइबद्धीसक-सुघोस--णंदिसूसर-परिवादिण-वंसतूणक-पव्वय-तंतीतलताल-तुडिय-निग्घोस-गोय वाइयाइं " વર મુરજ-એક જાતનો ઉત્તમ મૃદંગ, મૃદંગ-સામાન્ય મૃદંગ, પણવ-નાનો ઢોલ, દર્દુર-ચામડાથી મઢેલ મુખવાળો કળશ, કચ્છપી-કાચબાના આકારનું એક વાજિંત્ર, વીણા, વિપંચી, વલ્લકી-એ ત્રણે વીણાના પ્રકારો છે, બદ્ધીશક-એક પ્રકારનું વાદ્ય, સુઘોષા-એક પ્રકારનો ખાસ ઘંટ, નન્દિ-બાર પ્રકારના વાજિંત્રોનો સમૂહ તે આ પ્રમાણે છે-(૧) ભંભા (૨) મુકુંદ, (૩) મર્દલ, (૪) કડંબ, (૫) ઝાલર, (૬) હુડુકક, (૭) કંસાલ, (૮) કલહ, (૯) તલીમા, (૧૦) વસ, (૧૧) શંખ, અને (૧૨) પણવ. સુસ્વર પરિવાદિની-એક પ્રકારની વીણા, વંશ-બંસરી, તૂણક-એક પ્રાકારનું ખાસ વાદ્ય જેને હિંદી ભાષામાં રમતૂલા કહે છે, પર્વજ-વાંસમાંથી બનાવેલ એક પ્રકારનું ખાસ વાદ્ય, તન્ત્રી-સારંગી, તલ-હાથ, તાલ-મંજીરા, અથવા તલતાલ-હાથોથી પડાતી તાલી,

ત્રુટિત-એક જાતનું વાદ્ય, એ બધાના અવાજને તથા ગીતોને તથા સામાન્ય વાજિંત્રોના અવાજને તથા " नडनट्टगजल्लमल्लमुट्ठिगवेलंबगकहगपवगलासग आइक्खग-लंखमंखतूण-इल्लतुंबवीणिय-तालायरपकरणाणि " નટ—નાટક ક રનાર નટોના, નર્તકો-નૃત્યકરનારના, જલ્લ-ચામડાની દોરી પર ક્રીડા કરનારના, મલ્લ-મલ્લયુદ્ધ કરનારના, મૌષ્ટિક-મુષ્ટિયુદ્ધ કરનારના, વિડમ્બક-વિદૂષકોના, કથક-ગાંધર્વવિદ્યા વિશારદોના, પ્લવક-કૂદકા ભરનાર માણસોનાં, લાસક-લાસ્યનામના એક ખાસ પ્રકારનાં નાટક કરનારના, આખ્યાયક કથા કરનારના. લંખ ઉંચા ઉંચા વાંસની ટોચે ચડીને વિવિધ પ્રકારના ખેલ કરનારના, મંખ-ચિત્રનાં ફુલકો હાથમાં લઈને ખેલ તમાસા કરનારના, તૂણિક-તૂણનામનું વાજિંત્ર વગાડનાર દ્વારા સારી રીતે કરવામાં આવેલ " बहूणि " અનેક પ્રકારના " महुर सरगीयसुस्सराइं " મધુર સ્વરયુક્ત ગીતરૂપ સ્વરોને તથા " कंची मेहलाक लावग-पतरक-पयरेक--पायजालक--घंटिय--खिंखिणिरयणोरुजालय—छुद्दियनेउय-चलण-मालिय-कणग-निगड-जालक-भूसणसद्दाणि " કાંચી-કટિભૂષણ, મેખલા-સેર, કલાપક-ડોકનું ઘરેણું-પ્રતરક, પ્રતેરક એ બંને એક પ્રકાનાં ખાસ આભૂષણો છે, પાદજાલક-પગનું આભૂષણ, ઘંટિકા,-ઘૂઘરી, કિંકિણી-નાની નાની ઘૂઘરીઓ, નૂપુર-ઝાંઝર, વિછિયા, ચરણમાલિકા, એ બધા આભૂષણોનાં અવાજને તથા " लीलचंकम्ममाणुदीरियाइं " લીલાસહિત જતી સ્ત્રીઓનાં આભૂષણોનાં અવાજને તથા "तरुणीजण-हसिय-भणिय-कलरिभिय-मंजुलाइं " તરુણીઓનાં હસિત, ભણિત, કલરિભિત અને મનોહર, એવાં " बहूणि गुणवयणाणि " અનેક પ્રકારના કામ વર્ધક શબ્દોને તથા " महुरजणभासियाइं " ગાયકોનાં તાલ સ્વરયુક્ત ગીતોને સાંભળીને સાધુએ " तेसु मणुण्णभद्दएसु " તે મનોજ્ઞ અને મધુર " सद्देसु " શબ્દોમાં તથા " अण्णेसु य एवमाइएसु " એવા પ્રકારનાં બીજાં શબ્દોમાં પણ " न सज्जियव्वं " આસક્તિ કરવી જોઈએ નહીં. " न रज्जियव्वं " રાગ કરવો જોઈએ નહીં, " न गिज्झियव्वं " ગૃદ્ધિભાવ ન

કરવો જોઈએ એટલે કે લલચાવું જોઈએ નહીં. " न मुज्झियव्वं " તેમનામાં મોહ કરવો જોઇએ નહીં. "न विणिघायं आवज्जियव्वं" તેમના નિમિત્તે પોતાના ચારિત્રને ભ્રષ્ટ કરવું જોઈએ નહીં, " न लुभियव्वं " તેમાં લલચાવું જોઈએ નહીં. " न तुसियव्वं " તેમાં મનને પ્રસન્ન રાખવું જોઇએ નહીં. " न हसियव्वं " હસવું જોઇએ નહીં, અને " न सइं च मइं ज तत्थ कुज्जा " તે મનોજ્ઞ શબ્દાદિકોને યાદ કરવા જોઇએ નહીં. અને તેમાં પોતાના મનને એંચાવા દેવું નહીં. એજ પ્રમાણે 'पुणरवि य ' વળી " सोइंदिएण " શ્રોત્રેન્દ્રિયથી " अमणुण्णपावगाइं " અમનોજ્ઞ અને તે કારણે અરુચિકારક અશુભ " सद्दाइं " શબ્દોને " सोच्चा " સાંભળીને તેના પ્રત્યે દ્વેષ પણ ન કરવો જોઇએ તે સાધુનું કર્તવ્ય છે-તેના તરફનાં તિરસ્કારથી નાક કે મોઢું સંકોચવું બગાડવું જોઈએ નહીં, એજ વિષયને સૂત્રકાર આ પંકિતઓ દ્વારા સ્પષ્ટ કરે છે-તે કયા કયા પ્રકારના છે તે શંકાના નિવારણના માટે તેઓ તે અમનોજ્ઞ પાપક શબ્દોને બતાવે છે-" अक्कोस–फरुस–खिंसण–अवमाणण–तज्जण–निब्भच्छण–दित्तवयण–तासण–उक्कूजिय–रुण्ण–रडिय-कंदिय–णिग्घुठ–रसिय–कलुण –विलवियाइं " "હે દુષ્ટ! મરી જા" ઇત્યાદિ પ્રકારના શબ્દોને આક્રોશ શબ્દ કહે છે, કઠોર શબ્દોને પરુષ શબ્દો કહે છે, જેવાં કે " એ મૂર્ખ ! અરે ઓ ચોર " આદિ પરુષ શબ્દો છે. " તું ઘણો ખરાબ સ્વભાવવાળો છે, તું ઘણો બેશરમ છે " આદિ નિંદાત્મક શબ્દોને ખિંસન કહે છે. " તું " આદિ અપમાનજનક શબ્દો છે. જે શબ્દો દ્વારા બીજાને ધમકી અપાય છે તે શબ્દોને તર્જના શબ્દો કહે છે, જેવાં કે " રે દુષ્ટ મારી અવજ્ઞા કરવાનું ફળ હું તને ચખાડીશ " તથા " અરે નિર્દય! મારી નજરથી દૂર થા " ઈત્યાદિ પ્રકારનાં વાકયોને નિર્ભત્સના વાકય કહે છે. ક્રોધયુક્ત વચનોને દીપ્ત વચન કહે છે.

અંધકાર આદિમાં ફુત્કાર આદિરૂપ શબ્દોનું નામ ત્રાસન છે, શિયાળ આદિના અવાજ તે પ્રકારનો હોય છે. જોર જોરથી અસ્પષ્ટ બોલવું તેને ઉત્કૂજિત શબ્દો કહે છે. આંસું પાડી પાડીને રડવાના અવાજને રુદિત શબ્દ કહે છે. કલહ-વર્ધક વાકયોને રટિત વાકય કહે છે. ઇષ્ટનો વિયોગ આદિ થતાં રુદનની સાથે જે વચન નીકળે છે તેને ક્રંદિતવચન કહે છે. ઊંચા આવાજથી બોલતા વચનને નિર્ઘુષ્ટ શબ્દ કહે છે. સૂઅર આદિ જેવાં શબ્દો બોલવા તે રસિત શબ્દ કહેવાય છે. પુત્ર આદિનું મત્યુ થતાં જે કરુણ વિલાપ કરાય છે. અને ત્યારે જે શબ્દો મોઢામાંથી નીકળે છે તે કરુણ વિલપિત કહેવાય છે. એવાં શબ્દો પ્રત્યે તથા " अण्णेसुय एवमाइएसु सद्देसु " એવાં જ પ્રકારનાં બીજા શબ્દો કે જે " अमणुण्णपावएसु " અમનોજ્ઞ અને અશુભ હોય, તે શબ્દોથી " न रूसियव्वं " રોષ ન કરવો " समणेण " તે શ્રમણનું કર્તવ્ય છે. " न हीलियव्वं " તેમની અવજ્ઞા કરવી નહીં, " न निंदियव्वं " નિંદા ન કરવી, " न खिंसियव्वं " તેના પર ખિસિયાએ નહીં-બીજા પાસે તેની નિંદા કરવી જોઇએ નહીં, "न छिंदियव्वं " અમનોજ્ઞ અવાજ કરનાર વીણાદિ જે વસ્તુ હોય તેનું તે છેદન ન કરે, " न भिंदियव्वं " તેનું ભેદન ન કરે " न वहेयव्वं " અનિષ્ટ શબ્દ કરનાર મનુષ્ય આદિનો તે વધ ન કરે, અને " न दुगुंछावत्तिया वि लब्भा उप्पाएउं " તે અનિષ્ટ શબ્દ પ્રત્યે પોતે તૃષ્ણા ન કરે ને બીજાઓમાં તૃષ્ણા. વૃત્તિ પેદા કરવાની કોશિશ ન કરે. હવે સૂત્રકાર આ પહેલી ભાવનાનો ઉપ-સંહાર કરતાં કહે છે-" एवं " આ રીતે " सोइंदियभावणाभाविओ " શ્રોત્રે-ન્દ્રિયની ભાવનાથી ભાવિત થયેલ " મારે શ્રોતેન્દ્રિય પર અંકુશ રાખવો જોઇએ નહીં તો ઘણો ભારે અનર્થ થશે " એ પ્રકારની વિચારધારાથી પ્રભાવિત થયેલ " अतरप्पा " અન્તરાત્મા-મુનિ " मणुण्णामणुण्णसुब्भिदुब्भिरागदोसे पणिहि-

यप्पा " મનોજ્ઞરૂપ શુભ અને અશુભ શબ્દોમાં રાગદ્વેષની પરિણતિથી રહિત થઇ જાય છે. આ પ્રકારની સ્થિતિથી યુક્ત બનેલ " साहू " સાધુ " मणवयकायगुत्ते" પોતાના મન, વચન અને કાયને શુભાશુભ પ્રવૃત્તિથી સુરક્ષિત કરી નાખે છે. અને " संवुडे " સંવરથી યુક્ત બનીને " पणिहिइंदिए" પોતાની શ્રોત્રેન્દ્રિયને વશ કરીને " धम्मं" ચારિત્રરૂપ ધર્મનું " चरेज्ज " પાલન કરનાર થઈ જાય છે.

ભાવાર્થ—આ સૂત્રદ્વારા પરિગ્રહ વિરમણ વ્રતની પહેલી ભાવનાનું વિવેચન કર્યું છે તેમાં તેમણે એ બતાવ્યું છે કે સાધુએ શ્રોત્રેન્દ્રિયના ઈષ્ટ વિષયમાં લલચાવું જોઈએ નહીં અને અનિષ્ટ વિષય પ્રત્યે દ્વેષ કરવો જોઈએ નહીં આ રીતે આ ભાવનાથી ભાવિત થયેલ મુનિ પોતાના વ્રતની રક્ષા તથા સુસ્થિરતા કરતો કરતો સંવરથી યુક્ત થઇ જાય છે, અને ચારિત્રરૂપ ધર્મનું સારી રીતે પાલન કરી શકે છે ॥ સૂ૦ ૭ ॥

ચક્ષુરિન્દ્રિ સંવર નામકી દૂસરી ભાવના કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર આ વ્રતની બીજી ભાવના બતાવે છે–" बीयं " ઈત્યાદિ–

ટીકાર્થ—" बीयं " બીજી ચક્ષુરિન્દ્રિય સંવર નામની ભાવના છે. તે આ પ્રમાણે છે–" चक्खुइंदिएण " ચક્ષુ ઈન્દ્રિયથી " मणुण्णभद्दगाइं " મનોજ્ઞ અને સુંદર એવાં " रूवाइं " રૂપોને કે જે " सचित्ताचित्तमीसगाइं " સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર દ્રવ્યને આશ્રિત હોય, તેમને " पासियं " જોઇને તેમાં સાધુએ આસક્ત થવું જોઈએ નહીં. નર, નારી આદિ સચિત્ત દ્રવ્ય છે. તેમની પ્રતિકૃતિ–ફોટો અચિત્ત દ્રવ્ય છે. વસ્ત્ર, આભૂષણ આદિથી વિભૂષિત નર–નારી આદિ મિશ્ર દ્રવ્ય છે. તેમના પર આધાર રાખનાર જે મનોહર આકાર હોય છે તે મનોજ્ઞ ભદ્રકરૂપ છે. તે બધાનો આકાર " कट्ठे " લાકડાના પાટીયા પર

ચિતરાય છે, " पोत्थेय " પુસ્તકોમાં છપાય છે. चित्तकम्मेय " કાગળ આદિ પર ચિતરવામાં આવે છે, માટી આદિથી બનાવવામાં આવે છે, " लेप्पकम्मे " રંગ આદિથી દિવાલ આદિ પર આલેખાય છે, " सेलेय " પથ્થર પર કોતરાય છે, " दंतकम्मेय " હાથીદાંત પર કોતરવામાં આવે છે, તે સઘળા પદાર્થો ઉપર અંકિત કરેલ તે આકારોને "पंचहिं वण्णेहिं " પાંચ રંગો લગાડીને બહુજ સુંદર અને આકર્ષક બનાવાય છે. "अणेगसंठाणसंठियाइं " ભિન્ન ભિન્ન રીતે તેની સજાવટ કરાય છે. એ જ રીતે " गंथिमवेढिमपूरिमसंघाइमाणि य " માળાની જેમ ગૂંથી ગૂંથીને જે ચિત્રો બનાવવામાં આવે છે તે ગ્રંથિમ, પુષ્પના દડાની જેમ જે ચિત્ર વેષ્ટિત કરીને બનાવાય છે વેષ્ટિમ, કોઈ પદાર્થ પર પુતળી આદિની જેમ રંગથી ભરીને જે ચિત્ર બનાવાય છે તે પૂરિમ, તથા કોડી આદિને એક બીજામાં પરોવીને કૂકડા આદિ જેવા જે આકાર બનાવાય છે તે સંઘાતિમ કહેવાય છે. તે બધાને જોઇને તથા"बहुविहाणि" અનેક પ્રકારની "मल्लाइं" માળાઓ કે જે " अहियं नयणमणसुहकराइं" આંખ અને મનને વધારેમાં વધારે આનંદદાયક હોય છે, તેમને જોઇને "वणसंडे" એક જાતના કે અનેક જાતના વૃક્ષના સમૂહોને "पव्वएय " પર્વતોને, "गामागरणगराणि" ગામ, આકર, નગારોને "खुद्दिय-पुक्खरिणी-वावी- दीहिय-गुंजालिय सरसर-पंतिय-सागर-बिलपंतिय-खाइय-नई -सर-तलाग-वप्पिणो" ક્ષુદ્રિકા-નાનું જળાશય, પુષ્કરિણી-કમળોથી યુક્ત ગોળાકારની વાવ, વાપી-ચાર ખૂણાવાળી વાવ સરઃસરઃપંક્તિ-એક તળાવમાંથી બીજા તળાવોમાં પાણી જતું હોય તેવાં તળાવોનો સમૂહ, સાગર, બિલપંક્તિ-દરના જેવાં આકારના કૂવાઓની હાર, ખાતિકા-ફરતી આવેલી ખાઈઓ, નદીઓ, સર-સામાન્ય તળાવો, તડાગ-કૃત્રિમ સરોવર, વપ્ર-ધાન્યના ખેતરો જે "फुल्लुप्पलपउमपरियमंडियाभिरामे " વિકસિત ઉત્પલોથી--ચંદ્રવિકાસી કમળોથી બધી તરફ ઘેરાયેલાં હોય, અને એ જ કારણે મનને વધારે પ્રફુલ્લિત બનાવતાં હોય, તથા " अणेगसउणगणमिहुणविचरिए " અનેક પક્ષીઓનાં યુગલ જ્યાં વિચરતાં હોય, તે બધુ જોઇને સાધુએ તેમાં આસક્તિ કરવી જોઇએ નહીં. તથા " वरमंडव-विविहभवण-तोरण-चेइय-देवकुल-सभप्प-वावसह-सयणासण-सीयरह सगडजाणजुग्गसंदणे " વરમંડપ -શ્રેષ્ઠમંડપ, વિવિધભવન, તોરણ,- ચૈત્ય,--ઉદ્યાન, દેવકુલ, સભા, પ્રપા- પરબ, આવસથ-પરિવ્રાજકોનાં સ્થાન, સારી રીતે સજાવ-

ટવાળાં શયનસ્થાન, આસન, પાલખી, રથ. ગાડાં, યાન-મુસાફરીના સાધનરૂપ વાહન, યુગ્ય• અશ્વાદિ વાહન, સ્યંદન-ખાસ પ્રકારના રથ, એ બધાને તથા "नरनारिगणेय" નર અને નારીના સમૂહને કે જે "सोमपडिरूवदरिसणिज्जे" ચન્દ્રમા જેવાં સુંદર આકારવાળા છે અને તેથી જ જે જોવાં ગમે તેવાં છે, "अलंकियविभूसिए" મુગટ આદિ વિવિધ અલંકારો તથા વસ્ત્રોથી વિભૂષિત છે, "पुव्वकयतवप्पभावसोहाग संपउत्ते" પૂર્વકૃત તપના પ્રભાવથી પ્રાપ્ત થયેલ સૌભાગ્યથી જેઓ યુક્ત છે, એ સૌને જોઈ ને તથા "नड-नट्टग-जल्ल-मल्ल-मुट्ठिय-वेलंबग-कहग-पवग-लासग-आइक्खग-लंख-मंख-तूण-इल्ल-तुंबवीणिय -तालायर-पकरणाणि" નટ, નર્તક, જલ્લ, મૌષ્ટિક, બેલંવક, કથક, પ્લવક, લાસક આખ્યાયિક, લંખ, મંખ, તુંણિક, તુંબવીણિક, તાલાચાર, એ બધાનાં મનોહર વ્યાપારો કે જે "बहूणि" અનેક પ્રકારના હોય છે, અને "सुकराणि" સુંદર ક્રિયા યુક્ત હોય છે, તેમને જોઈને તથા "अण्णेसु एवमाइएसु रूवेसु मणुण्ण भद्दएसु" એ જ પ્રકારનાં બીજાં પણ જે મનોજ્ઞ ભદ્રકરૂપ હોય તેમને જોઈને "समणेण" સાધુએ "तेसु" તેમનામાં "न सज्जियव्वं" આસક્ત થવું જોઈએ નહીં, "न रज्जियव्वं" રાગ કરવો જોઈએ નહીં, "न गिज्झियव्वं" તેમાં લલચાવું જોઈએ નહીં, "न मुज्झियव्वं" તેને માટે મોહ કરવો જોઈએ નહીં, "न विणिघायं आवज्जियव्वं" તેને માટે ચારિત્રનો ભંગ ન કરવો જોઇએ "न लुभियव्वं" લોભ કરવો જોઈએ નહીં, "न तुसियव्वं" તેનાથી મનમાં આનંદ પામવો નહીં, "न हसियव्वं" તેને જોઈને આશ્ચર્યથી હસવું ન જોઈએ, તથા "न सइं च मइं च तत्थकुज्जा" તેને યાદ કરવું જોઈએ નહીં કે તેમાં ધ્યાન પરોવવું જોઇ એ નહીં.

"पुणरवि" એ જ પ્રમાણે "अमणुण्णपावगाइं" અમનોજ્ઞ અશુભ "रूवाइं" રૂપોને "चक्खुइंदिएण" ચક્ષુઇન્દ્રિયથી "पासिय" જોઈને તેના પ્રત્યે રોષ--દ્વેષ કરવો જોઇએ નહીં, "किं ते?" તે અશુભ રૂપ કયાં કયાં છે તે શંકાનું સમાધાન કરવાને માટે સૂત્રકાર નીચેના પદો દ્વારા તેમને જાહેર કરે છે—"गंडि-कोढि-कुणि-उदरि-कच्छुल्ल- पइल्ल-कुज्ज-पंगुल-वामण-अंधिल्लग-एगचक्खु-विविहय-सपिसल्लग-वाहिरोग-पीलियं" ગંડી-કંઠમાળના રોગવાળા, કુષ્ટરોગી, કુણિ-કંઠરોગવાળા, ઉદરરોગી, કચ્છુલ્લરોગી, શ્લીપદરોગી, કુબડા,

લૂલા, વામન, જન્માંધ, કાણીયા. જન્મ પછી આંધળા બનેલા, સપિસલ્લક-સપિશાચ-ભૂતાદિ વળગાડવાળા, અથવા સપિશલ્યક-ઢસડાતા ચાલના હૃદયરોગી, વ્યાધિપીડિત અને રોગ પીડિત એ બધાને જોઇને તેમના પ્રત્યે દ્વેષ અથવા ઘૃણા કરવી જોઇએ નહીં. પૂર્વોક્ત પદોનો અલગ અલગ અર્થ આ પ્રમાણે છે—"ગંડી"-વાત પિત્ત અને સન્નિપાત-વાતાદિ ત્રિદોષ મિશ્રિત વિકારથી ઉત્પન્ન થવાને કારણે ચાર પ્રકારના કંઠરોગવાળા, "कुण्ठी"--કુષ્ટ અઢાર પ્રકારના હોય છે, જેમાં સાત પ્રકારનાં મહાકુષ્ટ હોય છે અને અગિયાર પ્રકારના સામાન્ય કુષ્ટ હોય છે. (૧) અરુણ, (૨) દુમ્બર, ૩) સ્પર્શજિહ્વ, (૪) કર-કપાલ, (૪) કાકન, (૬) પૌંડરીક અને (૭ દદ્ર એ સાતે અસાધ્ય હોવાથી મહાકુષ્ઠ ગણાય છે. અગિયાર પ્રકારના સામાન્યકુષ્ટ આ પ્રમાણે છે—(૧) સ્થલા-મારુક્ક, (૨) મહાકુષ્ટ, (૩) એક કુષ્ઠ(૪) ચર્મદલ, (૫) વિર્સપ (૬) પરીસર્પ (૭) વિચર્ચિકા, (૮) સિધ્મ(૯) કિટિમ (૧૦) પામા, (૧૧) શતારુષ્ક. જો કે બધાં જ કુષ્ટ સન્નિપાતથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. છતાં પણ વાતાદિક દોષોની પ્રબળતાને કારણે તેમાં ભેદ માનવામાં આવ્યાં છે. આ રીતે અઢાર પ્રકારના કુષ્ટરોગી, कुणि-કુષ્ઠરોગી-આ રોગ ગર્ભાધાનાદિ દોષથી થાય છે. તે રોગમાં એક હાથ કે એક પગ ટૂંકો થઇ જાય છે. ઉદરરોગી-ઉદરરોગ આઠ પ્રકારના હોય છે કહ્યું પણ છે કે-

"पृथक्१ समस्तै २ रपि चानिलौघैः ३ प्लीहोदरं ४ बद्धगुदं ५ तथैव ।
आगुन्तुकं ६ वेसर७ मष्टमं तु जलोदरं ८ चेति भवन्ति तानि ॥१॥"

(૧) પૃથક્, (૨) સમસ્ત, (૩) અનિલૌઘ, (૪) પ્લીહોદર (૫) બદ્ધગુદ (૬) આગન્તુક, (૭) વેસર અને (૮) જલોદર, એ આઠ પ્રકારના ઉદરરોગ હોય છે. તેમા જલોદર અસાધ્ય રોગ છે, બાકીના બધા સાધ્ય છે "कच्छुल्ल" દાદર, ખરજવું, ખસ, વગેરે ખુજલીરોગો, શ્લીપદરોગી-(હાથીપગાનો રોગી) આ રોગના લક્ષણો નીચે પ્રમાણે કહેલ છે—

"कुपिता वातपित्तश्लेष्माणोऽधोधः प्रपन्ना वक्षःस्थलोरुजङ्घास्ववतिष्ठमाना कालान्तरे पादमाश्रित्य शनैः शनैः शोथमुपजनयन्ति"

જ્યારે વાત, પિત્ત અને કફ પ્રકુપિત થઈને શરીરનાં નીચેના ભાગોમાં પહોંચી જાય છે અને વક્ષસ્થળ, ઉરું જંઘા આદિમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે સમય જતાં પગમાં પહોંચીને ધીમે ધીમે તેમાં સોજો ઉત્પન્ન કરે છે. તે રોગનું નામ શ્લીપદરોગ છે. આ રોગનાં બીજા નામો ફિલપગા હાથીપગા આદિ પણ છે. તેનાં બીજાં લક્ષણો પણ કહેલ છે—

" पुराणोदकभूयिष्ठाः, सर्वर्त्तुषु च शीतलाः
येदेशास्तेषु जायन्ते, श्लीपदानि विशेषतः ॥ १॥
पादयो र्हस्तयोर्वाऽपि जायते श्लीपदं नृणाम् ।
कर्णोष्ठ नासास्वपि च क्वचिदिच्छन्ति तद्विदः ॥ १॥

જે દેશોમાં પ્રાચીન પાણી વિશેષ પ્રમાણમાં ભરાઈ રહે છે તે દેશોમાં આ રોગ વધુ પ્રમાણમાં થાય છે. વળી જે પ્રદેશ બધી ઋતુઓમાં શીતળ રહે છે ત્યાં પણ આ રોગ વધારે પ્રમાણમાં થાય છે. કેટલાક એમ પણ કહે છે કે આ રોગ હાથ, પગે, કાન, હોઠ અને નાકમાં પણ થાય છે. कुब्ज–પાંગળાપણું અને વામનતા માતાપિતાના શુક્ર તથા રક્તનાદોષથી થાય છે. કહ્યું પણ છે-

" गर्भे वातप्रकोपेण, दोहदे वाऽवमानिते ।
भवेत्कुब्जः कुणिः पङ्गुर्मूको मन्मथ एव च ॥ १॥ "

એટલે કે ગર્ભમાં વાયુનો પ્રકોપ થવાથી તથા ગર્ભિણીનો દોહદ–મનોરથ પૂરો નહીં કરવાથી, તેના દોહદની અવગણના કરવાથી કૂબડો. કુણિ–કુષ્ટ, લૂલો, મૂંગો અથવા તોતડો બાળક જન્મે છે. અંધિલ–જન્માંધ, કાણો, એ એ બંન્ને પ્રકારનાં બાળકો જ્યારે ગર્ભમાં હોય ત્યારે જો બંન્ને આંખો તેજ પ્રાપ્ત કરી લેતી નથી તો તે બાળક જન્મથી જ અંધ પેદા થાય છે. જો એક જ આંખ તેજ પ્રાપ્ત કરી લે છે પણ બીજી આંખ તેજ પ્રાપ્ત કરી લેતી નથી તો તે જન્મથી જ કાણો હોય છે. એ જ તેજ જો રક્તાનુગત થઇ જાય તો બાળક રક્તાક્ષ–લાલ નેત્રવાળું થાય છે, પિત્તાનુગત થઈ જાય તો બાળક પિંગાક્ષ પીળી આંખવાળો જન્મે તે, અને જો શ્લેષ્માનુગત થાય તો તે શુકલાક્ષ પેદા

થાય છે. विनिहत्त–વિનિહતચક્ષુ–જન્મ પછી જેની આંખો ફૂટી જાય છે તે વિનિ-હતચક્ષુ કહેવાય છે. सपिसल्लग–પિશાચગૃહિત અથવા શર્પિશલ્યક–સાર્પી–પીઠપર બેસીને અથવા બન્ને જાંઘને કટિ પર મજબૂત રીતે બાંધીને અને બંને હાથમાં બે લાકડા આદિની ઘોડી લઈને તેની મદદથી જે જમીનપર સરકે છે તેને સર્પિ કહે છે. એ રીતે સરકનાર વ્યક્તિ કે જે ગર્ભદોષથી-અશુભ કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાયછે, "शल्यक"–હૃદયશલ્ય આદિ રોગવાળા, વ્યાધિ રોગપીડિતવ્યાધિ રોગથી પીડાતાં પ્રાણી એટલે કે દીર્ઘકાળતી ચાલ્યા આવતા પીડારૂપ વ્યાધિથી તથા હંમેશ રોગરૂપ પીડાથી પીડાતા દુઃખી જીવો એ બધાને જોઈને તેમના પ્રત્યે દ્વેષ કે ઘૃણા કરવી જોઈએ નહીં. " विगयाणिय मयकलेवराणि " વિકૃત થયેલ મૃત શરી-રોને " सकिमिणकुहियं च दव्वरासिं " કૃમિસહિત સડતા દુર્ગંધ યુક્ત પદાર્થોને અને પુરીષ આદિ દ્રવ્ય સમૂહને જોઈને તેમાં તથા " अन्नेसुय एवमाइएसु " એ ઉપરાંત એ જ પ્રકારના બીજા " अमणुण्णपावएसु तेसु " અમનોજ્ઞ, અશુભ પદાર્થ પાસે મોજૂદ હોય તેમના પર " समणेणं " સાધુએ " न रुसियव्वं " રોષ ન કરવો જોઈએ, " न हीलियव्वं " તેની અવજ્ઞા ન કરવી જોઈએ, " न " निंदिब्वं " તેમની નિંદા ન કરવી જોઈ એ; "न खिंसियव्वं " બીજાની આગળ નિંદા ન કરવી જોઈએ, એ જ પ્રમાણે " न छिंदियव्वं " અમનોજ્ઞ દેખાવની વસ્તુનું છેદન કરાવવું નહીં, " न भिंदियव्वं " ભેદન કરાવવું નહીં, " न वहे-यव्वं " અનિષ્ટ રૂપવાળી વ્યક્તિને વધ કરાવવો જોઈએ નહીં. એ જ પ્રમાણે એ પદાર્થો પ્રત્યે સાધુએ " न दुगुंछा--वत्तिया वि लब्भा उप्पाएउं " જુગુપ્સા વૃત્તિ પણ રાખવી તે યોગ્ય નથી. " एवं " આ રીતે " चक्खुइंदिय

भावणा भाविओ अन्तरप्पा " જ્યારે અંતરાત્મા ચક્ષુ ઇન્દ્રિયની ભાવનાથી ભાવિત થાય છે ત્યારે તે " मणुण्णामणुण्णसुब्भदुब्भिरागदोसेपणहियप्पा " મનોજ્ઞરૂપ ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના શુભ વિષયમાં અને અમનોજ્ઞરૂપ ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના અશુભ વિષયમાં રાગદ્વેષથી રહિત થવાથી વ્યવસ્થિત આત્માવાળો "साहू" સાધુ " मणवयणकायगुत्ते " પોતાના મન, વચન અને કાયરૂપ યોગોને શુભ અશુભ પ્રવૃત્તિથી સુરક્ષિત બનાવી લે છે અને " संवुडे " સંવરથી યુક્ત બનીને " पणिहिइंदिए " પોતાની ચક્ષુ ઇન્દ્રિયને કાબૂમાં રાખીને " धम्मं " ચારિત્રયરૂપ ધર્મ-નો " चरेज्ज " પાલક બને છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા પરિગ્રહ વિરમણ વ્રતની ચક્ષુઇન્દ્રિય સંવર નામની બીજી ભાવના બતાવી છે. આ ભાવના દ્વારા સાધુને એ વિષય સમજાવવામાં આવ્યો છે કે તે એવી પોતાની ચક્ષુઇન્દ્રિયની પ્રવૃત્તિને એવા પ્રકારની વિચાર ધારાથી બાંધી રાખે કે જેથી ચક્ષુઇન્દ્રિય વડે દષ્ટિગત થતા મનોજ્ઞ તથા અમનોજ્ઞ રૂપમાં તેને રાગદ્વેષ ન થાય. જો તેની સમક્ષ મનોજ્ઞ પદાર્થ હાજર થાય તો તેમનામાં રાગાદિ પરિણતિથી બંધાવું જોઇએ નહીં અને જો અશુભ રૂપ હોય તો તેના પ્રત્યે દ્વેષ વૃત્તિ દાખવીને પોતાની જાતને દુઃખી કરવી જોઈએ નહી. બન્ને પ્રકારના વિષયો સમક્ષ તેને તો સમભાવ યુકત રહેવું જોઇએ. જે તે પ્રમાણે કરતો નથી તે મહા અનર્થને પાત્ર થાય છે આ પ્રમાણે ચક્ષુન્દ્રિયની ભાવનાથી ભાવિત બનેલ તે સાધુ પોતાના ત્રણે યોગને શુભાશુભ પ્રવૃત્તિઓથી સુરક્ષિત રાખીને ચક્ષુ ઇન્દ્રિય પર કાબૂ જમાવે છે અનેચારિત્રરૂપ ધર્મનું પાલન કરીને પોતાના પરિગ્રહ વિરમણવ્રતને સુસ્થિર બનાવે છે ॥સૂ.૮॥

હવે સૂત્રકાર પરિગ્રહ વિરમણ વ્રતની ત્રીજી ભાવના સમજાવે છે—"**तइयं**" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—"**तइयं**" આ વ્રતની ત્રીજી ભાવનાનું નામ ઘ્રાણેન્દ્રિય સંવરણ છે. આ ભાવનાવાળા સાધુએ ઘ્રાણેન્દ્રિયને માટે મનોજ્ઞ ભદ્રક ગંધને સૂંઘીને તેમાં રાગ કરવો જોઇએ નહીં. અને અમનોજ્ઞ પાપક અશુભ ગંધોને સૂંઘીને તેમના પ્રત્યે દ્વેષ કરવો જોઈએ નહીં. એ જ વિષયનું સૂત્રકાર વિસ્તારથી સ્પષ્ટીકરણ કરે છે. "**किं ते**" તે મનોજ્ઞ ભદ્રક ગંધ શેની શેની હોય છે તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે—"**जलयर-थलयर-सरस-पुप्फफल-पाणभोयण-कुट्ठ-तगर-पत्त-चोय-दमणक-मरुय-एलारसपक्कमंसि-गोसीस-सरसचंदण-कप्पूर-लवंग-अगुरु-कुंकुम-कंकोल्ल-उसीर-सेसचंदण-सुगंध' सारंग जुत्तीवर धूववासे**" જલચર-જળમાં ઉત્પન્ન થયેલા સુગંધિત પુષ્પોની, સ્થળચર-જમીન પર ઉત્પન્ન થયેલાં સુગંધિત ફૂલોની, સરસ-રસદાર ફુલ, ફળ, પાન, ભોજનોની કુષ્ઠ-સુગંધિત દ્રવ્યની, તગર-એક જાતના ધૂપની, પત્ર-તમાલપત્રની, ચોય-સુગંધિત વૃક્ષની છાલની, દમનક-એક જાતના ફૂલની, મરુક-ડમરાની, એલાય-ચીના રસની, પકવમંસી-એક જાતનું સુગંધિ દ્રવ્યના; ગોશીર્ષ ચંદનની; શ્રી-ખંડ ચંદનની; કપૂરની; લવીંગની, અગુરૂ ધૂપની; કુંકુમ-કેશરની; કંકોલ નામના એક જાતના ફૂલની; ઉશીર-સુગંધિવાળાની શ્વેતચંદનની; તથા જેમાં સુંદર ગંધવાળા કમળ પત્રોનું મિશ્રણ થયું હોય એવાં ઉત્તમ પ્રકારનાં ધૂપની સુગંધ સૂંઘીને તથા "**उउय पिंडिमणिहारिमगंधिएसु**" જે દ્રવ્યોમાં ઋતુને

અનુકૂળ સુગંધ ભરેલી હોય અને તેમની તે સુગંધ દૂર દૂરના પ્રદેશ સુધી ફેલાતી હોય; એવાં સુગંધિત દ્રવ્યો મોજૂદ હોય તો તેમાં તથા "अण्णेसु एवमाइएसु मणुण्णभद्दएसु" ઉપરાંત તેમના જેવા જ મનોજ્ઞ ભદ્રક ગંધવાળા જે પદાર્થો હોય તે પાસે હોય તો પણ "समणेण" સાધુએ તેમની "तेसु" તે તે મનોજ્ઞ ગંધોમાં "न सज्जियव्वं जाव न सइं च मइं च तत्थकुज्जा" આસક્ત થવું જોઈએ નહીં ત્યાંથી શરૂ કરીને તેને યાદ કરવી નહીં કે તેનો વિચાર પણ કરવો નહીં. ત્યાં સુધી સમજી લેવાનું છે. અહીં यावत् શબ્દથી "न रज्जियव्वं, न गिज्झियव्वं, न मुज्झियव्वं, न विणिघायं आवज्जियव्वं, न लुभियव्वं, न तुसियव्वं, न हसियव्वं" એ પદોનો અર્થ ગ્રહણ કરવાનો છે. તેમના અર્થ આગળ આવી ગયા છે તો ત્યાંથી સમજી લેવા.

એ જ પ્રમાણે અમનોજ્ઞ પાપક ગંધ પ્રત્યે રોષ આદિ કરવા જોઈએ નહીં એ વાત સૂત્રકાર કહે છે–"पुणरवि" આ રીતે "घाणिंदिएण" ઘ્રાણેન્દ્રિયથી "अमणुण्णपावगाइं" અમનોજ્ઞ અશુભ "गंधाणि" ગંધ–દુર્ગંધને "अग्घाइय" સૂંઘીને સાધુએ તેના પ્રત્યે દ્વેષ–અરુચિનો ભાવ–અરતિવૃત્તિ કરવા જોઈએ નહીં. "किं ते" દુર્ગંધ યુકત પદાર્થો કયા કયા છે તેનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર તે પદાર્થોમાંથી કેટલાંક પદાર્થોનો ઉલ્લેખ કરે છે. જેમ કે "अहिमड–अस्समड–हत्थिमड–गोमड–विग सुणग–सियाल–मणुय - मज्जार–सीह–दीविय–मय -कुहिय-विणट्ठ– किमिण–बहुदुरभिगंधाइं" અહિમૃતક–મરેલા સાપનું શરીર, ઘોડાનું મૃતશરીર; હાથીનું મૃતશરીર; વરૂનું મૃતશરીર; સિંહનું મૃત શરીર, કૂતરાનું મૃત શરીર શિયાળનુ મૃત શરીર, માણસનું મડદુ, ચિત્તાનું મૃત શરીર, એ બધાં જ્યારે સડે છે ત્યારે તેમાં કીડા પડે છે અને

ત્યારે તેમની દુર્ગંધ ઘણી જ અસહ્ય થઇ પડે છે. તો "समणेण" સાધુએ તેમની દુર્ગંધ પ્રત્યે તથા "एवमाइएसु अन्नेसु तेसु अमणुण्णपावगेसु" તે ઉપરાંત તે પ્રકારની અમનોજ્ઞ અશુભ દુર્ગંધો પ્રત્યે "न रुसियव्वं न हीलियव्वं जाव पणिहिय पंचेंदिए धम्मं चरेज्ज" રોષ કરવો જોઇએ નહીં, તેમની અવજ્ઞા કરવી જોઇએ નહીં. અહીં યાવત્-શબ્દથી "न निंदियव्वं, न खिंसियव्वं, न छिंदियव्वं, न भिंदियव्वं, न वहेयव्वं, न दुगुंछावत्तियाविलब्भा उप्पाएउं एवं घाणिंदियभावणाभाविओ भवइ अंतरप्पा मणुण्णामणुण्णसुब्भिदुब्भिरागदोसे पणिहियप्पासाहू मणवयकायगुत्ते संवुडे" પૂર્વોક્ત એ સઘળાં પદોને ગ્રહણ કરી લેવાના છે અને આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે તેમનો અર્થ સમજી લેવાનો છે. એટલે કે નિંદા, ખિંસા, છેદન, ભેદન કરવું જોઇએ નહીં અને તેમના પ્રત્યે સાધુએ જુગુપ્સા-ઘૃણાવૃત્તિ પણ રાખવી જોઈએ નહીં. આ રીતે જ્યારે અંતરાત્મા ઘ્રાણેન્દ્રિયની ભાવનાથી ભાવિત થાય છે ત્યારે તે મનોજ્ઞરૂપ ઘ્રાણેન્દ્રિયના શુભ અને અમનોજ્ઞરૂપ અશુભ વિષયોમાં રાગ અને દ્વેષથી રહિત થઈ જાય છે. આ પ્રકારની સ્થિતિથી યુક્ત થયેલ સાધુ પોતાના મન, વચન અને કાયરૂપ યોગોને શુભ અશુભ વ્યાપારથી સુરક્ષિત કરી નાખે છે, અને ઘ્રાણેન્દ્રિયના શુભાશુભ વિષયમાં શુભાશુભ પરિણતિજન્ય કર્મબંધનની નિવૃત્તિરૂપ સંવરથી યુક્ત થઇ જાય છે અને "पणिहिंइंदिए चरेज्ज धम्मं" સંયમી ઈન્દ્રિયવાળો થઈને ચારિત્રરૂપ ધર્મનું પાલન કરનાર બને છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા પરિગ્રહ વિરમણવ્રતની ત્રીજી ભાવનાનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. તે ભાવનાનું નામ ઘ્રાણેન્દ્રિય સંવરણ છે. તેમાં એ બતાવ્યું છે કે સુગંધ અને દુર્ગંધનો સંબંધ થતાં સાધુ પોતાની ઘ્રાણેન્દ્રિયને પક્ષપાતી બનાવતો નથી. જો તે એવું કરે તો મહાન અનર્થને પાત્ર થાય છે, તેને નવીન કર્મનો બાંધનાર માનવામાં આવે છે. સુગંધ અને દુર્ગંધયુક્ત કેટલાક પદાર્થો સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં દર્શાવ્યાં છે તેથી ચારિત્રધર્મનું સંપૂર્ણ રીતે પાલન કરવાને માટે સાધુનું કર્તવ્ય છે કે તેણે ઘ્રાણેન્દ્રિયના વિષયભૂત સુગંધ તથા દુર્ગંધયુક્ત પદાર્થો પ્રત્યે સમભાવ રાખવો જોઈએ. ॥ સૂ૦૯ ॥

હવે સૂત્રકાર આ વ્રતની ચોથી ભાવના બતાવે છે—“ चउत्थं ” ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—“ चउत्थं ” ચોથી ભાવનાનું નામ જિહ્વેન્દ્રિય સંવરણ છે. આ ભાવનાનું પાલન કરનાર સાધુએ જિહ્વા ઈન્દ્રિયના મનોજ્ઞ ભદ્રક વિષયોમાં અને અમનોજ્ઞ અભદ્રક વિષયોમાં રાગ દ્વેષ રાખવો જોઈએ નહી, પણ સમભાવ જ રાખવો જોઈએ. એ જ વિષયને સૂત્રકાર વિસ્તારપૂર્વક આ સૂત્રદ્વારા સમજાવે છે “ जिब्भिदिएण ” સાધુએ જીભથી “ मणुण्णभद्दगाइं रसाणिउ ” મનોજ્ઞ-ભદ્રક રસનો “ साइय ” આસ્વાદ કરીને તેમાં રાગ આદિ કરવાં જોઈએ નહીં. “ किं ते ” એ મનોજ્ઞ રસ કયા કયા પદાર્થોમાં હોય છે, તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર અહીં એવા કેટલાક પદાર્થોનાં નામનો ઉલ્લેખ કરે છે “ उग्गाहिम–विविहपाण–भोयण–गुलकय–खंडकय-तेल्ल-घयकय-भक्खेसु” ઘી, તેલ આદિનું જેમાં પહેલા જેમાં મોણ દેવાય છે અને પછી તેમાં જ તળીને પકવવામાં આવે છે એવા ખાજા આદિ પકવાનને અવગાહિમ કહે છે. તથા અનેક પ્રકારના જે પાન (પી શકાય તેવા) ભોજન હોય છે તેમને વિવિધ પાન ભોજન કહે છે, ગોળ નાખીને બનાવેલા ભોજનને ગુડકૃત અને ખાંડ નાખીને બનાવેલા ભોજનને ખાંડકૃત ભોજન કહે છે. તેલ અને ઘીમાં બનાવેલ લાડુ આદિ ખાદ્ય પદાર્થને તેલકૃત અને ઘૃતકૃત ભોજન કહે છે. એ ખાદ્ય પદાર્થોમાં તથા બીજા પણ જે “ बहुविहेसु ” અનેક પ્રકારના “ लवणरससंजुत्तेसु ” લવણરસ મિશ્રિત શાક, વડા આદિ ખાદ્ય પદાર્થો છે તેમાં તથા “ बहुप्पगार–मज्जिय–निट्ठाणग-दालियंब–सेहंब–दुद्ध–दहि–सरय–मज्ज–वरवारुणी–सीहु–काविसायण–सागट्ठारसबहुप्पगारेसु भोयणेसु य ” પહેલાં ગૃહસ્થાવસ્થામાં ઉપયોગમાં લીધેલ અનેક પ્રકારના ખાદ્યો જેવા કે દહીં, ખાંડ આદિમાંથી તૈયાર કરેલ તથા સુગંધિત દ્રવ્યથીયુક્ત એક ખાસ ભોજન જેને શિખંડ કહે છે. તેમાં निष्ठानक–એક લાખ રૂપીયા ખરચીને તૈયાર કરાવેલ ખાસ ભોજનમાં અથવા મેહરી–દૂધપાકમાં, દાલિકામ્લમાં–મરચાં, રાઈ, મેથી, જીરૂં આદિનો વઘાર કરેલ તથા ચણા આદિના

લોટમાંથી બનાવેલ ' કઢી ' નામના વ્યંજનમાં, સેંધામ્લમાં-પકાવીને ખટાશ ઉમેરવામાં આવી હોય એવાં ખાદ્યોમાં, દૂધ, દહીંમાં ગોળ, ધાતકી પુષ્પ-મહુડા એ બન્નેના મિશ્રણથી બનાવેલ સરકામાં, ગોધૂમ-ઘઉંના લોટમાંથી તૈયાર કરેલ મદ્ય-પૈષ્ટમદ્યમાં, વરવારુણી ઉત્તમ મદિરામાં, મુનિ અવસ્થામાં નહીં પણ ગૃહ-સ્થાવસ્થામાં ઉપયોગમા લીધેલ શ્રેષ્ઠ મદિરા-વરાંડીમાં, સીધુ-આસવ-શેરડી આદિના રસમાંથી બનાવેલ મદિરામાં, કાપિશાયન-કાપિશી નામની નગરીમાં દ્રાક્ષમાંથી બનાવેલ એક વિશિષ્ટ મદ્યમાં, તથા અઢાર પ્રકારનાં શાકમાં ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારનાં ખાદ્ય પદાર્થોમાં તથા " **मणुन्नवन्नगंधरसफासबहुदव्व संमिएसु भोयणेसु य** " મનોહર વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા અનેક પ્રકારનાં દ્રવ્યોમાંથી તૈયાર કરાવેલ ભોજનોમાં રહેલ રસોને ગૃહસ્થાવસ્થામાં સ્વાદ લઈને તેમનામાં તથા " **अन्नेसु एवमाइएसु मणुन्नभद्दएसु** " એ જ પ્રકારના બીજા ભદ્રક મનોજ્ઞ રસોમાં કે જેનો ગૃહસ્થાવસ્થામાં સદા સ્વાદ લેવાતો હતો તેમાં " **समणेण** " સાધુ અવસ્થામાં રહેલ મુનિએ " **न सज्जियव्वं जाव न सइं च मइं च तत्थ कुज्जा** " " આસક્ત થવું જોઇએ નહીં " ત્યાંથી શરૂ કરીને "તેણે તેમને યાદ કરવા જોઈએ નહીં. અને હું શ્રમણ - અવસ્થામાં તેમનો ઉપભોગ કરૂં એવો વિચાર પણ કરવો જોઈએ નહીં " ત્યાં સુધીનો અર્થ ગ્રહણ કરવાનો છે.

અહીં ' **यावत्** ' શબ્દથી " **न रज्जियव्वं, न गिज्झियव्वं, न मुज्झियव्वं, न विणिघायं आवज्जियव्वं, न लुभियव्वं, न तुसियव्वं न हसियव्वं** " એ પૂર્વોક્ત પદો ગ્રહણ કરાયેલ છે. એ બધાનો અર્થ પહેલી ભાવનામાં અપાઇ ગયો છે " **पुणराए** " એ રીતે " **जिब्भिदिएण** " જીભથી " **अमणुन्नपावगाइं रसाइं** " અરુચિકર રસોનું "**साइय**" આસ્વાદન કરીને તેમનામાં સાધુએ દ્વેષભાવ રાખવો જોઇએ નહીં. " **किं ते ?** " અરુચિકારક રસ કયા કયા છે એ પ્રશ્નનું સમાધાન કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે—" **अरसविरससीयलक्खणिज्जप्पपाणभोयणाइं** " અરસ-હિંગ આદિના વઘારથી રહિત, વિરસ-રસરહિત-પર્યુષિત, શીત -શીતળ-ઠંડા, રૂક્ષ-ઘી વિનાનું, નિર્યાપ્ય-બળ વધારવાની શક્તિથી રહિત, તથા " **दोसिणवावन्नकुहियपूइयअमणुन्नविणट्ठपसूयबहुदुब्भिगंधियाइं** " દોસીણ -રાત્રે રાંધેલ, વ્યાપન્ન-વિનષ્ટ વર્ણવાળું-કુથિત-સડેલ, પૂતિક-દુર્ગંધવાળા, તેથી અમનોજ્ઞ-અસુંદર તથા વિનષ્ટ-અત્યંત વિકૃત અવસ્થાવાળા અને એ કારણે જેમાંથી અત્યંત દુર્ગંધ નીકળતી હોય તેવા, તથા જે " **तित्तकडुयकसायअंबिल**

रसलिंदनीरसाइं ' મરીચ-મર્ચાં જેવાં તીખાં હોય, ચરપરા હોય, કટુક-લીમડા જેવાં કડવા હોય, આમળા જેવાં તુરા હોય, કાચી કેરી જેવાં ખાટાં હોય, લિંદ્ર-જે શેવાળયુક્ત પુરાણા પાણી જેવાં હોય, વિગત રસ હોય, એવાં ઉપર કહેલા અરસ વિરસ આદિ ભોજનોમાં રહેલ અમનોજ્ઞ પાપક-અરુચિકર રસોનું આસ્વાદન કરીને " समणेण " મુનિએ " तेसु " તે "अमणुन्नपावएसु" અમનોજ્ઞ પાપક-અરુચિકર રસોમાં તથા " अण्णेसु एवमाइएसु रसेसु " એ જ પ્રકારના બીજા રસોમાં પણ " न रुसियव्वं जाव चरेज्जधम्मं " રોષ કરવો જોઈએ નહીં. " न हीलियव्वं, न निंदियव्वं, न खिंसियव्वं, न छिंदियव्वं, न भिंदियव्वं, न वहेयव्वं, न दुगुंछावत्तियावि लब्भा उप्पाएउं " તેમની અવજ્ઞા ન કરવી જોઈએ, તેમને જોઈને તેમની પરોક્ષ રીતે નિંદા ન કરવી જોઈએ, તથા અરુચિકર રસવાળા દ્રવ્યનું છેદન ન કરવું જોઈએ, ભેદન અને નાશ ન કરવો જોઈએ. પોતાના મનમાં કે પારકાના મનમાં તેના પ્રત્યે જુગુપ્સાવૃત્તિ થાય તેવું વર્તન કરવું જોઈએ નહીં, આ રીતે " મારે જિહ્વા ઈન્દ્રિયને વશ રાખવી જોઈએ. નહીં તો મારે મહાન અનર્થને પાત્ર બનવું પડશે." આ પ્રકારની જિહ્વા ઇન્દ્રિયની ભાવનાથી જ્યારે મુનિ ભાવિત થાય છે ત્યારે તે મનોજ્ઞરૂપ અને અમનોજ્ઞ રૂપ, સુંદર અને અસુંદર દ્રવ્યો પ્રત્યે રાગ દ્વેષથી રહિત બની જાય છે. આ પ્રકારની ભાવનાથી યુક્ત બનેલ સાધુ મન, વચન અને કાય, એ ત્રણે યોગોને શુભ અને અશુભ વ્યાપારથી રહિત કરી લે છે. અને આ ઇન્દ્રિયના સંવરણથી યુક્ત બની જાય છે. આ રીતે રસના ઇન્દ્રિયના સંવરણથી યુક્ત થઈને તે ચારિત્રરૂપ ધર્મનું પાલન કરવામાં બધી રીતે દૃઢ બની જાય છે.

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે આ વ્રતની ચોથી ભાવનાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું છે તેમાં તેમણે સમજાવ્યું છે કે સાધુએ પોતાની રસના ઇન્દ્રિયને રુચિકર અને અરૂચિકર રસોના આસ્વાદનને કારણે ઉત્પન્ન થતાં રાગદ્વેષને પક્ષ-પાતથી રહિત કરવી જોઈએ; ત્યારે જ તે રસનેન્દ્રિય પર વિજય મેળવી શકે

છે એવું ન બનવું જોઇએ કે રૂચિકર રસ મળે તો તેના પ્રત્યે ચિત્તમાં રાગભાવ પેદા થઇ જાય છે, અને અરૂચિકર રસ મળે તો દ્વેષભાવ પેદા થાય. બન્ને પ્રકારના રસો પ્રત્યે સમભાવ રાખવો તે સાધુનું પહેલું કર્તવ્ય છે. એ વિષયનું વર્ણન કરતાં આ સૂત્રમાં રૂચિકર રસયુક્ત ઉગ્ગાહિમ આદિ કેટલાક પદાર્થોને તથા અરૂચિકર રસયુક્ત અરસવિરસ આદિ પદાર્થોને બતાવ્યા છે તથા સાથે સાથે એ સમજાવ્યું છે કે ગૃહસ્થાવસ્થામાં જે રૂચિકારક રસોનો સ્વાદ લીધો હતો તે રસોનું સાધુ અવસ્થામાં સ્મરણ કરવું તે પણ યોગ્ય નથી. કારણ કે તેને યાદ કરવાની જિહ્વા ઇન્દ્રિયમાં રસના પ્રત્યે લાલસા વધે છે. આ રીતે રસના ઇન્દ્રિયની બાબતમાં સમભાવ રાખનાર સાધુ ચરિત્ર ધર્મનું સારી રીતે પાલન કરનાર બની જાય છે. ॥ સૂ૦-૧૦ ॥

સ્પર્શેન્દ્રિયસંવર નામકી પાંચવી ભાવના કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર આ વ્રતની પાંચમી ભાવના બતાવે છે—

“ पंचमं पुण ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—‘ पंचमं पुण ” પાંચમી ભાવના સ્પર્શેન્દ્રિય સંવર નામની છે તે આ પ્રમાણે છે “ फासिंदिएण ” સ્પર્શેન્દ્રિયથી “ मणुण्णभद्दगाइं फासाइं ” મનોજ્ઞભદ્રક સ્પર્શેન્દ્રિય સુખકારક સ્પર્શોનો “ फासिय ” સ્પર્શ કરીને સાધુએ તેમના પ્રત્યે રૂચિભાવ-રાગપરિણતિ કરવી જોઇએ નહીં

“ किं ते ? ” રૂચિકારક સ્પર્શવાળા કયા કયા પદાર્થો છે તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર એવા કેટલાક પદાર્થોનો ઉલ્લેખ કરીને કહે છે કે—

“ गिम्हकाले दगमंडव-हार-सेयचंदण सीयलविमलजल-विविहकुसुमसत्थर-ओसीर-मुत्तिय-मुणाल-दोसिणा-पेहुण-उक्खेवग-तालियंट-वीयणग-जणिय सुहसी-यले य पवणे ” ગ્રીષ્મ ઋતુમાં દકમંડપ જ્યાં પાણીના ફુવારા પાણીને ઉડાડીને

જગ્યાને ઠંડી રાખતા હોય, એવાં જલયંત્રવાળાં સ્થાન, હાર, શ્વેત ચંદન, શીતલ. નિર્મળ જળ, વિવિધ પ્રકારના પુષ્પો વડે બનાવેલી શય્યા, ઉશાર-ખશ, મુક્તાફળ, મૃણાલ--કમળનાળ, અને દોસિણા--ચંદ્રિકા-ચાંદનીની, તથા પેહુણ ઉકખેવગ-મોરનાં પીછાંના બનાવેલ પંખાના, તાડપત્રમાંથી બનાવેલ પંખાના અને વાંસની સળીઓમાંથી બનાવેલ પંખાના, સુખદાયક શીતળ વાયુનો તથા સુખપ્રદ સ્પર્શવાળાં અનેક પ્રકારનાં શયન અને આસનોનો સ્પર્શ કરવો જોઇએ નહીં તથા "सिसिरकाले" શિયાળાનાં "सुहफासाणि य" નરમ સ્પર્શવાળાં શીત દૂર કરનારાં "बहूणि सयणाणि आसणाणि य" અનેક પ્રકારના શયનો અને આસનોનો, તથા "पाउरणगुणे य" ઓઢવાનાં ચાદર આદિ વસ્ત્રોનો, "अंगारप्पयावणा य" અગ્નિના ઉષ્ણુ સ્પર્શનો, "आयवनिद्धमउ-यसीय-उसिण-लहुया य" સૂર્યના તાપનો, મુલાયમ પદાર્થનો, કોમળ પદા-ર્થનો, ઉષ્ણુ પદાર્થનો, હલકા પદાર્થનો, કે "जे" જે "उउसुहफासा" જે ઋતુ પ્રમાણે જેનો જેનો સ્પર્શ સુખદાયક લાગે છે અને "अंगसुहनिव्वु इकरा" શરીરને તથા મનને આનંદ આપે છે, તેમનો શરીરથી સ્પર્શ કરીને "समणेण" સાધુએ "तेसु" તે દરેક "मणुन्नभद्दएसु फासेसु" તનોજ્ઞભદ્રક-રુચિકારક સ્પર્શોમાં તથા "अण्णेसु एवमाइएसु फासेसु" તે સિવાયના બીજા પણ સ્પર્શોમાં "न सज्जियव्वं, न रज्जियव्वं, न गिज्झियव्वं, न मुज्झियव्वं, न विणिधायं आवज्जियव्वं, न लुभियव्वं, न अज्झोववज्जियव्वं, न तुसियव्वं, न हसियव्वं, न सइं च मइंच तत्थ कुज्जा" કદી પણ આસક્તિથી પોતાના ચિત્તને બાંધવુ નહીં, તેમનામાં રાગભાવ કરવો નહીં. તેની લાલસા રાખવી નહીં. તેમાં મુગ્ધ થવું નહીં -તેને ખાતર પોતાના ચારિત્રનો પરિત્યાગ ન કરવો જોઈએ. તેમાં લોભાવું ન જોઇએ અને તેની પ્રાપ્તિને માટે વધુ પ્રયત્ન પણ કરવો જોઇએ નહીં. જો તે અનાયાસે મળી જાય તો તેની પ્રાપ્તિથી પરિતોષ માનવો જોઈએ નહીં. તેની પ્રાપ્તિમાં વિસ્મય પણ બતાવવું જોઈએ નહીં. અને સાધુએ એ પૂર્વોક્ત અનુભવેલ સ્પર્શોનું સ્મરણ કરવું જોઇએ નહીં અને તેમનો વિચાર પણ કરવો જોઈએ નહીં. "पुणरवि" એ જ રીતે ' फासिं-दिएण" સ્પર્શેન્દ્રિયથી "अमणुण्णपावगाइं" અમનોજ્ઞ પાપક-અરુચિકારક સ્પર્શોનો સ્પર્શ કરીને તેમના પ્રત્યે સાધુએ દ્વેષ કરવો જોઇએ નહીં. "किं ते" અમનોજ્ઞ પાપક-અરુચિકારક સ્પર્શવાળા કયા કયા પદાર્થો છે, તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં સૂત્રકાર કહે છે કે "अणेगवहबंध--तालणंकण--अइभारारोवण--

अंगभंजण–सूईनखप्पवेस–गायपच्छण—लक्खारस-खारतेल्लकलकलंत--तउसीसककाल –लोहसिंचण--हडिबंधण–रज्जुनिगल--संकलन हत्थंडुयकुंभिपाकदहणसीहपुच्छण उब्बंधण—सूलभेय--गयचलणमलण- करचरणकन्ननासोट्ठ सीसछेयण··जिब्भछेयण--वसण-नयण- हियय दंतभंजण–जोत्तलयंकसप्पहार–पादपण्हि जाणुपत्थर निवाय पालणकविकच्छु–अगणिविच्छुय–डक्कवायायवदंसमसगनिवाए " તે અનેક પ્રકારની લાકડી આદિના પ્રહારરૂપ वध, बंधण–દોરડા આદિ બાંધવારૂપ બંધન, तालण-થપ્પડ આદિના માર રૂપ તાડન, अंकण–તપાવેલા લોઢાના સળીયા વડે શરીર પર ડામ દેવારૂપ નિશાન, अइभारारोवण–વધારે પ્રમાણમાં ભાર લાદવો, अंगभंजण–શરીરના અંગનું છેદન. सूईनखप्पवेस–સોયને નખમાં ભોંકી દેવી, गायपच्छण–વાંસલા આદિથી શરીરનાં અવયવોને છોલવાની ક્રિયા, लक्खारस-ગરમ લાખના રસથી खारतेल्ल–ક્ષારયુક્ત પદાર્થથી તપાવેલા તેલથી, તથા कलकलंत—અત્યંત ગરમ કરવાથી ઓગળેલા " तउ" કથીરથી, "सीसक"–સીસાથી "काललोह"-કાળાં લોઢાથી, " सिंचण "-શરીર પર રેડવાની ક્રિયા, " हडिबंधण "–હેડમાં પૂરવું, " रज्जुनिगलसंकलन "-દોરડાં અને બેડી વડે બાંધવું, " हत्थंडुय "–હાથકડીમાં બાંધવું, " कुंभीपाग" કુંભીમાં પકાવવું, "दहण"–અગ્નિમાં બાળવું " सीहपुच्छण "–લિંગને તોડવું, "उब्बंधन' ફાંસીએ લટકાવવું, "सूलभेय"–સૂળી પર ચડાવવું, " गयचलण "–હાથીના પગ તળે ચગદાવવું, " करचरण-कन्नकासोट्ठसीसछेयण " હાથ, પગ, કાન, નાક, હોઠ અને મસ્તકનું છેદન કરાવવું, " जिब्भच्छेयण " જીભનું છેદન કરવું, "वसण–नयण–हियय–दंत–भंजण" અંડકોષ, નેત્ર, હ્રદય અને દાંત તોડવા, " जोत्त-लय-कस--प्पहार " ચામડાની દોરીથી નેતર-આદિ લતાથી તથા ચાબુકથી ફટકારવું, " पादपण्हिजाणुपत्थर-निवाय " પગ, એડી અને ઘૂંટણ પર પત્થરનું પડવું, " पीलण "-યંત્રમાં પીલવું, "कविकच्छु–अगणि–विच्छुय डक्क "–કરેંચની ફળી, અગ્નિ અને વિંછીનો ડંખ, " वायायवदंसमसगनिवाए " શિયાળામાં ઠંડો પવન લાગવો, ઉનાળામાં તડકો લાગવો, તથા ડાંસ અને મચ્છરોનું શરીર પર પડવું, એ બધા સ્પર્શનો શરીર પર અનુભવ કરીને " दुट्ठणिसिज्जदुन्निसीहिया " કષ્ટકારક આસન અને સ્વાધ્યાયની ભૂમિના સ્પર્શને અનુભવીને " तेसु अमणुन्नपावगेसु " તે

અમનોજ્ઞ પાપક-અરુચિકારક સ્પર્શોમાં, તથા " एवमाइएसु बहुविहेसु कक्खड-गुरुसीयउसिणलुक्खेसु " તે ઉપરાંત બીજા પણ જે કર્કશ, ગુરુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્પર્શ છે તેમના પ્રત્યે " समणेण न रुसियव्वं, न हीलियव्वं न निंदियव्वं, न गरहियव्वं, न खिंसियव्वं, न छिंदियव्वं, न भिंदियव्वं, न, वहेयव्वं, न दुगुंछावत्तिया वि लब्भा उप्पाएउं " સાધુએ રુષ્ટ થવું જોઇએ નહીં, તેમની અવહેલના ન કરવી જોઇએ. નિંદા ન કરવી જોઇએ. ગર્હા ન કરવી જોઈએ. તેમના પર ખિસિયાવું જોઇએ નહીં. તે અમનોજ્ઞ સ્પર્શવાળાં દ્રવ્યનું છેદન કરવું જોઈએ નહીં, ભેદન કરવું જોઇએ નહીં નાશ કરવો જોઇએ નહીં અને પોતાનાં કે અન્યના મનમાં તેમના પ્રત્યે ગ્લાનિ ઉત્પન્ન કરવાની પ્રવૃત્તિ ન કરવી જોઈએ. હવે સૂત્રકાર આ પાંચમી ભાવનાનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે. " एवं फासिंदियभावणाभाविओ अंतरप्पा भवइ मणुन्नामणुन्नसुब्भिदुब्भि राग-दोसे पणिहियप्पा साहू मणवयणकायगुत्ते संवुडे पणिहिइंदिए धम्मं चरेज्ज " આ રીતે જ્યારે મુનિ સ્પર્શેન્દ્રિયની ભાવનાથી ભાવિત થઈ જાય છે ત્યારે તે મનો-જ્ઞરૂપ શુભ સ્પર્શ પ્રત્યે તથા અમનોજ્ઞરૂપ અશુભ સ્પર્શ પ્રત્યે રાગદ્વેષથી રહિત બની જાય છે. આ રીતે તેમના પ્રત્યે રાગદ્વેષ કરવાથી નિવૃત્ત થયેલ સાધુ પોતાના મન, વચન અને કાયરૂપ ત્રણે યોગોને સ્પર્શ સંબંધી શુભ અશુભ વ્યાપારથી રહિત કરી લે છે, અને આ સ્પર્શેન્દ્રિય સંવરથી યુક્ત થઇ જાય છે. આ રીતે આ ઇન્દ્રિયના સંવરથી યુક્ત બનેલ તે સાધુ ચારિત્રરૂપ ધર્મની સારી રીતે આરાધના કરવા લાગી જાય છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા આ પરિગ્રહ વિરમણ વ્રતની પાંચમી ભાવનાનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે તે પાંચમી ભાવનાનું નામ સ્પર્શેન્દ્રિય સંવરણ છે. આ ભાવનાથી ભાવિત થયેલ મુનિએ સ્પર્શેન્દ્રિય વડે અનુભવાતા આઠ પ્રકારના સ્પર્શો પ્રત્યે રાગદ્વેષનો સર્વથા પરિત્યાગ કરવો જોઇએ-ભલે તે સ્પર્શો રુચિકર હોય કે અરુચિકર હોય પણ તેમના પ્રત્યે રાગદ્વેષ રાખવા જોઇએ નહીં. ગરમીના દિવસોમાં શીત સ્પર્શની શિયાળામાં ઉષ્ણ સ્પર્શની અને અન્ય ઋતુઓમાં જુદા જુદા પ્રકારના સ્પર્શની ઇચ્છા સાધુએ કરવી જોઇએ નહીં. સૂત્રમાં દર્શાવેલ દગમંડપ આદિ મનોજ્ઞભદ્રક સ્પર્શમાં તથા અનેક વધબંધન આદિ અમનોજ્ઞ પાપક સ્પર્શની બાબતમાં સાધુએ સમભાવ રાખવો જોઇએ. એ જ આ સ્પર્શેન્દ્રિય સંવરણ નામની ભાવના છે. ॥ સૂ૦૧૧ ॥

હવે સૂત્રકાર આ પાંચમાં સંવરદ્વારનો ઉપસંહાર કરે છે-

ટીકાર્થ—" एवमिणं संवरदारं " આ પ્રમાણે આ અપરિગ્રહ નામના સંવરદ્વારનું " सम्मं संवरियं " સારી રીતે સેવન થતાં " सुप्पणिहियं " સુર-ક્ષિત થઇ જાય છે. તેથી " मणवयणकायपरिरक्खिएहिं " મન, વચન અને કાય, એ ત્રણે યોગોથી પરિરક્ષિત થયેલ " इमेहिं पंचहिं कारणेहिं " એ પાંચે ભાવ-નાઓનું " णिच्चं " સદા " आमरणंतं " જીવન પર્યન્ત " एसजोगो " આ અપરિગ્રહસંવરરૂપ વ્યાપાર " धिइमया मइमया नेयव्वो " ધૈર્યશાળી અને હેય અને ઉપાદેયના વિવેકથી યુક્ત બુદ્ધિમાન સાધુએ સેવન કરવું જોઈએ, કારણ કે તે યોગ " अणासवो " નૂતન કર્મોના આગમનથી રહિત હોવાને કારણે અનાશ્રવરૂપ છે. "अकलुसो શુભ અધ્યવસાયરૂપ હોવાથી અકલુષ છે, "अच्छिद्दो" તેનાથી પાપનો સ્રોત છિન્ન થઈ જાય છે તેથી તે અચ્છિદ્ર છે, "अपरिस्साई" બિન્દુ જેટલું પણ કર્મજળ તેમાં પ્રવેશ પામી શકતું નથી, તે અપરિસ્રાવી છે, " असंकिलिट्ठो " અસમાધિભાવથી રહિત હોવાને કારણે તે અસંકિલષ્ટ છે અને " सुद्धो " કર્મમળ વિનાનુ હોવાથી તે શુદ્ધ છે. "सव्वजिणमणुण्णाओ" તેનાથી સમસ્ત પ્રાણીઓનું હિત થયું છે અને ભવિષ્યમાં પણ હિત થશે એવું જાણીને જ સમસ્ત અરિહંત ભગવાનોએ તેને માન્ય કરેલ છે. " एवं पंचमं संवरदारं " આ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે જે આ પાંચમાં સંવરદ્વારનું "फा-सियं " પોતાના શરીરથી આચરણ કરે છે, "पालियं" નિરન્તર ઉપયોગ પૂર્વક તેનું સેવન કરે છે, " सोहियं " અતિચારોથી તેને રહિત કરે છે, " तीरियं " પૂર્ણ રીતે તેનું સેવન કરે છે "किट्टियं" અન્યને તેના પાલનનો ઉપદેશ આપે છે " आराहियं " ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી સારી રીતે તેની આરાધના કરે છે, " आणाए अनुपालियं भवइ " તેમના દ્વારા તે યોગનું તીર્થંકર પ્રભુની

આજ્ઞા પ્રમાણે જ પાલન થયું ગણાય છે. " एवं " આ રીતે " नायमुणिणा भगवया " જ્ઞાતૃ કુળ નામના ક્ષત્રિય વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ મુનિરાજ ભગવાન મહાવીરે " पण्णवियं " શિષ્યોને માટે આ પાંચમાં સંવરદ્વારને સામાન્યરૂપે સમજાવ્યું છે, " परूवियं " ભેદ પ્રભેદ પૂર્વક તેનું વિવેચન કર્યું છે, "पसिद्ध" પ્રમાણ પ્રતિષ્ઠિત હોવાથી જિનવચનમા તે પ્રખ્યાત થયું છે, એટલે કે જિન વચન પ્રમાણે જ આચાર્ય પરંપરાથી તેનું આ રીતે પાલન થતું આવ્યું છે, તથા " सिद्धवरसासणमिणं " ભૂતકાળમાં જેટલા સિદ્ધો થઇ ગયા તેમનું આ પ્રધાન આજ્ઞારૂપ શાસન છે, " अघवियं " એવું ભગવાન મહાવીરે સર્વ ભાવથી તેને વિષે કહ્યું છે, અને " सुदेसियं " દેવો. મનુષ્યો અને અસુરોની પરિષદામાં તેનો ઉપદેશ દીધો છે. " पसत्थं " તે સર્વે પ્રાણીઓનું હિત કરનાર હોવાથી મંગળમય છે, આ રીતે આ " पंचमं " પાંચમું " संवरदारं समत्तं " સંવરદ્વાર સમાપ્ત થયું " त्तिबेमि " એમ હું કહું છું. એટલે કે " હે જંબૂ! આ પાંચમાં સંવરદ્વારનું કથન જે પ્રમાણે મેં સાક્ષાત્ મહાવીર પ્રભુને મુખે સાંભળ્યું હતુ, એ જ પ્રમાણે તે હું તમને કહું છું. મારી તરફથી તેમાં કંઈ પણ ઉમેરવામાં આવ્યું નથી.

ભાવાર્થ—પૂર્વોક્ત પાંચ ભાવનાઓનું સારી રીતે સેવન કરવામાં આવે તો અપરિગ્રહ નામનું પાચમું સંવરદ્વાર સ્થિર થઇ જાય છે તેથી મુનિજને તેનું તે રીતે પાલન કરવું અતિ આવશ્યક છે. બધા તીર્થંકરોએ તેને સઘળાં પ્રાણીઓનું હિતકારક સમજીને તેનું પાલન કરેલ છે. તે અનાશ્રવ આદિ વિશેષણો વાળું છે. ભગવાન મહાવીરે પણ પરિષદાઓમા તેનું પાલન કરવાનો ઉપદેશ જીવોને આપ્યો છે. એવું મંગળમય આ પાંચમું સંવરદ્વાર સમાપ્ત થયું સૂ૧૨

હવે સૂત્રકાર પાંચે સંવરોનો ઉપંહાર કરતાં કહે છે...." एयाइं " ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—" सुव्वय ! " શોભનવ્રત યુક્ત હે જંબૂ! " एयाइं पंचवि महव्वयाइं " અહિંસા આદિ તે પાંચે મહાવ્રત "अरिहंत सासणे हेउसयविवित्त पुक्कलाइं कहियाइं " અર્હંત પ્રભુના શાસનમાં સેંકડો નિર્દોષ યુક્તિયોથી વિસ્તારથી કહેવામાં આવ્યાં છે. " संवरा समासेण पंच " તે સંવર સંક્ષિપ્તમાં પાંચ છે પણ " वित्थरेण उ पणवीसई " વિસ્તારથી પોત પોતાની પાંચ પાંચ ભાવનાઓ સહિત હોવાને કારણે પચીસ થાય છે. "संजए" એ સંવરદ્વારનું પાલન કરનાર સંયત "समिए" ઈર્યાસમિતિ આદિ પચીસ ભાવનાઓથી યુક્ત"सहिए" જ્ઞાનદર્શનથી યુકત અને " संवुडे " કષાય અને ઇન્દ્રિયોના સંવરણથી યુકત થઇને " सया " સદા " जयणघडणसुविसुद्धदंसणे " પોતાના તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન

રૂપ દર્શનને પ્રયત્નપૂર્વક-પ્રાપ્ત સંયમનાં સરક્ષણરૂપ પ્રયત્નથી તથા ઘટનથી અપ્રાપ્ત સંયમની પ્રાપ્તિ કરવાની ઘટનાથી અત્યંત વિશુદ્ધ રાખે છે. " ए ए अणुचरिए " એ પૂર્વોકત સંવરોનું પાલન કરીને " चरिमसरीरधरे " અન્તિમ શરીરધારી " भविस्सइ " થશે એ પ્રમાણે સમજી લેવું.

ભાવાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા એ સમજાવ્યું છે કે જે મુનિ આ પાંચે સંવરદ્વારોનું શાસ્ત્રમર્યાદા અનુસાર પાલન કરશે અને પચીસ ભાવનાઓ વડે તેમને સ્થિર રાખશે, તે ચરમ શરીરી થશે, એટલે કે તેને સંસારમાં ફરી જન્મ લેવો પડશે નહીં, તે અવશ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે. સંક્ષિપ્તમાં પાંચ જ સંવરદ્વાર છે, પણ વિસ્તારની અપેક્ષાએ પોત પોતાની પાંચ. પાંચ ભાવનાંઓ સહિત હોવાને કારણે તે પચીસ પણ કહી શકાય છે ।। સૂ૦ ૧૩ ।।

।। **પાંચમું સંવરદ્વાર સમાપ્ત** ।।

દશમાઅંગ મેં શ્રુતસ્કંધાદિ કા નિરૂપણ

હવે આ દશમા અંગમાં કેટલા શ્રુતસ્કંધ આદિ છે તે સૂત્રકાર બતાવે છે—" पण्हावागरणेणं " ઇત્યાદિ-

ટીકાર્થ—" पण्हावागरणेणं " આ પ્રશ્નવ્યાકરણમાં "एगो सुयक्खंधो" એક શ્રુતસ્કંધ છે. "दस अज्झयणा" દસ અધ્યયન છે. તે દસે અધ્યયન "एक्कसरगा" ઉદ્દેશ વિભાગ આદિથી રહિત છે. "दससु चेव दिवसेसु उद्दिसिज्जंति" અને દસ દિવસમાં જ તેનું વાંચન કરી શકાય છે "एगंतरेसु आयंबिलेसु निरुद्धेसु आउत्त भत्तपाणण्णं" સભામાં તેનું વાંચન કરનાર સાધુએ દસ દિવસ સુધી એકાન્તરે આયંબિલ કરવા જોઇએ. આયંબિલવ્રત કરતાં અશનાદિ સામગ્રી પર એષણાદિ શુદ્ધિનું ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઈએ. આ સૂત્રનો અવશિષ્ટ અંશ જેવો આચારાંગ સૂત્રનો છે તેવો જ સમજી લેવો જોઇએ ।। સૂ ૧૫ ।।

।। આ રીતે પ્રશ્નવ્યાકરણ નામનું આ દશમું અંગ સમાપ્ત થયું ।।

॥ ટીકાકારની પ્રશસ્તિ ॥

સૌરાષ્ટ્રમાં મુનિજનોની સાથે વિહાર કરતાં મેં જેતપુરમાં આનંદપૂર્વક ચોમાસું વ્યતીત કર્યું, ત્યાંથી વિહાર કરીને હું મુનિઓ સાથે ધોરાજી નામના પ્રસિદ્ધ શહેરમાં આવ્યો. શેષ કાળમાં ત્યાં રહીને વિક્રમ સંવત ૨૦૦૭ના પોષ માસની પૂર્ણિમાની તિથિને મંગળવાર અને પુષ્પ નક્ષત્રના દિવસે પ્રશ્નવ્યાકરણની આ વૃત્તિ જેનું નામ સુદર્શિની છે, તે મેં-ઘાસીલાલે રચી છે. ત્યાંની શ્રી સંઘે તેનો ઘણો આદર કર્યો. તે શહેરમાં લિમડી સંઘ દ્વારા સ્થપાયેલ એક પૌષધશાળા છે ત્યાં રહીને પ્રવચનના રહસ્યથી પરિપૂર્ણ અને મોક્ષના સુખની દાતા આ વૃત્તિ મેં પૂરી કરી છે ॥ ૫ ॥

સંઘમહિમા

ધોરાજી શહેરનો તે મહાન શ્રીસંઘ અત્યંત ઉદાર છે, ઘણો જ ધાર્મિક છે, શુદ્ધ સ્થાનકવાસી ધર્મમાં દૃઢ રીતે માનનાર છે, સમ્યકત્વ ભાવથી યુક્ત છે, તત્ત્વ અતત્ત્વનો દૂધ અને પાણીની જેમ વિવેક કરવામાં હંસ સમાન છે. સઘળાં પ્રાણીઓનો ઉપકાર કરનાર છે, તેથી તેનો સદા જય જયકાર હો ॥૬॥

જેમનો દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ પ્રત્યે નિત્ય ભકિતભાવ છે, તથા સદાચાર પ્રત્યે જેમની અભિરૂચિ છે એવા ધર્મરત ઉદાર શ્રાવક અને સુશ્રાવિકાઓ અહીં દરેક ઘરમાં છે. ॥ ૭ ॥

અંતિમ મંગલાચરણ

અન્તિમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર મંગળરૂપ છે, ગૌતમપ્રભુ મંગલરૂપ છે સુધર્માસ્વામી મંગળરૂપ છે. અન્તિમ કેવળી જંબૂસ્વામી મંગળરૂપ છે, અને આ જૈન ધર્મ મંગળરૂપ છે. ॥ ૮ ॥

॥ श्रीरस्तु-शुभं भूयात् ॥